JOANNIS BARCLAII ICON ANIMORUM VIRORUM...

John Barclay

JOANNIS BARCLAII
ICON
ANIMORVM

VIRORVM CLARISSIMORVM

AVGVSTI BVCHNERI

ET

CHRISTIANI JVNCKERI

NOTIS ILLVSTRATA

RECENSVIT

EX MANVSCRIPTIS ET SVIS PASSIM ANIMADVERSIONIBVS

NOVO ITEM INDICE VERBORVM RERVMQVE

AVXIT

THEOPHILVS GRABENERVS.

A. M. ILL. AFRAN. COLL.

DRESDAE ET *LIPSIAE*

APVD GODOFREDVM LESCHIVM.

ANNO MDCC XXXIII.

PLVTARCHVS.

VT qui thus tundunt, etiamsi purgentur, tamen odorem in multum tempus referunt: ita animus, diu diuersatus in honestis negotiis, diu seruabit iucundam memoriam, qua fretus contemnet eos, qui uitam, ut miseram, deplorant.

PRAEFATIO
THEOPHILI GRABENERI
AD
LECTOREM.

MVlto tandem, frequentique, bibliopolae rogatu permotus ICONEM ANIMORVM IOANNIS BARCLAII, opus paene nouum, priori certe auctius, emendatiusque, quod felix et faustum sit, euulgo. Non ea est omnium, quae operam suam erudiendae iuuentuti locant, ingeniorum felicitas, ut, dum scriptis nomen quaerunt, nihil publicae, priuataeque, industriae, quam debent formandis adolescentum mentibus, derogent, nec adeo magnificum saeculi nostri de scholastica eruditione iudicium, ut in ea

lubeat multum temporis, operaeque, consumere. Caput officiorum probo cuique semper uisum est, quas magistratus imposuit partes, pro eo, ac possit, solerter sustinere. Quod dum facit, dumque publice, ac priuatim, instituendis et exercitandis adolescentum ingeniis, limandis poliendisque scripturis, consilio et opera adest, effluit dies alienis, externisque, laboribus haud suffecturo, idque unum manet umbratilis studii solatium, rectius consuli reipublicae, si uiuas, spirantesque, bibliothecas, qualis *Longinus* fuit, instruamus, quam si mutas, expertesque uitae, scriptis aliquot, nec placituris forte, libris augeamus. Qua autem scribendi uoluptate duci eos putemus, quos fastidiosum uerae humanitatis et elegantiae saeculum, si per se stet, indignos eruditorum nomine iudicet, ac literaria eiiciat ciuitate? *Salmasios, Lipsios, Heinsios, Graeuios, Gronouios, Burmannos*, contemni uident publice, ac, nisi nugatores, certe uilis alicuius, nec publice utilis, artis sectatores haberi, quibus precarius sit eruditorum uirorum honos, non debeatur. Sapiens certe uir, ac publicorum gnarus usuum, ut illorum partibus accedet

cedet nunquam, qui, umbratilium literarum notitia, uelut perfectissima sapientia, elati, alto alios omnes supercilio contemnunt, sic nec ferendos aequo putet animo, qui uiros Graecae, Latinae, ac illius, quam Oriens extulit olim, literaturae peritissimos, notitia denique rituum antiquorum, et rerum inde ab orbe condito gestarum, in primis subactos, propterea quod aut Philosophiam non profitentur publice, aut siderum cursus non metiuntur, aut medicinam non faciunt, aut leges non interpretantur, aut capita coelestis doctrinae pro concione populo non explicant, aut regendae reipublicae non dant operam, eruditorum exclusos numero uelint. Si enim eruditio diuinarum, humanarumque, rerum, quae sensibus perfecte percipi haud possunt, acie mentis acquisita notitia est, nae illi nimis angustis literariam ciuitatem limitibus circumscribunt, qui non habendos in eruditis existimant, quibus pertinax inde a pueris industria facultatem peperit auctorum ueterum mentem dextre interpretandi, de genio scriptorum commode, scienterque, iudicandi, leges, mores, ritus, antiquorum populorum,

res denique passim in orbe terrarum gestas edisserendi ordinate, ac iuuentuti inde, quae seruiant reipublicae commodis, tradendi. At haec, inquiunt, instrumenta sunt, quibus paratur eruditio, non eruditio ipsa, nec idcirco eruditus erit, haec qui nouerit. Itane uero arguti homines non uident, et Philosophorum praecepta, et morborum curandorum rationes, et iurium cognitionem, nisi ad usum transferantur, non, nisi instrumenta, esse eruditionis ac sapientiae? Haec autem qui tenent memoria, rebusque accommodare sapienter didicerunt, si suo quodam merito eruditi censentur, quid impedit, quo minus et illi, qui et caussas linguarum, quibus eminuit eruditio, et antiquitatum, rerumque gestarum, apteque struendae orationis, rationes tam exacte norunt, ut in promtu habeant, quae praestent inde aliis disciplinis solidae eruditionis adiumenta? At poterit tamen eruditus esse, qui nec Graeci sermonis, nec Latini, gnarus erit, nisi forte solos Graecos, Latinosque, capaces putemus sapientiae fuisse? Poterit, inquam, in aliquo scientiarum genere eminere, quod, patrio iam quocunque sermo-

sermone uulgatum, nullo istarum linguarum subsidio indigeat. Nec uero ideo minus eruditionis laudem merebitur solidior Graecae, Latinaeque, Philologiae cognitio, quam rerum naturalium scientia, si ab aliquo, doctrinae morum soli dedito, Socrate ignoretur. Quoad enim ea sapientes tenebit opinio, quam et usus rerum, et praesens literarum facies, confirmat, ueram esse, perfectamque, siue Theologi, siue Juris periti, siue Medici, siue Philosophi, eruditionem, quae artis firmamenta sibi ex linguarum, quas gentes literis olim, sapientiaque, celebres coluerunt, notitia comparet, perfunctoriam contra et leuem, quae his, uelut fundamentis, destituatur, non poterit ille uilis literator, aut merus coniector ac interpres uerborum, uideri, qui discendi cupidis ad intelligentiam eruditae antiquitatis monumentorum uiam et aperit, et munit, caussasque, et ordinem, et rationem, et fines, cum legum, morumque, priscorum, tum rerum in qualibet terrarum parte gestarum, exponit, et, quae uera sint, falsaue, quae futuris usibus proficua, quae minus, acri

iudicio, certoque, docet. Verum haec utcunque animaduerterint aut existimauerint illi leuis armaturae sub Musarum signis milites, quibus leui quadam uelitatione ad editiora eniti coeco fortunae impetu licuit, non euincent tamen, ut, quod instituit opus *Ioannes Barclaius* de dignoscendis humanae indolis notis, *Augustus* autem *Buchnerus*, et *Christianus Iunckerus*, clarissimi uiri, suis meditationibus illustrarunt, affectum destituamus. Commendat hunc nobis laborem et auctoris dignitas, et grauitas argumenti, et scripturae genus. Nec enim umbraticum fuit *Ioannis Barclaii* ingenium, qui, e nobili Scotorum familia, patre *Guilielmo*, iuris ciuilis doctore celeberrimo, matre gentis Mateuilliae, Gallica femina, Mussiponti in Lotharingia A. R. S. cIↄ Iↄ LXXXII. natus, scholaeque Loioliticae institutione primum, tum patris, et Andegauensium doctorum, usus, *Iacobo I.* Britanniae regi, sic probauit mores et industriam, ut ab eo, post patris mortem in Angliam reuersus, in procerum cooptaretur numerum, qui honoris caussa, et ad augendum maiestatis splendorem, regi apparent, euntis latus

latus tegunt, regiisque conclauibus praesunt. E cuius aula quum, nouarum, quas uocabant, religionum odio, Romam secessisset, tantum abfuit, ut lateret praeclara eius indoles, ut *Paulo V.* Pontifici Maximo, patribusque purpuratis, *Maphaeo Barberino* maxime, in deliciis esset, et, ab iis liberalissime altus, inclaresceret magis magisque, magnumque sui desiderium ingenii summis quibusque uiris, quum Romae A. C. cIↄ Iↄc xxi. prid. Id. Sextil. renum doloribus enectus, obiret diem suum, post se relinqueret. Praeter elegantissimum, quod adolescens, uix decem ac septem annos natus, de *Iacobi I.* regis inauguratione composuit, *carmen*, *Notas in Statii Thebaidem*, Mussiponti cIↄ IↄcI. editas, *Seriem patefacti diuinitus parricidii in regem, regnumque Britanniae cogitati, et instructi*, A. C. cIↄ Iↄc v. perscriptam, eruditam *praefationem*, patris *Guilielmi libro*, A. C. cIↄ Iↄc viiii. *contra Pontificiam potestatem* uulgato, praemissam, et *Apologiam* eius, *Pietatis* titulo A. C. cIↄ Iↄc xii. *contra Bellarminum* publicatam, *Satiricon* item, quod sub *Euphormionis Lusinini* nomine A. C. cIↄ Iↄc iii. uiginti annorum iuuenis, luci

 coepit

coepit publicae exponere, et *Apologiam* eius Londini, teste *Baelio*, A. C. cIↄ Iↄ cx. in lucem emissam, *librumque aduersus Sectarios* A. C. cIↄ Iↄ c xvii. Londini in uulgus protrusum, *uaria* item *poëmata*, duobus libris comprehensa, denique celebratissimam illam *Argenidem*, cuius editio a *Nicolao Peirescio* curata primum est eo ipso anno, quo *Barclaius* Romae extinctus est, ICONEM hanc ANIMORVM peperit nobis illustre uiri celeberrimi ingenium, quae ab *ipso* primum Londini A. R. S. cIↄ Iↄ c xiv. in publicum prodiit, quum haereret adhuc in Anglia, tum uero ibidem A. R. S. cIↄ Iↄ c xxiv. recusa, Dresdae autem cIↄ Iↄ c lxxx, cura *Io. Frid. Heckelii*, sumtibus Hubnerianis, extemporalibus quibusdam, plerisque supposititiis, *Augusti Buchneri*, uiri clarissimi, animaduersionibus aucta, et Bremae a *Martino Opitio* cIↄ Iↄ c lx. Germanico sermone reddita, exiit. Hanc ego si *exquisitae subtilisque elegantiae* librum, *ex arcana ingeniorum, animorumque, disciplina* depromtum, *nec una fortassis ratione notos aliorum in hoc genere commentarios superantem*, si *fontem quendam, et clauem, politicarum rerum*, appel-

lari

lari posse affirmem, nec a uero alienum quicquam dixero, nec quod ab *Henrici Boecleri*, uiri clarissimi, lata passim sententia discrepet. Graue profecto, et uiris maxime in republica uersantibus utile, argumentum est non hominum modo, aetatis, fortunaeque, ratione diuersorum, sed integrarum etiam nationum, uariam indolem perquirere, perquisitam omnium, quorum id scire interest, notitiae disertis uerbis exponere. Cui si nitor aliquis dictionis, et efficta ad ueterem Romanorum elegantiam facundia, accesserit, etiam quae per se ardua sunt, perceptuque difficilia, nescio qua, suauitate in animos legentium, audientiumque, influunt, ut uix, nec sine summa uoluptate, sentiantur. Nolim equidem in *Gabrielis Naudaei* sententiam ire, quum *praestanti facundia, et omni laudis genere, quae ex literarum studiis elegantioribus prouenire solet, ne ex ueteribus quidem Romanis quenquam Barclaio anteponendum* censet. Dum enim ad *Petronii* potius, *Flori*, *Plinii*, *Apuleii*, *Senecae*, acutam, sententiosamque, sublimitatem stilum potius, quam ad castam *Nepotis*, *Caesaris*, *Paterculi*, *Ciceronis*, ubertatem, effin-

effingere *Barclaius* studet, interdum fit in dicendo audaculus, ut grauibus, sincerisque, uiris delicatus nimis, nimisque fucatus, aequabilis minus, uideri possit. Nec illa tamen maleuolorum de *Barclaio* nostro iudicia tulerim aequo satis animo, quum *Latinitatem* eius *Romanas aures peregrinitate radere*, et *ueteri sapore imbutum palatum offendere*, cauillantur. Fuit sane *Barclaius*, si quis alius, in ICONE ANIMORVM obseruans priscae, Romanaeque, dictionis, nisi quod acutus maluit, quam uber, disertus, quam eloquens, uideri, nec unquam caussam uincent aut *Morhoffius*, aut *Scioppius*, si, quod de *Argenide* questi sunt, ille *multas a se confictas phrases*, hic *innumerabilem copiam peregrinarum locutionum*, in hoc libro inuenisse conquerantur. Illud ego certe negotii mihi datum esse existimaui, ut, quando in sola mente auctoris explicanda et *Buchneri*, et *Iunckeri*, occupata fuit industria, dictionem *Barclaii* ad auctorum ueterum scripturam, uelut lapidem Lydium, exigerem, et, sicubi opus foret, quam auctoritatem secutus *Barclaius* esset, ingenue indicarem. In paucissimis lapsum, humani-

que

que passum aliquid, *Barclaium* deprehendi, eo autem magis uenia in his ipsis dignum, quod, quae ausus est dicere, in similitudinem tornauit antiquae dictionis. At tu tamen, inquis, adolescentum manibus reddes *Barclaii* stilum, quem excutiendum iis esse multi praeclari uiri statuerunt? Reddo, inquam, sed iis, quibus castae, uberisque, dictionis Romanae copia subactum est ingenium, et quibus ornatus orationis quaerendus est, quibus denique fallendi otii ratio suggerenda. Reddo, sed noua uelut luce ita collustratum, ut et pateat auctoris mens facilius, et, cautione sicubi opus sit, animaduersio ac diligentia certo indicio excitetur. Quod si cuiquam, dum ad purae Latinitatis normam *Barclaii* dictionem reuoco, in tricis, apinisque, perdidisse uideor operam, patiatur ille mihi eam curam Romani sermonis esse, qui est aliis Gallici, dum, ne quid contra linguae genium dicatur, cauent diligenter. Intra muneris me, quod res publica imposuit, limites contineo, in ea quippe specula positus, de qua prospiciendum sit, ne quid damni iuuenilibus ingeniis, aut literaturae humaniori,

infera-

inferatur. Quapropter si curae mihi fuit, ut sua *Buchneriano* ingenio et integritas, et gloria, priori huius libri editione paene attrita, quantum fieri potuit, restitueretur, nec intercideret *Junckerianae* industriae fragmentum aliquod, si meis qualibuscunque animaduersionibus id studui assequi, ut ne quis aut deroget quicquam famae *Barclaii*, aut tribuat nimium, si denique, quid *Buchneri* debeatur operae, signo B. quid *Junckeri*, signo J. quid meae, nullo signo, denotaui, id a me bono animo, et publicis usibus seruire cupiente, factum esse, uelim tibi, lector beneuole, persuadeas. Vale. Perscripsi Misenae, in illustri Afraneo, prid. Kalend. Januar. cIↃ IↃCC XXXII.

SVMMA

* * *

SVMMA OPERIS SEQVENTIS HAEC EST:

Praefatio Auctoris.

CAPVT I.

De quatuor hominum aetatibus, pueritia, adolescentia, uirili aetate, senectute.

CAPVT II.

De genio saeculorum et regionum.

CAPVT III.

De Gallorum indole.

CAPVT IIII.

De indole et moribus Anglorum, Scotorum, Hibernorum.

CAPVT

CAPVT V.

De Germanorum et Belgarum indole ac moribus.

CAPVT VI.

De Italorum indole ac moribus.

CAPVT VII.

De Hispanorum genio ac moribus.

CAPVT VIII.

De Hungarorum, Polonorum, Moscorum, gentium reliquarum ad septentrionem positarum, indole ac moribus.

CAPVT VIIII.

De Turcarum, et Judaeorum, indole ac moribus.

CAPVT X.

De indole singulorum, sigillatim ad subitos iocos ac sententias ualentium, hominum facundorum, tardioris item lentiorisque prudentiae, et quae horum indoles alteri praeferenda sit.

CAPVT XI.

De fortibus animis, temerariis, timidis, superbis, sordidis, languidis et reconditis, hilaribus et exertis, inconstantibusque.

CAPVT XII.

De animis amori obnoxiis, et pro fortunae diuersitate uariis.

CAPVT XIII.

De uaria imperantium, procerumque indole.

CAPVT XIIII.

De studiis aulicorum, uariaque indole diuitum et pauperum.

CAPVT XV.

De magistratibus et caussarum patronis.

CAPVT XVI.

De diuinarum scientiarum peritis, deque praefectis religionum.

SERENISSIMO ET POTENTISSIMO PRINCIPI,

LVDOVICO XIII.

FRANCIAE ET NAVARRAE 1)

REGI CHRISTIANISSIMO, 2)

EV-

1) Non aliis titulis prouinciarum utitur rex Galliarum, quam Franciae ac Nauarrae, licet multos principatus, prouinciasque ingentes, possideat Sic et in Germania Duces Brunsuicenses ac Luneburgenses a reliquis prouinciarum suarum titulis, praeterquam Brunsuici et Luneburgi, penitus abstinent. De iure regum Galliae in regnum Nauarrae disserit *Becmannus* in Notitia orbis Geographica et ciuili, *Pufendorffius* in Introductione ad Historiam Vniuersalem, cum Commentario *J. P. Ludouici.* B. J. Est illa titulorum simplicitas ab ultima regum Francorum aetate traducta. Nec enim, quae imperatorum regumue orientis, ea occidentis fuit titulorum ostentatio prius, quam Hispanorum regum arbitrium eam induxit. Testantur illud literarum, diplomatumque ueterum, quae supersunt, monimenta, in quibus Carolus M. non nisi CAROLVS AVGVSTVS ROMANORVM ET FRANCORVM REX, eiusque successores non, nisi *reges Francorum*, appellantur. FRANCIAE autem titulo NAVARRA accessit, ex quo *Henricus IIII*, Nauarrae rex, adiit haereditatem regni Gallici, uidelicet ab anno cIↃ IↃ LXXXVIIII. 2) Vnde regibus Galliae, et quare, hic titulus fuerit tributus, non

con-

EVPHORMIO 3)
felicitatem, uictorias,
triumfos.

1 MOrtalium animos seria contemplatione deprehendi, 4) LVDOVICE, REX CHRISTIANISSIME, et ueluti oculis subiici posse, ille 5) sciebat,

---

constat liquido. Quidam inde a Ludouici I., regis Galliae, temporibus eum repetunt, alii contra eum a Pio II. P.M. tributum Ludouico XI. asserunt. Vide laudati Becmanni Notit.Dignitat.Ill. Diss.II. Cap.II. §.3. p.m. 47. et 48. J. 3) Sub *Euphormionis Lusinini* nomine latere uoluit Joannes Barclaius, quum A. C. cIↃ IↃc III. *Satiricon* suum, quo uitiosos aulicorum mores perstrinxit, adolescens uiginti annorum, primum publicaret. Postquam autem illud *Satiricon* ab Anonymo quodam iniquissima notatum censura, et Barclaius A. C. cIↃ IↃc x. *Apologiam* eius in lucem edere Londini coactus esset, uerum nomen profiteri non dubitauit. Cuius rei memoriam ut publice refricaret, A. C. cIↃ IↃc XIIII. quum Londini *Iconem Animorum* uulgaret primum, praefationi huic, ad Christianissimum Regem, *Ludouicum XIII.* scriptae, *Euphormionis* nomen adhibuit, ipsi autem libri titulo uerum. 4) Velut capi, captosque duci, ab humanis cogitationibus. *Deprehendi* enim dicuntur, qui ita capiuntur, ut elabi non possint. B. Ita Cicero pro Coelio Rufo: *Catilinae*, inquit, *facinora oculis prius, quam opinione, manibus ante, quam suspicione, deprehendi.* Seneca Epist. XLIII. ad Lucil. *Sic uiuimus, ut deprehendi sit subito adspici.* 5) Chilo, unus

sciebat, qui in oraculi modum edidit, ut se quisque cognosceret. Sed priuatum bonum est 6) ad suae unius mentis notitiam peruenire. Plurimorum autem uarios genios, 7) impetusque

unus septem sapientum Graeciae, cui etiam aureum illud dictum: Γνῶθι σεαυτὸν, quod coelo creditur delapsum, ferturque aureis literis ianuae Delphici templi olim inscriptum, adscribitur. B.

6) i. e. Hoc singuli tantum homines possunt, ut suam unius mentem quilibet discat pernoscere. J.

7) Ingenia, mores, indolem. B. J. Animus uidelicet hominis, dum animat corpus, uimque intelligendi ac uolendi exerit, a Graecis Δαίμων, a Latinis *Genius*, dictus est. Itaque Apuleius de Deo Socratis: *Nam quodam significatu et animus humanus, etiam nunc in corpore situs, Δαίμων nuncupatur.* Addit paulo post: εὐδαίμονας *dici beatos, quorum Daemon bonus, id est, animus uirtute perfectus sit.* Quem δαίμονα quum uix ausit *Genium* appellare, *Deum* uocat, *cupidinemque animi* interpretatur, seu *animum sui cuiusque immortalem, sed cum homine natum.* Hic ipse *sacer intra nos sedens spiritus* Senecae est Epist. XLI. ad Lucil. de quo Varro de L. L. Fragm libr. XVI. *Tertium gradum animae*, ait, *esse summum, qui uocatur animus, in quo intelligentia praeeminet. Hoc, praeter hominem, omnes res carere mortales. In quo, quoniam homines uidentur Deo similes, hanc partem animae mundi*, dicit, *Deum, in nobis autem Genium, uocari.* Quod eos uelim monitos, qui, quid per *genium hominis*, et *genium saeculi*, Barclaius significet, non uidentur esse satis assecuti, sed inuenisse in eo, quod sugillarent, tanquam ignari, *indulgere suo Genio* idem

que 8) animorum, curiosa diligentia posse distinguere res adeo publicae utilitatis est, ut nec indignum duxerim munus, quod tuae maiestatis adolescentiae 9) traderetur, hanc mentium, morumque picturam, in qua, ut potui, fidelissime naturae lineamenta 10) secutus sum, et aliquot discrimina adumbraui, quae in hominum animis eadem natura constituit, siue terrarum, ubi oriuntur, spiritu, 11) siue fortunae,

idem esse, ac *cupiditatibus animi obsequi*, *defraudare* contra *suum Genium* dici eos, qui naturae negant, quod appetit. 8) Motus et impetus animi est, cum aut irascimur, aut gaudemus, aut moerore afficimur. Vno uocabulo, Affecten, oder Gemüths Bewegungen. B. J. 9) Ludouicus enim XIII, nouem uix annos natus, rex creabatur. B. 10) Lineamenta naturae χαρακτῆρες ἠθικοὶ Graecorum sunt, quos Theophrastus delineauit, notae uidelicet certae, quibus indoles hominum et cognoscitur, et dignoscitur, Merckmahle der Gemüths Art und natürlichen Neigungen des Menschen. Sic Cicero de Finib. libr. III. *Animi lineamenta* dixit *pulchriora esse, quam corporis*. 11) Natura et aëre regionum, ubi quis est natus. J. *Spiritum* quidem dici *aërem*, quem ducimus *spiritu*, hoc est, *respirando*, in pulmones, auctor nobis est *Plinius Histor. Nat. libr. II. cap. V. Cicero de Nat. Deorum libr. II. Seneca Natur. Quaest. libr V. Quaest. XIII.* Hinc et *uentus Solino cap. XXXII. spiritus* dicitur. At, si recte illam Barclaiani ingenii sublimitatem noui, alludit ad illum *Platonis spiritum uniuersi*, quem

nae, in quam nascuntur, aut perueniunt, sorte, 12) siue etiam uariarum aetatum discrimine, aut illorum affectuum, qui paene diuersi singulos agunt. Non indulgeo, 13) Rex Serenissime, intempestiuae 14) et superbae 15) sapientiae, ut his scriptis informare adolescentiam Tuam studeam, et inter disciplinas, quae iam primam Tuae Maiestatis aetatem feliciter exercent, non rogatae sententiae suffragio audiri. 16) Habes iuuentutis Tuae rectores, 17) quos Burrhum et Senecam 18) appellarem, nisi quod

4

quem *Seneca Natur. Quaest. libr. VI. Quaest. XVI. uitalem et uegetum, et alentem omnia*, alii *naturam uniuersi*, *Cicero de Natur. Deor. libr. III. unum diuinum spiritum, quo natura contineatur*, et *de Diuinat. libr. II. affectionem coeli, ex qua primum puer spiritum ducat*, uulgus *clima*, Latini interdum *naturam*, *ingenium*, *indolem regionis*, appellant. 12) Statu, conditione, ratione. J. *Sors fortunae* autem dicitur, ut passim, apud poëtas *Sors fati*, nisi quod *Sors fortunae* hic est der Stand, darein GOTT einen jeden durch die Geburth setzet, oder durch Beförderung. 13) Non quaero, non trado, non propono, aut docere uolo hic sapientiam. J. 14) Unzeitige, ratione aetatis regis. B. 15) Eingebildete, quia ipse ad hanc sapientiam regi tradendam uocatus non sit B. 16) Nemo enim a me petiit consilium. Digitum intendit ad illud Catonis: *Ad consilium ne accesseris ante, quam uoceris*. B. J. 17) Praeceptores, Hofmeister, quos Horatius libr. I. od. XXXVI. v. 8. *reges pueritiae* uocat. B. J. 18) Duo Neronis iuuentae

 rectores,

quod in Traianum inciderunt. 19) Habes utriusque Parentis 20) sacratissimum genium, 21) o Rex, illumque praeterea, qui a numine est, uobis, suae maiestatis uicariis, incubantem. 22) 5 His Tu optime indolem Tuam credes. 23) Nobis tamen, in parendi sortem genitis, 24) si templa adornare, et coronas licet aris appendere, 25) cur non et pietati uideamur operari, 26) cum

rectores, ille militaribus curis, et seueritate morum, hic praeceptis eloquentiae, et comitate honesta, praeditus, teste Tacito Annal. libr. XIII. cap II. B. J. 19) Blanditur Barclaius Ludouico regi, OPTIMO illum PRINCIPI comparans, dum ait, ipsum non Neronem esse, sed Traiani similem, habere tamen rectores iuuentutis regiae *Burrho* similes, *Senecae*que. B J. 20) Patris, Henrici IIII. et matris, Mariae Mediceae. J. 21) Ingenium, indolem excelsam, et maiestatis plenam. J. 22) Ille *Genius*, qui a numine est, et suae maiestatis uicariis incubat, Barclaio uidetur esse hohe Erleuchtung und Verstand, welche GOtt gecrönten Häuptern giebet, nisi forte diuini illius sanctissimique spiritus, omnis intelligentiae effectoris, haec descriptio esse debet. 23) Formandam scilicet. J. 24) Quibus relicta est obsequii gloria. J. 25) In donariis, quibus templa et arae exornari a profanis hominibus olim solebant, coronae erant. Hinc Christiani primis saeculis ab usu coronarum abstinebant. Confer. Tertullianus de coronis, et Minutius Felix. B. J. 26) *Operari Pietati* est *operam dare pietati*, *comprobare pietatem suam re et opere.* Sic Tacitus Hist. libr. V. cap. XX. *militem caedendis materiis operatum*, et

cum ipsos ingenii nostri census, 27) uelut in sacrum numinum 28) uestrorum aerarium, ingenua deuotione 29) conferimus? At quid (inquies) externae gentis homo diuertis ad peregrini numinis cultus? 30) Nunquam erit, rex, ut, meo regi domesticus, 31) me apud Te ducam

6

7

et Annal. libr. III. cap. XLIII. *nobilissimam Galliarum sobolem liberalibus studiis operatam*, dixit, et Annal. libr. II. cap. XIIII. simpliciter *operatum esse*, pro *sacrificasse: Vidit se operatum Germanicus per quietem.* 27) Fructus, diuitias, quasi quoddam sacrificium, aut quasdam decimas. J. 28) Ad imitationem Romanorum, Imperatores suos NVMINA appellantium, seque eorum NVMINI AC MAIESTATI deuouentium, haec dicit Barclaius. Ita ad Valentinianum Symmachus libr. X. Epist. XXII. *Quantum est enim, quod ego numini uestro ago gratias?* et Ep. XXIII. ad Theodosium: *Vestri numinis erit communem caussam tueri.* Conf. Epist. XXVI. XXVII. XXVIII. Valerius Maximus in Praefat. ad Tiberium Caesarem: *Tua*, inquit, *diuinitas praesenti fide paterno auitoque sideri par uidetur.* Quanquam et diuinior codex *Deos* uocat passim *magistratus*, quod notum in uulgus est. Conf. J. H. Boeclerus de Auspicio regio cap. III. B. 29) *Ingenua deuotio* consecratio est ac dicatio, seu addictio rei, homine ingenuo digna, ut distinguatur ab illa iniquiore, quam simpliciter *deuotionem* uocat, ac cum *ueneficiis* coniungit, Tacitus Annal. libr. III. cap. XIII. libr. IIII. cap. LII. et libr. XII. cap. LXV. 30) Qui natione non Gallus, sed Britannus, quid audes regem Galliae uenerari et alloqui? 31) Regum, Principumque,

 dome-

cam exterum. Tuae enim fortunae 32) magnitudo non in Galliarum, adeoque nec terrarum, 33) finibus haeret. Transit quoque maria, obtinetque amicitiae iure Britannias, 34) quod persaepe est ipso seruorum et ciuium sacramento 35)

uali-

domestici sunt, qui semper iis sunt a latere. B. Vt Domus PRINCIPIS est familia principis, cum omni eius ministerio, apud Tacitum Annal. libr. IIII. cap. LII. der gantze Hof des Kaysers, ita DOMESTICI sunt *aulici*, et qui quocunque nomine ad familiam principis pertinent, ab Herodiano οἱ ἀπὸ τῆς αὐλῆς οἰκέται appellati, Hist. libr. I. cap. VI. Sigillatim DOMESTICI PRINCIPVM, uel custodes corporis, uel comites, qui honoris pompaeque caussa prosequebantur eos, a Flauio Vopisco in Numeriano, aliisque passim Historiae Augustae Scriptoribus, uocati sunt. Talis olim Barclaius fuit, adscriptus quippe numero nobilium aulicorum, qui regio Jacobi I. conclaui praeerant. Hinc illud uerbum eius: Vt MEO REGI DOMESTICVS. 32) Fortuna saepe est idem, ac dignitas imperii, Tacito Hist. libr. III. cap. XLII. et libr. I. cap. X. ubi *ante fortunam*, et *post fortunam*, idem est, ac *ante susceptum imperium*, et *post susceptum imperium*. B. 33) Tuarum scilicet, seu quibus imperas. J. 34) Angliae, Scotiae, Hiberniae, regna, quae in unum Britanniae Magnae regnum primum sub Jacobo I. coaluerunt. B. Itaque Ludouicus IIII. Galliae rex, *Vltramarinus* recte est appellatus, quum in Anglia per XIII. annos exul, saeculo decimo, uixisset. 35) Sacramentum proprie iusiurandum militare, tum etiam quod ciues principi praestant, der Huldi-

gungs

ualidius. Foedus dies, saeculoque pudendus, 8 qui parricidio supra omnem atrocitatem horribili inclytum tuum patrem 36) orbi ademit, tibi fidem tuorum amicorum approbauit certiori experimento, quam etiam ipsi uellent. 37) Inter 9 omnes nemo regum, principumue, serenissimo meo rege, 38) aut uerius 39) defuncto Henrico ingemuit, aut sincerius timuit uiuenti Ludouico. 40) Neque uero cunctatus est, dum, co- 10 gnito rerum euentu, posset perfunctoria, 41) et secura, 42) pietate se iactare, 43) sed cum adhuc

gungs=Eyd B. J. 36) Henricum IIII. regem Galliae, A. C cIↃIↃcx pridie Idus Maias occisum cultello a Francisco Rauaillac. B. 37) Maluerant laetiore quaque occasione amici tibi probare fidem suam. In periculo tamen, casuque tristi, fides certissima exploratur. B. J. 38) Jacobo I. Magnae Britanniae rege. 39) Minus ficte, ungeheuchelter, mit mehrerm Ernst. B. J. 40) Ludouico XIII. ad quem scripta est haec praefatio. J. 41) Petronii uerbum est in Satirico: *Coepit me non perfunctorie uerberare:* et inferius: *Nec satiatus perfunctorio ictu. Perfunctorium* igitur est, quod remissius fit, non adhibita diligentia debita. Qualis fere labor eorum est, qui *perfunguntur opere*, hoc est, ipsum finem operis faciunt, iam delassati, pertaesique operae, deproperant. B. J. 42) Quum non amplius opus esset de tua salute dubitare, aut angi. J. 43) Amorem in te suum comprobare, et ex eo gloriam quaerere. J.

44) *Arti-*

huc in tanto rerum articulo 44) extrema 45) timerentur, in hanc uocem, ad immortale amicitiae exemplum, erupit, se Tecum communicaturum pericula, uenturasque in sortem Britannias, 46) quamcunque ille turbo 47) tuis Galliis fecisset. Nec deinde degenerauit 48) rex maximus 49) a suorum uerborum sanctitate, affectu, annisque, Tibi pater, 50) et ante, quam uelles, 51) frater

II

44) *Articulus* ut membrorum, sic temporum, quasi flexus est, et illud momentum, quo fit rei conuersio. Sic Terentius Adelph. Act. II. Scen. II. v. 20. *In ipso articulo me oppressit.* Cicero pro Quinctio: *In ipso temporis articulo:* Eben zu rechter Zeit, da es eben hohe Zeit war. *Rerum articulus* est, qui *rerum transitus* alias a Tacito dicitur, eine Staats-Verändderung. *Rem* enim pro *imperio* dicere et Liuio, et Tacito, perquam familiare est. Talis autem temporum, rerumque, articulus fuit, mortuo Henrico IIII, et puero, Ludouico XIII, regnum adepto. At tum quidem cautione ac prudentia maxime opus fuit, ne regni fortuna labasceret. B. J. 45) Videlicet pericula. J. 46) Britannos uenturos in societatem periculi. J. 47) Turbae ex Henrici IIII, caede exortae. B. 48) Defecit. J. 49) Jacobus I. rex Britanniae. J. 50) Tum enim Jacobus I., d. 19. Jun. cIɔ Iɔ LXVI. natus, annum aetatis quadragesimum octauum, Ludouicus XIII. autem, d. 27. Sept. cIɔ Iɔ C I. in lucem editus decimum tertium agebat, quum Barclaius haec A. C. cIɔ Iɔ XIII. scriberet. 51) Mallet enim patrem adhuc uiuum Ludouicus puer. J.

52) Morem

frater 52) communione dignitatis. Hac tanta 12 animorum utrinque mixtura et Gallica decet in Britanniis uota feruere, 53) et nostra apud uos exaudiri. Et ea mihi publica fuit ratio (nam priuatas tacuerim) nuncupandi 54) tuae maiestati donarii. 55) Ac nunc quidem ICONEM 13 ANIMORVM, 56) rex potentissime, Tibi uoui, mox quoque Tui animi, et maiestatis imaginem posteritati paraturus, 57) cum Te ad illa, quae orbis expectat, purpura tua digna, maior aetas propulerit, 58) spiransque

52) Morem regum respicit, se fratres inter se per literas appellantium, ad significandam dignitatis aequalitatem. 53) Quum haec sit animorum inter Britannos, Gallosque, coniunctio, aequum est, ut Galli pro Britannis, Britanni pro Gallis, uota faciant. J. 54) Offerendi, dedicandi. B. 55) *Donaria* proprie dona, quae Diis publice in templis offerebantur. Donarium igitur hunc librum dici fas erat, quem regi, iam a se *numen* appellato, dedicabat, seu doni loco offerebat. J. 56) Hunc librum, in quo, uelut in tabula, depicti sunt mores hominum. B. 57) Historiam uitae ac rerum abs te gestarum scripturus ad utilitatem posteritatis. J. 58) Quum aetatis progressu eas res geres, quas abs te expectant omnes, uelut regio isthoc fastigio dignas. J. *Purpura* pro regno, seu maiestate, uelut *signum pro re signata*, metonymice ponitur. B. *Propellere* cum Praepositione *IN*, notat *locum*, ut in illo Petronii Satiric. *cruda studia in forum propellunt:* cum Praepositione *AD* notat *finem* praefixum, ut in illo Taciti libr. VI. Annal. cap. III. *rudes*

que 59) in oculis atque ingenio tuo maximi patris uirtus, qui, bello ac pace mirabilis, aemulorum 60) inuidiam uicit, et amicorum fidem, 61) Galliam suam, agentibus fatis, 62) 14 insanam armis 63) fregit. Quid in Caesaris 64) laudibus maius? Suum deinde in uictoria ani- 15 mum clementia exarmauit. 65) Nec id potuit Alexander. 66) Tu tanti patris haeres, Tu spes, metus.

rudes animos nomine honoris ad corrumpendum militiae morem propellunt. 59) Viuens et exerens se. Sic Cicero pro Milone: *Ecquando ab eo spirante potuisset defendi curia, cuius non restiterit cadaueri?* 60) Factionis Guisianae, Gregorii IIII. P.M., Philippi II. Hispaniae regis, Caroli Immanuelis, Sabaudiae Ducis, Caroli Bironii. 61) Vicit amicorum fidem, id est, plura praestitit amicis, quam illi sibi. J. 62) Non *ducentibus*, quod mitius erat, sed *agentibus*, ut solet grex a pastore agi, cogique. J. 63) Bellis ciuilibus. J. Inde ab A. C. cIↃ IↃ LXXXVIIII. usque ad A. C. cIↃ IↃ LXXXXIIII. quo temporis interuallo Guisianae factionis studia Henricum IIII. per caussam peregrinae religionis regni Gallici possessione arcebant, donec sacra amplexus pontificia esset. 64) Julii Caesaris. J. 65) Elatum uictoria animum, et iram aduersus inimicos et aemulos conceptam. J. *Exarmare* est *debilitare, frangere.* Sic *nauis tempestate exarmata* est nauis, quae rudentes, malos, anchoras, fluctuum, uentorumque, ui amisit, apud Senecam Consol. ad Helu. cap. ult. Plinius libr. III. Epist. IX. dixit: *Exarmare accusationem.* 66) Vsque adeo sibi in uictoria temperare. J.

67) Ita

metusque, populorum iam famam impleuisti, 67) quantamcunque capere tam teneri anni possunt. Dum crescis, dum in uires, summis rebus maturas, 68) exsurgis, Tuae maiestati in haereditatis interim partem laus parentis, triumphique, et ceterae dotes erunt, quibus aeternitatem emit. 69) Sed et haec ipsa, licet patria, 70) aliena esse censebis, 71) uolesque Tuis titulis 72) niti, ubi

16

17

67) Ita Tacitus: *implere consilium*, libr. I. Histor. cap. XVI. *Osculis lacrumisque dolorem implere.* Annal. libr. I. cap. XXII. *Implere fidem ominis.* Hist. libr. II. cap. LXXVIII. *Implere locum principem*, Annal. libr. IIII. cap. XXXVIII. *Implere mensuram*, Annal. libr. XIV. cap. LIIII. *Implere munia consulis et consulatus, ducis, sua*, Annal. libr. XV. cap. LXVIIII. libr. III. cap. XXXI. LIII. Hist. libr. I. cap. LXII. 68) Quae sufficiant aliquando maximis rebus gerendis. B. 69) Per quae famae aeternitatem est assecutus. J. Seneca de Beneficiis libr. II. cap. I. dixit: *Nulla res carius constat, quam quae emta est precibus.* In uulgus notum est illud poëtae: *Nocet emta dolore uoluptas.* Ita *emere aeternitatem triumphis*, est: *triumphis acquirere famam et nomen aeternum.* Nam *aeternitas* est idem, ac gloria nunquam intermoritura. Sic Cicero in Pison. *Mihi populus non unius diei gratulationem, sed aeternitatem, immortalitatemque, donauit.* 70) Accepta a patre tuo. B. 71) Nam *genus, et proauos, et quae non fecimus ipsi, uix ea nostra puto*, recte inquit Vlysses apud Ouidium Metamorphos. libr. XIII. v. 140. seq. 72) Propriam laudem desiderabis. J. *Titulus* pro *laude* usurpatus a Cicerone Tusc. Quaest. *Quos si titulus hic delectat insignis et pulcher, Pythagora, Socrate, Platone* dignissi-

ubi eosdem poteris per aetatem 73) meruisse.

Vale.

---

dignissimus. Sunt et *tituli* statuarum, publicorumque operum, ac monumentorum, inscriptiones. Hinc *imagines, tituli, statuae* in decoribus et ornamentis publicis oratorum coniunguntur a Quintiliano in Dialogo de Orat. cap. VIII. Vtcunque existimaueris haec, *suis titulis niti* est *suis se uirtutibus ac rebus praeclare gestis efferre.* 73) Maior annis, prouectiorque factus. J.

JOANNIS BARCLAII ICONIS ANIMORVM

CAPVT I.

Aetates hominis quatuor, pueritia, adolescentia, aetas uirilis, et senectus.

Humani generis, sicuti ceterorum omnium, praecipua in cunabulis 1) custodia 2) est. In arboribus rami nascentes obsequuntur agricolae, 3) cuius ductu uel in altum enituntur, 4) uel

1 2

1) In primordiis, uel in prima aetate. Vox enim *cunabula* ſaepius pro primordiis, aut origine alicuius rei, ponitur, ut in illo Virgilii libr. III. Aeneid. v.105. *Mons Idaeus, ubi et gentis cunabula nostrae.* Sic Valerius M. libr. III. cap. I. §.1. *Attingam nunc quasi cunabula quaedam et elementa uirtutis.* B. J. 2) Praecipua cura et attentum studium B. Sic Cicero pro Planco. *Itaque non extimesco, ne Plancio custodia meae salutis apud eos obsit.* Et in Philipp. VII. *Cuius ego excubias et custodias mei capitis cognoui in consulatu meo.* 3) Sequuntur manum agricolae, wie er ſie beuget, ſo wachſen ſie auf. B. Ita Cicero ad Lentulum libr. I. Ep. VIIII. *In nauigando tempestati obsequi artis est.* Seneca Ep. II. ad Lucil. *Animus flexibilis, et omni humore obsequentior.* 4) Procrescunt. J. Sic Tacitus Annal. libr. I. cap. LXX. *Vitellius in editiora enisus.*

5) Wachs-

uel ad terram proni deflectunt. 5) Ita puerorum animi parentum, uelut obstetricum, 6) manibus fingi possunt certa, et in secuturam aetatem mansura, imagine. Semina 7) maxime, et ueluti fundamenta, uirtutum his antiquo, 8) praealtoque, affectu 9) insinuanda sunt, 10) ut deinde ignorent, natura, an praeceptis, acceperint 11) parentibus obnoxio 12) ingenio esse, faci-

5) Wachsen niedrig, krumm, und untauglich. J. 6) Vt infantes inuoluuntur fasciis, manus ac pedes eorum ordine, ac decenter, componuntur, uinculis colligati, ad egregiam crescendi formam, sic animi puerorum fingi possunt, formarique, gebildet und eingerichtet werden, manibus, id est, disciplina parentum, ut certam morum imaginem recipiant ac seruent diu. 7) Est animus instar agri, disciplina instar seminis. Per *Metaphoram* igitur primae disciplinae, quibus imbuuntur animi pueriles ad capessendam uirtutem, *semina* dicuntur. B. J. Ita Cicero de Diuinat. libr. I. *Quod Zeno in commentariis suis quasi quaedam semina sparsisset.* 8) *Antiquus* saepe idem ac *probus*, *candidus*, *sincerus.* Velleius libr. II. cap. XLVIIII. *Vir antiquus et grauis.* 9) Nihil prius, nihil profundius, insinuandum, aut inspergendum est animis puerorum, quam amor uirtutis, et odium uitiorum B. *Praealtus* est *ualde profundus.* Sic *praealti fluminis ostium, quo circumagi naues in stationem possint tutam, praealtum alueum,* passim dixit *Liuius.* 10) Sic Plinius Panegyr. cap. LXII. *Hoc est, quod penitus illos animo Caesaris insinuauit.* Ciceroni familiarius est: *Insinuare in animum*, uel *ad animum.* 11) Natura duce, an a sapientibus parentum praeceptis, acceperint? Ob sie es aus Mutter-Leibe mitgebracht, oder durch Anweisung gelernet? 12) Seneca de Benef. libr. III. cap.

facilique præcipientibus, 13) intemperantia, 14) mendacio, et fraude, uelut insolentia 15) prodigiorum, exterreri, 16) praecipue uim numinis uenerari, nunc beneficio, nunc vindicta, suspiciendam. 17) Et haec ipsa non atroci, aut molesta, ratione 18) urgenda sunt. Nam quaecunque suppliciorum metu colimus, 19) eadem tristi 20) fastidio solemus auersari, et concepta a puero odia, nescio qua, horroris consuetudine ad

4

cap. XXX. *Corpora seruorum obnoxia sunt et adscripta dominis, mens quidem sui iuris.* Tacitus libr. XVI. Annal. cap. VI. *Amori uxoris obnoxius.* libr. XII. cap. I. *Claudius coniugum imperiis obnoxius.* libr. XI. cap. XXXVI. *obnoxius iussis Messallinae.* libr. XVI. cap. I. *Iussis alienis obnoxius.* 13) Vt praestent obsequium promtum ac facile parentibus praecipientibus utilia. J. 14) Quam *omnium perturbationum matrem* appellat Cicero libr. I. Acad. Quaest. Est autem cupiditas nimia, et immoderata libido. B. J. 15) Sic Cicero in Pison. *insolentiam rerum secundarum:* de Orat. libr. III. *insolentiam uerborum*, et libr. I. *insolentiam disputationis.* pro Deiotar. *insolentiam loci*, pro Dom. ad Pontif. *insolentiam dominatus:* dixit. 16) Non secus exterreantur, quam prodigiis insolitis. B. 17) Diuina uis nunc beneficiis, nunc poenis, se exerit. J. *Suspicere* per Metonymiam Antecedentis pro Consequente, pro *uenerari* et *colere* haud infrequenter ponitur. Nonnunquam etiam *admirari* denotat, uti Horatius libr. I. Ep. VI. v. 12. seq. J. *nunc argentum, et marmor uetus, aeraque, et artes, suspice.* Cornelius Nepos in Agesilao cap. IIII. *In hoc non minor eius pietas suspicienda.* B. 18) Man soll nicht immer auf sie poltern und zuschlagen. B. 19) Quae metu poenae obseruamus. J. 20) Magno et molesto

5 ad senium quoque deducimus. 21) Sed assiduis sermonibus imbuendi sunt de fastigio, praemiisque, uirtutum, 22) flagitia cum supercilio 23) ac uerecundia 24) apud illos nominanda, quae 25) omnino nesciant 26) saepe publice, nec iam cum
6 infamia, 27) regnare. 28) Tam lenibus rudimentis initiati, 29) oderint uitia, uirtutesque, tanquam

lesto maxime. Sic *tristis adulatio* apud Tacitum Annal. libr. XI. cap. XXI. *tristis mors*, Hist. libr. II. cap. LX. 21) Was uns einmahl in der Jugend verhaßt wird, verabscheuen wir gemeiniglich bis ins Alter. Adeo a teneris assuescere etiam horrori et fastidio multum est! J. 22) De excellentia et commodis uitae honestae ad uirtutem compositae. J. 23) *Supercilio*, id est, palpebris sublatis, aut caperata fronte, mit ernsthafften Gesichte. *Supercilia* enim, seu *cilia*, dicuntur palpebrae oculorum, quas homines seueri et asperi contrahere solent in rugas. Ideoque pro *austeritate* atque *seueritate* hoc loco recte ponuntur B. Ita Cicero pro Sext. *Tanta erat grauitas in oculo, tanta frontis contractio, ut illo supercilio, tanquam Atlante coelum, res niti uideretur.* Idem post Reditum in Sen. *Rugis supercilioque decipere*, et de Prouinc. Consul. *Libidines fronte, supercilioque, contegere*, dixit. 24) Verbis tantum designanda sunt honestioribus ac uerecundis, ne, si exprimantur incautius, illiciantur puerorum animi, aut corrumpantur B. 25) Vitia J. 26) pueri J. 27) öffentlich, ohne daß man es für Sünde hält. J. 28) Im Schwange gehen. J. 29) Tam suauibus initiis disciplinae instructi. J. Sunt quidem *initiati* Senecae Epist. XCV. ad Lucil. *qui sanctiora sacrorum sciunt*, est tamen identidem verbum *initiare* eadem notione, qua *instituere*, *instruere*. Sic Plinius libr. V. Ep. XV. *Aliis chartis*, *aliis*

tanquam feras, aut rigidas, non timebunt, et, faciles ad haec prima rectae disciplinae 30) initia, 31) accedent parentum, magistrorumque, auspicio, 32) quorum sententiis, ueluti diuinae mentis 33) oraculis, detinentur 34) imbecilli in illis animi, nec dum iudicandi ambitione 35) solicitati. Accedit, quod non emitur 36) promissis 7

aliis sum literis initiatus, 30) quae ad uirtutem ducit. Id enim rectum est. B. 31) Sunt *initia* alias prima sacrorum elementa, quibus imbuebantur, qui ad sacra Cereris accedebant, *μυστήρια minuscula* etiam dicta. Hic tralate sunt id, quod *initiamenta* uocauit Seneca Epist. XXXX. ad Lucil. Grund-Sätze, Anfangs-Gründe, 32) cura, imperio, ductu, parentum ac praeceptorum B. 33) E Platonis schola traducta Dei appellatio. Hinc et Cicero de Diuinat. libr. I. *totius naturae mentem atque animum* uocauit, quod *spiritum, ac naturam uniuersi, et Deum*, Seneca dixit. Mens etiam pro Dea culta apud Romanos templum habuit. Ouidius Fast. libr. VI. v. 241. 34) occupantur, es wird ihnen die Zeit damit gleichsam vertrieben. Sic Cicero ad Herenn. *aliquo maiori negotio detinemur.* Est autem *detinere* interdum etiam idem, quod *sustinere*, *sustentare*, *alere.* Ita Tacitus Annal. libr. VI. cap. XXIII. *Drusus deinde extinguitur, quum se miserandis alimentis, mandendo e cubili tomento, nonum ad diem detinuisset.* Qui *sustinendi* significatus maxime conuenit in *imbecillos* puerorum *animos.* 35) Simplices adhuc sunt et imperiti puerorum animi, ac inepti ad iudicandum de parentum sententiis, et ad rationes in contrarium afferendas. B. J. 36) *Emi* dicitur, qui promisso pretio persuadetur, adduciturque ad capessendum aliquid, seu patrandum. Itaque *emere* idem est hic, ac *corrumpere*, ut in illo Taciti Histor. libr.

missis adulantium uitiorum haud intacta modo aetas, ſed incapax uoluptatis. 37) Itaque rem turpem iudicio suorum, & sibi nullis lenociniis 8 commendatam, facillime proscribent. 38) Neque hic pueritiam initiamus 39) ad superstitiosae et anxiae pietatis supplicium, 40) sed ad uirilem cautam-

libr. IV. cap. LVII. *emere militum animos*, et Annal. libr. XVI. cap. XXXII. *emtus ad opprimendum hostem.* Aetas puerilis non tam facile corrumpitur uitiis, quamuis illa abblandiantur interdum, quia nondum experta speciosam eorum dulcedinem, nec iis perfruendis idonea est. B. J. 37) *Intacta uoluptatis* per *ellipsin* ad Graecorum imitationem dicitur, id est, *intacta a contagio uoluptatis.* Sic Cicero libr. VIII. Ep. II. *intactus a sibilo.* Tacitus Hist. libr. II. cap. LXXVIII. *intactus superstitione.* Habuit autem *Barclaius* forte ſin mente illud Horatii libr. I. od. XXII. v. 1. *Integer uitae scelerisque purus.* B. J. Malim ego *intacta* hic absolute sine casu accipi, ut in illo Liuii libr. V. cap. XXXVIII. *intacti fugerunt*, ut Horatius libr. III. od. XXIV. v. 1. 2. *intactos Arabum thesauros*, Petronius Satir. *intactos aureos dixit.* 38) Auersabuntur et fugient rem, quae turpis fuit a parentibus et praeceptoribus indicata, quia illam nondum cognitam habent ullo lenocinio, aus einiger Reizung. B. J. *Proscribere rem*, quum sit alias idem, ac *uenalem exponere*, in illo Ciceronis off. libr. III. cap. XVII. *aedes proscribere*, Plinii libr. VII. ep. XI. *haereditarios agros iusseram proscribi*, et alibi, tum et hic, pro *auersari*, *abominari*, recte ponitur, ad imitationem Petroniani illius Satir. *pudoris dignitatem proscribere.* 39) Primis disciplinis imbuimus. B. 40) *Superstitio* est religio nimia, quae modum excedit. *Religiosus* ueretur Deum, *superstitiosus* uero metuit eum, semperque addit aliquid de suo, quod Deus non praecepit. B. *Anxia* pietas

cautamque uirtutem. 41) Nam cum animus hominis ingenerato pondere 42) in praua deflectat, necesse 9

pietas est, quae semper in metu est, ac in incerto fluctuat. Ea recte supplicium dicitur, quod diuexat hominem, excruciatque perpetuo metu ac dolore animi, dum Deum semper, ut tortorem, ac carnificem, metuit, quem amare debebat. J. Religionem a superstitione accurate distinguit Tacitus Hist. libr. V. cap. XIII. *gens*, inquiens, *superstitionibus obnoxia, religionibus aduersa.* Seneca Ep. CXXIII. ad Lucil. *Superstitio*, inquit, *error insanus est, amandos timet, quos colit, uiolat. Quid enim interest, utrum Deos neges, an infames?* Idem de Clement. libr. II. cap. V. *Religio Deos colit, superstitio uiolat. Anxia pietas* est ein allzu scrupulöses Gewissen, das sich über alles ohne Noth Bedencken machet. Sic Quintilianus in Dialogo cap. XXXVIII. *anxietatem stili* dixit, wenn einer allzu scrupulös im Schreiben ist, und über alle Worte lange Bedenck-Zeit nimmet. *Anxius* enim est *suspicax* in illo Ciceronis ad Attic. libr. II. ep. XXIII. *Amor omnis solicitus atque anxius*, et in illo Taciti Hist. libr. III. cap. VIII. *anxia amicitia.* 41) *Virilis uirtus* est, quae plena est fiduciae, et omni uacat metu. Metuere enim muliebre est, fiduciam habere, uirile. *Cauta* uirtus ita modum adhibet, ut semper teneat mediocritatem, nec in excessu peccans, nec in defectu. B. *Virilis* est *uiro dignus.* Sic Cicero ad Attic. libr. XV. ep. XXV. *Iacit nonnullos igniculos uiriles. Cautus* alias opponitur *acri* apud Tacitum Annal. libr. XI. cap. XXVIIII. qui, *potentiam*, inquit. *cautis, quam acrioribus, consiliis tutius haberi.* Vt adeo *cautus* sit idem, ac *moderatus*, *acris* contra hitzig, strenge, scharff. 42) Labem intelligit, quae inhaeret animis nostris inde a primorum parentum lapsu, quae facit, ut semper proniores simus in id, quod malum est. Theologi

necesse est adhuc faciles ramos 43) in contrarium cogi, 44) ut deinde impetu suo 45) redeuntes medium inter naturam et institutionem
10 teneant. 46) In hac autem puerorum disciplina gloriae quoque stimuli passim infigendi sunt sentientibus animis, 47) ut iam tum suos 48) honores assuescant suspirare, 49) et, siue scholis, siue ludis,

uocant *peccatum originale*. B. *Pondus* autem id eleganti *Metaphora* appellat, quoniam premit animos nostros, impellitque non aliter, ac graue quoddam pondus, cui ferendo pares uix sumus. J. Sic Cicero de Nat. Deor. libr. III. *Graue conscientiae pondus est in uirtutis et uitiorum ratione.* 43) Affectus, qui animo nostro insunt, ex quo ita, ut arbore rami emicant, oriuntur. B. *Faciles rami*, qui propter teneritudinem suam facile flecti possunt, quoquo uelis. J. Cicero dixit de Orat. libr. II. *materia facilis ad exardescendum*, was leichte anbrennet. Ita *ramus facilis*, scilicet ad *flectendum*, der sich leicht beugen lässet. 44) Ad uirtutem flecti J. 45) Suopte motu, et proprio impulsu, quem e disciplina, uirtutisque praeceptis ac consuetudine, habent. 46) Obseruent medium inter naturam ad uitia procliuem, et institutionem, quae dehortatur a uitiis, et monstrat uiam uirtutis, ita quidem, ut, licet natura peccare uelint, uitent tamen peccata assuetudine disciplinae. B. J. 47) *Gloriae stimulos infigere sentientibus animis*, est empfindliche Gemüther gewöhnen, daß sie sich mit Ehre ziehen lassen. Sunt enim *stimuli* incitamenta, dicunturque *infigi animis*, quum adhibentur. Sic passim *infigere memoriae*, uel *animo, praecepta*. J. 48) Aetati suae conuenientes ac proprios. J. 49) Desiderare, sich darnach sehnen. B. Familiarius est Latinis prosae orationis auctoribus *suspirare ad aliquid*. Sine *Praepositione* poëtae adhi-

ludis, exerciti, eminere aequalibus 50) labore dulcissimo contendant. Praeterea cum aetate sensim, 11 ueluti ex captiuitate, deducendi sunt, 51) ut et mitior maiestas parentum sit, 52) et illi etiam non subito, aut improuiso, libertatis incremento lasciuiant. 53) Suis etiam studiis 54) relinquenda est pueritia, ne uideamur naturam arguere, 55) quae hanc aetatem imbecillem esse iussit, 12 et

adhibent frequentius, ut Iuuenalis Satir. XI. v.152. *suspirare matrem.* 50) *Eminere aequalibus* labore dulcissimo, est *superare, anteire aequales* labore, qui est dulcissimus ratione utilitatis ac gloriae consequentis. B. Vsitatius Latini uerbum *eminere*, quando praestantiam uirtutis significant, addito ad personam *in*, uel *inter*, stipant, ut in illo Ciceronis: *Inter omnes dicendi gloria eminebat Demosthenes.* Quodsi molis notanda sit praestantia, rem superatam fere *quarto Casu*, uel adiecta uocula *ex* pronunciant. *Barclaius* tamen uidetur in mente habuisse illud Ciceronis libr. III. Quaest. Tusc. *Altitudo animi maxime eminet contemnendis doloribus.* 51) Wenn sie nun ein wenig älter werden, und zu mehrern Verstande kommen, soll man ihnen etwas mehr Freyheit gönnen. B. 52) Vt parentes remittant aliquid a priori seueritate et grauitate. B. 53) Sed ita, ne pueri lasciui, aut petulantes, euadant, cum sentiunt, plus sibi concedi libertatis. B. *Lasciuire miles* dicitur apud Tacitum Annal. libr. I. cap. XVI. *cum luxum et otium cupit, disciplinam et laborem aspernatur.* 54) Conuenientibus aetati suae, non iis, quae captum et ingenia puerorum superant, iisque ob difficultatem et obscuritatem molesta sunt. B. J. 55) Damit es nicht das Ansehen gewinne, als wolten wir die Natur straffen, und tadeln, daß sie das kindische Alter nicht zu höhern Dingen geschickt gemachet. B. Ita Tacitus

et intempestiva 56) semente sapientiae nondum praeparatum ingenium corrumpamus. Sit illis innoxia lasciuiendi 57) uenia, studium litterarum magis ad mutationem ludi, quam ad fastidium, 58) minusque supplicii ex supercilio parentum, quam timoris, 59) fruantur denique adhuc miserantis naturae indulgentia, 60) nec ante

13

tus Annal. libr. I. cap. LXXII. *Facta arguebantur, dicta impune erant.* 56) Quam capere puerilis aetas per imbecillitatem animi nequeat, nondum praeparato agro similis. J. Cicero de Nat. Deor. libr. III. *Sementem malorum a Diis esse factam*, et ad Attic. libr. VIIII. ep. VII. *in agro Sabino sementem fieri proscriptionis* dixit. 57) Libertas ludendi, quae sine damno cuiusquam sit. *Lasciuire* hic est *iocalariter se gerere*, lustig seyn, springen und spielen wie die Kälber. Ita Cicero de Diuinat. libr. I. et Plinius libr. IX. ep. XXXIII. *lasciuiam piscium uocauit*, wenn sie in die Höhe springen. Huc pertinet illud Virgilii Ecloga III. v. 64. *Malo me Galatea petit, lasciua puella.* B. 58) Ita instituenda sunt studiorum ac ludi tempora, ut alterum cum altero mutetur. Man soll sie zur Schule halten mehr darzu, daß sie nicht immer spielen, als daß man sie wolte zum Studiren verdrießlich machen. Dahero, wenn sie eine Zeitlang studiret haben, und man mercket, daß sie es fast überdrüßig, soll man ihnen ein zuläßiges Spiel vergönnen. B. 59) Ex uultu seuero, et fronte caperata, parentum plus timoris colligant, quam poenae, discantque ita reuereri parentum uultum ac nutum, ne opus sit uerberibus, daß sie nicht gleich meynen, der Prügel liege ihnen auf den Nacken, wenn die Eltern ihnen ein sauer Gesichte machen, und doch dafür sich scheuen, und ablassen. J. 60) Fruantur adhuc naturae beneficio, quae uidetur imbecillitatis eorum

te humanarum mentium supplicia, 61) quam meruerint, tolerent, nisi forte putamus, in leuibus malis esse, 62) cum pueri a ludo in totum 63) prohibentur, omnemque strepitum fascium cum illius Stolonis 64) coniuge exhorrent, et sapientiae, quam nondum capiunt, acerba documenta, 65) tanquam mimum, 66) aut exhibent, aut reuoluunt. 67) Qui

14

eorum misereri. Sie mögen immer noch der guten Tage geniessen, da man ihre Schwachheiten mitleidig pfleget zu übersehen. J. 61) Terrorem et formidinem, quae pessime excruciant animos hominum. Non autem uidentur mereri illa supplicia, dum per imprudentiam puerilem sine malitia peccant. B. J. 62) *Numerandum* subintellige. B. 63) *In totum* Celsi uox ac Columellae fere propria pro *omnino*. 64) L. Stolonis, ciuis Romani, coniux, quum forte lictor pulsasset fores mariti, uehementer exhorruit. conf. Liuius libr. VI. cap. XXXIIII. et Florus libr. I. cap. XXVI. B. J. 65) *Acerba documenta sapientiae* seriam, grauem, et occupatam assidue, uitam uocat, quae est illa sapientia, *quam nondum capit puerilis aetas*. Est enim *acerbum* proprie *crudum*, was noch nicht reiff ist. Vnde *acerba documenta sapientiae* sunt *intempestiua, immatura*, et *aliena a puerili aetate*. Assuefacere animum, ut ludos, iocos, uoluptates, contemnat prae utili negotio et opere, opus uiri est, in puerilem haud cadit aetatem, quippe quae sui est impotens, et ratione uti nondum didicit. Quare cum ludo puer, iocoque, prohibetur, et occupatur assidue studiis, speciem quidem sapientiae hac seuera ratione uiuendi exhibet, sapiens tamen ipse non est. Neque enim id aetas illa capit. B. 66) Est itaque similis mimo uel histrioni, qui regis, uel alterius, personam agit, nec is tamen uere est. B. 67) *Exhibere mimum* est, quod *actitare mimum* dixit Tacitus

15 Qui sensus est ad miserias acerrimus, 68) in hanc aetatem cadit, dum tenerae mentes nec timorem regere 69) possunt, et peius de incognitis ma-
16 lis 70) iudicant. Ac ut uiri, quos fortuna ingentibus malis fregit, quam 71) capaces animos habent, totos implent suarum miseriarum contemplatione atque sensu, sic et in pueris, dum incidit, quod miserrime expauescunt, omnis uis
17 timendi, dolendique, consumitur. 72) Interrogatus,

Tacitus Hist. libr. III. cap. LXII. *reuoluere mimum* est *referre in theatrum*, *exhibere* seu *actitare iterum*. Est enim *exhibere hominem*, persönlich dar, oder vor Augen stellen. Ciceroni in Verrem orat. VII. *Reuoluere* autem idem ac referre in illo Ciceronis: *eodem reuolui* libr. I. Tusc. Quaest. et apud Tacitum Hist. libr. III. cap. XXVI. *reuolui ad memoriam* coniugii. 68) Imprudens timor. J. Cicero pro A. Cluertio: *Homo ad efficiendum acerrimus*, et *sensum uidendi* uocat *acerrimum* de Orat. libr. II. Itaque *sensus ad miserias acerrimus*, est ein so empfindliches Gemüthe, das auch durch das geringste kan in Angst und Schrecken gesetzet werden. 69) Pueri destituuntur facultate iudicandi de rebus timendis. Itaque quum pessima semper a natura timeamus, non temperant sibi satis a timore nimio. J. Plinius libr. X. epist. LXXXXVII. dixit *regere cunctationem alicuius*, et ep. CXVIIII. *regere dubitationem*. Tacitus Annal. libr. VI. cap. L. *regere ualetudines principis*. Cicero pro M. Coelio: *Versare naturam suam, et regere ad tempus, atque huc et illuc torquere ac flectere*. *Regere timorem* igitur est *moderari, temperare*. 70) Quorum nullam adhuc experientiam habent. J. 71) So viel nur ihre Gemüther fassen können. *Quam* notat modum rei, ut in illo Ausonii ad Gratianum Grat. Act. pro Cons. *Per totum, quam longus est, locum Illyrici*. 72) Ita atteritur,

tus, qui praedones, laqueum minitantes, euaserat, 73) quo animo expectasset mortem? quo, inquit, olim puer flagrum expaui. Sed et illa in pueris perpetui metus acerbitas succum absorbet, quem natura ad laxandos corporis artus, et incrementa adolescentiae, exundare 74) uoluerat. Non enim suam uim uentriculus habet, euocato ad laborantis cerebri praesidium igne, 75) neque actu laetitiae diffunditur sanguinis impetus, qui omni interpellatione tristitiae marcescit. 76) Ita haec ingenia

18

ritur, ut obstupescant pueri, et omnem sensum metus amittant. B. Sic Tacitus Hist. libr. III. cap. XXIIII. *ignominiam consumere*, id est, *omnem ignominiae sensum perdere*, et Curtius libr. VI. cap. VIII. *misericordiam consumere*, id est, *sensum omnem misericordiae amittere*. Cicer. libr. XV. epist. XXI. Famil. *Ante, quam ad me ueniatur, risus omnis paene consumitur.* 73) Sic *euadere amnem*. Tacitus Annal. libr XII. cap. XXXV. *grauem casum euadere*, libr. XIIII. cap. VI. Ciceroni, Liuio, Quintiliano, aliis, familiarius est *euadere ab hoste, ex manibus hostium, e periculo*. 74) Succus ille *chylus* est, liquor ex concoctis in uentriculo cibis, qui, dum in sanguinem conuertitur, corpus alit, incrementa largitur membris, ut ampliora fiant ac robustiora. *Exundare* idem ac *exuberare, copiose adesse*. Ita Quintilianus Dial. cap. XXX. *omnium rerum scientia exundare et exuberare*. B. 75) Calore naturali, quo ad concoquendos cibos opus habet uentriculus, euocato in auxilium cerebri ex metu frigescentis. J. 76) Impetus sanguinis, quem *circulationem* uulgo dicunt, metu languescit, laetitia contra diffunditur ac promouetur. Qui semper timet, sensu laetitiae afficitur nullo, qui tamen sensus quo acrior est, hoc magis mouet, impellitque, sanguinem. *Actus* hic *motus* est,

ingenia inter aegrae custodiae 77) uincula, uel territis, uel exhaustis, uiribus, sic subsistunt, 78) ut, qui supra pueros 79) sapuerant, postea infra decus uirilis prudentiae delirent. 80) Equis certe, iuuencisque, in primorum annorum libertate incuriosos impetus effundere 81) concedimus, ne tunc

19

est, seu *impulsus*. B. 77) *Aegra custodia* dicitur disciplina rigidior, quia corporis animique aegritudinem inducit. Quod fit, wenn die Knaben stets über den Büchern liegen müssen, auch öffters geschlagen werden. B. *Vincula* autem sunt, was einem Einhalt thun, und gewisse Schrancken setzen kan. Sic Liuius libr. II. cap. LVIII. *Sine tribunitiis uinculis erat militia*. 78) Sie verbutten also. Est enim *subsistere* stille stehen, nicht von der Stelle kommen, ut in illo Ciceronis pro Milone: *Miloni subsistendum atque expectandum fuit*, et Plinii libr. XII. cap XXV. Histor. Natur. *Proceritas balsami subsistit intra bina cubita*. 79) Qui doctiores antea uisi sunt, quam uulgo solent pueri. J. *Supra pueros sapere*, id est, supra captum aetatemque puerorum. Sic Cicero de Nat. Deor. libr. II. *ratio recta constansque, quae supra hominem putanda est*. J. 80) Virorum propria est prudentia. Itaque *infra decus prudentiae delirare* est agere insipientius, quam uirilem aetatem deceat B. 81) *Incuriosus*, pro *expers curae, remissior*. Taciti, Plinii, Suetonii, Liuiique, uox, quae opponitur acri. Sic Tacitus Annal. libr. VI. cap. XVII. *acribus initiis, incurioso fine*, id est, *remissiore*. Idem *incuriosos milites*, Hist. libr. II. cap. LXXXVIII. uocauit *lasciuientes, et incuriosas uigilias*, remissius custodiam castrorum agentes, et *Othonem incuriose pueritiam egisse, adolescentiam petulanter*, scripsit, Histor. libr. I. cap. XIII. *Incuriosi* igitur *impetus equorum* ac *iuuencorum* sunt *lasciui, petulantes, nihilque ueriti periculorum*, quae ex

tunc primum robur enascens 82) timeat ad uincula accedere. Adeo caecae mentes, 83) quod in ceteris animantibus uidemus, in nostris pignoribus 84) aut negligimus, aut nescimus! Neque 20 tamen in infinita libertate prima haec aetas dimittenda est. Sit illis mediocris terror supplicii; summa parentum reuerentia, et semper, quantum sibi liceat, ignorent. Nam si procax est alicuius pueritia, nimiaque ferocia 85) exuberat, tunc facessant lenitatis ista praecepta, tumorque, naturae

ex lasciuia oriri possint, wenn die jungen Füllen und Kälber im Felde muthig, und gleichsam ohne Sorgen, herum springen. *Effundere impetus incuriosos*, est id, quod patrio sermone dicimus, das Kälbgen recht austreiben, si de hominibus dixeris. Dicimus autem *effundere impetus*, sicut *effundere fortunas, honores, patrimonium, sumtus*, quod est *sine fructu inconsulteque perdere*. 82) Daß sie nicht, ehe sie noch recht erstarcken, einen Scheu vor dem Zügel, Hulffter, Kommet, Joch, und Zuge, bekommen. J. 83) Nos improuidi, nihilque sapientes. J. 84) Liberis. *Pignora* pro *liberis* dixit Quintilianus libr. VI. cap. I. Tacitus Annal. libr. XII. cap. XII. libr. XV. cap. XXXVI. libr. XVI. cap. XXVI. Liuius libr. II. cap. I. Id ideo, quod liberis, quasi pignoribus datis, coniunguntur coniugum animi, et ad amorem obligantur. B. 85) Wenn ein Knabe hartnäckig, allzuverwegen, frech und trotzig ist. B. Sic *procax ante periculum manus*, dicitur a Tacito Hist. libr. IV. cap. XX. der es zu grüne abbrach, gar zu keck wagete, vor der Schlacht. Calones et lixae licentia corrupti *procacissima ingenia* dicti sunt ab eodem, Hist. libr. II. cap. LXXXVII. Idem Hist. libr. I. cap. LXVI. *feroces ante discrimen* dixit, die, ehe es zum Treffen kam, alles fressen wolten, frech und übermüthig thaten.

86) Ma-

turae uitio enascens, 86) quem saepe parentum lenitas ad ulceris maturitatem fouet 87) adhuc crudus ac facilis 88) exsecetur. Hoc modo lepida pueritia suae et parentum uoluptati relinquetur, 89) et, postquam expleuerit stultitiam innoxiarum cupiditatum, 90) ipsa aetas paulatim studia 91) mutabit, radicesque uirtutum 92) adolescent, quas ipsi iam non impetu, sed iudicio, 93) amabunt. Tunc afferent ad adolescentiam, et ad crepusculum prudentiae, 94) mentem

86) Malitia et proteruia, quae tanquam tumor noxius excrescunt. J. 87) Bis der Sache nicht weiter zu helffen stehet, und man es gehen lassen muß, wie es gehet. J. 88) Wenn das Gewächse, oder Ober-Bein, noch nicht verhärtet, und fest eingewachsen ist, sondern sich noch drucken und schieben lässet. Est enim *Allegoria* a tuberculis ad uitia ferocientis animi traducta. B. 89) Ita, ut perfrui possit aetatis puerilis oblectationibus, et parentibus uoluptati sit. J. 90) Wenn sie ausgekindert, oder das Maaß kindischen Unverstandes erfüllet hat. J. Ita Tacitus dixit Annal. libr. XV. cap. XV. *explere superbiam*, libr. XIII. cap. XLIII. *explere ultionem*, libr. XV. cap. LII. *explere odium.* 91) Animi propensiones, curas, contentiones. J. 92) Praecepta uirtutum pueris prima disciplina insita, *infixi gloriae stimuli animis* sentientibus, de quibus supra dixit. B. J. 93) Non motu quodam incondito et inordinato animi, a coactione orto, sed sua sponte, et propria electione, animique conuictione inducti. B. 94) Ad nascentem primum in animis nostris prudentiam. Elegans Metaphora a diluculo matutino, quod diem praecedit pleniorem, desumta. B. J. *Crepusculum crepera*, id est, *dubia lux* est, siue matutina, siue uespertina, auctore Varrone,

tem liberam, 95) placidamque, 96) quae ad illius lucis 97) pulchritudinem ui suae institutionis obuersa sit. 98) Sed ut omnis rectitudo 99) diuersis uitiis 100) oppugnatur, plus inter se, quam cum media uirtute, 1) luctantibus, ita, qui acerbos adhuc animos 2) uocant ad nimiam maturitatem studiorum, 3) non durius oportet accusari, quam ignaros uirium, quas natura eiusmodi aetati concessit. 4) Nam praeterquam, quod quibusdam est praecox ingenium, et curiae capax praetexta Papyrii, 5) est etiam a natura illis

23

24

Varrone, Nonio, Isidoro, Seruio ad Aeneid. libr. II. p. 268. Huc illud Lucani pertinet: *Longa repercusso nituere crepuscula Phoebo.* 95) Non seruili metu, sed sponte, agentem omnia. J. 96) Quietam, nulla solicitudine aut formidine turbatam, nec ferocem B. 97) Prudentiae puta, cuius quoddam quasi crepusculum est in adolescentia. 98) Columella libr. VIIII. cap. VII. *Obuerse ad hibernum solem componi apum domicilia debent.* Tacitus Annal. libr. IV. cap. LIIII. *Obuersus ad matrem.* 99) Omnis uirtus, τὸ καθῆκον J. 100) Quorum alterum in defectu peccat, alterum in excessu. B. 1) Quam cum uirtute, quae in aurea mediocritate consistit. J. 2) Adhuc crudos, nondum aptos et maturos uirtuti et grauioribus studiis J. Cicero de Prouinc. cons. cap. XXIIII. dixit *impolitas et acerbas res* pro *imperfectis* et *immaturis relictis*. Nonius Marcellus cap. IIII. n. 41. *acerbum* interpretatur *praecoquum*; et *uirginem acerbam, uiro immaturam*. 3) Ad studia grauiora, quae non, nisi maturae aetati, conueniunt. J. 4) Non grauioris criminis sunt accusandi, quam quod ignorent debiles admodum aetatis pueriles uires. J. 5) Papyrius, adhuc praetextatus,

lis annis dos sua 6) atque census, 7) uis scilicet capacis facilisque memoriae, quae in pueris summa est, et, quicquid iis temporibus acceperit, pertinaci felicitate seruatura, sed crescentibus sensim annis hebescit, instar roris ad nostrorum corporum salubritatem eximii, qui in feruentibus plagis ilicibus inhaerens, nisi excipitur prima luce, ad surgentis Solis radios exspirat. 8) Multis

---

tus, id est, puer, propter praecocem sapientiam admissus est in curiam. Quam historiam describit Gellius Noct. Att. libr I. cap. XXIII. et Macrobius Saturnal. libr. I. cap. VI. *Praetexta* uestis Romana, purpureis plagis praetexta, qua senatores honoris caussa, ut dignoscerentur ab aliis, filii autem eorum, boni ominis caussa, ad annum aetatis decimum septimum utebantur. Post annum decimum septimum ponebatur praetexta, sumebatur toga. B. J. 6) Plinius Hist. Nat. libr. VIIII. cap. XXXV. de margaritis ait: *Dos omnis in candore, magnitudine, orbe, laeuore, pondere.* Vopiscus in Aurelio cap. XLV. *Dos prima Imperatorum clementia.* Ita *dos* est *praestantia, pretium, aestimatio,* Vorzug, sonderbarer Werth und Eigenschafft. 7) Diuitiae, opes, facultates. Modus patrimonii, aut opum, quo Romani ciues discernebantur certis ordinibus, *census* dicebatur. Hinc *census senatorius* tantum facultatum, quantum ad tuendum decus senatoriae dignitatis, *census equestris,* quantum ad sustinendos sumtus equestris ordinis, *census plebeius,* quantum satis erat ius ciuitatis adeptis, appellatus est. Proinde mens Barclaii haec est: Es hat auch die zarte Jugend einen besondern Vorzug hierinnen vor andern Aeltern. 8) *Manna* in Africa, et regionibus ad orientem solem sitis, nisi ante solis ortum colligatur, calore orti solis liquescit ac diffluit. conf. Sal-

Multis ideo sermonibus, mox uberi historiarum 25
lectione, 9) dum licet, serendus est ille campus, 10) ut nec cogitantes pueri bona 11) concipiant, 12) deinde uel cum inuitis adolitura. 13)
Linguarum quoque uarietas, quae tot uigiliis nobis 26
constat, surgentibus ad pueritiam 14) infantibus per colloquentium commercium 15) pulchre

Salmasii Comment. de Manna. B. J. 9) Omnis enim narratio delectat, tametsi fabulosa sit. Cauendum tamen, nequid ipsis, praeter historias ueras, fabulasque utiles, et apologos eruditos, narretur. Ab anilibus et insipidis fabulis plane abstinendum est. Confer. Barclaius Part. I. Satir. et Vossius de Art. Hist. libr. I. cap. IIII. B. J. 10) Ingenium puerorum. B. Cicero Tusc. Quaest. libr. II. *Philosophia praeparat animos ad satus accipiendos.* 11) Semina, praecepta, ex Historiarum lectione. Nam *illud est in cognitione rerum praecipue salutare ac frugiferum, omnis te exempli documenta in illustri posita monimento intueri, inde tibi, tuaeque reipublicae, quod imitere, capias, inde foedum inceptu, foedum exitu, quod uites,* Liuius Praef. Hist. B. 12) Sic Cicero de Nat. Deor. libr. II. *Quae terra concipiat semina;* et iterum: *Semen si inciderit in concipientem comprehendentemque naturam.* 13) Quae bona cum pueris, etiam contra eorum uoluntatem, succrescent. J. 14) Incipit pueritia, ex JCtorum sententia, ab anno octauo, quo desinit infantia. B. *Surgentes iuuenum ad magna animos,* dixit Petronius Satir. 15) Tale exemplum habemus in Roberto Gentili, JCti filio, qui puer septem annorum calluit Gallicam, Italicam, Anglicam, linguam, et totum ferme Virgilium tenuit. Pater enim tum in Gallia habitabat, mater ex Anglia erat. Hoc ipse pater Albericus testatur de eo in Comment. Variar. Lect. Virg.

 cap.

chre accedet. Haec 16) scilicet minimi laboris opera, nulliusque iudicii, ubertim exequetur illa aetas, nec labori idonea, nec matura iudicio.
27 Quod si arescere siuerimus facilem humentemque 17) memoriam, erunt longo laboris fastidio quaerenda eadem, quae tunc melius, et absque
28 nausea, habuissemus. Nam quid miserius, quam hoc tempus, quod, prudentiae 18) idoneum, nobis in uirili aetate conceditur, licet breue, nec iam tot scientiis artibusque 19) sufficiens, in his etiam saepe consumi, quae uacua 20) pueritia, si eam excoluisses, ita in recessus memoriae, ut
29 in penariae cellae latebras, condidisset? 21) Sunt autem

cap. XVIII B. Nouimus etiam, Helmstadiensem Theologum, Fridericum Vlricum Calixtum, inde ab infantia sua assuetum fuisse Latino sermoni. J.
16) Sermonum auscultationem, historiarum lectionem, colloquia, quae nec operam multam, nec iudicium exactius, requirunt, adeoque aetati puerili maxime accommoda sunt studia. J. 17) Ex humiditate cerebri, spirituumque, facilitas est memoriae, quae arescit, nisi exercita fuerit memoria. B. J. 18) Rebus prudenter agendis. J. 19) Linguis, historiae, et aliis, quae a pueris addisci possunt. J. 20) Curis scilicet, et agendi necessitate, quae in uirilem aetatem cadit. Sic Cicero de Leg. libr. I. *Quoniam uacui sumus*; et passim alibi: *Vacua mens, uacuus animus.* Tacitus Hist. libr. I. cap. LXXX. *Quo magis uacuus iussa exequeretur.* Idem Hist. libr. IIII. cap. XVII. uacuos opponit *occupatis.* 21) *Condere*, etwas aufheben, verwahren, contrarium eius *promere*, heraus nehmen. B. Cicero in Verrem libr. V. *Condi in carcerem, imperauit.* Frequentius tamen cum sexto casu: *Condere in animis, in*

autem in eiusmodi quoque annis quaedam omina crescentium uitiorum, aut futurae uirtutis, moliente iam natura, 22) aptum unicuique indoli fundamentum. Adhuc Cyrus, 23) qui Persarum imperium condidit, pastore genitus credebatur, cum in eo emicuit animus, 24) quo deinde toti paene orienti iugum imposuit. Puer cum parium annorum coetu ludebat; rex sorte ludendi a iocantibus factus, uere 25) ius regium in sodales exercuit, contumaces uerberibus cecidit, sat superque 26) idonea maiestate. Res ad Astyagem delata est ab eorum parentibus, quos Cyrus uerberauerat, et is iussit Cyrum ad se perduci, qui ad solii, tiaraeque, 27) conspectum non uili, 28) aut

30

31

in caussis, in aerario, in sepulchro, passim. *Conditi fructus,* qui iacent in tenebris, et seruantur, dicuntur a Cicerone in Bruto. *Recessus* autem et *latebras animi* Cicero pro M. Marcello dixit esse, ut Barclaius *memoriae.* 22) Indicia. J. Die Natur ist alsdenn schon mit Einrichtung der Gemüths-Art beschäfftiget. J. Tacitus Hist. libr. II. cap. XL. *Moliri uallum.* 23) Hanc de Cyro historiam auctor noster ex Herodoti libr. I. et Justini libr. I. cap. V. desumsit. Ita et Romulus pastoris filius uulgo credebatur, teste Liuio libr. I. cap. IIII. 24) Ita Cicero libr. V. in Verrem: *Ex toto ore crudelitas emicabat.* 25) Re ipsa, im rechten Ernst. J. 26) Ita, ut regiam maiestatem, licet puer, plene exerceret, ac plus paene, quam aequum esset. J. Cicero de Nat. Deor. libr. II. libr. I. Tusc. Quaest. libr. XVI. Ep. VI. ad Atticum, et pro Quint. Rufo: *Satis superque* dixit. 27) Diadema regium. J. 28) Plebeio et humili. Humiles enim, et seruilis animi homines conspectum

aut puerili, timore emarcuit. 29) Regem se
aiebat a pueris constitutum, et, quod regium
esset, egisse. Hinc maiora suspicatus Astyages,
quam quae praesens pueri fortuna iubebat, in il-
lius genus, et parentes, quaesiuit, 30) mox suum
32 ex filia nepotem agnouit. Cato autem, qui a fa-
tali sibi Vtica nomen traxit, 31) paulo supra in-
fantiam 32) erat, cum legati Latinorum, suae
genti ius ciuitatis oraturi, Romam perueniunt,
adeuntque Liuium Drusum, Catonis patruum, 33)
33 apud quem ipse educabatur. Hunc puerum cum
legati per iocum rogassent, ecquid se iuuare apud
patruum

---

ctum regis fugiebant. B. 29) Elanguuit terrore,
metu prostratus est. J. Petronius Satir. *marcere ca-
pitibus* dixit eos, qui somno oppressi nictant. 30) Ita
Cicero pro Sext. Rufo. *In dominos quaeri de seruis, ini-
quum est*; et pro Milone: *Maiores in dominum de
seruo quaeri noluerunt*; et pro Deiotaro: *De seruis
in dominum, ne tormentis quidem quaeri licet.* Itaque
quaerere idem est ac *inquirere*. 31) Cato Vticensis.
Vtica Africae urbs, ubi Cato se interfecit, ne Caesari
se dedere cogeretur. Erat hic Cato Stoicus, quo-
rum dogma erat: *Tam diu tenenda est sapienti uita,
quam diu teneri cum sapientia potest.* Historiam, quam
recenset Barclaius hic, describit Valerius M. libr.
III. cap. I. fusius uero Plutarchus in Vita huius Ca-
tonis. Muretus plura exempla, e quibus de fu-
turae aetatis statu coniici potuit, collegit libr. XIII.
Variar. Lect. cap. IX. B. 32) Puer octo anno-
rum. B. 33) Auunculum Catonis uocat Valerius
M. libr. III. cap. I. idque uere. Itaque aut memo-
ria lapsus Barclaius est, aut uoce *patrui* improprie
usus, ut solent nonnunquam Juris Consulti. B. J.

34) Ob

patruum precibus uellet? 34) haesit immotus, 35) eos etiam acri uultu perstringens. 36) Et ipsi tantulae aetatis contumaciam 37) admirati, in experimentum indolis 38) ulterius blanditias, moxque minas, ingerunt, uerbum extorquent, tandemque correptum 39) extra altioris triclinii 40) fenestram, ut in terram proiecturi, aliquandiu uersant. Sed is, timere dedignatus, 41) peius quoque supercilium arctauit, 42) tanquam in seuerae rigiditatis auspicium, qua ipse deinde tota uita inhorruit.

34) Ob er ihnen nicht ein gut Wort bey seinem Vetter verleihen wolte. B. 35) De loco se non mouit. J. Inexorabilem se praebuit. B. Er stunde wie ein Stock, war nicht von der Stelle zu bringen. 36) Contemplans truci uultu. Er hat ihnen ein sauer Gesichte gemachet. J. Cicero pro Sylla: *Nemo me unquam uel tenuissima suspicione perstrinxit.* Idem pro Plancio: *Voluntatem eius asperioribus facetiis perstrinxit;* pro P. Sextio: *Vocis libertate perstringere,* pro Leg. Agrar. contra Rullum: *Aratro solum perstringere;* et Philipp. II. *Vomere aratri perstringere.* 37) Nimiam illam constantiam puelli. B. 38) Vt hoc modo experirentur indolem eius. B. 39) Arreptum, apprehensum, manibusque sublatum. J. 40) *Triclinium* proprie *lectum discubitorium* significat. Veteres enim non assidebant mensae, sed accumbebant in lectis, qui ita comparati erant, ut ternos conuiuas singuli comprehendere possent. Inde dicebantur *triclinia*, a τρεῖς et κλίνω. Deinde et conclauia illa, quibus coenabatur, dicta sunt *triclinia*, Speise-Saal, Tafel-Gemach, Eß-Stube. Atque ita hoc loco usurpatur. 41) Infra dignitatem suam ducens timere, aut timorem ullum prodere. J. 42) Er hat noch ernsthaffter und sauerer ausgesehen. B.

 43) Hor-

15 Qui sensus est ad miserias acerrimus, 68) in hanc aetatem cadit, dum tenerae mentes nec timorem regere 69) possunt, et peius de incognitis ma-
16 lis 70) iudicant. Ac ut uiri, quos fortuna ingentibus malis fregit, quam 71) capaces animos habent, totos implent suarum miseriarum contemplatione atque sensu, sic et in pueris, dum incidit, quod miserrime expauescunt, omnis uis
17 timendi, dolendique, consumitur. 72) Interrogatus,

Tacitus Hist. libr. III. cap. LXII. *reuoluere mimum* est *referre in theatrum*, *exhibere* seu *actitare iterum*. Est enim *exhibere hominem*, persönlich dar, oder vor Augen stellen. Ciceroni in Verrem orat. VII. *Reuoluere* autem idem ac referre in illo Ciceronis: *eodem reuolui* libr. I. Tusc. Quaest. et apud Tacitum Hist. libr. III. cap. XXVI. *reuolui ad memoriam* coniugii. 68) Imprudens timor. J. Cicero pro A. Cluentio: *Homo ad efficiendum acerrimus*, et *sensum uidendi* uocat *acerrimum* de Orat. libr. II. Itaque *sensus ad miserias acerrimus*, est ein so empfindliches Gemüthe, das auch durch das geringste kan in Angst und Schrecken gesetzet werden. 69) Pueri destituuntur facultate iudicandi de rebus timendis. Itaque quum pessima semper a natura timeamus, non temperant sibi satis a timore nimio. J. Plinius libr. X. epist. LXXXXVII. dixit *regere cunctationem alicuius*, et ep. CXVIIII. *regere dubitationem*. Tacitus Annal. libr. VI. cap. L. *regere ualetudines principis*. Cicero pro M. Coelio: *Versare naturam suam, et regere ad tempus, atque huc et illuc torquere ac flectere*. *Regere timorem* igitur est *moderari, temperare*. 70) Quorum nullam adhuc experientiam habent. J. 71) So viel nur ihre Gemüther fassen können. *Quam* notat modum rei, ut in illo Ausonii ad Gratianum Grat. Act. pro Cons. *Per totum, quam longus est, locum Illyrici*. 72) Ita atteritur,

tus, qui praedones, laqueum minitantes, euaserat, 73) quo animo expectasset mortem? quo, inquit, olim puer flagrum expaui. Sed et illa in pueris perpetui metus acerbitas succum absorbet, quem natura ad laxandos corporis artus, et incrementa adolescentiae, exundare 74) uoluerat. Non enim suam uim uentriculus habet, euocato ad laborantis cerebri praesidium igne, 75) neque actu laetitiae diffunditur sanguinis impetus, qui omni interpellatione tristitiae marcescit. 76) Ita haec ingenia

18

ritur, ut obstupescant pueri, et omnem sensum metus amittant. B. Sic Tacitus Hist. libr. III. cap. XXIIII. *ignominiam consumere*, id est, *omnem ignominiae sensum perdere*, et Curtius libr. VI. cap. VIII. *misericordiam consumere*, id est, *sensum omnem misericordiae amittere.* Cicer. libr. XV. epist. XXI. Famil. *Ante, quam ad me ueniatur, risus omnis paene consumitur.* 73) Sic *euadere amnem.* Tacitus Annal. libr XII. cap. XXXV. *grauem casum euadere*, libr. XIIII. cap. VI. Ciceroni, Liuio, Quintiliano, aliis, familiarius est *euadere ab hoste, ex manibus hostium, e periculo.* 74) Succus ille *chylus* est, liquor ex concoctis in uentriculo cibis, qui, dum in sanguinem conuertitur, corpus alit, incrementa largitur membris, ut ampliora fiant ac robustiora. *Exundare* idem ac *exuberare, copiose adesse.* Ita Quintilianus Dial. cap. XXX. *omnium rerum scientia exundare et exuberare.* B. 75) Calore naturali, quo ad concoquendos cibos opus habet uentriculus, euocato in auxilium cerebri ex metu frigescentis. J. 76) Impetus sanguinis, quem *circulationem* uulgo dicunt, metu languescit, laetitia contra diffunditur ac promouetur. Qui semper timet, sensu laetitiae afficitur nullo, qui tamen sensus quo acrior est, hoc magis mouet, impellitque, sanguinem. *Actus* hic *motus* est,

ingenia inter aegrae custodiae 77) uincula, uel territis, uel exhaustis, uiribus, sic subsistunt, 78) ut, qui supra pueros 79) sapuerant, postea infra decus uirilis prudentiae delirent. 80) Equis certe, iuuencisque, in primorum annorum libertate incuriosos impetus effundere 81) concedimus, ne tunc

19

est, seu *impulsus*. B. 77) *Aegra custodia* dicitur disciplina rigidior, quia corporis animique aegritudinem inducit. Quod fit, wenn die Knaben stets über den Büchern liegen müssen, auch öffters geschlagen werden. B. *Vincula* autem sunt, was einem Einhalt thun, und gewisse Schrancken setzen kan. Sic Liuius libr. II. cap. LVIII. *Sine tribunitiis uinculis erat militia.* 78) Sie verbutten also. Est enim *subsistere* stille stehen, nicht von der Stelle kommen, ut in illo Ciceronis pro Milone: *Miloni subsistendum atque expectandum fuit,* et Plinii libr. XII. cap XXV. Histor. Natur. *Proceritas balsami subsistit intra bina cubita.* 79) Qui doctiores antea uisi sunt, quam uulgo solent pueri. J. *Supra pueros sapere*, id est, supra captum aetatemque puerorum. Sic Cicero de Nat. Deor. libr. II. *ratio recta constansque, quae supra hominem putanda est.* J. 80) Virorum propria est prudentia. Itaque *infra decus prudentiae delirare* est agere insipientius, quam uirilem aetatem deceat B. 81) *Incuriosus*, pro *expers curae, remissior.* Taciti, Plinii, Suetonii, Liuiique, uox, quae opponitur acri. Sic Tacitus Annal. libr. VI. cap. XVII. *acribus initiis, incurioso fine*, id est, *remissiore.* Idem *incuriosos milites*, Hist. libr. II. cap. LXXXVIII. uocauit *lasciuientes, et incuriosas uigilias*, remissius custodiam castrorum agentes, et *Othonem incuriose pueritiam egisse, adolescentiam petulanter*, scripsit, Histor. libr. I. cap. XIII. *Incuriosi* igitur *impetus equorum* ac *iuuencorum* sunt *lasciui, petulantes, nihilque ueriti periculorum*, quae ex

tunc primum robur enascens 82) timeat ad uincula accedere. Adeo caecae mentes, 83) quod in ceteris animantibus uidemus, in nostris pignoribus 84) aut negligimus, aut nescimus! Neque tamen in infinita libertate prima haec aetas dimittenda est. Sit illis mediocris terror supplicii, summa parentum reuerentia, et semper, quantum sibi liceat, ignorent. Nam si procax est alicuius pueritia, nimiaque ferocia 85) exuberat, tunc facessant lenitatis ista praecepta, tumorque, naturae

20

ex lasciuia oriri possint, wenn die jungen Füllen und Kälber im Felde muthig, und gleichsam ohne Sorgen, herum springen. *Effundere impetus incuriosos*, est id, quod patrio sermone dicimus, das Kälbgen recht austreiben, si de hominibus dixeris. Dicimus autem *effundere impetus*, sicut *effundere fortunas, honores, patrimonium, sumtus*, quod est *sine fructu inconsulteque perdere*. 82) Daß sie nicht, ehe sie noch recht erstarcken, einen Scheu vor dem Zügel, Hulffter, Kommet, Joch, und Zuge, bekommen. J. 83) Nos improuidi, nihilque sapientes. J. 84) Liberis. *Pignora* pro *liberis* dixit Quintilianus libr. VI. cap. I. Tacitus Annal. libr. XII. cap. XII. libr. XV. cap. XXXVI. libr. XVI. cap. XXVI. Liuius libr. II. cap. I. Id ideo, quod liberis, quasi pignoribus datis, coniunguntur coniugum animi, et ad amorem obligantur. B. 85) Wenn ein Knabe hartnäckig, allzuverwegen, frech und trotzig ist. B. Sic *procax ante periculum manus*, dicitur a Tacito Hist. libr. IV. cap. XX. der es zu grüne abbrach, gar zu keck wagete, vor der Schlacht. Calones et lixae licentia corrupti *procacissima ingenia* dicti sunt ab eodem, Hist. libr. II. cap. LXXXVII. Idem Hist. libr. I. cap. LXVI. *feroces ante discrimen* dixit, die, ehe es zum Treffen kam, alles fressen wolten, frech und übermüthig thaten.

86) Ma-

turae uitio enascens, 86) quem saepe parentum lenitas ad ulceris maturitatem fouet 87) adhuc crudus ac facilis 88) exsecetur. Hoc modo lepida pueritia suae et parentum uoluptati relinquetur, 89) et, postquam expleuerit stultitiam innoxiarum cupiditatum, 90) ipsa aetas paulatim studia 91) mutabit, radicesque uirtutum 92) adolescent, quas ipsi iam non impetu, sed iudicio, 93) amabunt. Tunc afferent ad adolescentiam, et ad crepusculum prudentiae, 94) mentem

21

22

86) Malitia et proteruia, quae tanquam tumor noxius excrescunt. J. 87) Bis der Sache nicht weiter zu helffen stehet, und man es gehen lassen muß, wie es gehet. J. 88) Wenn das Gewächse, oder Ober-Bein, noch nicht verhärtet, und fest eingewachsen ist, sondern sich noch drucken und schieben lässet. Est enim *Allegoria* a tuberculis ad uitia ferocientis animi traducta. B. 89) Ita, ut perfrui possit aetatis puerilis oblectationibus, et parentibus uoluptati sit. J. 90) Wenn sie ausgekindert, oder das Maaß kindischen Unverstandes erfüllet hat. J. Ita Tacitus dixit Annal. libr. XV. cap. XV. *explere superbiam*, libr. XIII. cap. XLIII. *explere ultionem*, libr. XV. cap. LII. *explere odium*. 91) Animi propensiones, curas, contentiones. J. 92) Praecepta uirtutum pueris prima disciplina insita, *infixi gloriae stimuli animis* sentientibus, de quibus supra dixit. B. J. 93) Non motu quodam incondito et inordinato animi, a coactione orto, sed sua sponte, et propria electione, animique conuictione inducti. B. 94) Ad nascentem primum in animis nostris prudentiam. Elegans Metaphora a diluculo matutino, quod diem praecedit pleniorem, desumta. B. J. *Crepusculum crepera*, id est, *dubia lux* est, siue matutina, siue uespertina, auctore Varrone,

tem liberam, 95) placidamque, 96) quae ad illius lucis 97) pulchritudinem ui suae institutionis obuersa sit. 98) Sed ut omnis rectitudo 99) diuersis uitiis 100) oppugnatur, plus inter se, quam cum media uirtute, 1) luctantibus, ita, qui acerbos adhuc animos 2) uocant ad nimiam maturitatem studiorum, 3) non durius oportet accusari, quam ignaros uirium, quas natura eiusmodi aetati concessit. 4) Nam praeterquam, quod quibusdam est praecox ingenium, et curiae capax praetexta Papyrii, 5) est etiam a natura illis

23

24

Varrone, Nonio, Isidoro, Seruio ad Aeneid. libr. II. p. 268. Huc illud Lucani pertinet: *Longa repercusso nituere crepuscula Phoebo.* 95) Non seruili metu, sed sponte, agentem omnia. J. 96) Quietam, nulla solicitudine aut formidine turbatam, nec ferocem B. 97) Prudentiae puta, cuius quoddam quasi crepusculum est in adolescentia. 98) Columella libr. VIIII. cap. VII. *Obuerse ad hibernum solem componi apum domicilia debent.* Tacitus Annal. libr. IV. cap. LIIII. *Obuersus ad matrem.* 99) Omnis uirtus, τὸ καθῆκον J. 100) Quorum alterum in defectu peccat, alterum in excessu. B. 1) Quam cum uirtute, quae in aurea mediocritate consistit. J. 2) Adhuc crudos, nondum aptos et maturos uirtuti et grauioribus studiis J. Cicero de Prouinc. cons. cap. XXIIII. dixit *impolitas et acerbas res* pro *imperfectis* et *immaturis relictis.* Nonius Marcellus cap. IIII. n. 41. *acerbum* interpretatur *praecoquum;* et *uirginem acerbam, uiro immaturam.* 3) Ad studia grauiora, quae non, nisi maturae aetati, conueniunt. J. 4) Non grauioris criminis sunt accusandi, quam quod ignorent debiles admodum aetatis puerilis uires. J. 5) Papyrius, adhuc praetextatus,

lis annis dos sua 6) atque census, 7) uis scilicet capacis facilisque memoriae, quae in pueris summa est, et, quicquid iis temporibus acceperit, pertinaci felicitate seruatura, sed crescentibus sensim annis hebescit, instar roris ad nostrorum corporum salubritatem eximii, qui in feruentibus plagis ilicibus inhaerens, nisi excipitur prima luce, ad surgentis Solis radios exspirat. 8) Multis

tus, id est, puer, propter praecocem sapientiam admissus est in curiam. Quam historiam describit Gellius Noct. Att. libr I. cap. XXIII. et Macrobius Saturnal. libr. I. cap. VI. *Praetexta* uestis Romana, purpureis plagis praetexta, qua senatores honoris caussa, ut dignoscerentur ab aliis, filii autem eorum, boni ominis caussa, ad annum aetatis decimum septimum utebantur. Post annum decimum septimum ponebatur praetexta, sumebatur toga. B. J. 6) Plinius Hist. Nat. libr. VIIII. cap. XXXV. de margaritis ait: *Dos omnis in candore, magnitudine, orbe, laeuore, pondere.* Vopiscus in Aurelio cap. XLV. *Dos prima Imperatorum clementia.* Ita *dos* est *praestantia, pretium, aestimatio,* Vorzug, sonderbarer Werth und Eigenschafft. 7) Diuitiae, opes, facultates. Modus patrimonii, aut opum, quo Romani ciues discernebantur certis ordinibus, *census* dicebatur. Hinc *census senatorius* tantum facultatum, quantum ad tuendum decus senatoriae dignitatis, *census equestris,* quantum ad sustinendos sumtus equestris ordinis, *census plebeius,* quantum satis erat ius ciuitatis adeptis, appellatus est. Proinde mens Barclaii haec est: Es hat auch die zarte Jugend einen besondern Vorzug hierinnen vor andern Aeltern. 8) *Manna* in Africa, et regionibus ad orientem solem sitis, nisi ante solis ortum colligatur, calore orti solis liquescit ac diffluit. conf. Sal-

Multis ideo sermonibus, mox uberi historiarum 25
lectione, 9) dum licet, serendus est ille campus, 10) ut nec cogitantes pueri bona 11) concipiant, 12) deinde uel cum inuitis adolitura. 13)
Linguarum quoque uarietas, quae tot uigiliis nobis 26
constat, surgentibus ad pueritiam 14) infantibus per colloquentium commercium 15) pulchre

Salmasii Comment. de Manna. B. J. 9) Omnis enim narratio delectat, tametsi fabulosa sit. Cauendum tamen, nequid ipsis, praeter historias ueras, fabulasque utiles, et apologos eruditos, narretur. Ab anilibus et insipidis fabulis plane abstinendum est. Confer. Barclaius Part. I. Satir. et Vossius de Art. Hist. libr. I. cap. IIII. B. J. 10) Ingenium puerorum. B. Cicero Tusc. Quaest. libr. II. *Philosophia praeparat animos ad satus accipiendos.* 11) Semina, praecepta, ex Historiarum lectione. Nam *illud est in cognitione rerum praecipue salutare ac frugiferum, omnis te exempli documenta in illustri posita monimento intueri, inde tibi, tuaeque reipublicae, quod imitere, capias, inde foedum inceptu, foedum exitu, quod uites*, Liuius Praef. Hist. B. 12) Sic Cicero de Nat. Deor. libr. II. *Quae terra concipiat semina*; et iterum: *Semen si inciderit in concipientem comprehendentemque naturam.* 13) Quae bona cum pueris, etiam contra eorum uoluntatem, succrescent. J. 14) Incipit pueritia, ex JCtorum sententia, ab anno octauo, quo desinit infantia. B. *Surgentes iuuenum ad magna animos*, dixit Petronius Satir. 15) Tale exemplum habemus in Roberto Gentili, JCti filio, qui puer septem annorum calluit Gallicam, Italicam, Anglicam, linguam, et totum ferme Virgilium tenuit. Pater enim tum in Gallia habitabat, mater ex Anglia erat. Hoc ipse pater Albericus testatur de eo in Comment. Variat. Lect. Virg.

chre accedet. Haec 16) scilicet minimi laboris opera, nulliusque iudicii, ubertim exequetur illa aetas, nec labori idonea, nec matura iudicio.
27 Quod si arescere siuerimus facilem humentemque 17) memoriam, erunt longo laboris fastidio quaerenda eadem, quae tunc melius, et absque
28 nausea, habuissemus. Nam quid miserius, quam hoc tempus, quod, prudentiae 18) idoneum, nobis in uirili aetate conceditur, licet breue, nec iam tot scientiis artibusque 19) sufficiens, in his etiam saepe consumi, quae uacua 20) pueritia, si eam excoluisses, ita in recessus memoriae, ut
29 in penariae cellae latebras, condidisset? 21) Sunt autem

cap. XVIII B. Nouimus etiam, Helmstadiensem Theologum, Fridericum Vlricum Calixtum, inde ab infantia sua assuetum fuisse Latino sermoni. J. 16) Sermonum auscultationem, historiarum lectionem, colloquia, quae nec operam multam, nec iudicium exactius, requirunt, adeoque aetati puerili maxime accommoda sunt studia. J. 17) Ex humiditate cerebri, spirituumque, facilitas est memoriae, quae arescit, nisi exercita fuerit memoria. B. J. 18) Rebus prudenter agendis J. 19) Linguis, historiae, et aliis, quae a pueris addisci possunt. J. 20) Curis scilicet, et agendi necessitate, quae in uirilem aetatem cadit. Sic Cicero de Leg. libr. I. *Quoniam uacui sumus;* et passim alibi: *Vacua mens, uacuus animus.* Tacitus Hist. libr. I. cap. LXXX. *Quo magis uacuus iussa exequeretur.* Idem Hist. libr. IIII. cap. XVII. uacuos opponit *occupatis.* 21) *Condere*, etwas aufheben, verwahren, contrarium eius *promere*, heraus nehmen. B. Cicero in Verrem libr. V. *Condi in carcerem, imperauit.* Frequentius tamen cum sexto casu: *Condere in animis, in*

autem in eiusmodi quoque annis quaedam omina crescentium uitiorum, aut futurae uirtutis, moliente iam natura, 22) aptum unicuique indoli fundamentum. Adhuc Cyrus, 23) qui Persarum imperium condidit, pastore genitus credebatur, cum in eo emicuit animus, 24) quo deinde toti paene orienti iugum imposuit. Puer cum parium annorum coetu ludebat; rex sorte ludendi a iocantibus factus, uere 25) ius regium in sodales exercuit, contumaces uerberibus cecidit, sat superque 26) idonea maiestate. Res ad Astyagem delata est ab eorum parentibus, quos Cyrus uerberauerat, et is iussit Cyrum ad se perduci, qui ad solii, tiaraeque, 27) conspectum non uili, 28) aut

30

31

in caussis, *in aerario*, *in sepulchro*, passim. *Conditi fructus*, qui iacent in tenebris, et seruantur, dicuntur a Cicerone in Bruto. *Recessus* autem et *latebras animi* Cicero pro M. Marcello dixit esse, ut Barclaius *memoriae*. 22) Indicia. J. Die Natur ist alsdenn schon mit Einrichtung der Gemüths-Art beschäfftiget. J. Tacitus Hist. libr. II. cap. XL. *Mvliri nullum*. 23) Hanc de Cyro historiam auctor noster ex Herodoti libr. I. et Justini libr. I. cap. V. desumsit. Ita et Romulus pastoris filius uulgo credebatur, teste Liuio libr. I. cap. IIII. 24) Ita Cicero libr. V. in Verrem: *Ex toto ore crudelitas emicabat*. 25) Re ipsa, im rechten Ernst. J. 26) Ita, ut regiam maiestatem, licet puer, plene exerceret, ac plus paene, quam aequum esset. J. Cicero de Nat. Deor. libr. II. libr. I. Tusc. Quaest. libr. XVI. Ep. VI. ad Atticum, et pro Quint. Rufo: *Satis superque* dixit. 27) Diadema regium. J. 28) Plebeio et humili. Humiles enim, et seruilis animi homines conspectum

aut puerili, timore emarcuit. 29) Regem se aiebat a pueris constitutum, et, quod regium esset, egisse. Hinc maiora suspicatus Astyages, quam quae praesens pueri fortuna iubebat, in illius genus, et parentes, quaesiuit, 30) mox suum ex filia nepotem agnouit. Cato autem, qui a fatali sibi Vtica nomen traxit, 31) paulo supra infantiam 32) erat, cum legati Latinorum, suae genti ius ciuitatis oraturi, Romam perueniunt, adeuntque Liuium Drusum, Catonis patruum, 33) apud quem ipse educabatur. Hunc puerum cum legati per iocum rogassent, ecquid se iuuare apud patruum

ctum regis fugiebant. B. 29) Elanguuit terrore, metu prostratus est. J. Petronius Satir. *marcere capitibus* dixit eos, qui somno oppressi nictant. 30) Ita Cicero pro Sext. Rufo. *In dominos quaeri de seruis, iniquum est*; et pro Milone: *Maiores in dominum de seruo quaeri noluerunt*; et pro Deiotaro: *De seruis in dominum, ne tormentis quidem quaeri licet.* Itaque *quaerere* idem est ac *inquirere*. 31) Cato Vticensis. Vtica Africae urbs, ubi Cato se interfecit, ne Caesari se dedere cogeretur. Erat hic Cato Stoicus, quorum dogma erat: *Tam diu tenenda est sapienti uita, quam diu teneri cum sapientia potest.* Historiam, quam recenset Barclaius hic, describit Valerius M. libr. III. cap. I. fusius uero Plutarchus in Vita huius Catonis. Muretus plura exempla, e quibus de futurae aetatis statu coniici potuit, collegit libr. XIII. Variar. Lect. cap. IX. B. 32) Puer octo annorum. B. 33) Auunculum Catonis uocat Valerius M. libr. III. cap. I. idque uere. Itaque aut memoria lapsus Barclaius est, aut uoce *patrui* improprie usus, ut solent nonnunquam Juris Consulti. B. J.

34) Ob

patruum precibus uellet? 34) haesit immotus, 35) eos etiam acri uultu perstringens. 36) Et ipsi tantulae aetatis contumaciam 37) admirati, in experimentum indolis 38) ulterius blanditias, moxque minas, ingerunt, uerbum extorquent, tandemque correptum 39) extra altioris triclinii 40) fenestram, ut in terram proiecturi, aliquandiu uersant. Sed is, timere dedignatus, 41) peius quoque supercilium arctauit, 42) tanquam in seuerae rigiditatis auspicium, qua ipse deinde tota uita inhorruit.

34) Ob er ihnen nicht ein gut Wort bey seinem Vetter verleihen wolte. B. 35) De loco se non mouit. J. Inexorabilem se praebuit. B. Er stunde wie ein Stock, war nicht von der Stelle zu bringen. 36) Contemplans truci uultu. Er hat ihnen ein sauer Gesichte gemachet. J. Cicero pro Sylla: *Nemo me unquam uel tenuissima suspicione perstrinxit.* Idem pro Plancio: *Voluntatem eius asperioribus facetiis perstrinxit;* pro P. Sextio: *Vocis libertate perstringere,* pro Leg. Agrar. contra Rullum: *Aratro solum perstringere;* et Philipp. II. *Vomere aratri perstringere.* 37) Nimiam illam constantiam puelli. B. 38) Vt hoc modo experirentur indolem eius. B. 39) Arreptum, apprehensum, manibusque sublatum. J. 40) *Triclinium* proprie *lectum discubitorium* significat. Veteres enim non assidebant mensae, sed accumbebant in lectis, qui ita comparati erant, ut ternos conuiuas singuli comprehendere possent. Inde dicebantur *triclinia*, a τρεῖς et κλίνη. Deinde et conclauia illa, quibus coenabatur, dicta sunt *triclinia*, Speise-Saal, Tafel-Gemach, Eß-Stube. Atque ita hoc loco usurpatur. 41) Infra dignitatem suam ducens timere, aut timorem ullum prodere. J. 42) Er hat noch ernsthaffter und sauerer ausgesehen. B.

15 Qui sensus est ad miserias acerrimus, 68) in hanc aetatem cadit, dum tenerae mentes nec timorem regere 69) possunt, et peius de incognitis ma-
16 lis 70) iudicant. Ac ut uiri, quos fortuna ingentibus malis fregit, quam 71) capaces animos habent, totos implent suarum miseriarum contemplatione atque sensu, sic et in pueris, dum incidit, quod miserrime expauescunt, omnis uis
17 timendi, dolendique, consumitur. 72) Interrogatus,

Tacitus Hist. libr. III. cap. LXII. *reuoluere mimum* est *referre in theatrum*, *exhibere* seu *actitare iterum*. Est enim *exhibere hominem*, persönlich dar, oder vor Augen stellen. Ciceroni in Verrem orat. VII. *Reuoluere* autem idem ac referre in illo Ciceronis: *eodem reuolui* libr. I. Tusc. Quaest. et apud Tacitum Hist. libr. III. cap. XXVI. *reuolui ad memoriam* coniugii. 68) Imprudens timor. J. Cicero pro A. Cluertio: *Homo ad efficiendum acerrimus*, et *sensum uidendi* uocat *acerrimum* de Orat. libr. II. Itaque *sensus ad miserias acerrimus*, est ein so empfindliches Gemüthe, das auch durch das geringste kan in Angst und Schrecken gesetzet werden. 69) Pueri destituuntur facultate iudicandi de rebus timendis. Itaque quum pessima semper a natura timeamus, non temperant sibi satis a timore nimio. J. Plinius libr. X. epist. LXXXXVII. dixit *regere cunctationem alicuius*, et ep. CXVIIII. *regere dubitationem*. Tacitus Annal. libr. VI. cap. L. *regere ualetudines principis*. Cicero pro M. Coelio: *Versare naturam suam, et regere ad tempus, atque huc et illuc torquere ac flectere*. *Regere timorem* igitur est *moderari*, *temperare*. 70) Quorum nullam adhuc experientiam habent. J. 71) So viel nur ihre Gemüther fassen können. *Quam* notat modum rei, ut in illo Ausonii ad Gratianum Grat. Act. pro Cons. *Per totum, quam longus est, locum Illyrici*. 72) Ita atteritur,

tus, qui praedones, laqueum minitantes, euaserat, 73) quo animo expectasset mortem? quo, inquit, olim puer flagrum expaui. Sed et illa in 18 pueris perpetui metus acerbitas succum absorbet, quem natura ad laxandos corporis artus, et incrementa adolescentiae, exundare 74) uoluerat. Non enim suam uim uentriculus habet, euocato ad laborantis cerebri praesidium igne, 75) neque actu laetitiae diffunditur sanguinis impetus, qui omni interpellatione tristitiae marcescit. 76) Ita haec ingenia

ritur, ut obstupescant pueri, et omnem sensum metus amittant. B. Sic Tacitus Hist. libr. III. cap. XXIIII. *ignominiam consumere*, id est, *omnem ignominiae sensum perdere*, et Curtius libr. VI. cap. VIII. *misericordiam consumere*, id est, *sensum omnem misericordiae amittere.* Cicer. libr. XV. epist. XXI. Famil. *Ante, quam ad me ueniatur, risus omnis paene consumitur.* 73) Sic *euadere amnem.* Tacitus Annal. libr XII. cap. XXXV. *grauem casum euadere*, libr. XIIII. cap. VI. Ciceroni, Liuio, Quintiliano, aliis, familiarius est *euadere ab hoste, ex manibus hostium, e periculo.* 74) Succus ille *chylus* est, liquor ex concoctis in uentriculo cibis, qui, dum in sanguinem conuertitur, corpus alit, incrementa largitur membris, ut ampliora fiant ac robustiora. *Exundare* idem ac *exuberare, copiose adesse.* Ita Quintilianus Dial. cap. XXX. *omnium rerum scientia exundare et exuberare.* B. 75) Calore naturali, quo ad concoquendos cibos opus habet uentriculus, euocato in auxilium cerebri ex metu frigescentis. J. 76) Impetus sanguinis, quem *circulationem* uulgo dicunt, metu languescit, laetitia contra diffunditur ac promouetur. Qui semper timet, sensu laetitiae afficitur nullo, qui tamen sensus quo acrior est, hoc magis mouet, impellitque, sanguinem. *Actus* hic *motus* est,

ingenia inter aegrae custodiae 77) uincula, uel territis, uel exhaustis, uiribus, sic subsistunt, 78) ut, qui supra pueros 79) sapuerant, postea infra decus uirilis prudentiae delirent. 80) Equis certe, iuuencisque, in primorum annorum libertate incuriosos impetus effundere 81) concedimus, ne tunc

est, seu *impulsus*. B. 77) *Aegra custodia* dicitur disciplina rigidior, quia corporis animique aegritudinem inducit. Quod fit, wenn die Knaben stets über den Büchern liegen müssen, auch öffters geschlagen werden. B. *Vincula* autem sunt, was einem Einhalt thun, und gewisse Schrancken setzen kan. Sic Liuius libr. II. cap. LVIII. *Sine tribunitiis uinculis erat militia.* 78) Sie verbutten also. Est enim *subsistere* stille stehen, nicht von der Stelle kommen, ut in illo Ciceronis pro Milone: *Miloni subsistendum atque expectandum fuit,* et Plinii libr. XII. cap XXV. Histor. Natur. *Proceritas balsami subsistit intra bina cubita.* 79) Qui doctiores antea uisi sunt, quam uulgo solent pueri. J. *Supra pueros sapere*, id est, supra captum aetatemque puerorum. Sic Cicero de Nat. Deor. libr. II. *ratio recta constansque, quae supra hominem putanda est.* J. 80) Virorum propria est prudentia. Itaque *infra decus prudentiae delirare* est agere insipientius, quam uirilem aetatem deceat B. 81) *Incuriosus*, pro *expers curae, remissior.* Taciti, Plinii, Suetonii, Liuiique, uox, quae opponitur acri. Sic Tacitus Annal. libr. VI. cap. XVII. *acribus initiis, incurioso fine*, id est, *remissiore.* Idem *incuriosos milites*, Hist. libr. II. cap. LXXXVIII. uocauit *lasciuientes, et incuriosas uigilias*, remissius custodiam castrorum agentes, et *Othonem incuriose pueritiam egisse, adolescentiam petulanter*, scripsit, Histor. libr. I. cap. XIII. *Incuriosi* igitur *impetus equorum* ac *iuuencorum* sunt *lasciui, petulantes, nihilque ueriti periculorum*, quae ex

tunc primum robur enascens 82) timeat ad uincula accedere. Adeo caecae mentes, 83) quod in ceteris animantibus uidemus, in nostris pignoribus 84) aut negligimus, aut nescimus! Neque tamen in infinita libertate prima haec aetas dimittenda est. Sit illis mediocris terror supplicii, summa parentum reuerentia, et semper, quantum sibi liceat, ignorent. Nam si procax est alicuius pueritia, nimiaque ferocia 85) exuberat, tunc facessant lenitatis ista praecepta, tumorque, naturae

20

ex lasciuia oriri possint, wenn die jungen Füllen und Kälber im Felde muthig, und gleichsam ohne Sorgen, herum springen. *Effundere impetus incuriosos*, est id, quod patrio sermone dicimus, das Kälbgen recht austreiben, si de hominibus dixeris. Dicimus autem *effundere impetus*, sicut *effundere fortunas*, *honores*, *patrimonium*, *sumtus*, quod est *sine fructu inconsulteque perdere*. 82) Daß sie nicht, ehe sie noch recht erstarcken, einen Scheu vor dem Zügel, Hulffter, Kommet, Joch, und Zuge, bekommen. J. 83) Nos improuidi, nihilque sapientes. J. 84) Liberis. *Pignora* pro *liberis* dixit Quintilianus libr. VI. cap. I. Tacitus Annal. libr. XII. cap. XII. libr. XV. cap. XXXVI. libr. XVI. cap. XXVI. Liuius libr. II. cap. I. Id ideo, quod liberis, quasi pignoribus datis, coniunguntur coniugum animi, et ad amorem obligantur. B. 85) Wenn ein Knabe hartnäckig, allzuverwegen, frech und trotzig ist. B. Sic *procax ante periculum manus*, dicitur a Tacito Hist. libr. IV. cap. XX. der es zu grüne abbrach, gar zu keck wagete, vor der Schlacht. Calones et lixae licentia corrupti *procacissima ingenia* dicti sunt ab eodem, Hist. libr. II. cap. LXXXVII. Idem Hist. libr. I. cap. LXVI. *feroces ante discrimen* dixit, die, ehe es zum Treffen kam, alles fressen wolten, frech und übermüthig thaten.

86) Ma-

rem liberam, 95) placidamque, 96) quae ad illius lucis 97) pulchritudinem ui suae institutionis obuersa sit. 98) Sed ut omnis rectitudo 99) diuersis uitiis 100) oppugnatur, plus inter se, quam cum media uirtute, 1) luctantibus, ita, qui acerbos adhuc animos 2) uocant ad nimiam maturitatem studiorum, 3) non durius oportet accusari, quam ignaros uirium, quas natura eiusmodi aetati concessit. 4) Nam praeterquam, quod quibusdam est praecox ingenium, et curiae capax praetexta Papyrii, 5) est etiam a natura illis

23

24

Varrone, Nonio, Isidoro, Seruio ad Aeneid. libr. II. p. 268. Huc illud Lucani pertinet: *Longa repercusso nituere crepuscula Phoebo.* 95) Non seruili metu, sed sponte, agentem omnia. J. 96) Quietam, nulla solicitudine aut formidine turbatam, nec ferocem B. 97) Prudentiae puta, cuius quoddam quasi crepusculum est in adolescentia. 98) Columella libr. VIIII. cap. VII. *Obuerse ad hibernum solem componi apum domicilia debent.* Tacitus Annal. libr. IV. cap. LIIII. *Obuersus ad matrem.* 99) Omnis uirtus, τὸ καθῆκον J. 100) Quorum alterum in defectu peccat, alterum in excessu. B. 1) Quam cum uirtute, quae in aurea mediocritate consistit. J. 2) Adhuc crudos, nondum aptos et maturos uirtuti et grauioribus studiis J. Cicero de Prouinc. cons. cap. XXIIII. dixit *impolitas et acerbas res* pro *imperfectis* et *immaturis relictis.* Nonius Marcellus cap. IIII. n. 41. *acerbum* interpretatur *praecoquum*; et *uirginem acerbam, uiro immaturam.* 3) Ad studia grauiora, quae non, nisi maturae aetati, conueniunt. J. 4) Non grauioris criminis sunt accusandi, quam quod ignorent debiles admodum aetatis pueriles uires. J. 5) Papyrius, adhuc praetextatus,

lis annis dos sua 6) atque census, 7) uis scilicet capacis facilisque memoriae, quae in pueris summa est, et, quicquid iis temporibus acceperit, pertinaci felicitate seruatura, sed crescentibus sensim annis hebescit, instar roris ad nostrorum corporum salubritatem eximii, qui in feruentibus plagis ilicibus inhaerens, nisi excipitur prima luce, ad surgentis Solis radios exspirat. 8) Multis

---

tus, id est, puer, propter praecocem sapientiam admissus est in curiam. Quam historiam describit Gellius Noct. Att. libr I. cap. XXIII. et Macrobius Saturnal. libr. I. cap. VI. *Praetexta* uestis Romana, purpureis plagis praetexta, qua senatores honoris caussa, ut dignoscerentur ab aliis, filii autem eorum, boni ominis caussa, ad annum aetatis decimum septimum utebantur. Post annum decimum septimum ponebatur praetexta, sumebatur toga. B. J. 6) Plinius Hist. Nat. libr. VIIII. cap. XXXV. de margaritis ait: *Dos omnis in candore, magnitudine, orbe, laeuore, pondere.* Vopiscus in Aurelio cap. XLV. *Dos prima Imperatorum clementia.* Ita *dos* est *praestantia, pretium, aestimatio,* Vorzug, sonderbarer Werth und Eigenschafft. 7) Diuitiae, opes, facultates. Modus patrimonii, aut opum, quo Romani ciues discernebantur certis ordinibus, *census* dicebatur. Hinc *census senatorius* tantum facultatum, quantum ad tuendum decus senatoriae dignitatis, *census equestris,* quantum ad sustinendos sumtus equestris ordinis, *census plebeius,* quantum satis erat ius ciuitatis adeptis, appellatus est. Proinde mens Barclaii haec est: Es hat auch die zarte Jugend einen besondern Vorzug hierinnen vor andern Aeltern. 8) *Manna* in Africa, et regionibus ad orientem solem sitis, nisi ante solis ortum colligatur, calore orti solis liquescit ac diffluit. conf. Sal-

Multis ideo sermonibus, mox uberi historiarum 25 lectione, 9) dum licet, serendus est ille campus, 10) ut nec cogitantes pueri bona 11) concipiant, 12) deinde uel cum inuitis adolitura. 13) Linguarum quoque uarietas, quae tot uigiliis no- 26 bis constat, surgentibus ad pueritiam 14) infantibus per colloquentium commercium 15) pulchre

Salmasii Comment. de Manna. B. J. 9) Omnis enim narratio delectat, tametsi fabulosa sit. Cauendum tamen, nequid ipsis, praeter historias ueras, fabulasque utiles, et apologos eruditos, narretur. Ab anilibus et insipidis fabulis plane abstinendum est. Confer. Barclaius Part. I. Satir. et Vossius de Art. Hist. libr. I. cap. IIII. B. J. 10) Ingenium puerorum. B. Cicero Tusc. Quaest. libr. II. *Philosophia praeparat animos ad satus accipiendos.* 11) Semina, praecepta, ex Historiarum lectione. Nam *illud est in cognitione rerum praecipue salutare ac frugiferum, omnis te exempli documenta in illustri posita monimento intueri, inde tibi, tuaeque reipublicae, quod imitere, capias, inde foedum inceptu, foedum exitu, quod uites*, Liuius Praef. Hist. B. 12) Sic Cicero de Nat. Deor. libr. II. *Quae terra concipiat semina;* et iterum: *Semen si inciderit in concipientem comprehendentemque naturam.* 13) Quae bona cum pueris, etiam contra eorum uoluntatem, succrescent. J. 14) Incipit pueritia, ex JCtorum sententia, ab anno octauo, quo desinit infantia. B. *Surgentes iuuenum ad magna animos*, dixit Petronius Satir. 15) Tale exemplum habemus in Roberto Gentili, JCti filio, qui puer septem annorum calluit Gallicam, Italicam, Anglicam, linguam, et totum ferme Virgilium tenuit. Pater enim tum in Gallia habitabat, mater ex Anglia erat. Hoc ipse pater Albericus testatur de eo in Comment. Variar. Lect. Virg.

 cap.

chre accedet. Haec 16) scilicet minimi laboris opera, nulliusque iudicii, ubertim exequetur illa aetas, nec labori idonea, nec matura iudicio.
27 Quod si arescere siuerimus facilem humentemque 17) memoriam, erunt longo laboris fastidio quaerenda eadem, quae tunc melius, et absque
28 nausea, habuissemus. Nam quid miserius, quam hoc tempus, quod, prudentiae 18) idoneum, nobis in uirili aetate conceditur, licet breue, nec iam tot scientiis artibusque 19) sufficiens, in his etiam saepe consumi, quae uacua 20) pueritia, si eam excoluisses, ita in recessus memoriae, ut
29 in penariae cellae latebras, condidisset? 21) Sunt autem

cap. XVIII B. Nouimus etiam, Helmstadiensem Theologum, Fridericum Vlricum Calixtum, inde ab infantia sua assuetum fuisse Latino sermoni. J. 16) Sermonum auscultationem, historiarum lectionem, colloquia, quae nec operam multam, nec iudicium exactius, requirunt, adeoque aetati puerili maxime accommoda sunt studia. J. 17) Ex humiditate cerebri, spirituumque, facilitas est memoriae, quae arescit, nisi exercita fuerit memoria. B. J. 18) Rebus prudenter agendis J. 19) Linguis, historiae, et aliis, quae a pueris addisci possunt. J. 20) Curis scilicet, et agendi necessitate, quae in uirilem aetatem cadit. Sic Cicero de Leg. libr. I. *Quoniam uacui sumus*; et passim alibi: *Vacua mens, uacuus animus*. Tacitus Hist. libr. I. cap. LXXX. *Quo magis uacuus iussa exequeretur*. Idem Hist. libr. IIII. cap. XVII. uacuos opponit *occupatis*. 21) *Condere*, etwas aufheben, verwahren, contrarium eius *promere*, heraus nehmen. B. Cicero in Verrem libr. V. *Condi in carcerem, imperauit*. Frequentius tamen cum sexto casu: *Condere in animis, in*

autem in eiusmodi quoque annis quaedam omina crescentium uitiorum, aut futurae uirtutis, moliente iam natura, 22) aptum unicuique indoli fundamentum. Adhuc Cyrus, 23) qui Persarum imperium condidit, pastore genitus credebatur, cum in eo emicuit animus, 24) quo deinde toti paene orienti iugum imposuit. Puer cum parium annorum coetu ludebat; rex sorte ludendi a iocantibus factus, uere 25) ius regium in sodales exercuit, contumaces uerberibus cecidit, sat superque 26) idonea maiestate. Res ad Astyagem delata est ab eorum parentibus, quos Cyrus uerberauerat, et is iussit Cyrum ad se perduci, qui ad solii, tiaraeque, 27) conspectum non uili, 28) aut

30

31

in caussis, in aerario, in sepulchro, passim. *Conditi fructus*, qui iacent in tenebris, et seruantur, dicuntur a Cicerone in Bruto. *Recessus* autem et *latebras animi* Cicero pro M. Marcello dixit esse, ut Barclaius *memoriae*. 22) Indicia. J. Die Natur ist alsdenn schon mit Einrichtung der Gemüths-Art beschäfftiget. J. Tacitus Hist. libr. II. cap. XL. *Moliri nullum*. 23) Hanc de Cyro historiam auctor noster ex Herodoti libr. I. et Justini libr. I. cap. V. desumsit. Ita et Romulus pastoris filius uulgo credebatur, teste Liuio libr. I. cap. IIII. 24) Ita Cicero libr. V. in Verrem: *Ex toto ore crudelitas emicabat*. 25) Re ipsa, im rechten Ernst. J. 26) Ita, ut regiam maiestatem, licet puer, plene exerceret, ac plus paene, quam aequum esset. J. Cicero de Nat. Deor. libr. II. libr. I. Tusc. Quaest. libr. XVI. Ep. VI. ad Atticum, et pro Quint. Rufo: *Satis superque* dixit. 27) Diadema regium. J. 28) Plebeio et humili. Humiles enim, et seruilis animi homines conspectum

aut puerili, timore emarcuit. 29) Regem se aiebat a pueris constitutum, et, quod regium esset, egisse. Hinc maiora suspicatus Astyages, quam quae praesens pueri fortuna iubebat, in illius genus, et parentes, quaesiuit, 30) mox suum ex filia nepotem agnouit. Cato autem, qui a fatali sibi Vtica nomen traxit, 31) paulo supra infantiam 32) erat, cum legati Latinorum, suae genti ius ciuitatis oraturi, Romam perueniunt, adeuntque Liuium Drusum, Catonis patruum, 33) apud quem ipse educabatur. Hunc puerum cum legati per iocum rogassent, ecquid se iuuare apud patruum

ctum regis fugiebant. B. 29) Elanguuit terrore, metu prostratus est. J. Petronius Satir. *marcere capitibus* dixit eos, qui somno oppressi nictant. 30) Ita Cicero pro Sext. Rufo. *In dominos quaeri de seruis, iniquum est;* et pro Milone: *Maiores in dominum de seruo quaeri noluerunt;* et pro Deiotaro: *De seruis in dominum, ne tormentis quidem quaeri licet.* Itaque *quaerere* idem est ac *inquirere.* 31) Cato Vticensis. Vtica Africae urbs, ubi Cato se interfecit, ne Caesari se dedere cogeretur. Erat hic Cato Stoicus, quorum dogma erat: *Tam diu tenenda est sapienti uita, quam diu teneri cum sapientia potest.* Historiam, quam recenset Barclaius hic, describit Valerius M. libr. III. cap. I. fusius uero Plutarchus in Vita huius Catonis. Muretus plura exempla, e quibus de futurae aetatis statu coniici potuit, collegit libr. XIII. Variar. Lect. cap. IX. B. 32) Puer octo annorum. B. 33) Auunculum Catonis uocat Valerius M. libr. III. cap. I. idque uere. Itaque aut memoria lapsus Barclaius est, aut uoce *patrui* improprie usus, ut solent nonnunquam Juris Consulti. B. J.

34) Ob

patruum precibus uellet? 34) haesit immotus, 35) eos etiam acri uultu perstringens. 36) Et ipsi tantulae aetatis contumaciam 37) admirati, in experimentum indolis 38) ulterius blanditias, moxque minas, ingerunt, uerbum extorquent, tandemque correptum 39) extra altioris triclinii 40) fenestram, ut in terram proiecturi, aliquandiu uersant. Sed is, timere dedignatus, 41) peius quoque supercilium arctauit, 42) tanquam in seuerae rigiditatis auspicium, qua ipse deinde tota uita inhorruit.

34) Ob er ihnen nicht ein gut Wort bey seinem Vetter verleihen wolte. B. 35) De loco se non mouit. J. Inexorabilem se praebuit. B. Er stunde wie ein Stock, war nicht von der Stelle zu bringen. 36) Contemplans truci uultu. Er hat ihnen ein sauer Gesichte gemachet. J. Cicero pro Sylla: *Nemo me unquam uel tenuissima suspicione perstrinxit.* Idem pro Plancio: *Voluntatem eius asperioribus facetiis perstrinxit;* pro P. Sextio: *Vocis libertate perstringere,* pro Leg. Agrar. contra Rullum: *Aratro solum perstringere;* et Philipp. II. *Vomere aratri perstringere.* 37) Nimiam illam constantiam puelli. B. 38) Vt hoc modo experirentur indolem eius. B. 39) Arreptum, apprehensum, manibusque sublatum. J. 40) *Triclinium* proprie *lectum discubitorium* significat. Veteres enim non assidebant mensae, sed accumbebant in lectis, qui ita comparati erant, ut ternos conuiuas singuli comprehendere possent. Inde dicebantur *triclinia,* a τρεῖς et κλίνη. Deinde et conclauia illa, quibus coenabatur, dicta sunt *triclinia,* Speise-Saal, Tafel-Gemach, Eß-Stube. Atque ita hoc loco usurpatur. 41) Infra dignitatem suam ducens timere, aut timorem ullum prodere. J. 42) Er hat noch ernsthaffter und saurer ausgesehen. B.

 43) Hor-

34 horruit. 43) Errant tamen haud raro, qui ex puerorum moribus temere 44) de futurorum affectuum ratione coniiciunt. Nam oportet graue esse indicium, 45) et supra illius aetatis leuitatem pertinax, 46) quod sit efficacis argumenti ad motus uenturorum et flexilium annorum de-
35 prehendendos. 47) Unum est, quod uix fallit praesagium, scilicet lacrymarum profuse excidentium facilitas. Qui enim ad primum perculsae mentis ictum ueris gemitibus madent, 48) sunt illi naturae mollioris, et ad humanitatem amoremque
36 compositae. Alios uideas magnis quidem clamoribus, et simulantibus fletum, siccos tamen oculos inter parentum minas et uerbera tenere. Feri isti plerumque, si adoleuerint, aut certe in opacis pectoribus 49) nec teneros affectus, nec iustos

43) Horribilis fuit. Ita Liuius libr. VIII. cap. VIII. *Haud secus, quam uallo septa inhorreret acies.* Sic Petronius Satir. *inhorruit mare.* 44) Schlechterdings, ohne gnugsamen Grund, ohne andere tüchtige Ursache. J. 45) Multis magnisque rationibus subnixum. Leuitatis enim est, sine ratione aliquid agere. B. 46) Sunt pueri natura leues, animique mobilis. Quodsi rei insistant constantius, haud iniuria uidentur omen prodere studii, in quod natura feruntur. B. J. 47) Ex quo uere et efficaciter concludi possit ac colligi, in quae studia, et in quos animi affectus, procliuiores futuri sint pueri adultiori, qua flecti adhuc animi possunt, aetate. B. J. 48) Veras lacrumas profundunt cum gemitibus non simulatis. J. 49) In verdüsterten Hertzen. *Opacus* enim, Festo auctore, *umbrosus* est. Sunt igitur *opaca pectora* quadam quasi nebula et caligine obducta,

iustos etiam timores, admissuri. In adolescen- 37 tiam deinde productos, primamque iuuentutem, ipse impetus sanguinis, uiresque iam se nimis cognoscentes, 50) prorsus immutant, et animum abripiunt per inconsultae fiduciae ac securitatis aestus. 51) Tunc primum idonea deliciis 52) 38 aetas est, nec plus de uoluptatum sensu gaudet, quam quod illas audeat impune experiri. 53) In posterum consulere 54) ideo nesciunt, quia adhuc crudae uires 55) non reputant se obnoxias esse

cta, quo minus perspici possint, adeoque *animi, in quibus recessus esse et latebras*, dixit Cicero pro M. Marcello, hämisch; tückisch, B. J. 50) Iam sui roboris sibi consciae, quum iam cognoscant, quantum possint et ualeant. B. 51) *Confidentes* sunt adolescentes ex conscientia uirium; *securi* sunt, quia pauca sunt experti. Inde uires sunt *inconsultae* ac temerariae, quae nulla ratione nituntur, nec regere se possunt. *Aestus* proprie sunt *impetus fluctuum maris*, wenn die Wellen des Meeres hefftig heraus schlagen und antreiben. B. 52) Voluptatibus. J. Sic Cicero pro Muraena: *Multarum deliciarum comes est extrema saltatio*, et pro C. Rabirio Posthumo: *Deliciarum caussa et uoluptatis*. 53) Nihil amplius sentit de uoluptatibus, quod gratum sit, quam spem, se illis perfrui impune posse. Nam misera et acerba uoluptas est, a qua degustanda metu poenae absterretur, uel, e qua degustata dolores animi, famaeque, aut ualetudinis, iacturam, poenas denique, percipit. J. 54) Sic Cicero *in posterum prospicere, in posterum prouidere*, pro Muraena, et contra Rullum 55) immaturae, ut *cruda studia* in Petronii Satir. quae iustam maturitatem, solidaeque perfectionis, quem requiras, gradum non sunt asse-

esse fortunae, 56) et praeterea laetarum rerum species 57) tunc animos ita implent, ut seueriori prudentiae, 58) quae primo aspectu molesta est, in iis nihil uacet. 59) Et tunc quidem, iam non
39
uano, aut dissimulato, impetu, sua quemque natura in studia abripit, ad quae potissimum factus est. Nam quos ad uilia artificia ignobilis indoles ducit, ii destinatam sibi artem, monstrantibus fatis, 60) agnoscunt, tum quibus potior militaris disciplina, 61) tum quos ingenii uigor 62) siue Musis, siue negotiis 63) dicauit, omnis denique species 64) animorum in suam tribum
40

assecuta. 56) Dencken nicht, daß ihnen ein Unfall begegnen könne. B. 57) Imagines, repraesentationes, ideae. B J. Cicero de Diuinat. libr. II. *Nulla species cogitari potest, nisi pulsu imaginum.* in Verrem libr. V. *Nunquam species ipsi huiuscemodi multitudinis in oculis animoque uersata est.* 58) Quae id respicit, quod utile est, ac salutare. B. 59) Nullus locus sit. *Vacare* de loco dixit Cicero ad Atticum libr. XIII. Ep. XI. *Tota domus superior uacat;* et libr. XIII. Epist. L. *Villa ita completa militibus est, ut uix triclinium, ubi coenaturus ipse Caesar esset, uacaret.* 60) Natura quasi uiam monstrante. Nam illa aptitudo, quam naturam uocamus, a fato, hoc est, a prouidentia, et destinatione diuina, omnino est nobis insita. B. 61) *Multos castra iuuant, et lituo tubae permistus sonitus, bellaque matribus detestata,* Horatius libr. I. od. I. v. 23. seq. J. 62) Acies, Schärffe des Verstandes. J. 63) Siue liberalibus artibus, siue administrandae reipublicae. B. J. 64) Eine iede Art des Naturelles, oder der natürlichen Neigungen, iede Gemüths-Art. Sic Tacitus libr. VI. Annal. cap. XXXV. *Variae bellantium species,* libr. XIIII. cap.

bum 65) adoptatur, præeunte natura, quae, nisi quendam impetum ac suauitatem 66) adiungeret huic utilitati laborum, quos præscribit, certe adolescentia iuuentusque, uix ducta ratione, 67) nec durum aliquid in se audens, 68) paene cum uenia erraret. 69) Verum et in ipsa incuria eorum, qui omnino a labore ac officio recedunt, plerumque illa uis emicat ad se uocantis industriae, 70) ueluti herbarum semina per saxorum latera, 71) quae nascentibus obstant, exili cacumine 41

cap. XVI. *Species carminum.* 65) *Tribus* proprie partes sunt, in quas distribuebatur populus B. Columella libr. III. cap. II. ad uineas, uitiumque sationem transtulit: *Inerticula,* inquiens, *potest in secunda quasi tribu esse.* Itaque *in suam tribum adoptari,* est, diejenige Profession, und Lebens-Art ergreiffen, worzu einen ieden sein Naturel träget. 66) Wenn die Natur einem nicht einen Trieb und Lust zu der Profession, darzu sie uns geschickt gemachet, eingepflantzt hätte. J. 67) Vix expendens rei magnitudinem et utilitatem. J. Sic Cicero pro Sextio: *Officii rationem, non commodi*, dixit, *esse ducendam*; et ad Attic. libr. VIII. Epist. XV. *Duxi meam mecum rationem.* 68) Und will sich doch nicht gerne harte angreiffen, noch ihr wehe thun. J. 69) Vaga erraret per uarias artes et scientias, nec ulli certae rei daret constanter operam. Man müste es ihr fast zu gute halten, wenn sie sich auf nichts gewisses legete. B. J. Ita *uagari* et *errare* dicitur *oratio*, wenn man bey keinem gewissen Vortrag bleibet, sondern das hunderte ins tausende herschwatzet, apud Ciceronem de Orat. perf. et libr. I. de Orat. 70) Ad suam naturam animos reuocantis industriae. B. 71) Commissuras, fissuras, zwischen den Fugen, und an den Seiten heraus, treiben

mine enituntur, ut saltem se ostendant enecari.72)
42 Siue enim ignauia adolescentes perdiderit, siue luxus, aut comessationum 73) insana dulcedo, quoties, suis uoluptatibus, ludisque, lassati, recedunt interdum ad aliquam laboris ac industriae speciem, 74) cui perfunctorie incubant, et tantum ad mutationem uoluptatis, 75) ad eam potissimum partem diuertunt, 76) cui diligenter excolendae idoneam mentem geniumque 77) accep
43 perant. Adeo non potest in totum interire fatorum stimulus, 78) in certa munera unumquemque pulsantium. 79) Ut uero arbores, quae
44 multo,

treiben sie zarte Spitzen. J. 72) Suffocari. B. 73) *Comessari* proprie est *foris a coena ire*, a Graeco uocabulo *κωμάζειν. per uicos uagari animi gratia.* Id enim a coena faciebant, ut remitterent animum post negotia diurna. Vide Scaligerum libr. I. de Poët. cap. V. et Casaubonum de Satir. libr. I. cap. IIII. B. *Insana* autem nimia et immodica cupiditas est. Quicquid enim modum excedit, *insanum* dicitur apud Latinos. Vide Plautum Trinumm. Act. III. Scen. II v. 47. et Mostell. Act. III. Scen. III. v. 5. Cicero pro Milone, *insanas moles substructionum* dixit, id est, ingentes, grandes. Hinc Varro de L. L. libr. VI. Plautus, quum *VEHEMENTER* uellet dicere, dixit: *INSANE*, quod insani omnia facerent uehementer. B. 74) Nur zum Schein, ohne rechten Vorsatz. J. 75) Nur zur Abwechselung. J. 76) A uia sua declinant, et quasi peregrini, hospitesque, conferunt se. J. 77) Ingenium, Art und Geschicklichkeit. J. 78) Naturae impulsus a Deo insitus. B. 79) Ad certa officia quemque incitantium. B. Vt *pulsus armorum* pro *impulsu* apud Tacit. libr.

multo, ac ualido, succo in inutiles ramos exuberant, 80) tandem, maturescente illa luxurie, 81) felicissimos prouentus alere possunt, ita iuuenis, nimio aestu exultantem, liberumque animum nactus, aliquando iusta, 82) et ad sapientiam sufficiente, moderatione residebit. 83) Quod si iam ab ipsa adolescentia maturam, sobriamque, uim 84) sortiatur, certe languore inutili ante primam senectutem marcebit. 85) Sed hoc maxime est 86) ad indicium futurae uirtutis, si ipse

45

46

libr. VI. cap. XXXV. Annal. *Sic pulsare* pro *impellere*, ut in illo Plinii, Hist. Nat. libr. VIIII. cap. III. *Procellae pulsatas ex profundo belluas cum fluctibus uoluunt.* 80) Die ausschiessen, und allzuviele Sprößlinge treiben. J. 81) Wenn sich nun der übrige Safft verlohren. B. 82) *Iustum* dicitur, in quo nihil excedit, nihil deficit. Sic *iusta statura*, rechte Mannes-Länge, *iusta pocula*, Trinckgeschirre, die nicht allzu groß sind, *iustus triumphus*, ein Sieges-Einzug, wie ihn einer billig verdienet. B. 83) Metaphora a musto, seu uino nouo, desumta. Denn gleichwie sich der Most, wenn er lange genung gebrauset hat, endlich setzet; also lassen auch dergleichen junge hitzige Leute, wenn sie ausgeraset haben, endlich nach. Exemplum habemus in Themistocle, de quo Cornelius Nepos in uita eius cap. I. *Huius uitia ineuntis adolescentiae magnis postea sunt emendata uirtutibus, adeo, ut anteferatur huic nemo, pauci pares putentur.* Videatur et Plutarchus in uita eiusdem. Hoc uero non semper fit, sed aliquando, ut auctor dicit. B. 84) Prudentiam B. 85) Velut matura ante tempus non perueniet ad senectutem, sed deficiet in aetate uirili. B. J. Ita *marcere somno*, *uigiliis*, dixit Tacitus Annal. VI. cap. IIII. 86) Facit. J. Sic Terentius Heautont. Act.

ipse 87) inter cetera studiorum, aut affectuum, genera aliquid ualde uolet, id, quicquid est, nimio, ac ueluti praecipiti, feruore complectens. 88) Nam haec acris cupiditas saltem ostendit, illum uero, et per hoc laborioso, 89) impetu in sua studia posse ferri, sine qua indole nemo uirtu-
47 tem uere colet, aut gloriae litabit. 90) Ceterum quamuis adolescentiae interdum sint ingrata senectutis consilia, tamen ipsa conscientia sapientiae, nondum in suis annis maturae, 91) nescio quid, de iis altum 92) sentit, qui, iam ante experti

Act. I. Scen. II. v. 33. *Ea sunt tamen ad uirtutem omnia.* Subintelligit Barclaius *aptum, comparatum.* 87) Adolescens. J. 88) Cupidius appetens. J. Ita Cicero passim *complecti amore, beneuolentia, amicitia, cura, diligentia, honoribus, beneficiis suis, aliquem.* 89) Stabili, nec cito transituro. Non bene incipere, sed bene desinere, uirtutis est. Man siehet, daß ihn ein natürlicher Trieb ernstlich darzu bewege. B. J. 90) *Litare* olim dicebantur Diis, qui eos ita colebant, ut certi essent, se exauditos esse, et iam beneuolentiam et gratiam eorum impetrasse. B. Vnde *litare gloriae* est *cupere ac quaerere gloriam cum successu*, uel *consequi gloriam.* J. Nonius Marcellus cap. V. *Inter sacrificare et litare hoc interest: Sacrificare est, ueniam petere, litare est, propitiare, ac uotum impetrare.* Macrobius Saturn. libr. III. cap. V. *Litare significat, sacrificio facto placare numen.* 91) Quia sciunt, senes praestare sapientia magna, cuius adolescentia capax non est. Weil ihnen ihr Hertze saget, es sey bey denen Alten, wegen vieler und langer Erfahrung, solche Weisheit, dergleichen bey jungen Leuten nicht zu finden. 92) Magnum, gloriosum. J. Sic explicat Nonius Marcellus de Verb. Signif. cap.

experti iuuentutem, 93) per eam commeantibus iter ostendunt. Animus autem in hoc aetatis 48 flore prima cupidine laudis ardet, impatiens contumeliarum, non diu eadem consilia probare, aut exequi facilis, 94) etiam plurimum sibi placet, 95) nec satis 96) amicitias potest eligere, nec postea aduersus succrescens fastidium tueri. 97) Quicquid autem subito mentis acumine in- 49 ueniri, aut perfici, potest, non aptiores in mortalibus habes, quam in illo flexu, 98) annos. Ut uideatur pueritiae esse, 99) facta maiorum, uel dicta, indefessa memoria adipisci, 200) iuuentutis autem, et facere noua, et loqui, sequentis deinde

cap. IIII. Cicero in Laelio: *Nihil altum, nihil magnificum ac diuinum suscipere possunt.* 93) Die auch jung gewesen sind. B. 94) Sic Tacitus Histor. libr. IIII. cap. XXXVIIII. *Facilis corrumpi.* Statius Silu. libr. I. Silu. I. *Facilis saeuire.* Adolescentes mutabiles sunt in horas. Sie sind nicht leichtlich darzu zu bringen, daß sie lange bey einem Vorsatz beharreten, oder denselben ins Werck vollkömmlich richteten. 95) Haec illa est adolescentum praua Φιλαυτία, et δοκησισοφία, falsa persuasio sapientiae. 96) Satis caute, satis circumspecte, satis prudenter. J. 97) Facile fastidiunt amicos adolescentes, siue praua aemulatione incensi, siue moris dissimilis pertaesi. 98) Cicero libr. I. de Orat. et pro Coelio *flexum aetatis* dixit. Est autem ille *aetatis flexus*, quum se pueritia ad adolescentiam, adolescentia ad uirilem aetatem, uirilis aetas ad senectutem, inflectit. 99) Nota propria, signum, character. J. 200) *Memoria adipisci* dixit Barclaius, ad imitationem Ciceroniani illius libr. I. off. *Insidiis et malitia laudem adipisci*, et ad

50 inde aetatis se ex utrisque moderari. 1) Excipit iuuentutem stata aetas, 2) ac uirilis, media inter adolescentiae praecipitia, 3) pondusque senectu-
51 tis. 4) In hac 5) adeo cum animo corpus uiget, 6) ut tunc demum uere hominem esse credideris, datumque in illorum annorum gratiam, 7) quantacunque

ad Qu. Fratr. libr. I. Ep. I. *His studiis et artibus adepti sumus ea, quae consecuti sumus.* Sic Plautus in Trinummo Act. II. Scen. II. v. 88. *Ingenio adipisti sapientiam.* 1) Sic Cicero pro L. Corn. Balbo: *Sententiam aliquam ex reipublicae tempestate moderari.* Virilis igitur aetatis est, se ex dictis factisque maiorum moderari, hoc est, ita uitam instituere, ut praeclare a maioribus dicta et praecepta reuocemus ad animum, praeclare autem facta imitatione exprimere studeamus. 2) *Stata aetas lubricae* opponitur, et *incertae instabilique*, qualis *iuuentus et pueritia* est. Est enim *statum certo constitutum, firmum, consistens perpetuo certoque modo.* Sic Plinius libr. IIII. Epist. XXX. *Ter in die fons statis auctibus ac diminutionibus crescit decrescitque.* Dicitur autem *aetas uirilis stata*, quod ibi quasi consistant uires, nec crescant amplius. **Das stehende Alter.** Virgilius Eclog. IIII. v. 37. *Firmatam aetatem* dixit, quod tum confirmatum sit corpus ac robur. B. J. 3) Praecipitantiam et uehementiam. Iuuenes enim, quia calidi sunt, uere sunt praecipites. Nam calor incitat mentem impellitque. B. 4) Tarditatem, grauitatem, lentorem. B. 5) Aetate uirili. J. 6) Robur corporis confirmatum est; iudicium maturuit, et experientia confirmatum est, nec affectuum uehementia turbatur, ut in iuuenili aetate. B. J. 7) Vt uideatur uita in gratiam aetatis uirilis data, quantacunque ea fuerit. Tum enim fere agit homo se digna, utilisque fit eius uita publice. **Es mag nun einer so lange leben, als er will, lebt**

cunque est mortalibus uita. Hic ingens corporum, et animorum, mutatio. 52 Vt ciborum plerumque ac uoluptatum alius tunc delectus, ita mores alii, et in nouum efformatae 8) cupiditates. Robustus 9) animus, et ueluti ab adolescentiae caligine emissus, 10) primum solet de ante- 53 actis erroribus atroci censura iudicare, 11) mirarique, se tam improuide potuisse peccare. Illinc 54 statim utilis poenitentiae, et ruinas, quas iuuentus fecerat, 12) emendantis, sedulitas. 13) Opum, 55 honorumque, praecipuus amor est, et, quasi nun-

lebet er doch nur eigentlich recht im männlichen Alter, da der Mensch zu seiner eigentlichen Reiffe kömmet, gut und nütze wird. B. J. 8) Cicero libr. II. in Verr. *Himem in muliebrem figuram habitumque formata.* At uocem *efformare*, nullius quippe probati auctoris testimonio commendatam, castae Latinitatis ciuitate exturbarunt Vossius de Vit. Lat. Ling. et Cellarius in Anti-Barb. 9) Maxime uigens. B. 10) Ignorantia, quae instar tenebrarum est, quibus mens obfuscatur. B. Ita Cicero post redit. in Senat. *Ex superioris anni caligine et tenebris lucem in republica respicere coepistis;* et pro Cn. Plancio: *Vide nunc caliginem temporum illorum.* Est ergo *emitti ab adolescentiae caligine*, aus den unverständigen Jahren heraus kommen. Sic Tacitus Hist. libr. III. cap. XXIIII. dixit *emissas a Magontiaco cohortes.* 11) Da pfleget man scharff zu examiniren, was man in der Jugend begangen. B. 12) Damna, quae is, qui iam uir est, fecit in senectute. B. *Ruina pro damno, iactura, calamitate* apud Tacitum Hist. libr. IIII. cap. XLII. libr. V. cap. XXV. *Facere ruinam* dixit Horatius libr. II. Satir. VIII. v. 54. seq. Cicero *ruinas edere* libr. I. de Leg. 13) Existit, sequitur. B.

C 14) *Sub-*

nunquam de uita decessuri, ita auide ad illam
56 subsidium, et ornamenta, quaerunt. 14) Simulare amicitias, 15) suisque desideriis imperare, 16)
57 non alii magis sciunt. Veram quoque fortitudinem 17) habent, castigato 18) impetu, neque extincto, 19) quo ad iram, uindictamque, adole-
58 scentia feruebat. 20) Tunc demum uis integra, 21) solersque, 22) iudicii, in incitato torrente iuuentutis, non fessi corporis aegritudine laborans. 23)
Cauta

14) *Subsidium* sunt opes et diuitiae, ornamenta, honores, tituli. B. J. 15) Sie suchen ihnen Freunde, durch welche sie können befördert werden. B. 16) Sciunt reprimere cupiditates suas, seu refraenare affectus, atque dissimulare, ne ultra modum agant. B. 17) Vera fortitudo inter audaciam ac timorem posita est. Non committit omnia fortunae, nec fertur impetu, sed timet, quantum licet sapienti, non tamen mortem, quum prodest ea pluribus. B. 18) Temperato. B. Sic Cicero libr. II. Tusc. Quaest. *Non sedatus corporis, sed castigatus animi dolor.* Et libr. V. *In hoc me ipse castigo*, i. e. *refraeno, contineo.* 19) Sic Cicero de Orat. libr. I. *Animorum motus inflammare, uel extinguere*, et *furorem extinguere*, Philipp. VI. 20) Cicero de Prouinc. Cons. dixit *Mithridaticos impetus, totumque Pontum, armatum, efferuescentem in Asiam, atque irrumpentem, aegre repulsum.* Virgilius Georg. libr. I. v. 471. *Aetnam* dixit *Cyclopum efferuere in agros.* Ita impetus iuuenilis feruet, seu efferuescit, in, uel ad iram et uindictam, die Jugend-Hitze treibet zu Zorn und Rachgier an. 21) Incorrupta, et sibi recte constans. B. 22) Acuta et subtilis. B. 23) Vis iudicii, quae, quod, licet corpus delassatum non esset, tamen impetu affectuum, uelut uehementis torrentis, abripiebatur in
iu-

Cauta illis uitia, 24) ac plerumque nec uirtutem 59
sine praemio colunt. 25) Sed hanc denique pul- 60
cherrimam uitae partem senectus, uelut aliquo
aestu, 26) sensim inundans, sanguini primum, et
mox ingenio, suum frigus insinuat. 27) Haec, 61
diuersa 28) habitu, affectibus, moribusque, prio-
rum annorum uirtutes partim auget, partim auer-
tit in uitia. 28] Timiditas maxime insidet, 29) 62
et aptam alioqui prudentiae sedem infestat. 30)
Quip-

iuuentute, laborabat quasi aegritudine. J. *Torrens impetus* est Senecae Epist. XXIII. ad Lucil. et Quintiliano, libr. X. cap. VII. *Qui, se inani uerborum torrenti dare*, dixit. 24) Sciunt enim ea caute tegere, ac dissimulare. B. 25) Utilitatis quippe studiosi, ita, ut uelint uirtutem suam ornari praemiis. B. J. 26) Einem starck anlauffenden Wasser gleich. J. Wie wenn die Fluth kömmet. Est enim *aestus maris allabens*, die Fluth, *aestus dilabens* uel *relabens*, die Ebbe, Tacito Annal. libr. I. cap. LXX. libr. II. cap. XXIIII. et libr. XIIII. cap. XXXII. quem Cicero uocat *aestum accedentem* et *recedentem*, libr. II. de Nat. Deor. Idem *aestum consuetudinis*, *aestum gloriae adolescentibus insolitae*, *aestum ingenii* dixit, de Leg. libr. II. in Bruto, et de orator. libr. III. 27) *Insinuare* cum casu tertio est Plinii Panegyr. cap. LXII. Ciceroni et aliis familiarius est *insinuare in caussam*, uel *ad caussam*. 28) Ab aetate uirili diuersa est habitu, (hoc est, figura oris ac corporis, qui significatus uocis est apud Ciceronem pro Coelio et in Bruto) affectibus, et moribus. J. 28] Quae fuerant uirtutes in uiris, in senibus fiunt uitia. Ita parsimonia degenerat in auaritiam, fortitudo in timiditatem. J. 29) Senes maxime sunt timidi. Vt enim audacia et praestantia animi est a calore, ita timiditas a frigore. Senes uero omnes frigidi sunt. B. 30) Prudentiam,

 quae

Quippe senes, hoc pectoris igne defecti, qui fortitudinem inspirat, 31) nec aliter, quam per sua, aliorumque, pericula in tantum aetatis prouecti, omnia solent nimis anxia cogitatione uersare, 32) tam quae ipsi effugêre, quam quae alios perdiderunt. 63 Hinc illa uis consilii, atque prudentiae, quae maximam senectutis dotem facit, 33) saepissime nimio pauore corrumpitur, dum omnia, etiam tuta, circumspicit, mauultque interdum malo otio 34) uulnera tegi, 35) quam in periculum uenire

quae maxime in senibus, longo rerum usu et experientia edoctis, locum habet, corrumpit plerumque timor. B. 31) *Calore*, qui accendit mentem, ut ira nascatur, quae stimulus est ad fortitudinem. B. 32) Hinc et inde considerare ac perpendere, hin und her bedencken. Metaphora desumta a cibis, qui in culina uertuntur saepius. Plautus in Asinar. Act. I. Scen. III. v. 78. Horatius libr. II. Satir. V. v. 71. Sic Cicero libro de Orat. ad Brut. dixit: *Versare saepe multis modis eandem rem.* 33) Efficit proprium quasi senectutis bonum, et characterem. Die Klugheit, welche des Alters gröste Zierde und Vorzug ausmachet. J. Sic Celsus Praef. libr. I. *Quid secundam, quid aduersam ualetudinem faciat.* 34) Inutili et noxio, wenn man in Unglück kommen ist, und stille sitzet, und sich nicht viel bekümmert, oder bemühet, wieder daraus zu kommen. B. *Malum otium dulci et honesto*, quod Plinius libr. I. Ep. VIIII. cauit, opponitur, idemque, quod *turpe, illiberale, inhonestum, inglorium*, adeoque perniciosum est. Sic Tacitus Annal. libr. IIII. cap. LXVII. *in luxum et malum otium resolutus.* 35) Calamitates et mala, quae incidunt. B. Sic Cicero pro C. Rabino *domestica uulnera*, et Philipp. II. *Reipublicae uulnera.* *Tegere* autem *uulnera malo*

uenire medicinae. 36) Felix ille cunctator, 37) 64
qui furentem 38) Hannibalem uallo castrorum, uelut clypeo, a pernicie Italiae submouerat, 39) ille Fabius, paene imperii, urbisque, assertor, 40) quid abfuit, quin religiosa supra modum, timidaque, sententia redeuntem felicitatem a Romanis liminibus arceret? 41) Scipio traiiciendi in 65
Africam consilium, impetumque, sumserat. 42)
Ita

malo otio est, den Schaden hinhängen lassen, verhölen. Ita Cicero pro Quinctio: *Mendacio tegere admissa.* 36) Quam tentare uelle medicinam et curationem illorum malorum. J. *Venire in periculum* dixit Cicero pro L. Muraena, id quod, *adduci in periculum,* est Plinio libr. VIII. Epist. X. 37) J. Q. Fabius Maximus, Romani exercitus dux, aduersus Hannibalem, Carthaginensium ducem, de quo Ennius apud Ciceronem de off. libr. I. *Unus homo nobis cunctando restituit rem.* B. 38) Successibus laetis armorum elatum, et cum impetu ruentem B. Ita P. Clodium Cicero de Arusp. Resp. dixit: *Hominem furentem ac exultantem.* 39) Ita Plinius libr. II. Ep. XII. *Submouere a proconsulatu*, et Velleius libr. II. cap. LXVIII. *Submouere a republica.* Ceterum fere sine Praepositione, ut Plinii Panegyr. cap. LXXXI. *Submota campis irruptio ferarum*, et Cicero pro Sext. Roscio Amerino: *Magnitudine poenae maleficio submouere.* 40) Vindex, liberator, defensor, instaurator. Dicitur autem *paene assertor*, quia Hannibalem non expulerat Italia, sed successus eius impedierat, ipsumque redegerat in angustias. B. J. 41) Parum abfuit, quin felicitatem a Romanis adhuc desideratam, tum uero redire uisam, animo ad superstitionem usque religioso ac timido ab urbis Romae portis abigeret. J. 42) *Petendae pacis consilia sumere* dixit

Tacitus

Ita extorquendus 43) erat Hannibal, et ad patriae 44) clades de uisceribus Italiae 45) reuocandus. Tam salubrem optimi ducis mentem, simulque incolumitatem imperii, paene ille Fabius interuertit, 46) omnia tantae expeditionis pericula anxie reputans, cum ad naturam sua
66 sponte cunctantem senectus accessisset. Sed hunc in senibus naeuum 47) facile suae uirtutes excusant, maximeque coniiciendi futuri sagacitas, quae in illis, edocta per praeteriti temporis memoriam, quo minus corporis uinculis 48) obligatur, eo purius omnia, et quasi communicato cum sideribus 49) consilio, prospe-
67 ctat. 50) Quot urbibus, quotque imperiis haec sapientia saluti fuerit, quanta etiam priuatis hominibus utilitas, 51) qui se senum consiliis permiserunt,

Tacitus Annal. libr. II. cap. XXVI. 43) Scilicet Italiae, hoc est, per uim expellendus erat. J. Sic Cicero de Senectute: *Nec hunc errorem, dum uiuo, mihi extorqueri uolo.* 44) Carthaginis. J. 45) Ex media Italia. B. Sic Cicero pro Dom. dixit: *Viscera aerarii*, de Orat. libr. II. *Viscera causae.* Philipp. I. *medullas et uiscera populi Romani.* 46) Irritam, frustraneam fecit. J. 47) Timiditatis uitium. B. 48) Sensibus, qui corpus quasi captiuum tenent, et, quo magis ualent, hoc fortius afficiunt. B. 49) Cum coelestibus mentibus, cum Geniis. B. 50) Cicero in Verrem Act. V. *prospectare exilium.* Sich nach der Flucht umsehen. Tacito autem *prospectare* passim est Aussicht haben, Hist. libr. V. cap. VI. Annal. libr. IV. cap. LXVII. et XIIII. cap. VIIII. heraus und zusehen, Hist. libr. I. cap. XXXIII. et libr. III. cap. LXVIII. 51) Inde sit enata. J. 52) Ita

serunt, 52) plena sunt vetustatis monumenta, 53) et quotidiano usu unusquisque perdiscimus. Et fortasse hinc senibus illa ingens, et plerumque indefessa, loquendi cupiditas, quasi datus a natura stimulus, ne illi docere grauarentur, qui omnium optime possent. Sed plerique eorum non satis in hac parte modum tenent. Vt quisque se iuuenum illis applicuerit, 54) per suorum annorum, rerumque gestarum 55) seriem infinita oratione 56) euntes, ac, quod molestissimum putes, ne una quidem, et simplici, uexatione contenti, quotiescunque in eundem inciderint 57) rursus, pari sermoni aut inuenient causam, aut facient. 58) Etiam, quo patientior, 59) aut uerecundior, 60) erit, quem ad illud audiendi supplicium rapuerint, hoc miserius eum plectent. 61) Nec audiri tantum amant, sed, ubi consuluntur, aut etiam sponte monent, sibi fidem haberi, componique omnia, in quem modum praescripserint, nimis interdum pro imperio uolunt, urgentque nolentes, rati,

68

69

70

71

52) Ita Tacitus Hist. libr. IV. cap. XLVIIII. *Se studiis uulgi permittere*; et Annal. libr. XIII. cap. XLIIII. *Salutem arbitrio alicuius permittere.* 53) Veteres historiae. B. 54) Vt primum iuuenis aures illis accommodauerit ad audiendum. J. 55) Siue a se, siue ab aliis. J. 56) Ohne Aufhören. J. 57) Wenn ihnen eben derselbe junge Mensch wieder aufstösset, fangen sie eben die vorige Erzehlung von neuen an. B. 58) Occasionem narrationis. Sie nehmen entweder Gelegenheit aus dem Discurse, oder fangen von freyen Stücken davon an. B. J. 59) In audiendo. 60) In interpellando. 61) Tanto eum diutius detine-

72 rati, ab iis se contemtos, qui abnuunt regi. 62) Iuuenum, uirorumque, consilia peruicaci fastidio, 73 et ueluti de altiori scena, despiciunt. 63) Tu, si dignus es, quem aliquando in senectute peccantem iuuentus, quae uentura est, excuset, iam mulcebis 64) animos, innoxio 65) gaudio exultantes, facilisque dicentibus, 66) fronte saltem ac luminum nutu, quicquid dixerint, laetus accipies. 74 Nam quae minor reuerentia prouectis his annis, 67) et patrium cultum 68) merentibus, potest haberi, quam ut saltem simulemus probari a nobis, quae edicunt, 69) facilique, et nihil auferente, officio tantae uenerationis aetatem suo 75 gaudio perfundamus. 70) Eadem autem rerum humanarum experientia, quae illos per reliquas aetates 71) ad senectutem deduxit, simulque eorum

tinebunt molesta sua garrulitate. B. 62) Qui nolunt illorum consiliis gubernari. B. 63) Tanquam sublimiores ceteris, gleich als hätten sie mehr Weisheit, als andere. B. 64) Itaque applicabis senibus, ne qua re offendas eos. *Mulcere* proprie est, ein Pferd liebkosen, und mit der Hand streichlen. B. 65) Quod nec senibus nocet narrantibus, nec iuuenibus auscultantibus. B. 66) Nec praebebis te difficilem, aut morosum, quando senes aliquid narrant, sed blando saltim uultu iis placere studeas. J. 67) Senilibus, et decrepitae aetati proximis. B. 68) Eundem honorem merentibus, qui debetur parentibus. B. 69) Loquuntur, quasi pro imperio. J. 70) Et sinamus senes perfrui gaudio, quod nobis effectu facile est, nec quicquam aufert uenerationi, quam debemus senibus. J. 71) Puerilem, iu-

rum exempla, quos uiderint in egestatem labi, 72) agere 73) solent ad nimiam domesticae rei curam. Quis ferat hoc mortalitatis ludibrium, 74) 76 tunc fortunas auidissime expeti, cum nec diu manere, nec iam solicitare 75) preciosis deliciis effoetum 76) corpus possint? Viget hoc tamen in siccis 77 77) pectoribus malum, 78) labensque 79) natura timet scilicet ad inopiam peruenire, a qua non possit, iam lassis uiribus, in dies morientibus, uindicari. Illis vero, qui in senectute haec uitia, 78 uelut syrtes, 80) effugiunt, nihil est ad omne consortium 81) commodius. Res publicas, atque 79 priuatas, felicissime regere, despicere malos impetus, ac uincere, qui animos nostros inconsulte diripiunt, et consulere iuuentuti, et parcere, quid ipsi fuerint, quid tunc senserint, nondum immemores,

iuuenilem, uirilem. J. 72) Ita Tacitus Annal. libr. IV. cap. VI. *in adulationem labi*, et Hist. libr. V. cap. XXII. *in somnum labi.* Cicero Tusc. Quaest. libr. IIII. *labi in procliue.* Alias frequentius *labi ad opinionem, labi ad mollitiem*, libr. IIII. Quaest. Acad. et libr. II. de Leg. 73) Impellere. J. 74) Hoc opprobrium mortalium hominum. B. 75) Excitare ad uoluptates. J. 76) Iam quasi emortuum, et ad perfruendas uoluptates inhabile. J. 77) Exsanguibus senum animis. B. 78) Vitium auaritiae. B. 79) Decrescens sensim paulatimque. B. Ita *labentem, ac prope cadenteem rempublicam*, dixit Cicero Philipp. II. 80) Periculosa in mari loca, Sand-Bäncke, da es seichte ist. B. 81) Publicum

mores, digni denique, qui longa senectute sua sapientia fruantur, orbemque illa ueluti expertae Philosophiae 82) disciplina componant.

CAPVT

cum aeque, priuatumque. 82) Prudentiae, quae nititur usu rerum et experientia, ac ratione. B. Sic *expertam uirtutem*, *expertum ingenium*, *expertas artes*, dixit Tacitus Annal. libr. III. cap. LXXIIII. Hist. libr. IV. cap. XLII. Annal. libr. III. cap. XVII.

CAPVT II.

Secula paene singula suum genium habere, diuersumque a ceteris. Esse praeterea cuilibet regioni proprium spiritum, qui animos in certa studia et mores quodammodo adigat. Hos spiritus inuestigari operae pretium esse.

GRenouicum peruetusta regum Britannicorum domus 1) est, milliaria IIII. sub Londino, 2) ad Tamesis ripas. Mons imminet regiae, 3) modico supercilio 4) subiectum oppidum, fluuiumque, 5) despiciens. Breuibus 6) tumulis in illum ascenditur, uerticemque deinde ingenti ambitu planicies extendit. Forte in eum bene mane

1

2

1) *Domus principum* dicti olim principum secessus et palatia, Tacitus Annal. libr. XV. cap. XXXVIIII. et XLII. Hist. libr. I. cap. XXVII. Talis fuit olim domus Britannicorum regum, *Grenouicum.* confer. Benthemii Engeländischer Kirchen- und Schulen-Staat, cap. IV. v. 13. 2) Meridiem uersus sita. 3) Arci Grenouicensi. J. 4) Non nimis alto cacumine. B. *Supercilium*, Seruio ad Virgilii Georg. libr. I. v. 108. interprete, *altitudo* est, et *summitas terrarum.* Hinc Liuius libr. XXVII. cap. XX. *infimum montis supercilium* dixit, et Hirtius de Bell. African. cap. LVIII. *Supercilium excelsum.* Ammianus autem Marcellinus celsiores ripas *supercilia fluminum* appellauit libr. XIV. cap. XXXII. et libr. XVII. cap. XVIII. *A colle ac monte* quomodo distinctum fuerit ab agrimensoribus supercilium, docet Vrbicus in Frontinum p. 52. 5) Thamesin ex altiori loco quasi intuens. J. 6) Per paruos colliculos

ne 7) conſcenderam, et ſolitudo circum erat, ut nemo interpellare posset cogitationum ludum, 8) 3 dulciſſima libertate errantium. Sed memorabilis amoenitas paene citius animum, quam oculos, diffudit 9) aspectu non Britannia tantum, sed for- 4 taſſe tota Europa pulcherrimo. Ingens planicies, aliquot suspensa 10) colliculis, rurſus montes in orbem 11) effuſi, neque cito caſtigabant 12) oculos, neque illos per immenſum coelum spargebant. 5 Tameſis laetiſſima ubertate in uiciniam exſudat, 13) et ad radices montis, redeuntibus in gyrum

culos. B. *Breuis tumulus* est ualde exiguus. Nam *breuis* opponitur *profundo* apud Tacitum Annal. libr. I. cap. LXX. Ita *breuia litorum* l. c. libr. VI. cap. XXXIII. sunt *litora maxime desidentia et parua.* 7) Primo mane, bey anbrechendem Morgen. B. J. Cicero ad Att. libr. XIII. Ep. XXI. *Bene mane* dixit. 8) Rem nec difficilem, et iucundam, ludum dixit Cicero libr. II. de Orator. *Omnium*, inquiens, *ceterarum rerum oratio ludus est homini*, et libr. I. de Finib. *illa perdiscere ludus esset.* Sic *ludus cogitationum dulcissima libertate errantium* est, das Vergnügen der ausschweiffenden Gedancken. 9) Hinc et inde distraxit. B. *Diffundere animum*, den Gedancken freyen Lauff laſſen. *Diffundere oculos*, die Augen hin und her schieſſen laſſen. 10) Leniter eleuata, ut dubium sit, planities, an accliuitas, dici mereatur. B. 11) In circulum. J. 12) Impediebant, cohibebant. B. *Castigare dolorem animi* idem, quod *minuere, cohibere, mitigare*, Ciceroni est libr. II. Tusc. Quaest. 13) Effundit aquam per canales, meatusque subterraneos, qui erumpunt postea in fontes. J. *Exsudare acidum liquorem* de caseo dixit Columella libr. VII. cap. VIII. *exsudare gummi* de arbore

gyrum fluctibus, insulam paene molitur. 14) Passim toto alueo naues, 15) et omnis generis 6 onerariae, 16) ut proximas quidem totas aspicerem, ceterum longius stantes, aut sub altiori ripa, ex malis, antennisque, tanquam nudam et brumalem siluam, 17) cognoscerem. Nihil illa plaga 7 uiridius. Pascuorum utilitas eam frugibus abstulit, 18) et uix alibi felicior in gramina terrarum luxuries. 19) Priuatorum quoque fundos de mo- 8 re patrio perpetuae 20) fossae, et pleraeque in marginibus arbores, sepiunt. Maxime uias pu- 9 blicas altissimae populi a lateribus tuentur, ut de monte despicienti 21) perpetua facies hortorum uideatur, saltuumue, factorum ad ambulationis uolu-

bore Plinius Histor. Nat. libr. XXIV. cap. IX. *casu quarto.* Barclaius hic *sexto casu*, *exsudare Tamesin laetissima ubertate in uiciniam*, hoc est, uicinos agros uberes reddere aquis suis, dixit, nullo, quod sciam equidem, auctore. 14) Videtur facere, nec efficit tamen. B. 15) Der gantze Strohm war mit Schiffen gleichsam bedecket. J. 16) Kauffarthey-Schiffe. J. 17) Tanquam arbores fronde foliisque nudatas, quales hieme solent esse. J. 18) Quoniam pascua ibi pinguissima sunt, nec arari solet, nec conseri solum, ne, quantum frugum ferat hominibus, tantum pabuli deroget pecori. J. 19) *Luxuriem* esse *in herbis* dixit Cicero libr. de Orat. Alibi *luxuriem in flagitiis, in ubertate.* Proinde *luxuries terrarum felicior in gramina* uidetur mihi dicta ad imitationem illius Ciceroniani Orat. pro M. Fonteio: *Vir ad casum fortunamque felix*; ut *in gramina* pendeat potius a uoce *felicior*, quam a uoce *luxuries.* 20) Continuae, non interruptae. B. 21) Wer von der Höhe hinab

10 uoluptatem. Praecipua est tam uaria uiriditas, paene in diuersos colores distributa. Nam, quae longius absunt, uelut caerula incumbentis coeli facies opacat, propiora densiore fronde in arboribus nigra sunt, uel humi tenui herbarum uirore 11 nitentia. Sed pulcherrimum spectaculum praebebat ipsa urbs, inter eximias Europae celebrata, Londinum, innumeris domibus, 22) uix tamen populi sui capax, quippe ad alteram Tamesis ripam late effusum est, uicinisque annexum oppidis, 23) et paene continua aedificia per quatuor 12 millia 24) portendens. Per hoc spatium non priuatae tantum domus, sed et fana crebro fastigio 25) eminent, et media ciuitas, tanquam umbone,

hinab siehet. J. Sic Cicero de Harusp. resp. *Tollam altius tectum, non ut ego despiciam.* 22) Quarum quippe ultra centum millia numerari, testes nobis sunt nouissmi rerum Britannicarum commentatores. 23) Southwark, quod ponte, quo Thamesis sternitur, coniunctum est. *Westmunster*, quod ab occasu solis Londino adhaeret, cetera. conf. Benthemii Engeländischer Kirchen- und Schulen-Staat. cap. IV. §. 4. 9. 11. 24) Passuum. J. 25) Multis turribus. J. Cicero ad Qu. Fratr. libr. III. Epist. I. *Tectum multorum fastigiorum* dixit. Sed *fastigia aedium*, Romae in solis principum palatiis conspicua, non turres erant, sed pinnae, seu prominentiae tectorum, ad aquilarum fere similitudinem effictae, ornatus caussa. Quapropter malim ego *fastigium* hic pro *tecto*, tectique proiecturis et ornamentis, podiis, menenianis, protectis, pinnaculis, accipi.

bone, 26) ita præcipui templi 27) mole, distincta est. Cum his ego, nec prouisa uoluptate, diducerer, 28) tandem reuocare animum coepi, et sic mecum reputare: Quid esset, quod incogitantem rapuisset? 29) unde ille aspectus 30) sic placeret? quae occulta uis, quae ratio, meam mentem tetigisset? Num ipsa urbs? num fluminis cursus? montesne? an campi? an imago siluarum? Horum omnium nihil unum, 31) sed tantarum uarietas rerum, et ueluti naturæ, suas opes explicantis, 32) industria. Subiit inde cogitatio, nihil

13

14

accipi. 26) *Vmbo* media et elatior pars clypei dicitur. B. Sic Isidorus libr. XI. cap. I. *Vmbo appellatur locus in medio clypei, a quo pendet*, et libr. XVIII. cap. XII. *Vmbo scuti pars media est*, quasi umbilicus. 27) *Pauls Kurch*, quod templum inter CXXX. alia praecipuum est, teste Benthemio l. c. cap. IV. §.6. 28) Quum meae cogitationes distraherentur hoc spectaculo, cuius tanta uoluptas erat, quantam non praeuideram. J. Sic Tacitus *diductos in studia spectatores*, Hist. libr. II. cap. LXVIII. *diductam ciuitatem* Annal. libr. IV. cap. XVII. dixit. 29) In admirationem. J. *Rapere incogitantem* est *occupare inopinantem, occupatumque auertere festinantius.* Ita Tacitus Annal. libr. I. cap. LVI. *expeditum exercitum in Cattos rapit.* Cicero in Catil. Orat. *Ibis, quo te iam pridem tua ista cupiditas effrenata et furiosa rapiebat.* 30) Arborum, nauium, pascuorum, urbis arcium. J. 31) Tetigit mentem meam. J. 32) *Explicare* saepe idem ac *ostendere, ostentare.* Tacitus Annal. libr. XIII. cap. XXXVIII. *explicare equitum turmas.* Catullus Vrbicarius in Peruigil. Ven. v. 80. *Ecce iam super genistas explicant agni latus.*

33) Per

nihil esse in mortalium rebus ad suam pulchritudinem sic exactum, quod tandem non fatiget contemplantem, nisi ad hunc, quem intuebar, modum, diuersarum dotium beneficio, 33) in aliam, aliamque, uenustatem mutetur, semperque lassatos improuisa nouitate reficiat. Et quoniam ad
15 omnis decoris fastidium 34) perducendus orbis 35) erat, nequaquam tantae artis oblita natura est, regiones aliquas montibus sustulit, 36) alias in planiciem deduxit, has aestu torruit, 37) has damnauit ad brumas, 38) reliqvas, nec aequali quidem in-
16 genio, temperauit. 39) Foecunditatem, aut squalorem, 40) non modo non ubique, sed nec in perpetuum, imposuit, olimque felices prouentibus terrae 41) nunc sterilibus arenis informes ac uastae sunt, et, quae quondam crudo aëre horrebant,

33) Per multas bonorum a natura datorum uarietates. J. 34) Ad summum decus, ad perfectissimam pulchritudinem. J. 35) Terrarum, mundus. J. 36) Euexit, exaltauit, extulit. B. 37) in Zona Torrida collocauit. J. 38) In Zona Frigida posuit. J. 39) In Zona Temperata, nec tamen aequali modo, posuit J. *Ingenium loci coelique*, dixit Tacitus Hist. libr. I. cap. LI. Idem Hist. libr. V. cap. XIV. *Campos suopte ingenio humentes*; et Annal. libr. XVI. cap. XX. *Ingenia noctium Neronis* dixit. 40) Sterilitatem. J. Squalens litus dixit Tacitus Annal. libr. XV. cap. XLII. aquarum egenum, *Squalidus ager* incultus est ac sterilis auctori ueteri de Limitibus. Nonius Marcellus cap. III. e Var. Manio: *Ager derelinqueretur, ac periret squale, scabre, illuuie, et uastitudine.* 41) Babyloniorum regio, ipsaque Palaestina,

bant,42) non tantum iam in fruges, sed in uolupta- tum instrumenta,43) luxuriant 44) Adeo est ex totius orbis pulchritudine 45) illius partes in multiplices habitus, uultusque, transire. 46) Neque astra, licet certis itineribus semper cursum tenentia, aëri motus eosdem, et effectus, solent infundere. 47) Ideoque, quamuis iisdem spatiis omnes anni

17

18

na, Sodomorum ac Gommorrhaeorum tractus. J. 42) Quae quondam propter immane frigus steriles erant. J. 43) Abundantissime proferunt delicias, quibus uoluptas alitur. J. Sic Tacitus Hist. libr. IV. cap. VII. *Nullum maius esse boni imperii instrumentum, quam bonos amicos*, dixit, et libr. I. cap. XXII. *pessimum matrimonii principalis instrumentum Mathematicos* Poppaeam *habuisse.* Idem ueneficam *Locustam* ab Agrippina *inter instrumenta regni diu habitam fuisse*, ait Annal. libr. XII. cap. LXVI. et *reges instrumenta seruitutis* appellauit in Agricol. cap. XIV. Est igitur *instrumentum uoluptatis*, was den Menschen wollüstig zu machen dienet. 44) Quo auctore Barclaius dicat *luxuriare in fruges, in uoluptatum instrumenta*, me adhuc ignorare fateor ingenue. Conf. supra Not. 19. 45) Pertinet ad efficiendam totius orbis pulchritudinem. B. Sic Cicero libr. I. de Offic. *Haec res non solum est ex domestica ratione.* 46) Variis figuris, diuersisque coloribus distingui. J. Cicero libr. V. Tusc. Quaest. *In disparis animantis uitam transire bestia non potest.* 47) Cicero Philipp. XIIII. *Hic nuper sororis filio infudit uenenum.* Alias fere, *infundere in uas, in ciuitatem uitia, in aures orationem, peregrinitatem in urbem, in eiusdem nominis genus alienum*, libr. I. Tusc. Quaest. libr. III. de Leg. libr. II. de Orat. libr. IX.

 Epist.

anni in orbem 48) excurrant, nullus tamen in totum aut eum imitatur, qui praecessit, aut exem-
19 plum est sequuturo. Sed ille, cuius gratia 49) ceterarum rerum ornatus institutus est, ille ad diuinitatis memoriam, specimenque, 50) homo compositus, praecipue nascitur in huius uarietatis
20 uenustatem. 51) Nam non modo diuersos in corporibus habitus 52) sortiti mortales sunt, sed et animos adeo multis simul rebus idoneos, ut nulla pictura pluribus coloribus possit, aut lineis, delectare intuentes, quam quas in hominibus fata 53)
21 duxerunt. Quae uirtutum, aut uitiorum, series, quae artium sublimitas, quodue calliditatis ingenium, non est in hoc sapientiae penetrali 54) a na-
22 tura reconditum? Nulla tamen, quam magis admirere, diuersitas, quam in libertatem homines nasci, [qui enim aliter se regere 55) possent, laudemque

Epist. XV. et in Bruto. 48) In circulum redeant, et finiantur, seu absoluantur, iisdem spatiis. J. Tacitus Annal. libr. III. cap. LV. *Rebus cunctis inest quidam uelut orbis.* 49) Welchen zu Gefallen, Liebe, Nutz, Güte. J. 50) *Specimen*, exemplum, species, imago, ut in illo Taciti Annal. libr. III. cap. IV. *Vnicum antiquitatis specimen Agrippina* dicitur. Sic Cicero in Pisonem: *Quod specimen habuit haec ciuitas innocentiae.* 51) Vt uenustatem huius uarietatis exprimat et ostendat. *IN* hic caussam notat, quam finalem uocant Philosophi, ut in illo Ciceronis pro A. Cluentio: *In familiae luctum, atque in priuignorum funus, nupsit.* B. 52) Ansehen, Gestalt. B. 53) Diuina prouidentia et uoluntas. B. 54) In animo hominis. B. 55) Affectus suos reprimere. B. 56) Fa-

demque, uel cum poena infamiam, ex susceptis studiis 56) mereri?] simulque seruire, ad quosdam scilicet affectus, ac uiuendi paene normam, sua indole, uel temporum sorte, adactos. 57) Nam 23 omnia saecula genium habent, 58) qui mortalium animos in certa studia solet inflectere. 59) Quaedam aetates praecipue armis exercitae, 60) 24 mox omnia in quietem composita, tum regnorum, tum rerumpublicarum in populis amor, 61) nunc

56) Factis et operibus suis. J. 57) Seruiunt homines uel suis cupiditatibus, uel consuetudini saeculi. In illam seruitutem sua quemque indoles, in hanc sors temporum, geniusque saeculi, rapit. Die Menschen sind entweder Sclaven ihrer eigenen Begierden, oder lassen sich von dem Strohm böser Beyspiele hinreissen, und machen mit. J. 58) Antiquorum uerborum, optimae tamen cuiusque sententiae, consectator, Barclaius ad ἐγχωρίους Graecorum Θεούς, et δαίμονας, de quibus multa Cl. Meursius ad Lycophr. p. 352. seqq. respicit, quorum numinum plenam esse regionem, Petronius in Satyr. dixit. Per *genios* autem idem, quod Plinius libr. VI. Epist. XXI. per *ingenia suorum temporum*, intelligit, uel, si mauis, rationem sentiendi, uiuendique, ac iudicium de moribus, uitaeque instituendae ratione publicum. Quod qui neget, uicesimo fere quoque anno mutari, nae ille, parum se ad rerum aetatumque uicissitudines attendisse, prodiderit. Non est igitur, quod hunc locum sugillent aliqui. Conf. quae superius dicta sunt ad Praef. num. 21. 59) Columella libr. V. cap. VI. dixit: *Radices in nodum, uel in orbem, inflecti.* Cicero fere *inflectere* ad. 60) Zu gewissen Zeiten hat man sonderlich Lust zum Krieg gehabt. J. 61) Interdum reges, interdum, eiectis

nunc ueluti in barbariem 62) homines nasci, deinde facilioribus animis mansuescere, 63) et post saecula aliquot ad stipatum prima caligine ingenium redire. 64. Ita saepius orbis cultis hominum moribus enituit, 65) subsidensque 66) deinde industria, uelut quadam nube, subducta est.
25

26 Florentibus Graeciae rebus, quid ad humanitatem, 67) aut astum, 68) illis gentibus defuisse existimes? Artificiorum tanta uis, 69) ut in auro, uel saxis, siue hominum, siue pecudum, formas paene etiam animarent. 70) Ea eloquentia, ac in poëtis suauitas, ut illam sibi sumeret Romana ambitio, 71) quam imitaretur, non uinceret. Inde, in alias terras concedente fortuna, nulli ipsis Graecis dolentius ad maiorum memoriam suspirabant, a quorum ingeniis exciderant. 72) Sed
27
28
29

eiectis regibus, liberam rempublicam exoptarunt populi. J. 62) Ignorantiam. J. 63) Capaces disciplinae ac eruditionis fieri. B. 64) Homines redire solent ad ignorantiam, quae prioribus saeculis fuit. B. 65) Excelluit omni laude elegantiae. B. 66) Remissa, negligentior facta, non bene exercitata. J. *Subsidens industria* ad imitationem Quintiliani libr. III cap. VIII. dicta est, ubi *impetus dicendi subsidere prooemio* dicitur. 67) Omnem elegantiorem eruditionem. B. 68) Calliditatem, geschwinde Räncke, Staats-Streiche, Intrigues. B. 69) Tanta copia et multitudo. B. 70) Tam artificiose exprimerent, ut spirare, et anima praedita esse uiderentur, als wenn es lachte und lebete. B. 71) Aemulandi studium. J. 72) Dolebant acriter uicem suam, quum praeclara se maiorum ingenia non exaequare

Sed Romani imperii uices, 73) et quae inde propius ad nos aetates sunt, 74) multo certius illos mutabiles seculorum genios prodent. 75) Sub Augusto composita 76) Roma omnis humanitatis cultu suam magnitudinem 77) ornauit, ac inter cetera uelut ad fastigium Latinae uenustatis prouecta est. Nihil uetat ab exiguis quoque rebus magna colligere. 78) Vnde tunc poëtarum examen, 79) felicissimis numeris ludentium, nisi a quodam spiritu tum mentes agente, 80) qui aeque labores poëtarum in Italia afflauerat, paulo post in idem studium incumbentes destituit? A Nerone in Traianum 81) pauci anni multos quoque poëtas habuerunt, ingensque tunc numerus in Rhetorum arena sudantium, 82) in quibus iam labentis linguae 83) indicia, et pro natiui decoris, 84) quod perierat, pompa tumor obscurus,

30 31 32 33 34

aequare persentiscerent. J. 73) Vicissitudines, mutationes J. 74) Tempora imperii Romani nostris temporibus propiora. J. 75) Ostendent, demonstrabunt. B. 76) In ordinem redacta, constituta. J. 77) Maximum imperium, quod in omnes terrarum partes habuit. B. 78) Concludere, argumentari a paruis ad magna. B. 79) Multitudo. Sub Augusto enim Virgilius, Horatius, Ouidius, alii praeclarissimi poëtae floruerunt. B. 80) Quem paulo ante *Genium saeculi* dixit. Est autem spiritus ille impetus peculiaris, quem *saeculi* mos et applausus concitat. 81) A Neronis temporibus, usque ad tempora Traiani. J. 82) In scholis Rhetorum se dicendo exercentium. J. 83) Elegantiae latini sermonis corruptae. J. 84) Proprietatis uerbo-

rus, et ad sapientiae speciem subornatae senten-
35 tiae. 85) Eadem tempestate sub Nerone excussa
pax, qua orbis Romanorum in quietem compo-
nebatur, et mox turbo 86) ubique, et in omnium
animis bellum, a Gallia, 87) Germaniaque, 88)
ad ultima Orientis 89) sensim infusum, 90) quid
erat, nisi arcana uis, quod propemodum fatum
appellem, ad certas, et destinatas, uices 91) cor-
36 da mortalium propellens? Quae secuta est aetas,
iam quidem plurimum exciderat de antiqua ue-
nustate 92) dicendi, et, quod milites omnia
possent, 93) mores quoque ad feritatem 94)
reco-

uerborum et perspicuitatis loco. J. 85) Quae sa-
pientiam affectasse, non consecutae, uidentur.
86) Bellum instar uenti turbulenti exortum. B.
87) Vbi Julius Vindex contra Neronem arma coe-
pit. Conf. Dio Cassius libr. LXII. B. 88) Vbi Vir-
ginius Rufus bellum mouit, detulitque imperium
ad Galbam, et simul ex Germania Vitellius pro-
fectus est aduersus Ottonem. Conf. Tacitus Hist.
libr. I. cap. LII. seq. B. 89) Ad bella Vespasiani,
Titi, Traiani, in Oriente gesta potissimum respicit,
de quibus Hist. Aug. Scriptores. B. 90) Vsque ad
extremas Orientis plagas infusum. *Ad* notat hic
terminum. Alias *infundere in* ueterum auctoritate
dicitur. Vide paulo ante num. 47. 91) Vicissitu-
dines, rerum studiorumque mutationes J. 92) La-
tini sermonis. J. 93) Quoniam summa potestas
non penes senatum, sed milites, erat, et studia li-
terarum fere penitus negligebantur. J. Notat ue-
ro tempora ab *Heluio Pertinace* usque ad *Tacitum*,
quem Senatus, reddita a militibus potestate, nun-
cupauit Imperatorem. B. 94) Feri et inhumani
facti

recedebant. Tamen humanitas 95) cum illis malis 96) luctata est, donec externae gentes 97) in imperium 98) inuaserunt, et, quod luctuosissimum fuit, extincta scientia 99) uix sui memoriam reliquit. 100) Nati sub haec tempora homines, uelut ad barbariem facti, non illam quidem feram, 1) sed quae obtusa ingenia tristi nocte spissabat. 2) Ac tunc plerique maiorum, 3) quorum scriptis uel praecepta uetustatis, 4) uel gesta, 5) inerant, omissis per incuriam libris, secunda, 6) et peiore, morte oppressi sunt. Artificio-

37 38 39 40

facti sunt sensim. J. Vt *recedere ad montes* dicitur exercitus, indem er sich nach dem Gebürge zuziehet, ita *mores ad feritatem recedunt*, wenn die Leute nach und nach wieder verwildern. 95) Elegantior eruditio, culta quippe illo tempore adhuc a *Sidonio Apollinari, Symmacho*, et paucis quibusdam aliis, qui plurimum quidem facundiae prae se ferebant, nec tam exactae tamen, qualis olim fuerat. B. 96) Calamitatibus publicis ac bellis. J. 97) *Gothi, Vandali, Longobardi, Rugii*, alii. B. 98) Romanum. J. 99) Humaniorum literarum. J. 100) Adeo deleta fuit, ut uix, ac ne uix quidem, nomen superfuerit. B. 1) Plane efferatam, immanem, ac saeuam, qualis Tartarorum est. B. 2) Quae hebetia hominum ingenia liberalium artium ignorantia obscurabat. B. J. 3) Antiquorum scriptorum. J. 4) Philosophorum, Rhetorumque praecepta, qualia Ciceronis sunt. B J. 5) Historicorum ueterum libros notat, qui res gestas gentium literis consignarunt. J. 6) *Secundam mortem* uocat auctor *classicorum scriptorum ex neglectu interitum*. Illorum enim auctores, etsi iam mortui, uiuebant tamen in scriptis suis. Sed, his ex incuria perditis, uelut iterum

 morie-

tificiorum quoque alia rudioribus praeceptis procurata sunt, 7) alia in totum perierunt. 8) Nec multo post rursus hominibus scientiae amor increuit, sed, in illorum saeculorum infelicitatem damnati, non quam optare, tam inuenire, scientiam poterant; si scientiam appellamus antiquarum notitiam rerum, et acumen, non in scholarum modo argutiis, 9) sed altius, ac nobilius, 10) spirans, denique eruditionem eiusmodi, qualem ueteres in sui saeculi litteratis coluerant. Erat tamen scientiae quoddam genus, animis et temporibus illis aptum, Philosophiam, resque diuinas, 11) immenso disputandi studio aut euoluere, 12) aut miserius impedire, 13) tum in iure responsa prudentum, 14) imperatorumque rescripta, 15) uel quae pontificibus 16) placuerunt, insanis

41

42

moriebantur, quae mors priore peior erat. B. 7) Man hat noch schlechte Handgriffe in einigen Künsten gehabt. *Procurare artificia*, sicut *procurare sacra*, id est, *facere*, dicitur. 8) e. g Hydraulica organa, die alſo zugerichtet waren, daß das Waſſer ſie triebe, Waſſer-Orgeln, et alia plura, quorum recensum instituit Guido Pancirollus peculiari libro de rebus deperditis. B. 9) Subtilitatibus ineptis. J. Quales sunt λογομαχίαι, et uanae de rebus nihili, acerrimae tamen, Scholasticorum, ac imaginariorum Criticorum, contentiones. 10) Quod ad usus uitae, ac reipublicae spectet. 11) Theologiam Scholasticorum notat, quae inde a saeculo XII. inualuit, auctore *Petro Lombardo*. B. 12) Explicare. B. 13) Difficiliorem intellectu reddere. J. 14) Juris-Consultorum. J. 15) Quae singula extant in corpore iuris ciuilis. J. 16) E quorum placitis

insanis et inconditis uoluminibus 17) ad aeternos discentium labores augere. Pluribus uero haec ratio tunc scribendi, 18) ut, quodcunque argumentum sibi sumerent, priorum auctorum de eadem re uerba atque sententias, tanquam sua, lectoribus darent. Sic unius saepe error ceteris lubricum 19) fuit, quo temere laberentur, uicissimque de unius recta sententia mutuam 20) sapientiam multi sumebant. Etiam quoscunque titulos libris suis facerent, ad uniuersa 21) digredi tunc decorum. 22) Quae illa tempestate historiae a condito orbe non exorsae. 23) Quae pars

43

44

45

46

placitis collectum est *Jus Canonicum*, auspicio *Eugenii III.* P. M. per *Gratianum*, Bononiensem Monachum, A.C. cIↄ cLI. J. 17) Nimium uastis, grandibus, et ineptis. Intelligit auctor hic libros, quos scripsit *Bartolus*, *Baldus*, *Jason*, alii. B. 18) Erat. J. 19) Ceteris errandi, uel labendi, occasionem dedit. *Lubricum* enim est, ubi quis facile cadit. *Cadere* autem pro *errare* passim usurpatur per Metaphoram. B. 20) Sie borgten es gleichsam einander ab. B. 21) Ad integram disciplinam, ita, ut, si quis de argumento singulari commentari uellet aliqua, ad generalia tamen in ipsa tractatione digrederetur, et de multis rebus dissereret, quae ad argumentum propositum plane non pertinebant. Sic legimus, Thomam Haselbachium, Professorem olim Viennensem, praelegisse per XXI. annorum spatium primum caput Prophetae Jesaiae, nec id absoluisse tamen, quoniam occasione huius, uel illius, uocis integras Disciplinas, prorsus extra scopum et propositum, traderet. J 22) Putabatur J. 23) Quae tum scribebantur historiae, inde ab exordio

 ordio

pars rerum humanarum 24) a rudibus ingeniis, quotiescunque scriberent, uelut in chaos 25) non 47 coacta? Ac, ut scias, illos homines non defuisse naturae, sed illam tunc angustam, et propemodum aegram, 26) certe non parcebant laboribus, 27) nec deerant in illis indicia sincerae prudentiae, 28) ubi eas scientiarum partes obibant, 29) quas tunc solas illi saeculo fortuna in-48 dulserat. Hoc erat, in Philosophis quaedam arguta disputandi ratio, in Iurisperitis autem, quid legibus caueretur, 30) potius nosse, quam formularum uim, 31) caussasque factionum, 32) aut 49 aetates, 33) distinguere. Isto 34) denique saeculo haec ex hominum animis caligo 35) euanuit, iam ad omnis generis astum lucemque compositis.

ordio mundi, prorsus inepte interdum, incipiebantur. J. 24) Rerum inter homines gestarum. J. 25) Confuse, ac sine iusto ordine, compilata fuit? J. 26) Homines quidem pro uirili fecisse, et naturae uiribus usos esse, naturam autem tum, uelut debilem, uegeta non dedisse hominibus ingenia. J. 27) Sie waren fleißig genung. B. 28) Incorrupti iudicii argumenta. B. 29) Tractabant. J. 30) Constitueretur, ordinaretur. J. 31) Veram significationem et impressionem dictionum, den rechten Verstand und Nachdruck der Redens-Arten, ingleichen die rechte Proceß-mäßige Einrichtung ihrer gerichtlichen Concepte. J. 32) Diuersarum inter Iureconsultos sententiarum. 33) Tempora et occasiones, quibus hae factiones sunt exortae. 34) Hoc nostro uidelicet, quo auctor librum scripsit. 35) Imperitia, ignorantia, quae, instar caliginis, obfuscat animum. *Lux* contra ponitur pro *scientia* uel

tis. Nec tantae mutationis indicium in litteris tantum et scholis existit. Regnorum et rerumpublicarum momenta 36) multo callidius procurata, bella ingeniosius 37) aut illata, aut repulsa, et in multorum artificiorum culturam tanta felicitas, 38) ut, quicquid inuenustum ac rude est, id uel dignum esse, uel, natum incultis maiorum moribus, 39) cum fastu iactemus. Nec aliunde tanta mutatio, 40) quam ueluti ab istius aetatis indole, 41) cuius praestantia, ubi post definita tempora 42) expirarit, tradet orbem alteri, ac, quod timeri potest, rudiori genio, 43) fortasse et ipsa post aliquot deinde annorum spatium 44) reditura. Ita saeculorum, aetatumque, discrimina non melius ex siderum motu, quam ex humani generis in uaria ingenia ac studia deflexione, 45) distinxeris. Sed alius praeterea impetus animos rapere solet, certisque affectibus addicere, 46) ille nimirum spiritus, qui, singulis regionibus

50

51

52

53

uel *intelligentia*. 36) Augmenta, incrementa, potentia. J. 37) Maiori et arte, et dolo. J. 38) Illata fuit. J. 39) Von demselben saget man ietzo, wenn es vor Alters also wäre gemachet worden, hätte es wohl mögen für etwas sonderliches gehalten werden, ietzt aber gelte es nicht mehr. B. 40) Orta est. J. 41) Quam saeculi Genium antea dixit J. 42) Postquam abierint anni a Deo destinati. J. 43) Indoli hominum stupidiori, ita quidem, ut homines ad ueterem ignorantiam et ruditatem recidant. J. 44) Rudi rursus saeculo elapso. J. 45) Id est, quod *Genium saeculi* antea dixit. 46) Verbum praetorium, quod h. l. idem est, ac *tradere in seruitutem*, aut

nibus proprius, nascentibus hominibus patriae habitum, 47) et cupiditates, statim ingenerat.
54 Nam, ut iidem cibi, pro condientium arte, 48) saporem quidem mutant, ceterum interna uis alendi, aut nocendi, nullis blandimentis 49) in totum corrumpitur, ita in omni gente per aestus 50) succedentium seculorum, mores, animosque, mutantium, haeret quaedam uis inconcussa, 51) quam hominibus pro conditione terrarum, in quibus
55 nasci contigerit, sua fata diuiserunt. Hinc illa ab antiquo uitia, et patriae sorte 52) durantia, quae totas in historiis gentes aut commendant, aut notant, 53) ut istic naturalis leuitas populos agat, turbidisque 54) incerta consiliis, illic pingues, grauesque, animi tristi superbia, tanquam specie arcanae sapientiae, ferociant, 55) illi sitim non tolerent, 56) alii in mutationem, nec prouisa con-

aut *captiuitatem*. B. 47) *Habitus* dicuntur et uitia, et uirtutes. Quaelibet uero gens, uel certis uitiis, uel uirtutibus, apta est et addicta prae aliis gentibus. e. g. Gallorum propria est leuitas, Afrorum astutia. B. 48) Nachdem sie der Koch abgewürtzet hat. B. 49) Condimentis suauioribus. J. 50) Per uices, quales sunt in aquarum aestu, et aestuariis. 51) Immutabilis. Nam naturam plane emendare uelle uere difficile est, secundum illud Horatii: *Naturam expellas furca, tamen usque recurret*. B. 52) Peculiari uelut quodam fato, et natura regionis, in qua quis nascitur. J. 53) Commendant a uirtutibus, notant a uitiis. J. 54) Mobilibus, turbulentis, seditiosis. Notare uidetur Gallos. B. 55) Hispanos natura tardos et cunctabundos, plurimumque sibi tribuentes, notat. B. 56) Germa-
nos

consilia, temporariis ingeniis 57) incumbant, apud ceteros placari non possit ultionis ingenium. 58) Rursus 59) uirtutum aeternitas, uelut haereditatis iure, sancita, 60) in quibusdam simplex fides, in aliis acumen animorum, in pluribus fortitudo. Et, quoniam nihil utilius, quam ex genio 61) uariarum gentium sic animum instruere, ut diuersus sit cum diuersis, 62) cognoscatque, quid a quaque expectandum, aut timendum, operae pretium erit, aliquot populorum praecipuos mores in conspectum ita dare, ut ex communi multorum hominum indole priuatam in singulis deprehendas. 63) Nec inuenietur, opinor, tam superstitiosus amator sui ortus, 64) cui graue sit in recensione patriae suae etiam uitia nominari. Si enim neminem natura mortalium tam conditis 65) moribus finxit, in quo non aliquid

56

57

58

nos carpit. B. 57) Die Wetterwendisch sind, den Mantel nach den Wind hängen, sese accommodant temporum conditioni, et nunc hanc, nunc illam, partem sequuntur, prout fortuna cuique adspirat. Sic Graecorum *ingenia temporaria* dixit Curtius libr. IV. cap. V. et *Amyntam* ait, *ex mutatione temporum pependisse*, libr. IV. cap. I. Videtur autem Polonos, et Hungaros, notare uelle. B. 58) Qualia creduntur ingenia Italorum esse. B. 59) E contrario, contra ea. J. 60) Propria uelut, ac aeterna. B. 61) Ingenio ac moribus. J. 62) Vt diuerso modo agere possit cum diuersis populis. 63) Daß man, nachdem man gantzer Völcker Gemüths-Art erkennen gelernet, auch wisse mit jeden besonders gefällig umzugehen. J. 64) Suae patriae. B. 65) Tam bene com-

aliquid desideres, 66) uelut ultimam artificis manum, cuius supercilii 67) esset, totas prouincias publico fato 68) uelle eripere, et indignari, se, ubi peccatur, id est, inter homines, natum
59 esse? Facessat in omnibus suae gentis praeceps 69) fauor, simulque ceterarum 70) auersatrix inuidia. Et nostra uitia fideliter agnosca-
60 mus, et uirtutes in aliis nos delectent. Igitur, sequestro 71) animo iniecturi contemplationem in indolem populorum, primum 72) orbem, uelut e specula, despiciamus, 73) et quales siue incolas, siue dominos, hac tempestate sortitus sit. Asiae, Africaeque, sub barbaris imperiis casus, 74) et Graecorum, Thracumque, calamitas, praecipua humanitatis commercia 75) in ultimam Europam coëgit, ut, tot cladibus a barbaris domiti, et, ueluti feliciori parte execti, 76) nostras uires posse-

compositis, ordinatis. B. 66) In quo non desit aliquid ad perfectionem. B. 67) Quam superbus et fastuosus foret ille, qui uellet totas prouincias, uniuersam aliquam nationem, uitio omni liberam pronunciare? B. J. 68) Communi omnium hominum conditioni. B. 69) Inconsideratus, nimius. B. 70) Gentium. Procul absit inuidia, quae solet reliquas gentes nihili pendere, et auersari. J. 71) Extra omnes partes posito, nulli parti addicto. *Sequester* enim est, qui medius inter litigantes ita ponitur, ut neutri plus tribuat aequo ac iusto. B. 72) Initio, erstlich, anfänglich. J. 73) Quasi ex alto intueamur. J. 74) Verfall, miseria. J 75) Mansuetiorem, cultiorem, elegantiorem, uiuendi rationem. J. 76) Asia, quae felicior

possemus recognoscere, aut timere alienas. 77) Nos uero, ad malorum omnium sensus 78) pestifero sopore 79) torpentes, nec diuinam uim horruimus, ac ne in barbararum quidem gentium minas tot prouinciarum, quae restabant, ualiturum 80) citauimus robur. 81) Etiam omni discordiarum genere 82) lacerauimus nostras opes, indigno prorsus facinore, ut, quod uno corpore uix sat erat, 83) bellis, odiisque, in diuersa discederet. 84) Tandem siue expirantibus tot motuum flammis, siue per malam requiem 85) peiora concipientibus, 86) posita paene ubique arma

61

62

63

liciot pars orbis, est a Turcis erepta nobis. B. J. 77) Turcarum et barbarorum. B. 78) Bey schmertzlicher Empfindung alles solchen Unglückes. B. 79) Valde noxia ignauia. B. 80) *Valiturum in minas* idem, ac *aduersus minas*. Sic *ualida* Augusto *in Rempublicam fortuna* fuisse dicitur Tacito Annal. libr. III. cap. XXIV. Cicero pro L. Muraena: *Iudicium accusatoris in reum ualet*. Alias *contra*, *aduersus*. 81) Der Kern derer noch übrigen Länder, der noch wohl hätte vermögend seyn können, den Türcken das Schnauben und Drohen zu verbieten. Sic *robur Italiae*, *Batauorum legionum*, *peditum*, *equitum*, passim apud Tacitum. Videtur auctor ad abruptum bellum, quod Godofredus Bullionius Saracenis intulit, quum occuparet Hierosolyma, saeculo post natum Christum XI. uergente, respicere. B. 82) Per uaria bella ciuilia et externa. B. 83) Quod coniunctis uiribus uix par erat potentiae barbarorum. J. 84) In uarias partes minutas diuisum fieret imbecillius. B. 85) Per pacem malefidam, inducias fallaces. J. 86) Grauiora bella parientibus, da man nur Friede machet, daß man auf einen grössern

arma miscent hodie 87) mutuis consortiis populos, qui, ut ingeniis, linguisque, diuersi, ita
64 nec una arte possunt esse tractabiles. Hi sunt 88) Galli, Britannique, Itali, et Hispani, et quos iam immensa Germania suo nomine occupauit, Pannonum quoque reliquiae, et quod de Illyrico, et Dalmatia 89) nobis superest, tum illi 90) Sarmatae, atque Scythae, quos Polonos, Moscosque, appellamus, Cimbri 91) etiam, et quicquid sub Danico, aut Suecico, sceptro componitur. 92) Nec adeo, proh dolor! a Turcis recessimus, ut pigeat mores illorum, uiuendique consuetudi-
65 nem, cognoscere. In istorum populorum moribus licet utilissima contemplatione uersari, et naturae diuitias numerare, quae tot habitus, 93) mentiumque uariarum impetus, 94) una mem-
66 brorum similitudine obtexit. Ceteras uero plagas 95) eadem diligentia scrutari minus fuerit ad consortii usum, quam ad curiosam uoluptatem.
67 Nam Africam qui hodie, praeter mercatores, adeunt, in ipsis littoribus, aut, si forte nonnihil ulterius

---

grössern Krieg sich anschicken könne. B. 87) Ea aetate, qua scripsit auctor, qua in Belgio adhuc feruebat bellum, in Gallia uero, Hungaria, et aliis regionibus, pax erat. B. 88) Quorum scilicet ingenia et mores nosse, nobis maxime prodest, quia cum illis habemus consortium. B. 89) Prouinciis quippe Hungariae confinibus. J. 90) Europaei uidelicet. Scythae enim Asiatici Persae sunt. B. 91) Holsati. J. 92) Regitur, pacatur, in ordinem redigitur. J. 93) Mores. J. 94) Affectus. J. 95) Partes mundi praeter Europam. J. 96) Re-

ulterius a fluminum ostiis in regionem inuehuntur, cum incolis subita, nec ad amicitiam ualida, pacta iungentes. Persas autem a nobis non superstitionis 96) magis impietas, quam ingens terrarum coelique diuortium 97) discreuit. India pari modo a mercatoribus tantum, nautisque, lustrata, si Lusitanos 98) excipias, ibi pertinacius inhaerentes. Chinenses autem cum exteris consortium ultro refugiunt. Nec ullus ex hominibus nostris curat cum Tartarorum foeda, 99) et ut plurimum misera, 200) gente misceri. Americam, qua cultum animorum passa est, 1) Hispani sic tenent, ne ullis extra hos unos, impune liceat

68 69 70 71 72

96) Religionis superstitiosae, ex Judaismo et Muhammedismo, conflatae. B. 97) Sic Tacitus Annal. libr. XII. cap. LXIII. *Byzantium*, ait, *positum arctissimo inter Europam Asiamque diuortio*, i. e. ad Bosphorum Thracium. Cicero ad Att. libr. V. Epist. XX. *Amanus Syriam a Cilicia aquarum diuortio diuidit.* Et Epist. X. libr. II. Famil. *Mons diuisus aquarum diuortiis.* 98) Portugalli inde ab A.C. cIↄ cccc xcvii. auspicio regis *Immanuelis*, duce *Vascone de Gama*, sibi uiam in Indiam aperuerunt, et Goam cIↄ Iↄ viii. duce *Alphonso Albuquerquio*, uicinaque loca, *Dio*, *Bassia*, *Damaon*, *Caul*, omnemque illam oram maritimam, occuparunt, ac tenuerunt, donec, Britannorum, Batauorumque, inuidia et obtrectationibus oppressi, amisêre, praeter Goam, omnia. 99) Illuuie corporis, ac uictu, cruda quippe carne, et equino sanguine, uictitare, quod aiunt, solica. B. 200) Paupere et inculta. B. 1) Quae Christiana sacra et literas ex Hispanorum commercio

liceat commeare. 2) Ita solis et licet, et est commodum, illarum gentium indolem pernoscere. 73 Qua uero in eadem parte terrarum nuda barbaries, et generi humano pudenda, efferauit animos incolarum, nullis legibus, nulla industria, 3) temperatos, diligenter annotarunt, 4) quos illuc opum spes a regionibus nostris trahit, 5) inconditi populi 6) ingenium nostros cultus non capere, ad se aduectos plerumque, tanquam insidiatores libertatis, pro hostibus ducere, nec deesse tam rudibus animis in flagitia calliditatem, crudelitatem atque perfidiam his non raro pru- 74 dentiae et fortitudinis loco esse. Horum ulterius 7) mores tradi quid iuuet, qui fero impetu naturam 8) uidentur exuisse, praesertim cum suis littoribus terrisque contenti sint, neque ad se commeantes, nisi subacti, aut in solum subitae 9) 75 mercaturae usum excipiant. Sed ut a gentibus abeamus, uel ignotis, uel nimio terrarum, mariumque, discrimine a nostra familiaritate subductis, de nostri orbis 10) incolis genioque, quae-

mercio suscepit. 2) Proficisci, nauigare in Americam. J. 3) Nullis artibus. J. 4) In suis Itinerariis, seu commentariis itinerum. J. 5) Mercatores. J. 6) Nullis legibus, nullis artibus, constituti, rudis, barbari. B. 7) Ampliori sermone, pluribus uerbis, fusius. J. 8) Omnem humanitatem. B. 9) Non perpetuae, sed quasi in praeternauigatione exercitae. J. 10) Europae. B. 11) Bene

quaerentibus ne superuacua quidem disceptatio erit de regionum cultu, de conditione terrarum, coeloque propitio, 11) uel alterutra intemperie 12) graui.

CAPVT

11) Bene temperato aëre. B. 12) De nimio aestu, et nimio frigore, quae hinc illinc regioni noxia sunt, aut grauia.

CAPVT III.

Galliae dotes et ingenium incolarum.

1 GAllia paene prouinciarum in Europa amplissima, si eam intra ueteres terminos 1) aestimes, Romanorum quondam terror, 2) Graeciae, Asiaeque, uictoriis clara, 3) iam in uaria
2 imperia, moresque, distincta est. Quicquid Rheno, Oceano, 4) Pyrenaeis, 5) Alpibusque, 6)
3 clauditur, Gallia erat. Ab alio deinde Alpium latere 7) ad Rubiconem 8) pertinebat, Roma-
4 norum ceruicibus grauis. 9) Quippe fortissimi homi-

1) Quum et magnam partem Italiae, *Galliam Cis-Alpinam*, et omnem tractum terrarum, Rheno amne, Alpibus, Varo flumine, Pyrenaeis montibus, Mari Interno, Oceano Gallico, et Britannico, terminatam, et *Trans-Alpinam Galliam* dictam, complecteretur. 2) Quum ipsam Romam occuparent Galli. Conf. Liuius libr. V. cap. XXXIII. seq. B. 3) Quum, duce Brenno, in Asiam contenderent, ibique regnum, Gallo-Graeciam, seu Galatiam, conderent. Conf. Justinus libr. XXIV. cap. IV. seqq. B. 4) Atlantico et Mediterraneo. B. 5) Montibus, qui Galliam ab Italia separant. J. 6) Qui Galliam ab Heluetia partim, partim ab Italia, disterminant. J. 7) Ab illo, quod Italiam spectat, in qua est *Gallia Cis-Alpina*, seu *Italica*, quae et *Togata* dicta est, ut a *Trans-Alpina, Braccata* partim, partim *Comata*, distingueretur. Confer. Cellarii Geogr. Antiqu. B. J. 8) Italiae fluuium paruum, qui Galliam Cis-Alpinam a uera Italia disiungit. Confer. Lucanus libr. I. v. 213. seqq. 9) Propter uiciniam. J.

10) De

hominum Galli, cum in Italiam penetrassent, capta, incensaque, Roma, 10) tantum terroris attulêre, ut deinde caueretur, 11) ne, quoties Galli tumultum 12) intulissent, sacerdotibus senibusque ab armis uacatio esset. 13) Et domita quidem a Romanis uicissim Gallia est, 14) sed per partes, 15) et inter se domestica aemulatione commissa. 16) Neque integra aut agnouit suas uires, aut in 17) Italiam experta est. Posthaec Franci 18) e media prorupêre Germania, et uidebantur ad secundam seruitutem 19) Gallias uocaturi. Sed mox uictores miscuêre se uictae gentī

10) De qua expugnatione urbis Romae conf. Liuius libr. V. cap. XXXIX. seqq. Florus libr. I. cap. XIII. 11) Lex promulgaretur. B. 12) *Tumultus* est bellum subitum, plus trepidationis fere, quam periculi ac cladis, habens, ortum uel in ipsis ciuitatis uisceribus, uel in uicinia. 13) Sacerdotes enim uenia muneris, senes aetatis uenia, immunitatem ab armis habebant. B. 14) Per Julium Caesarem. B. 15) Non tota, sed eius aliquot partes. J. 16) Praua aemulatio erat ac dissensio inter Gallorum ciuitates, de qua Caesar libr. I. de B. G. 17) Contra. J. 18) Franci Germaniae populus, olim late diffusus, cuius pars saeculo post Christum natum quinto, dum alias sibi sedes quaerit, pulsis a Rheno, et ex prouinciis prope illum sitis, Romanis, tandem in Galliam usque penetrauit, effecitque, ut *Francia Occidentalis* appellaretur, quae olim Gallia dicta fuerat. Quam autem habitarant ipsi partem Germaniae, ea posthac *Francia Orientalis* et *Franconia* dici coepit. J. 19) Primam seruitutem Romani Gallis imposuerant. J.

genti, 20) ne tam Gallias, quam Romanos 21)
7 in Galliis, uicisse uiderentur. Iam uero, diuisis
in 22) plerosque principes terris, paene in tantum Galliarum nomen obtinet, 23) quod in iis occupant Franci, gens uirtutibus, factisque, eximia, et quae meruit, ut communis fabulae 24) uanitatem ad suae stirpis praeconium scriptores usurpent, dicanturque Troianorum reliquiae esse.
8 Haec igitur omnium regionum, quae ad Occidentem recesserunt, felicissima soli bonitate 25)
9 cum genio et indole incolarum certauit. Ager uini et frumenti passim ferax, olea quoque insignis, et omnibus pomis, quae crudum 26) aërem non ferunt, qua ad Alpes, et Ligusticum mare, 27) porrigitur, aut uiciniore Occidente in-
10 tepuit. 28) Nec ulla prouincia in orbe terrarum pro suis finibus tot incolis diuitias indulsit, adeo omnis generis opibus clara, ut exterorum mercatorum commercia paene ad solam uolupta-
11 tem 29) exceperit. Nam et luxus Transalpino serico 30) pretium fecit, et artificia Germanica opu-

20) Franci Gallis. J. 21) Qui tum tenebant Galliam. J. 22) Inter. J. 23) Eo usque Galliae nomen habet, quousque Franci habitant. J. 24) Fabula est, quosdam Troianos, patria sua a Graecis capta, et incensa, uenisse, duce Francione, ad paludem Moeotidem, et deinde in Galliam se contulisse. Conf. Isaacus Pontanus in Orig. Gall. 25) Quam praedicat Thomas Lansius in Orat. pro Gall. B. 26) Durum, frigidum. J. 27) Italiam uersus. J. 28) Aura tepidiore utitur. B. 29) Non ad necessitatem. J. 30) Der Seyde, die aus Italien gebracht

opulentum populum ad peregrinas delicias aduerterunt. 31) Britannicae tamen merces, si non necessariis, utilitatis 32) certe plenissimis, nauigiis subuehuntur, quae plumbo, atque stanno, uberi etiam croco, tam quotidianis usibus, quam altiori elegantiae, 33) ministrant. 34) At Gallia praeter messes, 35) quibus solitudinem Hispaniae leuat, 36) uina etiam in frigidiorem uiciniam 37) dispensata, multa carbaso et cannabi diues, 38) necessaria plerisque gentibus uela, rudentesque, et cetera ex funibus in classium armamentis 39) idonea, subministrat. His, et aliis, dotibus aurum, quod in uenis 40) suis uix habet, largissimo prouentu excipit, 41) ut, qui illud anxia et crudeli 42) diligentia effodiunt, qui ab extremo

12

13

14

bracht wird. J. 31) Cum admiratione nimirum ac delectatione. Sic Plinius libr. I. Ep. X. *Multa in Europa sic eminent et elucent, ut mediocriter quoque doctos aduertant.* B. 32) Lucri, quod inde captant nauigatores. J. 33) Cultui ornatuique corporis exquisitiori. B. 34) Seruiunt, conducunt, utiles sunt. J. Sic Tacitus Histor. libr. I. cap. XLVIII. *Vini a fictilibus ministrari iussit,* ut h. l. *plumbo, stanno, croco, ministrare usibus quotidianis* etc. 35) Copiam frumenti uarii. B. 36) Inopiam, pauperiem Hispaniae, ut quae uasta magnam partem, ac sterilis est, subleuat. B. 37) In uicinas regiones, in quibus ob aërem nimis frigidum uinum non crescit J. 38) Bauet viel Hanff und Flachs zu Seegel-Tüchern, Schiff- und Ancker-Seulen. J. 39) Ad armandas ornandasque naues. J. 40) Metallicis, in seinen Bergwercken. J. 41) Pro suis mercibus accipit ab aliis ingenti cum lucro. J. 42) Crudelem uocat auctor in-

extremo deuehunt sole, 43) plerumque uideantur Gallicae felicitati famulari. 44) Tam diffusa regione, tot prouinciarum uario nexu composita, uix sterilis, aut inculti soli glebam indulgentia naturae omisit. 45) Nam et uasta aliquot in Aquitania 46) loca ne incolis quidem sunt uacua, uel ingrata, pinetis 47) frequentibus, et succo, fructibusque, pretiosis, auibus quoque cateruatim provolantibus, quae in deliciis solent haberi, 48) ut aëri illa plaga tantum debeat, quantum de iusto telluris officio arena subduxit. 49) Gallia ad utrumque mare 50) pertingens, Oceano 51) alluitur, et pelago, 52) quod ab Hispaniae, Africaeque, faucibus 53) positas ad Aegyptum terras interfluit. Ita commodus nauticae rei situs, et

15

16

17

industriam eorum, qui effodiunt aurum, quoniam iste labor maximas habet molestias, et periculi multum. B. 43) Ex India Occidentali, aus West-Indien, oder America. B. 44) Inseruire, dum illi aurum suum exhibent pro mercibus, quae in Gallia aut crescunt feliciter, aut parantur artificiose. J. 45) Benignitas naturae, solique, uix ullam glebam sterilem usquam, incultam, aut infructuosam, reliquit. J. 46) Guienne. J. 47) Genere amygdalorum, quod fructum, Pinien, seu Bühngen, appellatum, et bellariis annumeratum, fert. B. 48) Perdicibus quippe, attagenibus, aliis. J. 49) Telluris officium est, fruges et gramina proferre. Hanc nim solo arenoso in Aquitaniae quibusdam locis natura subtraxit. Sed reddidit aëris benignitas, quod telluris sterilitas subtraxit. B. J. 50) Atlanticum et Mediterraneum. B. 51) Atlantico. J. 52) Mediterraneo mari. J. 53) Die Meer-Enge, so

et qui classes per omnis nominis maria, littoraque, possit emittere, si Galli quam equis, tam nauali industriae, 54) assuescerent, spesque, ut subitas, ita longas, ferre possent. 55) Toti populo ingens amor, et patientia dominantis. 56) Apud illos uere 57) regnatur, nefasque, quantum regi liceat, dubitare. 58) Gens armis strenua, sed equestri certamine melior, ignara perfidiae, 59) publico praesertim consilio, 60) indomitae intra se molis, 61) et, ubi in exteros exundat, statim impetus sui oblita. 62) Eo modo nec diu externum

18

19

20

so zwischen Spanien und Africa ist, quae a nautis solet appellari die Straße, ab Hispanis autem *Estreccho di Gibraltar*. J. 54) Si tantum industriae uellent in re nautica ponere, quantum in equitationibus ponunt. J. 55) Si malint longo labore spes suas exequi, quam subito speratis frui. J. 56) Patientissime ferunt regnum et imperium. J. 57) *Souuerainement*, ita, ut experientia disci possit, quantum inter regnum et libertatem intersit. J. 58) Crimen laesae maiestatis propemodum committitur, si quis uelit de iuribus regis disputare. B. 59) Haec laus fortasse illis temporibus conuenit, quibus *Barclaius* scripsit. Ceterum prope iam toto orbe extant monimenta perfidiae Gallicae. J. 60) Praesertim si consilio publico fides detur. B. Quam parum tamen fidei habeat Gallorum fides publice data, ea, quae post Nouiomagensem, Rysuicensem, alias pacis transactiones, praeter datam fidem gesta sunt, satis declarant. J. 61) In ciuilibus bellis, quum contra Gallos Galli pugnant, mutua aemulatione ita incenduntur, ut neutra uinci pars ab altera, neutra domari possit. B. 62) Quum pugnant

ternum imperium tenuit, et sola est in exitium sui potens. 63) Longobardiam, 64) Neapolim, Siciliam, 65) et plerasque alias per orbem terrarum

pugnant Galli cum exteris, primo quidem impetu feroces sunt, mox tamen de impetu et ardore incipiunt remittere. J. 63) Per bella ciuilia. J. 64) Quae *Insubria* olim, nostro aeuo fere *Ducatus Mediolanensis*, dicta est. Hanc Longobardis ereptam *Carolus M.* in prouinciae formam redegit, *Wenceslaus* Imperator Ducatus titulo ornauit A. C. cIↄ cccxcvi. *Joannes Galeatius*, primus dux, *Valentinae* filiae posteris ea lege legauit, ut, si fratres eius, *Joannes* et *Philippus*, improles decederent, ex *Ludouico* Aurelianensi et *Valentina* geniti succederent. At quum extincta mascula *Galeatiorum* sobole A. C cIↄ ccccxlvii. *Carolus* Andegauensis, *Ludouici* ex *Valentina* filius, frustra praereptam sibi a *Francisco Sfortia* A. C. cIↄ cccc l. Longobardiam diu questus esset, armis et ui repeti coepit a *Ludouico XI. Francisco I. Ludouico XII.* ac denique a *Ludouico XIIII.* sed diu possessa nunquam est. Conf. Thuanus Hist. Gall. libr. I. Franciscus Guicciardinus de Iure Gall. Reg. in Mediol. Ducat. B. 65) Neapolis et Sicilia Imperatoribus erepta a Saracenis, occupata a Normannis, extincta horum stirpe mascula, A.C. cIↄ clxxxxiiii. rediit ad Imperatores *Henricum VI.* qui duxerat in matrimonium Constantiam, Rogerii, regis Siculi, filiam. Sed erepta sueuis Ducibus, dataque *Carolo* Andegauensi est A. C. cIↄ cclxvi. qui militum uitio A. C. cIↄ cclxxxii. amisit Siciliam, a *Petro*, Arragonensium rege, occupatam. Carolus VIII. rex Galliae, Neapolin cIↄ ccccxcv. recepit, sed paulo post eandem amisit. Conf. Thuanus libr. I. Hist. Joannes Mariana Rer. Hisp. libr. XXVI. cap. VI. B. 66) Sa-

rum prouincias, 66) frequentibus uictoriis subegêre. Sed mox hoſtes male domitos 67) fidentius, 68) quam par erat, contemnere, 69) aut simulantibus obsequium credere inconsulta laxaque bonitate. 70. Tum licenter uti uictoria, et praeter illarum gentium indolem lasciuire. 71. Ad extremum obliuisci armorum, aut ad patriam suam respicere, 72) cuius diu absentiam ferre non possunt. Per haec uitia cessêre in praedam his ipsis, de quibus triumphabant, laeta semper bellorum initia atroci exitu corrumpentes. 73) Nullis mortalibus indoles ad speciem uirilis elegantiae magis facta. 74) Oris intrepidi habitus, 75) motusque, atque gestus, qui totum corpus decent. Et hic decor uirtutem ingentium uirorum adornat, exiguis autem animis 76) pro fuco est, ac ueluti naturali munimento, quo suam humilitatem abscondant, aut mitigent. Sic uenuste com-

22 23 24 25 26 27

66) Sabaudiam, Belgium, Cataloniam, Liguriam, ceteras. 67) Nondum plane. J. 68) Maiori cum fiducia et securitate animi. J. 69) Coeperunt J. 70) Sie lieſſen ihnen den Zügel gar zu lang, und waren ihnen zu fromm. B. 71) Cum uxoribus et uirginibus deuictorum populorum uoluptates Venereas exercere, quod in Sicilia maxime factum. J. 72) Desiderio patriae repetendae inflammati, quod ferre non poterant. J. 73) So gut es ſich anfänglich anläſſet, ſo ſchlimm läuffet es endlich ab mit ihren Kriegen. J. 74) Nulla gens uidetur esse aptior a natura ad omnem elegantiam, quae uiros decet. J. 75) Sie ſind nicht blöde, noch Leuteſcheu. B. 76) Humilibus, abiectis, nulla uirtute instructis B. 77) Sin-

compositi, qualemcunque uestitum de suae mutationis infinita serie, 77) tanquam de inexhausto penu, depromserint, quocunque salutationis artificio 78) corpus inflectant, putes nihil magis illa institutione conuenire. 79) Vicinae autem gentes, ridiculo errore deceptae, ad illorum quoque mores per earundem uestium, ac motuum, uariam imitationem se putant accedere, ignarae, 80) leporis, & gratiae virtute in nonnullis hominibus uno genio cuncta placere, in aliis autem, in quibus natura ad hos mutabiles habitus 81) propitia non est, 82) eiusdem uenustatis imitationem et curam ingratam, ac ludicram, esse. 83) Nam uirtutes et uitia, et quicunque alii motus, 84) ipsis animi recessibus inhaerent, possunt a nobis non multum operosa simulatione effingi, 85) quia adeo ingentibus latebris reconduntur nostri sensus, ut uix ullus deprehendat, ueris, an extemporaneis, 86) affectibus deducamur. Sic facile humilitatem simulabis,

77) Singulis enim fere mensibus habitum uestium mutant. B. 78) Compliment, Reuerence. J. 79) Nihil uidetur affectatum, omnia sponte fluere, et uestitui, tempori, personae, conuenire. J. 80) In quibusdam gentibus omnino placere, quicquid faciunt, quia naturale est, et ideo se commendat elegantia gratiaque singulari. Quod longe secus fit, quum est affectatum. J. 81) Mutabilem corporis uestiumque rationem. J. 82) Wo das Naturel darzu nicht ist. J. 83) Man mag sich gleich noch so viel Mühe geben, es nachzuthun, kömmt es doch abgeschmackt und lächerlich heraus. J. 84) Affectus. J. 85) Facile simulari ac dissimulari. J. 86) Pro sem-

mulabis, sic odium, amorem, pietatem. At uero quae non magis imperio animi, quam usu, et externo corporis obsequio, perficiuntur, eorum imaginem 87) in te transferre, reluctante natura, 88) non poteris, ut est aptitudo corporis promto, habilique, decore idonea, 89) ut hilaris iocandi facilitas, et omnino eloquentia, non in praecordiis, sed summo ore, nata. 90) Haec autem cum in Gallica consuetudine emineant, aegerrime te ad illius similitudinem transferes, nisi se tuus genius huic indoli sponte admouerit. 91) Ceterum nunquam orbis dignas gratias hospitali Galliae 92) habebit, quae humanitatis templum uidetur aperire, quo se omnium externorum fortuna coniiciat. 93) Animum in hominibus, non patriam, aestimat. Neque, communi ceterarum regionum errore, in inquilinis ac aduenis nascendi sortem punit. 94) Ita candido simplicique amore

30

31

32

33

tempore assumtis ac fictis. B. 87) Accuratam repraesentationem. J. 88) Quum membra non satis agilia et idonea sunt. B. 89 Ad omnes motus et gestus. J. 90) Quae non ex animo prouenit, sed in ipsis uelut labiis nascitur, da man nicht lange darauf dencket, sondern es gleichsam aus dem Ermel schüttelt, da die Worte gleichsam auf der Zunge jung werden. Extemporalis orationis descriptio. J. 91) Tua natura, wenn du kein natürlich Geschicke darzu hast. J. 92) Humanitati Gallorum, qui usque adeo libenter recipiunt peregrinos. J. 93) Dahin alle Ausländer, sie seynd welch Standes sie wollen, sich wenden können. J. 94) Sors punitur, quando aliquis remouetur et expellitur a consortio

amore uirtutis 95) eximios uiros, qui undequaque 96) prodierint, sine inuidia miratur, et sua opulentia gaudet augeri, 97) et tantae humanitatis praemium habet publicam primum laudem, tum etiam tot hospitum fortunam ac famam, qui Gallico corpori 98) non indigna, aut inutili, adoptione inserti sunt. 99) Neque illîc hospitibus dediscendi sunt patriae suae mores, aut ad Gallicam similitudinem flectendi, dum superbia absit, aut inculta barbaries. Quippe ipsa ueluti professione exteri moris solicitabis curiosae gentis studia, 100) simplicius peregrina, quam sua, aestimantis, 1) etiam quaedam uitae, aut corporis, uitia, si modo aliunde aduehantur, trahentis in laudem. Nam et peregrini hominis eloquentiam

34 35 36

tio communi. Nonnullae enim gentes omnes peregrinos a dignitatibus arcent et magistratibus, imo ne mercimonia quidem sinunt exercere. B. 95) Bloß aus aufrichtiger Liebe zur Tugend, und Hochachtung derselben. J. 96) Ex quibuscunque locis aut gentibus aduenerint. J. 97) Cuius rei exempla habemus Schoenbergios, equites Germanos, a Gallis ad Comitum, Ducumque, dignitatem euectos. B. 98) Genti, reipublicae, ciuitati, Gallicae. J. 99) Ciuitate Gallica donati sunt, sind nationalisiret worden. J. 100) Permouebis illos facile, ut te ament, si dixeris, hoc illudue, quod facis, moris esse in patria tua. J. 1) Sincerius, maiori sinceritate, sine fraude, uersutia, dolo. Sie sehen so scharff nicht bey einem Fremden, sie nehmen es bey einem Fremden nicht so genau, mutzen es nicht so hoch auf, was ein Fremder wider ihre Landes-Art und Sitten thut, als wenn ein Einheimischer

tiam uidimus crebro linguae errore fauorem meruisse, et grandis opinionem scientiae, quod non intelligeretur. 2) Plebis in amplioris fortunae homines uera, 3) nec ex metu, aut sola institutione, reuerentia. Rursus 4) primi optimatum eodem genio culti ab illis, qui gratia, aut genere, perinde non excellunt. 5) Sed superbiam, fastumque, non ferunt. Si uideris dominari, 6) seruire erubescunt. Comitas, quae frontis artificio, luminumque clementer uibrantium, 7) uel per sermonum familiaritatem, blanditur, fidelius 8) purpuratorum latus clientibus cinget, quam potentiae magnitudo. Opes omnes, et ipse uilior

37 38 39 40

mischer etwas versiehet. B. 2) Die Erfahrung hat gelehret, daß offtmahls Ausländer, wenn sie gleich sehr geschnitzert haben in ihrer Rede, dennoch Liebe gefunden, und, wenn sie am wenigsten verstanden worden, sich am meisten in das Ansehen gesetzet, als wären sie hochgelehrte und sehr weise Leute. 3) Eine natürliche Scheu, die nicht aus Sclavischer Furcht, oder nur daher kömmet, daß sie von Jugend auf darzu angehalten worden. 4) Praeterea, ut in illo Ciceronis Tusc. Quaest. libr. I. *Tum et habitabiles regiones, et rursum omni cultu propter uim frigoris aut caloris uacantes.* 5) Qui nec tam antiqua generis nobilitate sunt, nec tam amplis muneribus praesunt, ut ceteri. B. 6) Si ius dominandi affectes, aut arroges tibi imperium in eos, detrectabunt obsequium. J. 7) Effictis per artem uultu et oculis, da man sich gantz freundlich anstellet, und immer lächelt. B. 8) Efficiet facilius, ut purpurati plures habeant, fidelioresque, comites ac clientes, quam poten-

uilior honoribus sanguis. 9) Praecipue Patriciorum 10) spiritus in suum, aut patriae, damnum saepissime excrescunt, dum nemini eorum mercaturae, 11) aut artificiorum, utilissimam disciplinam capessere ipsa inopiae experientia persuadet. 41 Aemulari praepostero ambitu 12) magnitudinem 13) placet auorum, et foedari gentilitium sanguinem putant, si ad populum uiuendi consuetudine accesserint. 14) Ita uanum nobilitatis nomen, et magnifici otii improba 15) species, ad patientiam tristium curarum 16) sufficit, et in sola exeuntium 17) morte. 42 Et haec animorum celsitudo, quamuis sibi placeat, adeoque ab omnis generis sordibus 18) uideatur abire, tamen interdum paene necessariis facinoribus 19) corrumpitur, in miserorum Penatum angustiis 20) turbu-

potentissimus quisque. J. 9) Vt uitam et dignitatem tueantur, Galli omnes interdum opes suas, et uitam ipsam, negligunt, exponuntque periculo. B. 10) Gallorum nobilium, ac Magnatum. J. 11) Galli nobiles et potentes non solent exercere artes lucrosas, inter quas et mercatura refertur, licet summa premantur inopia. B. 12) Nimio studio. B. 13) Magnificentiam, splendorem, ornatum, maiorum. B. 14) Si easdem tractarent artes, quas plebs exercet. B. 15) Illaudabilis. B. 16) *Curae tristes* sunt, in quas nostra nos inopia coniicit. B. 17) Quas sola morte finiunt. B. 18) Artibus lucrosis, quas nobilis animus abhorret. B. 19) Ad quae saepe nolentes inuitique adiguntur, ipsa necessitate et inopia urgente, etiam nobiles Galli. B. 20) In paupertate domestica, uenu

turbulentam 21) industriam exercens, ut uel publica uiolentia, 22) uel arcanis sceleribus, 23) inopiae squalorem 24) repellat. Mercatura illic 25) uilior, quam tantae utilitatis rem esse deceret, quae prima humanitatem per orbem circumduxit. 26) Solon quidem, qui Athenis leges condidit, et plerique Graecorum, usque ad nos fama durantium, 27) illo commercio suas res tulerunt ad exteros, uicissimque fecerunt, ut exotica 28) sui ciues uiderent. Nec abhorret ab hoc more *Italia*, 29) in illustribus familiis opes eadem industria late componens. 30) Britannia quoque sanguinis claritatem illo uitae genere foedari non putat. At in Galliis hanc mutuae utilitatis 31) rationem non modo stirpes antiquae aspernantur, sed et, quasi mercatores sui 32) puderet, ubi illis

43

44

45

46

wenn sie ein klein Güthlein haben. B. 21) Quae non, nisi turbas dat. B. 22) Eiusmodi facinoribus, quibus publica regionum tranquillitas ac securitas turbatur. B. 23) Clandestinis latrociniis, furtis, rapinis, caedibus. B. 24) Turpitudinem paupertatis. J. 25) Inter Gallos nobiles. J. 26) Mores ferorum hominum mansuefacti sunt primum per commercia. B. 27) Quorum fama et gloria ad nostram usque aetatem durauit. J. 28) Vt peregrinas res uicissim spectarent sui ciues. B. 29) In qua quippe a nobilissimo quoque mercatura sine dedecore exercetur, adeo et Principes, Marchiones, Comites, negotiari non erubescant. B. 30) Congerens, colligens, reponens. Sic Cicero pro Deiotaro: *Locus erat quidam, in quo erant composita, quibus rex te munerare constituerat.* 31) Capitur enim e mutuo commercio utilitas. B. 32) Vitae

generis,

illis largius fortuna indulsit, 33) statim in aliam disciplinam 34) filios suos agunt, iubentque maiorem paterno fastigio scenam 35) sperare. Et quidem magnitudinem Gallicorum animorum nullibi efficacius 36) uideas, quam in ambitu 37) magistratuum, a quibus peruicax licitatio 38) iamdiu egentium uirtutes exclusit. 39) Exhaurire familias, 40) nomina facere, 41) rem, fidemque, consumere, 42) decorum, 43) dum inter aequales emineas uel sterili dignitate, 44) uel pretio furti-

generis, quod sequuntur. J. 33) Postquam diuitias acquisiuerunt sibi mercatura exercita. B. 34) Ad aliud uitae genus institui curant. J. 35) Maius quoddam, ac honoratius, uitae genus, maiores honores. Vita nostra theatri instar est, uicissitudines fortunae nostrae instar sunt scenae. B. 36) Deutlicher. J. 37) In nimio consequendorum honorum et magistratuum studio. Venales enim in Gallia magistratus et honores sunt. Quod quando, et qua de caussa, coeperit, explicat Bodinus libr. IIII. de Republ. cap. IIII. Est autem parui animi, diuitias honoribus et dignitatibus praeferre, magni contra censetur contemnere opes prae honorum studio. B. 38) Wenn immer einer mehr Geld darauf bietet, als der andere. B. 39) Die Armen haben müssen passen, und hintanstehen, wären sie auch noch so tugendhafft gewesen. J. 40) Redigere familias ad paupertatem nimiis sumtibus in honores consequendos erogatis. Ita Cicero passim *exhaurire prouinciam, aerarium, ciuitates, urbanam plebem, amicorum benignitatem.* J. 41) Schulden machen. B. 42) Sein Vermögen und Credit, Treu und Glauben, darbey zusetzen. J. 43) Est apud Gallos. J. 44) Quae parum, aut nihil, habet reditus,

furtiuorum munerum, 45) patrimonii ruinam reparante. Nec dubium, quin illa libido titulorum, 46) nisi ipsa se frangat, 47) curias, tribunalia, praefecturas, tandem sit uiliori sanguine, angustisque animis, 48) maculatura. Quippe e sordidissimis 49) artibus multi compendiosius ad diuitias properant, quam antiqua nobilitate spectabiles, paternisque opibus utentes, 50) ex maiorum dignitate. Hoc modo, dum ad emendae curiae, aut praefecturae, ambitum nummorum pugna initur, 51) saepissime ii uincunt, qui ut sanguine, sic et ingenio, cedunt. Accedit, quod uetu-

48

49

50

51

---

ditus, aut prouentus annui, nulla stipendia meretur, der bloße Titul ohne Besoldung. B. 45) Wenn sie heimlich Geschencke nehmen, und Caussen dafür machen, damit sie ihren Aufwand wieder heran bringen. Hoc modo damna rei familiaris suae resarciunt. B. J. 46) Quae uulgo a quibusdam *Titulomania* appellatur. 47) Wenn sie es leichtlich nicht selbst überdrüßig werden. *Frangere* est *debilitare, imminuere, infirmum* et *impotentem reddere.* Sic *frangere uim, impetum, furorem, legem, libidinem. Libido frangit se*, die Lust verrauchet, verkühlet, nimmt ab. B. 48) Personis ex obscuro ac uili genere ortis, quibus abiectus est et angustus animus. B. 49) Manuariis, et aliis, quae ingenium non requirunt, sed uires corporis, et opponuntur liberalibus. B. J. 50) Die von ihrem Eigenthum leben, quod est nobilium hominum proprium. B. 51) Wenn immer einer den andern überbietet, und mehr geben will. *Emere curiam, praefecturam,* est *conciliare sibi eam pecunia*, ut *emere animos militum, emere regnum*, apud Tacitum passim. B.

 52) Anti-

uetustarum stirpium uiri 52) non tam peruicaci studio suas opes dignitatibus illis donant, 53) quam homines adhuc noui, 54) qui e latebris, 55) quas auro condiderunt, 56) eruere filios properant, et eam nobilitatis gloriam suae genti emere, quam absque ullo sumtu haereditatis partem patricii habent. 57) Sic paulatim hi honores sordidiorum 58) esse possunt, si pecuniae tantum conceditur, 59) et forsan aliquando in ignobilitatis suspicionem eorum nominibus censeri. 60) Neque

52

52) Antiquae nobilitatis, ex uetusta gente equestri orti. J. 53) Non impendunt libenter in dignitates emendas. Sic Horatius libr. I. Epist. XV. v. 32. *Quicquid quaesierat, uentri donabat auaro.* B. 54) Recens in nobilitatem asserti. B. 55) Ex obscuritate natalium suorum. B. 56) Obduxerunt, obtexerunt. Sic *luna tenebris condita* dicitur Tacito Annal. libr. I. cap. XXVIII. et *foeneratores omnem pecuniam mercandis agris condidisse* dicuntur libr. VI. cap. XVII. 57) Quam haereditario iure antiqui nobiles habent. B. 58) Hominum obscurissimorum, qui sine ingenio sunt. B. 59) Vt scilicet mercari ditissimus quisque honores quosque praestantissimos possit. B. 60) Et forsan aliquando ex eo ipso potest oriri suspicio, quasi illi, qui praefecturas in Gallia sustinent, omnes orti sint obscuro loco, si non, nisi emtos ibi capessere honores liceat. B. *Honores* dicuntur *censeri posse nominibus sordidiorum, in suspicionem ignobilitatis.* Man könne, wenn so gar schlechte Leute zu hohen Aemtern und Würden gebraucht würden, den Wahn fassen, es sey gar kein vornehmer Frantzösischer Bedienter gut von Adel, und also aller hoher Bedienten Ankunfft nach, dieser Zustand urtheilen und schätzen. *Censeri* enim *nominibus*

Neque ideo fisci 61) industria 62) maligna criminatione carpenda est, qui de eiusmodi candidatorum bonis excrescit. Nam cui non satius uideatur professo 63) pretio dignitates a principe, molem 64) publicam subeunte, proponi, 65) quam auaris purpuratorum 66) suffragiis in praedam concedi? Qui, ubi haec publica licitatio non est, obtrudunt regibus candidatos, quos sibi munera charissimos fecerint, et quod a domino impetrant, deinde clientibus uendunt, ut nec meliore sortitu delectos 67) respublica accipiat, nec intersit eorum, qui ad tribunalia subuehi ambiunt, 68) utrum cupiditatem dignitatis sub principe,

53 54 55

nibus dicitur, sicut *censeri orationibus*, apud Quintilianum Dialog. cap. XXXIX. *censeri una uictoria*, apud Tacitum in uita Agric. cap. XLV. 61) Der Königl. Renth-Cammer. Nam fiscus Principis est, aerarium populi, seu prouinciae. Confer. Plinii Paneg. cap. XXXVI. Tacitum, Annal. libr. VI. cap. II. 62) Sic *fatorum industria* apud Florum libr. I. cap. VIII. *Fisci industria*, das weise und wohl überlegte Verfahren der Königl. Renth-Cammer. 63) Publice denunciato ac constituto, um einen gewissen, deutlich ausgedrückten Preiß. Sic Justinus libr. VIII. cap. IIII. *professum aduersus Phocenses ducem* dixit. 64) Consiliorum ac negotiorum. B. 65) *Venales* exponi publico loco. Sic Cicero libr. II. in Verrem: *Fidem quum proposuisses uenalem in prouincia*; *et mercedem proponere*, libr. III ad Q. Fratr. Ep. I. 66) Aulicorum, administrorum regni. J. 67) Non meliori iudicio ac sorte delectos magistratus, quam in Gallia. J. 68) Ad honores, dignitates, magistratus, cupiunt ex ambitione animi aspirare. J.

 69) Emant

cipe, an sub optimatibus luant, 69) utrinque pari sidere 70) in patrimonii ruinam percurrente.
56 Haec igitur, tolerabili instituta consilio, iam ipso furore licitantium in praeceps abiere, 71) qui et mediocris census uirtutem 72) excludunt, 73) et tota opum mole 74) eos honores redimunt, qui-
57 bus ipsi tam immodicum pretium fecere. 75) Vt uero, quo generosius uina adolitura sunt, 76) eo adhuc recentia turbulentius despumant, 77) ita istius gentis, ad humanitatem, et, cum senuerit, prudentiam, factae, adolescentia ac iuuentus insano, incautoque impetu ut plurimum feruet. 78)
58 Vana 79) in eiusmodi aetate libertas, nunc iocandi, nunc ignotos pariter, notosque, lacessendi, et ubique titulos nimiae securitatis affe-
59 ctans. Leues animi, 80) et rumoribus rapti,

69) Emant muneribus, adeoque poenas dent quasi suae ambitionis, dum aulae ministris, a quibus euehuntur, soluunt pecuniam. J. 70) Pari fortuna, fato, calamitate, quam a siderum ratione nonnulli deriuant. B. Ita Florus libr. II. cap. VIII. *Hoc uelut sidere Asiatici belli mota tempestas*, et libr. III. cap. XXI. *Tribus, ut sic dixerim, sideribus agitatum est.* 71) Longe peiora facta sunt, et plane uitiosa. J. 72) Hominem uirtute quidem, at non diuitiis, praeditum. B. 73) Ab honoribus capessendis. J. 74) Omnibus diuitiis et facultatibus suis. B. 75) Licitationibus inter se certando. J. 76) Quo generosiora futura sunt. B. 77) Desto stärcker und hefftiger brausen sie in Most auf. B. 78) Sie brausen und rasen in der Jugend gemeiniglich allzusehr. J. 79) Inconsulta, nulla ratione subnixa, libertas, licentia ferox. B. 80) Leichtsinnig, unbeständig.

De

pti, 81) iam impatientes otii, moxque tumultus. 82) Ostentatio libidinis supra naturae desiderium inepta, tum inconsulti risus, neminique parcentes, 83) uis etiam intra se irrequieta, per uarium ac multiplicem tumultum erumpens. 84) Quidam tamen in omnium exordiis rerum induunt non ueram, et ideo maiori specie subornatam, 85) prudentiam, ueluti matura sapientia 86) compositi, uerba tarde euntia deducunt lento uultu, et astum cum humanitate fingente. Ex re quoque factum nomen, ut appellent frigiditatem. 87) Sed et uirtutis simulatio tunc est ingrata, 88) nec diu tamen scientia personae impatientem omnis ueli leuitatem abscondit. 89) Media

60 61 62

De hac leuitate Gallorum in idem consenserunt iam olim Iulius Caesar libr. III. de B. G. cap. XIX. Liuius libr. X cap. XXVIII. Florus libr. II. cap. IV. et in ipsis ciuibus suis hoc uitium notat Cominaeus libr. VIII. cap. VII. Bodinus autem de Rep. libr. V. cap. II. huius rei caussam ad temperamentum Gallorum, quod flaua bile abundet, refert, neque leuitatem, seu uitium, sed celeritatem agendi, seu uirtutem, appellat. Cuius sententiam quoque tueri uidetur Scaliger Exercit. CLXVII. cum de Gallorum indole agit. B. 81) Facile cuique rumori fidem habentes. B. 82) Sie können nicht lange Frieden halten, werden auch der Unruhe, die sie angesponnen, bald überdrüßig. J. 83) Moqueries. J. 84) Sie lermen und schwärmen, als hätten sie Wespen im Leibe. J. 85) Desto mehr in die Augen fallende J. 86) Quae iam maturuerit aetate, ac perfecta sit. B. 87) Kaltsinnigkeit, ipsorum lingua *froideur*. J. 88) Ipsis Gallis. J. 89) Sapientia et cognitio

63 Media autem indoles, 90) quae nec Gallis certe deest, laetitia capacis animi exuberans, 91) eique non efficta prudentia fraenum imponens, 92) ea demum omni pretio maior, et ad sapientiae, si-
64 mulque hilaritatis, imaginem exacta est. 93) Illud autem in Gallicis moribus, ac ueluti fatis, 94) triste, quod beneuolentiam, qua in sua regione hospitibus indulgent, extra patriam uix in suos
65 ciues expromunt. Quis credat in exteris tam humano populo non satis conuenire? 95) Aues quoque in caueam deductae rostra et iracundiam uix stringunt, 96) et societas fati 97) peregrinationem ferarum conciliat, 98) extra siluas quae-
66 rentium praedam. Soli Galli, quocunque in peregrino solo consederint, praesertim si miseri, et ad opem alienam conuersi, 99) laeuissima aemulatione decertant. Tum occulta ludibria, 200) liuor-

cognitio gentis illius non diu tegi sinit ac dissimulari illam leuitatem personati Galli, ut qui simulationis uelamentum diu ferre nequit. J. 90) *Media indoles* dicitur illa, *quae* nec *feruida* nimis est, et *celeris*, neque frigida nimis, et *tarda*. B. 91) Se ostendens, prodens. J. 92) Eamque laetitiam uera prudentia moderans. J. 93) Ein solch Gemüthe ist nicht mit Gelde zu bezahlen, und besitzet viel Verstand und Freudigkeit. 94) Ingenio, quod ipsis fato uidetur tributum esse. 95) Populum in Gallia tam humanum non posse concorditer uiuere apud exteros? J. 96) Vix pugnant inter se. J. 97) Natura ipsa, quae ducit omnia animalia, uelut fato quodam, ad socialitatem. B. 98) Facit, ut colant amicitiam. J. 99) Sic cogantur aliis seruire. J. 200) Oriuntur. J.

1) Aper-

liuorque deformis, tum professa 1) odia, et rixarum etiam ad peregrina tribunalia conciues uocantium derisa improbitas. Sic inter se certantes, nescio qua, infamia apud imperitos inundant 2) suam gentem, quasi in inuidiam nata sit, exsorsque quietis, ac amoris, quo unius patriae ciues arcana ui natura coniunxit. Et haec Gallorum extra patriam suam labes. Adhuc autem foedius in Galliarum uisceribus 3) peccant, qui passim, tanquam gladiatores ad arenam damnati, subitis odiis, armisque priuatis, 4) ad ultima discrimina committuntur. Rem immanem, et ad istius saeculi probrum! 5) Leue iurgium, 6) solaque altercantium ambitione increscens, aut reuera innocens iocus, plerumque autem turbulenti 7) ingenii praecipitatio 8) ad famam, 9) saepe ad tristissimas caedes, et familiarum orbitatem, 10) lym-

67 68 69 70

1) Aperta B. 2) *Inundari inuidia* dixit Petronius Satyr. *Inundari sanguine*, Liuius libr. XXIV. cap. XXXVIII. 3) In media patria sua. J. 4) Priuata audacia, proprio ausu, sua temeritate, captis. J. 5) Pugnae hae Gallorum singulares sunt res immanis, et merentur referri inter probra et turpitudines saeculi nostri. Sublatum tamen hunc impium morem iam esse constat, ex quo rex Galliae, Ludouicus XIIII. seuerissimis legibus, quae nullam spem ueniae relinquunt transgressoribus, illum coërcuit. J. 6) Iurgium proprie iuris agium, wenn sich ein Paar mit einander verunwilligen, oder zancken. B. 7) Iracundi, ad dandas turbas nati. B. 8) Impetus sana ratione carens. B. 9) Tuendam, et, ut arbitrantur, defendendam. J. 10) Filiis duello

71 lymphatam 11) iuuentutem propellit. Hinc toties miserorum parentum intercepta 12) consilia, spesque occisae, 13) et propemodum frustra pax in Galliis, quae uix minus patricii 14) sanguinis, quam si bello certatum publice esset, in hac are-72 na 15) hausit. Quae haec autem dementia, ritu ferarum, non ratione, sed impetu, iniurias ulcisci, rerumque suarum iudicium permittere paene scenicae 16) arti, fortunaeque saepe fallenti ipsam artem, ut, quicunque felicius, ille et iustius, ar-73 ma sustulerit? 17) Ferae gentes 18) et ab ipsa uenien-

ello occisis. J. 11) Furiosam, uesanam. *Lymphati* apud ueteres proprie dicebantur ii, qui *Nympham* aliquam sibi uidebantur uidisse, seu *Deam aquaticam*, quod putabant hominem non laturum impune. B. 12) Quae agitarent de filiis. J. 13) Plautina uox est: *Res occisa est*, in Capt. Act. III. Scen. IV. N. 7. et in Menaechm. Act. III. Scen. II. v. 46. *Cicero pro Domo sua: occidere rempublicam* pro *perdere. Spes* igitur *occisa spes perdita, quae occidit*, ut Plautus in Mostellaria Act. II Scen. I. v. 3. loquitur. Iam olim Aristophanes τὸ τρύβλιον τέθνηκέ μοι, pro κέκλασταί μοι, dixit: *Patina mortua est*, id est, *fracta est mihi*. 14) Nobilis equestris sanguinis. B. 15) In eiusmodi pugnis singularibus, seu duellis. J. 16) Gladiatoriae. Illa dicitur *scenica* h. l. quoniam gladiatores apud Romanos, tanquam scenici, adibant publice illa spectacula, et pro infamibus aeque, ac Scenici, habebantur. B. 17) Vt, qui alterum forte interfecerit, coecoque casu, idem habuisse caussam iustiorem uideretur. J. 18) Scythae, Gothi, Longobardi, ueteres Germani, apud quos μονομαχία, pugna singularis, quae appellari solebat

uenientes Barbaria orbem supra aliquot saecula suis moribus polluerunt. 19) His auctoribus 20) quondam factum, ut in dubiis iudiciis, cum utrinque 21) argumenta essent obscura, res armis litigantium crederetur. In circum, 22) arenamue, 23) dimissi pugnabant, uictus pro nocente habebatur. Et inde uesaniae 24) origo, hanc aetatem infestans, quae iam, auctis finibus, 25) cum olim in magistratuum arbitrio esset, hodie ad priuatorum libidinem desaeuit. 26) Isti tamen gladiatoriae arti praetextus est, nescias magnificentia, 27) an utilitate, acceptior, peritia pugnandi. Nam cum arte gladio ferire, 28) uel deflectere destinatos sibi ictus, 29) quis neget ad rem militarem pertinere? Hoc Graeci, Romanique, et omnis gens armis strenua cum ambitu 30) quaesiuit.

74

75

76

solebat das Faust-Recht, in usu fuit. Leges eius collegit ac edidit Fridericus Lindenbruchius. B. 19) Dum ad alias gentes hoc pugnandi genus traduxerunt. J. 20) Ex horum barbarorum more ac consuetudine. J. 21) Ex utraque litigantium parte. J. 22) Auf einen mit Schrancken umgebenen Platz, wie die Renn-Bahnen sind. J. 23) Oder auf einen freyen Kampff-Platz. J. 24) Libidinis decertandi pugna singulari. 25) Dum se per plures diffudit regiones. J. 26) Vormahls bestimmten die Obrigkeiten den Zwey-Kampff, jetzt nimmet ihm ein ieder dieses vor sich, nach seinen Gefallen, heraus. J. 27) Praestantia, gloria, man kan nicht sagen, ob sie mehr Ehre, oder mehr Nutzen, bringen. J. 28) Ausstossen, einen Streich, oder Stich, versetzen. B. 29) Auspariren. B. 30) Summo studio. B.

31) Ad

77 siuit. Nunc uero, non tanquam in angustia sese prementium cuneorum, 31) ut in iustis praeliis solet, sed, ueluti in apertae arenae libertate, per cursus, recursusque, 32) per omnem corporis habitum, 33) per longam, et disparem, oculorum, manuumque, fallaciam, 34) quis non potius priuatorum odiorum crudelitatem erudire, quam publicae pietati suam fortitudinem parare uidea-
78 tur? 35) Et uero nihil iam ad amentiam, aut impietatem, residuum in propinquos, amicosque,
79 saeuientibus. Siue sanguinis, siue familiaritatis, iure coniuncti, non atrocibus iniuriis, sed inani superstitione 36) uerborum, et propemodum gratis, 37) dissociati, 38) alterno cruore imbuuntur, 39) quodque ultimum furoris gradum putes, ne

31) Ad exemplum militum manipulariorum, seu gregariorum, qui in angustiis praeliorum sese solent premere hoc modo. J. *Cunei* sunt manipuli militum, ut apud Tacitum Annal. libr. XVI. cap. XXVII. *cunei militares*. B. 32) Da man sich treiben lässet, und retiriret, bald aber auch wieder sich setzet, und auf seinen Gegner losgehet. 33) Durch das Lager oder Stellung, darein man sich leget. 34) Da man im Fechten anderswohin siehet, und anderswohin stösset. B. 35) Quis magister artis gladiatoriae non uideatur potius erudire discipulos suos ad exercendam in priuatis iniuriis uindicandis crudelitatem, quam praeparare ad comprobandam fortitudinem in piis, iustisque, bellis pro patriae defensione? J. 36) Opinione iniuriae uana ac inani. J. 37) Sine necessitate, sine iusta caussa. J. 38) Veruneiniget. J. 39) Se inuicem sauciant et inter-

ne inter se quidem laesi, saepe aliorum inimicitiis tantum nefas tribuere amant, et, in gratiam nihil ad se pertinentium odiorum, seipsos, et amicorum charissimos, immolant, 40) quippe a pugnaturis, qui perire soli nolunt, ueluti ad theatrum, aut coenam, ita ad hunc feralem ludum inuitati, ultro subeunt, 41) et, quicquid hominibus aut dulce, aut charum est, uiolare non dubitant ineptissimo desiderio famae, ut iactentur magno uitae contemtu in arenam processisse, id est, truculentissimum facinus ausi esse barbara ignoratione uirtutis. 42) Sed haec mala, 43) et si quae praeterea maculae se Gallicae indoli interserunt, 44) omnino donari 45) eorum uirtutibus debent, quos uel aetatis, uel sapientiae, pondus 46) ita composuit, 47) ne aestu patriorum 48) uitiorum diripi possint. In iis egregia comitas, non fucata, 49) aut insidiose in hos ipsos, quibus blanditur, collocata. Non fraudibus,

80

81

interficiunt. J. 40) Nullo inter se conuicio, aut probro, irritati congrediuntur armis in aliorum, qui exercent inimicitias, gratiam, bloß andern zu Gefallen opffern sie auch wohl ihre besten Freunde auf. J. 41) Die Secundanten. J. 42) Dum nesciunt aeque, ac barbarae gentes, quae uera uirtus sit, et quo pacto comprobanda. J. 43) Vitia. J. 44) Sich mit einflechten in der Frantzosen Naturel. J. 45) Condonari, ueniam mereri possunt propter uirtutes eorum. J. 46) Maturitas, grauitas. J. 47) Instituit, temperauit. B. 48) Quae in patria ipsorum inualuerunt. J. 49) Non affectata, aut fictitia,

bus, non secretis odiis, uacant. 50) Dignari 51) singulos, qui accessum, aut notitiam 52) petunt, et pro sua sorte unumquemque mulcere. 53)
82 Externo homini, ad illorum consortium admisso, satis erit aperto scelere, aut nimia ineptia, non peccare, ut quidem alibi in alienos mores, ne tibi noceant, intentus sis, 54) cum maturis autem et castigatis 55) Gallorum animis teipsum respicias.
83 Nec aliquid in humana societate felicius, quam consuetudinis tam politae erecta, uirilisque, suauitas.

CAPVT

fictitia, ungeheuchelt, ohne Falsch. B. 50) Indulgent, locum illis relinquunt. Insita enim eorum lenitas rumpit facile illud uelum dissimulationis, et retegit naturam. B. 51) Reuerentia et honore solent, alle Ehre erweisen. J. 52) Bekanntschafft suchen. J. 53) Sibi blandis uerbis, aut beneficiis, deuincire. J. 54) Esse debeas. J. 55) Moderatis, et qui iam alieniores facti sunt ab insita leuitate animi. B.

CAPVT IV.

Britannicae Insulae, in quibus diuersi populi, Angli, Scoti, Hyberni.

BRitannia 1) per tot spatia 2) diffusa, tam diuersis pulsata fluctibus, 3) tamen magis ad magnitudinis suae fidem 4) potest uarios ciuium mores, quam tantorum littorum sinus 5) et nomina, proferre. Tanquam 6) alium in Oceano orbem faceret, 7) omnis animi genera incolis inseuit. Non alia insula toto terrarum ambitu illustrior. Sicilia, Crete, 8) Cyprus, uisae regni fortunam, ac nomen, capere posse, non, si in unum corpus transeant, uni Britanniae terrarum spatiis, aut opibus pares. 9) Priscis quoque temporibus armis inclytis strenua materiam fabulis dedit, 10) quae plurimarum gentium ingeniis,

1 2 3 4 5

1) Britanniae nomine ueteribus non *Anglia* tantum, et *Scotia*, sed et adiacentes insulae, uenerunt, cum *minores*, ut *Orcades*, aliaeque; tum maiores, ut *Hibernia*, quae nunc *Irlandia* uocatur, tum et *Thule*, seu *Thyle*, quae hodie *Islandia* dicitur, et regni Danici pars est, finis orbis terrarum olim habita. B. 2) Terrarum. J. 3) Variorum marium. J. 4) Vt credatur uere esse Britannia magna. J. 5) Meer-Busen. J. 6) Gleich als ob Britannien. J. 7) Quasi esset nouus quidam mundus a ueteri segregatus mari. J. 8) *Candia* hodie dicta. J. 9) Existimari possunt, uel mangnitudine, uel diuitiis. B. 10) Fama enim est, Gigantes primum tenuisse hanc insulam, *Albiona* appellatam, postea *Brutum* quendam, seu

niis, 11) linguisque, uulgatae sunt, quasi nihil eximium fingi posset, quod non apte caderet in alumnos 12) Britanniae. Olim 13) quidem inter nouem principes distributa, mox 14) bellis, atque foederibus, mutati cum regibus gentium fines, donec tribus dominis 15) fortuna 16) totius insulae cederet, Saxonum coloniis, 17) quos Anglos appellamus, sub unius sceptri felicitatem coactis, Britannorum uero reliquis 18) pertinaciter insidentibus Cambriae montes, [haec nobis hodie Wallia est,] 19) et Scotis, quibus iamdiu exci-sorum

seu *Britum*, origine Troianum, ex posteris Aeneae uenisse cum reliquiis Traianorum in hanc insulam, et, uictis, deletisque, gigantibus, consedisse ibi, conditaque gente *Britannorum*, nomen a se insulae dedisse. Conf. Cambdenus in Britann. B. 11) A pluribus uariarum gentium eruditis uiris. J. 12) Incolas, ciues. J. 13) Ab A. C. CCCCXLIX. postquam Anglo-Saxones occupassent Angliam, et in septem regna distribuissent. Quibus si addas Scotiae, Hiberniaeque, reges, inter nouem principes distributa fuisse omnis Britannia cognoscitur. 14) Quum Angliae septem reguli inter sese armis decertarent, et alter alterum opprimeret, cumque Scotis Angli grauissima bella gererent. 15) Quod factum est ab A. C. Iↄ dccxxvii. ex quo unus coepit esse Angliae rex, Egbertus, qui reliquos sibi aut subiecit, aut tributarios fecit. Quanquam *Eduardus Senior* primus, Anglia Orientali occupata A. C. Iↄ ccccxv. toti Angliae solus imperauit. 16) Imperium. J. 17) Ex Anglo-Saxonia inde ab A. C. CCCCXLIX. deductis in Britanniam. 18) Veterum incolarum, et indigenarum, J. 19) Das Land von

sorum Pictorum 20) portio accesserat, ad septentrionem colentibus. Mox Cambria diuturnitate bellorum macerata 21) totius Angliae consensui impar fuit. At Scotia, spe quidem uictoriae minor, 22) sed cuius spiritus Anglia non domaret, 23) ueluti in aemulationis argumentum, non peruicacius armis, quam diuersa ab Anglis indole, pugnare suos iussit, 24) donec noxiosissimam aemulatio-

7

8

von Wallis, cuius incolae etiam linguam ab Anglis diuersam, Britannicam scilicet ueterem, loquuntur. J. 20) Victi sunt, et expulsi partim, partim trucidati, Picti a Scotis A. C. Iↄ cccxl. Expulsi plerique in Galliam traiecerunt, regionique, quam insederant, nomen indiderunt, ceteri in Daniam et Noruagiam, unde Danis uiam in Britanniam monstrarunt. Reliqui in unam cum Scotis gentem coaluerunt. 21) Cambriae Principes, montium freti propugnaculis, obsequii fidem Angliae regibus nullam praestiterunt. Hinc grauiter ab ipsis haud raro afflicti, duriterque habiti sunt. *Edgarus* rex *Ludouallo*, Cambriae Principi, pro tributo annuo imperasse A. C. Iↄ ccccLIX. certum luporum numerum fertur. Non potuere tamen Cambri in obsequio Anglorum retineri ante, quam *Eduardus I.* res, occiso Leolino Principe, A. C. cIↄ ccLXXXIII. Cambriam in prouinciae formam redegisset. 22) Scoti enim infelicius fere aduersus Anglos pugnarunt, adeo, ut tributarii etiam Anglis A. C. cIↄ LXXI. fierent, et tunc quidem, ut et A. C. cIↄ cXXXVIII. cIↄ cccII. cIↄ cccXXXIII. cIↄ Iↄ XIII. cIↄ Iↄ XLII. grauissimis cladibus attererentur. 23) Cuius ferociam et truculentiam Anglorum uires domare non poterant. J. 24) Aeque pertinaciter indolis ab Anglis diuersitate, quam armis, iussit eos pugnare. J.

 25) Di-

lationem fata 25) damnârunt nunc utrisque imposito rege, 26) cuius spiritu 27) insula in unum
9 imperium coaluit. Anglia felicibus 28) pascuis, et ad multas, uariasque, arbores commoda humo, commeantium oculos pulcherrima uiriditate mulcet, gratuitis 29) etiam bonis plebis animos in se-
10 gniciem soluens. 30) Pabulum illic passim pinguibus campis abundat, boum, equorumque, armenta ad perpetuam eiusmodi animalium auiditatem explens, alibi autem siccioribus aruis, et humili gramine, induentibus terram, super fidem multos 31) greges 32) educat, excusatque 33) utilissimam, et ad ouilia 34) factam, sterilitatem.
11 Ne hyemis quidem rigor assueta libero aëri pecora, nisi forte supra morem inhorruerit, 35) in stabula,

25) Diuina prouidentia. J. 26) *Jacobo VI.* qui in Anglia *Jacobus I.* dicebatur, et utrumque regnum, mortua *Elisabetha* regina, A. C. cIↃ IↃ CIII. coniungebat communi *Magnae Britanniae* nomine. J. 27) Magnanimo ausu, consilio, conatu. Sic Tacitus Annal. libr. XVI. cap. XXIV. *Vultum, et spiritus, et libertatem insontis ultro extimuit.* 28) Uberrimis ac fertilissimis. Sic *Arabia felix* dicta est. Plinius libr. III. Ep. XIX. *Felicitatem terrae* dixit, *quae agros habet fertiles, pingues, aquosos.* B. 29) Quae sine sumtu et magno labore parantur, ut sunt, quae ex pascuis proueniunt. B. 30) Ignauos ac segnes faciens ad laborem. Ita Tacitus Hist. libr. II. cap. XCIX. *Solui in luxum*, et libr. III. cap. XXXVIII. *soluere animum in lasciuiam.* 31) Unglaublich viel. J. 32) Ouium. J. 33) Quasi hac ratione. J. 34) Ad ouium alimenta et foeturam. J. 35) Tempestuosa fuerit nimis hyems. Ita *mare inhorrescere* dicitur, wenn

bula, aut ouilia, deducit. Iis sufficere solent nuda sub dio cubilia, 36) herbaeque, quas hybernus tepor alit. 37) Quippe hyemes non illic pro plaga 38) et Septentrionis uicinia asperae, 39) cum 40) uehementer Gallicam oram 41) quatiant, qua Britanniae aduersa est, multoque rigidius Batauorum coelo incubent. 42) In tanta aëris indulgentia Britannicus ager omnis generis semina facile concipit, atque seruat. Proceras habet lauros. Rorismarini planta, apud multas gentes ipsa cura, qua educatur, pretiosa, heic uulgaris, 43) et nonnunquam in sepes, uelut ad hortorum custodiam, stipata. Vitem alere potest, uuasque ad maturitatem perducere. Nam et Cantii amoenitas, crebro collium dorso 44) suspensa, et Wintonien-

12 13 14 15

wenn es stürmisch wird, a Cicerone de Diuinat. libr. I. ex Pacuuio. 36) Quae sine tecto sint. B. 37) Die im gelinden Wetter bekleiben, oder fortkommen. 38) Pro situ loci, qui uidetur frigidissimus esse debere ob Septentrionis uiciniam. B. 39) Sunt. J. 40) Quum tamen, quamuis. J. 41) Die Frantzösische Küste gegen Engelland. J. 42) Multo rigidior hyems est apud Batauos, quamuis illi eodem mari ab Anglis diuidantur. J. Sic *Italiae* dicitur *incubare Hannibal, urbis faucibus Porsena, praedae opimae Histri,* apud Florum libr. I. cap. X. et libr. II. cap. VI. et X. 43) Ist gantz gemein, wird nichts geachtet, wächset von selbst, da sie in andern Ländern die viele Wartung und Mühe kostbar machet. J. 44) Provintz Kent, die viele Lehnen und Berge hat. *Montem aequali dorso continuum* dixit Tacitus Annal. libr. IV. cap. XLVII. *Longa Alba ab situ porrectae in dorso urbis appellata est,* teste

toniensis regio 45) cum ceteris, ad meridiem ortumue spectantibus, olim uineta habuere, quae deinde pascuorum utilitas, uiliusque redemtum
16 ex Aquitania uinum, exemit. 46) Lupi quoque ea insulae parte exacti nudos greges, 47) et uix alicui molosso 48) creditos, non infestant. Nam diligentia antiquorum, cum grassaretur luporum rabies, curamque pastorum aut fatigaret, aut falleret, totum in iis sedibus tam peruicacis ferae
17 genus extinxit. 49) Ita fortuna per patientiam pecorum, sub dio durantium, et mirabile luporum exitium, profusas, nec aestimatas, opes 50)
18 uidetur indulsisse. Cibo, corio, uellere, uelut exundantis terrae muneribus, 51) populus in otio,
19 et plerumque obliuione laboris, ditescit. Ne in colendo quidem croco labor, quem optimum habent, facili herba 52) oblatas in floribus opes non in ullius curae, aut industriae, praemium ape-

teste Liuio libr. I. cap. III. 45) *Wiltshire*, quae est in Saxonia occidentali, in *West-Sex*, cuius oppida sunt *Salisburia* et *Malmesburia*. 46) Quod meliori pretio uinum Gallicum emi poterat, multo autem plus utilitatis ex pascuis, quam uineis, Anglia habitura esset, intermissae sunt coli uineae. J. 47) Sub dio agentes oues. J. 48) Cani magno et feroci, ab Epirotica gente Molossorum appellato, einer Englischen Doggen. B. 49) Quum Cambriae Principes quotannis cogerentur pro tributo certum luporum numerum pendere, ut supra dictum, nota 21. 50) Ex pascuis et ouibus. J. 51) Per carnem, coria, lanam, ouium, uelut per messes largas. J. 52) Sine negotio ac labore crescente. B.
53) Dum

aperiente. 53) Et ne quid tam propenso fato 54) desit, transmarinum militem 55) ante aliquot aetates non uiderunt. Domestici autem motus 56) hoc saeculo rari, neque in Anglia, ut alibi terrarum, solent bella consenescere. 57) Saepe octiduum ingentes simul turbas quam parit, tam absoluit. 58) In homines saeuiunt, non in opes et tecta, et subitae acies 59) adhuc crudas, surgentesque, lites 60) dirimunt. Tam spontanea felicitas securum, et opulentum, uulgus non modico tumore sustollit, 61) ut neque, pro consuetudine ceterarum regionum, timida humanitas, et patriciorum dignitatem reuerita, mitiget mores plebis, et plerumque rudiora artificia tot diuitiarum, tantique otii, crimen fiant. 62) Nam artem aliquam professuri septem annis, ut plurimum, tyrocinia deponunt, 63) ubi uero, peractis rudimentis, in collegium artificum 64) adoptantur, quasi laboribus exemti, sub se alios tyrones asciscunt,

20 21 22 23

53) Dum herba sponte nata diuitias in floribus suis aperit, tanquam praemium curae ac industriae non impensae. J. 54) Tam magnae felicitati. J. 55) Trans mare aduectum, peregrinum, hostem. J. 56) Ciuiles dissensiones. B. 57) Diu durare. B. 58) Vt excitat, ita sopit. J. 59) Ein in Eyl auf die Beine gebrachtes Heer, und schnell gewagter Scharmützel. 60) Modo ortas, nondum maturas. B. 61) Non parum superbum reddit. J. 62) Caussa, quod artificia sint rudiora. Vt adeo non Britannorum ingeniis, sed diuitiis et otio, artificiorum in iis ruditas debeatur. B. 63) Müssen sieben Jahre stehen, oder lernen. J. 64) In eine Innung,

asciscunt, edoctosque breuiter in officinis prostituunt 65) Tunc ipsi non solennes modo dies, sed et fastos, 66) [quis credat?] si sudum est, 67) uario ludo in proximis campis exercent, 68) nubilos in diuersoriis oblectant, prorsus ut artificia impolitius habeant, 69) quippe discipulorum peritiae credita, et eorum redemtores 70) contumacius

24

Innung, Zunfft. J. 65) Negligunt, ac uelut publice uenales, cum iis, quae perfecere, exponunt in haud leue artis dedecus Sic Plautus Pseudol. Act. I. Scen. II. v. 2. 66) *Fasti dies* Romanis, quibus iudicia habere licebat, *solennes*, qui et nefasti, quibus minus. Itaque *fasti dies* nostra lingua Werckel-Tage. B. 67) Bey hellen Wetter. J. 68) *Exercere fastos dies*, id est, *se exercere fastis diebus* ἐλλιπτικῶς, omissa *Praepositione per*, et *Pronomine se*, uel, quod malunt alii, μετονυμικῶς, *posito tempore pro re, quae fit in tempore.* Sic *exercere sumtum*, arma, epulas, uectigal, apud Terentium, Virgilium, Ciceronem, passim. 69) *Se* uidelicet. Sic *libertorum, seruorumque, intimi corruptius habiti, quam in priuata domo, caeremoniae rectius habitae*, dicuntur Tacito Hist. libr. I. cap. XXII. et Annal. libr. XI. cap. XV. De cetero *impolitum* est *imperfectum* Ciceroni de Prouinc. Cons. et *impolitiae notari* dicebantur equites, quum, ob equum publicum male curatum aes denegabatur iis a Censoribus. Confer. Gellius Noct. Attic. libr IV. cap. XII. et Pomponius Festus libr. XX. 70) *Redemtores* proprie, atque antiqua consuetudine, dicebantur, qui, cum quid publice faciendum, aut praebendum, conduxerant, effecerantque, tum demum pecunias accipiebant. Nam antiquitus *emere* pro *accipere* ponebatur. Postea *redemptores* dicti sunt, qui quid conduxerunt praebendum,

macius urgeantur ad pretium, 71) quo et tyronum labor, et desidia magistri, 72) ali possit. Diligens tamen nonnullarum operarum 73) industria, exactis 74) artificiis eminens, pretiumque per orbem merentibus, 75) satis prodit, in ea regione eiusmodi studia non stipatis coeli uitio animis, sed nimia felicitate, laborare. 76) Vt enim ad exstimulanda ingenia, artesque fouendas, nimis cruda, aut auara imperia nihil iuuant, depressis populi mentibus, et desperatione solutis, 77) ita fortuna lasciuiens, 78) laborique haud aliter,

25

26

bendum, utendumque. Confer. Verrius Flaccus et Festus Pompeius in hac uoce. At h. l. *redemtores* sunt, qui emunt merces, die Käuffer, oder Aufkäuffer. 71) Sie werden höher hinauf getrieben im Preise, und bekommen kein gut Wort darzu. 72) Des Handwercksmeisters. J. 73) Handwercks-Pursche, Gesellen. J. 74) Ad elegantias et uenustatis regulas. B. 75) Die an allen Orten für gut und tüchtig passiren, und ihren Werth behalten. J. 76) In Britannia non ingenia esse ex aëris crassitie stupidiora, sed fieri nimia felicitate, et hinc orto otii amore, languida. B. *Stipatus coeli uitio animus* est *animus crassus*, quasi, et *inspissatus, uitio aëris*. Vt enim *stipare* olim erat *componere arctius, ut minus spatii occupetur*, teste Varrone de L. L. libr. V. sic *stipatum tribunal*, dichte, mit Leuten um und um besetzet, et *stipatione teneri locum* dixit Plinius libr. VI. Ep. XXXIII. et libr. IV. Ep. XVI. wo das Volck so dichte stehet, daß kein Apffel zur Erde kan. 77) Sie werden gantz Sclavisch, und zur Verzweiffelung gebracht, schlagen folglich keine Hand mehr an, weil sie alles für verlohren halten. *Solui* est *mollescere, languescere.* 78) Nimia, et in lasciuiam instigans. B.

 79) Quum

aliter, quam per ludum, intenta, 79) plebis solertiam non attollit ad exactam artium curam. 80)
27 Nullibi in tam ingenti regno uectigal, non in urbibus, pontiumue 81) discriminibus, publicanorum stationes, 82) praeterquam iis locis, unde
28 naues in exteras plagas soluunt. 83) Nam importatas merces, aut quae inde exportantur, profiteri 84) apud eos necesse est, qui a rege porto-
29 rium conduxerunt. 85) Sed nec plebis superbia acerbior peregrinis, quam in patricios suae gentis exerta, 86) est, qui opulentiam suae patriae luunt rusticorum fastidio, 87) seipsos paene primis ordinibus, stirpibusque, 88) aequantium, et in-

---

79) Quum homines ad laborem quasi per ludum, aut recreandi animi, non quaerendi alimenti, caussa, se applicant. B. 80) Verursachet, daß der Pöbel wenig Fleiß auf seine Profession und Arbeit wendet. 81) Ad pontes fluminum, ubi sunt interdum finium discrimina, Grenzscheidungen. J. Videntur *discrimina pontium* aditus, exitusque, pontium significare, seu *interualla pontium*, wo die Brücken aufhören, und das feste Land angehet. Solent enim ad pontium aditus, exitusue, publicanorum, aut portitorum, stationes esse. Sic Cicero *pertenue discrimen duorum marium*, id est, *interuallum angustum gemino mari interiectum*, dixit, Orat. II. contr. Rull. 82) Zoll- Maut- Geleits- Buden. J. 83) Abfahren. J. 84) Müssen sie angeben. J. 85) Die den Zoll von dem Könige gepachtet haben. B. 86) Sie halten die Fremden nicht verächtlicher, als ihren eigenen Adel in Engelland. B. 87) Coguntur perferre superbiam rusticorum, quos patriae, et sua, opulentia extulit. J. 88) Nobilissimis ac primariis regni familiis.

indignationis suae tam pretiosam causam odisse 89) interdum non uerentur. Summa tamen apud omnes nobilitatis 90) reuerentia, quam intra breuem 91) eorum numerum aestimant, quos dominos 92) uocant. Hi sunt Duces, Marchiones, Comites et Barones, Ducum et Marchionum omnes liberi, ex Comitum filiis maior natu. Illis 93) quoque Episcopos maiorum pietas adiunxit. Apud hos proceres ad omnia obsequia descendere non indignum, 94) et ipsi, uelut in terram positos, contemplantes, suum fastigium non ignorant. 95) Nec illae dignitates emtionis com-

30

31

32

liis. J. 89) Patricii non uerentur interdum odisse rusticorum opulentiam, quae caussa est, propter quam ab iis contemnuntur, et indignius habentur. J. *Indignatio* igitur *passiue* pro *contemtu*, seu *dedignatione*, h. l. dicitur, nullo, quod sciam, ueterum auctore. 90) *Nobilitas* pro *ordine nobilium equestri*, aut *principalis dignitatis hominibus*, apud Tacitum Annal. libr. II. cap. XII. Liuium libr. IX. cap. XXVI. et alibi, occurrit. 91) Paruum. Sic uas *breuissimum*, i. e. *minimae capacitatis*, a Palladio de Re Rust. libr. V. Tit. VIII. dictum. 92) *Lords*. B. 93) *Dominis*. J. 94) Demittere se ad ea obsequia, quae praestare aliis, patriciis etiam, se indignum putant. Sic Plinius libr. X. Ep. XL. *Salua magnitudine tua, domine, descendas, oportet, ad meas curas.* Ita Cicero *ad conditionem descendere*, *ad animi remissionem descendere*, *descendere ad extrema*, et alia, libr. VIII. Epist. Famil. VIII. et libr. X. Epist. XXXIII. Orat. I. in Verrem. 95) Domini despiciunt plebem, uelut humi, et longe infra se, positam, probeque intelligunt eminentiam suae dignitatis. J.

 96) Sie

commercio producuntur 96) in uulgus, nummorumque fortunam, 97) sed successionis serie transeunt in haeredem, uel beneficio regis noui quoque optimates in hos gradus 98) adoptantur.
33 Et ne hoc inane existimes decus, 99) multa publice constituta, 100) tam ambitioso nomini 1) re-
34 uerentiam, cultumque, conciliant. Si contigerit aeri alieno impares 2) esse, urgentibus creditoribus in eorum corpora nullum ius esse potest, quanquam in Anglia debitores, etiam in iudicium
35 non uocatos, saepe carcer accipiat. 3) Sed hoc illu-

96) Sie werden nicht ums Geld verkaufft, daß sie also auch könnten an die geringsten Leute kommen, wie in Franckreich. J. *Produci* etiam res uenales dicuntur, quum publice exponuntur. Terentius Heautont. Act. I. Scen. I. v. 92. Cicero: *Producere in ius, in prospectum populi, in concionem*, in Verr. Art. I. et IV. et post red. ad Quirit. 97) Vt *fortuna imperii, fortuna principatus*, apud Tacitum Hist. libr. I. cap. LXXVI. et libr. IV. cap LVII. pro ipso *imperio* et *principatu*, sic *fortuna numorum*, h. l. pro *diuitiis*, aut *numis*. Haec autem de primaria Anglorum nobilitate tantum, non de *Armigerorum*, intelligenda esse, docet Thomas Smith de Rep. Angl. libr. I. cap. XX. et Camdenus in Britannia. B. 98) Primariae nobilitatis. J. 99) Für einen blossen Titul und Ehren-Nahmen. J. 100) Per leges regni sancita. J. 1) Ducum, Marchionum, Comitum, Baronum. B. 2) Wenn ein Lord seine Schulden nicht bezahlen kan. B. 3) Licet enim creditoribus in Anglia debitores, ne ad iudicem quidem delatos, carceri mancipare, si, semel, iterumque, moniti, non

illustrius, quod, maximorum criminum 4) accusati, scilicet in ipsam rempublicam iniisse consilia, de equuleo securi sunt. 5) Veritatem ab iis per tormenta posse exprimi 6) noluere, qui leges condiderunt. Anglis ut plurimum grauis 7) 36 animus, et in se, uelut ad consilium, seductus, 8) seipsos, et suae gentis mores, ingenia, animos eximie mirantur. Dum salutant, aut scribunt, 37 descendere ad uerba imaginariae seruitutis, 9) quae istorum saeculorum blandities inuenit, nisi forte externis moribus imbuti, 10) non sustinent. Populus rei maritimae studiosus, neque aliud 38 tantae insulae ualidius munimentum, quam tot nauta-

non soluant J. 4) Laesae maiestatis, des Hoch-Verraths, Felonie, Meuchel-Mords. B. 5) Sie dürffen sich nicht befahren, daß sie torquiret werden. Est enim equuleus stipes, in quo de noxiis quaestio habebatur, fidiculis ac chordis adhibitis, eine Folter- oder Marter-Banck. B. 6) Ita Tacitus Annal. libr. XV. cap. LVII. *Exprimere spiritum per tormenta*, Cicero *exprimere uocem*, *numulos*, *pecuniam*, pro *extorquere*, ad Att. libr. II Ep. XXI libr. I. Ep. XVI. et in Verr. Act. II. 7) Qui diu deliberat, et deliberata serio, ac cum grauitate, agit, non leuis est, ut Gallorum animus. J. 8) Consilii capiendi caussa, uelut seorsim, et in se, reductus, auocatus ab aliarum rerum externarum contemplatione. Sie sind gleichsam immer für sich, und tieffsinnig. B. 9) Leere Complimenten, da man mit lauter gehorsamen und unterthänigen Dienern um sich wirfft, und ihme nur zu befehlen bittet, und doch den ernsten Willen darzu gar nicht hat. B. 10) Es sey denn daß sie in fremden Landen gewesen, und es daselbst gesehen, und gelernet.

39 nautarum sedulitas. 11) Nec in castris, quam nauibus, peior miles, 12) praesertim si externo aëri assueuit, cibisque, quos saepe inexpertos 13) 40 auidius Angli gustant. Nam haec gulae incommoda 14) a Britannia delatas 15) legiones non semel absumserunt, et classem, Elisabethae reginae auspiciis, Lusitaniae littoribus applicatam, 16) cum Angli stragem hostium et uastitatem fecissent, nimius aestus, et suauitas pomorum, ac baccarum, 17) quas illa plaga habet, paene totam debellauit. 18) 41 Discrimina omnia, et adeo mortem, impetu plus, quam iudicio, spernunt. 19) Et

lernet. B. 11) Auf der Menge der verständigen Seefahrer beruhet der grossen Insul Flor und Macht, ihre gantze Força bestehet darinnen. 12) Die Engelländer sind zu Lande so gute Soldaten, als zur See. J. 13) Prius, quam experti sint, quinam cibi ipsorum naturae conueniant, qui noxii sint. B. Sic Tacitus Hist. libr. II. cap. IV. *Inexpertus belli labor*, et cap. LXXV. *legiones ciuili bello inexpertas*, et Annal. libr. I. cap. LIX. *inexperta supplicia*. 14) Auiditas cibi et potus peregrini. J. 15) In Belgium, Hispaniam, Germaniam. J. 16) A. C. CIↃ IↃLXXXIX. quae subsidio uenerat *Antonio*, notho *Ludouici*, fratris *Henrici*, regis Lusitaniae, qui tum occupatam a *Philippo II.* Lusitaniam recuperatum, sibique uindicatum, ibat. 17) Vuarum. J. 18) Destruxit, enecuit. Simile exemplum nostra uidit aetas, dum multa millia Anglorum, qui Carolo III. Hispanico regi, subsidio uenerant, morbis, et aestu solis, consumti magis, quam Gallorum armis, perierunt. J. 19) Credere Anglos, persuasosque esse, notum est satis, quod tempus mortis cuiuis homini fato diuino constitutum est, neque, si temerario impetu ruat quisquam, neque

Et hinc utilissimos militum dixeris, ubi ducum suorum consilio reguntur. Sua autem sponte ruentes, 20) et illa audaciae caligine 21) pleni de se saepius, post funestos exitus, 22) queri, quam de fortuna, debuerunt. In Belgio cum studia partium nuper, 23) et arma, saeuirent, milites Hispanicarum partium aliquot a Batauis capti erant, et suspendio conficiendi, 24) [ita uisum referre uicem hosti, qui captiuos eodem leti genere perdiderat,] sed in omnes saeuire non placuit. Ex quatuor et uiginti [tot enim capti erant] octo ad laqueum destinantur, ceteris incolumitas 25) promissa est. Demissae igitur in cassidem 26) sortes, iussique singuli suum fatum 27) extrahere. Qui tesseram sustulisset nulla nota insignem, periculum effugeret; qui ferali imagine 28) impressam, statim ab infelici arbore 29) penderet. Omnium mentibus ingens periculi imago inerrabat. 30) Quidam praecipue Hispanus

42

43

neque, si omnem cautionem adhibeat, euitari posse. J. 20) Sine ducum consilio. J. 21) Temeritate, quae obnubilat quasi mentes eorum. 22) Praeliorum. J. 23) Ex his apparet, tempore isto, quum haec scriberet Barclaius, Belgas habuisse inducias cum Hispanis. B. 24) Man wolte sie aufhencken lassen. J. 25) Venia uitae, pardon. J. 26) In ein Casquet. J. 27) Schedulam, quae fatum et fortunam cuiusque complectebatur. B. 28) Patibuli, seu crucis. J. 29) *Infelices arbores* dicuntur, quae nullos amplius fructus proferunt. In tales arbores suspendere noxios consuetum fuit. B. 30) Obuersabatur. J.

31) Das

nus uotis lacrymisque misericordiam plurimorum, etiam aliquorum risum, elicuit. Erat in illa sorte ac periculo Anglus e militum uulgo, qui ingenti uitae neglectu accessit ad cassidem, et tesseram, nil cunctatus, eduxit. Fauit sors, erat illa salutaris. 31) Exemtus periculo accedit ad Hispanum, adhuc fatali cassidi manum credere dubitantem, 32) decemque aureis pactus 33) [fides numinis!] iudices rogat, ut, Hispano extra aleam misso, 34) sibi iterum liceat fortunam experiri. Furioso, uitamque tantulis nummis aestimanti, iudices annuerunt, et is rursus felici tessera euasit, non hac gemina modo, sed et simplici, salu-
44 te indignus, 35) quam adeo uilem habuerat. Leges, quibus utuntur Angli, Gallica lingua, sed ueteri, et ab hoc saeculo abhorrente, 36) ii tradiderunt, quos Normannia 37) ad eorum sceptrum trans-

31) Das Glück wolte ihm wohl, er zog ein gutes Looß, behielte das Leben, und spielte sich los. J. 32) Er kunte sich noch nicht entschliessen, in das Casquet, daraus die Loose gezogen werden solten, zu greiffen. J. 33) Wenn ihme der Spanier zehen Duplonen gäbe, wolte er für ihn greiffen. J. 34) Bath, man solte den Spanier gar aus dem Spiele, und nicht greiffen lassen. J. 35) Er war nicht werth, daß er sich einmahl, ich schweige zweymahl, losgespielet. J. 36) Prorsus alia, quam quae nunc floret. J. 37) *Normannia* hodie dicitur illa Galliae Celticae pars, quae *Neustria* olim appellata fuit. Ex huius prouinciae ducibus *Guilielmus Nothus*, quum *Eduardum*, Angliae regem, exulem, humaniter excepisset, hanc ab eo, in regnum restituto, gratiam iniit, ut haeres regni in

transmisit. Paucae illae etiam, et plerumque ambiguae. De cetero consuetudo, et consulta sapientum, 38) sufficiunt magno aditu 39) ad lites, et infinitam iudicum potestatem, et arcanum populi ingenium, tanquam Neustricae originis et habitus retinens, 40) ad subtilitates apertum est, 41) quae litibus forum implent. Et inde uulgatam fabulam crediderim, inesse Anglis caudas. 42) Consuetudinum autem ac legum, quaecunque a maioribus inoleuerunt, 43) adeo patientes sunt, ut iam olim sancitas rudi adhuc tam peccantium uitio, quam legum sanctitate, 44) etiam nunc 45) mutare, aut delere, religio illis sit. 46) Vnde enim,

45

46

47

in tabulis testamenti nuncuparetur. *Eduardo* igitur mortuo, *Guilielmus*, cui *Conquaestori* cognomentum fuit, regnum Angliae, pulso *Haraldo*, regni aemulo, occupauit A. C. clↃ LXVI. Ex eo tempore leges Normannica lingua conditae sunt. B. 38) Jureconsultorum. J. 39) Omni fere occasione. B. 40) Quod ingenium populi Anglicani retinet adhuc omne id, quod ex Neustria suam habet originem, et modum tractandi lites. J. 41) Pronum, facile. B. 42) Angli propter uersutiam suam ioculari prouerbio: VIRI CAVDATI, ipsorum lingua Stertmens appellari solent. B. 43) Traditae sunt, et transmissae ad posteros. J. 44) Quum adhuc tam uitia peccantium rudia et simplicia essent, quam legum sanctitas simplex, et tot subtilitatibus, tricisque caussidicorum et rabularum, nondum subiecta esset. J. 45) His temporibus, quibus tamen et uitia longe plura sunt, quam olim, et maior etiam subtilitas Juris-consultorum. J. 46) Sie machen ihnen ein Gewissen, wenn sie etwas daran

enim, nisi ab hac maiorum incauta bonitate 47) lex uiget, ut maritus iubeatur prolem agnoscere, haeredemque habere, anno post, aut amplius, natam, quam ipse ultimo ab uxore discesserit, modo constet interim a Britannicis littoribus in exteras regiones non euectum? 48 In Philosophia autem ac Mathesi, terrarumque et astrorum scientiis, 48) nulla est tam prodigiosa 49) sententia, quae non ex hac regione autores inuenerit, uel turbam amatorum, 50) uiuidam 51) quidem, sed modum curiosae subtilitati, et per innumeras disputationes effusae, non inuenientem. 49 Terram circumagi, non coelum, 52) solem cum siderum lata serie non inhaerere coelestibus globis, sed et globos eiusmodi nusquam esse, et, quicquid Philosophi delirauerunt, 53) multi ex his opinantur, aut credere simulant, tanquam altius, supraque uulgi ingenium, spiraturi, 54) si uideantur communem sapientiam, 55) ut profanam, uilemque, 56) negligere, altius in arcana naturae, quae pauci de-

daran ändern sollen. B. 47) *Incauta bonitas*, quia per eam iura matrimonii conturbantur. B. 48) Geographia et Astronomia. J. 49) Keine Meynung ist so seltsam, so wunderlich, so paradox. J. 50) Qui amplexentur, et sequantur. B. 51) Satis acrem ad disputandum. B. 52) Quae Copernicanorum sententia est. 53) Delirante uelut ingenio excogitarunt. J. 54) Anglis. J. 55) Veluti id sapere sit supra uulgus. Sic *altum spirans*, Statius libr. V. Silu. III. v. 11. ut Virgilius Aeneid. libr. VII. v. 510. spirans immane. 56) Was iederman gläubet, und für wahr hält, als allzugeringschätzig und abgedroschen.

deprehenderunt, intuentes. Sed ut nihil animos magis agit, 57) quam religionis sensus, 58) ita multo acrius eiusmodi disputationibus incumbunt. Nec quicquam in numinis cultu modicum possunt, 59) qualemcunque sibi speciem pietatis persuaserint. Prioribus saeculis aucti opibus homines, in solitudinem et eremum iurantes, 60) adeo, ut opima pars regni, fundorumque, huic pietati concesserit, 61) nimis timido 62) et periculoso 63) uoto, tam illorum, qui dabant, quam eorum, quibus haec ipsa concedebantur, cum illi paene rempublicam exhaurirent, 64) isti autem in luxum se agi tantae fortunae uitio 65) sinerent, mox in inuidiam secum quoque sacra 66) tracturi. Et hanc quidem colendi numinis rationem 67) iam Anglia publice eiurauit, 68) multi autem sic in contrarium diuertêre, 69) ut,

50 51 52 53

schen. J. 57) Mouet, impellit. B. 58) Opinio. J. 59) Nihil est temperatum in cultu diuino apud Anglos, nam peccant uel in defectu, uel in excessu. J. 60) Vitae monasticae se deuouebant. J. 61) Die besten Land-Güther sind zu den Clöstern gezogen worden. 62) *Timidum*, quia oriebatur ex timore superstitioso purgatorii et poenarum apud inferos. B. J. 63) Et reipublicae, et monachis, ut ea, quae consequuntur, uerba declarant. 64) Pauperem facerent suis donationibus. J. 65) Tantis diuitiarum accessionibus, quae monasteriis obtingebant. J. 66) Omnem religionem propter uitam uitiosam. B. 67) Pontificiam. B 68) Solenni iureiurando abrogauit A. C. cIↃ IↃ LIX. regnante *Elisabetha*, et A. C. cIↃ IↃ CV. regnante *Jacobo I*. 69) Abierunt, discesserunt. J.

ut, quo longius a uestigiis patrum 70) absunt, eo se propiores coelo credant. 54 Nec id tamen publico consilio, aut, si deprchendi contigerit, palam inulto, 71) sed elusis per priuatas superstitiones animis, nouamque, ac propriam, et per hoc sibi gratiorem, pietatem fingentibus. 72) 55 Itaque, quos haec cepit superba suauitas 73) praeter ceteros sapiendi, in uaria nomina abierunt, legesque diuersas, non ipsa hominum auctoritate, aut numero, 74) sed pertinacia, sancitas, et, quod miserabili risu dignissimum putes, crudelibus edictis 75) illae sectae inuicem saeuiunt, unos 76) se coelestium rerum participes, exortes ceteros omnes esse. 56 Forte in unam superstitionem consenserat cum duobus liberis pater, e plebe uir, si uulgus

70) A Pontificia religione et sententia, quam patres eorum professi sunt. B. 71) Non ea licentia publice permittitur, sed puniri solet, si deprehendatur, esse aliquos, qui nouam introducere uelint religionem. J. 72) Sie bereden sich selbst in geheim, ihr Gottes-Dienst und Religion sey besser, heiliger, GOtt gefälliger, als anderer Leute. Haec persuasio infinitam paene sectarum in Anglia multitudinem peperit. 73) Quorum animos suauis opinio melioris doctrinae, et maioris sanctitatis, superbos reddidit. B. 74) Non hominum praestantia, nicht als wären es Leute von grossem Ansehen und Gelehrsamkeit, die dergleichen wunderliche Meynungen auf die Bahne gebracht. *Homo nullius numeri*, id est, *pretii*. *Esse in aliquo numero*. B. 75) Scriptis contentiosis, libellis eristicis, Zanck- und Streit-Schrifften. J. 76) Dicunt enim unos se ac solos saluos in aeternum fore, dissentientes minus.

uulgus intra opum, aut ingeniorum, humilitatem aestimes. 77) Illi tres unam rempublicam, sectamque, faciebant, et saepe non pluribus 78) hae religiones constant. Tandem peruicacius inter se de diuina re agentibus, 79) decessit primum a filiis pater, non quod meliora sentiret, sed diuersa, 80) et ab illis de communione sanctorum [nam sic nugatores dicebant] eiectus est. Porro sancti non his alii, praeter seipsos, 81) erant. Mox autem et discissis mentibus, 82) alter fratrum alterum a coelesti consortio exclusit. Sic de angusta ecclesia, et trium hominum numero definita, tres quoque ecclesiae natae sunt, prodigioso scelere, et in amentiam prono. Nec perfunctorie 83) uesani pro somniis suis 84) pugnant. 85) Nouae indies sectae rapiuntur ad tribunal, in quibus nihil simile, 86) praeter unam contumaciam, iudices uident. Foeda, indigna hominibus sentiunt. Non ullius praeeunte uestigio 87) errantes

57 58 59

nus. J. 77) Si illos referre ad uulgus uelis, qui aut pauperes sunt, aut indocti. J. 78) Personis. J. 79) Da sie nun einsmahls in einen Religions-Streit geriethen, und ieder auf seiner Meynung beständig bliebe. 80) Quod diuersam habebat sententiam. J. 81) Hi duo fratres neminem, praeter se ambos, sanctum putabant. J. 82) Discordantibus etiam horum fratrum animis. B. 83) Obiter et leuiter, sed uehementer. B. 84) Pro defendendis suis de religione opinionibus, quae rectius somnia uigilantium dici possunt. J. 85) Disputando per libellos, et in iudiciis. B. 86) Constans ac stabile ex omni parte opinionum. J. 87) Nullo auctore ac

tes sibi, quid credant, autores sunt, 88) non tormenta perhorrescunt, non salubribus consiliis, aut prudentiae, acquiescentes, 89) igne quoque consumti, seipsos furori suo litant. 90) Iam
60 uero peregrinis, cum hoc populo agentibus, ingens cautio esse debet, ne ex paucis, ac fortasse plebeiis, totam gentem aestiment. Sed neque instituenda est ratio, qua mores tam diuersos ex-
61 cipiant. 91) Ferox uulgus, ubi uino, aut ira, incaluit, nonnunquam superbiam, tumoremque,
62 in hospitum iniuriam uertit. 92) In tanto turbine animorum 93) eos per aemulae superbiae contumaciam lacessere uelle, 94) paulo aliquid supra dementiae malum esset. 95) Nec tunc quidem tempestiuum est tuam causam fidentius orare in

ac suasore inducti. J. 88) Ipsi confingunt sibi ex ingenio religionem publicam, priuatamque. J. 89) Sic Seneca Ep. XXIV. ad Lucil. *Acquiescas spei blandae*, et Suetonius in Tiberio cap. XXXI. *honori acquiescere*. 90) Furore mentis correpti, se ipsos potius igne comburi patiuntur, quam de sententia sua discedant. B. 91) Perferant. Sie dürffen aber auch nicht lange überlegen, wie sie sich in so mancherley Sitten und Weisen finden wollen. J. 92) Der Pöbel, wenn er sich besäufft, bindet gerne mit Frembden an, und will mit Schraub-Reden zum Ritter an ihnen werden. 93) Furore, aestu, *calore*, ardore animi, bey dergleichen Grimm, den sie verführen. J. 94) Wenn ihnen iemand mit gleichem Trotz, Hohn, und Verächtlichkeit, begegnen wolte. B. 95) Er handelte mehr, als thörlich, er müste gantz rasend seyn. B.

96) Ne

in saeuo, aegroque, tumultu, 96) multo minus 97) magnitudinem animi ostentare, defensionem meditantis. 98) Leni et placido questu 99) melius 63 exarmaueris 200) irruentes. Ignobiles 1) preces erunt, quibus primum aestum mitigabis in furorem euntium. Nam hic torrens, si nullo obice irritetur, momento languebit. 2) Et haec qui- 64 dem timidae prudentiae 3) cautio adhibenda, ubi in oppidis, agrisue, multitudo in aduocationem 4) eorum, qui in te primi desaeuiunt, aut concurrit, aut timeri certe potest. In solitudine 5) au- 65 tem,

96) Ne tum quidem commodum erit defendere caussam suam liberius, quum adhuc mens aduersarii aegra est indignatione, odio, uino, aut quocunque concepto dolore, qui animum perturbat. B. 97) Tunc opportunum ac tempestiuum est. J. 98) Seine Brauour und Hertzhafftigkeit sehen lassen, und auf Rache, oder seine Beschützung dencken. J. 99) Wenn man mit allem Glimpff und Freundlichkeit Beschwerung führet, und sich über ihre Zunöthigung, da man ihnen doch keine Gelegenheit darzu gebe, beklaget. 200) Arma quasi eripies hosti, et ipsum mitigabis, du wirst sie besänfftigen. B. 1) Preces oportebit esse humiles, quibus mitigare uelis furere et grassari in te incipientes. J. 2) Haec iracundia, quae rapido torrenti similis est, mox residebit. B. 3) Timida prudentia, quum simulamus metum, ut nostrae saluti et utilitati prospiciamus. B. 4) In auxilium. B. *Aduocatio* comitatus aduocatorum proprie est, apud Liuium libr. III. cap. XLVII. Sed est etiam officium, quod praestat clienti caussarum patronus. Conf. Plinius libr. I. Epist. XXII. 5) Extra oppida et pagos, in locis solitariis. J.

 6) Com-

tem, et ubicunque non impari certamine potes ingruentes refutare, 6) tunc exercenda est, saltem ad speciem, 7) uis animi, contumelias non ferentis, qua terrebis non uera uirtute 8) insultantes, et
66 iniuriam pati tam idoneos, quam inferre. 9) Magistratus porro, ac iudices, peregrinorum questibus faciles, 10) haud inultam popularium in illos 11) iniuriam ire sinent, si modo non peccauerit multitudo, quam accusari pronum, 12) plecti autem ubique difficile, et, ut plurimum, ne-
67 fas. Et adeo hospitalia 13) tribunalia in ea gente erecta sunt, ut, siue insons externus actor 14) sit, fauentes iudices habeat, siue uno crimine reus cum indigena ciue, ad uirgas, furcamue, 15) destinato, ipse 16) interdum nihil acerbius iubea-
68 tur, quam e Britannia excedere. Patriciis quoque animus ad excipiendos peregrinos sponte factus, 17) et famam illius comitatis cum honesto ambitu quaerunt, ut neminem possit peregrinationis Britannicae poenitere, nisi auersis, incultisque,

6) Compescere. Sic Cicero de Prouinc. Cons. *Refutare bello*. B. 7) Wenigstens zum Schein. J. 8) Non uera fortitudine, sed quadam animi leuitate inductos. B. 9) Graeca construendi sermonis ratio. Latinius: *Ad iniuriam perpetiendam*, et *inferendam, idoneus*. B. 10) Qui peregrinorum querelas facile audiunt. J. 11) Anglorum in peregrinos J. 12) Facile est plebem accusare. B. 13) Aequa et iusta peregrinis, da den Fremden gerne beygeleget wird. B. 14) Ein Fremder, der die Klage anbringet. J. 15) Patibulum. J. 16) Peregrinus, et externus actor. J. 17) Es ist ihnen gleichsam angebohren, es ist ihr Natu-

tisque, moribus in barbariem natum, 18) aut indignum, qui optimatum consortio misceatur. Cum his tamen, qui sui fastigii grauem cultum ipso gestu, atque uerbis, magnifice adornant, 19) ex aduerso componendus est gradus 20) ad certamen maiestatis, 21) ne te forte aut ex sua grauitate, aut ex tua oratione, aestiment, quae non, Italicae, Gallicaeue, humilitatis more, demittenda est. 22) Euilesces alioquin apud homines non assuetos huic generi humanitatis, per alternas blanditias mentientis. 23) Britannia in Septentrionem excurrente, Angliam Scotia excipit, inclyta sceptro supra fidem et aetatem regnorum ceterorum, 24) quippe uiginti iam saeculis 25) sui

69

70

Naturel. J. 18) Frequentius *ad*, *natus ad bellum*, *ad res praeclaras*. 19) Die ihre Grandezza in Acht nehmen, und groß, oder grauitätisch, thun. B. 20) Man muß eben die Art, die sie brauchen, annehmen, und eben so groß thun. *Componere gradum* proprie usurpatur de pugilibus, et significat: sich ins Lager legen. Contra *deiicere de gradu*, aus dem Lager bringen. B. 21) Quasi de maiestate foret decertandum. B. 22) Du must dich nicht so verbücken, noch so viel unterthänige Diener machen, wie die Italiäner und Frantzosen. 23) Du wirst sonst bey Leuten, die dergleichen Complimenten, dabey das Hertz nicht ist, ungewohnet sind, verächtlich. 24) Quae inde ab antiquissimis temporibus regnum fuit. J. 25) Numero hic rotundo usus auctor est. Nam quum haec scriberet, nondum exacta erant XX. saecula, sed tantum anni cIↄ Iↄ ccccxxxiv. *Fergusium* enim, quem paulo post nominat primum Scotorum regem, cccxxx. annis ante Christum natum coepisse

sui imperii fortunam in unius familiae 26) haereditatem seruauit. Centum et octo reges 27) a primo Fergusio in Jacobum Britannicum 28) numerantur, qui, tot regibus Anglicam nobilitatem addens, 29) nunc primum 30) uno imperio omnes insulae partes iunxit. Scotis animus ad humanae consuetudinis culturam facilis, 31) corporis habitus supra multas gentes, ceteraque cum Gallis communia, praeter soli ubertatem. 32) Nam

71

72

coepisse regnare, Scoticarum rerum scriptores tradunt. B. 26) Stuarticae, ex qua natus est *Jacobus VI.* B. 27) Sequitur enumerationem *Georgii Buchanani,* non *Hectoris Boëthii.* Illi *Jacobus V.* auus maternus *Jacobi VI.* centesimus sextus est, huic quintus et centesimus. *Jacobo* autem *V.* filia *Maria, Mariae Jacobus VI.* successit. B. 28) *Jacobum VI.* Scotiae regem, Henrici VII. Angliae regis, ex *Margaretha,* filia natu maxima, *Jacobo IV.* Scotiae regi nupta, abnepotem, qui, quum rex Angliae a moribunda *Elisabetha* designatus esset, eamque cum Scotiae regno coniunxisset, sub nomine Magnae Britanniae, recte *Britannicus* dictus est. B. 29) Erat enim *Jacobus VI.* *Elisabethae* reginae consanguinitate iunctus, amitae uidelicet eius pronepos, ut paulo ante commemoratum est. Anglicam igitur nobilitatem, et ius in regnum Anglicum, haereditate, uelut traditum a proauia, *Margaretha, Henrici VII.* regis Anglici, filia, sorore natu maxima regis, Henrici VIII. patris *Elisabethae,* habuit. B. 30) Ab A. C. cIↄ Iↄ CIII. quum succederet *Elisabethae,* et tum uere A. C. cIↄ Iↄ CIV. quum uno *Britanniae* nomine utrumque regnum iungeret. 31) Sie haben einen guten Umgang, sind gar leichtlich zu gewöhnen, daß sie gute Compagnions werden. 32) Galliae ubertas enim longe

Nam regio ad Septentrionem porrecta, 33) nec frumento ubique idonea, multis locis steriles montes habet, neque illos saltem nemoribus indutos, praeterquam ea plaga, quae, horridius in coelum exsurgens, siluestre et barbarum cognomen incolis suis fecit. 34) Fortissimae tamen genti multum cibum de auium, ferarumque, armentorum etiam, et gregum, frequentia natura parauit. Trecentorum ceruorum, aut amplius agmen uidere non insuetum. Multo plures incolarum industria cogit ad uenantium procerum uoluptatem. 35) Neque ex patriis bonis desunt, quae, aduectis exterarum gentium mercibus, ad necessarios usus permutent. 36) Sed inopiam aeris nullo artificio emoliuntur. 37) Sic in patria facillime 38) degentes, etiam numerosis clientibus graues, 39) non in exteris locis simili cultu, et fortunae suae pari, uiuere possunt. 40) Nulli

73 74 75 76 77

longe praestantior est, quam Scotiae. J. 33) Nord- Hoch- oder Berg-Schottland. J. 34) Ideoque aërem inclementiorem, et situm horridum, habet, et incolis nomen fecit, die Wilden- oder Berg-Schotten. 35) Necessitas parandi uictum adigit Scotos ad uenandi studium, quod proceres in uoluptatibus ponunt. B. 36) Habent Scoti etiam in sua regione multa, quae cum exterorum mercibus permutent. 37) Parum habent pecuniae, nec auertunt a se istam inopiam ullo artificio. Sie treiben kein Handwerck, damit sie Geld verdienen könten. B. 38) Paucis sumtibus. B. 39) Multo comitatu stipati incedunt, multos habent famulos, sie machen mit vielen Bedienten grossen Staat. B. 40) Ausser dem

78 Nulli tamen magis memores suae stirpis, 41) adeo ut familiae decus malint interdum sua paupertate foedare, quam supprimere intempestiuos titulos, et suae cognationis parumper obliuisci. 42)
79 Nam in regione uirorum foecundiore, quam frugum, necesse est clarissimi sanguinis multos in egestatem nasci, quibus per diuersa terrarum 43) quaerentibus opes [nec enim alii fide, aut industria, praecellunt] 44) et ad praeconia suae nobilitatis obstinatis, 45) saepius audientium risus,
80 quam lacrymae et fides, accessit. 46) Ipsam autem regionem, in se quoque animosam, 47) passim inimicitiae exercent, supra fas humanita-
81 tis, aut odii, etiam saeuae. 48) Quippe, per familias et cognomina discreti, suarum gentium 49) principes 50) habent illos, qui in antiquissimam familiae haereditatem successerunt. 51) Eos ita ob-

dem Lande, an fremden Orten, können sie, aus Mangel des Geldes, solchen Staat nicht führen, als wohl ihr Stand erforderte. B. 41) Nulla gens maioris facit suam nobilitatem, quam Scoti. J. 42) Nobilitatem. J. Sie wollen lieber in schmählicher Armuth, ihrem Adel zum Schimpffe, leben, als ihnen etwas an prächtigen Tituln vergeben, oder nur etwas damit zurücke halten. 43) Loca. J. 44) Praestant Scotis. J. 45) Dum saepius iactant nobilitatem suam, licet pauperrimi sint. J. 46) Saepius irridentur ab audientibus, ob iactatam nobilitatem, quam commiseratione digni iudicantur. J. 47) Incolas regionis, μετωνυμικῶς, qui in se ipsos haud raro solent furere. J. 48) Die gantz unmenschlich sind. 49) Familiarum. J. 50) Geschlechts-Aeltesten. 51) Welche das Großväterliche Erb-Guth angenommen.

obseruant, ut uix patriae charitas maior sit, et ad ipsos laesi confugiunt, patrocinio, uiribusque, suae familiae usuri. Ita saepe modica iurgia, et 82 inter obscuros, 52) magnis et indignis motibus suffecerunt, 53) dum utrinque iurgantes, apud illos suae gentis principes dequesti, 54) priuatas contumelias in ipsarum familiarum iniuriam uertunt. Neque rem modico sanguine peragunt, 83 interdum in agmen, et ueluti aciem, coacti desaeuiunt, et insita inimicitiarum uis in haeredes quoque abit. 55) Caedem caede repensare de- 84 corum, 56) incendia alternis ignibus uindicant, 57) nec aperto tantum Marte, insidiis, fraudibus, agunt. Nihil turpe, aut ignobile, satianti oculos inimicorum malis. Et haec pestis 58) saepe optimates euer- 85 tit, siue inter eiusmodi arma extinctos, siue frequentiam stipatorum 59) [nam suspectam uim inimicorum ita submouere necesse est] sera inopia, distractisque fundis, luentes. 60) Etiam, 86 quod

men. 52) Inter homines ignobiles orta. J. 53) Saepe occasionem dederunt magnis et turpibus seditionibus. J. 54) Vehementer conquesti. B. *Dequestus* poëtica uox, Statio inprimis, et Valerio Flacco familiaris, et a Sidonio Apollinari passim adhibita. 55) Propagatur. J. 56) Ipsis esse putatur. J. 57) Ita, ut hostis sui aedes incendant uicissim, ut ulciscantur illatum suis aedibus incendium. J. 58) Barbara haec et damnosa consuetudo. B. 59) Militum, quos secum habebant. J. 60) Sie haben die Nachwehen ihres hastigen Zorns empfunden, da das Armuth hinten hernach kommen, und sie ihre Güther, Schulden halben, verkauffen müssen.

quod ut plurimum regio arboribus caret, quidam putant illorum odiorum facinus esse, 61) dum aduersis facibus inimicorum siluas cremant, 62) et priuatis iniuriis uastitatem patriae
87 faciunt. 63) Sed haec olim deflenda dolentius, 64) cum indies ista arma saeuirent. Nunc placidis rebus, quam sentire meliora, tam licet augurari. 65)
88 Quanquam enim tantum nefas submouere non fuit in ueterum regum manu, proceribus fide clientum, numeroque, ferocibus, 66) tamen patriae suae hoc demum Jacobus Britannicus bene-
89 ficium dedit. Is cum adhuc uni Scotiae imperaret, hanc publici mali causam habuit in praecipuis regni curis. Sed pigebat illi pesti per partes, et plerumque inutili solicitudine, occurrere. 67) Nec enim poterat ullis iurgiis uera pax statui, nisi simul omnia componerentur, cum exempla eiusmodi criminum, illisque uenia necessitate temporum frequens, 68) omnes solicitarent

müssen. J. 61) Ortum ex saeuientibus istis odiis. B. 62) Hostilibus facibus alter alterius siluas cremant. J. 63) Ihrer persönlichen Fehde wegen thun sie dem Vaterlande so grossen Schaden. J. 64) Maiori dolore. Ciceronis uox passim DOLENTER, DOLENTIVS. B. 65) Nunc, dum placida sunt omnia, possumus, ut meliora sentimus, sic sperare, hanc pacem fore diuturnam. J. 66) Weil sich die grossen Herren allzusehr auf die Treue und Menge ihrer Unterthanen verliessen. J. 67) Taediosum erat regi extinguere has turbas in singulis, quippe quod fere optato fructu carebat. J. 68) Weil man vieles muste gehen lassen, wie es gienge, kunte man wegen

tarent ad parem audaciam, saltem ne timidas, aut degeneres, iras gessisse uiderentur. 69) Semel 70) itaque, et in perpetuum, placuit haec odia aboleri. Ipse rex eorum rationem iniuit, 71) quorum familiae, et rixae, eminebant. Precibus, et auctoritate, fractos partim per se, partim per senatus sui delectos, 72) ita reconciliauit, ut uix amplius in tota regione tam assueti facinoris acerbitas nominaretur. 73) Ingens opus, nec a sapientissimo et diligentissimo rege, nisi multo tempore, et mira felicitate, absolutum. Iam biennium erat, ex quo pacauerat Scotiam, cum ad Angliae successionem uocatus est, 74) ingenti auspicio ad hanc nouam Scotorum sanitatem, 75) quippe tot uiribus 76) auctum regem, nunc uero et salubri metu colentium. 77) Scotis praeceps ad omnia animus, quae spes semel persuasit, cui maxime credunt. 78) Iracundia in promtu, sed quam

wegen damahliger Umstände der Zeiten nicht helffen, oder straffen. J. 69) Zum wenigsten wolten sie nicht für feige Memmen und verzagte Bärnhäuter gehalten seyn. 70) Auf einmahl. J. 71) Eorum uires expendit. J. 72) Durch eine Deputation vom Parlamente. J. 73) Daß man nach der Zeit von solchen Befehdungen in gantz Schottland weiter nichts gehöret. 74) Quod factum est A. C. cIↃ IↃCIII. mortua *Elisabetha* regina Itaque pacauit Scotiam A. C. cIↃ IↃCI. B 75) Quae successio bonum omen dabat ad restituendam Scotorum concordiam. J. 76) Duobus regnis, Anglico et Hibernico. 77) Sie hatten nun eine recht heilsame Ehrfurcht vor ihn. J. 78) Sie sind allzuhastig, wo sie nur die geringste Hoffnung

quam facile post primos impetus mitigant. 79) Quaerere opes, quam seruare, meliores, 80) siue, quod indoles fortuna sua maior inconsultae liberalitatis impetu laborat, 81) amatque opulentiae famam, siue, quod patriae more decepti, ubi ad nummos peruenerint, qui in Scotia felicitati sufficerent, 82) iam de inopia sunt securi, nesciuntque in unaquaque regione cum auri argentique frequentia sumtus quoque et rerum pretia conuenire, 83) ut nec facile ingens pecunia quaeri possit, nisi ubi effusissime solet expendi. 84)
93 Animi illis in quaecunque studia inclinant, mirifico successu inclyti, ut nullis maior patientia castrorum, uel audacia pugnae, et Musae nunquam delicatius habeant, 85) quam cum inciderunt in Scotos. Etiam urbanis negotiis pares, ad omnis fortunae, uitaeque, genera suam in-
94 dustriam aptauêre. Vagis porro, nec ex dignitate

Hoffnung vor sich sehen. J. 79) Erzürnen sich leichte, werden auch gleich wieder gut. 80) Graeca struendae orationis ratio. Latinius dicitur: *Ad quaerendas opes et seruandas meliores.* 81) Plus habent generosae indolis, quam fortunarum, adeoque liberalitatem tantam exercent, quantam non patiuntur eorum tenues opes. 82) Sufficere possent ad uitam feliciter agendam. J. 83) Ita quidem, ut, ubi parum pecuniae est, pretia rerum sint exigua, grandia contra, ubi pecuniae multum. J. 84) Es ist nirgends viel Geld zu erwerben, ohne wo viel verschwendet, oder verthan wird, wo grosser Aufgang, grosse Consumtion ist. J. 85) Nunquam felicius tractentur. Videtur autem illam laudem Barclaius Scotis tri-

tate peregrinantibus, adeoque non alia nitentibus ope, quam ut suae gentis hominum, qui in externis regionibus sibi diuitias peperêre, ineant domos, exigantque uelut patriae uectigal, nihil est superba mendicitate deterius. 86) Insula 95 Britannicae plagae uicina, sub eodem imperio, Ierna antiquis, mox Hibernia, 87) appellata, spatiis ingentibus diffunditur, nauibus commoditate portuum facilis, neque ex quorundam incolarum illuuie 88) aestimanda. Quippe multa 96 felicitate colonos ex Anglia Scotiaque, inuitat, humenti quidem coelo, sed salubri, et quod animalia ueneno infesta impune non hauriunt. 89) Lacerti, 90) bufonesque, ibi delati 91) non ui- 97 uunt. Exportatae arbores 92) nullo situ concipiunt uermes, aut incuria araneas admittunt, quanquam

tribuisse, quoniam ipse Scotus erat. B. 86) Nihil deterius est superba mendicitate eorum Scotorum, qui passim circum uagantur. J. 87) Irrland. Iuuenali et Pomponio Melae JVVERNA, incolis ipsis ERIN, appellata. Fuerunt olim *Hiberni* sub regulis, seu Principibus, pluribus, usque ad Henricum II. Angliae regem, qui A. C. clↄ cliv. regnare coepit, et primus A. C. clↄ clxxi. eo colonias deduxit, insulaeque huius principatum sub *Dominii* titulo obtinuit, quo et sequentes reges usi sunt, usque ad *Henricum VIII.* Elisabethae reginae patrem, qui demum, ab ordinibus Hiberniae rex declaratus, hoc nomen ad successores suos transmisit. B. 88) Sordibus, sordido uitae genere. B. 89) Quippe quae moriuntur, simul ac in Hiberniam fuerint transportatae. J. 90) Eydexe. J. 91) Ex aliis regionibus. J. 92) Gefällete, und hinweggeführte Bäume.

quam et suas Hiberni araneas, sed illas innoxias, habent. Westmonasterii ampla sedes, 93) ubi ius litigantibus dicitur, ex illis siluis trabes accepit, et effìcta multa arte tabulata. 94) Mirum dictu, araneis circum parietes 95) pendentibus, uix ligno tam sordidae texturae filamenta adhaerescunt. Hibernis, qui ab oppidis, cultuque, 96) recesserunt, mira cuiusuis aëris, cibique, patientia, paupertatis longo usu. 97) Victu parabili, semicruda fera, 98) uel boue, 99) satiant famem, cibum temperant lacte, fragiles domos ad altitudinem hominis 300) excitant, sibi, pecorique, communes. Et hoc in illa gente mirum. Amor desidiae reliquas gentes emolliit, 1) Hibernos durauit 2) ad bella. Quippe per ignauiam fertiles campos illis colere, ac serere, paene ignotum. Pabulo et telluris genio 3) ad armentorum alimenta contenti sunt. Artificia quoque non exercent, tanquam maculantia nobilitatem, quam tantopere iactant. Ita turpi otio exigunt uitam, et

Bäume. B. 93) Curia regia, das Parlament-House und Westmunster-Hall. J. 94) Geschnitztes Tafel-Werck. J. 95) Saxeos. B. 96) Elegantiori, quae in urbibus est, uita. J. 97) Weil sie des armseligen Lebens von langer Zeit her gewohnet sind, können sie alle Speise und Witterung vertragen. 98) Ferina carne B. 99) Carne bouina. B. 300) So lang ein Mensch ist. J. 1) Molliores et effoeminatiores reddidit J. 2) Duriores, et molestiis ferendis pares, effecit. J. Sic Tacitus Hist. libr. IV. cap. LIX. *Ad omne facinus duratus.* 3) Natura benigniore telluris, seu fertilitate natiua. B.

4) Fre-

et incommoda ex ea barbarie frequentia 4) patientia, quam laboribus, malunt repellere, tantaque est ignoratio deliciarum, ut nec sentiant mala. 5) Simplici ueste imbrem, et frigora, tole- 102 rant, uenatibus ad celeritatem perueniunt, feris parem. 6) Fessis, uel nocte deprehensis, 7) hu- 103 mus sufficit, contectosque niuibus, uel imbre diffluentes, prius saties quietis, quam coeli iniuriae, excitant. 8) Pulchra fortitudinis, bellique, rudimenta, si non ex tam foeda segnitie! 9) Et 104 has sordes ne in pace quidem excutiunt communione Anglorum, uel aemulatione Hispanici moris, 10) uitamque tot malis 11) horrentem, ueluti curis uacantem, diligunt, improba 12) libertatis specie capti, quae per diuersas fraudes uariis gentibus illusit. Illis 13) animus ad sua uitia obsti- 105 natus, labori auersus, 14) et per hoc omni frugi, 15) acer ad furtum, et praedam, omnemque labo-

4) Frequenter orientia. J. 5) Incommoda paupertatis. J. 6) Celerrime discunt currere, ut cum feris ipsis certent uelocitate, propter frequentem usum uenationum. J. 7) Wenn sie von der Nacht überfallen werden. B. 8) Es mag schneyen, oder regnen, wittern, und stürmen, wie es will, wachen sie nicht eher auf, bis sie ausgeschlaffen. B. 9) Hac ratione ad patientiam laborum bellicorum egregie durarentur, nisi id facerent ex segnitie. J. 10) Quamuis cum Anglis uiuant, uel Hispanorum mores aemulentur. J. 11) Paupertate scilicet ac sordibus. B. 12) Noxia et inconsulta. B. 13) Hiberniae incolis. J. 14) *Auersus* cum casu tertio. Sic Quintilianus libr. VII. cap. II. *Iudex reliquorum defensioni auersus.* 15) Ab omni honestate et innocentia uitae.

laborem, qui uenationem imitatur. Et haec
106 quidem ignauae plebis mala. 16) Optimates sincera fide multi eximios animos dignis suo ordine uirtutibus excolunt. Etiam, qui in urbibus degunt, aut amoenioribus plagis, non mediocri hu-
107 manitate adornantur. Ita probant, 17) feram illam populi partem, sua sponte barbaram, non insulae fato, in illa uitia factam esse. 18)

CAPVT

tae. B. 16) Vitia sunt. J. 17) Suo exemplo comprobant, seu ostendunt. J. 18) Non propter situm, aut aërem insulae, nasci hoc ingenio, in haec uitia. B.

CAPVT V.

Germaniae ritus, et Belgii, cui hodie Germaniae inferioris nomen.

RHenus flumen, ab Alpium 1) radicibus per Belgarum fines Oceano illabens, quam olim incipiebat Germaniam, 2) hodierna imperiorum, nominumque, mutatione auctam, interfluit. 3) Ampla regio, et a Gallia, Alpibusque, ad Sarmatas, et Pannones, 4) pertingens, in diuersos principes et respublicas distributa est. Olim siluis, et incolis, fera, 5) nunc oppidis passim insignis, nemoribus quoque, quibus immensis tegebatur, ad usum decusque castigatis. 6) Vitem alit, 7) qua in primam excurrit Italiam, 8) supraque inumbrantes Rhenum colles, in Pannoniam quoque declinans, 9) et aliquot praeterea locis, ubi humus propitiis collibus, 10) uel tepore fluminum, 11) mitigatur. Multa deinde abiete in

1
2
3
4
5

1) Montium, qui Heluetiam et Rhaetiam, atque adeo Germaniam, ab Italia separant. B. 2) Rhenus olim fines Germaniae constituebat. J. 3) Adeoque non amplius limes est Germaniae, sed eam diuidit in Cis-Rhenanam et Trans-Rhenanam. B. 4) Polonos et Hungaros. B. 5) Inculta, horrida. B. 6) Excisis, coërcitis. Est enim *castigare* idem ac *cohibere, coërcere.* Sic Cicero Tusc. Quaest. libr. II. *Castigare dolorem animi*, Liuius libr. XXXIX. cap. XXV. *equum tenacem, non parentem, fraenis asperioribus castigare.* 7) Gignit, profert. Man bauet Wein daselbst. B. 8) In Rhaetia, Tyroli. J. 9) In Austria. B. 10) Frugiferis ac fertilioribus. B. 11) Tepidiore

78 Nulli tamen magis memores suae stirpis, 41) adeo ut familiae decus malint interdum sua paupertate foedare, quam supprimere intempestiuos titulos, et suae cognationis parumper obliuisci. 42)
79 Nam in regione uirorum foecundiore, quam frugum, necesse est clarissimi sanguinis multos in egestatem nasci, quibus per diuersa terrarum 43) quaerentibus opes [nec enim alii fide, aut industria, praecellunt] 44) et ad praeconia suae nobilitatis obstinatis, 45) saepius audientium risus,
80 quam lacrymae et fides, accessit. 46) Ipsam autem regionem, in se quoque animosam, 47) passim inimicitiae exercent, supra fas humanitatis, aut odii, etiam saeuae. 48) Quippe, per fa-
81 milias et cognomina discreti, suarum gentium 49) principes 50) habent illos, qui in antiquissimam familiae haereditatem successerunt. 51) Eos ita ob-

dem Lande, an fremden Orten, können sie, aus Mangel des Geldes, solchen Staat nicht führen, als wohl ihr Stand erforderte. B. 41) Nulla gens maioris facit suam nobilitatem, quam Scoti. J. 42) Nobilitatem. J. Sie wollen lieber in schmählicher Armuth, ihrem Adel zum Schimpffe, leben, als ihnen etwas an prächtigen Tituln vergeben, oder nur etwas damit zurücke halten. 43) Loca. J. 44) Praestant Scotis. J. 45) Dum saepius iactant nobilitatem suam, licet pauperrimi sint. J. 46) Saepius irridentur ab audientibus, ob iactatam nobilitatem, quam commiseratione digni iudicantur. J. 47) Incolas regionis, μετωνυμικῶς, qui in se ipsos haud raro solent furere. J. 48) Die gantz unmenschlich sind. 49) Familiarum. J. 50) Geschlechts-Aeltesten. 51) Welche das Großväterliche Erb-Guth angenommen.

obseruant, ut uix patriae charitas maior sit, et ad ipsos laesi confugiunt, patrocinio, uiribusque, suae familiae usuri. Ita saepe modica iurgia, et inter obscuros, 52) magnis et indignis motibus suffecerunt, 53) dum utrinque iurgantes, apud illos suae gentis principes dequesti, 54) priuatas contumelias in ipsarum familiarum iniuriam uertunt. Neque rem modico sanguine peragunt, interdum in agmen, et ueluti aciem, coacti desaeuiunt, et insita inimicitiarum uis in haeredes quoque abit. 55) Caedem caede repensare decorum, 56) incendia alternis ignibus uindicant, 57) nec aperto tantum Marte, insidiis, fraudibus, agunt. Nihil turpe, aut ignobile, satianti oculos inimicorum malis. Et haec pestis 58) saepe optimates euertit, siue inter eiusmodi arma extinctos, siue frequentiam stipatorum 59) [nam suspectam uim inimicorum ita submouere necesse est] sera inopia, distractisque fundis, luentes. 60) Etiam, quod

82 83 84 85 86

men. 52) Inter homines ignobiles orta. J. 53) Saepe occasionem dederunt magnis et turpibus seditionibus. J. 54) Vehementer conquesti. B. *Dequestus* poëtica uox, Statio inprimis, et Valerio Flacco familiaris, et a Sidonio Apollinari passim adhibita. 55) Propagatur. J. 56) Ipsis esse putatur. J. 57) Ita, ut hostis sui aedes incendant uicissim, ut ulciscantur illatum suis aedibus incendium. J. 58) Barbara haec et damnosa consuetudo. B. 59) Militum, quos secum habebant. J. 60) Sie haben die Nachwehen ihres hastigen Zorns empfunden, da das Armuth hinten hernach kommen, und sie ihre Güther, Schulden halben, verkauffen müssen.

quod ut plurimum regio arboribus caret, quidam putant illorum odiorum facinus esse, 61) dum aduersis facibus inimicorum siluas cremant, 62) et priuatis iniuriis uastitatem patriae

87 faciunt. 63) Sed haec olim deflenda dolentius, 64) cum indies ista arma saeuirent. Nunc placidis rebus, quam sentire meliora, tam licet augurari. 65)

88 Quanquam enim tantum nefas submouere non fuit in ueterum regum manu, proceribus fide clientum, numeroque, ferocibus, 66) tamen patriae suae hoc demum Jacobus Britannicus bene-

89 ficium dedit. Is cum adhuc uni Scotiae imperaret, hanc publici mali causam habuit in praecipuis regni curis. Sed pigebat illi pesti per partes, et plerumque inutili solicitudine, occurrere. 67) Nec enim poterat ullis iurgiis uera pax statui, nisi simul omnia componerentur, cum exempla eiusmodi criminum, illisque uenia necessitate temporum frequens, 68) omnes solicitarent

müssen. J. 61) Ortum ex saeuientibus istis odiis. B. 62) Hostilibus facibus alter alterius siluas cremant. J. 63) Ihrer persönlichen Fehde wegen thun sie dem Vaterlande so grossen Schaden. J. 64) Maiori dolore. Ciceronis uox passim DOLENTER, DOLENTIVS. B. 65) Nunc, dum placida sunt omnia, possumus, ut meliora sentimus, sic sperare, hanc pacem fore diuturnam. J. 66) Weil sich die grossen Herren allzusehr auf die Treue und Menge ihrer Unterthanen verliessen. J. 67) Taediosum erat regi extinguere has turbas in singulis, quippe quod fere optato fructu carebat. J. 68) Weil man vieles muste gehen lassen, wie es gienge, kunte man wegen

tarent ad parem audaciam, saltem ne timidas, aut degeneres, iras gessisse uiderentur. 69) Semel 70) itaque, et in perpetuum, placuit haec odia aboleri. Ipse rex eorum rationem iniuit, 71) quorum familiae, et rixae, eminebant. Precibus, et auctoritate, fractos partim per se, partim per senatus sui delectos, 72) ita reconciliauit, ut uix amplius in tota regione tam assueti facinoris acerbitas nominaretur. 73) Ingens opus, nec a sapientissimo et diligentissimo rege, nisi multo tempore, et mira felicitate, absolutum. Iam biennium erat, ex quo pacauerat Scotiam, cum ad Angliae successionem uocatus est, 74) ingenti auspicio ad hanc nouam Scotorum sanitatem, 75) quippe tot uiribus 76) auctum regem, nunc uero et salubri metu colentium. 77) Scotis praeceps ad omnia animus, quae spes semel persuasit, cui maxime credunt. 78) Iracundia in promtu, sed quam

90

91

92

wegen damahliger Umstände der Zeiten nicht helffen, oder straffen. J. 69) Zum wenigsten wolten sie nicht für feige Memmen und verzagte Bärnhäuter gehalten seyn. 70) Auf einmahl. J. 71) Eorum uires expendit. J. 72) Durch eine Deputation vom Parlamente. J. 73) Daß man nach der Zeit von solchen Befehdungen in gantz Schottland weiter nichts gehöret. 74) Quod factum est A. C. cIↄIↄcIII. mortua *Elisabetha* regina Itaque pacauit Scotiam A. C. cIↄIↄcI. B 75) Quae successio bonum omen dabat ad restituendam Scotorum concordiam. J. 76) Duobus regnis, Anglico et Hibernico. 77) Sie hatten nun eine recht heilsame Ehrfurcht vor ihn. J. 78) Sie sind allzuhastig, wo sie nur die geringste Hoffnung

quam facile post primos impetus mitigant. 79) Quaerere opes, quam seruare, meliores, 80) siue, quod indoles fortuna sua maior inconsultae liberalitatis impetu laborat, 81) amatque opulentiae famam, siue, quod patriae more decepti, ubi ad nummos peruenerint, qui in Scotia felicitati sufficerent, 82) iam de inopia sunt securi, nesciuntque in unaquaque regione cum auri argentique frequentia sumtus quoque et rerum pretia conuenire, 83) ut nec facile ingens pecunia quaeri possit, nisi ubi effusissime solet expendi. 84)
93 Animi illis in quaecunque studia inclinant, mirifico successu inclyti, ut nullis maior patientia castrorum, uel audacia pugnae, et Musae nunquam delicatius habeant, 85) quam cum inciderunt in Scotos. Etiam urbanis negotiis pares, ad omnis fortunae, uitaeque, genera suam in-
94 dustriam aptauêre. Vagis porro, nec ex dignitate

Hoffnung vor sich sehen. J. 79) Erzürnen sich leichte, werden auch gleich wieder gut. 80) Graeca struendae orationis ratio. Latinius dicitur: *Ad quaerendas opes et seruandas meliores.* 81) Plus habent generosae indolis, quam fortunarum, adeoque liberalitatem tantam exercent, quantam non patiuntur eorum tenues opes. 82) Sufficere possent ad uitam feliciter agendam. J. 83) Ita quidem, ut, ubi parum pecuniae est, pretia rerum sint exigua, grandia contra, ubi pecuniae multum. J. 84) Es ist nirgends viel Geld zu erwerben, ohne wo viel verschwendet, oder verthan wird, wo grosser Aufgang, grosse Consumtion ist. J. 85) Nunquam felicius tractentur. Videtur autem illam laudem Barclaius Scotis tri-

tate peregrinantibus, adeoque non alia nitentibus ope, quam ut suae gentis hominum, qui in externis regionibus sibi diuitias peperêre, ineant domos, exigantque uelut patriae uectigal, nihil est superba mendicitate deterius. 86) Insula Britannicae plagae uicina, sub eodem imperio, Ierna antiquis, mox Hibernia, 87) appellata, spatiis ingentibus diffunditur, nauibus commoditate portuum facilis, neque ex quorundam incolarum illuuie 88) aestimanda. Quippe multa felicitate colonos ex Anglia Scotiaque, inuitat, humenti quidem coelo, sed salubri, et quod animalia ueneno infesta impune non hauriunt. 89) Lacerti, 90) bufonesque, ibi delati 91) non uiuunt. Exportatae arbores 92) nullo situ concipiunt uermes, aut incuria araneas admittunt, quanquam

95

96

97

tribuisse, quoniam ipse Scotus erat. B. 86) Nihil deterius est superba mendicitate eorum Scotorum, qui passim circum uagantur. J. 87) Irrland. Iuuenali et Pomponio Melae JVVERNA, incolis ipsis ERIN, appellata. Fuerunt olim *Hiberni* sub regulis, seu Principibus, pluribus, usque ad Henricum II. Angliae regem, qui A. C. cIↃ cLIV. regnare coepit, et primus A C. cIↃ cLXXI. eo colonias deduxit, insulaeque huius principatum sub *Dominii* titulo obtinuit, quo et sequentes reges usi sunt, usque ad *Henricum VIII.* Elisabethae reginae patrem, qui demum, ab ordinibus Hiberniae rex declaratus, hoc nomen ad successores suos transmisit. B. 88) Sordibus, sordido uitae genere. B. 89) Quippe quae moriuntur, simul ac in Hiberniam fuerint transportatae. J. 90) Eydexe. J. 91) Ex aliis regionibus. J. 92) Gefällete, und hinweggeführte Bäume.

quam et suas Hiberni araneas, sed illas innoxias,
98 habent. Westmonasterii ampla sedes, 93) ubi ius litigantibus dicitur, ex illis siluis trabes accepit, et efficta multa arte tabulata. 94) Mirum dictu, araneis circum parietes 95) pendentibus, uix ligno tam sordidae texturae filamenta adhae-
99 rescunt. Hibernis, qui ab oppidis, cultuque,96) recesserunt, mira cuiusuis aëris, cibique, patientia, paupertatis longo usu. 97) Victu parabili, semicruda fera, 98) uel boue, 99) satiant famem, cibum temperant lacte, fragiles domos ad altitudinem hominis 300) excitant, sibi, pecorique,
100 communes. Et hoc in illa gente mirum. Amor desidiae reliquas gentes emolliit, 1) Hibernos durauit 2) ad bella. Quippe per ignauiam fertiles campos illis colere, ac serere, paene ignotum.
101 Pabulo et telluris genio 3) ad armentorum alimenta contenti sunt. Artificia quoque non exercent, tanquam maculantia nobilitatem, quam tantopere iactant. Ita turpi otio exigunt uitam, et

---

Bäume. B. 93) Curia regia, das Parlament-House und Westmunster-Hall. J. 94) Geschnitztes Tafel-Werck. J. 95) Saxeos. B. 96) Elegantiori, quae in urbibus est, uita. J. 97) Weil sie des armseligen Lebens von langer Zeit her gewohnet sind, können sie alle Speise und Witterung vertragen. 98) Ferina carne B. 99) Carne bouina. B. 300) So lang ein Mensch ist. J. 1) Molliores et effoeminatiores reddidit J. 2) Duriores, et molestiis ferendis pares, effecit. J. Sic Tacitus Hist. libr. IV. cap. LIX. *Ad omne facinus duratus.* 3) Natura benigniore telluris, seu fertilitate natiua. B.

4) Fre-

et incommoda ex ea barbarie frequentia 4) patientia, quam laboribus, malunt repellere, tantaque est ignoratio deliciarum, ut nec sentiant mala. 5) Simplici ueste imbrem, et frigora, tolerant, uenatibus ad celeritatem perueniunt, feris parem. 6) Fessis, uel nocte deprehensis, 7) humus sufficit, contectosque niuibus, uel imbre diffluentes, prius saties quietis, quam coeli iniuriae, excitant. 8) Pulchra fortitudinis, bellique, rudimenta, si non ex tam foeda segnitie! 9) Et has sordes ne in pace quidem excutiunt communione Anglorum, uel aemulatione Hispanici moris, 10) uitamque tot malis 11) horrentem, ueluti curis uacantem, diligunt, improba 12) libertatis specie capti, quae per diuersas fraudes uariis gentibus illusit. Illis 13) animus ad sua uitia obstinatus, labori auersus, 14) et per hoc omni frugi, 15) acer ad furtum, et praedam, omnemque labo-

102 103 104 105

4) Frequenter orientia. J. 5) Incommoda paupertatis. J. 6) Celerrime discunt currere, ut cum feris ipsis certent uelocitate, propter frequentem usum uenationum. J. 7) Wenn sie von der Nacht überfallen werden. B. 8) Es mag schneyen, oder regnen, wittern, und stürmen, wie es will, wachen sie nicht eher auf, bis sie ausgeschlaffen. B. 9) Hac ratione ad patientiam laborum bellicorum egregie durarentur, nisi id facerent ex segnitie. J. 10) Quamuis cum Anglis uiuant, uel Hispanorum mores aemulentur. J. 11) Paupertate scilicet ac sordibus. B. 12) Noxia et inconsulta. B. 13) Hiberniae incolis. J. 14) *Auersus* cum casu tertio. Sic Quintilianus libr. VII. cap. II. *Iudex reliquorum defensioni auersus.* 15) Ab omni honestate et innocentia ui-

 tae.

laborem, qui uenationem imitatur. Et haec
106 quidem ignauae plebis mala. 16) Optimates sincera fide multi eximios animos dignis suo ordine uirtutibus excolunt. Etiam, qui in urbibus degunt, aut amoenioribus plagis, non mediocri hu-
107 manitate adornantur. Ita probant, 17) feram illam populi partem, sua sponte barbaram, non insulae fato, in illa uitia factam esse. 18)

CAPVT

---

tae. B. 16) Vitia sunt. J. 17) Suo exemplo comprobant, seu ostendunt. J. 18) Non propter situm, aut aërem insulae, nasci hoc ingenio, in haec uitia. B.

CAPVT V.

Germaniae ritus, et Belgii, cui hodie Germaniae inferioris nomen.

RHenus flumen, ab Alpium 1) radicibus per Belgarum fines Oceano illabens, quam olim incipiebat Germaniam, 2) hodierna imperiorum, nominumque, mutatione auctam, interfluit. 3) Ampla regio, et a Gallia, Alpibusque, ad Sarmatas, et Pannones, 4) pertingens, in diuersos principes et respublicas distributa est. Olim siluis, et incolis, fera, 5) nunc oppidis passim insignis, nemoribus quoque, quibus immensis tegebatur, ad usum decusque castigatis. 6) Vitem alit, 7) qua in primam excurrit Italiam, 8) supraque inumbrantes Rhenum colles, in Pannoniam quoque declinans, 9) et aliquot praeterea locis, ubi humus propitiis collibus, 10) uel tepore fluminum, 11) mitigatur. Multa deinde abiete in

1) Montium, qui Heluetiam et Rhaetiam, atque adeo Germaniam, ab Italia separant. B. 2) Rhenus olim fines Germaniae constituebat. J. 3) Adeoque non amplius limes est Germaniae, sed eam diuidit in Cis-Rhenanam et Trans-Rhenanam. B. 4) Polonos et Hungaros. B. 5) Inculta, horrida. B. 6) Excisis, coërcitis. Est enim *castigare* idem ac *cohibere, coërcere*. Sic Cicero Tusc. Quaest. libr. II. *Castigare dolorem animi*, Liuius libr. XXXIX. cap. XXV. *equum tenacem, non parentem, fraenis asperioribus castigare.* 7) Gignit, profert. Man bauet Wein daselbst. B. 8) In Rhaetia, Tyroli. J. 9) In Austria. B. 10) Frugiferis ac fertilioribus. B. 11) Tepidiore

in montibus, siluisque, frigentis plagae arena abundat. Paene mediam Ister intersecat, in Europa fluminum princeps, maremque 12) alueum in annuorum pontium ruinam attollens. 13) Ripas amnis celebres quidem urbes, sed paucae, nec pro fluminis nobilitate, insigniunt. 14) Rhenus, Albis, et plerique deinde iam ab antiquo celebres fluuii, totam, quam lata est, Germaniam permeant. Regio diuersoriis non inculta, qua Alpes latus tegunt, 15) totoque Istri cursu, et qua labitur Rhenus, Moenusque, et Mosella, tanti fluminis incrementa. 16) Eadem, 17) qua ad Oceanum spectat, 18) aut introrsus a praecipua, ac publica, uiarum celebritate diuertit, 19) squalentibus hospitiis, totoque uiuendi genere, multum sui illius genii retinens, quem antiqui scriptores notauerunt. 20) Vrbes tamen non indignae sua fama,

pidiore aqua. J. 12) Masculum, strenuum, rapidum. B. Sic *mares animos* pro *masculis* dixit Apuleius libr. III. Metamorph. et Horatius Art. Poet. v. 402. 13) Sic excrescens, ut pontes, quibus iungitur, quotannis tollat, eosque refici oporteat. B. 14) Qua ratione id asserat Barclaius, non uideo. Magnae enim et nobilissimae urbes adiacent Danubio, Vlma, Neoburgum, Ratisbona, Passauium, Vienna, pluresque aliae insignes. J. 15) Qua Italiae adiacet. B. 16) Moenus scilicet ac Mosella Rheno miscentur, ille quidem ad Moguntiacum, hic ad Confluentes, bey Coblentz. B. 17) Germania. J. 18) In Saxonia inferiore, Megalopolitanis terris, Pomerania. 19) Qua publicae uiae celebriores nullae sunt. J. 20) Praecipue Tacitus de Moribus

fama, foro praecipue, compitisque ad munditiem exactis, porrectis quoque domibus in altum et aequale fastigium, et fragilem materiam 21) celante pictura. Interiora aedium non pari artificio ad usus aptata sunt. Lectos sternunt in semota, ac plerumque obscura, aedium parte. Caminis ut plurimum non utuntur. Fornaculas ad leuamen frigoris malunt, quas intextas 22) tricliniorum parietibus pro conditione aëris 23) ignibus complent. Sed hic calor plerisque aduenarum molestus est, quod et capita inexpertis 24) uaporibus grauet, et illinc in publicum prodeuntibus laxum 25) corpus, atque omnis aurae 26) impatiens, exhorreat. 27) Praeterea, si remittere ignis incepit, hoc genus hypocausta ingratis odoribus spirant, ea maxime, in quibus conuiuantur, ubi expressae, confusaeque, tot dapium nebulae exaestuant, 28) uino quoque, ut illic assolet, quam epoto, tam effuso. Neque in hypocaustis modo, sed et in ceteris thalamis 29) quoque atque tricliniis, foeda multis Germanorum et confusa rerum incuria. 30) Ideoque aduenis

10 11 12 13 14

Moribus Germaniae. B. 21) Lignum, ex quo construuntur aedes. J. 22) Angefüget, angebauet an die Wände der Stuben. J. 23) Nachdem es kalt, oder warm ist. J. 24) Insolitis, quibus non assueti sunt peregrini. J. 25) A calore, da die Schweiß-Löcher alle durch die Wärme eröffnet sind. J. 26) Frigidioris scilicet. J. 27) Bekömmet leichtlich Schauer, und erstarret von Kälte. J. 28) Wo es so starck nach den Essen riechet. J. 29) Schlaff-Zimmern. J. 30) Da liegen vielerley Sachen unordentlich unter einander.

uenis in haec penetralia admissis aër grauis. 31)
15 Immensa cupiditas potus, iam confesso 32) uitio, ideoque magis libero, illam gentem infestat. Nec ad uoluptatem tantum haec Thracica libido 33) est, sed in parte comitatis, et paene disciplinae. 34)
16 Venalis quorundam principum gratia pretio tam infami, 35) siue quaerentium comites uitiorum, siue legatis, aduenisque, hospitalem parantium mensam. 36)
17 Nam Germani nulla comitate suauius, quam longo, nec sobrio, 37) conuiuio peregrinos credunt excipi, et tunc uerissimam ab ipsis hospitibus beneuolentiam in se expromi, ubi mutuis poculis inundari 38) non abnuunt. Id illic 39) summa urbanitas, et coëuntibus prima
18 amicitia animis in foederis locum. 40) Forte stipendiarium e Germania militem tribuni in Gallias,

ber. J. 31) Occurrit. J. 32) Nec enim Germani illud dissimulant amplius. J. *Confessus* passiue, ut in illo Ciceronis Act. V. in Verrem: *Vt omnes intelligant, quam improbam, quam manifestam, quam confessam, rem pecunia redimere cogantur.* 33) Apud Thraces barbara magnos epotandi scyphos consuetudo erat, Horatius libr. I. od. XXVII. Inde *Thracica libido*. B. 34) Propemodum redacta est in formam disciplinae et artis. J. 35) Potandi libidine ac principatu. J. 36) Siue ipsi desiderent crapularum socios, siue cupiant excipere hospitali coena legatos exterorum principum. J. 37) Sed quo ad potandum et ebriositatem inuitantur. J. 38) Obrui, perfundi, inebriari. J. 39) In Germania. J. 40) Est. Sie machen dabey Brüderschafft, wenn sie auch nur das erstemahl mit einander bekannt werden. J.

41) Qui

Gallias, et ipsi Germani, 41) adduxerant, regi 42) operam suam nauaturi. Ex his unum uir inter Gallos clarissimus uocauit ad coenam, gnarus utique, quam pretiosum esset amicitiae pignus, quod bibendo cum Germanis sancitur. Itaque hominem largiori potu inuitauit ad hilaritatem conuiuii. Crebrae poculorum formae, 43) et bibendi rationes, 44) commeabant, cum Germanus, siue in experimentum beneuolentiae, quam hospes praeferebat, siue quod, languidum in bibendo certamen auersatus, 45) strenuam uictoriam quaerebat, lacessito 46) Gallo praeit, exsiccatque ingentis modi 47) scyphum. Neque Gallus conterritus, mirantibus nobis, surgit, et, ut scias, inquit, te in amicum incidisse, non modo conditionem, quam fecisti, 48) non recuso, sed, ecce! et in benignissimam litem mutua uice lacesso! 49) His dictis, poculum primo, in quod erat prouocatus, perpetuo spiritu haurit, 50) idemque iterum, ingesto mero plenum, in hospitis gratia, 51) iam tumentibus membris, 52) infundit. Delectatus

41) Qui ipsi quoque Germani erant. J. 42) Galliae. J. 43) Allerhand Gläser. J. 44) Gesundheiten. J. 45) Fortius frequentiusque bibi cupiens. J. 46) Gallo ad certamen compotationis prouocato praeit, er brachte es ihm zu. J. 47) Mensurae, eine grosse Humpe. B. 48) Ita Cicero de Prouinc. Consul. in utriusque pari scelere disparem conditionem facit. 49) Ich trincke dir es wieder zu, auf deine Gesundheit. 50) Ohne Absetzen, in einem Zuge oder Athem. B. 51) Auf seines Gastes Gesundheit. J. 52) Efferentibus se quasi, et obsequium rationi degan-

lectatus tam prolixi 53) amoris indiciis ille tribunus, in pedes, uix tum patientes oneris, 54) surgens: Tu uero, inquit, ne putes collocatam in ingratum tantae amicitiae operam! Scis, non paruam militum manum sub signis meis esse. Hos ego totis duobus mensibus in castris habebo, uestro aerario nihil graues, 55) quandoquidem id iam temporum iniquitas absumsit. Stipendium deinde, 56) si placet, et licebit, persolueris. Ad tam grandem unius poculi mercedem tum subito quidem horrore stupuimus, sed multo deinde amplius, cum promisso fides es-
19 set. 57) Apud hanc gentem aperti mores 58) placent, et qui Baccho libertatis 59) nomen imposuerunt, omnem speciem reconditi astus odêre, siue quod fideliter non tegunt arcana, 60) cum mero soluuntur, siue quod animi in illis corporibus 61) plerumque sentiunt se retusos, 62) et aciem ceterorum, tanquam in se intentam, 63)
20 molestissimo timore suspiciunt. Rerum publicarum

negantibus, da er schon seiner Glieder nicht mehr recht mächtig war. J. 53) Magni, copiosi. Ita Cicero ad Att. libr. XVI. cap. XVIII. *Animo libenti prolixoque facere.* 54) Vino grauatos. J. 55) Ita, ut ex aerario uestro nihil in eos stipendii erogare debeatis. J. 56) Post exactos duos menses. J. 57) Quum praestaret tribunus, quae promiserat. J. 58) Aufrichtigkeit, ohne Falsch. J. 59) *Bacchus* etiam *Liber* appellatur. Inde libertatis nomen in compotationibus. J. 60) Weil sie selbst nicht sehr schweigen können. J. 61) Germanorum potu obrutorum. J. 62) Stupidiores. J. 63) Ad se fallendos.

carum magistratus, ex ciuium sorte delecti, non quidem sublimis elegantiae mentem 64) afferunt ad tribunal, sed diligentia efficaci 65) inhaerent parentum institutis. Faciles autem ad imperantium nutum populi, etiam saepe suis magistratibus de religionibus credunt, 66) et uix sacrorum ritus, quos princeps, ciuitasue, probauerit, uideas ulla priuatorum religione, aut pertinacia, inquietari. Mala, quae Angliam, et, quamdiu inter hos aestus 67) luctata est, Galliam, iactauerunt, haec miserabilis incuriae paene dicam felicitas euasit. 68) Austriam tamen exceperim, scilicet paene exeuntem de Germanico coelo, 69) nec quae, ut nomine, ita priscorum ingeniorum sorte

21 22 23

dos. J. 64) Exquisitum ingenium. B. 65) Diligenter, nec sine fructu. J. 66) Facile sequuntur et amplectuntur sacra, et ritus, et religiones, quibus addictus princeps est. J. 67) Turbas, dissensiones de religione. J. 68) Haec felicitas miserabilis incuriae, quam Germani de sua religione habent, euasit et euitauit illas calamitates, quae Galliam et Angliam iactauerunt. Diese Glückseligkeit, die ich fast eine bejammerns-würdige Sorglosigkeit nennen möchte, hat dennoch denen Deutschen so viel genutzet, daß sie solche Unruhe und Zwistigkeit nicht erfahren, dergleichen um der Religion willen in Franckreich und Engeland gewesen. Nam si maior foret cura religionis Germanis, non tam facilem praeberent assensum magistratibus suis. Haec uere Barclaii mens est, ingeniose satis disserentis, sed quam uere, facile est iudicatu. B. 69) Quippe ad Germaniae fines sita est, Pannoniam uersus. J.

 70) Au-

te excidit, 70) [pars enim Pannoniae 71) priscis fuit.] Bohemiam quoque, 72) non hac primum aetate infelicibus circa numinis cultum litibus in se conuersam. 73) Sed et illa, quanquam in Germaniae sinu, tamen ab ipsius corpore execta est lingua, moribus, legibusque, diuersis. 74)

24 Litterae in multis locis cultae inter homines minus sciendi auidos, quam docendi. Plura, quam legerint, scribunt, et suam famam ex uoluminum, quae edunt, numero, aut magnitudine, ae-

25 stimant. 75) Vis mentium ut opaca, 76) ita ad aeternitatem laborum 77) est robusta, ut ceteri melius

70) Austria excidit quidem nomine Pannoniae, quod olim gessit, sed ingenia Pannonum prisca in Austriis manserunt. J. 71) Superioris scilicet, quae consularis etiam dicta est, et in qua Vindoniana, seu Vindobona, celebrata. B. 72) Exceperim. J. 73) Quae uti iam olim, tempore belli Hussitici, ita nostra etiam aetate, bella ciuilia gessit ob religionem. J. 74) Bohemia, quanquam in media fere Germania sita, tamen propria suae genti lingua, propriis moribus, legibusque, utitur. J. 75) De omnibus Germanis haec falso asserit Barclaius. Habent autem et Britanni, et Galli, et Bataui, suos polygraphos. J. 76) Obtusa, stupida. B. Errat in hoc Barclaius, quum iam pridem demonstratum sit, quam plurimas artes a Germanis fuisse inuentas, licet non diffiteamur, easdem a quibusdam exteris postea fuisse amplius excultas. Non debent igitur laude sua priuari Germani, quorum uitulis arare saepe solere exteros, tam notum est, quam quod notissimum. J. 77) Continuos labores perferendos. B.

78) Sen-

melius quidem scire, illi uero plura possint. 78) Ex optimatibus multi, qui, suis opibus, moribusque, contenti, unam Germaniam aut uiderunt, aut mirantur, licet, iudicio suo, grauissimae prudentiae conscii, 79) humanitatem nostri saeculi parum habent. 80) Verba illis simplicitatis antiquae, 81) neque scientiarum uis hodiernae sapientiae coloribus tincta. 82) Peregrinandi gens auida, et exterorum morum, dum se receperit domum, aut simulatrix, 83) aut retinens. In eorum sedibus inolescere 84) peregrinos, aut ad dignitates peruenire, insuetum, et paene contumeliosum apud illos nomen est, quo externos appellant. His moribus 85) oneratam Germaniam suae dotes, et magnitudo uirilium uirtutum, absoluit. Ignota ibi perfidia, 86) etiam in uenali fortitudine

26 27 28 29 30 31

78) Sensus est: eruditi Germani plura quidem sciunt, quam exteri, at exteri ea ipsa, quae sciunt, rectius, solidius, et accuratius, sciunt, quam Germani. Id quam uere dicatur de singulis, iudicatu facile est. J. 79) Licet uideantur sibi prudentissimi. B. 80) Parui aestimant. J. *Parum* habent *humanitatem* dictum est ad imitationem illorum: *Satis testimonium, satis otium, parum fidem, parum gloriam, parum fiduciam, parum pretium*; pro *satis testimonii, otii, parum fidei, gloriae, fiduciae, pretii*, apud Plautum, Terentium, Ciceronem, Senecam, Apuleium. 81) Sie reden gut alt Deutsch. J. 82) Sie tragen, was sie wissen, mit so geputzten und ausgekernten Worten nicht vor, wie es heute zu Tage gebräuchlich. J. 83) äffet nach. J. 84) Einnisten. J. 85) Vitiis. J. 86) Non, quasi plane nulla dentur exempla

dine 87) stipendia merentium. Ne ingenium quidem fraudis, 88) aut odia, sub amicitiae titulis latent, et omnino ingentia scelera uerecundi populi simplicitas 89) ignorat. Parca, et in furtorum 90) suorum tenebris mersa, libido, non, ut alibi terrarum, 91) palam inter titulos atque ludos exultantis iuuentutis. 92) Nam et prope ad muliebris pudicitiae similitudinem uiri quoque hanc pestem 93) aspernantur. Prudentia autem, ut non illic subtilia ingenia passim habet, quorum artificio deducatur in confinium doli, 94) ita ueris, 95) maturisque, iudiciis insidet, quae et facile

32

33

pla perfidiae in Germanis, sed quod non adeo sint frequentia, ut in aliis regionibus. B. Disserit enim Barclaius de eo, quod ut plurimum fit, siue a plerisque, non quod ab omnibus, singulisque, gentis illius, cuius genium, moresque, describit uel uirtutibus insignes, uel uitiis deformes. J. 87) *Venalis fortitudo* dicitur, quum quis alteri domino se ad officium boni militis obstringit. B. Wenn ein Soldate fremden Herrn dienet. 88) Celeritas fallendi alios. B. 89) Die Redlichkeit, Aufrichtigkeit. J. 90) Clandestinorum armorum. B. 91) e. g. apud Gallos et Italos. J. 92) Siue uerecundia in ioco et laude libidinantis iuuentutis ponitur. B. Sunt enim *tituli* laudes, quibus se effert aliquis. Cicero Tusc. Quaest. libr. V. *Quos si titulus hic delectet insignis et pulcher*. B. 93) Libidinem uidelicet, aliosque mores illicitos ac improbos. B. 94) Ita, ut calliditas fiat doli plena, sie sind so verschlagene Köpffe nicht, daß ihre Klugheit zur Arglistigkeit werden könte. B. 95) Sinceris, ac candidis, quae ad fraudem et perfidiam non inclinant. B.

96) Ca-

facile caueant suis rebus, et alienos errores despiciant. Neque desunt altissimae mentes, 96) in quibus patriam grauitatem 97) uiuidi, et excitati, acuminis felicitas temperat, 98) praecipue, si ualidum ingenium diu peregrinis artibus, moribusque, miscuerint. 99) Gens armis egregia, et quae pacem ferre possit. 100) Tarde, et cunctantibus consiliis, ad tumultus concitantur, sed excitos longa tempestas, et hominibus digna, exercet. 1) Populus aeris, ferrique, tractandi peritia, et per mille artificia ducendi, insignis est. 2) Typographiae inuentum, 3) pulnerisque nitrati, 4) illis ingeniis orbis debet, ambiguo prorsus

34 35 36 37

96) Capacissimae; tieffsinnige Köpffe. B. 97) Tarditatem Germanicam. B. 98) Vt promtae quidem sint, non tamen ita igneae ac ueloces, ut in aliis gentibus. B. 99) Sonderlich, wenn ein aufgeweckter Kopff lange in der Fremde studieret, und mit Ausländern Umgang gehabt. 100) Die Deutschen sind gute Soldaten, können aber auch Friede halten. 1) Sie sind schwer aufzubringen, wenn sie aber einmahl aufgebracht sind, so halten sie lange nach, iedoch handeln sie Menschlich. 2) Sie sind gute Bergleute, verstehen das Schmeltzen, und wissen das Metall in mancherley Form zu bringen. Id enim est *ducere aes, ducere ferrum, liquefactum, seu mollitum, in uarias formas redigere.* B. 3) Quod ab A. C. cIↄ ccccxl. innotuit, imperante Friderico III. auctore seu Joanne Mentelio, Argentoratensi ciue, seu Joanne Guttenbergio, Moguntino, cui artem, a Joanne Mentelio inuentam, proditam esse per Gensfleischium quendam, Mentelii famulum, tradit Jacobus Mentelius *de uera origine Typographiae ex Annalibus Argentoratensis Reipublicae.* 4) Schieß- oder Büchsen-Pulver, cuius

prorsus beneficio, 5) et quo tam pernicies mortalium, quam utilitas, sese humanis rebus ulterius insinuauit. 38 Candidi animi uirtutes aliorum, factaque, aut inuenta, maxime absentium, non maligno et tumido liuore delibant, 6) sed sinceris laudibus, ac propemodum immodicis, attollunt. 39 Sed nihil in ea gente magnificentius, quam quod nomen summi imperii, aquilamque 7) sibi habet, tanquam Romam Germania uicerit, et prouinciarum ultima, quae Italico iugo accessit, 8) iam sit sola, in qua nomen atque reliquiae fortunae Romanae acquieuerint. 9) 40 Tanti nominis sancta maiestas nulla sociorum principum 10) aemulatione corrumpitur, regesque, quanquam uiribus saepe maiores, sponte imperatorio culmini concedunt. 11) 41 Olim 12) quoque illi summae appellationis fastigio 13) inerant dignae uires, quae paulatim emarcuerunt, 14) uelut fatali senectute.

cuius inuentio Bertholdo Schwarzio, Monacho, debetur inde ab A. C. CIↃ CCCLXXVIII. 5) Vt dubites, plus utilitatis, an exitii, attulerit humano generi? B. 6) Calumniantur, taxant, sugillant. B. 7) Quae insigne est ueteris Romani imperii. B. 8) Quae ultima omnium a Romanis subacta est. B. 9) Adhuc extent, reliquae sint. J. 10) Electorum, Principum, qui uelut socii sunt perpetui Imperatoris. B 11) Sie geben dem Römischen Kayser den Vorsitz und Rang. J. 12) Temporibus Caroli M. et posterorum eius, quum penes unum esset summa imperii, neque in partes ac principatus distracta esset Germania, essetque dignitas Augustalis haereditaria. B. 13) Dignitati Augustali Imperatoris. J. 14) Imminutae sunt. B.

15) Im-

ctute. Quippe domesticis bellis, 15) tum nimia 42
optimatum potentia, denique quod non nascendi sorte, 16) sed per suffragia, 17) defertur haec dignitas, datus ad terram 18) imperii uigor uenerabile specimen 19) in haec saecula, magis ceterorum pietate, 20) quam sua fortitudine, seruauit.
Inter ceteras hanc praecipue excidentium uirium 43
21) causam inuenias, quod ipsi optimates nimiis patrimoniis, 22) tum, imperatorum beneficio aucti, commissas 23) sibi quondam prouincias tandem in principatus mutauêre, et, ne non aliquid supra imperatorem essent, 24) qui non iuri succedendi, 25) sed suffragiis, fortunam suam debet, etiam suae haereditatis fortuna in sobolem transeunte. Hoc modo gentium et populorum 26) 44
mentes, quas uis quaedam ingenita ad suorum principum cultum aduertit, 27) antea in unius impera-

15) Imperatoris cum ciuibus, et ciuium inter se. B. 16) Durchs Geburths- und Erb-Recht. J. 17) Durch die Wahl. J. 18) *Ad terram dare,* seu *in terram dare,* pro *prosternere* Plauti est Captiu. Act. IV. Scen. II. v. 17. Lucretii Lib. VI. v. 1247. et Suetonii in Aug. cap. XCVI. 19) Speciem, cui reuerentia debetur. J. 20) Aus anderer Potentaten und Fürsten guten Willen. 21) Der verfallenen Macht. B. 22) Mit allzuvielen Land und Leuten. J. 23) Ab imperatoribus titulo legatorum, non haereditario. B. 24) Vt maiores ipso Imperatore essent, qui haereditario iure imperium non obtinet, quum ipsi tamen haereditario iure suos principatus obtineant. B. 25) Dem Erb-Recht. J. 26) Germaniae. J. 27) Die sonst von Natur grosse Ehrfurcht für ihre Fürsten haben. J.

28) Prin-

imperatoris reuerentiam intentae, ad istos uicarios, 28) et mox dominos, accesserunt, propiori 45 scilicet uel periculo, uel utilitate. 29) Ita coepta, 30) insitaque 31) deinde, purpuratorum potentia totam imperii molem 32) exhausit, primumque, quod e Gallia supererat, 33) mox ipsa Italia, fons nempe imperii, 34) tum ualidissimae Germaniae partes, 35) ueluti de suo corpore excisae, in diuersos animos ipsa dominantium uarie- 46 tate, numeroque, abierunt. Galliae, Britanniaeque, id est, uerissimis regnis, 36) longe alia ratione prouisum, exterminati numinis consilio, regnantumque industria optimates, quorum su- 47 spectae uires erant. Nam quis porro regibus locus, si Neustriam, Armoricos, Aquitaniam, Aeduos, Aruernos, Pictones, Prouinciam atque Campaniam, 37) sui, ut quondam, reguli, 38) Ducum titulis,

28) Principes, qui antea legati tantum Imperatoris erant, uicesque eius in administrandis prouinciis obibant. B. 29) Pro ratione uel periculi, uel utilitatis propinquae. J. 30) Ab his initiis orta, seu profecta. B. 31) Ingenita et propagata. B. 32) Vires et potentiam. B. 33) Prouinciae, quae ex Gallia supererant, Burgundia, Prouincia, Delphinatus, aliae. B. 34) Vnde imperii dignitas ad Germanos, uelut e fonte, promanauit. 35) Heluetia, Belgium, Lotharingiae pars, aliae. B. 36) Claudius Sessellius negat, haec duo uere regna esse, et Aristocratiis accensenda putat potius, propter comitia solennia et perpetua, quae *Parlamenta* uocantur. B. 37) Normandie, Bretagne, Guienne, Bourgogne, Lionnois, Poitou, Prouence, Champagne. 38) Qui reuera erant

titulis, Comitumue, obtinerent, uiribus suis tuti, et, ueluti precario 39) obsequio, regem minorem 40) tantum non 41) despicientes? In Britannia autem formidabiles Ducum opes, Comitesque Palatini, 42) regio prope iure, factionibus et clientelis 43) graues, quibus regnum cladibus miscuerunt? Quam saepe in reges atroci coniuratione certarunt? Nulla hodie certior regni 44) salus, quam quod eorum potentia, stirpesque depressae regni neruos 45) in unum 46) contulerunt. Hanc igitur descripti imperii 47) cladem 48) anteuertere imperatores debuere, cum se primum 49) immodice optimates efferrent. Nunc autem inueteratis rebus, adeoque composito imperio, 50) ut ex his ipsis proceribus potissimum constet, uelle iisdem potentiam extorquere, 51) intempestiuum, ac inane, facinus esset, tot uindicibus eiusmodi dignitatum in communis decoris securitatem coituris, 52) maxime cum tam

48

49

50

erant parui reges, quum contenti essent titulo Ducum, Comitum. J. 39) *Precarium obsequium* dicitur, quando is, qui obsequium exigit, non uires habet cogendi, sed preces adhibere cogitur J. 40) Debiliorem uiribus, quam ipsi sunt. J. 41) Propemodum. J. 42) Die Cron-Officianten. J. 43) Wegen ihres grossen Anhanges waren sie gefährlich. J. 44) Britannici. J. 45) Opes. B. 46) In unum caput, regem. B. 47) Germanici. J. 48) Debilitationem. J. 49) Gleich Anfangs, so bald als. J. 50) Ita ordinato, his legibus in ordinem redacto. B. 51) Vi et armis eripere. J. 52) Foedus inituris ad tuendam suae dignitatis securitatem

tam iure 53) hodie suis prouinciis potiantur, quam imperator summae rerum praefectus est, consensu uidelicet eorum, 54) qui potentiam tradidêre, tum possessione, ac tempore, 55) quo omnia imperia, plerumque ab initio aut uiolenta, aut inualida, legitima esse coeperunt. Sed
51 quod exspiranti 56) imperio malorum summum fuit, imitatae procerum morem plurimae urbes se quoque, uelut in singulares respublicas, collegerunt, leges sibi dixere, certosque magistratus, et, ne dubites ab antiquo recessisse officio, 57) sibi nomen libertatis 58) in eiusmodi secessione 59) fecerunt, mutuis quoque inter se foederibus 60) ad auxilia, et asserendum ius repentinae
52 maiestatis. 61) Sic illa regio, quae sub uno spiritu, unoque rectore, 62) par toti Europae esse possit,

tatem. J. 53) Mit eben so gutem Rechte. J. 54) Imperatoris et Principum, qui reliquerunt patrimonia liberis. J. 55) Per praescriptionem longi temporis. J. 56) Deficienti, iam magis magisque ad ruinam inclinanti. B. 57) Ab officio, seu obsequio, in Imperatorem non recesserunt, sed Principum modo se potestati subtraxerunt. Quod non uidit Barclaius, nisi forte illa respicit tempora, quum urbes illae, seu municipia imperii, *foedus* illud *Hanseaticum* inirent, uisae Imperatoribus etiam metuendae saeculo XIII. XIV. et XV. 58) Die freyen Reichs-Städte. J. 59) Dum ab aliis imperii Germanici ordinibus secessionem fecerunt in eo, quod foedus singulare fecerunt inter se ad tuenda commercia. J. 60) Factis. J. 61) Repente sibi arrogatae maiestatis, iuris uidelicet belli ac pacis. B. 62) Wenn sie einen Herrn hätte, wäre sie der Macht von

possit, uiris, urbibusque inclytis, et digna, in quam Romanae fortunae 63) species transierit, iam uix agrum, urbemue, inueniat, quam suo imperatori pleno iure cum imperio tradat. Neque enim aut respublicae, aut dynastae, 64) in suis arcibus imperatoris praesidia regnare patiantur, neque forte inueniat tam augusta appellatione dignatus, 65) in tot oppidis, ubi cum ciuium uenia habitet. Hoc dulci, publicoque, errore 66) suae patriae maiestatem exarmarunt. 67) Neque enim Septemuiri, 68) quibus nominandi imperatoris patrio more concessum ius, alium, quam ingen-

53 54 55

von ganß Europa gewachsen. J. 63) Imperii Romani. B. Nam *fortuna* pro *imperio* apud Tacitum saepe. Sic *ante fortunam*, id est, *ante susceptum imperium*, Hist. libr. III. cap. XLII. *Post fortunam*, id est, *post imperium*, Hist. libr. I. cap. X. 64) Principes et Comites imperii. J. 65) Qui appellatur splendido nomine Caesar Imperator. *Dignatus* passiue, ut passim apud Ciceronem, et alios. B. 66) Opinione libertatis. B. 67) Summam regis sui dignitatem, potentiamque fregerunt, debilitarunt, infirmarunt. J. 68) Principes Electores, quorum adhuc septem erant, quum Barclaius haec scriberet, tres Ecclesiastici, Moguntinus, Treuirensis, Coloniensis, Archi-Episcopi, quatuor saeculares, rex Bohemiae, Comes Palatinus ad Rhenum, Dux Saxoniae, Marchio Brandenburgicus, quibus accessit octauus, Maximilianus, Dux Bauariae, A. C cIↃ IↃ cxxiii. d. 15. Febr. et nonus, d. 22. Mart. cIↃ IↃ cxcii. Dux Luneburgico-Hannoueranus, Ernestus Augustus, cuius filius, Georgius Ludouicus, demum d. 7. Septembr. cIↃ IↃ ccviii. in collegium Electorum solenni ritu

 rece-

ingentis potentiae uirum, et qui uel opulentis ditionibus, uel purpura etiam, sceptrisque, emi-
56 neat, 69) Caesarem dicere debent. Sola uirtus atque nobilitas haec suffragia 70) ferre non possunt. Vbi enim consideret 71) Imperator, nisi iam illi antea extra imperium sedes? Vbi regia, quae tantae maiestatis titulos excipiat? Aegre alicubi habitare paterentur, quem ut plurimum
57 amant 72) absentem uenerari. Quod si fortissimae gentis fatum 73) delecto principi totam prouinciam 74) regio more 75) habendam permitteret, tunc indomitis 76) uiribus de suo corpore 77) inueniret illi sceptro 78) idoneos, unamque in comitiis 79) uirtutem respicere cogeretur.
58 Igitur imperatori in omnes 80) est, sed certa et castigata, 81) potentia. In ciuilibus litibus ad eum ut plurimum prouocatur. Capitalia 82) iudicia

receptus est. J. 69) Qui plures principatus, uel etiam regna, sub sua potestate habet, ut Domus Austriaca. J. 70) Quibus Imperator eligitur ab Electoribus. Auf Tugend und edles Herkommen kan bey der Kayser-Wahl alleine nicht gesehen werden. B. 71) Wo solte er wohl residiren, wenn er nicht schon für sich eine Residenz hätte, da er prächtigen Hof halten könte? J. 72) Malunt. J. 73) Status, conditio. J. 74) Germaniam. J. 75) En souuerain, sic, ut unus posset Imperator omnia. B. 76) Inuictis. B. 77) Aus ihrem Mittel, ex numero suorum Principum. B. 78) Maiestati Imperatoriae. J. 79) Auf ihren Kayserlichen Wahl-Tagen. J. 80) Ciues Germaniae. J. 81) Certis legibus per capitulationem Caesaream circumscripta et coarctata. B. 82) Was Leib und Leben angehet. J.

83) Die

iudicia dynastae atque respublicae 83) saepe suo iure exercent. Is comitia Imperii cogere, bella indicere, de summis inter ipsos dynastas controuersiis iudicare potest. Ingruentibus bellis milites, et pecuniam, 84) imperat, si imperare putes, quod non aliter, quam assensu ciuium, 85) tollit. 86) Principes, ut in ingenti regione, permulti. Sed diuisae inter agnatos singularum familiarum opes ingentium titulorum magnitudinem 87) saepe non aequant, quippe haud multo secus 88) prouincias, atque dynastias, 89) quam priuatae sortis haereditatem, diuidunt. Eo modo Saxoniae principatum forte plures hoc saeculo fratres inter se spargebant. 89*) Et, quoniam res ardua erat, legum et consuetudinum periti, his aduocantibus, conuenêre, quibus in conclaui sedentibus, cum litigantes fratres adessent, emotae mentis uir, 90) sed innoxia, iucundaque, insania con-

59

60

61

83) Die freyen Reichs-Städte. J. 84) Römer-Züge und Römer-Monathe. B. 85) Mit der Reichs-Stände Bewilligung. J. 86) Accipit, exigit, erhebet. J. 87) Tituli saepe magni sunt, sed prouinciae paruae. Vbi tamen obseruandum, quod titulorum magnitudo non tam semper realem possessionem prouinciarum indicet, quam potius iura et praetensiones in has illasue, prouincias. J. 88) Nicht viel anders, fast eben also. J. 89) Ihre Lande und Herrschafften. J. 89*) Diuidebant. Sic *spargere legiones* dixit Tacitus Hist libr. II cap. LXXVI. B. Si quid autem coniicimus, accipienda est haec historia de iis temporibus, in quibus relicti a *Joanne*, Duce Saxo-Vinariensi, filii haereditatem adierunt. Quod factum A. C. cIↄIↄcv. J. 90) Der Hof-

 Narr.

consuetus delectare audientes, in id secretum 91) perrupit, quem grandior natu ex Saxonicis fratribus intuens: [nam is illius 92) aulae, cibisque, assueuerat] Vis autem et tu, inquit, sententiam dicere de herciscundae familiae 93) rebus? At ille, et quidni, inquit, uelim? Expectauerant omnes ab amente 94) ridiculi leporis uenustatem. 95) Igitur rogare perseuerant, ne in tanta re suum consilium deesse pateretur. Sed ipse negabat, 96) nisi uestis, qualem iurisperiti induebant, sibi daretur, tantae consultationi misceri, cum illa 97) se sapientiam esse sumturum. Hilarior genius omnes inuaserat, 98) adeo, ut ipsius quoque herus non sine maximo risu iuberet de penu sua 99) produci suffultam pellibus togam, 200) iniicique cupienti. Quam ut ille curiose aptauit, bis, terque, per triclinium spatiatus, rogare dominum coepit, ecquid se illa uestis deceret? Egregie, inquit. Sed superest, ut his rebus, quae inter nos agitantur, tua sapientia modum 1) imponat. Ille breuem in se moram esse

Narr. B. 91) In hunc locum secretum, in quo de diuidenda haereditate consilium agebatur. J. 92) Natu grandioris fratris. J. 93) Familiae diuidendae et haereditatis. B. 94) Morione. J. 95) Einen poßirlichen Schnacken. J. 96) Respondebat, se nolle misceri tantae consultationi prius, quam sibi daretur uestis J. 97) Veste. J. 98) Omnes delectabat hoc responsum et propositum morionis. J. 99) Aus der Garde-robe, oder Kleider-Cammer. J. 200) Mit Rauchwerck gefüttert und aufgeschlagen. 1) Addat suum consilium, et sententiam

esse 2) respondit, in proximum conclaue paulisper abiturum, illic se melioris sapientiae spiritus ad consilium arcessere uelle. 3) Cum eo secessisset, adduxit 4) repente ostium, ne quis arbiter 5) prudenti nequitiae interueniret, exuitque illam togam, et gladiolo, quo erat accinctus, ab humeris ad fimbriam 6) in longas, et exiles, partes 7) exsecuit. Ita laceram cum sibi iterum iniecisset, reserat fores, peruenitque ad dominum, et intueri rursus iubet, quam ornatus incederet. Iracundia arcuit risum, quia pretiosa erat uestis, quae ita in partes 8) perierat, et: O te uecordem, inquit, 9) flagellisque scindendum! Nihil uero timuisti dominicae uesti furiosas manus afferre? Neque ille 10) conterritus: Ridiculum, inquit, cum uos multo periculosius insaniatis, tam grauiter mihi irasci. Haec 11) est uestrae fortunae imago, quam indui, multoque stolidius Saxonicum principatum perditis, quam ego hanc togam. Incolumis me decebat, ridetisque discerptam. Ita Saxonia integro corpore uiget, armis et opibus grauis, 12) cum eam autem per partes laceraueritis, nemo pristinam dignitatem agnouerit. Germano- 62

tentiam quasi definitiuam. J. 2) Er sagte, sie solten ein klein wenig Gedult haben, und verziehen. J. 3) Er wolle daselbst ein wenig nachsinnen, daß ihme der Rath desto besser gelinge. 4) Er zoge die Thüre hinter sich hinan. 5) Spectator. B. 6) Von oben bis unten hinaus. J. 7) In lange schmahle Streiffe. J. 8) Minutas scissa. J. 9) Princeps. J. 10) Morio. J. 11) Vestis. J. 12) Potens. J.

manorum principum diuitiae, praeter aliquot uectigalia, aut tributa, plerumque ex gregibus, 13) armentisque, 14) sunt, agri 15) quoque foecunditate, quem ut maxime spontanea, nec redemta, 16) rusticorum opera exercent. Hoc modo suas opes, et annuae pecuniae numerum, 17) non possunt definire, cum sit ex mutabili annonae 63 pretio 18) aestimanda. Nobilitati magna, et superstitiosa, sui generis cura est, et maculari ueterum sanguinem putant, si ad nouam, 19) imparemue, familiam matrimonii consortio accesserit, nec in multas stirpes haec nota eluitur. 20) Quippe ad patricii generis sincerum documentum 21) in utraque parentum serie 22) octo ex maioribus 23) numerant, in quibus haec inaequalis coniugii la- 64 bes 24) non haeserit. In conferendis sermonibus unicuique hominum sorti destinatos titulos, et loquendi normam, habent. Ea negligere, aut incuriose confundere, magna religio est. 25) Nec ulla gens tot conceptis formulis 26) agit, etiam

13) Ouium. J. 14) Boum, uaccarum, equorum. J. 15) Von den Cammer-Güthern. J. 16) Die Bauren müssen zu Hofe zum Frohn, ohne Lohn, den Acker bestellen, *redemta opera* est conducta certa mercede. B. 17) Reditus annuos J. 18) Nachdem das Getreyde gilt. 19) Neu-geadelte. J. 20) Es müssen es die Nachkommen in viele Glieder entgelten. J. 21) Zum Beweiß ihres alten Turnier-mäßigen Adels. J. 22) Von Väter- und Mütterlicher Seite. J. 23) Sechzehen Ahnen. J. 24) Macula. B. 25) Sie machen ihnen ein groß Gewissen darüber, turpe et inciuile habent. J. 26) Titulorum, quos nec hi fere meminisse

iam eorum memoriam fallentibus, quos a puero illa ars, et tot discriminum superstitio, exercet. In illius Belgii parte, quam suo nomine Germania inuasit, 27) fere illae prouinciae, quae sub Burgundica olim stirpe unum corpus bello, nuptiis, successione, fecerunt, mox ad Hispanum coniugii foedere delatae, 28) et summum illius gentis robur, 29) si tam pati absentis principis cruda imperia, quam praesenti parere, potuissent. 30) Sed ex his populis 31) multi durius hac aetate se habitos questi, rescissis concordiae uinculis, quibus cum principe, ac inter se, tenebantur, acerrima tempestate, et ad Europae terrorem idonea, inhorruerunt. 32) Per hos motus pars

65

66

67

minisse recte possunt, qui a puero id studuerunt. J. 27) Nieder-Deutschland, Germania Inferior, Niederlande. J. 28) Sub imperio Ducum Burgundiae, quorum ultimus fuit *Carolus Audax*, cuius filia unica, *Maria*, nupsit *Maximiliano I.* Archi-Duci Austriae, et post Imperatori. Ex quo coniugio prodiit *Philippus*, qui *Ferdinandi Catholici*, Hispaniae regis, filiam unicam et haeredem, uxorem duxit, quae *Carolum V.* et *Ferdinandum I.* peperit, quorum ille rex Hispaniae, ac postea Imperator est factus, Belgium coniunxit cum regno Hispanico, illudque reliquit filio suo, *Philippo II.* B. 29) Potuissent esse Hispanorum maximum robur J. 30) Si crudele imperium regis, *Philippi II.* in Hispania commorantis, tam aequo ferre animo, quam praesentem patrem eius, *Carolum V.* potuissent. J. 31) Belgicis. J. 32) Acerrimo bello, quod uniuersam Europam in stuporem dedit, uelut tempestate quadam, concussi sunt. B. Sic Tacitus Hist. libr. III. cap.

 LXXXV.

pars 33) sibi libertatem armis fecit, et ceteri, 34) siue domiti bello, siue antiquum dominorum nomen reueriti, in principis fide manserunt. Qui, Hispanorum imperium aspernati, in rempublicam secessêre, 35) ii maxime ad Oceanum colunt, 36) ad exteros populos nomen a praecipua inter illos Batauorum gente 37) sortiti. Necessaria post defectionem audacia rem nauticam curauêre. 38) Inde robur atque opes 39) omnia littora scru-

68

69

LXXXV. *inhorrescere uacuis*, et Annal. libr. XI. cap. XXVIII. *domus principis inhorruerat*. Conf. Nonium Marcellum libr. V. de proprietate Sermonum, No. 7. 33) Septem prouinciae, quae *Foederatum Belgium*, seu *Prouinciae foederatae*, dicuntur, quae coeperunt coniurare in libertatem A. C. cIↃ IↃ LXXIX. et cum Hispanis septuaginta, et amplius, annos dira bella gesserunt pro tuenda libertate, donec eam A. C. cIↃ IↃ CXLVIII. legibus pacis Westphalicae, obtinuissent. 34) Decem prouinciae *Belgii Hispanici*, seu *Austriaci, Brabantia, Flandria, Limburgum, Luxenburgum, Geldriae pars, Artesia, Hannonia, Namurcum, Mechlinium, Antuerpia*. 35) Secesserunt ab Hispanis, ut nouam rempublicam constituerent, eamque ab omni regum potestate liberam. B. 36) Habitant. Ita Tacitus Annal. libr. II. cap. XLI. *Quaeque aliae nationes usque ad Albim colunt*. 37) Sie werden insgemein die Holländer genennet, quoniam Batauia, seu Hollandia, potentior reliquis prouinciis foederatis est. J. 38) Sie haben sich nothwendig auf die Schiffahrt legen müssen. Rei enim nauticae notitia iis aeque, ac Lacedaemoniis, Atheniensibus, Carthaginiensibus, Romanis, Venetis, ad stabiliendum imperium maxime necessaria erat, populo quippe ad maris oras sito, et multarum rerum indigo. B. 39) Accesserunt Hollandis. J.

40) Vt

scrutantibus, 40) et per hos 41) infestum 42) Hispaniae mare, statimque aucta 43) oppida, et ex quotidianis praedis diuitiae. Accessere ex Gallia, Angliaque, auxilia, 44) in mutuam tam eorum, qui iuuabantur, utilitatem, quam illorum, qui iuuabant. Alii, 45) sub Hispaniae sceptro positi, nomen quoque a Prouinciarum una duxere, et per orbem Flandrorum appellatione censentur. Distinctis in haec duo imperia 46) populis, idem tamen genius, iidem mores, manent. Candida quidem, sed ueluti coeli uitio 47) depressa, ingenia, quae etiam grauius bibendi intemperie stipant, 48) siue hanc sitim fortuna terrarum, 49) et ex maioris Germaniae 50) uicinia uelut spiritus, siue mos educandae infantiae, accendit. Quippe adhuc ab ubere pendentibus, quo paulatim lactis desiderium minuant, lagunculas ad similitudinem uberis effictas, 51) et hordeaceo potu plenas, 52) tradunt in manus. Tum rudis

70 71 72 73 74

40) Vt undiquaque aliquid conquirerent peregrinarum mercium. 41) Batauos nautas ac piratas. J. 42) Fuit ea tempestate scilicet, qua feruebat bellum inter Hispanos et Batauos. J. 43) Belgii foederati diuitiis sunt. J. 44) Aduersus Hispanos. J. 45) Belgii Austriaci incolae. J. 46) Prouinciarum uidelicet foederatarum, et Belgii Hispanici. B. 47) Grauitate aëris obtusa. B. 48) Intemperata cupiditate bibendi stupidiora reddunt. Id de plebe, non de proceribus, qui temperantiae studere solent, accipiendum. B. 49) Conditio, Genius illarum prouinciarum. B. 50) Aus Ober-Deutschland. J. 51) Zutsche-Kännigen, kleine Fläschgen. J. 52) Cereuisia,

rudis et incuriosa aetas, 53) subinde ad os referens tarde meantem potum, sugendi similitudine capitur, 54) tum etiam innocentis otii fastidium leuat. 55) Nec utilitate res caret, si ex primis incrementis 56) rem aestimes. Quippe ualida membra, succoque 57) laetissimo ad uenustatem florentia, ita institutam infantiam decorant. Sed assidua bibendi ratio, ipso usu in perpetuam uoluptatem transiens, subinde palati auiditatem sollicitat, semper utique post hunc morem aut natan-
75 tem, aut arentem. 58) Accedit illius potus conditio, non ad diluti uini 59) consuetudinem sitim satians, sed crasso liquore identidem faucibus relinquens, quod succedente potu diluendum sit. 60)
76 Illa tamen perpotandi dulcedine [quod mireris] in segnitiem non merguntur obrutae 61) mentes, sed ultra ceterarum gentium sedulitatem merca-
77 turae, artificiisque, incumbunt. Assuefactis scilicet, robustisque, corporibus illi uitio pares sunt, 62) et haustas inter conuiuia nebulas 63) mirabili

uisia, zytho, Gersten=Safft. J. 53) Infantum. J. 54) Videtur enim sibi sugere matris ubera. J. 55) Langeweile. B. Innocens appellatur, quia infantes hoc suo otio nemini nocent. B. 56) Infantiam. J. 57) Sanguine. J. 58) Aut perpetuis potationibus rigatur, aut, omisso potu, arida et sicca est. J. 59) Admixta aqua temperati. B. 60) Es dürret und trocknet den Mund aus, daß einem immer mehr durstet. 61) Inebriatae. B. 62) Sie können einen Trunck vertragen. B. 63) Crapulam, ex uaporibus haustae cereuisiae ortam. B.

64) Dissi-

bili felicitate exsoluunt, 64) adeo, ut in multam noctem producta temulentia postero mane ad negotia uacaturis pigritiam non imponat. Nulli 78 ad uilium artium 65) industriam meliores. Otium plus, quam Attica seueritate, 66) mulctauerunt. Pueri, in tyrocinia distributi, 67) publico, si ne- 79 cesse est, sumtu uirgines, ad filum, lanamque, eruditae, omnem aetatem idoneus 68) sudor exercet, et a puero familiaris labor ignotam segnitiem, uel ipsa consuetudine, nescit amare. Tam 80 frugali disciplina 69) artificiorum uis ingens 70) opulentiam illustrat ciuitatum, paucique in mendicitatis ueterno 71) acquiescunt. Ingenium po- 81 puli neque capax, neque patiens, fraudum. 72) Ea fide, qua sunt digni, facile alios aestimant, sed decepta 73) simplicitas intractabili 74) odio perfidiam laedentium fugit. Inter hos eximiae 82 quaedam mentes omni saeculo sustinuerunt dignitatem litterarum, aut, ad principum, rerumue publi-

64) Dissipant, sie schlaffen den Rausch bald aus. B. 65) Opificiorum et artium manuariarum. B. 66) Athenis enim nemini licebat otiari. B. 67) Sie werden auf die Handwercke verdinget. B. 68) Talis, qui quamque aetatem deceat, et quem quaeque ferre possit. B. 69) Per quam homines assuefiunt labori, ex quo emolumentum capiunt. B. 70) Copia et dexteritas, et uarietas. B. 71) Schlafsucht, qui morbus reddit homines ad laborem idoneos. B. 72) Nec ipsum fraudulentum per se est, nec potest fraudem in aliis pati. J. 73) Wenn ihre Redligkeit einmahl betrogen wird. J. 74) Vehementissimo, immitigabili. J.

75) Ipso

publicarum secreta admissi, commissas res digna solertia curauere. Nimirum ut in regionibus, ubi uulgo, et uelut ipso natalium munere, 75) acria, aut lepida, ingenia exsurgunt, pauci ex suae mediocritatis tenore 76) uel curant, 77) uel possunt, excedere, ita humilioris ueluti fati gentes, 78) et plus antiqua bonitate, 79) quam per uanam subtilitatis culturam, 80) ornatae, interdum ingeniis sunt insignes, quae propius ad coelum accedant, quam ad terram erant nata. 81) Batauorum optimates ad reipublicae genium, quam ipsi fecere, animos quoque et mores, uelut in uulgus, deduxerunt, 82) siue facilitate naturae, et in eam sortem nati, 83) quam res suae hodie habent, siue callida, et ad tenendum 84) populum apta, imagine, 85) promti quoque ad mutuae serui-

83

84

75) Ipso natiuitatis priuilegio. B. 76) Statu et conditione. J. 77) Curae sibi habent, ut exsurgant. J. 78) Quae non tam miti aëre utuntur, quae non tam felici utuntur ingenio, non tam propitia natura. B. 79) Mit alt-Deutscher Redlichkeit. J. 80) Als mit allzu grosser Scharfsinnigkeit. J. 81) Quae, quum humili conditione nata esse uiderentur, eminuerunt tamen praeter cetera. J. 82) Ita animos moresque finxerunt, ut quasi descendere ad uulgus, et ad huius mores sese accommodare uideantur. B. 83) In eam conditionem, ad eos mores, quos respublica Democratica requirit. B. 84) Ad alliciendum et persuadendum. B. Sic Plinius libr. II. Ep. V. *Adnixi sumus, ut, quamlibet diuersa genera lectorum, perplures dicendi species teneremus*, et libr. VI. Ep. 17. *Quo genere spectaculi ne leuissime quidem teneor.* 85) Simulatione.

seruitutis imperia, nisi cum iussi imperare. 86) At proceres Hispanicae ditionis plus scilicet stimulis aularum exercentur, 87) et Belgicos animos imperantis populi moribus miscent. 88) Hinc ueluti gemina illis indoles, uariatumque, ac paene diuisum per diuersissimos affectus, ingenium. 89) Sed inter ceteras cupiditates praecipua honorum libido est. Titulos ac nomina, per adulantium astus inuenta, ad discrimen dignitatum, anxie ambiunt ac tuentur. Neque ulla re magis tibi eorum 90) animos conciliaueris, quam cum arte, et honore, compellando. 91) Blandientibus faciles, largique honorum, dum maiores expectant. 92) Ita callidae laudationis fraudem uera, simplicique, gratia remunerantur, 93) nisi quod inanibus causis ad amandum concitatos saepe

85

86

87

latione. B. 86) Professi, se libenter uelle exequi, quae imperet populus, excepto eo tempore, quo iubentur hi proceres imperare, uelut duces exercituum, aut classium, uel etiam uelut summi magistratus. B. 87) Ambitione aulica impelluntur, sie wollen nicht gerne mit iedermann reden, noch ihn hören. B. 88) Animos libertati, mitique imperio, assuetos, moribus Hispanorum grauibus, et seruituti imponendae addictis, miscent, sie wollen die der Freyheit gewohnten Niederländer allzu Sclavisch, nach Spanischer Art, tractiren. B. 89) Sie treffen einander gar nicht in der Gemüths-Art. 90) Procerum Belgii Hispanici. J. 91) Als wenn man sie nicht tituliret. J. 92) Wer sie höfelt, dem erweisen sie hinwiederum viel Ehre. B. 93) Das Flattiren erwiedern sie mit aufrichtigen Dancke. J.

94) A

saepe idem impetus mutat, uana forsitan suspicione contemtus usque ad odium quoque auersos. 94) Vulgus in illis utrimque prouinciis 95) speciem libertatis, et uana paritatis indicia, 96) plus ipsa libertate aestimat. Et hinc artes, 97) quibus facile capi possit, non dedignari rusticos iocos, per uiam annuere 98) commessantibus, et, cum multum emineas, 99) ipsis tamen, nihil auferente, nec multum duratura, humilitate misceri. 300) Guilielmus Auriacus, 1) summorum consiliorum uir, plus hac arte, quam ulla acie, Ibericas 2) opes afflixit. Agrestes Batauorum pleraque oppida ad Oceanum incolebant, haud dubie deficientis ab Hispano Belgii summum robur, et utriusque solis diuitias fatigaturum. 3) Nam

88 89 90 91

94) A pristino amore. J. 95) Belgio. Hispanico et Foederato. B. 96) Wenn sie meynen, die grossen und fürnehmen Herren halten sich nicht höher, als das Volck, sondern ihme gleich. B. 97) Quae sint, facile liquet. Man kan leichtlich lernen, womit man sie am besten fangen, oder gewinnen könne. J. 98) Eine freundliche Mine machen, freundlich zusprechen, dancken, Bescheid thun. 99) Dignitate et honore. J. 300) Familiariter conuersari cum plebeiis hominibus, sine periculo tamen dignitatis, quum isthaec familiaritas non duret diutius, quam cum iis fueris. J. 1) Printz Wilhelm von Oranien, pater Mauritii Ducis, Comes Nassouiae, de cuius ingenio et moribus Famianus Strada libr. II. de Bell. Belg. 2) Hispanorum potentiam fregit. Iberus, Hispaniae celebris apud ueteres fluuius. B. 3) Opes, quas Hispani e prouinciis, ad orientem et occidentem solem sitis, acquirebant, fracturum, debilitaturum.

Nam urbes natura, situque, impeditae 4) non operoso 5) munimento poterant ad inexpugnabile robur educi. Sub prima igitur defectionis initia Guilielmus popularitatis 6) nouitate animos omnium in se conuertit, reputantes, quanto meliore conditione, quam sub ipso rege, uiuerent, sub auspiciis ducis, sibi fasces et imperium debentis. 7) Quippe ab aratro, aut nauigio, inculti adibant nec maiestate, nec satellitio grauem. 8) Ipse altissima calliditate 9) gaudebat, non se per inuidiosa nomina 10) ab obuiis, abiectisque, 11) sed et Guilielmum interdum, appellari, gnarusque, quo potissimum modo suae gentis affectus impellerentur, nullam salutantium uilita-

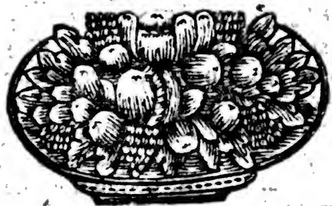
92

taturum. J. *Fatigare* est frangere, affligere, infirmare. Sic Tacitus Hist. libr. V. cap. III. *Inopia aquae fatigabat*, et libr. IV. cap. LXXXIV. *Cunctantem uaria pernicies, morbique, et manifesta coelestium ira, grauiorque indies, fatigabat.* 4) Von Natur und Kunst vortrefflich befestiget. B. 5) Facili negotio, et sine magno sumtu. J. 6) Popularitas, wenn sich ein Fürst und Herr sehr freundlich gegen die Unterthanen stellet. B. Eiusmodi autem popularitas tam magni Principis, qui tum regis Hispanici nomine praeerat Belgis, res noua, et adhuc insueta, uidebatur incolis, eoque nomine gratissima erat. J. 7) Qui debiturus sit populo principatum, si oblatum a populo imperium suscipiat. J. 8) Agricolae et nautae libere adire poterant Guilielmum, qui nec fastum ullum prae se ferebat, nec habebat satellites. B. 9) Imperscrutabili, er war ein stilles Wasser, das sehr tief war. B. 10) Titulos ingentes et ambitiosos. J. 11) Vilissimis homunculis.

uilitatem alto, aut incurioso, supercilio obibat. 12) Excepta uox in adulationem castigantium humanitatem suam: 13) *Hominem bene emi, qui salutatione constaret.* 14)

CAPVT

lis. B. 12) Non spernebat ullius hominis salutationem, licet ille uilissimus esset, sed resalutabat salutantes omnes. J. *Obire uilitatem salutantium* dicitur, ut *obire delectum, tributa, munera,* apud Tacitum Vit. Agric. cap. XIII. *et obire omnes numeros comitatis* apud Plinium Panegyr. cap. LXX. 13) Auditus est Guilielmi huius aliquando sermo, quum quidam adulatores nimiam ipsius humanitatem reprehenderent. B. 14) Es sey ja ein leichtes, einen Menschen grüssen, oder ihme dancken, wenn man ihn dadurch gewinnen könne. *Bene emi*, est uili pretio emi. Quod fit, quum quis solo salutationis officio capi potest, et ad obsequium obligari. B.

CAPVT VI.

Italiae et Italorum indoles.

ITaliam intra exiguas olim aquas, quae Rubiconem 1) faciunt, aestimatam, nunc Alpium claustra, propius ad naturae mentem, 2) definiunt. Tellus multum suis bonis, sed amplius propitiae famae, 3) debens. Olim Graecorum coloniis 4) ad orientem 5) celebrata, tum magnitudine imperii, 6) quo illustrius nulla aetas aspexit, et suorum ingeniis, culta, nunc etiam, post excisos Romanae magnitudinis neruos, 7) adhuc multis gentibus manet omnis uitae et institutionis exemplum. 8) Ibi laeuigari 9) iuuentutem, ibi

1) Rubico exiguum Flaminiae flumen, quod diuidebat Italiam proprie dictam a Gallia Cis-Alpina, nostro saeculo circa ortum *Rugon*, seu *Rugoso*, apud *Cesenates Rubicone*, paulo inferius *Pisatello*, ad mare, ubi inter *portum Cesenatem* et *Ariminium* influit, *Fiumesino* dictum, aliquot praeliis nobilitatum. Conf. Lucanus libr. I. v. 213. 2) Welches denn der Natur viel gemäßer ist, als welche durch die Alp-Gebürge Italien von allen angräntzenden Ländern abgesondert. 3) Italien hat zwar viel Gutes, aber das Geschrey davon, und der Ruhm, ist würcklich grösser, als die Sache. B. 4) Quas *Antenor* et *Aeneas* deduxisse feruntur. 5) Ad sinum *Adriatici* maris, qua *Venetorum* nunc est ditio, circa *Patauium*, et in *Latii* confiniis. 6) Romani, quod, *Lauinio* et *Longa Alba* relictis, auctore Romulo, institutum est. J. 7) Vires ac potentiam fractam. B. 8) Dienet annoch vielen Völckern zum Muster, wie man lehren und leben solle. 9) Expoliri, excoli ad elegantiam morum.

ibi humanitatem uelut ludum 10) aperire, nostri
5 homines 11) arbitrantur. Ipsa nomina urbium, locorumque, tot historiis, fabulisque, uulgata, ad stuporem imperitorum ualent, 12) semperque aliis
6 sincerius, quam sibi, credentium. 13) Hoc mortalium fauore et Italiae mala 14) teguntur, et bo-
7 na speciosiora 15) sunt. Nec dubium, quin aliquot locis amoena 16) sit supra ceterarum regionum felicitatem, qua Benacus 17) masculis undis 18) per montium claustra 19) ludit, qua Auernus, Puteoli, Cumae, 20) lasciuiunt. 21) Etiam quicquid Gallico nomini Longobardi eripuerunt, 22) ferme aequis, et irriguis, agris 23) pulchritudinem

morum. B. 10) Da könne die Jugend galant werden, und Höfligkeit lernen. B. 11) Angli, Galli. J. 12) Solent imperitos coniicere in summam admirationem. J. 13) In admirationem rapiunt eos, qui aliorum narrationibus plus, quam suis oculis, credunt. J. 14) Vitia, Mängel. J. 15) Maiorem speciem, famam assequuntur, quam reuera habent. J. 16) Italia. J. 17) *Lago di Garda*, sub quo *Verona* est, et ex quo *Mincius* fluuius in *Padum* se prouoluit per profundas ualles. 18) Rapidis, fortibus. B. 19) Apennini montis, qui Italiam in superam, et inferam, distinguit, et mediam continuo iugo secat. Conf. Lucanus libr. II. v. 396. seq. 20) Auernus, Campaniae lacus, Puteoli, et Cumae, ad sinum Cumanum et Puteolanum, portibus et pharo insignes urbes Campaniae, quae nunc regni Neapolitani pars est. B. 21) Oculis lasciuientibus uoluptatem praebent. J. 22) Mediolanensis Principatus cum uicinis, Parmensi, Mantuana, Veneta, ditionibus. B. 23) Platt, eben Land, das von Bächen durch-

tudinem suam habet. Sed si totius Italiae fortuna cum uicina conferatur Germania, Galliaque, et ad Septentriones pertinente Britannia, tunc fortasse et erubescemus, quod praeuaricatione nostra, 24) qui tantam illius famam ultro alimus, 25) dotes premat nostrarum regionum non inferiores. 26) Tellus frequentia montium aspera, aut nimio, et maxime sterili, aestu 27) torrens. Solum in plerisque locis aret, et qua segetes patitur, frequens rubiginis tabes 28) crudas fruges 29) corrumpit, aut incussa turbinibus grando. 30) Ne pascuorum quidem magna uis, 31) improbo uellere, ciboque peiore. 32) Et uix unquam ubertas Italiae suis alumnis per triennii continuam felicitatem satisfecit, 33) multo minus suffectura, nisi frugalitas, 34) coelique conditio,

8 9 10

durchflossen und befeuchtet wird. B. 24) Uberschreitung. *Praeuaricatio* est, cum terminos alicuius rei transgredimur, wenn wir über die Schnur hauen, der Sache zu viel thun. B. 25) Maiorem facimus, augemus. J. 26) Wir müssen uns beynahe schämen, daß wir Italien so hoch erheben, da doch unsere Länder gewiß nicht weniger Gutes und Lobwürdiges haben. J. 27) Nimio solis aestu, qui efficit sterilitatem soli B. 28) Da die Saat wegen grosser Hitze gleichsam verschwindet, daß die Körner nicht zum Wachsthum kommen können. B. 29) Immaturas. B. 30) Starcker Sturm-Wind und Hagel. J. 31) Copia est in Italia. J. 32) Die Wolle der Schaafe tauget gar nichts, und das Fleisch ist nicht schmackhafft. B. 33) Fast alle drey Jahre ist ein grosser Mißwachs in Italien. B. 34) Incolarum. J.

tio, 35) multum cibum aspernantis, parca et sobria conuiuia temperaret. Variorum generum arbores, quae sub nostrorum siderum mansuetudine 36) largo prouentu 37) se onerant, ibi, nimio sole 38) consumtae, inualidos, et uix utiles, fructus edunt. Malis autem aureis, 39) punicisque, 40) praeferuida regio, et diuersa ficuum stirpe, ad suorum aestuum leuamen 41) abundat, 42) quae nec necessaria ad humanos usus sunt, et, per orbem circumlata, 43) plus nostris deliciis, quam pretio suo, merent. 44) Nam oliuas, quanquam ibi inter tria maxima humani generis commoda, cum segete, uinoque, 45) numeratas, maxime ex suarum regionum conditione aestimant, in quibus pascuorum uitio 46) siccae boues exilia ubera, aut olida, 47) mulgentibus tradunt. Carnes, si paucissimas excipias, animalium sub sole peruicacius 48) durantium a nostrarum mensarum deliciis paene in alios sapores degenerant. 49) Vt iam illa parasitorum gula,

11 12 13 14 15

35) Die Landes-Art, aëris conditio, quae uulgo *clima* dicitur. 36) Sub miti aëre nostrarum regionum. J. 37) Fructuum. J. 38) Solis aestu nimio, μετονυμικῶς. J. 39) Citronen. J. 40) Pomeranzen. J. 41) Diuersis generibus ficuum, quibus incolae solent sitim ex aestu leuare. J. 42) Italia. J. 43) A mercatoribus. J. 44) Wir machen eine Delicatesse daraus, sie sind es aber kaum werth. J. 45) Nebst dem Getreyde und Wein. J. 46) Aus Mangel guter Waide. J. 47) Da wenig Milch in den schlaffen Eytern ist. B. 48) Diutius, constantius. J. 49) Bekommen gantz einen andern Geschmack. J.

50) Lecker-

gula, 50) Graecas, Romanasque, comoedias piscium commendatione implens, pro illarum sedium sorte 51) non parum uideatur sapuisse. 52) Vrbes eximiae amoenis, ut plurimum, locis conditae. Domus non e fragili materia, hae praesertim, quas palatia appellant, plus interdum sua mole 53) spectabiles, quam ad habitantium usum aptatas. Vario marmore, ac interdum auro, nitent, fastigia 54) ingenti opere in altum producuntur. Exesae statuae 55) pretiosis locantur umbonibus, 56) haud raro solo uendentium mendacio debentes, 57) quod tam ambitiose emineant. 58) Qua uero parietes laxantur 59) in fenestras, non par reliquo artificio aedibus decor est. Nam plerumque aut carbasi uile textum, 60) aut inunctae oleo chartae, 61) id spatium amplectuntur, quod recipiendo lumini destinant, 62) quae

16
17

50) Lecker-Maul. J. 51) Pro natura et conditione illarum Italiae regionum. B. 52) Delicatum saporem habuisse uideatur. J. 53) Amplitudine. J. 54) Die Giebel. B. 55) Antiquae, et uetustate attritae, fast verzehret vom Alter. B. 56) Basibus, Postementen, uel etiam in speluneulis, quas Galli *nithes* appellant, Germani ein Gehäuse. B. J. 57) Quae statuae haud raro pretium suum debent mendaciis eorum, qui uendunt eiusmodi reliquias antiquorum. J. 58) Quod ponantur in locis tam conspicuis, et habeantur in tanto pretio. B. 59) Sic Plinius libr. XX. cap. V. *Laxare sese ab angustiis in latitudinem* dixit. 60) *Carbasus* genus est subtilissimi lintei, unde Vorhänge vor die Fenster. B. 61) Mit Oehl getränktes Papier. J. 62) Da das Licht hinein fallen

quae nec in publicum decent, 63) et eorum oculos, qui sunt in aedibus, intra triclinii, aut porticus, fores, tanquam in custodia, 64) coërcent, longe a Britanniae, aut Galliae, cultu, 65) quo muri ad fenestras aperti uitro iunguntur, libero ad exteriora conspectu, laetaque trepidantis, ut solet, splendoris imagine. 66) Templa autem [nam in tantae famae parte sunt] 67) nec totam aduenarum expectationem implebunt. In imaginibus signisque 68) summus decor. Nihil aris formosius. Purpuram, sericumque, inter gemmas, et metalla, 69) pro uilioribus ornamentis numerant. Solum, 70) omnis artificii pauimentis 71) effulgens, diuerso marmore miscetur, quod per idoneos colores, uel imaginem florum reddit, 72) uel in uolucrum, pecudumque, speciem

18

fallen soll. J. 63) Es stehet auf die Gasse hinaus nicht wohl. B. 64) Carcere aliquo J. 65) Ab elegantia aedificiorum in Gallia et Britannia. J. 66) Resplendescentia radiorum solarium per fenestras uitreas uidetur quasi laete trepidare. J. 67) Pars sunt illius famae, qua apud exteros Italia celebratur. B. 68) Imagines sunt picturae, signa, statuae. B. 69) Aurum et argentum, es muß bey ihnen alles mit gülden- und silbernen Stück und reich besetzet seyn. Dahero kömmet Purpur und Seiden in schlechtes Ansehen. J. 70) Der Fußboden in der Kirche. B. 71) Mit einem künstlichen Esterich, quod construitur uariis lapillis, artificiose ita compositis et coniunctis inter se, ut uarias repraesentent figuras. Quod *tessellatum opus* ueteres, aut *musina opera* appellarunt. B. 72) Repraesentat. J.

73) Ita

ciem coniungitur. Columnae etiam ex marmore ingentes, et paene ad illius lapidis uilitatem.73) Sed tam opulenta pulchritudo non ad ultimum uenustatis 74) peruenit, fastigiis scilicet plerumque non editis, 75) et nunquam libero sole in obscuras sedes 76) admisso. Fenestrae multo ferro, et ipsa picturarum densitate, inumbrantur.77) Si quam aedem uel fores opportunae, uel uiciniae libertas 78) illustrat, etiam appositis uelis.79) pariete interiecto, tanti sideris munus 80) repudiant. Adeo religionis sensum putant tristitia noctis elatum, et per lucis iucunditatem exspirare. 81) Quicquid uero peregrini de publicis illis operibus credant, certe priuatas hospitiorum 82) sordes, ac plurimum 83) egestatem, non sine tristi sensu et mirantur, et oderunt. Quippe in diuersoria delatos ieiunae, squalentesque, epulae inter

19

73) Ita ingentes, ut inde uilitas marmoris cognoscatur. B. 74) Ad perfectam uenustatem. J. 75) Altis, sed depressis. J. 76) In templa ista obscura radii solis libere non admittuntur. J. 77) Eiserne Gatter sind vor den Fenstern, und die Glaß-Scheiben sind wegen der darauf getragenen dicken Gemählde gantz dunckel. B. 78) Wenn eine Kirche auf einem freyen Platze lieget, und mit andern Häusern nicht verbauet ist. B. 79) Vorhängen. J. 80) Solis radios. B. 81) Persuasum est Italis, sensum religionis, die Andacht, exaltari et augeri tristi eiusmodi obscuritate, contra eum minui et deleri iucunditate lucis solaris. J. 82) Diuersoriorum, der Gast-Höfe. J. 83) Plerumque, da gemeiniglich nichts zu bekommen, oder zu haben ist, Schmahl-Hanß regieret.

 84) Effi-

inter auiditatem et fastidium diuidunt. 84) Tum tricliniorum situs, 85) tum culicum, cimicumque, omni genere infesta cubilia. Acer inde diuersitor, 86) et inclementis hospitii grauis merces. 87)
20 Sed alia illi regioni blandimenta fortuna inuenit,
21 quibus aduentantium studia 88) caperentur. Nam aut publicus error, aut propitium Italiae fatum, ex omni Europa ibi 89) iuuentutem propellit, mutuo in tanta frequentia solatio, quod cum ipsi sibi debeant, huic tamen imputant terrae. 90)
22 Siue igitur tuae gentis homines 91) amas, ibi frequentiam inuenies, siue te aliorum delectabit consortium, in tam numerosis diuersarum regionum coetibus 92) erit quoque, quod deligas, praecipue quodam animorum commercio 93) peregrinos alligante, ut interdum ad amicitiam plus ualeat hospites simul esse, quam ciues. 94) Ita ex omnibus

84) Efficiunt, ut peregrini nesciant, auiditas comedendi et fames, an fastidium, quod sordidi cibi creant, praeualere debeat? ob sie lieber sollen Hunger leiden, oder ihr elendes Essen zu sich nehmen? 85) Sordities. J. 86) Hospes inde fit iratus. *Diuersitor* est, qui diuertit. Der wird über so schlechte Bewirthung verdrüßlich. B. 87) Et cogitur tamen pro tam sordido hospitio magnam mercedem soluere, und muß doch die schlechte Herberge theuer genung bezahlen. B. 88) Curiositas. J. 89) Illuc, istuc. *Ibi* pro *illuc* recentius est, et JCtis usurpatum in Pandectis. 90) Sie schreiben ihr Vergnügen dem Lande zu, da sie ihnen doch selbst solches machen. J. 91) Landes-Leute. J. 92) Da aus allen Landen so viel Fremde zusammen kommen. 93) Similitudine. B. 94) Coniunctio hospitii, die Cameradschafft, quam ciuitas,

omnibus prouinciis in unum corpus transeunt, ibique communem et extemporaneam patriam 95) uidentur constituisse. Praeterea, qui in Italiam pergunt, iuuenes, ac plerumque opulenti, dum aut oppida mutant, aut praecipua incolunt, dum omnia ad uidendi, audiendique, uoluptatem solicitant, 96) animos elapsae pueritiae, uenturaeque prudentiae, medios 97) permittunt incuriosae remissioni, 98) maxime cum a patria semotis non occurrat domesticorum negotiorum facies, et haec aetas 99) a grauioribus curis seipsa subducat. Accedunt oblectamenta iuuentutis, ars equestris, cithara, 100) spectacula, 1) artifices ad comoediam nati, sed uix cothurno 2) pares. Reuersis deinde in patriam, et negotii, ut opus est, plenis, quid mirum, suaui recordatione redire mitissmi temporis ludum, 3) percussoque animo in elapsae, nec rediturae, oblectationis memoria, locum quoque tantae felicitatis conscium gratum esse? 4) Ceterum magni casus, 5) et regio toties

23 24 25 26

---

ciuitas, als die Landsmannschafft. J. 95) Da machen sie gleich Bekantschafft mit einander. J. 96) Dum cupiunt audire omnia, et uidere. J. 97) Qui medio inter pueritiam et aetatem uirilem loco stant. J. 98) Voluptati, quae uacuam ab omnibus curis postulat uitam. J. 99) Iuuenilis. J. 100) Musica. J. 1) Comoediae, et alia ludicra spectacula J. 2) Non tamen apti satis ad agendas tragoedias. J. 3) Temporis iucundissime, ac sine omni labore, acti in Italia imaginem, memoriam ludicram. B. 4) Quid mirum, si locus, qui tantam uoluptatem, nec redituram dehinc unquam, dedit, adhuc iucundus sit? J. 5) Significat hic auctor irruptiones uariarum

ties in exitium sui diues, illos primos, et quos ex ueteribus discimus, 6) mores de Italicis genti-
27 bus ut plurimum excussit. 7) Animus tamen omnium rerum capax. Neque pingui impetu, 8) et tantum ad naturae imperium, 9) sed erudite, et cum artificio, 10) uirtutes, aut uitia, sequuntur.
28 Humanitatis effusa promissio 11) ab iis omni corporis gestu sancitur, 12) uerba exactae urbanitatis, 13) et, cum uolunt, ad persuadendum aptis-
29 sima. Etiam prolixe beneuolentiae indulgent, 14) et, ubi uere amant, omnia discrimina habent in-
30 fra tam humani foederis sanctitatem. 15) Si quos autem oderunt, siue sponte auersi, 16) siue se lacessitos

---

rum gentium in Italiam, praecipue uero Gothorum et Longobardorum, qui, diu in Italia dominati, suos mores inuexerunt. B. 6) Quos in Romanis fuisse discimus ex ueteribus Historicis. B. 7) Es haben die heutigen Italiäner die alten Römischen Sitten gar nicht mehr. Ita Cicero pro L. Muraena: *Nobis omnia ista studia de manibus excutiuntur.* 8) Tumm in den Tag hinein. B. Sic Cicero: *Pingui Minerua:* in Laelio, et: *Poëtae pingue quiddam sonantes:* pro Archia. 9) Impetum, was einem gleich beyfället. B. 10) Acuta quadam ratione et consilio. B. 11) Sie geben die besten Worte, machen einen Hauffen Complimente. J. 12) Confirmatur, sie verbücken sich darzu, und bekräfftigen es mit vielen Gebehrden. J. 13) Die allerhöfflichsten Worte, uerba, in quibus nihil possit humanitatis desiderari. B. 14) Beneuolentiam comprobant prolixe. J. 15) Solent omnia pericula libenter subire, minorisque aestimare, quam amicitiam sancte confirmatam. J. 16) Quasi naturae quodam fastidio et odio, wenn sie von freyen Stücken, und ohne gegebene Ursache, von einem absetzen.

cessitos 17) existiment, ideo periculi plenior res est, quia, hanc animi aegritudinem plerumque tegentes alte, 18) interim aemulationis, aut offensae, memoriam recondunt. Laesi interdum ad obsequium descendunt, ut inter amicitiae iura 19) tutiori fraude grassentur. 20) Etiam aetatem haec odia ferunt, 21) ac, quod noxiosissimum putes, nonnunquam animus tam facilis est ad uulnus, 22) quam pertinax ad cicatricem. 23) Mentes intra tristiorem prudentiam castigatae 24) uix sustinent iocos, nec quid temere, et absque consilio, uel dicere assueti, uel facere, ex suo quoque more alios aestimant, 25) nutus 26) omnium, oculos, uerba, in argumenta animi superflua subtilitate ducentes. 27) Ita perpetuis suspicionibus, atque curis, sui astus poenas luunt. 28) Sed et ipsa nimiae calliditatis opinio est ingrata, cum, uix in simplicem, 29) nec suspectam,

31

32

33

absetzen. B. 17) Aliqua iniuria. J. 18) Profundo pectore. B. 19) Simulatione amicitiae. B. 20) Vltionem suam liberius exerceant. B. 21) Durant in iis per omnem uitam. B. 22) Ad perferendam ab aliis iniuriam J. 23) Ad ultionem. B. 24) Assuetae ad uitam seueram, et grauiorem disciplinam. J. 25) Sie reden und thun nichts ohne Überlegung, urtheilen dahero von andern auch nach ihrer Art. J. 26) Motus capitis et aliorum membrorum. J. 27) Adeo, ut ex iis signis, uelut ex certis argumentis, concludant de aliorum cogitationibus. Quae subtilitas superflua et superstitiosa est. B. 28) Perpetuo scilicet timore, qui animum affligit ex suspicionibus et diffidentia, B. 29) Ingenuam, sinceram.

ctam, familiaritatem descendentes, 30) semper stare in specula 31) credantur, quid ceteri agant, arbitraturi. 32) 34 Venena, damnatamque libidinem, 33) ideo omiserim, quod non Italiae propria uitia, sed in totum orientem criminatio, ad meridiem quoque deflectens, 34) uni genti praecipue imputari iure non possit, maxime cum haec scelera, tenebris, fraudique, mandata, 35) et negari facilius a consciis possint, et ab aemulis fingi. 35 Ingens autem, et publica, crudelitatis opinio est, qua illic feruntur odia inter se inimici exercere, praedonesque grassari, ita affectus dispensante natura, 36) ut, in quibus regionibus maior passim humanitatis species cernitur, ibi praedonibus sit trucior animus, inimicitiarum quoque, et ultionis, ingenium 37) magis in barbaros ritus 38) degeneret. 36 Nam Italia, ultro prodigens ob-

sequii,

ram. B. 30) Demittentes sese, sich einlassende. J. 31) Gleichsam auf der Schild-Wache, ita, ut semper insidientur aliorum factis ac uerbis. B. 32) Vt *arbiter speculatorem*, *arbitrium prospectum*, significat apud Plautum et Horatium, sic *arbitrari* est *prospicere*. Conf. Taubmannus ad Plauti Aulul. Act. IV. Scen. I. v. 21. p. m 216. 33) Venerem masculam et Sodomiticam. B. 34) Traxit hoc crimen originem suam ex regionibus ad orientem sitis, peruenitque postea in regiones meridionales, Africam, Italiam, Hispaniam. B. 35) In tenebris, et per fraudem, peracta. J. 36) Siquidem natura ita distribuit affectus inter uarias gentes. J. 37) Artificium ingeniosum, quo uindictae cupidi utuntur. J. 38) In inmanes, et qui accedunt ad gen-

tium

sequii, cultusque, promissa, 39) quod est 40) ad odiorum immanitatem, aut latronum, in extremum saeuitiae abiit. 41) Galli, non pari humilitate uerborum, 42) gestuumque, amicitiam colentes, multum quoque de crudelitate remiserunt. Neque enim tam facile adducuntur, ut impiis caedibus naturae ius uiolent, saltemque mortem suppliciorum maximum putant, non poenarum optabilem metam, et ad quam debeant inimicis per tormenta gradus esse. 43) Demum Anglia, a Gallicae humanitatis pompa recedens, 44) etiam multo magis ab illa crudelitatis barbarie diuertit. 45) Nam et praedones 46) spoliis contenti sunt, et omnino insolens 47) facinus adimere uitam, oblongas perticas, 48) ferroque praefixas, ceruicibus euntium illidunt, ut, animo per subitum,

37

38

tium maxime barbararum mores. B. 39) Maxime liberalis est in promittendo obsequio et officio, die Italiäner sind allzu freygebig mit ihren Complimenten. B. 40) Quod attinet ad immanitatem odiorum, latronumque. *Est* pro *facit*, *attinet*. J. 41) Der Italiäner Haß, und der Banditen Wuth, ist unaussprechlich arg. J. 42) Sie werffen sich nicht so gar sehr weg in ihren Complimenten. 43) Ad quem oporteat inimicos peruenire per gradus tormentorum. J. 44) Die Engeländer brauchen noch weniger Complimenten als die Frantzosen. J. 45) Aliena est. J. 46) In Anglia. J. 47) Inauditum, insuetum. J. 48) Lange Stangen, die oben zwey eiserne Haacken haben, so sich zusammen schliessen. Dieselben stossen dergleichen Räuber denen Leuten dergestalt auf den Hals, daß man sich nicht wehren kan, und ziehen also den Reisenden aus. B.

49) De-

tum, et breuem, liquente 49) torporem, nec illi suas res defendere possint, nec ipsi ad caedis nefas adigi, qua mutuae rixae frequenter funestae sunt. 50) Italiam autem, quanquam totam Alpes et maria in se collegerint, 51) unius quoque linguae societate cognatam, tamen diuersus, multiplexque, spiritus 52) in uarios mores egit. Saepe enim, et per partes, a diuersis gentibus uicta, non unius animi incolas admisit, 53) quos indoli suae miscens, ab iis uicissim externi genii fatis imbuta est. 54) Accessit ad formanda ingenia regiminis modus, 55) in quod se unaquaeque pars 56) post tot cladium mutationem composuit. Roma multo uariarum gentium impetu 57) iam olim de suae magnitudinis, ac opulentiae, fastigio deiecta est, tanquam orbis sua spolia inde 58) reposceret. Neque unquam mutatio ius suum in hominum animos maiore prodigio exercuit, quam cum illud imperium, 59) ingenti spiritu Romanae indolis

39 40 41 42

49) Deficiente, von Kräfften kommende. J. 50) Qualis caedes saepe fit, si rixae oriantur inter latrones et uiatores. J. 51) Intra se concludant, ambiant. J. 52) Ingenium, indoles. J. 53) Incolae diuersarum gentium, adeoque et diuersorum ingeniorum, uenerunt in Italiam diuersis temporibus. 54) E diuersarum nationum mixtura externarum quoque gentium mores assumserunt Itali. J. 55) Die besondere Regierungs-Art. J. 56) Italiae, unter welche sich ein jedes Theil von Italien, nach so vielen Veränderungen, begeben. J. 57) Incursionibus, irruptionibus. J. 58) Ex urbe Roma. J. 59) Romanum. J.

60) E

indolis erectum, humilitate et socordia afflixit. 60) Nunc ipsa urbs sub Pontificum iure, cum non modica Latii, Vmbriaeque, regione, uicinisque aliquot populis, aptos quoque tali imperio animos induit, scriptis 61) quippe, terroreque, et ueneratione coelestium rerum, 62) toto orbe sui principis 63) maiestatem plus, quam armis, et maiorum 64) fortitudine, asserens. Sub Regibus 65) autem illud omne concessit, quod a Piceno, 66) sinuque Formiano, 67) Adriaticae et Tyrrhenae undae cingunt, in ingens Ionii maris latus extrema cornua 68) Italiae effundentes. Sedem, nomenque, imperio Neapolis 69) dedit. Non alibi in Italiae finibus maioribus animis nobilium uirorum impetus, ac propemodum fastus, attollitur. 70) Equorum, armorumque, studiosi sunt, faciles ad stimulos gloriae, 71) et in omnis magnifi-

43

44

45

60) E fastigio suo in humilitatem et socordiam deiecit. J. 61) Libellis, seu literis, quas Bullas uocant. J. 62) Religionis et sacrorum. J. 63) Pontificis M. J. 64) Romanorum. J. 65) Illa omnis pars Italiae ad reges Neapolitanos et Hispanos peruenit. J. 66) Marchia Anconitana. 67) Videtur Barclaius antiquas *Formias* in ipsis Pontificalis territorii confiniis, supra sinum *Amyclanum*, seu *Cajetanum*, eo loco, ubi nunc *Fondi* est, ponere, quas tamen alii *Nolam* Campaniae uolunt fuisse. 68) Extremas prouinciae partes. J. 69) Neapolis ist die Haupt-Stadt dieses Königreiches, und giebet ihm auch die Benennung. 70) Es ist kein stoltzer Volck in Italien, als die Neapolitaner. 71) Facile impelluntur ad gloriam quaerendam. J.

46 gnificentiae cultus 72) intenti. In alia Italiae ora, qua influenti Adriatico primae terrae intercedunt, 73) urbem Veneti condidêre, cum, oppidis exuti, in illa uastitate, quam Attila Italiae
47 fecit, suis se paludibus tegerent. 74) In ea ciuitate quanquam toti nobilitati gerendae reipublicae 75) ius est, tamen summum imperium penes paucos ex senioribus 76) manet, seuerum quidem illud atque solicitum, 77) ut necesse est, in tanta uicinorum potentia, ciuiumque deinde opibus, nisi cohibeantur, ad ambitum uitio diuitiarum

72) In pompam. J. 73) Am innersten Meerbusen. J. 74) Quum illi, qui eiecti erant ex oppidis, in paludibus se occultarent tempore belli, quod Attila, Hunnorum rex, prope toti orbi inferebat ab A. C. CCCCL. Quanquam sunt, qui malint reiicere urbis Venetae initia in annum Christi CCCCXXI. quam in A. C. CCCCLV. illi tamen, si ad prima initia habitatarum illarum insularum, hi, si ad incrementa Venetae urbis respiciunt, aeque uera tradunt. Ceterum et initia urbs sua, et incrementa, terroribus ex Attilae in Italiam expeditione ortis debet, quum constet, Attilam de inuadenda Italia diu ante cogitasse, quam irrupit, eiusque consilia Italos non latuisse, quorum aliqui, inprimis opulentiores, tempestiue suis rebus fuga in illas insulas consuluisse uidentur, ne improuiso a barbaris opprimerentur. B. 75) Omnes nobiles Veneti ius habent gerendi rempublicam, et praesentes esse possunt consilio publico. J. 76) Qui appellantur Procuratores S. Marci. B. 77) Leges obseruantur seuere, et omnia aguntur cum solicitudine. B.

78) Facile

rum spectaturis. 78) Sic illa disciplina 79) domitos animos per aulicorum studiorum uenustatem non deducit, ac ne illis quidem uoluptatibus, decorique, assuefacit, qui patricias stirpes alibi tenet, 80) ut est rei equestris, armorumque, disciplina, aptae quoque elegantiae et urbanitatis, pro seculi more, peritia. 81) Plus denique publice sapere, quam priuatim 82) edocentur, nisi quod in procurando patrimonio 83) eximiam sedulitatem habent. Aliae praeterea urbes olim se composuerant per uaria Italiae littora in reipublicae auspicium, 84) quas fortunae 85) uis, erepta claritate imperii, quod per externa maria quaesierant, 86) in regum, principumque clientelam coëgit. 87) Iam in iis mixti animi, 88) semperque

48

49

50

51

78) Facile enim fieri posset, ut diuites fierent ambitiosi, et euerterent rempublicam, quod Florentiae factum est, et Mediolani. B. 79) Legum seuerior, die strenge Beobachtung der Gesetze. J. 80) Sie werden so qualificiret nicht, wie an anderen Höfen, auch nicht so artig, galant, manierlich, als anderweit die Edelleute sind. 81) Reiten, fechten, exerciren, nach heutiger galanten Art höfflich seyn. 82) Sie werden angehalten, ihren Verstand mehr zum gemeinen Besten, als zu eigenen Nutz, zu gebrauchen. 83) In procurandis diuitiis, Geld zu erwerben. J. 84) Ita, ut auspicarentur respublicas liberas, et nullius principis imperium agnoscerent, *Florentia* nempe, *Pisae*, *Mantua*, aliae. B. 85) Aduersae. J. 86) Exercendo mercaturam et nauigationes J. 87) Adegit, ut se traderent in tutelam regum, principumque. J. 88) Qui partim seruientium, partim pristinae libertatis, ingenium exprimunt. B.

 89) Du-

que pendentes 89) sunt inter gloriosae libertatis cupiditatem, cuius adhuc imaginem uident, et principum, ad quorum patrocinium confugêre, necessariam simul, grauemque, 90) potentiam. 52 Insubres 91) autem corporibus, animisque, speciem ac genium Galliae, Italiaeque, miscuerunt, uultu, membrisque, paene compositis ad Gallorum uenustatem, quam deinde Italicis dotibus 92) implent. Sed et utrinque, ut uirtutes, ita uitia, 53 exceperunt. Ceterae in Italia regiones 93) principes suos habent, modicis plerumque imperiis, ideoque maiori calliditate, ut sunt in ingenti pelago scaphae, adgubernandis, 94) cumque in angustis prouinciis, nisi per immensa uectigalia, sufficere opes non possint maiestati dominantis, 95) salubri consuetudine illae gentes assuescunt et opes inuenire, 96) et pro imperio reposcenti-54 bus non negare 97) Nihil autem est tam arduum sedulitati humanae, ad quod Italici acumi-55 nis praestantia non tollatur. 98) Ab ultima etiam

89) Dubii B. 90) Onerosam, molestam, urbibus his. J. 91) Ducatus Mediolanensis, seu *Lombardiae*, incolae B. 92) Iis, quas Itali proprias habent, reddunt perfectam. 93) Mutinensis, Parmensis, Mantuana, Florentina, ceterae. 94) Mit grosser Politique, oder Klugheit, müssen sie, wie die kleinen Kähne auf der grossen See, regieret werden. 95) Zum Hof-Staat des Fürsten. J. 96) Acquirere diuitias labore industrio. J. 97) Nec recusare tributa pendenda principibus suis ad defendendum imperium. J. 98) Sagacitas Italorum sese non extollat. J.

99) Ad

iam sorte uulgi non paucos quotidie in nomen, 99) atque opes, felix industria 200) producit. Nullum curarum genus, quod diuitias promittat, aut, si opus est, humilitatis specimen, aspernantur, 1) longi quoque laboris, speique, patientes, quorum alterum fastus Hispaniae, alterum subita, atque praeceps, uis Gallorum non toleret. 2) Altae, 3) et ad rerumpublicarum gubernationem ualidae, mentes ad omnem fortunam idoneae, frugi homines, 4) intentique ad futura. 5) Latine scribere inter illos haud pauci, non utique loqui, nôrunt. Linguam quoque, qua uulgo utuntur, quanquam nihil est aliud, quam cum corrupta Latinitate barbarorum mixtura uerborum, quantum possunt, ab originis suae uestigiis 6) loquendo, scribendoque, auertunt, adeo ut in fauces reuocent uerba, 7) quo asperitas soni, uocumque contractio, quae uix totae ad aures perueniunt, nihil Latinae cognationis uideatur habere. Quo more 8) Hispania iam et ipsam suam linguam

56 57 58 59

99) Ad nominis celebritatem. J. 200) In exercenda mercatura. J. 1) Nec humillimas spernant operas, si ex iis quaestus parari possit. B. 2) Humilitatem Hispanus fastuosus, longos labores Gallus leuior, ferre non possit. J. 3) Sublimes, prudentes, sagaces, nachdencklich, scharffsinnig. B. 4) Paruo contenti, parce uiuere soliti. B. 5) Soliciti, ut sibi in futura tempora prospiciant. J. 6) A ratione antiquae linguae latinae, a qua originem traxit Italica. B. 7) Sie verschlucken die Sylben, beissen allezeit etwas von den Wörtern ab. B. 8) Contrahendi uoces. J.

linguam infecit, ita demergens 9) simplicitatem uocum, ut confusa, et a summo pectore coacta, asperitas deleat multarum litterarum suauitatem.
60 Tamen amoenitas studiorum 10) in Italia non exigua, et maxime eae partes, 11) ad quas uiuax na-
61 turae lepiditas inuitat. Testis gentilitii carminis 12) pulchra, et ad uicinorum inuidiam grauis, ubertas, quae nomina poëtarum, tot amorum ignibus ad supplicii celebritatem fictis ardentia,
62 13) sacrauit. 14) Nec enim interest, sua, an antiquorum, 15) lingua locuti sint, cum sit eiusdem uirtutis impetus, qui tenerum, et opulentum, ingenium in popularem, quique in ueterem, facundiam laxat. 16) Nam et Graeci, quae intelligeret populus, scribebant, et Romani Graecos mimos, et Atticae eloquentiae efficax robur, ad
63 sui uulgi aures accommodauerunt. 17) Iam quid de Italicis Historiae scriptoribus dicam, istis quidem sincera prudentia uicturis, illis autem tantum nimia eloquentia, et partium fauore, peccanti-

9) Deglutiens quasi. J. 10) Humaniorum, qualia sunt Poësis, Eloquentia, Historia. B. 11) Poësis, ad quam maxime aptus est uiuidus lepos ingenii, quo praediti sunt Itali. B. 12) Italicae poëseos. B. 13) Qui poëtae describunt in suis carminibus amores uehementissimos, qui animos macerant non secus, ac supplicium, seu poena, affligit corpus. B. 14) Celebria fecit. J. 15) Latine, an Italice. B. 16) Qui impellit animos poëtarum teneros et uberes [inuentieuse, von artigen guten Einfällen] siue Italice scribant, siue Latine. B. 17) Eiusmodi ediderunt scripta, quae uulgus etiam legere posset ac audire.

cantibus? 18) Sed et sapientia coelestis, 19) 64 et humanae prudentiae disciplina, 20) ceteraque omnia, quae in Musarum tutela sunt, 21) nunquam parum illius populi ingeniis debuerunt. 22) Ad extremum non alibi sanctiorum uirtutum ex- 65 empla, peiorumue facinorum, quam in Italicis animis cernas, et, quod quidam de Attica dicebat, *nullibi uel atrocior cicuta est, uel suauius apes exsuctis, digestisque, floribus cellas implent.*

CAPVT

audire. B. 18) Quidam ex his perpetua nominis celebritate gaudebunt ob prudentiam sinceram, et non adulantem, quum contra quidam peccent nimium affectata eloquentia, uel studio partium. B. 19) Theologiae studium. J. 20) Politica. J. 21) Reliquae omnes partes humanae eruditionis. B. 22) Industriae eruditorum Italorum ingeniosae multum debuerunt semper, haben allezeit viel zu dancken gehabt. J.

CAPVT VII.

Hispanorum genius, mores.

1 VLtimum Europae claustrum 1) est in immensum Oceanum, Libyamque, 2) tendentibus Hispania, quae olim a situu Hesperia, 3) mox ab oppido Hispalia 4) appellata, tandem in 2 hodiernum nomen concessit. 5) Ingens tellus, quippe Galliam Afris committens, 6) et, si Pyrenaei

1) Hispania claudit Europam ad occidentem, eiusque finis est. Ideoque recte *claustrum* appellatur. B. Sic *claustra Aegypti*, *claustra Caspiarum*, *claustra Romani imperii*, *maris*, *montium*, *claustra terrae ac maris*, uocauit Tacitus Hist. libr. I. cap. VI. libr. II. cap. LXI. LXXXII. libr. III. cap. II. XLIII. Annal. libr. II. cap. LXI. libr. II. cap. LIX. urbes, arces, munimenta, in extremis aditibus, finibusque, posita, uel ipsas extremas prouincias, quae propugnaculo sunt ceteris aduersus hostes. 2) Africam, cuius pars Libya est, ad Aegyptum collocata. B. 3) Ab Hespero, stella occidentali. Quum autem et *Italia Hesperia* dicta sit, significanter *Hispania* ab Horatio libr. I. od. XXXVI. v. 4. *Hesperia ultima* uocatur. B. 4) Ab oppido *Hispali*, Baeticae Hispaniae urbe clarissima, quae nunc Seuilia dicitur. B. 5) Ita ut Hispania uocetur. J. Quanquam longe alia est cl. Bocharti, et aliorum, de Hispaniae appellatione sententia, qui a שפנים *cuniculis*, quorum magna ibi multitudo est, a Phoeniciis mercatoribus, illuc, quum Carthaginem peterent, diuertentibus, nuncupatam primum arbitrantur. 6) Quasi coniungens cum Africa Galliam. B.

7) Mon-

naei 7) paterentur, insula, 8) antiqua 9) ubertate insignis, hodie per uastas solitudines fidem tot historiarum corrumpens. 10) Nudum 11) in pluribus locis solum, et sterilibus arenis incultum, egens aquae, non herbarum, non messium, 12) decore spectabile. Sed qua 13) tepentibus uenis 14) frugum, aut uinetorum, alimenta suggeruntur, mirum est, quantum natura indulgeat. 15) Illic ubertas eximia, et paene reliquae plagae 16) sterilitatem pensatura. Monstrum 17) putes, quod alicubi arua auctum centies semen agricolae restituunt. Frequentia 18) oppida non sunt, sed nec in iis commeatus, 19) quo hospites

3 4 5 6

7) Montes, qui Hispaniam a Gallia diuidunt. J. 8) Quippe undique mari circumfusa, nisi ubi Galliae per montes Pyrenaeos iungitur. J. 9) Inde ab antiquissimis temporibus clara facta ubertate sua. Quod liquet ex Strabone, Mela, Polybio, Diodoro Siculo, Justino, Athenaeo, aliis. B. 10) Vastae solitudines, quae nunc in Hispania sunt, efficiunt, ut uix credamus, ea, quae ueteres Historici de antiqua Hispaniae ubertate commemorarunt. J. 11) Quod gramen non profert. B. 12) Largo frugum prouentu. J. 13) Parte soli, ubi. J. 14) Aquarum, fontium, fluminum. J. 15) Quam ubertim crescant omnia. J. 16) Hispaniae, es träget, wo das Land Wasser-reich ist, so viel, daß beynahe gantz Spanien davon kan versorget werden, und man also der Unfruchtbarkeit in übrigen Gegenden so sehr nicht achten darff. J. 17) Rem uix credibilem, prodigio dignam et admiratione. B. 18) Volck-reich. J. 19) Copia uictus, quo excipi peregrinantes possint, es ist da wenig von Lebens-Mitteln zu haben. B.

tes Gallico, Britannoue, aut Italico saltem, more excipi possint. 7 Incolae autem in priscos habitus, geniumque maiorum, ut maxime durant. 20) 8 Robustum 21) hominum genus, laborisque illius patiens, non 22) quo arua coli solent, aut artificia procurari, sed qui maxime est ad bella idoneus, ut est ferme peruigilium, inedia, sitis, et omnino ad militarem disciplinam obsequium. 23) 9 Nam in susceptas spes pertinax animus praecipue uirtutis partem credit 24) malis, et periculis, non lassari. 10 Hinc ad Romanas olim partes obstinata 25) Saguntus 26) excidio suo, et mutuae caedis fortitudine, clara. Tum pro famae magnitudine parua Numantia, 27) tot Romanorum primo, ad extremum sui, uictrix. 28) 11 Lusitania quoque repenti-

20) Conseruant mores, uestitumque, maiorum suorum. *Durare in rem*, et *ad rem*, Taciti est Annal. libr. I. cap. VI. et libr. XIV. cap. I. 21) Durum, das einen Puff ausstehen kan. B. 22) Non quidem illius laboris. J. 23) Quod necessarium est ad tuendam disciplinam militarem. B. 24) Persuasus est, in eo maxime consistere fortitudinem. J. 25) Quae nolebat se subducere imperio Romano. J. 26) Vrbs Hispaniae Tarraconensis trans Iberum prope mare sita, a Carthaginiensibus obsessa, et propter constantem in Romanos fidem misere excisa. Cuius excidium caussam dedit bello Punico secundo. Confer. Liuius libr. XXI. cap. VII. seq. B. 27) Parua quidem urbs Hispaniae, sed quae magnam famam consecuta est pertinaci fortitudine, qua Romanorum impetum per XL. annos sustinuit. Conf. Florus libr. II. cap. XVIII. B. 28) Vicit primum multos Romanos, tandem etiam se ipsam, dum

pentinis uiribus et cogi, soluique, facilibus, Viriatum suum succingens, 29) et omnis Hispania, ad Sertorii disciplinam 30) fide, et moribus, commoda, 31) ipsumque cum Pompeio Metellum fatigans. 32) Adhuc barbaros, et in rudia, uariaque, imperia dissectos, 33) suae fortitudinis admonuêre lacessentes 34) hinc Poeni, inde Romani, quorum ambitum Hispania luebat, 35) uelut in praemium alienae uictoriae concessa. Domitis, expulsisque, Carthaginis copiis, libido 36) et auiditas Romanorum, libertatis quoque cupiditas, quam Hispani demum, ut amissa est, cognouerunt, crudam gentem, et barbaram, ita inconciliauit 37) uictoribus, ut nunquam in totum pacata, paene

12

13

dum incolae mutuis sese uulneribus confecerunt, ne in Romanorum potestatem uenirent. J. 29) Quae uiribus suis adiuuit *Viriatum*, quae tamen, ut collectae erant paruo negotio, ita facili, uel nullo, disturbabantur. Confer. Florus libr. II. cap. XVII. B. 30) Ad exemplum morum Sertorii, qui bello ciuili, quod inter Marium ac Sullam gerebatur, in Hispaniam fugit, eiusque uiribus se armauit. Conf. Florus libr. III. cap. XXII. et Plutarchus in uita Sertorii. 31) Seruans fidem et mores probos. B. 32) In bellis sic, ut Hispania nec a Metello, nec a Pompeio, potuerit superari. J. 33) Hispanos, quum adhuc essent barbari, necdum a Romanis uicti, et meliori disciplina exculti. B. 34) Aggressi uidelicet Hispaniam armis Carthaginienses. J. 35) Quorum ambitionis Hispania dabat quasi poenas, quia Carthaginienses appetebant Hispaniam armis. J. 36) Dominandi ambitio. J. 37) Plautinum uerbum, quo usus Plautus est frequen-

paene omnibus fastis 38) Italica arma 39) lassaret. Ipse quoque Augustus bellum cum Cantabris 40) non, 41) ut leue, et quotidiani momenti, suis legatis 42) mandare sustinuit. Visum illi par suae felicitati periculum, praesensque depugnauit. 43) Nec dum Hispani tot bellis, tantoque suo, et hostium, sanguine de exteris impenis cogitabant, 44) duntaxat adnisi non seruire. 45) Tandem iugo assuefactos Gothi, Vandalique, 46) de Romano exemerunt imperio tunc quidem sibi ipsis, sed quoniam in Hispaniae corpus transierunt, et Hispaniae quoque, uincentes. 47) Superuenit deinde ex Mauritania atrox fulmen,

14

15

quentius pro *alienare, inimicum reddere*, Bacchid. Act. III. Scen. VI. v. 22. Mostell. Act. III. Scen. I. v. 80. Pers. Act. V. Scen. II. v. 53. Trinummo Act. I. Scen. II. v. 99. 38) Annis B. Sic Plinius Panegyr. cap. LVIII. dixit: *Reserare fastos*: quod paulo ante: *aperire annum*: dixerat. 39) Romanorum. J. 40) Hispaniae Tarraconensis populus septentrionalis ad oceanum, qui inde *Cantabricus* olim, nunc *Mer de Biscaya*, dicitur. 41) Quod leue esset, et uno die confici posset J. 42) Seinen General-Lieutenant. B. 43) Tam grande illud esse putauit, ut sola felicitate armorum suorum id superari posse crederet, siquidem ipse uenit in Hispaniam, et rem confecit. J. 44) Nondum appetebant regna aliena B. 45) Ne cogerentur ipsi aliis seruire. J. 46) Quod factum ab A.C. cccc viii. et cccc xi. imperante Honorio. 47) Hi quidem populi subegerunt sibi Hispanos, sed quia cum iis in unam gentem coaluerunt, eorum uictoriae cesserunt etiam in Hispaniae utilitatem. J.

48) Ir-

fulmen, 48) non ipsam modo Hispaniam corripiens, sed uno impetu in Galliam transiens, Saracenorum uiribus in immensum effusis. Exacti e Gallia, et uiciniore Hispania, illi Mauri ultra Baetim, et Iberum, 49) consederunt. Reliquae Hispaniae partes in diuersa, et plerumque aemula imperia 50) abiêre, donec in primum coaliturae 51) Hispaniae pignus Isabella, quae fratri 52) in regnum Castiliae successerat, Ferdinando 53) Arragonio nupsit, et magnitudine dotis Arragoniam semper liberiorem, 54) quam sub iusto rege, 55) prouinciam 56) in mariti 57) iura coërcuit. Mox ambo communibus armis domitos Mauros, paene octo iam saeculis 58) Hispaniae incubantes, 59) suae Africae reddidêre. 60) Sub eorun-

16

17

18

48) Irruptio hostilis a Mauris, seu Saracenis, facta ab A. C. Iↄ cc ix. Iↄ cc xi. Iↄ cc xiii. quo anno Rodericus, ultimus Gothorum rex, cum omni exercitu internecione deletus, et Hispania a Saracenis occupata est. 49) Hispaniae fluuios, quorum ille *Guadalquiuir*, hic *Ebro*, dicitur. 50) Legionense, Nauarraeum, Aragonense, Castellanum. 51) In unum regnum coiturae. J. 52) Henrico IV. mortuo A. C. cIↄ cccc lxxiv. B. 53) Ferdinando Catholico, Aragoniae regi. J. 54) Welches Königreich ihm allezeit mehr Privilegien und Freyheit angemaßet hat, als andere Königreiche in Spanien. B. 55) Als unter einem absoluten Monarchen, oder souverainer Herrschafft seyn kan. B. 56) Castiliam. J. 57) Ferdinandi Catholici J. 58) Ab A. C. Iↄ ccxiii. usque ad A. C. cIↄ cccc xcii per annos Iↄ cc lxxviiii. 59) Possessionem Hispanicarum prouinciarum iniuste usurpantes. B. 60) Eiecerunt Mauros ex Hispa-

eorundem 61) auspiciis Americam aperuit ille Columbus, 62) ad occasum positae Indiae paene 63) autor, et, ut prosperis undique fatis res Hispana emicaret, 64) huic etiam Belgium, ascito in communionem generis et imperii Philippo Au-
19 striaco, 65) accessit. Eodem tempore pulsa ex Apulia 66) arma Gallorum, Neapolim 67) Fer-
20 dinando 68) concessêre. Mox nouis, et crescentibus, rebus 69) reuerentiam, et quandam maturitatem, 70) addidit Carolus V. imperii titulo auctus, 71) strenueque Mediolanum sibi as-
21 serens. 72) Restabat ex omni Hispania nomine, et

Hispania in Africam, unde uenerunt. J. 61) Ferdinandi Catholici et Isabellae. J. 62) Christophorus Columbus, Genuensis, qui A. C. cIↄ cccc xcII. aditum in Americam primus aperuit, in quam deinde Americus Vesputius penetrauit altius. B. 63) Inuentor. Nemo certe ante Columbum eo peruenit, quamuis fuerint, qui terras ibi esse, subodorati ante eum sint. 64) Potentior fieret. J. 65) A. C. cIↄ cccc xcvI. Philippus Austriacus, Maximiliani I. Imperatoris, filius, ducit Ioannam, Ferdinandi Catholici et Isabellae filiam natu secundam, ex qua Carolus V. et Ferdinandus I. nati sunt. 66) Regni Neapolitani prouincia. J. Id factum A. C. cIↄ Iↄ III. 67) Vrbem primariam cum uniuerso regno. J. 68) Catholico, Aragoniae, quin imo uniuersae Hispaniae, regi. B. 69) Crescenti in dies Hispanorum potentiae. J. 70) Summum quasi dignitatis ac felicitatis fastigium. J. 71) Imperator Romano-Germanicus electus A. C. cIↄ Iↄ xIx. 72) Ducatum Mediolanensem, tanquam Feudum imperii, aduersus Franciscum I. Galliae regem, sibi armis strenue uindicans, inprimis A. C. cIↄ Iↄ xxIv. et

et affectu Lusitania dispar, 73) Orientis commercio grauis, 74) ad quem per immensa, et infida, Africae littora magno ausu nauigans, uicto etiam, et per sparsas colonias occupato, imperabat. 75) Sed hanc quoque prouinciam in suae 76) Hispaniae corpus restituit Sebastiani regis casus, 77) quo amisso Lusitani in Philippi II., Hispani, potestatem concessêre. Tam ingentibus incrementis 78) non mutati in Hispanis quidem mores, sed magis aliquanto excusati. Quippe eorum rebus adhuc humilibus 79) dignus tamen hodierna magnitudine tumor fuit, in quem suae naturae sponte 80) nati sunt. Et hic 81) illis uitiorum 22

et cIↃ IↃ xxv. J 73) Quae adiacet quidem Hispaniae, ab ea tamen semper diuisa fuit, aliud nomen, alios mores habuit, aemula semper Hispaniae, et obtrectatrix. B. 74) Diues potensque facta ex nauigationibus in Indiam orientalem, quorsum primus nauigauit *Vascus Gama*, Lusitanus, A. C. cIↃ cccc xcvii. conf. Mariana libr. XXVI. Hist. B. 75) Orienti, seu populis Indiae Orientalis quibusdam deuictis, et coloniis passim deductis. J. 76) Antiquae. J. 77) Mors uiolenta. In Africa enim contra barbaros pugnans obiit, haeredem relinquens nullum, praeter patruum, Henricum, Romanae sedis purpuratum patrem, iam senem, quo A. C. cIↃ IↃ lxxx. mortuo, Philippus II. rex Hispaniae, Lusitaniam cum Hispania coniunxit. Perierat autem rex *Sebastianus* in Africa A. C. cIↃ IↃ lxxviii. B. 78) Potentiae. J. 79) Quum parua adhuc esset eorum potentia, nihilo tamen minus illi superbi fuerunt. B. 80) Sic Tacit. Annal. libr. II. cap. LIX. *sponte principis*, et libr. IV. cap. VII. *sponte incolarum*. 81) Tumor, fastus. J.

82) Cum

24 rum ac uirtutum causa est. Graues enim animi, et cum pondere quodam elati, 82) non subito impetu effunduntur in diuersa, 83) nec uincere magis sciunt, quam uictoria uti. Ita ad omnia pericula peruicaces, ne tempore quidem, et taedio, 84) uincuntur, factamque natura et arte constantiam 85) uix de illis locis amoueris, quos se-
25 mel insederit. Sed uerba, quibus se, suosque, attollunt, ingrata audientibus, fabulisque scribentium traducta, 86) uultus quoque cum hoc grandi sermone conspirans, et conuictus, 87) nisi seruientibus, et domitis, animis grauis, seuerae ma-
26 iestati paene quoddam odium addit. 88) Vnusquisque in acie, ac maxime phalange, 89) quam
27 singulari discrimine 90) melior. Seruatas parsimonia opes, et ad temperantiam institutis corporibus saepe negatas, in uestitu consumere amant,

82) Cum lentitudine quadam, ut solent grauia, et pondere grauata, mit einer langweiligen Grandezza. J. 83) Consilia, ita ut modo hoc suscipiant, modo illud, quippe quae mutatio grauitati Hispanorum esset aduersa. J. 84) Diuturnitate temporis ac morae. J. 85) Hispanorum, man bringet sie nicht von der Stelle, wo sie einmahl eingenistelt sind, oder wenn sie auf etwas kommen. J. 86) Satyricis quorundam scriptorum sermonibus risui aliorum sunt exposita. B. 87) Consuetudo, conuersatio. B. 88) Si non grauis et molestus est animis seruituti assuetis, tamen odiosam reddit grauem illam et seueram Hispanorum, quam affectant, grauitatem. J. 89) In pedestri acie. 90) Certamine singulari, quod *duellum* uulgo uocant, fortior, animosior, generosior. B.

91) Wenn

mant, et sic ad ostentationem proferre, 91) immensa sui fiducia, sed apud timidos, aut patientes, maiore. 92) Illis frugalitas eximia, 93) non tantum in suae Hispaniae aestu, 94) ubi corpora nimio sole marcentia cibum pati non uidentur, sed ubicunque suorum nummorum periculo 95) edunt. Modicus panis, nec pretiosa herbarum condimenta, 96) assuetis tam rigidae uirtuti 97) plerumque sufficiunt. In alieno autem sumtu 98) haud facile alii ad mensarum hilaritatem meliores. 99) Nulla tunc series 100) opulenti conuiuii, quam non totam oculis manuque percenseant. 1) In ultima paupertate supercilium 2) non omittunt. Sutori egeno, cum iam fata 3) instarent, aderat filius in paternam sortem natus. 4) Is 5) cum rogasset, ecquid sibi decessurus

28

29

91) Wenn sie es gleich besser haben könnten, leiden sie doch lieber halb Hunger, und wenden das Geld dafür auf die Kleider, daß sie nur groß thun können. J.
92) Fiducia illa, quam in sua uirtute collocant, maior fit, magis ab ipsis iactatur, si in timidum quempiam, aut iniuriarum patientem, inciderint. J.
93) Sie essen sehr wenig. B. 94) Domi, in calida sua regione. J. 95) Auf ihre Kosten. B. 96) Zugemüsse. J. 97) Temperantiae, frugalitati, parsimoniae. B. 98) Wenn sie aus anderer Leute Beutel zehren. J. 99) Es sind keine bessere Tisch-Compagnions, keine lustigeren Gäste. J. 100) Ciborum, ferculorum. J. 1) Sie besehen alles genau, und wenden es vielmahls um. J 2) Fastum, superbiam, iactantiam. J. 3) Mors. B. 4) Auch ein armer Schuster. J. 5) Filius. J.

rus praeceptorum relinqueret? iam defecta uoce pater: vt, inquit, memineris in maiestatem assurgere familia tua dignam. 6) Miraculo nobis fuit ex Hispania mulier, uix centonibus 7) satis tecta, tribusque, qui comitabantur, liberis precarium spiritum tristi mendicitate producens. 8) Forte in Gallorum coetum inciderat, et ex his statim unus spectaculo 9) motus: Ego, inquit, o mulier, hoc te onere ex parte leuabo. Maiorem ex tuis liberis [et is forte ad decennium peruenerat] mihi trade. Hunc leuibus, 10) suaeque aetati paribus, ad seruiendum officiis assuefaciam. Vbi adoleuerit, meo sumtu, curaque, hoc artificii genere, quod maxime probauerit, imbuetur. 11) Ad haec mulier: Nec Deus hoc siuerit, inquit, o mi homo, quanquam pauperem me uides, ut in tantam humilitatem 12) filium damnem. Qui aut tu, aut ego, sciamus, in quae fata sit genitus? 13) aut quam claris uirtutibus subsidium patriae paraturus? Satius illi, si ita fata tulerint, inedia extingui, quam ad seruitutem [sub externo

6) Sic Tacitus Hist. libr. IV. cap. XXIII. *Assurgere in collem.* Velleius libr. II. cap. LI. *Assurgere in triumphum.* 7) Alte geflickte und gestickte Lumpen. B. 8) Muste sich mit Betteln ernähren. B. 9) Hoc tristi. J. 10) Non difficilibus, aut ultra aetatem grauibus. J. 11) Soll er ein Handwerck auf meine Kosten lernen, worzu er Lust hat. J. 12) In einen so niedrigen und verächtlichen Stand. J. 13) Was etwa noch für ein ansehnlicher Mann aus ihm werden kan. J.

14) In-

no praecipue domino] 14) egregiis 15) hominibus indignam accedere. Fallunt tamen Hispani tantorum spirituum specie, 16) quales naturae sponte, et saepe incogitantes, effundunt. Nam plerique illorum, parca modicaque sorte contenti, ne spem quidem ad maiora fastigia, et supercilio suo digna, uidentur attollere. 17) Hinc uideas ad arcium praesidia modico stipendio collocatos, uelut in patriis Laribus, inter impares tam ambitiosis uerbis curas 18) ad senectutem peruenire. Quod utique minus pati Gallorum animi possint, ad noua subinde omnia erecti, et Italica sedulitas, semper illam, quae uentura est, fortunam obseruans. In Hispania studia litterarum eo cultu non nitent, 19) quem haec aetas nudis 20) et squalentibus Musis reposuit, cum periisse uideretur ille eruditionis spiritus, qui omnem scientiarum partem debet implere. Non enim Latinae eloquentiae studium ibi 21) urget, 22) non uenustas Poëtices, non Historiae, priscorumque rituum utilis et robusta lepiditas. 23) Veterem

31 32 33 34 35

14) Inprimis non Hispano. J. 15) Nobili genere natis. J. 16) Externa hac ostentatione et iactantia. J. 17) Sie dencken nicht einmahl höher oder weiter hinaus. J. 18) Inter seruitia militis gregarii tanta ostentatione indigna. B. 19) Non ita excoluntur. J. 20) Omni elegantia et ornatu destitutis. B 21) In Hispania. J. 22) Philippus tamen V. rex Hispaniae, et Ioannes I. rex Lusitaniae, multum sumtus, operaeque, posuerunt in amplificandis literarum studiis, quae nunc laetius ibi uidentur efflorescere. 23) Antiquitatum utilis cognitio,

36 Veterem ac paene barbaram inquirendis scientiis rationem obtinent, Philosophiae incumbunt, Theologiam amant, non spernunt legum et ca-
37 nonum peritiam 24) Sed illas scientias Graeca, Latinaque, eruditione mitigari 25) indignantur, putantque hoc modo fucum addi, quo uirilium
38 literarum 26) lineamenta elangueant. Vir nuper non ignobilis 27) in literis famae, cum ab iis, quibus obsequium addixerat, 28) iussus esset in Hispania diuinarum rerum scientias profiteri, statim hac politioris doctrinae uelut infamia euiluit, admotisque precibus supplex a suae libertatis dominis impetrauit alias sedes, et suae huma-
39 nitatis patientes. 29) Praecipua ad Germaniae morem ibi eruditionis species, 30) prolixis uoluminibus pauca complecti, sed et illa plerumque ex aliis autoribus superuacuo labore decerpta. Et hoc quidem Academiarum malum 31) est.
40 In ceteris urbibus non adeo frequens est scientiarum commercium, nisi quod in suae regionis di-

gni-

gnitio, quae eruditionem facit masculam. B. 24) Iuris ciuilis ac Canonici cognitionem. B. 25) Suauiores effici Graecarum Latinarumque literarum notitia indignum putant. J. 26) Scientiarum et Facultatum superiorum, Theologiae, Jurisprudentiae, Medicinae, Philosophiae. B. 27) Seu *Andreas* ille *Schottus* fuit, seu alius quispiam eruditus e Belgio, Iesuita. B. 28) Ab ordinis sui magistratu. J. 29) Vbi docere cum dignitate posset humaniores literas. J. 30) Ostentatio, iactantia. J. 31) Vitium. J.

32) Quia

gnitatem libros, patrio sermone conscriptos, amant habere, prorsus ut in militaris nominis ambitum 32) uideantur hanc formam seuerioris in Musas 33) negligentiae quaesiuisse. Reconditae illis mentes, 34) et ad lenta consilia idoneae. 35) Hinc longos cuniculos agere, 36) et ueluti obsessis inaspectos, 37) arma et pacem ex suis 38) temporibus sapientissime aestimare, opibus animos subigere, 39) et hac inuicta arte de fortissimis gentibus triumfare. Maxime autem solenne est ad parandam reuerentiam nomine coelitum 40) uti, specieque sacrorum subducere ambitum 41) oculis uulgi. Numini suas cupiditates imputant, et, ueluti pro illo 42) depugnantes, solertissime sibi 43) uincunt. Illa ueluti praefatione 44) in omnium rerum coepta, tanquam in scenam

41

42

43

32) Quia affectant Hispani fortium militum famam. J. 33) literas humaniores. J. 34) Quam quae diu possint consilia sua occultare. B. 35) Quae diu agitantur ante, quam ad exitum deducantur B. 36) Metaphora ducta ab iis cuniculis, quos faciunt milites in terra, dum obsident urbem, qui Lauff-Gräben, Sappen, dicuntur, id uult dicere Barclaius: In occulto et abdito Hispanos struere consilia, et ex longinquo aggredi solere, ne deprehendantur, aut sentiantur ante, quam oppressio fiat B. 37) Statii uocabulum, quod frustrà quaeras alibi. 38) Opportunis, commodis. B. 39) Diuitias negligere, nec ab iis pendere J. 40) Dei et Diuorum. J. 41) Ambitionem suam sic dissimulare, ut, tecta religionis uelo, non appareat uulgo. J. 42) Pro honore Dei. J. 43) In suam utilitatem, suo commodo. J. 44) Unter diesem Vorwand.

44 scenam et tragoediam, intrant. 45) Ferdinandus et Isabella 46) hunc iam patrium morem nepotibus 47) tradiderunt. Quippe in hostibus suis inueniebant publici odii causam, adeo ut semper in bellis credi uellent diuinae iracundiae ministrare. 48) Cum externarum gentium principibus acturi non ex optimatibus, ducibusue, 49) oratorem 50) legebant, sed ab alicuius monasterii solitudine extractum. 51) Ita praeter recisos legationis sumtus 52) fidem quoque eiusmodi fe-
45 ciales, 53) et reuerentiam negotio faciebant. Equidem dignissimum laude putem, quod Hispani in magna hominum penuria uastum tamen, et dissipatum, 54) imperium suorum ciuium coloniis, aut praesidiis, tenent, suique aerarii famam opulen-

wand. 45) Greiffen sie alles an, um darunter desto sicherer ihre Person zu spielen. Sic *intrare in familiaritatem alicuius, intrare in rerum naturam, in mentem iudicii:* Cicero ad Qu. Fratr. libr. I. cap. I. de Orat. libr. II. et libr. V. de Finib. Bon. et Mal. 46) Catholicus, rex Hispaniae, et coniux eius, Isabella, Castellani regni haeres. B. 47) Secutis regibus. J. 48) Sie wollen stets für solche angesehen seyn, die GOtt brauche andere zu züchtigen und zu straffen. Sic Cicero in L. Pison. *Clodianis Furiis ministrare faces.* 49) Von ihren Generalen. J. 50) Legatum. J. 51) Einen kahlen Mönch. B. 52) Praeterquam quod sumtibus parcunt, in legatorum pompam alias erogandis. J. 53) Legati de pace, aut bello, missi, quod sacri ordinis homines essent, maiorem negotio fidem ac reuerentiam facere uidebantur. B. 54) In uariis orbis terrarum partibus. J.

55) Magni-

opulentiae Indicae nomine, et ingentibus 55) praeterea uerbis, cauta et industria fraude sustentant. 56) Ceterum in Hispanica gente pompa uerborum, gestuumque, ideo minus ingrata est, quod non ascititia, 57) aut extorta, 58) sed ueluti ex naturae praecepto, intumescit, cuius omnis impetus, etiam in uitia declinans, nescio, quo genio, decet. 59) Sed nec indignos putes illa specie animi, in cothurnos assurgentis. 60) Sordes saltem palam odere, cultuique corporis amant, munditiei, et patricii ritus uestibus, indulgere, 61) arma, etiam deficiente penu, 62) tanquam praecipuum in uiro ornamentum, et seruant, et gestitant. Nihil in illis ineptum, nisi si quid iactatio 63) expresserit, in colloquiis, ceteraeque uitae usu, callidis, aptisque ad omnia, ingeniis, nec se ipsa eodem fuco ignorantibus, 64) quem facere aliis

46

47

48

55) Magnificis, großprahlend. J. 56) Unter dem Vorgeben, als bekämen sie grosse Schäze aus America, wissen sie sich listiger Weise bey dem Credit, als hätten sie Geld und Vermögen genung in Cassa, zu erhalten. 57) Affectiret. B. 58) Gezwungen. B. 59) Etiam, quum uitiosus est, decorus est Hispanis peculiari quadam naturae indole. J 60) Grandiloquentiam, et uerba sesquipedalia sese efferentis. Verbis enim sublimibus utitur Tragoedia, cuius signum cothurnus est. B. 61) Sie bleiben bey ihrer Spanischen Tracht, die allezeit reinlich und ordentlich seyn muß. B. 62) Re familiari. J. 63) Ausser ihre Rodomontaden. 64) Bene norunt ipsi suam debilitatem, licet fucum faciant, et alios uelint decipere externa specie. J.

49 aliis uerborum pompa uolunt. Sermonum, et amicitiarum, exordia per speciem mitissimae humanitatis 65) adornant. Hos tu quoque illis initiis optime poteris eadem tranquillitate adoriri, 66) succedentes autem ad fastum mutua maiestate excipere. 67) Si uero te Gnathonem 68)
50 angustior fortuna 69) uoluerit esse, timido silentio, plausuque, satia 70) animos in suam, aut patriae, magnitudinem diffusos. 71) Ac tunc quoque, nisi quod iam admordeas, 72) tuum esse ne duxeris, meminerisque, ut te promissis onerant supra fidem ingentibus, largiorem etiam, quam praestare unquam possis, operam, mendacium astruente 73) fiducia, polliceri.

CAPVT

65) Mit sonderbarer Höfflichkeit und Complimenten. J. 66) Eadem ratione cum illis loqui. J. 67) Wenn sie groß thun, kanst du ihm ebener maaßen so begegnen. J. *Succedere ad fastum* dictum uidetur ad imitationem Liuii libr. XXXIV. cap. XV. *Succedere ad castra hostium*. 68) Adulatorem. J. 69) Paupertas tua. J. 70) Laude et admiratione delectare potes Hispanorum animos. J. 71) Prolixe loquentes. J. 72) Nisi quod iam manu teneas, ac uelut dentibus, ne id crede in tua potestate esse. B. 73) Ita quidem, ut audacia et fiducia tua in pollicendo uideatur uerbis tuis fidem facere.

CAPVT VIII.

Hungari, Poloni, Mosci, gentes reliquae ad septentrionem positae.

PAnnoniam, 1) iam nutantibus Romani imperii rebus, 2) Longobardi insedêre, Hunnique, 3) qui, transfuso in prouinciam nomine, 4) Hungariam appellauerunt. Huic 5) pro diuersis regnantium 6) uiribus saepe mutata limitum sedes est, nunc illos in uiciniam proferente, 7) nunc in arctius cogente fortuna. Sauo, Tibiscoque, 8) fluminibus rigatur. Ister, 9) iam plurimis fontibus auctus, interfluit, capacique apud Tau-

1) Pannonia olim duplex erat, Superior atque Inferior. Haec nostro saeculo Hungaria dicitur, illa complectitur Austriam, Stiriam, Carinthiam, uicinasque regiones. B. 2) Deficiente et collabente Romanorum potentia. J. 3) Gothi primi Romanis hanc prouinciam ademerunt saeculo IV. Hos Hunni secuti sub initia saeculi V. pulsis Gothis, Hungariam occuparunt, duce Attila. Quo mortuo, Gothi et Gepidae iugum Hunnorum excusserunt, ipsi regna condiderunt. Longobardi autem, saeculo VI. Hungaria potiti, paulo post in Italiam penetrarunt, et in eorum locum Auares successerunt, qui cum Hunnis, saeculo VIII. in Pannoniam reuersis, demum in unam gentem coaluisse dicuntur. B. 4) Volunt aliqui ex coniuncto *Hunnorum* et *Auarum* nomine *Hungariam*, quasi *Hunn - Auariam*, dictam esse. B. 5) Hungariae. J. 6) Principum ac regum. J. 7) Amplificante, extendente. J. 8) Die Sau und die Teisse. J. 9) Die Donau. J. 10) Quod

4 Taurunum 10) alueo excipit Sauum. Regio a Polonia, atque Germania, ad Dacos, et Moesiam, 11) excurrit. Qua Illyricum, 12) et Dalmatiam, spectat, Alpium molibus 13) tecta est. Omni
5 prouentu felix solum. Vberrimas segetes alit, pascuorum ingentium fidem exteris gentibus facit, uenalibus per orbem armentis. 14) Paulo minus centum millibus boum in singulos annos Germaniae transmittit, illincque 15) in uicinas Germaniae terras. Partem quoque Italiae iisdem
6 cibis 16) alit. Vinum generosissimum est, nec multum illi dispar, quod in Hispania gignitur.
7 Coelum 17) quoque ad ualetudinem commodum, nisi

10) Quod nunc Belgradum dicitur, Griechisch-Weissenburg. B. 11) Illa regna, quae nostro aeuo Seruia, Bulgaria, Vallachia, Transyluania, appellantur. B. 12) Regio ab Histria et Arsia, fluuio inter mare Adriaticum, et iuga montium Albiorum, Bebiorum, Cerauniorum, Ardiorum, usque ad Scardum montem in Macedoniae, Moesiaeque, finibus porrecta, ex aduerso Italiae, diuisa olim in Liburniam et Dalmatiam, quarum illa, Histriae contermina et occidentalis, quum Dalmatiae, quae Macedoniae propinquior, adeoque orientalis est, opponitur, *Illyricum* sigillatim h. l. uocatur. 13) Non illorum, qui Italiam a Germania discriminant, sed montium, quos paulo ante dixi, Albiorum, Bebiorum, Cerauniorum, Ardiorum, quibus ad septentrionem secernitur Pannonia ab Illyrico ad fontes Vnae, Timaci et Drini confluentes. 14) Bobus Hungaricis, qui uenduntur passim. B. 15) Ex Germania. B. 16) Carne bubula. J. 17) Aër salubris et commodus ad tuendam et conseruandam ualetudinem. J.

18) Die

nisi quod sub autumno intemperies mutantis in horas aëris morbos creat, maxime hospitibus saeuos. 18) Noctes scilicet multo frigore horrent, ingens aestus succedit, media luce campos, corporaque, adurens. Sub uesperam gelidus aër iterum incautos astringit. 19) Varii generis, pretiique, metalla in uisceribus tellus habet, aurumque 20) interdum cum arena fluuii uoluunt, feracissimi piscium, quos ibi nimia copia uiles facit. Indolem gentis ideo magis arduum 21) scire, quod hoc saeculo horribili clade perculsa 22) est, suisque moribus uix relicta, hinc urgentibus barbaris, potitisque magna parte prouinciae, hinc milite ex omnibus Europae populis ad auxilium lecto, moraque, 23) et multitudine, aliquid suorum morum sensim in illam regionem transfundente, Dixerim, bello, et assiduis malis, factum, 24) ut uulgus, quod in agris habitat, excussa 25) rusticitatis simplicitate, in saeuitiam plerumque abierit.

8

9

10

18) Die öfftere Abwechselung des Wetters verursachet viele Kranckheiten, welche denen Fremden sonderlich sehr gefährlich sind. 19) Frigefacit illos, qui contra horridiorem aërem se non munierunt. J. 20) Gold-Körner, die aus denen Flüssen gewaschen worden. B. 21) Difficile. J. 22) Per Turcas, qui inde ab A. C. CIↃ IↃ XCI. ad A. C. CIↃ IↃ CIII. perpetuo bello Pannoniam misere afflixerant, imperante *Rudolpho II.* Germanis et Hungaris, *Mahummede III.* Turcis. 23) Commoratione diuturna in Hungaria. J. 24) Esse, accidisse. J. 25) Nach abgelegter Bäurischer Einfalt. J.

26) Facto.

abierit. Nullo discrimine 26) in suos, atque hostis, milites insidias struunt. Si quibus sub noctem aberrare contigerit, adsunt statim ad praedam, et ingratissimo 27) scelere suos milites, sibi opem per omnia discrimina ferentes, non aliter a se, quam nudos, et in ultimae mendicitatis imaginem, 28) amittunt. 29) 11 Nobilibus, ut par est, mens erectior, 30) meliorque frons, et animus ad magnificentiam factus, membra, incessusque, compositi ad uenustam maiestatem. 12 Togis et tunicis 31) utuntur ad morem orientis, purpureis maxime, aut quae caeruleum colorem acceperunt. Et hic uestitus egregie uiros decet, breui ut plurimum acinace ad togatum latus 32) appenso. 13 Callidis, et ingentibus, consiliis ualent, 33) parique audacia, praesertim si breui duntaxat, et furtiuo, 34) impetu opus. 14 Ingentes proceribus opes sunt, magna quoque, licet in

regno,

26) Facto. J. 27) Quum iuuare potius ipsos, sibi auxilio missos, et pro se contra Turcas dimicantes, deberent. B. 28) In der schmählichsten Dürftigkeit. J. 29) *Amittere* frequentissime pro *dimittere* usurpatum a Plauto, ut in Milit. Glor. Act. IV. Scen. VIII. v. 66. et Act. V. Scen. I. v. 23. 28. a Terentio Phorm. Act. III. Scen. II. v. 22. Heautont. Act. III. Scen. I. v. 71. B. 30) Honestior. J. 31) Togae sunt uestes illae talares, quas Hungari gestant, fibula connexae, tunicae autem uestes, quas sub toga gestant. B. 32) Ad latus corporis, ubi toga replicata est. J. 33) Sie unternehmen wichtige Dinge mit grosser Verschlagenheit, und nicht geringerer Kühnheit. J. 34) Celeri et clandestino. B.

35) Quam-

regno, 35) libertatis uestigia. Vnicuique pro opibus 36) multitudo clientium, 37) et illis in patronos ingens fides. Non alia ingentior nobilibus cura, quam ne quid de iis praerogatiuis 38) decedat, quas iam a multis aetatibus intemeratas habent. Et ideo maior armorum pertinacia 39) contra Turcas, qui in unam 40) seruitutem omnis claritudinis, sanguinisque, familias premunt. Absque hoc 41) inclinatio animorum 42) in illis timeretur, aliunde potius reges, quam Germania, petituris. Quippe Hungaros, Germanosque, uulgare uiciniae malum, superba aemulatio, inter se committit. 43) Probra 44) utrinque in domesticis colloquiis saeua, alternisque 45) uitia curiose aut explorant, aut fingunt. Hungari equorum studiosi, quos optimos habent, uestes quoque, et arma, ad delicias, pompamque, exigunt. Equis malunt, quam pedibus, praelium inire, auidissimi honorum, timerique cum ambitu 46) quaerunt. Italica ingenia, artesque, sequuti,

15

16

17

35) Quamuis regem habeant. J. 36) Nachdem er viel oder wenig Vermögen hat. J. 37) Unterthanen, die ihnen sehr treu sind. J. 38) Vorrechten, Priuilegiis. J. 39) Dahero fechten sie so verzweiffelt wider die Türcken. 40) Aequalem. J. 41) Wenn dieses nicht wäre, daß die Türcken hohe und niedrige in gleiche Dienstbarkeit führeten, und die Könige ihnen ihre Vorrechte nicht liessen. B. 42) Ad Turcas. B. 43) Hetzet sie wider einander zusammen. B. 44) Schimpffliche Vorwürffe. J. 45) Vicibus modis, eines um das andere. J. 46) Ex ambitione quadam, adeoque solicite, et anxie, et impense. B.

47) Der

sequuti, 47) ne ab eorum quidem uitiis credun- tur abhorrere, et uindictae facinora peragere di- 18 cuntur iisdem artibus, parique liuore. 48) Ad amicitiam facillimos putes. Sed haec uerane sit, aut tuta, nulli melius aestimabunt, quam ii ipsi, qui illam inibunt, serio reputantes, num amari meruerint, an uero illa gens, utilitatem captura, 49) simulatione beneuolentiae fraudem paret. 19 Insignis est apud illos magistratus, quem Palati- num 50) dicunt. Is nihil ex se 51) decernere, sed obstare regi potest, quicquam publicum san- cienti, cui postquam suo suffragio intercessit, 52) infirmum est, quod deinde statuitur. Et hunc 53) plurimi colunt, tanquam uindicem libertatis, oppositumque regibus, ut olim tribunatus 54) Romanis consulibus potestatis modum 55) fecit. 20 Hinc scias, magnos gentis animos, nimiumque tumentes, dura, aut soluta 56) imperia pati non posse, nisi, quod in prouinciis illic cernas, quas Turcae inuasere, ad reuerentiam dominorum acri metu cogantur, et premente 57) spem o- mnem

47) Der Italiäner Räncke, Griffe, und Fündlein. B. 48) Odio, uehementia. B. 49) Seines Nutzens halber. J. 50) Qui maximus a rege est, et Palati- nus Hungariae appellatur. B. 51) Sua auctorita- te. J. 52) Wenn er durch sein Votum darwider protestiret. J. 53) Palatinum. J. 54) Officium, potestas, auctoritas, Tribunorum plebis. J. 55) Certos terminos, limitesque, posuit. J. Sic Ci- cero in Verrem, Act. II. *Modum orationi facere* dixit. 56) Absolutae, non limitatae, potestatis imperia. Soluta igitur legibus uidelicet. B. 57) Opprimente ac

mnem libertatis. Illyrici, Dalmataeque, quos Istros, Sclauosque, appellamus, ad Hadriatici maris littora incolunt. Illinc, qua introrsus terram spectant, 58) in Pannoniae fines perueniunt. 21
Immanium montium dorso ea regio horret, 59) perpetua hyeme in cacuminibus rigente. Quae in ualles demittuntur, 60) mitiora sunt, uicisque, et arcibus, frequentia. 22
Gens alieni iuris est, 61) diuersisque dominis iamdiu assueta, in eorum plurimum mores, ac ueluti indolem, abit. Pars 62) Principibus Austriae subest, Veneti non pauca ad mare obtinent, reliqua Turcarum imperio accessêre. 23
Hinc Germanici habitus, atque mores, 63) Italici etiam, ac denique barbari, pro dominorum genio dispensati. 24
Paene inuia regio est, 64) nisi quod in portibus naues interdum excipit, quae a Venetis in Orientem soluunt, 65) aut illinc in Adriaticum remeantes, cetera peregrinos non inuitant. 66) 25
Inde lectis militibus forti- 26

ac supprimente. J. 58) Vbi longius a mari recedit. 59) Inamoena est, et horrida. J. 60) Was tief lieget, ist angenehmer und leidlicher, auch mehr bewohnet. 61) Sub exterorum principum potestate posita. B. 62) Illyrici et Dalmatiae. J. 63) Lebens-Art und Sitten haben sie theils von den Deutschen, theils von denen Venetianern, theils von den Türcken. B. 64) Es reiset fast niemand dadurch, es gehet fast keine Straße durch, es kömmet niemand leichtlich dahin. 65) Die Levanten-Fahrer landen bisweilen allda an. 66) Ein Fremder findet sonst nichts daselbst, was ihn dahin zu reisen bewegen könnte. Quanquam iam, postquam *Tergeste* portu libero, insignique

fortitudinis et audaciae fama est, in Turcarum praecipue castris, paucique praeter illos Constantinopoli in Praetorianas cohortes 67) leguntur.
27 Hungariae a septentrione Polonia 68) est, inde ad Oceanum 69) procedens, Russiaeque contermina.
28 Tot spatiis diffusa regio paene nullibi in montes assurgit, et a planitie factum 70) nomen, quam Scythico uerbo *Pole* appellant.
29 Campi in immensum patent, quos nix altissima hyeme obruit. 71) Hac discussa, segetes crescunt, non in indigenarum tantum usus, 72) sed et, mari delatae, per multa Baltici littoris spatia sterilibus fundis, annisue, opem ferunt. 73)
30 Saeuae hyemes terram, fluminaque, aduinciunt, 74) quia uiolentia Aquilonis, nullis montibus repercussa, liberum, ut in pelago, coelum rapit. 75) Accedit septentrionis 76) uicinia, et ibi emoriens solis

signique mercatu, auctum est, longe aliter se res Histriae coeperunt habere, et *sinus Tergestanus* frequentari nauibus solet. 67) Unter die Janitscharen. B. 68) Vicinia, confinis, contermina. J. 69) Mare uidelicet Balticum, die Ost-See. J. 70) Est, fuit. J. 71) Es giebet da ungeheuere Flächen, die im Winter gantz verschneyet werden. 72) Non alendis tantum sufficientes inquilinis. J. 73) Nauibus exportatae annonam leuant in iis locis, quae, uel soli uitio, uel tempestatis, satis frugum incolis non proferunt. J. 74) Adstringunt gelu. *Aduincire* pro *adstringere* dixit nulla cuiusquam ueterum, quod sciam, auctoritate. 75) Aërem frigidiorem secum rapit ac congelat. B. 76) Poli Arctici. J.

77) Ca-

solis uis, 77) praesertim cum recessit ad brumam. 78) Natura subsidium 79) admouit profundissimas siluas, 80) quae et, in ignem datae, frigus expellant, et in suis praeterea umbris animalia alant, quorum pelles fulciendis 81) uestibus pretiosissimae habentur. Hac duplici ope utuntur in 82) hyemem, alio quoque commodo suis siluis obnoxii, 83) quippe alicubi immensa examina apum feruent. Agrestia illa sunt, nec cuiusquam cura aut pastum, aut tecta, accipiunt. 84) Vacuis quercuum ramis, aut truncis, inhaerent, ibi cereas domos exstruunt, et optimo melle implent. Hinc ingens, facilisque, in regionem prouentus. 85) Ceram mercatores deuehunt, ipsi melle conficiunt potum, quem in deliciis habent. 86) Flumina, paludesque, plus iusto quasdam prouincias obruunt, adeo ut aestate uix possint adiri. Concretis per hyemem undis curricula

31

32

33

77) Calor solis ibi tepidior, et elanguescens. B.
78) Zumahl, wenn der kürzeste Tag kömmet. B.
79) Aduersus hyemem. J. 80) *Profunda montium et siluarum* dixit Tacitus in Agric. cap. XXV. *Profundas libidines*, Cicero in L. Pisonem. *Profundam auaritiam*, Sallustius Bell. Jugurth. *Profundissimae siluae* igitur sunt *densissimae, spississsimae, abditissimae*. B. 81) Zum Unterfutter, unter zu füttern. J. 82) Contra, aduersus, J. 83) Sie haben noch einen besondern Nutzen aus ihren Wäldern. B. 84) Es sind nur wilde Bienen, die niemand wartet, und denen niemand Stöcke, oder Körbe, setzet. J. 85) Ex his Poloni facile diuitias ingentes colligunt. J. 86) Meth, mulsum. B.

ricula habent, quae lubrica glacies facile euoluit. 87) Ita per regionem feruntur. Et hoc est commercii tempus, quo externi ad eos commeant, ceramque, et pelles, mercantur, ac si quid praeterea sub tam rigido coelo in pretium

34 88) nascitur. Plerumque 89) lapides exstruendis domibus desunt. Lignis ad parietes utuntur, stramentoque 90) operiunt, praeterquam in celebribus oppidis, arcibusque optimatum, 91)

35 quantum illa regio ferre potest, excultis. Polonis ut plurimum dura 92) uita, coelo aspero, nec populi moribus factis ad nostri saeculi uenustatem, et hinc aliquando saeuiora ingenia. 93)

36 Diuersoria peregrinos excipiunt, longe a nostrarum terrarum ratione. Deducuntur in sedem, quae inanis, et plerumque perfossis ad accipiendum lumen parietibus, 94) uentis quoque, et hyemi, patet, nulli, quibus decumbant, lecti, non erecta ad epulas mensa, longo, ac multiplici, clauo paries fixus est 95) Illic 96) hospites sarcinas, quas habent, in ordinem appendunt. Multo

87) Schlitten, die leichtlich über das Eyß gehen. J. 88) Quod pretio redimi mereatur. B. 89) In plerisque prouinciis. J. 90) Sie decken es mit Stroh oder Schoben. J. 91) Der Woywoden, Castellanen, Starosten, die, nach dasiger Landes-Art, noch gut genung gebauet sind. J. 92) Laboriosa, aerumnosa, molesta. B. 93) In iracundiam et saeuitiam prona. B. 94) In ein leer, wüste Hauß, das auf allen Seiten offen ist, damit das Licht hinein fallen kan. J. 95) Es sind viel Nägel in die Wände eingeschlagen. J. 96) Ad hos clauos. J.

97) Ne-

to deinde stramento sternitur solum, et hoc in illis diuersoriis pro toro est. Itaque per illam regionem processuri ad iter ita se comparant, quasi domum circumducant, cibos, et cetera, 97) in alimentum ferunt, lectulos in rhedis collocant, ut, nudis illis tectis excepti, sua supellectile et famem, et frigora arceant. Gens est ad ferociam et licentiam nata, quam uocant libertatem, 98) adeo ut infandae barbariei legem multis saeculis ibi solennem, uix nunc demum omiserint. Ea scilicet cauerant, ut, qui hominem peremisset, solueretur metu iudiciorum, 99) si in iacentis cadauer proiecisset pauculos nummos, quorum numerus eadem lege destinabatur. Nec tam uile fecissent humanae uitae pretium, nisi sui genii impetu pro leui facinore haberent humanum cruorem prodigere. 100) Ipsum nomen non tantum seruitutis, sed et iusti, ac legitimi, regni 1) oderunt. Rex ad patrias leges ui, et armis, adigitur. Nobilitas tristibus 2) praerogatiuis se ipsa donauit, quibus possit sibi inuicem, et impune,

37

38

39

97) Necessaria. J. 98) *Libertas* est, quum quis liber est, sed suam libertatem agendi restringit ad rectae rationis praeceptiones. *Licentia* contra est uitium, quo quis libere quidem, sed praeter rationem, et ita agit, ut magis indulgeat uitiis, quam sequatur uirtutem. B. J. 99) Nicht solte vor Gerichte gefordert, noch gestraffet werden. J. 100) Liederlich zu vergiessen. J. 1) Sub rege, qui legitimam regis maiestatem impleat, unter einem Souuerain. J. 2) Ex quibus non nisi lites, discordiae, bella oriuntur intestina. B.

pune, nocere, quippe principi non satis iuris
40 est, 3) ut, quod peccauerint, ipse uindicet. Maxime sibi credunt, 4) nec maior libido est libertatis in moribus, uitaque ciuili, quam in religionum, et coelestium rerum, sensu, 5) de quibus, ut placet, sine metu et sentire uolunt, et loqui; scilicet immani fiducia sui, quibus sapere alieno
41 ductu pudet. 6) Hinc in diuersa hodie scissae mentes, errorumque omnium lues, quicunque
42 antiqua saecula polluerunt. 7) Quisque in suae familiae laudem intentus est, praesertim si in exteros incidit, et expertes suarum fortunarum. 8) Saeuire, quam decipere, promtiores, et ipsi magis
43 fraudibus, quam ui, patent. 9) Vltra Poloniam Russia iacet, quam obtinet Moscouitarum princeps. 10) Nomen imperio ab urbe Mosco est, quam illius Russiae caput 11) multitudo incolarum,

3) Non habet liberam potestatem exercendae inter equites Polonos iustitiae, quando illi non plus iuris in eos concessum est, quam comitia indulserunt. B. 4) In suis maxime uiribus quisque confidit, et, quod uult, credit. J. 5) In opinionibus ac sententiis de cultu diuino. J. 6) Meliora edoceri ab aliis sibi turpe putant. J. 7) Diuersas de religione sententias, et errores uarios, qui Christianam ciuitatem olim distraxerunt. J. 8) Qui ignorant Polonorum statum. J. 9) Procliuiores sunt ad saeuitiam, quam ad dolos struendos, sed ipsi facilius dolo, quam ui superantur. J. 10) Qui uulgari uocabulo appellatur *Czaar*, et iam quidem Imperator Russorum cupit appellari. 11) Quae et ipsa nomen suum a praeterlabente fluuio eiusdem nominis habere dicitur. B.

12) Zur

rum, et habitatio regum, 12) fecit. Ab Oceano ad Caspium 13) mare immenso tractu patet. Diuersis lateribus 14) Polonis, Suedisque, confinis est. In aliis eius limitibus 15) Tartari haerent. Longo frigore, et penetrabili, damnata est. 16) Vix prouecto iam uere redditur 17) terra, quam niues oppresserant. Inde aestas grauissime incumbit, et, quasi redimeret moras, 18) quas longa hyems fecit, subito aestu percoquit 19) fructus, non tamen ad nostrarum arborum felicitatem. Paene supra fidem est, ibi quoque pepones 20) maturescere, quibus apud nos non flagrantes modo soles 21) quaeruntur, sed et saepe repetiti. Crebrae siluae campos attollunt. In iis pretiosae pellibus ferae, 22) cerae etiam copia, atque mellis. Et hinc praecipuum in illis regionibus mercaturae commercium. Multi incolae sunt, neque tamen 23) pro terrarum amplitudine, quas possident. Seruituti gens nata, ad omne libertatis uestigium ferox est, 24) placida, si prematur.

44 45 46 47

12) Zur Haupt-Stadt des gantzen Reiches. J. 13) Quod et *Hyrcanum* uocatur. B. 14) Ad occidentem. 15) Ad meridiem Europaei Tartari, ad septentrionem Asiatici. 16) Der Winter hält bey ihnen mit durchdringender Kälte lange an. Sic *damnari crimine*, *damnari capite* passim apud Ciceronem. 17) Resoluitur, niue liquefacta reuirescit. 18) Quasi compensare uellet moras diuturniores, quas nexuit. J. 19) Maturos reddit. J. 20) Melonen, Pfeben. J. 21) Viele warme Tage. J. 22) Marder, Zobel, quarum pelles in magno sunt pretio. J. 23) Satis multi. J. 24) Vt primum aliqua libertate

 frui

matur. 25) Neque abnuunt iugum. Vltro fatentur, principi se seruire, illi in suas 26) opes, in corpora, uitamque, ius esse. Sordidioris reuerentiae humilitas Turcis 27) non est in suorum Ottomannorum sceptrum. Ceteras quoque gen-
48 tes ex suo genio aestimant. Hospites, siue forte, siue consilio, in Moscouiam aduectos, in idem iugum 28) damnant, et seruire suo principi uolunt. Si quos furtim abeuntes retraxerunt, ut
49 fugitiuos, plectunt. Magnatibus, licet ipsi seruiant, 29) in minores suus fastus est, et uulgus
50 horum maxime supercilium timet. 30) Fertur populus adeo literarum rudis esse, 31) ut pauci inter illos uulgatissimas preces memoria teneant,
51 quibus numen propitiamus. 32) Bello, quam otio, aptiores, et plerumque in armis sunt, siue quo

frui coeperunt, incipiunt ferocire. J. 25) Duro imperio et adstricto. J. 26) Ciuium. J. 27) Turcae humilius subiectiusque suos Imperatores, quorum primus *Ottomannus* dictus est, non uenerantur. B. 28) Seruitutis, ut eadem humilitate et subiectione uenerentur principes suos. J. 29) Licet ipsi principibus suis seruire cogantur, ingentem tamen superbiam in homines inferioris ordinis exerunt. J. 30) Fastum magnatum maxime plebs timet. J. 31) Nostra autem, in quibus uiuimus, tempora docent, quod, qui Russis praefuit, magnus Princeps, Petrus I. Alexii filius, susceptis per Germaniam, Batauiam, Galliam, Angliam, ante annos aliquot itineribus, allectisque in Russiam peregrinis, id egerit sedulo, ut ruditas literarum ac morum excuteretur, constituta etiam Petroburgi Academia. J. 32) Das Vater-Unser.

33) Saecu-

quo Tartarorum impetum frangant, siue alio limite Polonos lacessant, aut repellant. Ista quoque aetate 33) ciuilibus odiis inter se certauerunt. Acies illis ex equitibus tota, pedite ideo uix utuntur, quod omnium bellorum momenta 34) in celeritate constituunt, magno impetu uel impressionem 35) adorti, uel fugam. Sed ubi pauere inceperunt, ad desperationem quoque uertuntur, 36) adeo ut, ex praelio fugientes, si assequitur hostis, nihil ausi repugnare, ita se uictoribus dedant, ut nec mortem deprecentur. Castigandis 37) furtis remissi 38) sunt, tamen praedones ultimo supplicio ulciscuntur. Gens est cauta, nectendisque fraudibus apta. Neque ignorant, ideo mercatoribus se suspectos, quos ut placabiliores habeant, interdum in mutuis commerciis aliam patriam sibi fingunt. 39) Perpotandi studium acre est, et praeter patrios potus 40) ne aduecta quidem uina 41) desunt. Vxoribus longa captiuitas, quas domi serio continent, dignas quoque maioribus malis. Adeo seruilibus supra fidem ingeniis demissas esse aiunt. 42) Virorum in se beneuolentiam ex uerbe-

52 53 54

33) Saeculi XVII. B. 34) Felicitatem. J. 35) Anfall auf die Feinde. J. 36) Animum plane despondent, ac de omni salute desperant. J. 37) Puniendis. J. 38) Negligentiores. J. 39) Asserentes, Russos non esse. J. 40) Cereuisia et uinum, quod adustum uocant uulgo. J. 41) Frembde Weine. J. 42) Vsque adeo seruilia habere ingenia dicuntur, ut ad abiectissimum quodque genus ob-

uerberum numero aestimant, nunquam melius suo iudicio habitae, quam cum in saeua ingenia 55 inciderunt. 43) Quidam e Germania in Moscouiam migrauerat, uir e plebe, et, si nomen in tantilla re 44) placet, Iordanes dicebatur. Haesit ergo in illa regione, et cum sibi eae sedes placerent, inde etiam duxit uxorem. Hanc cum charam haberet, omnibusque officiis mutuam 45) gratiam affectaret, illa, deiectis luminibus 46) moesta, crebro in singultibus, et ceteris moerentis animi indiciis, erat. Viro denique, sciscitanti moestitiae causam, se enim nullis, quod sciret, amicitiae muneribus 47) defuisse: Quid tu, inquit mulier, tam egregie fingis amorem? Num putas latere me, quam tibi uilis sim? Simulque largos gemitus coepit effundere. Ille attonitus, in amplexus moerentem 48) recepit, rogare perseuerans, numquid eam offendisset? Peccauisse se forsitan, sed culpam emendatione deleturum. 49) Ad haec illa, ubi autem sunt uerbera, inquit, quibus te amare docuisti? Hoc certe potissimum pacto maritorum in uxores apud nos beneuolentia, et cura, sancitur. 50) Hoc a Jordane

---

obsequii se demittant. B. 43) Jemehr sie von den Männern geschlagen werden, iemehr bilden sie sich ein von ihnen geliebet zu werden. Fabulam hanc quis non putet in contumeliam earum confictam? J. 44) In einer Sache, daran wenig gelegen. J. 45) Vicissim ab uxore. J. 46) Oculis in terram defixis. J. 47) Officiis. J. 48) Vxorem. J. 49) Er wolle es nicht mehr thun. J. 50) Du hast mich ja

Jordane audito, primum stupor continuit risum, mox, utroque uanescente, e re sua esse putauit, ut uxorem eo modo haberet, quem ipsa praescripserat. Nec multo post arripuit caedendae mulieris causam, et illa, fustibus mitigata, 51) tum primum bona fide 52) amare et colere uirum coepit. Nec tenuit ille modum, sed iam ferior, quam misera coniux optasset, ad extremum grandi ictu dicitur huius etiam crura, et ceruicem, afflixisse. 53) Germania, qua Baltico alluitur mari, Cimbricae Chersoneso 54) confinis est, paruoque maris discrimine 55) ceteras insulas uidet, quae idem Cimbrorum regnum faciunt. Hodie Daniam appellamus. Inde breuis in Suediam traiectus est, 56) cui ad Boream Noruegia adiacet. Et hae quidem regiones sunt, ex quibus tantae gentes, 57) numero suo, uictoriisque, celebratae, quodam turbinis aestu toti olim Europae infusae sunt. Inde Cimbri, Teutonesque, inde Gothi, Vandalique, prorupere, per quos Italia, Libya,

56

57

ja noch nicht geschlagen. Und dadurch beweisen doch bey uns die Männer, daß sie ihre Weiber lieb haben. J. 51) Post accepta uerbera. J. 52) Sincere ac constanter. J. 53) Fregisse, er hat ihr endlich die Beine und das Genicke entzwey geschmissen. J. 54) Quae iam Jutia uocatur. J 55) Quod uocatur der kleine Belt, und der grosse Belt. 56) Durch den Sund nach Schonen, oder auch durch die Nord-See aus Jütland, und durch die Ost-See aus Seeland nach Schweden. 57) Normanni, Gothi, Dani, qui Angliam, Galliam, Italiam, Hispaniam, et turbarunt, et ex parte occuparunt.

Libya, 58) Hispania, cum Galliae parte, 59) afflicta est. Recentioribus saeculis, quae inde coloniae 60) emigrabant, Northmanni dicebantur, id est, homines a septentrione uenientes. Per hos diu occupata Britannia, 61) in Galliis 62) plurima ferro, ignique, corrupta sunt, sed illic 63) post uaria discrimina pax placuit, et, concedentibus Gallis, Neustriam insederunt, quam exinde uocauere Normanniam. Adeo nihil in Europa intactum illis fuit, et omnibus formidabiles, etiam uulgo 64) indomiti, censebantur. Vnde 65) tanta hodie multitudo, et uelut fons gentium aruerit, 66) incertum est. Certe iam minus crebra in illis regionibus oppida, tantumque a mittendis coloniis absunt, ut, cum bella ingruerint, externo milite uti consuescant. Crediderim barbaras gentes, cum frugales ibi olim in inculto solo essent, ignaraeque uitiorum, multa sobole increuisse, 67) et, quoniam infelicitas terrae numeroso

58) Pars Africae, quam Vandali saeculo IV. post Christum natum, imperante *Valentiniano III.* occuparunt. 59) Illa, quae maritima est, et nostro adhuc saeculo Normandia, Piccardia. Britannia, dicta. 60) Turbae hominum alias sedes quaerentes. 61) Ab A. C. uidelicet cIↃ xv. ad A. C. cIↃ xlii. a Danis, a Normannis autem Ducibus ab A. C. cIↃ lxvi. usque ad A.C. cIↃ c liv. 62) Inde ab A. C. IↃ ccc xlv. et *Caroli Calui* imperio. 63) In Anglia. J. 64) Vulgari opinione. J. 65) Quibus ex caussis. J. 66) manere desierit, et quasi exarefactus sit, ut tantae coloniae ex regionibus septentrionalibus mitti amplius nequeant. J. 67) Multos generasse liberos.

meroso populo alimenta negabat, saepe dimisisse iuuentutem nouas sedes quaesituram, cui se sponte omnis aetatis homines applicabant, nunc autem insano 68) comessandi bibendique uitio obruisse genitalem uim, 69) nec habitatores, nisi suis regionibus, sufficere posse. 70) Illic Germania perpotandi studio superatur. Mane, primum excitati, 71) stomachum implent ingesto calidissimo potu, 72) quem ab ipso uino igne exprimunt. Sic refectis missa ad caput aestuantis potionis caligo somni cupiditatem facit. 73) Breuis quies est, rursusque secedunt ad potum. Vinum tunc bibunt, aut si quibus, ut uocant, cereuisia placet. Quod inde spatii ad medium diem est, negotiis datur. Tandem ad prandium conueniunt, quod utique saepe non dubitant continuatis sermonibus in coenae tempus extrahere 74) Hinc ut plurimum in thalamos 75) deferuntur, contumelias nec facere promti, nec pati. Datae dexterae fidem non uiolant. Multa Germa-

60

61

liberos. J. 68) Immodico, nimio, ut saepe apud Plautum *insanum* pro *grandi et immenso* dicitur, B. 69) Perdidisse uigorem illum naturae, qui generandis liberis inseruit. J. 70) Adeo, ut colonias emittere non possint J. 71) So bald sie frühe aufstehen. J. 72) Mit Brandewein. J. 73) Wenn sie einen guten Schluck gethan haben, kömmet ihnen der Tummel in den Kopff, und sie werden schläffrig. Da schlaffen sie denn wieder ein wenig. 74) Sie sitzen bis gegen Abend zur Tafel. J. 75) In lectos, ad somnum.

76) Multa

Germanicae in his linguae sunt, sed in moribus 62 plura uestigia. 76) Noruegiam rari incolae tenent. Vt plurimum uenatione uitam tolerant. 77) Nullibi comodiores malis, 78) aut nauium 63 tabulatis, arbores crescunt. Gens est rudis, et apud multos ueneficiis 79) infamis. Aiunt uenalem apud illos uentum 80) esse, quem inde nauigaturi emant, Vlyssis, Aeolique, fabulam 81) 64 uero aequante prodigio. Dirae apud illos hyemes, et plerumque incautis 82) infestae. Torpens aër 83) remisso, ac paene nullo, sensu 84) occupat corpus, ne ante, quam perieris, intelligas, te perire. Memorabili exemplo huic pesti 85) is ereptus est, quem numen ad regnum Britanniarum destinauerat, tunc unius Scotiae rex, Jacobus. 86) Filiam Annam illi desponderat Fredericus II. Cimbricae Chersonesi 87) rex. Sed cum illa in Scotiam ueheretur, non semel in Noruegiam eiècta est, ui sortium, malisque geniis ad uene-

76) Multa habent in suo sermone uocabula, quae Germanicis gemina sunt, sed multo plura habent uestigia morum Germanicorum in suis moribus. B. 77) Bringen ihr Leben mit Jagen zu. J 78) Zu Mast- und Seegel-Bäumen. J. 79) Wegen Hexerey. J. 80) Sie könnten für Geld Wind und Wetter machen. J. 81) Quam fabulam narrat Homerus Odyss. K. seu libr. X. 82) Iis, qui sese non satis muniunt aduersus frigora. B. 83) Die faule Lufft. B. 84) Fast unvermerckt schleichet sie sich ein in den Cörper. J. 85) Dem Scharbock und Erfröhrung der Glieder. B. 86) Jacobus, rex Britanniae, qui in Scotia Jacobus VI. erat. 87) Daniae. J.

88) Durch

ueneficae imperium uentos cientibus, 88) quae aliquanto post facinoris poenas luit. Sed rex interim, amore et iuuenta impatiens, 89) ad coniugem deferri constituit, prouectaque iam hyeme, 90) illud mare glacie infame ingressus est. Coelo, et tempestatibus, luctatum 91) Noruegia excepit, nec multo post, quae eum uexerat nauis, uelut in aridam 92) delata, ita circumstanti glacie immobilis haesit. Res 93) ad Jacobum delata est, statimque libuit hoc insolenti 94) spectaculo frui, quippe nulla suae Britanniae littora concretas undas tenent. Sudum erat, 95) neque portus ab hospitio regis procul. Processit igitur, nec spirantibus uentis, nec acriter, ut uidebatur, inhorrente aëre, contemplatusque paulisper glacie stratum mare, in thalamum rediit, nec dum aliquid de pernicie 96) hyemis suspicatus. Sed, dum foco 97) se admouet, ex circumstantibus unus in dexteram regis manum, ut forte fit, intuens, aduertit uicinum pollici digitum caeruleo, et exangui, liuore 98) rubentem, peritusque coeli 99) illius: ne tu, inquit, rex, ad ignem accesse-

88) Durch Teuffels-Künste einer Zauberin. J. 89) Quum absentiam sponsae ferre diutius non posset prae amoris iuuenilis aestu. J. 90) Tief im Winter hinein. J. 91) Da er lange genung durch Sturm und Wind auf der See herum getrieben war. J. 92) Terram, ans feste Land. J. 93) Quae obrigerat naui. J. 94) Dergleichen er in Schottland noch nicht gesehen. B. 95) Es war ein heller Tag. J. 96) De noxio aëre. J. 97) Camino. J. 98) Schwartz, blau, und gelb. J. 99) Aëris illius. J.

200) Ers

cesseris. Nocuit tibi aër, et digitum exanimauit. 200) Sic iam affectum peius ignis intempestiuo calore perdiderit. 1) Frigoris lues alio frigore pellenda est. 2) Admiratus rex primum se laesum negat, quippe nullo doloris sensu tentatus. Sed non diu dubitauit, quin recte moneretur. Nam stupebat rigens digitus, 3) sensumque cum sanguinis calore amiserat. De remedio quaerenti referunt, certam esse, et in promtu, medicinam, cuius se salubritas breui quidem, sed acerrimo, dolore insinuet. 4) Id pati oportere, 5) nisi malit intercidere digitum tam noxia hyeme contactum. Allatumque est uas subito, plenum niue, non quidem ad ignem domita, 6) sed per ipsum triclinii teporem iam sensim diffluente. 7) Illo 8) rex digitum inserere ex praecepto incolarum monetur, subitoque ingens dolor per torpentes paulo ante articulos 9) paene illius patientiam excussit. 10) Remeantis in digitum sensus documentum primum fuit,

200) Erfröhret. J. 1) Du wirst es durch Wärme ärger machen. J. 2) Der Frost muß aus der Hand durch Frost gezogen werden. B. 3) Der Finger wurde steiff. J. 4) Das bald und gewiß, aber nicht ohne empfindlichen Schmertzen, helffe. 5) Regem. J. 6) Non liquefacta ad ignem. J. 7) Durch die ordentliche Wärme der Stube. 8) In uas illud. J. 9) Digiti. J. 10) Tantus dolor inuasit digitum, ut rex paene pati haud posset. J.

11) Et

fuit, quod doleret. Eo modo rex incolumis euasit, admonitoque tam improuisi mali facilior postea cautio fuit, uel certe medicina, 11) quippe et paulo post aurem dexteram equitantis eadem pestis 12) adussit.

CAPVT

11) Er nahm sich hernach besser in Acht, oder wuste doch sich eher zu helffen. 12) Idem frigus corrupit.

1) Tur-

CAPVT IX.

Turcae, Judaei.

1 TUrcarum 1) ferum genus, et ad urbium, artificiorum, scientiae, excidium natum, no-
2 stris uitiis, quam sua uirtute, felicius fuit. Haec publica orbis lues, barbaro impetu, 2) tum multitudine hominum, et austera parendi discipli-
3 na, 3) inualuit. Primum illis a Scythia, 4) quam Tartariam appellamus, exordium. Hinc, siue stipendiarii, dissidentibus Persis, 5) ad auxilium accersiti sunt, siue ultro inopes patriae campos reliquerunt, inuitati felicitate uiciniae, ducis, quem sibi constituerunt, auspicium 6) mira re-
4 ligione sequuti sunt. Huic se, suaque, addixêre, siue libertatem nunquam uiderant, siue ultro
5 proiecerant. 7) Nec in aliis gentibus constantior in modestos, et legitimos, principes fides, quam

1) Turcae, Asiatica gens, parua primis initiis, mox, oppressis Saracenis, a quibus uocati erant in auxilium, potentiam suam stupendum in modum auxerunt. B. 2) Partim crudelitate. B. 3) Seuera obsequii exactione. J. 4) Seu Sarmatiam Asiaticam, in qua inter Moeotin paludem, et mare Caspium, ad septentrionem Caucasi, latius Turcae olim incoluisse, ac per portas Caspias erupisse dicuntur, tractis secum uicinis gentibus Comaris, Massagetis, Tauris, Moscis. Quod circa A. C Iↄ cc LVI. factum esse, auctor est Theophanes in Chronogr. p. 366. 5) Saracenis, qui Persiam insederant. J. 6) Ductum, et imperium. J. 7) Deseruerant, nihili pendentes eam. J.

8) Sub-

quam illis in atrocem, cui se damnauerunt, 8) tyrannidem, nisi quod tantae reuerentiae impetus sensim creditur iam torpere sub principibus illo obsequio minus dignis, nimiis quoque in populo animorum affectibus nunquam diu constantibus. 9) Per hos primum correpta 10) pars Asiae, 6 quae olim fluere deliciis 11) dicebatur. Hinc sub Amurathe 12) in Europam, Ligurum ope, remigioque, 13) transuectis, illa Graecia, illud Musarum domicilium, 14) concessit in praedam. Ipsi 7 tamen, dura indole eluctati humanitatem, 15) in maiorum feritate perseuerant, prorsus ut intelligas, sub molli coelo immania ingenia esse posse. 16) Quamdiu in Bithynia 17) haeserunt, aut 8 in Thraciae deinde littoribus, aemula hinc Graecorum,

8) Submiserunt ipsi. Damnatus cum casu tertio Lucretius libr. I. v. 1230. dixit: *Damnatus morti.* 9) Animus populi facile mutatur, nec, quod uehemens est, et nimium, diu durat. J. 10) Occupata. J. 11) *Fluere mollitia* dixit Cicero Tusc. Quaest. libr. II. 12) Turcae, primum in uarios principatus diuisi, circa finem saeculi XIII. et initio XIV. in unum coaluere regnum, Ottomanno rerum potito. B. 13) Nauibus Genuensium. J. 14) Vbi olim omnis eruditio suam quasi patriam ac domicilium habuit. B. 15) Dum omnem humanitatem atque doctrinam oppresserunt. B. Quod tamen secus esse, et Hadrianus Relandus in Dissert Miscell. et horum temporum conditio, arguit. 16) Quum alias aër temperatus temperet quoque naturas et animos hominum, id contra fit in Turcis. B. 17) Asiae regione, in qua *Prusa* fuit sedes Amurathis. B.

uerberum numero aestimant, nunquam melius suo iudicio habitae, quam cum in saeua ingenia inciderunt. 43) Quidam e Germania in Moscouiam migrauerat, uir e plebe, et, si nomen in tantilla re 44) placet, Iordanes dicebatur. Haesit ergo in illa regione, et cum sibi eae sedes placerent, inde etiam duxit uxorem. Hanc cum charam haberet, omnibusque officiis mutuam 45) gratiam affectaret, illa, deiectis luminibus 46) moesta, crebro in singultibus, et ceteris moerentis animi indiciis, erat. Viro denique, sciscitanti moestitiae causam, se enim nullis, quod sciret, amicitiae muneribus 47) defuisse: Quid tu, inquit mulier, tam egregie fingis amorem? Num putas latere me, quam tibi uilis sim? Simulque largos gemitus coepit effundere. Ille attonitus, in amplexus moerentem 48) recepit, rogare perseuerans, numquid eam offendisset? Peccauisse se forsitan, sed culpam emendatione deleturum. 49) Ad haec illa, ubi autem sunt uerbera, inquit, quibus te amare docuisti? Hoc certe potissimum pacto maritorum in uxores apud nos beneuolentia, et cura, sancitur. 50) Hoc a Jordane

obsequii se demittant. B. 43) Jemehr sie von den Männern geschlagen werden, iemehr bilden sie sich ein von ihnen geliebet zu werden. Fabulam hanc quis non putet in contumeliam earum confictam? J. 44) In einer Sache, daran wenig gelegen. J. 45) Vicissim ab uxore. J. 46) Oculis in terram desixis. J. 47) Officiis. J. 48) Vxorem. J. 49) Er wolle es nicht mehr thun. J. 50) Du hast mich ja

Jordane audito, primum stupor continuit risum, mox, utroque uanescente, e re sua esse putauit, ut uxorem eo modo haberet, quem ipsa praescripserat. Nec multo post arripuit caedendae mulieris causam, et illa, fustibus mitigata, 51) tum primum bona fide 52) amare et colere uirum coepit. Nec tenuit ille modum, sed iam ferior, quam misera coniux optasset, ad extremum grandi ictu dicitur huius etiam crura, et ceruicem, afflixisse. 53) Germania, qua Baltico alluitur mari, Cimbricae Chersoneso 54) confinis est, paruoque maris discrimine 55) ceteras insulas uidet, quae idem Cimbrorum regnum faciunt. Hodie Daniam appellamus. Inde breuis in Suediam traiectus est, 56) cui ad Boream Noruegia adiacet. Et hae quidem regiones sunt, ex quibus tantae gentes, 57) numero suo, uictoriisque, celebratae, quodam turbinis aestu toti olim Europae infusae sunt. Inde Cimbri, Teutonesque, inde Gothi, Vandalique, prorupere, per quos Italia, Libya,

56

57

ja noch nicht geschlagen. Und dadurch beweisen doch bey uns die Männer, daß sie ihre Weiber lieb haben. J. 51) Post accepta uerbera. J. 52) Sincere ac constanter. J. 53) Fregisse, er hat ihr endlich die Beine und das Genicke entzwey geschmissen. J. 54) Quae iam Jutia uocatur. J 55) Quod uocatur der kleine Belt, und der grosse Belt. 56) Durch den Sund nach Schonen, oder auch durch die Nord-See aus Jütland, und durch die Ost-See aus Seeland nach Schweden. 57) Normanni, Gothi, Dani, qui Angliam, Galliam, Italiam, Hispaniam, et turbarunt, et ex parte occuparunt.

Libya, 58) Hispania, cum Galliae parte, 59) afflicta est. Recentioribus saeculis, quae inde coloniae 60) emigrabant, Northmanni dicebantur, id est, homines a septentrione uenientes. Per hos diu occupata Britannia, 61) in Galliis 62) plurima ferro, ignique, corrupta sunt, sed illic 63) post uaria discrimina pax placuit, et, concedentibus Gallis, Neustriam insederunt, quam exinde uocauere Normanniam. Adeo nihil in Europa intactum illis fuit, et omnibus formidabiles, etiam uulgo 64) indomiti, censebantur. Vnde 65) tanta hodie multitudo, et uelut fons gentium aruerit, 66) incertum est. Certe iam minus crebra in illis regionibus oppida, tantumque a mittendis coloniis absunt, ut, cum bella ingruerint, externo milite uti consuescant. Crediderim barbaras gentes, cum frugales ibi olim in inculto solo essent, ignaraeque uitiorum, multa sobole increuisse, 67) et, quoniam infelicitas terrae numeroso

58) Pars Africae, quam Vandali saeculo IV. post Christum natum, imperante *Valentiniano III.* occuparunt. 59) Illa, quae maritima est, et nostro adhuc saeculo Normandia, Piccardia, Britannia, dicta. 60) Turbae hominum alias sedes quaerentes. 61) Ab A. C. uidelicet cIↃ xv. ad A. C. cIↃ XLII. a Danis, a Normannis autem Ducibus ab A. C. cIↃ LXVI. usque ad A. C. cIↃ CLIV. 62) Inde ab A. C. IↃ CCCXLV. et *Caroli Calui* imperio. 63) In Anglia. J. 64) Vulgari opinione. J. 65) Quibus ex caussis. J. 66) manere desierit, et quasi exarefactus sit, ut tantae coloniae ex regionibus septentrionalibus mitti amplius nequeant. J. 67) Multos generasse liberos.

meroso populo alimenta negabat, saepe dimisisse iuuentutem nouas sedes quaesituram, cui se sponte omnis aetatis homines applicabant, nunc autem insano 68) comessandi bibendique uitio obruisse genitalem uim, 69) nec habitatores, nisi suis regionibus, sufficere pesse. 70) Illic Germania perpotandi studio superatur. Mane, primum excitati, 71) stomachum implent ingesto calidissimo potu, 72) quem ab ipso uino igne exprimunt. Sic refectis missa ad caput aestuantis potionis caligo somni cupiditatem facit. 73) Breuis quies est, rursusque secedunt ad potum. Vinum tunc bibunt, aut si quibus, ut uocant, cereuisia placet. Quod inde spatii ad medium diem est, negotiis datur. Tandem ad prandium conueniunt, quod utique saepe non dubitant continuatis sermonibus in coenae tempus extrahere 74) Hinc ut plurimum in thalamos 75) deferuntur, contumelias nec facere promti, nec pati. Datae dexterae fidem non uiolant. Multa Germa-

60

61

liberos. J. 68) Immodico, nimio, ut saepe apud Plautum *insanum* pro *grandi et immenso* dicitur. B. 69) Perdidisse uigorem illum naturae, qui generandis liberis inseruit. J. 70) Adeo, ut colonias emittere non possint J. 71) So bald sie frühe aufstehen. J. 72) Mit Brandewein. J. 73) Wenn sie einen guten Schluck gethan haben, kömmet ihnen der Tummel in den Kopff, und sie werden schläffrig. Da schlaffen sie denn wieder ein wenig. 74) Sie sitzen bis gegen Abend zur Tafel. J. 75) In lectos, ad somnum.

76) Multa

Germanicae in his linguae sunt, sed in moribus
62 plura uestigia. 76) Noruegiam rari incolae tenent. Vt plurimum uenatione uitam tolerant.
77) Nullibi comodiores malis, 78) aut nauium
63 tabulatis, arbores crescunt. Gens est rudis, et apud multos ueneficiis 79) infamis. Aiunt uenalem apud illos uentum 80) esse, quem inde nauigaturi emant, Vlyssis, Aeolique, fabulam 81)
64 uero aequante prodigio. Dirae apud illos hyemes, et plerumque incautis 82) infestae. Torpens aër 83) remisso, ac paene nullo, sensu 84) occupat corpus, ne ante, quam perieris, intelligas, te perire. Memorabili exemplo huic pesti 85) is ereptus est, quem numen ad regnum Britanniarum destinauerat, tunc unius Scotiae rex, Jacobus. 86) Filiam Annam illi desponderat Fredericus II. Cimbricae Chersonesi 87) rex. Sed cum illa in Scotiam ueheretur, non semel in Noruegiam eiècta est, ui sortium, malisque geniis ad uene-

76) Multa habent in suo sermone uocabula, quae Germanicis gemina sunt, sed multo plura habent uestigia morum Germanicorum in suis moribus. B. 77) Bringen ihr Leben mit Jagen zu. J 78) Zu Mast- und Seegel-Bäumen. J. 79) Wegen Hexerey. J. 80) Sie könnten für Geld Wind und Wetter machen. J. 81) Quam fabulam narrat Homerus Odyss. K. seu libr. X. 82) Iis, qui sese non satis muniunt aduersus frigora. B. 83) Die faule Lufft. B. 84) Fast unvermerckt schleichet sie sich ein in den Cörper. J. 85) Dem Scharbock und Erfröhrung der Glieder. B. 86) Jacobus, rex Britanniae, qui in Scotia Jacobus VI. erat. 87) Daniae. J.

88) Durch

ueneficae imperium uentos cientibus, 88) quae aliquanto post facinoris poenas luit. Sed rex interim, amore et iuuenta impatiens, 89) ad coniugem deferri constituit, prouectaque iam hyeme, 90) illud mare glacie infame ingressus est. Coelo, et tempestatibus, luctatum 91) Noruegia excepit, nec multo post, quae eum uexerat nauis, uelut in aridam 92) delata, ita circumstanti glacie immobilis haesit. Res 93) ad Jacobum delata est, statimque libuit hoc insolenti 94) spectaculo frui, quippe nulla suae Britanniae littora concretas undas tenent. Sudum erat, 95) neque portus ab hospitio regis procul. Processit igitur, nec spirantibus uentis, nec acriter, ut uidebatur, inhorrente aëre, contemplatusque paulisper glacie stratum mare, in thalamum rediit, nec dum aliquid de pernicie 96) hyemis suspicatus. Sed, dum foco 97) se admouet, ex circumstantibus unus in dexteram regis manum, ut forte fit, intuens, aduertit uicinum pollici digitum caeruleo, et exangui, liuore 98) rubentem, peritusque coeli 99) illius: ne tu, inquit, rex, ad ignem accesse-

88) Durch Teuffels-Künste einer Zauberin. J. 89) Quum absentiam sponsae ferre diutius non posset prae amoris iuuenilis aestu. J. 90) Tief im Winter hinein. J. 91) Da er lange genung durch Sturm und Wind auf der See herum getrieben war. J. 92) Terram, ans feste Land. J. 93) Quae obrigerat naui. J. 94) Dergleichen er in Schottland noch nicht gesehen. B. 95) Es war ein heller Tag. J. 96) De noxio aëre. J. 97) Camino. J. 98) Schwartz, blau, und gelb. J. 99) Aëris illius. J.

200) Ers

cesseris. Nocuit tibi aër, et digitum exanimauit. 200) Sic iam affectum peius ignis intempestiuo calore perdiderit. 1) Frigoris lues alio frigore pellenda est. 2) Admiratus rex primum se laesum negat, quippe nullo doloris sensu tentatus. Sed non diu dubitauit, quin recte moneretur. Nam stupebat rigens digitus, 3) sensumque cum sanguinis calore amiserat. De remedio quaerenti referunt, certam esse, et in promtu, medicinam, cuius se salubritas breui quidem, sed acerrimo, dolore insinuet. 4) Id pati oportere, 5) nisi malit intercidere digitum tam noxia hyeme contactum. Allatumque est uas subito, plenum niue, non quidem ad ignem domita, 6) sed per ipsum triclinii teporem iam sensim diffluente. 7) Illo 8) rex digitum inserere ex praecepto incolarum monetur, subitoque ingens dolor per torpentes paulo ante articulos 9) paene illius patientiam excussit. 10) Remeantis in digitum sensus documentum primum fuit,

200) Erfröhret. J. 1) Du wirst es durch Wärme ärger machen. J. 2) Der Frost muß aus der Hand durch Frost gezogen werden. B. 3) Der Finger wurde steiff. J. 4) Das bald und gewiß, aber nicht ohne empfindlichen Schmertzen, helffe. 5) Regem. J. 6) Non liquefacta ad ignem. J. 7) Durch die ordentliche Wärme der Stube. 8) In uas illud. J. 9) Digiti. J. 10) Tantus dolor inuasit digitum, ut rex paene pati haud posset. J.

11) Er

fuit, quod doleret. Eo modo rex incolumis euasit, admonitoque tam improuisi mali facilior postea cautio fuit, uel certe medicina, 11) quippe et paulo post aurem dexteram equitantis eadem pestis 12) adussit.

CAPVT

11) Er nahm sich hernach besser in Acht, oder wuste doch sich eher zu helffen. 12) Idem frigus corrupit.

1) Tur-

CAPVT IX.

Turcae, Judaei.

1 TUrcarum 1) ferum genus, et ad urbium, artificiorum, scientiae, excidium natum, nostris uitiis, quam sua uirtute, felicius fuit. Haec 2 publica orbis lues, barbaro impetu, 2) tum multitudine hominum, et austera parendi disciplina, 3) inualuit. Primum illis a Scythia, 4) quam 3 Tartariam appellamus, exordium. Hinc, siue stipendiarii, dissidentibus Persis, 5) ad auxilium accersiti sunt, siue ultro inopes patriae campos reliquerunt, inuitati felicitate uiciniae, ducis, quem sibi constituerunt, auspicium 6) mira religione sequuti sunt. Huic se, suaque, addixêre, 4 siue libertatem nunquam uiderant, siue ultro proiecerant. 7) Nec in aliis gentibus constan- 5 tior in modestos, et legitimos, principes fides, quam

1) Turcae, Asiatica gens, parua primis initiis, mox, oppressis Saracenis, a quibus uocati erant in auxilium, potentiam suam stupendum in modum auxerunt. B. 2) Partim crudelitate. B. 3) Seuera obsequii exactione. J. 4) Seu Sarmatiam Asiaticam, in qua inter Mocotin paludem, et mare Caspium, ad septentrionem Caucasi, latius Turcae olim incoluisse, ac per portas Caspias erupisse dicuntur, tractis secum uicinis gentibus Comaris, Massagetis, Tauris, Moscis. Quod circa A. C Iↄ cc LVI. factum esse, auctor est Theophanes in Chronogr. p. 366. 5) Saracenis, qui Persiam insederant. J. 6) Ductum, et imperium. J. 7) Deseruerant, nihili pendentes eam. J.

8) Sub-

quam illis in atrocem, cui se damnauerunt, 8) tyrannidem, nisi quod tantae reuerentiae impetus sensim creditur iam torpere sub principibus illo obsequio minus dignis, nimiis quoque in populo animorum affectibus nunquam diu constantibus. 9) Per hos primum correpta 10) pars Asiae, 6 quae olim fluere deliciis 11) dicebatur. Hinc sub Amurathe 12) in Europam, Ligurum ope, remigioque, 13) transuectis, illa Graecia, illud Musarum domicilium, 14) concessit in praedam. Ipsi 7 tamen, dura indole eluctati humanitatem, 15) in maiorum feritate perseuerant, prorsus ut intelligas, sub molli coelo immania ingenia esse posse. 16) Quamdiu in Bithynia 17) haeserunt, aut 8 in Thraciae deinde littoribus, aemula hinc Graecorum,

8) Submiserunt ipsi. Damnatus cum casu tertio Lucretius libr. I. v. 1230. dixit: *Damnatus morti.* 9) Animus populi facile mutatur, nec, quod uehemens est, et nimium, diu durat. J. 10) Occupata. J. 11) *Fluere mollitia* dixit Cicero Tusc. Quaest. libr. II. 12) Turcae, primum, in uarios principatus diuisi, circa finem saeculi XIII. et initio XIV. in unum coaluere regnum, Ottomanno rerum potito. B. 13) Nauibus Genuensium. J. 14) Vbi olim omnis eruditio suam quasi patriam ac domicilium habuit. B. 15) Dum omnem humanitatem atque doctrinam oppresserunt. B. Quod tamen secus esse, et Hadrianus Relandus in Dissert Miscell. et horum temporum conditio, arguit. 16) Quum alias aër temperatus temperet quoque naturas et animos hominum, id contra fit in Turcis. B. 17) Asiae regione, in qua *Prusa* fuit sedes Amurathis. B.

 18) Graeci

corum, hinc Trapezuntinorum, imperia, 18) per quae 19) uinci oportebat, 20) nisi ipsi uincerent, accendebant saeua ingenia, 21) et tunc quodam primarum uictoriarum aestu feruentia 22) Vbi pudendo nobis bello tantos hostes sustulerunt, 23) Constantinopolim a Mahumete captam 24) habuêre

18) Graeci imperii sedes Constantinopolis erat. Sed quum urbs haec saeculo XII. a Balduino, Flandriae Comite, expugnata esset, isque Imperator renunciatus, factum est, ut duo principatus maiores ab exulibus Graecis constituerentur, alter Nicaeae in Bithynia, alter Trapezunti in Ponto. Quorum principes quum essent ex Imperatoria stirpe, sese Imperatores appellauerunt. Desiit autem imperium Nicaeum, postquam Michaël Palaeologus eripuit Latinis urbem Constantinopolin, circa A. C. cIↄ cc LXI. Trapezuntinum autem, quod Paphlagoniam, Colchidem, et Pontum, complectebatur, penitus euersum fuit a Turcis, post Constantinopolin A.C. cIↄ cccc LIII. expugnatam, A.C. cIↄ cccc LXII. Aemulatio autem fuit perpetua inter haec duo imperia, quorum illud a familia *Palaeologorum*, hoc familia *Comnenorum*, regebatur. In quibus si fuisset concordia, facile potuissent, armis sociatis, resistere Turcarum potentiae. B. 19) Imperia Graecorum et Trapezuntinorum. B. 20) Turcas. J. 21) Turcarum. J. 22) Weil es den Türcken im der erst so wohl gelungen war, wolten sie nicht nachlassen, sondern waren begierig, ihr Glück weiter zu verfolgen. B. 23) Postquam Turcae uicerunt Graecos et Trapezuntinos bello, cuius nos merito pudere debet Christianos, quod scilicet auxilio pressis Graecis non fuimus, nec modum successibus Turcarum posuimus. J. 24) A. C. cIↄ cccc LIII. J.

25) Fini-

buêre in praecipuum regni caput, deliniti situ urbis, quae Europae, Asiaeque, faucibus haeret, 25) et commoditate pulcherrimi portus, tum fama imperii, quod ibi multis aetatibus inclytum durauerat. 26) Quod in Oriente reliquum erat, 10 uel a Soldano 27) tenebatur, qui Syriam, uicinasque regiones, Aegypto addiderat, 28) uel sub Persarum iure erat, terras, quae ab Euphrate ad Indiam late iacent, uno imperio iungentium. 29) Persa, 30) palam Turcae 31) infestus, de regni li- 11 mitibus quotidiano odio belloque certabat. Vtrique cum Aegyptio 32) foedus erat, sed uisus Selymo Turcae Aegyptius id cum Persa arctius, et religiosius, colere. Et haec statim causa armorum. Nunquam tam breui bello 33) parta ma- 12 ior uictoria, spoliis, uiris, terris, et, quod est amplius, 34) diuturna earum rerum, quae uictae sunt,

25) Finibus, ubi per angustum mare, Bosphorum Thracicum, Asiae et Europae limites discernuntur. J. 26) In urbe Constantinopolitana, uelut sede imperii Orientis, ab A. C. ccc xxx. usque ad A. C. cIↄ cccc LIII. per annos cIↄ c XXIII. 27) Aegypti praefecto. J. 28) Subiecerat. J. 29) Persici regni ab occasu finis est Euphrates fluuius, ab ortu Oxus fluuius, a meridie Sinus Persicus, a septentrione Oxus fluuius, et mare Caspium, teste Oleario in Itinerario. J. 30) Persarum rex Ismael Sophi. 31) Turcarum principi Selymo. J. 32) Soldano, cui nomen *Caruson Gauri* fuisse, perhibent. J. 33) Intra spatium uidelicet fere unius anni A. C. cIↄ Iↄ XVI. 34) Quod adhuc maioris aestimandum est. J.

sunt, possessione, quippe duobus iustis praeliis, unoque tumultuario,35) omnes Soldani regiones, opes, arma, in Selymum 36) fortuna contulit. Hinc ille, in Persam grauior, 37) Europaeque simul imminens, nostras 38) opes fastidiose despicere. 39) 13 Sed a Syria cum triumpho redeuntem 40) acer morbus oppressit, eodem illo loco, 41) ubi quondam in parentem Baiazetem acie certauerat, uelut diris patriam uindictam reposcentibus. 42) 14 Sed statim Solymannus ipso patre acrior 43) Pannoniam inuasit. 44) Rapta Buda, 45) quae Hungariae caput est, ausus quoque Viennam Austriae obsidione tentare. 46) 15 Sensim tamen Byzantinae 47) deliciae illorum principum animos a nostris cladibus auerterunt. 16 48) At nos, intestinis interim odiis, et aemulatione

35) Scharmützel. B. 36) Turcarum Imperatorem. J. 37) Ante uictam Aegyptum uicisse Persas, iisque Armeniam extorsisse fertur, testibus iis, qui de illo argumento commentati sunt. 38) Christianorum. J. 39) Superbissime contemnere J. 40) A. C. cIↄ Iↄ xx. postquam ab A. C. cIↄ Iↄ xii. imperasset. 41) Pagum *Ciurlanum* dici aiunt. B. 42) Quasi Dei ira uindictam ab hoc impio filio, qui contra patrem pugnarat, hic sumtura fuisset. B. 43) Crudelior. J. 44) A. C. cIↄ Iↄ xxi. quo anno Solymannus II. Bellogradum expugnauit. 45) Quod A. C. cIↄ Iↄ xxvi. caeso cum exercitu ad Mohatium Ludouico rege, factum est. 46) A. C. cIↄ Iↄ xxix. J. 47) Vrbs Constantinopolis, antiquo nomine Byzantium dicta, a Constantino M. conditore, appellata est. B. 48) Vt tam frequentia bella non intulerint. J.

49) Vi-

tione gentium, fracti, non erubescimus pacis, bellique, momenta 49) ab iis expectare, in ipsos nihil sponte audentes, contentique non lacessi, 50) adeo ut legatos, uelut belli redemtores, et deprecatores foederum, 51) ad hos Byzantii tyrannos dimittamus, quos illi, siue sua superbia, siue religionibus nostris, offensi, 52) nullo colloquio, ac uix quidem conspectu, dignos putant, rati infra sui imperii dignitatem, 53) suos quoque legatos ad mutuae amicitiae commercium in has oras 54) destinare. Ceterum, ut tot uictoriarum felicitas maiestatem principis Turcae paene supra humani fastigii cultus subuexit, 55) ita ipsum populum, 56) cuius manu, impetuque, partum

17

49) Vicissitudines. J. 50) Si Turcae nos non aggrediantur, wir dancken GOtt, wenn sie stille sitzen. J. 51) Qui, uel promisso tributo annuo, uel muneribus datis, pacem redimant a Turcis J. 52) Entweder aus angebohrnen Hochmuth, oder weil sie einen Abscheu für unserer Religion haben. J. 53) Fuit ea superbia Turcis illo tempore, quo haec scripsit Barclaius, ut ex Busbequii epistolis liquet. At longe mansuetiores, tractabilioresque, fecit eos Christianorum et uirtus, et felicitas armorum, praesertim postquam ad urbem Viennam A. C. cIↄ Iↄc LXXXIII. et saepissime deinde repetitis cladibus, amissaque Pannonia, usque ad A. C cIↄ Iↄc XCIX. quo pax Carolouicensis coaluit, afflicti fuerunt a Christianis, Leopoldi Imperatoris auspiciis. J. 54) Ad principes Christianos. J. 55) So, daß ihn die Seinigen fast göttlich verehret. J. 56) Veterem illum Turcicum, qui fortitudine sua peperit principi suo tantum imperium. J.

partum imperium, [mirum dictu] uidetur afflixisse. 57) Nam, adhuc humilibus 58) Ottomannorum principum rebus, cum paene suam gentem, 59) quantacunque tunc erat, in castris haberent, certe, quicquid dignitatum, praedarumque, uellent diuidere, spargendum 60) in illos ipsos milites erat, nec alios, praeter hos Scythas, habebant, quibus amicitia 61) miscerentur. Auctis nunc opibus, liberoque delectu ex suis, domitisue, gentibus, quos malint ad rempublicam 62) admouere, a praecipuis honoribus arcent ueteres illas stirpes, 63) illorum militum nepotes, 64) a quibus Ottomannica domus idipsum cum imperio olim accepit, ut iam ingrata esse possit. 65) Nescias id fastidio 66) factum, an consuetudine, quae, postquam inualuit, barbaris pro religione 67) est, an secreto ad sui regni securitatem consilio, quod ingentes praefecturae, tribunalia, digni-

18

19

20

57) In humilem uitae conditionem detrusisse. J. 58) Illo tempore, quo Turcarum potentia adhuc exigua erat. J. 59) Nichts als ihre National-Trouppen. 60) Dispertiendum, diuidendum. J. Sic Plinius libr. XII. cap. VI. *in brachia ramorum spargit se arbor, in aristas herba.* 61) Quos ad consilium publicum adhiberent, et ad regendam rempublicam. Amici enim principum, consiliarii eorum, et praefecti, olim uocabantur. B. 62) Ad dignitates, et munera publica. J. 63) Veteres familias Turcicas. J. 64) Posteros. J. 65) Undankbar gegen die um das Ottomannische Reich hoch verdienten Familien. J. 66) Fastu et superbia. J. 67) Non solet mutari, sed seruatur sanctissime. J. 68) In

dignitates, non aliis permittuntur, quam iis, qui ex Christianis parentibus nati sunt. E Dalmatia potissimum, et Illyrico, de sinu parentum abrepti pueri, uirginesque in destinata Constantinopoli claustra 68) ducuntur. Ibi sacra parentum, quae uix infantes meminerunt, in uesanas superstitiones mutant, 69) circumcisis genitalibus, et reuerentia in Mahumetem imbuti. Et hi coetus, ex tam miserabili rapina coacti, regi Turcae pro seminario ducum, principumque, sunt, quibus corporis sui curam, uiresque imperii, tradat. 70) Hinc praeterea spadones, ad intima destinati obsequia, ideoque non uile, aut pudendum, ibi genus. 71) Hinc reginae, pellicesque, et semper tanto regi regnaturae post se sobolis mater. 72) Suas quoque amitas, et sorores, ex illa cohorte delectis 73) nuptum dant, sibi

21

22

68) In palaestras, in quibus a puero armorum exercitationibus dant operam. J. 69) Religiones paternas Muhammedicis superstitionibus permutant. B. 70) Aus dieser jungen Bruth nimmt er seine Bassen, Generale, Beglerbegs, Vezire, Aga. J. 71) Die Verschnittenen, qui ad mulierum custodiam adhibentur in palatio Imperatoris, quod Italo uocabulo *il Seraglio* appellatur. Atque hi in maximo honore habentur apud Turcas, ut qui intimae sunt apud Imperatorem admissionis. J. 72) Quae enim primum ex gynaeceo peperit Imperatori filium, mater fit Imperatoris futuri, et Augusta. J. 73) Principibus, quos ipsi *Bassas* uocant, qui duces exercituum sunt, et prouinciis praefecti, dant Imperatores nuptum cognatas, et filias. J.

23 sibi patrueles et nepotes daturis. Adeoque est in pretio de Turcica stirpe non nasci, 74) ut summa in imperio munera, quae isti ex Christianis parentibus geniti tenent, in eorum liberos 75) nunquam transeant. Nec alia causa est, quam quod illos in legem, ritusque, Turcarum ediderunt. Et hoc illa gens patitur, suo quoque iu-
24 dicio uilis. Turcis enim rustica ac demissa 76) indoles, neque digna libertate, quam non curant
25 uindicare. 77) Rudes animos ne ulla scientiarum humanitate mitigent, Mahumetes lege cauit, quo facilius ignari componerentur in legis 78) uesaniam, quam praescripsit. Gregum, armentorumque, et supellectilis praecipua illis cura. Aedificia uix ad usus, 79) nedum ad cultum, exstruunt, siue adhuc Scythicae originis memores, et uitae in plaustris errantis, 80) siue quod unusquisque

74) Es hat, wer nicht von Türckischen Geblüthe entsprossen ist, so viel Profit, daß zu denen Charges, darzu er kömmet, kein gebohrner Türcke gelangen kan, allermaßen auch seine Kinder darzu nie gelangen. J. 75) Vtpote qui non e Christianis, sed iam Turcicis, parentibus nati sunt. J. 76) Non erecta, aut altum appetens. B. 77) Sibi asserere, sie geben sich keine Mühe deswegen. J. 78) Alcorani stulta praecepta. J. 79) Vtilitatem, commodum. J. 80) Scythae enim sedem constantem non habent, sed omnem familiam imponunt plaustris seu uehiculis, et sic cum pecoribus suis e loco in locum demigrant, pascua quaesituri. Graecis inde ἁμαξόβιοι dicti sunt, *in plaustris degentes*. conf. Justinus libr. II. cap. II. B.

81) Non

quisque suum agrum precario iure 81) possidet, ad principis nutum non fundos illos tantum, sed et prouinciam, mutaturus. Principem ingenerato affectu 82) mire colunt. Vmbram hunc, et effigiem, numinis uocant. In ea gente saeuissimi, foediusque in Christianorum odium intenti, non sunt illi, qui longa maiorum serie in Turcis sunt, 83) sed qui in eorum ritus a nobis defecere. 84) Ceteris mitius ingenium perhibetur, longe tamen a moribus nostris, esse. 85) Venena non alibi ingeniosius parantur, et uix credibile, quantis artibus uim nocentium rerum 86) exprimant, copulentque, 87) nec aliter scilicet, quam per mirabiles astus, illa lue 88) quemquam tollant, omnibus, quo hanc mortem et effugere possint, et tradere, in pari uitio calliditatem quaerentibus. 89) Quis credat, non gustu, sed nec tactu, opus esse, leui aura 90) hanc pestem

26

27

28

29

81) Non ut proprium, et haereditarium bonum, sed quod Imperator possit, cum libet, ad se trahere, et eripere. J. 82) Amore. J. 83) Quorum maiores iam pridem Turcae fuerunt. J. 84) Die Renegaten. J. 85) Ceteri sunt quidem mitiores in nos, alienissimo tamen in maiores nostros animo. J. 86) Venenosarum herbarum succum, et si quod praeterea natum e terra uenenosi habet aliquid. J. 87) Misceant. B. 88) Veneno illo. J. 89) Es suchet immer einer den andern hierinnen zu überlisten, daß er sich für Vergifftungen hüten, andere aber vergeben könne. B. 90) Da auch ein kleines Windgen solchen Gifft einem Menschen beybringen kan. B.

stem 91) insinuante, corruptisque uitalibus ne lentam quidem mortem inducente? 92) Nuper Alepensem praefecturam 93) emerat a gratiosis in aula hominibus 94) quidam ex illarum dignitatum candidatis. 95) Vrbs est uix bidui itinere a Cilicio mari 96) summota, mercatorum frequentia, Orientisque commercio, grauis, 97) unde merces partim Euphrate, partim iumentis, 98) delatas accipit. Inde suis rectoribus ingentium opum causa, 99) tam licenter 100) in prouinciam grassantibus, quam profuse illam emunt. 1) Hoc igitur homine in praefecturam misso, alius maioribus donis solicitat fidem eorundem optimatum, 2) iubeturque illi priori succedere, qui prouinciam

91) Venenum. J. 92) Adeo ut subita mors sequatur, dum membra, et uiscera, cor, hepar, pulmo, quae hominis uitam conseruant, statim corrumpuntur per attractionem eiusmodi aëris uenenati. B. 93) Quae Syriae princeps praefectura est, a capite prouinciae, *Aleppo*, quod olim *Hierapolis*, seu *Berrhoea*, fuit appellata. Ceterae Syriae praefecturae sunt *Tripolitana*, et *Damascena*. 94) Von denen Fauoriten, Mignons, des Kaysers. J. 95) Der lange darnach getrachtet, lange darauf gepasset hatte. J. 96) Quod est pars mediterranei maris, alluens Ciliciam. 97) Plena quasi, et onusta mercibus, ex Oriente asportatis, adeoque emporium Orientis. Es ist allda die Niederlage derer Orientalischen Waaren. B. 98) Durch Camele und Maul-Esel. J. 99) Denen Bassen zu Aleppo träget sie grosses Geld ein. B. 100) Tanta auaritia. J. 1) Maximis enim eam muneribus emunt. J. 2) Er bietet mehr.

3) Er

uinciam uix dum libauerat. 3) Is, hoc nuncio celeriter, amicorum fide, perlato, uehementer, ut par erat, improuisa clade 4) perculsus est, nec dum ulla scilicet praeda ambitum emtae praefecturae repensante. 5) Igitur amicorum, qui aderant, consilium aduocat, apud illos amissas opes 6) deflet, perfidiamque aulae queritur, tam foede uenalem. 7) Incertus consilii erat, pareretne reuocantibus Constantinopolim litteris, 8) an successori armatam manum obiiceret, audaciae 9) ueniam a Byzantinis proceribus 10) nouis muneribus impetraturus, aut saltem publico suo decori, simulque domesticae rei, superstes non futurus. 11) Inter has cogitationes furentem, anxiumque, seduxit 12) fidissimus amicorum, monet, ne quid temere audeat. Si restiterit ad mandatam prouinciam uenienti, 13) id regem pro defe-

3) Er war kaum recht warm worden darinnen. B. 4) Hac calamitate rerum suarum. J. 5) Exactionibus nondum reparauerat sumtus illos, quos impenderat in aulicos, quorum gratia prouinciam nactus erat. B. 6) In munera erogatas frustra. J. 7) Beschwehret sich, daß man bey Hofe alles auf so treulose Art ums Geld verkauffe. J. 8) Ob er dem Rappel folgen, und das Gouuernement seinem Nachfolger abtreten soll. B. 9) Huius suae. J. 10) Aulae Constantinopolitanae. J. 11) Nolens quippe uiuere diutius, quam sua dignitas, et res familiaris, permitteret, et utroque maneret incolumis J. 12) In locum secretum deduxit. B. 13) Nouo proregi, et successori suo, wenn er Possess nehmen wolte. J.

14) In

defectione habiturum. Nullum in sua gente 14) atrocius crimen esse, quam non modo uiolantis, sed uel remorantis, obsequium. Tutius, inquit, consultum tibi uolo. Accedenti aemulo 15) etiam cum donis occurre, et, ne tua benignitas sit suspecta, apud eum querendum est, tuarum rerum spes hac intempestiua successione propemodum esse accisas, tamen nihil tibi antiquius, quam parere. Accipiat sane prouinciam, cui destinatus esset, in amicitiae quoque pignus illa munera, 16) quae hospitali comitate protuleris, 17) iis satis gratiam habiturus, si in regiam redeunti 18) litteras dederit, quibus significet, nihil te cunctatum, 19) imperium, statim ut iussus es, urbem, iura, prouinciam, tradidisse. In tuis autem donis strophiolum erit, inquit, quod habeo, multi operis, 20) sed nocentissima tabe 21) peruntum. Hoc si, quasi artificii uenustatem monstraturus, ad illius uultus explicas, sic ut uel minimo halitu perfundatur, 22) spondeo, nunquam in Alepensi urbe regnabit. 23) Vtitur sagacissi-

14) In gente Turcica. J. 15) Successori tuo. J. 16) Accipiat. J. 17) Er möchte doch die Geschencke annehmen, die du ihme, als einem ankommenden Fremden, aus guter Meynung brächtest. B. 18) Tibi Constantinopolin redituro. J. 19) Du hättest gar keine Schwürigkeit gemachet. 20) Ein künstlich gewürcktes Schnupftuch. J. 21) Veneno. J. 22) Wenn du es ihm vor den Augen also ausbreitest, daß der Wind davon ihm in den Mund und die Nase gehet. J. 23) Praefecturam suscipiet, morietur ante, quam praefectura illa potiatur.

24) Ille

gacissimi uiri consilio praeses, 24) longaque et multiplici pompa exceptum successorem in aedes deducit. Ibi inter insidiosae 25) liberalitatis blandimenta euoluit fatale 26) strophiolum, auro, et serico, distinctum. Laetus hospes suae mortis instrumentum 27) aspexit. Inde diuertunt 28) ad coenam. Sed hic fraudibus agens, simulabat, primo se mane iter Byzantium uersus ingredi uelle. Expressit itaque eadem illa nocte litteras suorum officiorum testes. 29) Neque enim tam beneuolo decessori iste miser perfunctorie indulgebat. 30) Sic, exacta noctis parte, ad quietem secessum est. 31) Primo mane nouus praeses inspirato per strophioli auram ueneno impar fuit. 32) Jacebat in strato exanimis, nec tam repentini casus aliis causa patebat, quam illis, qui incautum peremerant. Peracto facinore, ueneficus praeses 33) Constantinopolim litteras destinat, tam illas, quibus successor significabat, ut 34) optime esset exceptus, quam alias a se 35) eiusdem

24) Ille prior iam decedens prouincia. J. 25) Insidiabatur enim uitae noui praesidis eo strophiolo. B. 26) Mortiferum, lethale. B. 27) Das Tüchlein, das ihm den Rest geben solte. 28) Conferunt se. J. 29) Qui testarentur, quam promtus in exequendis Imperatoris iussibus, et quam officiosus in se fuerit. B. 30) Er wolte ihm recht nachdrücklich dienen, und zu Gefallen seyn. J. 31) Vterque iuit dormitum. J. 32) Non potuit resistere ueneni uiribus. J. 33) Ille prior, qui uenenum praebuerat alteri. J. 34) Wie. B. 35) Scriptas. J.

36) Weil

dem successoris interitum nunciaturas, orantesque, tunc saltem imperium sibi, et prouinciam, prorogari. Nec id aegre impetrauit, tanto sceleri felicitatem indulgente fortuna. 36) Ex hoc saeuo, et in flagitium mirabili, 37) astu non plus 38) studium uenenorum, miserabili subtilitate excultum, suspexeris, 39) quam corruptos in ea gente mores, uenundatos magistratibus populos, 40) fas, aequumque, infra pecuniam positum, 41) et cetera ultimae tyrannidis mala. Vix ambitus, aut repetundarum, actio, 42) uiles magnatibus iniuriae, ac paene indignae uindicari, quibus uulgus affligitur, 43) diuturnitate seruitutis, et institutione parentum, non ausum aspernari tam

30

31

36) Weil ihm das Glücke bey aller seiner Boßheit noch wohl wolte. J. 37) Der sich zu Ausführung solcher Boßheit recht wunderlich schicken muste. 38) Nicht so wohl über die so schelmisch ausgesonnene Gifft-Mischerey. J. 39) Admireris. J. 40) Gantze Länder werden ums Geld den Gouuerneurs Preiß gegeben, daß sie die Unterthanen nach Gefallen schinden mögen. 41) Juris et aequitatis nullam haberi rationem, sed solius pecuniae, secundum illud Horatii libr. I. Ep. I. v. 53. seq. *O ciues, ciues, quaerenda pecunia primum, uirtus post nummos.* 42) Vix auditum est unquam, accusari quenquam apud Turcas ambitus, id est, dignitatum per largitiones acquisitarum, aut repetundarum, quae dicuntur, quum reposcuntur res iniquo modo ablatae, wenn man von einem Rechnung fordert, wo er die eingenommenen Gelder gelassen habe. B. J. 43) Plebi illatae nihili aestimantur a magnatibus iniuriae. J.

44) Tam

tam deiectae sortis cladem. 44) Non aliud in Turcis magis mirer, quam quod homines, immortalitatem animorum tam constanter asserentes, ut his inde 45) uilior haec uita sit, sibi eorum flagitiorum 46) licentiam faciant, quae etiam absque lege natura refugiat. Tamen in egenorum ac hospitum opem multorum animi illic effusi sunt. 47) Ad haec humanae miserationis opera 48) passim aedes exstructae, in quas aegri, aut fessi, diuertant, ibique constitutae priuatorum testamentis, et publico sumtu, opes. 49) Nos 50) etiam, quanquam canes et credunt, et uocant, non arcent a tanti beneficii humanitate. Ingens in parentes reuerentia, et, si quando molesti sint, plus recordatio dati spiritus, 51) quam acerbitas iniuriae ualet. 52) Multi cibi gens, 53) et plus curando corpori intenta, quam animo. Omnis autem libidinis, qua sunt infames, minor his ipsis culpa, quam foedo Mahumeti, 54) has cupidi-

32 33 34 35 36

44) Tam humilis conditionis miseriam, ein so sclavisches Tractament. B. 45) Propter illam de immortalitate animi opinionem. J. 46) Sodomiae et paederastiae, a quibus flagitiis ipsa natura uidetur abhorrere, tametsi lege nulla sint uetita. B. 47) Inter Turcas multi ualde liberales sunt in pauperes ac hospites. B. 48) Vt hae eleemosynae percipi possint. J. 49) Vitae praesidia, alimenta pauperum. J. 50) Christianos. J. 51) Acceptae a parentibus uitae. B. 52) Wenn ihnen auch die Eltern noch so viel Uberlast thun, dulten sie es doch, in Erinnerung, daß sie ihnen ihr Leben zu dancken haben. B. 53) Edaces sunt Turcae. J. 54) Nimiae Veneris,

cupiditates, maxime innatas mortalibus, sed numinis, pudorisque, uinculis astrictas, 55) sua lege exsoluenti. 56) Ita allicere 57) placuit militarem quidem populum, sed, ut in Oriente, ad uoluptates molliorem. 58) Inde his uitiis, tanquam concessa remissione, 59) exercentur, miserabili uirtutis inscitia. 60) Neque abest a libidine crudelitas, saltem in principe, tam suorum 61) sibi sanguinem, quam opes, uindicante. Constantinopolim rex Turca obibat, 62) in proximos agros uenatione decreta, cum ad militis fores adolescentulum uidet impudice fractis oculis uibrantem. 63) Accensa teterrimi principis libido est, rapique, et in regiam duci iubet. At miles, qui puero 64) assueuerat, reuerentiam 65) amore uincente, non dubitauit pro scorto 66) oppo-

37

Veneris, qua sunt infames, culpa non tam in ipsos Turcas, quam in Muhammedem ipsum, redundat. J. 55) Legibus diuinis, et naturae, seu rationis rectae, iudicio, coërcendas. B. 56) Permisit enim Muhammedes asseclis promiscuas libidines, et licentiam multis utendi uxoribus et concubinis. B. 57) Ad suam religionem J. 58) Procliuiorem. In Venerem enim inprimis proni sunt Orientis populi. B. 59) Voluptate, oblectatione, otio ad recreandum animum. J. 60) Commiseratione digni sunt, ut qui nesciunt, quid uirtus exigat. J. 61) Ciuium. J. 62) Ibat per uicos et plateas urbis, equo, quod solet, forte uectus. J. 63) Er sahe sehr verliebt aus. J. 64) Pueri amoribus J. 65) Reuerentiam, quam principi suo debebat, amoris in puerum uehementia superante. J. 66) Pro puero, cuius turpi amori assue-

opponere suum pectus, strictoque gladio irruentes ministros 67) submouere. Sed quid unus in multitudinem posset? Ipse princeps, ad omnem suorum contumaciam tam peruicacis irae, 68) tamen hanc amantis uiolentiam in crimen non duxit, 69) illum 70) quoque, tanquam in pretium abrepti pueri, 71) rustico praedio donat, et stipendium iubet augeri. Neque mora, uilissimi scorti amore rex flagrare, 72) nec tantum in deliciis habere, sed et in ambitiosae amicitiae locum. 73) Quod miles cum audiret, eum, 74) olim sibi charissimum, aspicere inter tantos honores concupiuit. Donis itaque ac precibus euicit a custodibus, 75) qui stabant ad fores, ut, cum rex in hortis uesceretur, clam a satellitum tergo ipsum 76) accumbentem, simulque adolescentulum, intueretur, nam et is solebat regiis conuiuiis adhiberi. Constituto tempore adest. 77) Jacebat rex in tapetibus patrio more, 78) neque procul impurissimum scortum, et nimio impudicitiae

assueuerat. J. 67) Imperatoris Turcici. J. 68) Qui alias ira uehementissime exardescebat, si quis negasset obsequium. J. 69) Pro crimine non habuit. J. Sic Tacitus Annal. libr. VI. cap. V. *Ne uerba praue detorta, neu conuinalium fabularum simplicitas in crimen duceretur.* 70) Militem. J. 71) Hoc ipso quasi exsolututus rex militi pretium pro puero, quem ei rex rapuerat. J. 72) Coepit statim. J. 73) In numero aulicorum, comitum, consiliariorum. B. 74) Puerum. J. 75) Arcis, et corporis regii. J. 76) Regem accumbentem. J. 77) Miles. J. 78) Sedebat coenaturus, more Turcico. J.

citiae pretio iam superbum. 79) Inter haec miles incautius forte prodire, 80) sic ut a puero conspiceretur, qui, ueteris obsequii 81) memor, statim ad ipsum cursu defertur, amplexaeque 82) dexterae osculum ponit. Princeps, in redeuntem 83) insiliens, fronte, oculisque, furore ardentibus, interrogat, quo uecors et infidus diuertisset. 84) At ille, ad priorem, inquit, herum, 85) rex, quem a me saltem oportuit salutari. Haud mora: Rex, aemulatione insaniens, breui ferro, quo erat accinctus, sui amatoris 86) perfodit pectus. Sed ut labentem uidit, sequutus in terram, 87) suo sinu uulnus fouit, ingemuitque morienti. Jussus statim miles mori, siue quod prodire in uetitum locum ausus, siue quasi tanti doloris principi causa. 88) Sed ille, inter tumultum elapsus, ipso fauore satellitum euasit, latebris, et suorum silentio, tectus, donec princeps 38 mitigaretur. Adeo nullius amicitiae nexu tuti sunt a tyrannide tam atroci, nec incolumitatem suam

79) Quum uideret patientia se sua id consequi, ut regi Turcico esset charissimum, et in summo pretio. J. 80) Coepit. J. 81) Turpissimae consuetudinis. J. 82) Quam amplexus fuerat puer. J. *Amplexus* heic passiue sumtum, ad imitationem forte uocis *complexus*, quam passiue acceptam a Cicerone pro Roscio, et aliis, nouimus. 83) Puerum. J. 84) Ad quem se proripuisset, contulisset J. 85) Me conuleram. J. 86) Pueri amasii. J. 87) Quum uideret Imperator puerum moribundum procidere, ipse procidit una. J. 88) Fuisset. J.

89) Ma-

suam tantum, sed et uoluptates, supra 89) uitam suorum ciuium aestimante. Arma autem, iam 39 cessantibus principibus, 90) sub quorum aspectu 91) ingens militum audacia erat, modicis in ea gente studiis, nec ex parentum impetu 92) culta sunt. Praetoriani 93) in urbe regia, quos Janis- 40 sarios uocant, desueti iam dum uero puluere 94) exerceri, in otio, et ciuilibus deliciis, ad turbidam, 95) sed gnauam, 96) audaciam instituuntur. Hinc soluendae disciplinae initium super- 41 bis militibus, 97) nec laborem, nec felicitatem, pati idoneis. Non aliis uitiis olim euersi sub 42 sua mole Romani iacuerunt. 98) Et illud 99) forte imperium, iam deficientibus uentis, 200) quibus alte intumuit, suo pondere, uitiisque, obruetur. Illi tamen, qui Aegypto praesident, ma- 43 xime ad Memphim 1) collocati, ueteris militiae decus

89) Maioris, quam. J. 90) Dum ipsi Turcarum Imperatores iam non amplius bellis adsunt. B. 91) Praesentibus quibus. J. 92) Non tanto studio, nec tanto impetu, excoluntur, quantus erat in maioribus hodiernorum Turcarum B. 93) Die Leib-Garde zu Fuß. B. 94) Veris ac seriis pugnis, seu praeliis, licet in ludis militaribus exerceantur. B. 95) Tumultuosam. J. 96) Seriam, frequentem. J. 97) Daher kömmet es, daß die Krieges-Zucht so verfallen ist. B. 98) Eben dieses hat ehemahls der Römer Macht geworffen. B. 99) Turcicum. J. 200) Remissa disciplina militari, quae hic cum uento, naues propellente, confertur. B. 1) Vrbem Aegypti ad ripam Nili, olim regiam, ubi Apis, Aegyptiorum Deus, custodiebatur. B.

 2) Ara-

decus cum ingenti laude obtinent, scilicet ab aula semoti, arcendisque praedantium manibus, 2) qui de montium iugis erumpunt in uallem, in
44 quotidianos labores exerciti. Sed in fugientium latronum agmen fortes, 3) tantumque instare cedentibus, 4) si in nostrorum hominum 5) robur inciderent, fortasse equorum celeritate, qua praestant, ad salutem, non praelium, 6) uterentur.
45 Sagittarum, quae praecipua Turcis uis, iam neglectus ille usus, qui olim formidabilis orbi fuit, credo, 7) quia sine longo sudore, corporisque ad laborem obsequio, 8) ad hanc artem 9) perueniri non potest, et hodie milites, fracti otio, et languente disciplina, tanti non emunt fortes esse. 10)
46 Breues arcus sunt, inflectique, nisi a peritis, difficiles. Ceterum multo maiore impetu tela expellunt, quam quo machinae nostrae 11) plumbeas glandes 12) eiiciunt. Vidimus quidem, et fidem oculis nostris tarde 13) habuimus, chalybem, tres digitos altum, ab exigua sagitta pertransiri, 14) nec minoris prodigii fuit, destitutum

2) Arabum turmis infestati perpetuo. J. 3) Iidem milites Turcici. J. 4) Soliti, qui fugientem insequi hostem didicerunt. J. 5) Militum Caesareanorum et Britannicorum. J. 6) Ad fugam, non ad praelium. J. 7) Ego quidem puto, id fieri ex ea caussa. J. 8) Multa corporis exercitatione. J. 9) Sagittandi. J. 10) Cum tanto sudore et labore nolunt fortes esse. J. 11) Flinten, Musqueten, Stücke, Bomben, Carthaunen. J. 12) Kugeln. J. 13) Non, nisi re bene iterum iterumque perspecta. 14) Mit einem Pfeil durch drey Finger dicken Stahl durchgeschossen

tum ferro 15) telum in modicae arboris truncum arcu impelli, et utrinque defigere. 16) Hanc artem 17) clarissimo apud nos uiro, cum Constantinopoli esset, tradidit Solymanni uetus miles, confessus illam artem interire suorum socordia. 18) Vix tres esse in tam uasto imperio, quibus curae fuerit hanc maiorum fortitudinem in se producere. 19) Ceteris 20) laxos arcus, nec aliis, quam leuis armaturae hominibus, esse timendos. Quod si numinis beneficio, et illorum 21) uitiis, uti uellemus, quid hac tempestate facilius, 22) quam opimas extorquere prouincias a barbara gente, suumque impetum, quem pro fortitudine habuit, dediscente? 23) Hoc gementes sub tam ferae tyrannidis mole expectant a nobis Christiani, immensa multitudo, sed ducibus, armisque, defecti, 24) hoc 25) nostri quoque ritus, 26) et templa, quae uesani 27) deleuêre, hoc de illorum imperio deiecta humanitas, 28) terraeque olim cultissimae, nunc uelut informes, nec in sui decoris honestatem, nisi nostris auxiliis, reditu-

47

48

geschossen worden. 15) Cui ferrum, seu spiculum, nullum praefixum erat. B. 16) Ist durch und durch gegangen. J. 17) Sagittandi. J. 18) Ignauia Turcarum. J. 19) Deriuare, transferre, propagare. J. 20) Turcis. J. 21) Turcarum. J. 22) Foret. J. 23) Das nun gar nicht mehr mit solcher Hefftigkeit den Feind weiß anzugreiffen, als vormahls. 24) Carentis, destituti. J. 25) Expectant. J. 26) Christiana sacra, et religiones patriae. B. 27) Barbari Turcae. J. 28) Omnes artes ac disciplinae Turcarum imperio prorsus prostratae. B.

49 rediturae. 29) Quod si quem moueant 30) experta 31) toties arma, frustraque exhaustae diuitiae, dum nostri maiores a Saracenorum impetu Syriam, Palaestinam, Aegyptum, contendunt uindicare, in Turcas etiam ingentibus saepe copiis mouentes, 32) cogitet, eos magis aemulatione 33)
50 inter se, quam hostibus illis, 34) uictos. Vt omiserim principes Graecos, semper infestos militibus ab Occidente uenientibus, 35) quoties ipsi inutilibus odiis nostros impetus, in nos conuersi, 36) consumsimus? Non oportet recentibus exemplis nostri saeculi pudorem onerare, 37) ac ne curiose quidem recensere ueteres clades. Satis erunt ad doloris et cautionis 38) argumentum Gallorum, Anglorumque, in eiusmodi bellis fu-
51 nesta dissidia. Richardus II. rex Angliae, cui ex leonis corde cognomen est, 39) in Syriam exercitum duxerat, ultusque iniurias, quas Cyprii intulerant, 40) ad ultimos metus 41) Soldanum

29) Die zu vorigen Aufnehmen nicht wieder gelangen können, es sey denn, daß wir helffen. 30) Ad contrariam sententiam. J. 31) A Christianis. 32) Bellum, arma. J. 33) Mutuo odio, obtrectationibus, inuidia. J. 34) Turcis ac Saracenis. J. 35) Imperatores Constantinopolitanos, ut taceam, semper obstitisse conatibus et successibus nostrorum militum. 36) Nostras uires debilitauimus, quoties contra socios sacrorum pugnauimus. 37) Nostrum dedecus augere. J. 38) In tempora futura. J. 39) Qui propter fortitudinem appellabatur das Löwen-Hertz. B. 40) Nauibus Anglicis, quas fuerant depraedati. B. 41) Ad desperationem. B. 42) Aegy-

num 42) adegerat, iam Hierosolyma tradere, et sic cum Christianis pacisci cogitantem, cum, ecce! Gallorum rex, Philippus, quem Augustum appellârunt, reuersus et ipse a Syria, et Richardo infestus, cum exercitu in Normanniam mouet, [haec tunc Anglici iuris erat] et, oppida adortus, quaedam ui capit, alia metu, aut factione, 43) subigit. Sic Richardum, tunc publicis orbis rebus 44) intentum, ad rerum suarum tutelam in Europam reuocauit, et tunc Saraceni, Gallorum 45) manibus, Christiano exercitui erepti sunt, qui postea Anglis quoque beneficium debuerunt. 46) Quippe uix saeculum inde effluxerat, cum Philippus, cui cognomen Valesio, Francorum rex, omni regni sui mole 47) ad haec bella transmarinae pietatis 48) conuersus est. Aderant in auxilium Nauarrae rex, Arragoniae, atque Bohemiae,

42) Aegypti principem. J. 43) Durch Verrätherey und Anhänger. Quod ab A. C. cIↃ c xcii. factum legimus contra iurisiurandi, quod Richardo, regi Angliae, praestiterat, fidem. In eo bello A. C. cIↃ xcix. sagitta uenenata ictus Richardus interiit. J. 44) Saluti publicae Christianorum A. C. cIↃ cxci. et cIↃ cxcii. quo anno sub auctumnum Richardus domum rediit. B. 45) Bellum aduersus Anglos temere gerentium uitio et culpa. J. 46) Qui eadem ratione postea, quum in Galliam Angli irrumperent, ab internecione seruati sunt. J. 47) Omnibus uiribus. J. 48) Quae trans mare in Asia et Africa per caussam religionis gerebantur, et inde bella sacra, expeditiones sacrae, dicebantur. B.

miae, 49) multique praeterea mortales, 50) quos rei magnitudo, sanctitasque belli coëgerat. 51) Jam in anchoris classis stabat, quae quadraginta armatorum millia ueheret. Trium annorum commeatus addebantur. 52) Exercitus terra 53) iturus trecentorum millium erat. Sed tam grauem apparatum, tantamque spem mundi, interuertit 54) Eduardus III. Angliae rex, tunc 55) primum Franciae sceptrum, tanquam matris Isabellae 56) haereditatem, aggressus uindicare. 57) Sic in nostra uiscera acti sumus, 58) et, a nobis superati, triumphos Saracenis, Turcisque, con-
53 cessimus. Tristissimi quidem hi casus, sed illorum ingens solatium, nobis adhuc uires esse 59 eruendo illi barbarorum imperio, ac ne coniurationem quidem nostrorum principum 60) in hoc 61) quaeri. Plures ex illis esse, qui soli 62) huic uictoriae sufficere possint. Non enim innumero exercitu opus est, nec uelis 63) immensum

49) Carolus II. Nauarrae, Jacobus II. Balearidum, et Joannes, rex Bohemiae. 50) Variae conditionis homines. J. 51) In unum corpus. J. 52) Proviant auf drey Jahre. J. 53) Terrestri itinere. J. 54) Fecit initium et frustraneum. J. 55) Illo ipso tempore, anno uidelicet cIↃcccxl. 56) Quae fuerat Eduardi II. Angliae regis, uxor, Caroli IV. regis Galliae, soror, Ludouici X. filia. 57) Sibi asserere, ad se trahere. J. 58) Contra nosmet ipsos pugnauimus. J. 59) Idoneas, quae sufficere possint euertendo illi imperio. J. 60) Alliance, Vereinigung. J. 61) Negotio expediendo. J. 62) Sine aliorum principum auxilio. J. 63) Nauibus, Er bedarff nicht unge-

sum mare tegentibus. Vir insignis iudicii, animique, et iam longissimo usu rerum Turcicarum peritus, suo regi spondere non dubitat, si sibi classis detur, triginta millium exercitu imposito, in biennium stipendia, in annum commeatus, se eo tempore 64) Peloponnesum, Euboeam, magnamque Achaiae oram, 65) in illius ditionem redacturum. Ni fecerit, idem exercitus, qui sibi committetur, decepti regis exigat poenas, 66) uindicetque atrocissima morte temeritatem irritae sponsionis. Eandem spem uictoriae, paene nec tanto sumtu, ausus maximo regi ante aliquot annos dare eximius belli dux, opibusque, et sanguine, dignus, 67) cui tanta expeditio crederetur. Sed mors illius consilia occupauit, incertum, an ueneno maturata. Vtrique causa 68) sperandi ex nostrorum militum robore, bellique disciplina, tum ex Christianorum 69) numero, atque uotis, 70) nostra arma illuc ad se uocantium, denique ex languentibus Turcis, 71) qui fortitudinis famam non alio iure obtinent, quam ob maiorum suorum nondum expirantem 72) memo-

54

55

56

ungeheurer Flotten. J. 64) Intra hoc biennium. J. 65) Morea, Negroponte, und ein grosses Theil der Küste von Griechenland. 66) A se duce. J. 67) Diues, et clarissimo genere ortus, adeoque dignus. B. 68) Erat. J. 69) Qui sub Turcico imperio gemunt. J. 70) Wegen ihrer Sehnsucht und Verlangen, daß wir mit einer Armee dahin kommen möchten. 71) Deficientibus Turcarum uiribus. J. 72) Obliuioni datam. J.

57 memoriam. Sed aiebant isti duces, in ipsius hostis sinum 73) iaciendam hanc facem, non tutandis limitibus standum, 74) in quibus summum uictoriae praemium est, 75) hostem a patria submouere, mox saeuius rediturum, uictis 76) autem et sua, et patriae captiuitas imminet. Ideoque uolebant non in Pannonia nos haerere, sed ingenti procursu 77) in media Graecia, Thraciaue, castra metiri. Hanc in bellis inferendis
58 rationem plerique ueterum iniuêre. Sic in Italia Hannibal uincebat Carthagini, 78) sic Romanis in Africa Scipio, sic denique ipsi Turcae, quas gentes nunc obtinent, 79) armis in earum prouincias prolatis domuerunt. Neque Galliam Franci, neque Normanni maiorem Britanniam, lento bello, remotoque, uelut a limine, salutauerunt. In ipsas prouincias irrupêre, etiam ante uictoriam paene occupata mercede uictoriae.
59 80) Quid? quod multa, quae iam sunt ad haec

73) In medias Turcarum regiones hoc bellum ingerendum esse. B. 74) Man solle nicht immer defensiue gehen. J. 75) Davon man weiter nichts hat, als daß es hiesse, man habe den feindlichen Einfall einmahl verhütet, der doch bald mit mehrerer Wuth wieder geschehen kan. J. 76) Gelinget es aber übel so ist nichts gewisser, als eine erbärmliche Sclaverey. J. 77) Durch einen starcken Einfall B. 78) Patriae suae uincebat, dum non in Africa haerebat, sed in Italiam bellum transferebat. B. 79) Sub sua potestate habent J. 80) Praemium uictoriae ipsas sibi terras subita irruptione uindicarunt, antequam de Francis triumphassent plene.

81) In

haec bella adiumenta, nostris maioribus defuerunt? Hostem ad extrema Orientis 81) quaerebant, tunc primo uictoriarum aestu feruentem, 82) quem hodie in ipso Pannoniae sinu, et in aduerso Italiae littore, 83) statim inuenias, sciasque, plena, et mox recessura, fortuna senescere, 84) uel ideo, quod non augescit. 85) Patrum 60 86) quoque nostrorum erroribus edocti, ea ipsa, quae in illis expeditionibus peccauerunt, habebimus in melioris disciplinae cautionem. 87) Nunc 61 etiam urget hostis, ut paene in hoc tantum deliberare liceat, perdere malimus, 88) an uinci. Juuenis Achmetus, 89) qui hodie tyrannide potitur, ad bellum respexit, et Transiluaniae imminet 90) Siue lassus suo otio animum ad hanc 62 expeditionem adiecit, siue apud suos reuerentiam paraturus, ingens inde rerum nostrarum discrimen est, cum languens apud illos 91) militia his stimulis exsuscitari possit, et princeps, hactenus inter uoluptates segnis, solicitari 92) uictoriarum gustu,

81) In extremis Orientis regionibus. J. 82) Superbum, audacem. J. 83) In Dalmatia, et Graecia. J. 84) Quasi consenescere, ac debiles fieri, fortunae iam adimpleta uelut mensura. J. 85) Quod uel ex eo intelligi potest, quia eorum potentia iam desinit crescere. J. 86) Maiorum. J. 87) Unserer Vorfahren Versehen können uns klug machen. J. 88) Hostem. J. 89) Hoc nomine gaudebat imperator Turcicus, quum Barclaius haec scriberet. B. 90) Will wieder zu den Waffen, und Siebenbürgen angreiffen. J. 91) Turcas. J. 92) Könte angelocket werden, wenn er ein- oder ander mahl siegete. J.

93) Co-

gustu, atque inde acrius in nostram perniciem
63 ardere. Aiunt Carolum, 93) qui ultimus ducum Burgundici nominis fuit, primam partem egisse iuuentutis, non expertem modo armorum, sed et maxime quietis studiosam, mox Gallia flagrante eo bello, 94) cui publici boni titulus fuit, 95) adeo in contrarios motus uersum, 96) ut exinde 97) nullum uitae tempus habuerit, quo a militaribus consiliis uacaret. Absit, in eosdem im-
64 petus hic Achmetus consurgat. 98) Sed quis in tanto periculo non praestabilius credat arma mouere, 99) dum illi nondum ueternum excusserunt, 300) quam expectare, ut, usu et uictoriis graues, 1) a media [quod absit!] Italia atque Germania nobis ad unam seruitutem ferale 2)
65 signum tollant? Quod si Achmetum sua luxuries reuocabit ad otium, non a nobis extrusum, 3) non in suis Penatibus arma nostra audientem, certe

93) Cognomento Audacem, qui A. C. cIↄ cccc LXXVII. in praelio ad Nanceium caesus est. 94) Bello ciuili, quod inter regem Galliae, Ludouicum XI. et proceres eius, A. C. cIↄ cccc LXV. gestum est. 95) Vtpote quod foedus BONVM PVBLICVM uocabatur. 96) Adeo immutatum, et a pacis studio in belli cogitationes conuersum esse. J. 97) Ex eo tempore. J. 98) GOtt lasse nicht den Achmet auf gleiche Gedancken kommen. J. 99) Contra Turcas. J. 300) Debiles quippe adhuc, et molles, ex diuturno otio, et usu uoluptatum. B. 1) Denuo experientia bellica instincti in odium nostri. B. 2) Ihren Roß-Schweiff, der uns Tod oder Sclaverey dräuet. 3) Non armis nostris pulsum. J.

4) Diui-

certe hanc paene turpem, pudendamque, salutem fortunae debebimus, non uirtuti. 4) A Turcis ad Judaeos abire hîc liceat, uel ideo, quod post Turcas 5) illis sumus. A Judaeo percunctati, de quibus melius sentiret, Christianis, an Turcis? fuit, quo frontem 6) hominis miraremur. In nos enim, inter quos erat, uix ausus inclementer 7) dicere, tamen sensum non pressit, 8) et: certe, inquit, Turcae saltem genitalia circumcidunt. 9) Gens est uagis erroribus dissipata, 10) nullius prouinciae potens, 11) acris cogendis opibus, 12) ad omnem mercaturam strenua, et per foenoris flagitium diues. 13) Vbicunque sit, seruit, et iam domitos 14) animos, quondam ad libertatem tam acres, 15) huic sorti 16) assuefecit. Mores passim miscuerunt, 17) et suae indoli, cui cum peruicacia adhaerent, addunt regionis spiritum, 18) in qua nascuntur. Per-

66 67 68 69 70

4) Diuinae prouidentiae, quae nostri miserta est, non nostrae fortitudini. J. 5) Maiori honore dignantur Turcas, quam nos. B. 6) Impudentiam, ferociam. B. 7) Mali quicquam, aut conuicii. B. 8) Er kunte dennoch seine Meynung nicht bergen. J. 9) More Judaeorum. J. 10) Per totum terrarum orbem passim circumerrat fere, nec certam sedem habet. B. 11) Nullam prouinciam, quae sit sui iuris, possidet. J. 12) Sehr erpicht auf Gewinn. B. 13) Wird reich durch übermäßigen Wucher. J. 14) Sub iugum missos, seruitute subactos. J. 15) Olim tam fortes ad tuendam libertatem. J. 16) Seruituti. J. 17) Cum moribus aliarum gentium. J. 18) Indolem, ingenium. J.

19) Chri-

71 Pertinax illis superstitionis ingenium, et uix in nostram pietatem, 19) quantumcunque simulent, 72 sincere mutabile. Eorum corpora olere 20) non sine argumento 21) uulgatum est. Foeda quippe in ipsorum domibus, uestibusque, incuria est, 73 et, nescio quid, insolens 22) exhalat. In summis diuitiis non augent corporis cultum, siue nostram inuidiam reueriti, siue inter se amantes 74 paritatem. 23) Magnum seruitutis argumentum est, quod nec arma, nec fundos, possidere concessum sit. 24) Recte 25) uires adimuntur hostili populo, et nos peius, si polleret, mulctatu- 75 ro. 26) Jam uero 27) enumeratis populis, et ueluti ad censuram uocatis, quorum animos, moresque, cognoscere iis prodest, qui in publica luce, interque homines, uicturi sunt, ad uaria ingeniorum genera, et affectus, 28) ueniendum est, qui, ut unam aliquam nationem, ueluti suo iure, non possident, 29) ita, per omnes gentes uagi, 30) multisque ubique hominibus insidentes, uirtutibus, uitiisque, aut semina, aut alimenta, suppeditant.

CAPVT

19) Christianas religiones. Raro enim Judaeus Christiana sacra, quae amplexus est, constanter sequitur. B. 20) Foetore. J. 21) Nicht ohne Grund. J. 22) Extraordinarie foetidum. J. 23) Ne ditiores Judaei uideantur praestantiores pauperibus. B. 24) Judaeis. J. 25) Prudenter ac de iure. J. 26) Infensissimo nobis, et qui nos male sit excepturus, si tantum haberet uirium. J. 27) Per antecedentia capita. J. 28) Animorum diuersos. J. 29) Man trifft sie nicht bey einem Volcke alleine an. J. 30) Dispersi.

CAPVT X.

Praeter patriae indolem dari cuique mortalium suos affectus, atque ingenium. Praecipua inuestigari posse, non scribi omnia. De ingeniis ad subitos iocos, aut sententias, ualentibus. De aliis, qui spontanea eloquentia diffunduntur. De hominibus tardioris, lentiorisque prudentiae. Perfectos demum esse, qui inter haec duo genera sunt positi. Vtrum sint praestantiores animi, qui litteris idonei, an qui administrandis rebus publicis? Delicata ingenia assiduo, aut diuturno, minus apta, quam tarda et depressa.

Veluti sub iis sideribus, 1) quae multo frigore, humentiue 2) aëre, solent candidos, 3) caesiosque, 4) populos educare, nonnulli haud secus, quam in uicinia solis, 5) fusco uultu inumbrantur, in iis autem plagis, quae, nimio sole flagrantes, 6) plerumque spissiori sanguine subiectas gentes tingunt, 7) quorundam hominum candor 8) a patria ferrugine 9) recedit, ita in humanis populis quaedam asperae mentes rigent, 1

1) In iis regionibus. J. 2) Pluuioso. J. 3) Albos colore corporis. J. 4) Qui habent caesios oculos, Grau-blaue Augen. B. 5) In iis regionibus, quae solem uicinum habent, seu propinquum J. 6) Quae sub Zona torrida iacent. J. 7) Pingunt, atros uultus incolarum efficiunt. J. 8) Albus in uultibus color. B. 9) Colore atro et fusco. B.

10) Quasi

49 rediturae. 29) Quod si quem moueant 30) experta 31) toties arma, frustraque exhaustae diuitiae, dum nostri maiores a Saracenorum impetu Syriam, Palaestinam, Aegyptum, contendunt uindicare, in Turcas etiam ingentibus saepe copiis mouentes, 32) cogitet, eos magis aemulatione 33)
50 inter se, quam hostibus illis, 34) uictos. Vt omiserim principes Graecos, semper infestos militibus ab Occidente uenientibus, 35) quoties ipsi inutilibus odiis nostros impetus, in nos conuersi, 36) consumsimus? Non oportet recentibus exemplis nostri saeculi pudorem onerare, 37) ac ne curiose quidem recensere ueteres clades. Satis erunt ad doloris et cautionis 38) argumentum Gallorum, Anglorumque, in eiusmodi bellis fu-
51 nesta dissidia. Richardus II. rex Angliae, cui ex leonis corde cognomen est, 39) in Syriam exercitum duxerat, ultusque iniurias, quas Cyprii intulerant, 40) ad ultimos metus 41) Soldanum

29) Die zu vorigen Aufnehmen nicht wieder gelangen können, es sey denn, daß wir helffen. 30) Ad contrariam sententiam, J. 31) A Christianis. 32) Bellum, arma. J. 33) Mutuo odio, obtrectationibus, inuidia. J. 34) Turcis ac Saracenis. J. 35) Imperatores Constantinopolitanos, ut taceam, semper obstitisse conatibus et successibus nostrorum militum. 36) Nostras uires debilitauimus, quoties contra socios sacrorum pugnauimus. 37) Nostrum dedecus augere. J. 38) In tempora futura. J. 39) Qui propter fortitudinem appellabatur das Löwen-Hertz. B. 40) Nauibus Anglicis, quas fuerant depraedati. B. 41) Ad desperationem. B. 42) Aegy-

num 42) adegerat, iam Hierosolyma tradere, et sic cum Christianis pacisci cogitantem, cum, ecce! Gallorum rex, Philippus, quem Augustum appellârunt, reuersus et ipse a Syria, et Richardo infestus, cum exercitu in Normanniam mouet, [haec tunc Anglici iuris erat] et, oppida adortus, quaedam ui capit, alia metu, aut factione, 43) subigit. Sic Richardum, tunc publicis orbis rebus 44) intentum, ad rerum suarum tutelam in Europam reuocauit, et tunc Saraceni, Gallorum 45) manibus, Christiano exercitui erepti sunt, qui postea Anglis quoque beneficium debuerunt. 46) Quippe uix saeculum inde effluxerat, cum Philippus, cui cognomen Valesio, Francorum rex, omni regni sui mole 47) ad haec bella transmarinae pietatis 48) conuersus est. Aderant in auxilium Nauarrae rex, Arragoniae, atque Bohemiae,

52

42) Aegypti principem. J. 43) Durch Verrätherey und Anhänger. Quod ab A. C. cIↃ c xcii. factum legimus contra iurisiurandi, quod Richardo, regi Angliae, praestiterat, fidem. In eo bello A. C. cIↃ xcix. sagitta uenenata ictus Richardus interiit. J. 44) Saluti publicae Christianorum A. C. cIↃ cxci. et cIↃ cxcii. quo anno sub auctumnum Richardus domum rediit. B. 45) Bellum aduersus Anglos temere gerentium uitio et culpa. J. 46) Qui eadem ratione postea, quum in Galliam Angli irrumperent, ab internecione seruati sunt. J. 47) Omnibus uiribus. J. 48) Quae trans mare in Asia et Africa per caussam religionis gerebantur, et inde bella sacra, expeditiones sacrae, dicebantur. B.

 49) Ca-

miae, 49) multique praeterea mortales, 50) quos rei magnitudo, sanctitasque belli coëgerat. 51) Jam in anchoris classis stabat, quae quadraginta armatorum millia ueheret. Trium annorum commeatus addebantur. 52) Exercitus terra 53) iturus trecentorum millium erat. Sed tam grauem apparatum, tantamque spem mundi, interuertit 54) Eduardus III. Angliae rex, tunc 55) primum Franciae sceptrum, tanquam matris Isabellae 56) haereditatem, aggressus uindicare. 57) Sic in nostra uiscera acti sumus, 58) et, a nobis superati, triumphos Saracenis, Turcisque, concessimus. Tristissimi quidem hi casus, sed illorum ingens solatium, nobis adhuc uires esse 59 eruendo illi barbarorum imperio, ac ne coniurationem quidem nostrorum principum 60) in hoc 61) quaeri. Plures ex illis esse, qui soli 62) huic uictoriae sufficere possint. Non enim innumero exercitu opus est, nec uelis 63) immensum

53

49) Carolus II. Nauarrae, Jacobus II. Balearidum, et Joannes, rex Bohemiae. 50) Variae conditionis homines. J. 51) In unum corpus. J. 52) Proviant auf drey Jahre. J. 53) Terrestri itinere. J. 54) Fecit initium et frustraneum. J. 55) Illo ipso tempore, anno uidelicet cIↃcccxl. 56) Quae fuerat Eduardi II. Angliae regis, uxor, Caroli IV. regis Galliae, soror, Ludouici X. filia. 57) Sibi asserere, ad se trahere. J. 58) Contra nosmet ipsos pugnauimus. J. 59) Idoneas, quae sufficere possint euertendo illi imperio. J. 60) Alliance, Vereinigung. J. 61) Negotio expediendo. J. 62) Sine aliorum principum auxilio. J. 63) Nauibus, Er bedarff nicht unge-

sum mare tegentibus. Vir insignis iudicii, animique, et iam longissimo usu rerum Turcicarum peritus, suo regi spondere non dubitat, si sibi classis detur, triginta millium exercitu imposito, in biennium stipendia, in annum commeatus, se eo tempore 64) Peloponnesum, Euboeam, magnamque Achaiae oram, 65) in illius ditionem redacturum. Ni fecerit, idem exercitus, qui sibi committetur, decepti regis exigat poenas, 66) uindicetque atrocissima morte temeritatem irritae sponsionis. Eandem spem uictoriae, paene nec tanto sumtu, ausus maximo regi ante aliquot annos dare eximius belli dux, opibusque, et sanguine, dignus, 67) cui tanta expeditio crederetur. Sed mors illius consilia occupauit, incertum, an ueneno maturata. Vtrique causa 68) sperandi ex nostrorum militum robore, bellique disciplina, tum ex Christianorum 69) numero, atque uotis, 70) nostra arma illuc ad se uocantium, denique ex languentibus Turcis, 71) qui fortitudinis famam non alio iure obtinent, quam ob maiorum suorum nondum expirantem 72) memo-

54

55

56

ungeheurer Flotten. J. 64) Intra hoc biennium. J. 65) Morea, Negroponte, und ein grosses Theil der Küste von Griechenland. 66) A se duce. J. 67) Diues, et clarissimo genere ortus, adeoque dignus. B. 68) Erat. J. 69) Qui sub Turcico imperio gemunt. J. 70) Wegen ihrer Sehnsucht und Verlangen, daß wir mit einer Armee dahin kommen möchten. 71) Deficientibus Turcarum uiribus. J. 72) Obliuioni datam. J.

57 memoriam. Sed aiebant isti duces, in ipsius hostis sinum 73) iaciendam hanc facem, non tutandis limitibus standum, 74) in quibus summum uictoriae praemium est, 75) hostem a patria submouere, mox saeuius rediturum, uictis 76) autem et sua, et patriae captiuitas imminet. Ideoque uolebant non in Pannonia nos haerere, sed ingenti procursu 77) in media Graecia, Thraciaue, castra metiri. Hanc in bellis inferendis rationem plerique ueterum iniuêre. Sic in Italia Hannibal uincebat Carthagini, 78) sic Romanis in Africa Scipio, sic denique ipsi Turcae, quas gentes nunc obtinent, 79) armis in earum prouincias prolatis domuerunt. Neque Galliam Franci, neque Normanni maiorem Britanniam, lento bello, remotoque, uelut a limine, salutauerunt. In ipsas prouincias irrupêre, etiam ante uictoriam paene occupata mercede uictoriae. 80) Quid? quod multa, quae iam sunt ad haec

58

59

73) In medias Turcarum regiones hoc bellum ingerendum esse. B. 74) Man solle nicht immer defensiue gehen. J. 75) Davon man weiter nichts hat, als daß es hiesse, man habe den feindlichen Einfall einmahl verhütet, der doch bald mit mehrerer Wuth wieder geschehen kan. J. 76) Gelinget es aber übel so ist nichts gewisser, als eine erbärmliche Sclaverey. J. 77) Durch einen starcken Einfall. B. 78) Patriae suae uincebat, dum non in Africa haerebat, sed in Italiam bellum transferebat. B. 79) Sub sua potestate habent J. 80) Praemium uictoriae ipsas sibi terras subita irruptione uindicarunt, antequam de Francis triumphassent plene.

81) In

haec bella adiumenta, nostris maioribus defuerunt? Hostem ad extrema Orientis 81) quaerebant, tunc primo uictoriarum aestu feruentem, 82) quem hodie in ipso Pannoniae sinu, et in aduerso Italiae littore, 83) statim inuenias, sciasque, plena, et mox recessura, fortuna senescere, 84) uel ideo, quod non augescit. 85) Patrum 60 86) quoque nostrorum erroribus edocti, ea ipsa, quae in illis expeditionibus peccauerunt, habebimus in melioris disciplinae cautionem. 87) Nunc 61 etiam urget hostis, ut paene in hoc tantum deliberare liceat, perdere malimus, 88) an uinci. Juuenis Achmetus, 89) qui hodie tyrannide potitur, ad bellum respexit, et Transiluaniae imminet 90) Siue lassus suo otio animum ad hanc 62 expeditionem adiecit, siue apud suos reuerentiam paraturus, ingens inde rerum nostrarum discrimen est, cum languens apud illos 91) militia his stimulis exsuscitari possit, et princeps, hactenus inter uoluptates segnis, solicitari 92) uictoriarum gustu,

81) In extremis Orientis regionibus. J. 82) Superbum, audacem. J. 83) In Dalmatia, et Graecia. J. 84) Quasi consenescere, ac debiles fieri, fortunae iam adimpleta uelut mensura. J. 85) Quod uel ex eo intelligi potest, quia eorum potentia iam desinit crescere. J. 86) Maiorum. J. 87) Unserer Vorfahren Versehen können uns klug machen. J. 88) Hostem. J. 89) Hoc nomine gaudebat imperator Turcicus, quum Barclaius haec scriberet. B. 90) Will wieder zu den Waffen, und Siebenbürgen angreiffen. J. 91) Turcas. J. 92) Könte angelocket werden, wenn er ein- oder ander mahl siegete. J.

93) Co-

gustu, atque inde acrius in nostram perniciem
63 ardere. Aiunt Carolum, 93) qui ultimus ducum Burgundici nominis fuit, primam partem egisse iuuentutis, non expertem modo armorum, sed et maxime quietis studiosam, mox Gallia flagrante eo bello, 94) cui publici boni titulus fuit, 95) adeo in contrarios motus uersum, 96) ut exinde 97) nullum uitae tempus habuerit, quo a militaribus consiliis uacaret. Absit, in eosdem im-
64 petus hic Achmetus consurgat. 98) Sed quis in tanto periculo non praestabilius credat arma mouere, 99) dum illi nondum ueternum excusserunt, 300) quam expectare, ut, usu et uictoriis graues, 1) a media [quod absit!] Italia atque Germania nobis ad unam seruitutem ferale 2)
65 signum tollant? Quod si Achmetum sua luxuries reuocabit ad otium, non a nobis extrusum, 3) non in suis Penatibus arma nostra audientem, certe

93) Cognomento Audacem, qui A C. cIↄ cccc LXXVII. in praelio ad Nanceium caesus est. 94) Bello ciuili, quod inter regem Galliae, Ludouicum XI. et proceres eius, A. C. cIↄ cccc LXV. gestum est. 95) Vtpote quod foedus BONVM PVBLICVM uocabatur. 96) Adeo immutatum, et a pacis studio in belli cogitationes conuersum esse. J. 97) Ex eo tempore. J. 98) GOtt lasse nicht den Achmet auf gleiche Gedancken kommen. J. 99) Contra Turcas. J. 300) Debiles quippe adhuc, et molles, ex diuturno otio, et usu uoluptatum. B. 1) Denuo experientia bellica instincti in odium nostri. B. 2) Ihren Roß-Schweiff, der uns Tod oder Sclaverey dräuet. 3) Non armis nostris pulsum. J.

4) Diui-

certe hanc paene turpem, pudendamque, salutem fortunae debebimus, non uirtuti. 4) A Turcis ad Judaeos abire hîc liceat, uel ideo, quod post Turcas 5) illis sumus. A Judaeo percunctati, de quibus melius sentiret, Christianis, an Turcis? fuit, quo frontem 6) hominis miraremur. In nos enim, inter quos erat, uix ausus inclementer 7) dicere, tamen sensum non pressit, 8) et: certe, inquit, Turcae saltem genitalia circumcidunt. 9) Gens est uagis erroribus dissipata, 10) nullius prouinciae potens, 11) acris cogendis opibus, 12) ad omnem mercaturam strenua, et per foenoris flagitium diues. 13) Vbicunque sit, seruit, et iam domitos 14) animos, quondam ad libertatem tam acres, 15) huic sorti 16) assuefecit. Mores passim miscuerunt, 17) et suae indoli, cui cum peruicacia adhaerent, addunt regionis spiritum, 18) in qua nascuntur. Per-

66 67 68 69 70

4) Diuinae prouidentiae, quae nostri miserta est, non nostrae fortitudini. J. 5) Maiori honore dignantur Turcas, quam nos. B. 6) Impudentiam, ferociam. B. 7) Mali quicquam, aut conuicii. B. 8) Er kunte dennoch seine Meynung nicht bergen. J. 9) More Judaeorum. J. 10) Per totum terrarum orbem passim circumerrat fere, nec certam sedem habet. B. 11) Nullam prouinciam, quae sit sui iuris, possidet. J. 12) Sehr erpicht auf Gewinn. B. 13) Wird reich durch übermäßigen Wucher. J. 14) Sub iugum missos, seruitute subactos. J. 15) Olim tam fortes ad tuendam libertatem. J. 16) Seruituti. J. 17) Cum moribus aliarum gentium. J. 18) Indolem, ingenium. J.

19) Chri-

71 Pertinax illis superstitionis ingenium, et uix in nostram pietatem, 19) quantumcunque simulent, 72 sincere mutabile. Eorum corpora olere 20) non sine argumento 21) uulgatum est. Foeda quippe in ipsorum domibus, uestibusque, incuria est, 73 et, nescio quid, insolens 22) exhalat. In summis diuitiis non augent corporis cultum, siue nostram inuidiam reueriti, siue inter se amantes 74 paritatem. 23) Magnum seruitutis argumentum est, quod nec arma, nec fundos, possidere concessum sit. 24) Recte 25) uires adimuntur hostili populo, et nos peius, si polleret, mulctatu-75 ro. 26) Jam uero 27) enumeratis populis, et ueluti ad censuram uocatis, quorum animos, moresque, cognoscere iis prodest, qui in publica luce, interque homines, uicturi sunt, ad uaria ingeniorum genera, et affectus, 28) ueniendum est, qui, ut unam aliquam nationem, ueluti suo iure, non possident, 29) ita, per omnes gentes uagi, 30) multisque ubique hominibus insidentes, uirtutibus, uitiisque, aut semina, aut alimenta, suppeditant.

CAPVT

19) Christianas religiones. Raro enim Judaeus Christiana sacra, quae amplexus est, constanter sequitur. B. 20) Foetore. J. 21) Nicht ohne Grund. J. 22) Extraordinarie foetidum. J. 23) Ne ditiores Judaei uideantur praestantiores pauperibus. B. 24) Judaeis. J. 25) Prudenter ac de iure. J. 26) Infensissimo nobis, et qui nos male sit excepturus, si tantum haberet uirium. J. 27) Per antecedentia capita. J. 28) Animorum diuersos. J. 29) Man trifft sie nicht bey einem Volcke alleine an. J. 30) Dispersi.

CAPVT X.

Praeter patriae indolem dari cuique mortalium suos affectus, atque ingenium. Praecipua inuestigari posse, non scribi omnia. De ingeniis ad subitos iocos, aut sententias, ualentibus. De aliis, qui spontanea eloquentia diffunduntur. De hominibus tardioris, lentiorisque prudentiae. Perfectos demum esse, qui inter haec duo genera sunt positi. Vtrum sint praestantiores animi, qui litteris idonei, an qui administrandis rebus publicis? Delicata ingenia assiduo, aut diuturno, minus apta, quam tarda et depressa.

VEluti sub iis sideribus, 1) quae multo frigore, humentiue 2) aëre, solent candidos, 3) caesiosque, 4) populos educare, nonnulli haud secus, quam in uicinia solis, 5) fusco uultu inumbrantur, in iis autem plagis, quae, nimio sole flagrantes, 6) plerumque spissiori sanguine subiectas gentes tingunt, 7) quorundam hominum candor 8) a patria ferrugine 9) recedit, ita in humanis populis quaedam asperae mentes rigent,

1) In iis regionibus. J. 2) Pluuioso. J. 3) Albos colore corporis. J. 4) Qui habent caesios oculos, Grau-blaue Augen. B. 5) In iis regionibus, quae solem uicinum habent, seu propinquum J. 6) Quae sub Zona torrida iacent. J. 7) Pingunt, atros uultus incolarum efficiunt. J. 8) Albus in uultibus color. B. 9) Colore atro et fusco. B.

10) Quasi

gent, 10) aliae de patria barbarie nihil habent, crassae 11) aliquae in tenui coelo mentes, tenuesque 12) in opaco. Nec ulla est regio tam prosperis, aut malignis, illustrata sideribus, 13) quae non omnium uitiorum examen, 14) simulque 2 uirtutum, in suis alumnis exceperit. 15) Quippe singulis mortalibus, praeter patriae suae indolem, 16) adhuc proprium aliquid natura concessit, prorsusque ingenti miraculo per tot secula, et nomina populorum, unicuique hominum sua lineamenta inuenit, 17) quae tam frontis, quam animi, habitum 18) a reliquorum corporum, mentiumque, similitudine distinguerent. 3 Hunc illius 19) mirabilem ludum, tot hominum 1 affectibus, animisque, uariatum, haud quis facilius cogitando assequetur, quam pictor suis tabulis 20) omnium corporum species, atque for- 4 mas, incluserit. 21) Licet tamen, tanquam eminentes in condensis siluis arbores, praecipua ingeniorum et affectuum genera intueri, quibus homines agi 22) solent, ac propemodum componi, 23) simulque a ceteris 24) insigni discrimine

10) Quasi frigore, sind hart und unbeugsam. J. 11) Dumm, von schlechtem Begriff, schweren Köpfen. 12) Subtiles, fähig, herrlich. J. 13) Tam mitis, aut aspera. J. 14) Copiam. J. 15) In suis incolis ostendat. J. 16) Communem unicuique regioni. J. 17) Dedit natura. J. 18) Rationem, Art, Beschaffenheit J. 19) Naturae. J. 20) Imaginibus. J. 21) Exprimere poterit. J. 22) Impelli. J. 23) Temperari. B. 24) Hominibus J.

25) Quae

ne separari. Neque superflua cogitatio erit eo 5 modo percensentis diuersissimas hominum classes, in quibus se unusquisque inueniet, et, qualis esse uelit, aut timeat, tanquam ex sequestra, 25) et aliena, imagine deprehendet. Ac praeterea 6 cum nullius ingenii species tam lubrico, aut uicino, uestigio in uitia propendeat, 26) quae non facile prudentiae habenis 27) intra rectum 28) flecti possit, nihil quoque tam cognatum 29) uirtutibus, quod non prauitas utentium corrumpat, iuuabit 30) affectus, impetusque mortalium, suis bonis, malisque, stipatos, 31) contemplari, et, quatenus aut noceant, aut prosint, uestigare, ne deinde aliquos immodice laudemus, uel supra fas et aequum auersemur. Igitur morta- 7 lium ingenia recensenti 32) statim occurrent extemporaneae subtilitatis homines, 33) illi scilicet, qui, quoties loqui placet, subita, 34) ac plerumque festiua oratione per susceptum argumentum 35) decurrunt. Hi, si iusto pondere, 36) ut so- 8 let,

25) Quae pro sequestro quasi sit, atque nos doceat, quibus ipsi moribus praediti, atque ab aliis distincti simus. Nam *sequester arbiter* dicitur, qui litigantibus interuenit, pronunciatque, ac docet, quid sequi debeant. B. 26) Kein Gemüthe kan so leichte in allerhand Laster verfallen. 27) Moderamine. B. 28) Virtutem, ne ad uitia prolabatur. J. 29) Conueniens, consonum, conforme. J. 30) Vtile erit. J. 31) Mit allem dem, was daran gut oder böse ist. 32) Mihi J. 33) Leute von hurtigen Einfällen. 34) Non laboriose praemeditata. B. 35) Per materiam ad dicendum oblatam. J. 36) Prudenti

let, destituuntur, nec studio 37) eloquentes, nec sapientes consilio, sed tum demum, cum loquuntur, roganturque, Philosophi, aut oratores facti, possunt uno pretio cum mercibus aestimari, quae, per se inanes, 38) ipso fuco artificii imponunt. 39) Eorum duo genera inuenias. Quidam in priuatis, et consciis, 40) sermonibus regnant 41) breui, nitidoque, acumine, et semper ueluti in aliorum ineptiam intento. 42) Alii propius ad eloquentiae dignitatem perueniunt, quandocunque placuerit, statim torrente ingenii, publice, aut inter suos, dicturi, rerum omnium, quas uiderint, legerintue, opportuna subeunte memoria. 43) Vtrorumque promtos, ac faciles, impetus 44) mirantur non modo imperiti, sed et interdum, qui meliori eruditione imbuuntur, dum ab eiusmodi ingeniis multos iocos, atque sententias, uident facile, ac ueluti temere, 45) effundi, quas ipsi non, nisi anxio et seuero labore,

9

10

denti ratione, quae solido eloquentiae et prudentiae fundamento nititur. B. 37) Per studia solidiora. J. 38) Da sie an ihnen selbst nichts taugen. J. 39) Colore externo, quem addit artifex, fallunt incautos, wenn sie neuen Glanz und guten Anstrich bekommen. J. 40) De iis rebus, quarum ipsi notitiam habent. J. 41) Eminent praeter ceteros. J. 42) Ita, ut aculeos suos semper dirigant contra aliorum ineptias, eosque diuexent uariis iocis. J. 43) Sie stocken nicht einmahl, besinnen sich auch nicht lange, sondern es fället ihnen alles von selbsten zu. B. 44) Einfälle. J. 45) Sine praemeditatione, extemporaliter. J.

46) Libido

bore, possent exprimere. Nam quid illis hominibus, [ut ab illis scilicet ordiamur] quorum breuis, uiuaxque, procacitas 46) eminet, magis putes ad industriae, simulque leporis, 47) imaginem factum? Quid elegantius, quam ad omne argumentum sententiolam habere? 48) Quid urbanius, quam omnium dicta, factaque, excipere improuisis salibus, 49) uel prudentia, 50) quae facilis, et nata sub manu, ipsa celeritate placet? 51) Huic uenustati si accedit corporis gratia, 52) uel hominis dignitas, et praeter haec non immodica, sed secura, audacia, 53) regnabit 54) ubique illa iocatio, his etiam non ingrata, quos lacesset, et ueram, exactamque sapientiam in egregiis, sed tardis, 55) hominibus suo strepitu obruet. 56) Sed haec loquendi felicitas frequenter suis morbis infesta est. 57) Tolle illos 58) de priuato consortio, et a subitis, fractisque, sententiis,

11

12

13

46) Libido iocandi, et alios lacessendi suis dicteriis. J. 47) Elegantis et iocosi sermonis. J. 48) Wenn man bey aller vorkommenden Gelegenheit zu reden seinen Poltzen auch darzu schiessen kan. 49) Schertz-Reden. J. 50) Prudenti sermone. J. 51) Weil sie einen nicht schwer ankömmet, und gleichsam in die Hand fället, und unversehens kömmet, wird sie desto angenehmer. J. 52) Eine annehmliche Leibes-Gestalt. J. 53) Quae securum de aliorum maligno iudicio reddat. B. 54) Eminebit, laudabitur. J. 55) In eruditis uiris, quibus nec ingenium promtum, nec lingua expedita est. J. 56) Ita perturbabit, ut contra nihil ausint dicere. B. 57) Suis uitiis laborat. J. 58) Eiusmodi homines. J.

57 memoriam. Sed aiebant isti duces, in ipsius hostis sinum 73) iaciendam hanc facem, non tutandis limitibus standum, 74) in quibus summum uictoriae praemium est, 75) hostem a patria submouere, mox saeuius rediturum, uictis 76) autem et sua, et patriae captiuitas imminet. Ideoque uolebant non in Pannonia nos haerere, sed ingenti procursu 77) in media Graecia, Thraciaue, castra metiri. Hanc in bellis inferendis
58 rationem plerique ueterum iniuêre. Sic in Italia Hannibal uincebat Carthagini, 78) sic Romanis in Africa Scipio, sic denique ipsi Turcae, quas gentes nunc obtinent, 79) armis in earum prouincias prolatis domuerunt. Neque Galliam Franci, neque Normanni maiorem Britanniam, lento bello, remotoque, uelut a limine, salutauerunt. In ipsas prouincias irrupêre, etiam ante uictoriam paene occupata mercede uictoriae.
59 80) Quid? quod multa, quae iam sunt ad haec

73) In medias Turcarum regiones hoc bellum ingerendum esse. B. 74) Man solle nicht immer defensiue gehen. J. 75) Davon man weiter nichts hat, als daß es hiesse, man habe den feindlichen Einfall einmahl verhütet, der doch bald mit mehrerer Wuth wieder geschehen kan. J. 76) Gelinget es aber übel so ist nichts gewisser, als eine erbärmliche Sclaverey. J. 77) Durch einen starcken Einfall. B. 78) Patriae suae uincebat, dum non in Africa haerebat, sed in Italiam bellum transferebat. B. 79) Sub sua potestate habent J. 80) Praemium uictoriae ipsas sibi terras subita irruptione uindicarunt, antequam de Francis triumphassent plene.

81) In

haec bella adiumenta, nostris maioribus defuerunt? Hostem ad extrema Orientis 81) quaerebant, tunc primo uictoriarum aestu feruentem, 82) quem hodie in ipso Pannoniae sinu, et in aduerso Italiae littore, 83) statim inuenias, sciasque, plena, et mox recessura, fortuna senescere, 84) uel ideo, quod non augescit. 85) Patrum 60 86) quoque nostrorum erroribus edocti, ea ipsa, quae in illis expeditionibus peccauerunt, habebimus in melioris disciplinae cautionem. 87) Nunc 61 etiam urget hostis, ut paene in hoc tantum deliberare liceat, perdere malimus, 88) an uinci. Juuenis Achmetus, 89) qui hodie tyrannide potitur, ad bellum respexit, et Transiluaniae imminet 90) Siue lassus suo otio animum ad hanc 62 expeditionem adiecit, siue apud suos reuerentiam paraturus, ingens inde rerum nostrarum discrimen est, cum languens apud illos 91) militia his stimulis exsuscitari possit, et princeps, hactenus inter uoluptates segnis, solicitari 92) uictoriarum gustu,

81) In extremis Orientis regionibus. J. 82) Superbum, audacem. J. 83) In Dalmatia, et Graecia. J. 84) Quasi consenescere, ac debiles fieri, fortunae iam adimpleta uelut mensura. J. 85) Quod uel ex eo intelligi potest, quia eorum potentia iam desinit crescere. J. 86) Maiorum. J. 87) Unserer Vorfahren Versehen können uns klug machen. J. 88) Hostem. J. 89) Hoc nomine gaudebat imperator Turcicus, quum Barclaius haec scriberet. B. 90) Will wieder zu den Waffen, und Siebenbürgen angreiffen. J. 91) Turcas. J. 92) Könte angelocket werden, wenn er ein- oder ander mahl siegete. J.

93) Co-

gustu, atque inde acrius in nostram perniciem
63 ardere. Aiunt Carolum, 93) qui ultimus ducum
Burgundici nominis fuit, primam partem egisse
iuuentutis, non expertem modo armorum, sed
et maxime quietis studiosam, mox Gallia flagrante
eo bello, 94) cui publici boni titulus fuit, 95)
adeo in contrarios motus uersum, 96) ut exinde
97) nullum uitae tempus habuerit, quo a militaribus
consiliis uacaret. Absit, in eosdem impetus
64 hic Achmetus consurgat. 98) Sed quis
in tanto periculo non praestabilius credat arma
mouere, 99) dum illi nondum ueternum excusserunt,
300) quam expectare, ut, usu et uictoriis
graues, 1) a media [quod absit!] Italia atque
Germania nobis ad unam seruitutem ferale 2)
65 signum tollant? Quod si Achmetum sua luxuries
reuocabit ad otium, non a nobis extrusum, 3)
non in suis Penatibus arma nostra audientem,
certe

93) Cognomento Audacem, qui A. C. cIↃ CCCC LXXVII. in praelio ad Nanceium caesus est. 94) Bello ciuili, quod inter regem Galliae, Ludouicum XI. et proceres eius, A. C. cIↃ CCCC LXV. gestum est. 95) Vtpote quod foedus BONVM PVBLICVM uocabatur. 96) Adeo immutatum, et a pacis studio in belli cogitationes conuersum esse. J. 97) Ex eo tempore. J. 98) GOtt lasse nicht den Achmet auf gleiche Gedancken kommen. J. 99) Contra Turcas. J. 300) Debiles quippe adhuc, et molles, ex diuturno otio, et usu uoluptatum. B. 1) Denuo experientia bellica instincti in odium nostri. B. 2) Ihren Roß-Schweiff, der uns Tod oder Sclaverey dräuet. 3) Non armis nostris pulsum. J.

4) Diui-

certe hanc paene turpem, pudendamque, salutem fortunae debebimus, non uirtuti. 4) A Turcis ad Judaeos abire hîc liceat, uel ideo, quod post Turcas 5) illis sumus. A Judaeo percunctati, de quibus melius sentiret, Christianis, an Turcis? fuit, quo frontem 6) hominis miraremur. In nos enim, inter quos erat, uix ausus inclementer 7) dicere, tamen sensum non pressit, 8) et: certe, inquit, Turcae saltem genitalia circumcidunt. 9) Gens est uagis erroribus dissipata, 10) nullius prouinciae potens, 11) acris cogendis opibus, 12) ad omnem mercaturam strenua, et per foenoris flagitium diues. 13) Vbicunque sit, seruit, et iam domitos 14) animos, quondam ad libertatem tam acres, 15) huic sorti 16) assuefecit. Mores passim miscuerunt, 17) et suae indoli, cui cum peruicacia adhaerent, addunt regionis spiritum, 18) in qua nascuntur. Per-

66 67 68 69 70

4) Diuinae prouidentiae, quae nostri miserta est, non nostrae fortitudini. J. 5) Maiori honore dignantur Turcas, quam nos. B. 6) Impudentiam, ferociam. B. 7) Mali quicquam, aut conuicii. B. 8) Er kunte dennoch seine Meynung nicht bergen. J. 9) More Judaeorum. J. 10) Per totum terrarum orbem passim circumerrat fere, nec certam sedem habet. B. 11) Nullam prouinciam, quae sit sui iuris, possidet. J. 12) Sehr erpicht auf Gewinn. B. 13) Wird reich durch übermäßigen Wucher. J. 14) Sub iugum missos, seruitute subactos. J. 15) Olim tam fortes ad tuendam libertatem. J. 16) Seruituti. J. 17) Cum moribus aliarum gentium. J. 18) Indolem, ingenium. J.

19) Chri-

71 Pertinax illis superstitionis ingenium, et uix in nostram pietatem, 19) quantumcunque simulent, 72 sincere mutabile. Eorum corpora olere 20) non sine argumento 21) uulgatum est. Foeda quippe in ipsorum domibus, uestibusque, incuria est, 73 et, nescio quid, insolens 22) exhalat. In summis diuitiis non augent corporis cultum, siue nostram inuidiam reueriti, siue inter se amantes 74 paritatem. 23) Magnum seruitutis argumentum est, quod nec arma, nec fundos, possidere concessum sit. 24) Recte 25) uires adimuntur hostili populo, et nos peius, si polleret, mulctaturo. 26) 75 Jam uero 27) enumeratis populis, et ueluti ad censuram uocatis, quorum animos, moresque, cognoscere iis prodest, qui in publica luce, interque homines, uicturi sunt, ad uaria ingeniorum genera, et affectus, 28) ueniendum est, qui, ut unam aliquam nationem, ueluti suo iure, non possident, 29) ita, per omnes gentes uagi, 30) multisque ubique hominibus insidentes, uirtutibus, uitiisque, aut semina, aut alimenta, suppeditant.

CAPVT

19) Christianas religiones. Raro enim Judaeus Christiana sacra, quae amplexus est, constanter sequitur. B. 20) Foetore. J. 21) Nicht ohne Grund. J. 22) Extraordinarie foetidum. J. 23) Ne ditiores Judaei uideantur praestantiores pauperibus. B. 24) Judaeis. J. 25) Prudenter ac de iure. J. 26) Infensissimo nobis, et qui nos male sit excepturus, si tantum haberet uirium. J. 27) Per antecedentia capita. J. 28) Animorum diuersos. J. 29) Man trifft sie nicht bey einem Volcke alleine an. J. 30) Dispersi.

CAPVT X.

Praeter patriae indolem dari cuique mortalium suos affectus, atque ingenium. Praecipua inuestigari posse, non scribi omnia. De ingeniis ad subitos iocos, aut sententias, ualentibus. De aliis, qui spontanea eloquentia diffunduntur. De hominibus tardioris, lentiorisque prudentiae. Perfectos demum esse, qui inter haec duo genera sunt positi. Vtrum sint praestantiores animi, qui litteris idonei, an qui administrandis rebus publicis? Delicata ingenia assiduo, aut diuturno, minus apta, quam tarda et depressa.

VEluti sub iis sideribus, 1) quae multo frigore, humentiue 2) aëre, solent candidos, 3) caesiosque, 4) populos educare, nonnulli haud secus, quam in uicinia solis, 5) fusco uultu inumbrantur, in iis autem plagis, quae, nimio sole flagrantes, 6) plerumque spissiori sanguine subiectas gentes tingunt, 7) quorundam hominum candor 8) a patria ferrugine 9) recedit, ita in humanis populis quaedam asperae mentes rigent, 1

1) In iis regionibus. J. 2) Pluuioso. J. 3) Albos colore corporis. J. 4) Qui habent caesios oculos, Grau-blaue Augen. B. 5) In iis regionibus, quae solem uicinum habent, seu propinquum J. 6) Quae sub Zona torrida iacent. J. 7) Pingunt, atros uultus incolarum efficiunt. J. 8) Albus in uultibus color. B. 9) Colore atro et fusco. B.

10) Quasi

gent, 10) aliae de patria barbarie nihil habent, crassae 11) aliquae in tenui coelo mentes, tenuesque 12) in opaco. Nec ulla est regio tam prosperis, aut malignis, illustrata sideribus, 13) quae non omnium uitiorum examen, 14) simulque
2 uirtutum, in suis alumnis exceperit. 15) Quippe singulis mortalibus, praeter patriae suae indolem, 16) adhuc proprium aliquid natura concessit, prorsusque ingenti miraculo per tot secula, et nomina populorum, unicuique hominum sua lineamenta inuenit, 17) quae tam frontis, quam animi, habitum 18) a reliquorum corporum, mentiumque, similitudine distinguerent.
3 Hunc illius 19) mirabilem ludum, tot hominum
1 affectibus, animisque, uariatum, haud quis facilius cogitando assequetur, quam pictor suis tabulis 20) omnium corporum species, atque for-
4 mas, incluserit. 21) Licet tamen, tanquam eminentes in condensis siluis arbores, praecipua ingeniorum et affectuum genera intueri, quibus homines agi 22) solent, ac propemodum componi, 23) simulque a ceteris 24) insigni discrimi-

ne

10) Quasi frigore, sind hart und unbeugsam. J. 11) Tumm, von schlechtem Begriff, schweren Köpfen. 12) Subtiles, fähig, herrlich. J. 13) Tam mitis, aut aspera J. 14) Copiam. J. 15) In suis incolis ostendat. J. 16) Communem unicuique regioni. J. 17) Dedit natura. J. 18) Rationem, Art, Beschaffenheit J. 19) Naturae. J. 20) Imaginibus. J. 21) Exprimere poterit. J. 22) Impelli. J. 23) Temperari. B. 24) Hominibus J.

25) Quae

ne separari. Neque superflua cogitatio erit eo 5
modo percensentis diuersissimas hominum classes, in quibus se unusquisque inueniet, et, qualis esse uelit, aut timeat, tanquam ex sequestra, 25) et aliena, imagine deprehendet. Ac praeterea 6
cum nullius ingenii species tam lubrico, aut uicino, uestigio in uitia propendeat, 26) quae non facile prudentiae habenis 27) intra rectum 28) flecti possit, nihil quoque tam cognatum 29) uirtutibus, quod non prauitas utentium corrumpat, iuuabit 30) affectus, impetusque mortalium, suis bonis, malisque, stipatos, 31) contemplari, et, quatenus aut noceant, aut prosint, uestigare, ne deinde aliquos immodice laudemus, uel supra fas et aequum auersemur. Igitur morta- 7
lium ingenia recensenti 32) statim occurrent extemporaneae subtilitatis homines, 33) illi scilicet, qui, quoties loqui placet, subita, 34) ac plerumque festiua oratione per susceptum argumentum 35) decurrunt. Hi, si iusto pondere, 36) ut so- 8
let,

25) Quae pro sequestro quasi sit, atque nos doceat, quibus ipsi moribus praediti, atque ab aliis distincti simus. Nam *sequester arbiter* dicitur, qui litigantibus interuenit, pronunciatque, ac docet, quid sequi debeant. B. 26) Kein Gemüthe kan so leichte in allerhand Laster verfallen. 27) Moderamine. B. 28) Virtutem, ne ad uitia prolabatur. J. 29) Conueniens, consonum, conforme. J. 30) Vtile erit. J. 31) Mit allem dem, was daran gut oder böse ist. 32) Mihi. J. 33) Leute von hurtigen Einfällen. 34) Non laboriose praemeditata. B. 35) Per materiam ad dicendum oblatam. J. 36) Pru-

 denti

let, destituuntur, nec studio 37) eloquentes, nec sapientes consilio, sed tum demum, cum loquuntur, roganturque, Philosophi, aut oratores facti, possunt uno pretio cum mercibus aestimari, quae, per se inanes, 38) ipso fuco artificii imponunt. 39) Eorum duo genera inuenias. Quidam in priuatis, et consciis, 40) sermonibus regnant 41) breui, nitidoque, acumine, et semper ueluti in aliorum ineptiam intento. 42) Alii propius ad eloquentiae dignitatem perueniunt, quandocunque placuerit, statim torrente ingenii, publice, aut inter suos, dicturi, rerum omnium, quas uiderint, legerintue, opportuna subeunte memoria. 43) Vtrorumque promtos, ac faciles, impetus 44) mirantur non modo imperiti, sed et interdum, qui meliori eruditione imbuuntur, dum ab ejusmodi ingeniis multos iocos, atque sententias, uident facile, ac ueluti temere, 45) effundi, quas ipsi non, nisi anxio et seuero labore,

denti ratione, quae solido eloquentiae et prudentiae fundamento nititur. B. 37) Per studia solidiora. J. 38) Da sie an ihnen selbst nichts taugen. J. 39) Colore externo, quem addit artifex, fallunt incautos, wenn sie neuen Glanz und guten Anstrich bekommen. J. 40) De iis rebus, quarum ipsi notitiam habent. J. 41) Eminent praeter ceteros. J. 42) Ita, ut aculeos suos semper dirigant contra aliorum ineptias, eosque diuexent uariis iocis. J. 43) Sie stocken nicht einmahl, besinnen sich auch nicht lange, sondern es fället ihnen alles von selbsten zu. B. 44) Einfälle. J. 45) Sine praemeditatione, extemporaliter. J.

46) Libido

bore, possent exprimere. Nam quid illis hominibus, [ut ab illis scilicet ordiamur] quorum breuis, uiuaxque, procacitas 46) eminet, magis putes ad industriae, simulque leporis, 47) imaginem factum? Quid elegantius, quam ad omne argumentum sententiolam habere? 48) Quid urbanius, quam omnium dicta, factaque, excipere improuisis salibus, 49) uel prudentia, 50) quae facilis, et nata sub manu, ipsa celeritate placet? 51) Huic uenustati si accedit corporis gratia, 52) uel hominis dignitas, et praeter haec non immodica, sed secura, audacia, 53) regnabit 54) ubique illa iocatio, his etiam non ingrata, quos lacesset, et ueram, exactamque sapientiam in egregiis, sed tardis, 55) hominibus suo strepitu obruet. 56) Sed haec loquendi felicitas frequenter suis morbis infesta est. 57) Tolle illos 58) de priuato consortio, et a subitis, fractisque, sententiis,

11

12

13

46) Libido iocandi, et alios lacessendi suis dicteriis. J. 47) Elegantis et iocosi sermonis. J. 48) Wenn man bey aller vorkommenden Gelegenheit zu reden seinen Poltzen auch darzu schiessen kan. 49) Schertz-Reden. J. 50) Prudenti sermone. J. 51) Weil sie einen nicht schwer ankömmet, und gleichsam in die Hand fället, und unversehens kömmet, wird sie desto angenehmer. J. 52) Eine annehmliche Leibes-Gestalt. J. 53) Quae securum de aliorum maligno iudicio reddat. B. 54) Eminebit, laudabitur. J. 55) In eruditis uiris, quibus nec ingenium promtum, nec lingua expedita est. J. 56) Ita perturbabit, ut contra nihil ausint dicere. B. 57) Suis uitiis laborat. J. 58) Eiusmodi homines. J.

tentiis, 59) id est, a uelitatione prudentiae, 60) deduc in certamen prolixae orationis, 61) tum 62) sterilitatem egenarum mentium, nec sufficientium ad ueram, longamque, sapientiam, haud dubie

14 contemnes. Quod si et illa, quae in iis miraris, dicta concisa, et ueluti breui fulgure micantia, scriberentur, ut non abrepto, et intercepto, animo simul incidant, atque effugiant, 63) sed ad maturam iudicii seueritatem exigi possint, quam saepe inania, aut inepta, uiderentur, quae nunc inani praeiudicio, 64) et lepore celeritatis, fal-

15 lunt? 65) In iis igitur hominibus non altum, et perenne, 66) ingenii flumen, sed naturae impetus aliquis, quae, 67) ut exiguas aquas, si in sublimi

59) Et eripe illis concisas, et quasi fractas, sententias, kurtze abgebrochene Redens-Arten. B. 60) *Velites* dicuntur equites leues, qui ad subitos in hostem impetus adhibentur. Eorum impetus et dimicatio *uelitatio* appellata. Itaque *uelitatio prudentiae*, ein jählinger sinnreicher Einfall. B. 61) Vbi certandum et disserendum est prolixioribus argumentis et rationibus. B. 62) Tum demum. J. 63) Ita quidem, ut non statim animo elabi possint, simulac inciderint in eum, quem sua breuitate et elegantia quasi abripiunt, et occupant. J. 64) Durch falsche Einbildung einer Weißheit, nicht weniger durch ihre Artigkeit und Geschwindigkeit, da sie einem gleich auf die Zunge fallen. J. 65) Eos, qui non satis attendunt. J. 66) Fons *perennis* dicitur, qui semper manet. Ita his ingeniis adest quidem aliquod flumen sapientiae, sed non profundum, et quod interdum quasi parum aquae habet. B. 67) Natura. J.

68) Si

sublimi natae sunt, 68) et iniqua tellure 69) opprimuntur, quo angustior est exitus, eo maiori nisu in altum propellit, ita scintillas sapientiae, statim, nisi excipiantur, expiraturas, 70) magis uiuo, et sonoro, strepitu laxat 71) de custodia paruarum mentium, et in hanc tantum abortiuam sapientiam felicium. 72) Alii autem, quibus ita in prolixam eloquentiam fusa ubertas est, 73) ut per inexhaustum spiritum 74) uerba utique, et sententiae, sufficiant, clari quidem apud populum esse solent, si inter publicos coetus in foro, templisue, audiantur, grati quoque in priuato usu uitae, 75) si tam possint tacere, quam loqui. 76) Sed cum omnia animalia id, quo potissimum ualent, 77) arcano impetu sentiant, et eo uti ament, tum isti, 78) maxime sua eloquentia delectati, qua una insignes sunt, haud facile modum tenent, quamcunque rem dicendi libido rapuerit, 79) ut mirari iure possis, in tanta impru-

16

17

68) Si paene in superficie terrae oriuntur. J. 69) Angustis meatibus terrae quasi supprimuntur et impediuntur, quo minus prosiliant. J. 70) Emorituras, die gleich verlöschen werden. J. 71) Velut ex angusto foramine ac carcere emittit. J. 72) Quae felices appellandae non sunt, nisi quod sapientiam subitam proferunt, uelut partum abortiuum J. 73) Quibus larga dicendi facultas est. B. 74) Ingenium. J. 75) In consuetudine quotidiana. J. 76) Si seruarent modum in dicendo, nec uellent perpetuo soli disserere. B. 77) Praecipuam uim naturae suae, et quod maxime praestare possunt. B. 78) Tales homines. J. 79) Arripuerit, sibi

18 imprudentia tam commode 80) dici posse. Solutis deinde colloquiis, quae importune produxere, 81) cum illos, quos loquendo fatigauerunt, laetae, et porrectae, frontis uident, non cogitant, ab intempestiuae orationis fastidio dimissos gaudere, 82) sed, ut perfusos magnifica uoluptate, eo omine sinunt abire, 83) ut, si in se rursus in-
19 ciderint, de eodem cibo 84) gustent. Amplae hae mentes, 85) et sponte naturae per omnium paene rerum seriem patentes, 85*) non tamen exactae, neque tinctae, aut imbutae, 86) sed sin-
20 gula praecipiti cursu libantes. 87) Et, ut echo neque postremas, quas acceperit, uoces tenere, neque quidquam ulterius suo ingenio 88) loqui potest, ita isti omnium rerum, scientiarumque, primas species, sibi a capaci natura subiectas, 89) facilli-

sibi sumserit edisserendam. J. 80) Prolixe, nec sine omni iudicio. J. 81) über die Zeit lang gemacht haben. J. 82) Non putant, illud, quod ostendunt illi, gaudium ex eo esse, quod liberati demum sint fastidio audiendi. J. 83) Sed eos sinunt abire non aliter, ac si praecipuam creassent ipsis uoluptatem, et hac spe, fore, ut, etc. J. 84) Fastidiosi sermonis. J. 85) Quae cogitationes prolixas possunt continere. 85*) Et rursus effundere. J. 86) Quae capiunt omnes scientias et doctrinas. 87) Es ist nur oben hin, nichts gründlich. Habent colorem sapientiae et scientiae, at ille color non alte insedit. Es heisset, in omnibus aliquid, in toto nihil, sie gehen darüber weg, wie der Hahn über die Kohlen. Delibant omnia, ut canis e Nilo. B. 88) Für sich. J. 89) Praepositas. J.

90) Me-

facillime, ac paene nec cogitantes, admittunt, 90) aliquid autem amplius, atque exactius, in earundem rerum studiis aut facere, 91) aut uelle, uix possunt. Ingens quidem argumentum 92) esse crediderim, non iudicio animi, sed impetu, et ueluti fortuna, 93) tantam rerum copiam, ac indigestam 94) uenustatem, ab iis produci, quod omnino, de quacunque re sermonem instituerint, illa pari ubertate huic uerborum, et sententiarum, pompae sufficiant. 95) Vt 96) uero aliquid memoria in ipso orationis cursu subiecerit, 97) ad hoc illico diuertunt, inde quoque in aliam, ut forte inciderit, 98) partem, tandemque, per diuersa capita diffusi, 99) non saepe originis meminerunt, unde uniuersus sermo defluxerit. 100) Ergo isti uagis animis, nec in certam rem 1) definitis, non summam modo illam, sed et uulgarem, inter mortales, prudentiam plerumque non uident. Quidam sui ipsius immodici laudatores, alii nec amicos, nec seipsos, iis officiis iuuantes,

21

22

23

90) Memoriae et ingenio imprimunt. J. 91) Praestare. Sic Plinius libr. V. cap. XIX. *Ars, in qua plurimum facit.* B. 92) Beweiß dessen. J. 93) Fortuito. J. 94) Nondum iusto ordine dispositam. J. 95) Prolixe possint dicere. J. 96) Quam primum, simulac. J. 97) Wenn ihnen in währenden Reden etwas beyfället. J. 98) Wie es ihnen vorfället. J. 99) Prolixum instituentes sermonem de diuersis argumentis. J. 100) An die Haupt-Sache, davon sie angefangen haben. J. 1) In unum, certumque, argumentum orationis. B.

uantes, quibus sedulus labor, unique negotio inhaerens, 2) aptandus 3) est, leues plerique, et, ut, passim prouolantibus rebus, uarii, 4) ita nec a sententiis, quas uidentur imbibisse, in alias trans-
24 ire difficiles. 5) Tamen, ut maximam speciem habent cultae indolis, et per omnes scientias adornatae, plerunque ad rem, et famam, promouentes, debita uni sapientiae bona occupant, 6) maxime, si, ut uim suam 7) intelligunt, ita et uitia non ignorent, habilique uelut fuco 8) se tegant, ne cui, saltem e uulgo, sit aditus ad nae-
25 uorum suorum 9) contemplationem. Id autem potissimum assequentur, si in loquendo sibi imperent, 10) neque sinant euagari subditas cupiditates, et, quoniam, ut aptissimo ad omnia condimento, ita eloquentia omnia auribus concilientur, 11) uarios sermones cum uariis callido delectu instituant, semperque eius generis, quo audientibus possint imponere, 12) nimirum apud mili-

2) Qui alieni ab officio nihil suscipit agendum. J.
3) Accommodandus. J. 4) Mutabiles, ut primum res sibi aliae obiiciuntur, adeoque leues et inconstantes. J. 5) Ita facile quoque accipiunt alias sententias, quas imbibisse uidentur. J. 6) Perueniunt ad opes et honores plerumque, adeoque ad illa bona, quae debentur solis uere sapientibus, quales ipsi non sunt. J. 7) Praestantiam ingenii sui. J. 8) Colore. J. 9) Defectuum, daß der Pöbel wenigstens ihre Schwäche nicht einsehe. B. 10) Moderentur. J. 11) Persuaderi aliis possunt. J. 12) Vt scilicet credant, homines se inprimis sapientes esse, quamuis uera hac laude careant. J.
13) Hu-

militares uiros, aut ignaros uetustatis, de diuinis rebus agant, de ritibus antiquorum, de populorum gentiumque, origine, et si quid est praeterea in scientiis curiosa uenustate spectabile, cum iis, quos lychni, umbraeque 13) scholarum, rudiores 14) ad ciuilis gubernationis disciplinas faciunt, de populorum et imperiorum fatis, de principum genio, disputent, neminem denique in sua arte lacessant. 15) Neque enim ingratum in sociandis 16) interdum sermonibus ad res iis, qui audiunt, alienas, aut ignotas, diuertere, praesertim cum et noua nos delectent, et de iis, quae nescimus, quaedam nos altior opinio, et reuerentiae plena, subeat. 17) Minus periculi istis oratoribus erit, ubi cum humili, et angusto, animorum genere agent, cui omnia, quae audaci, laetaque, facundia effunduntur, 18) tanquam sacrae, et per oracula editae, uoces placent. Igitur has ubique partes suscipiant, quas ex audientium sorte 19) ad suam famam esse crediderint. 20) Quod quidem ideo faci-

26

27

28

13) Humilis uita scholastica. J. 14) Ineptos. J. 15) Sed semper loquuntur de iis rebus, quas illi ignorant, cum quibus loquuntur. J. 16) Conferendis. B. 17) Praeclarius enim sentimus fere de iis rebus, quae ignoramus, aut non intelligimus. J. 18) Quasi orator talia sibi probe cognita habeat. J. 19) Pro conditione eorum, qui audiunt, et qui, quoniam res prolatas ignorant, oratorem admirantur. B. 20) Ex quibus se famam posse acquirere credunt. B.

facilius poterunt, quia adeo diffusa 21) ingenia per cunctas scientias, atque artes, erudiri ita possunt, natura praeeunte, 22) et modico forte usu, 23) ut de rebus omnibus non inepte loquantur, cum tamen singula magis non ignorent, quam
29 teneant. 24) Scribere autem eiusmodi oratori tam arduum erit, et plerumque ad famam exitiabile, 25) quam facile et uenustum est loqui. 26)
30 Raro enim illi spontaneae eloquentiae 27) additur uis iudicii, quae stilum 28) perenni gratia 29)
31 ad posteritatem deducat. Quippe promtus, et paene turbulentus, 30) animus, ubi in otio, quod scribentibus datur, seipsum recognoscit, 31) ipsa rerum, quae occurrunt, multitudine oneratus, et confusus, diuitiis suis 32) premitur, nec scribere, quae inuenit, omnia, nec, quae potiora 33) sunt,
32 eligere potest. Denique tam diuersa est a loquendo

21) Capacia. J. 22) Beneficio naturae, quae uelut uiam monstrat. J. 23) Breui et facili exercitatione. B. 24) Habent aliquam, nec perfectam tamen, rerum notitiam. *Non ignorare* enim est aliquam rerum scientiam habere, at non plenam: *Tenere* est probe cognitum habere, et perfecte nosse. B. 25) Edere aliquid speciminis in lucem publicam. Non difficile modo erit ei, sed famae quoque illius nocebit maxime. B. 26) Quam expedite ac eleganter solet dicere. J. 27) Extemporandae. B. 28) Scripturae genus. J. 29) Perpetuo ad posteros duratura placendi facultate. B. 30) In quo turba et confusio est multarum rerum. J. 31) Sich selbst kennen lernet, und einsiehet. 32) Ipsa copia rerum, quarum notitiam habet. J. 33) Praestantiora ceteris. J.

34) Vti

quendo scribendi ratio, tamque alii nerui, 34) ut, qui robusta facundia 35) assueuerat, quacunque liberet, decurrere, 36) iam in ipsa scriptione euanidos 37) moliatur, et ueluti in somniis, ictus. Coeci 38) tamen, suaque, et aliorum, adulatione corrupti, nonnunquam gloriam, eloquentia quaesitam, scribendi cupiditate destruunt, multo magis e re sua facturi, 39) si longam spem suarum scriptionum facere orbi possint, nunquam autem editis libris in famae periculum uenire. 40) His cautionibus ille uiuax, et per omnia dissipatus, 41) animus subducet imbecillitatem suam oculis populi, et in speciem sapientiae assurget, 42) siue se regere ipsum possit, [quod utique frequenter non uideas] siue saltem consilii patiens, 43) suadentibus amicis, acquiescat, ut, qui, prima uini caligine domiti, adhuc sciunt nec se sapere, nec moni-

33

34

34) Vti neruis corpus nostrum constringitur apte, sic aequabili aptitudine orationis membra constringi coniungique debent. B. Itaque *nerui orationis* sunt, die Verbindungen bindiger Gründe und Schlüsse. 35) Mit einer männlichen Beredsamkeit. 36) In dicendo progredi, quousque uellet. B. 37) Inanes frustraneos, conatus. Lufft-Streiche. Er schreibet etwas, das gantz ohne Safft und Krafft ist. B. 38) Destituti recto iudicio. B. 39) Multo sibi rectius, suisque rebus, consulturi. J. 40) Immer Hoffnung zu allerhand Schrifften machen, ihre Schwäche aber nie bloß geben. J. 41) Der in allen etwas will gethan haben. J. 42) Wird das Ansehen machen, als wäre etwas rechtes darhinter. 43) Aliorum consilia admittens. J.

44) Wie

monitis familiarium peruicaci sui fiducia obsi-
35 stunt. 44) Ex aduerso eiusmodi hominum est aliud genus, prima fronte 45) tam a specie suae uirtutis alienum, 46) quam isti eloquentes a uitiorum, in quae nati sunt, 47) imagine recedunt.
36 Hi igitur, cum subito loquendum est, tardam, aegriusue sequentem, 48) orationem habent, haerentque 49) saepissime, blandimentis lacessiti, uel iocis, quae 50) subiti, et expediti, ingenii homines in quotidianis colloquiis, tanquam leuia tela,
37 contorquent. 51) Neque autem sola uerba aegre 52) expediunt, sed, sicubi etiam dicenda sententia, quaerunt, quid sentiant, 53) neque statim inueniunt. Verum, aduocato animo, 54) et in sese ad meditandum reducto, in rerum, et negotiorum, uim 55) idonea subtilitate penetrant,
38 uerba, quibus utantur, apta 56) concipiunt. Vis in illis recondita, 57) utilesque, et uerae, non fucatae,

44) Wie die, so einen kleinen Rausch haben, weil sie wissen, daß sie ihnen nicht vollkommen mächtig, guten Freunden folgen. J. 45) Primo aspectu. J. 46) Tam longe remoti uidentur a sapientia, quam tamen possident J. 47) Quae in ipsis sunt. J. 48) Difficulter fluentem. J. 49) Nesciunt, quid dicant. J. 50) Blandimenta et ioca. J. 51) In eiusmodi tardos homines. J. 52) Difficulter proferunt. J. 53) Quam debeant exponere sententiam. J. 54) Wenn sie sich recht bedacht haben. B. 55) Grauitatem, auf das Haupt-Momentum der Sache, worauf dieselbe eigentlich beruhet. J. 56) Quae cum rebus ipsis accurate conueniant. B. 57) In uerbis illis uis est, ut cum efficacia proferri et

catae, et ex scholis umbratiles, 58) sententiae, et, si eruditio ipsis accessit, ususque scribendi, 59) plerunque dignissimae, quas posteris ipsi tradant. In hoc uero iis fortuna male consuluit, 39 quod, angustis, retusisque, animis ipsa primorum motuum, uerborumque, specie simillimi, 60) iniquissimo praeiudicio 61) saepe iacent, 62) temnunturque. Ideoque ignota magnitudo ingenii 63) non utique habet semper propitiam uirorum principum manum, 64) qua ad dignas sua industria curas, et honores, tollatur, ueluti pretiosissimarum mercium decor, si sine titulo 65) intra uiles fasciarum nodos latet, non adducit emtores. Iis igitur hominibus utilitatis plenissima ratio est 66) uiam facere, qua ad sua animi interiora adeatur, 67) nebulasque 68) amoliri,

et exprimi queant. B. 58) Quae in scholis quidem usum habent, non autem in uita ciuili. B. 59) Exercitatio stili. B. 60) Videntur stupidis ingeniis primo obtutu simillimi, quia tardiores sunt ad primos animi uerborumque impetus. *Angusti retusique animi* opponuntur *amplis*, et *magnarum rerum capacibus*. B. 61) Dum contemnuntur praeter meritum, nec dum satis recte iudicati. B. 62) Spernuntur, parui aestimantur. B. 63) Quod latet adhuc talium ingeniorum bonitas, tecta uelut externo stupore. B. 64) Non semper ab optimatibus et principibus euehitur, aut promouetur. B. 65) Inscriptione, quae significet, quid sit intus. J. 66) Vtilissimum erit. J. 67) Qua liceat pernoscere sapientiam in animis eorum reconditam. B. 68) Stuporem illum externum, qui obstat, quo minus inter-

41 ri, quas in suo limine natura stipauerat. Hoc porro assequentur uel scribendo, [nam quid est aliud tabulam animi proponere?] 69) uel assiduo usu 70) excitando lentioris ingenii acumen, ut, quantum est, tantum esse sciatur, 71) aut denique, quam possunt, intima, longaque, familiaritate cum illis optimatibus se miscentes, qui, ut multo usu 72) agnoscere robustae mentis uires, 42 ita agnitas possunt prouehere. 73) Inter haec nimii ponderis, 74) et leuitatis, mala posita indoles 75) ad humanae dignitatis fastigium peruenit. Huic modica inest, et tantum, cum opus est, eloquentia, et, si tempus, studiumue, accedat, uenustior in familiari usu uitae, promta, et nitida, non haerens, et turbata, oratio, uis iudicii non multum inuoluta, 76) et, quanquam acris 77) subito, tamen post moram, et consilium,

internae animi dotes eluceant, et cognoscantur. B. 69) *Sermo* est character animi, et *scribere* nihil aliud, quam animi sui imaginem, uelut in tabula depictam, proponere. B. 70) Perpetua exercitatione. J. 71) Vt alii etiam sciant, animum illorum tam praestantem esse, quam uere praestans est. J. 72) Longa consuetudine, conuersatione diuturna. J. 73) Ad honores et dignitates promouere. J. 74) Tardioris ingenii, quod sanguinis frigiditate redditur grauius. B. 75) Quae nec tarda nimis, nec nimium leuis sit, sed media inter utramque. J. 76) Sed quae facile se possit explicare. B. 77) Hat zwar auch bisweilen schnelle Einfälle, iedoch wird, nach reifferer Uberlegung, alles weit besser eingerichtet. J.

78) Spe-

lium, ualidior. Hic est demum idoneus uirtutibus homo, ad priuatam sapientiam, 78) et publicam, 79) factus, aut, si uitiis foecundum 80) animum tradet, non quotidianae 81) nequitiae uelut moles, 82) in quamcunque partem incubuerit, perniciosissimo casu omnia affligens. Ampla autem ingenia ab opacis 83) mentibus uelut hac nota natura distinxit, quod haec dignitatem suam agnoscant, peragantque omnia liberalius, 84) uerecundis quidem, sed erectis, spiritibus, 85) semperque diffusum aliquid, et uiuidae maiestatis, 86) contemplantibus, retusae 87) uero mentes in angustas cogitationes, atque consilia, ipsae se damnent, 88) nunquam ausae a timida humilitate excedere. In paruis 89) interim, et mensuram sui animi non superantibus, ad ultimam diligentiam exactae sunt, cum scilicet astus quidam, illis ingeniis accommodatus, sit, 90) non altus ille, aut nobilis, sed, ut 91) in exiguis et inualidis animantibus uidemus, per diffidentiam suis rebus semper intentus. 92) Sunt quidam ex litte-

43 44 45 46

78) Speculatiuam, quae in contemplando et sciendo consistit. B. 79) Practicam, quae consistit in agendo. B. 80) Capacem. B. 81) Sed extraordinariae, et uelut exquisitae. J. 82) Pondus fiet. J. 83) Tardis, obscuris. B. 84) Manierlicher. J. 85) Animis. J. 86) Qui semper magnum quiddam, et maiestate plenum, cogitant. J. 87) Stupidae. J. 88) Coniiciant. J. 89) Rebus. J. 90) Insit. J. 91) Qualem. J. 92) Qui nihil aliud agit, quam suas res, idque ex singulari timiditate ac diffidentia uirium suarum. J.

93) Quia

litteratorum numero, qui, siue disciplinis suis fauentes, 93) siue eruditionis utilitate [quam eximiam esse quis unquam, nisi ex barbaris, ignorauit?] decepti, negant aliquod ingenium in magnis numerandum, nisi quod possit litteras 94) capere, aut ullum ad iustum decorum peruenisse, quod non illis ornatum sit. In hunc modum
47 homines publicis uirtutibus 95) claros, natosque regendis populis, si ad litterarum subtilitatem inepti sint, a uerae humanitatis, et magnitudinis, classe excludunt, pessimo prorsus suffragio, 96) ac errore, aut, si mauis, insania, quandoquidem e contrario uerius dicas, neminem esse ciuilibus rebus 97) parem, nisi in ipsis naturae diuitiis 98) conceptum, multos autem in umbra scholarum etiam ad laudem peruenire, inanes, 99) et superflui acuminis uiros, quippe quorum indoles, intra metam, 200) nescio cuius, scientiae damnata, caligat 1) ad utilis illius prudentiae 2) lumen, cui omnium litterarum disciplina donanda est. 3)

Nisi

93) Quia amant suum uitae genus. J. 94) Eruditionem, scientias. J. 95) Iis, quae requiruntur ad rem publicam bene, feliciterque, gubernandam. B. 96) Opinione, sententia. B. 97) Idoneum ad gerendam rempublicam. B. 98) Nisi a natura praeditus magno feliciquc ingenio. B. 99) Quia uacant a negotiis publicis, spinosis et inutilibus quaestiunculis intenti. B. 200) Intra certos limites, quos transire non audet. B. 1) Fit quasi coeca, cum contuetur. J. 2) Ciuilis, quae consulit utilitati publicae. B. 3) Impendenda, zu deren Behuff, um welcher willen, man alle andere Wissenschafften

lernen

Nisi forte 4) non uerius sapientia illum amabit, 48 qui augurari in populis motus, 5) et tempestiuis remediis occupare 6) poterit, quam in lunae, solisque, defectibus doctum, 7) astrorumque errores, 8) et redeuntes in circulum anni uices, 9) perpetua contemplatione numerantem. 10) Illi 49 ipsi, qui adeo importunis 11) laudibus Musas attollunt, non hunc tantum 12) politum, aut eruditum, uocant, qui omnes scientiarum partes pari felicitate impleuerit, 13) sed satis est in aliqua modo regnare. 14) Vt si orator egregius ad argumenta se ipsam torquentis 15) Philosophiae ineptus sit, aut si non natus ad eloquentiam Philosophus, si historiae, aut poëseos rudis, non hunc ideo

lernen soll. Sic Petronius in Satyr. *ambitioni donare spes suas*, et Horatius libr. I. Ep. XV. v. 32. *Quicquid quaesierat, uentri donabat auaro.* 4) Dicere uelis, hunc, qui poterit, *et cetera*, minus esse sapientem, quam illum, qui nouit lunae defectiones, *cetera*. Quae sane opinio plane absurda foret. J. 5) Seditiones ac bella futura praeuidere. B. 6) Anteuertere, auertere, impedire. J. 7) Astronomum, qui praeuidet tempora, quibus sol ac luna deficient. J. 8) Cursum. J. 9) Anni tempestates, Abwechselung der Jahres-Zeiten. J. 10) Der es auscalculiret, ausrechnet. J. 11) Quae derogant uiris prudentibus, et ad clauum reipublicae sedentibus. B. 12) Tantummodo. J. 13) Addidicerit. J. 14) Excellere tantum in aliqua scientia. B. 15) Ineptus ad disputandum de argumentis Philosophicis, spinosis, et difficilibus, in quibus se Philosophus misere torqueat, ac fatiget. J.

ideo a scientiae, aut praestantis indolis, titulis 16) uelint arceri. Quam igitur laudem pars disciplinarum aliqua ferre potest, cur ab ista scientia audent detrahere, 17) quae est in regenda societate hominum posita, 18) ceterisque omnibus, quaecunque in humanis rebus sunt, antecellit? An sapientiam Graece tantum, aut Latine, ac non potius arcano impetu, et omnium linguarum, sermonumque, conscio, 19) suis alumnis loqui existimes? Parum est 20) praestanti ingenio nasci, si nihil est aliud, quam aptum ingenium ad Academicae eruditionis 21) industriam esse sortitum. Illi primi, quos habemus, eruditionis principes 22) non in scholis sudauerunt, 23) et erant tamen propitio coelo nati. 24) Condere ciuium mores, 25) patriam consiliis firmare, in ritus peregrinos intueri, quaeque inde placebant, in suos inuehere, 26) depre-

50

51

52

53

54

16) Laude, nomine, fama. J. 17) Laudem illam scientiae. J. 18) Vt conseruetur tranquillitas et salus publica, qualis Politica est. B. 19) Qui impetus in omnibus sese linguis prodit. J. 20) Non magnam laudem affert. J. 21) Scholasticae, umbratilis, quae ex ueterum scriptis, non ab usu et exercitatione, petitur. B. 22) *Plato*, *Xenophon*, *Aristoteles*, *Demosthenes*, et alii Graecorum, *Cicero*, *Hortensius*, alii Romanorum. B. 23) Non continebant se in sola scientiarum contemplatione, quae *Theoria* uulgo dicitur, sed accommodabant eam ad uitam ciuilem, seu *Praxin*. B. 24) Excellentibus ingeniis instructi. B. 25) Constituere, ordinare, rempublicam. B. 26) In patrias consuetudines transferre, bey ihren Bürgern einführen, und in Schwang bringen.

deprehendere 27) coeli motus, ne anni spatia ad statos, 28) et necessarios, gentium usus laterent, hoc tunc scientia erat, hoc nunc nostri litterati scilicet 29) imitari arbitrantur. Quippe illi an- 55 tiqui 30) dum interiore 31) cura rudes populos student mansuetudini, ceterisque conciliare 32) uirtutibus, statim facta est ciuili Philosophiae 33) origo, dum, mutua contentione prouecti, 34) hoc, uel illud, populo persuadent, 35) primae eloquentiae nata uis. Denique historiarum mo- 56 nimenta illorum ueterum prudentiam, atque astus, 36) narrant hodiernis litteratis, tanquam successoribus, 37) si et ipsi molem negotiorum 38) ferre possunt, sin autem animo non sunt ad res ciuiles idoneo, tanquam custodibus, et aedituis 39) antiquae uirtutis. Nam historiam ad so- 57 lam contemplationem 40) legere inanis et otiosa uolu-

bringen. B. 27) Obseruare. J. 28) Certos. J. 29) Ironice. B. 30) Philosophi. J. 31) Accuratiore. J. 32) Accommodare, adoptare. J. 33) Politicae. J. 34) Aemulantes inuicem laudabili modo. B. 35) Quid uel bello, uel pace, faciendum. B. 36) Allerhand Intrigues und Practiquen. Quae uox non ad culpam solum, sed ad laudem quoque, potest usurpari. Ad laudem quidem, cum utilitatem affert reipublicae, et damnum, aut incommodum, remouet. B. 37) In docenda Philosophia. J. 38) Publicorum. J. 39) Habendi sunt non nisi custodes et aeditui uirtutis antiquae, quam quippe uelut aeditui templum, et res sacras, custodiunt, sic sciunt quidem, non autem exercent. B. 40) Speculationem, scientiam, lectione historiarum augendam

uoluptas est, imitari autem laudatos olim uiros,
58 uera, et publica, 41) eruditio censenda est. Equidem non negauerim, illud demum absolutum 42) esse ingenium, quod ad rempublicam, simulque scientias, factum sit. Tunc quippe mutuo auxilio hae dotes 43) se in coelum ipsae attollunt.
59 Regit enim litteras, ne ineptiant, aut sordescant, sublimis, et ad sui saeculi morem formata, calliditas, 44) quam inuicem litterae armant, 45) ne expertis tantum rebus, suique temporis notitia, nitatur, sed peritia quoque et laboribus antiqui-
60 tatis. 46) Si quis tamen, ut interdum fit, publicae luci, 47) et iuuandae patriae idoneus, non eadem felicitate a Musis amabitur, 48) nihilominus celsioris ordinis, et elegantiae, censendus est, quam qui duntaxat argutias umbratilis ludi, 49) et quae cetera in scholis edocentur, capere potest, inepto ad ciuiles disciplinas 50) animo, quae
61 potissimum usu constant. 51) Adeo ut non per iocum

dam. J. 41) Quae publico bono augendo inseruit. B. 42) Perfectum. J. 43) Studia speculatiua et practica, siue eruditio et ars gubernandae reipublicae. J. 44) Ars politica. J. 45) Ita instruunt. J. 46) Vt non solum niti eam oporteat experientia rerum suo tempore actarum, sed etiam antiquorum, et ad praesens negotium imitatione accommodatarum. J. 47) Publicis negotiis. B. 48) Progressus in humanitatis studiis fecit. B. 49) Scholae ita dictae, quod, qui litteris tantum sunt addicti, in umbra et secessu, qui autem negotia publica tractant, in luce uersari uideantur. B. 50) Politicam. J. 51) Practica sunt. J.

52) Im-

iocum magis, quam ex Philosophiae praecepto, Fauorinus scientiam Adriani metitus sit ex magnitudine potestatis. 52) Adrianus Imperator famam scientiae quaerebat, et forte in Fauorinum Philosophum inciderat, qui, ab eo lacessitus argumentis, parcius, et ut uictus, 53) agebat, quo princeps impune exultaret. 54) Obiurgantibus 55) amicis, quod tam facile cessisset: Male, inquit, admonetis. Nam cur non doctissimum putem, qui habet uiginti legiones? Haec non sine argumento Philosophus, 56) cum ex arte 57) tot legionibus moderari sit altioris scientiae, quam quicquid exercito, et per contemplationem sublato, acumine 58) in scholis deprehendas. Ceterum ut omnium rerum, tum ingeniorum maxime, pulchritudinem saepe sui fiducia 59) peruertit. Multi enim, suae imbecillitatis conscii, id conantur a laboribus 60) impetrare, quod natura negauerat, et assiduo cultu animum ita mitigant, 61) atque formant, ut deinde supra illos

62

63

64

52) Imperatoris. Historiam narrat Aelius Spartianus in Vita Adriani cap. XV. sed paulo aliter. B.
53) Respondebat paucis uerbis, et ita quidem, ut uideretur superatus ab Imperatore pondere argumentorum. B. 54) Laetaretur uelut uictor. B.
55) Fauorinum. J. 56) Hic dixit, er sagte es nicht ohne Grund. J. 57) Sapienter, prudenter. J. 58) Wenn es auch noch so spitzfündig ausgesonnen wäre. B. 59) Dum quis uiribus suis confidit nimium. J.
60) Pertinaci et indefesso studio. J. 61) Frangendo quasi, et emolliendo asperitatem, tarditatem, stuporemque ingenii. B.

 62) Sum-

los emineant, qui ad magna feliciter nati erant, sed, suarum mentium robur inconsulte spectantes, laboribus, tanquam superuacuis, abstinuerunt.
65 Ingens quoque inter hos ipsos discrimen est, qui, diligentiae stimulis exerciti, perficiendo ingenio
66 incumbunt. Nam nonnulli, quamcunque rem sibi ad labores proposuerunt, in eius duntaxat apicibus, 62) summisque fastigiis, occupantur, ad minora, ac interdum necessaria, ne cogitatio-
67 nem demittere quidem possunt. Alios aduersus error habet, qui, ueluti ne quid a tergo suspectum, 63) aut inexploratum, 64) relinquant, adeo exigua quaeque scrutantur, adeo, quicquid didicerint, scire 65) uolunt, ut nec progredi in destinata studia multum possint, nec ad ueram et liberalem huius rei, quam tam superstitiose
68 ambiunt, cognitionem pertingere. Sed nec omnibus praeterea ingeniis uis eadem ad laborum patientiam, et diuturnitatem, 66) concessa est. Nam quo subtilior est animus, et in acumen magis factus, 67) eo quidem sibi facilius in impeditas res uiam facit, 68) sed et citius aut magni-
69 tudine laboris, aut longitudine, hebescit. Quippe

62) Summis capitibus, in generalioribus. B. 63) Quod ipsorum scientiae, et progressibus in ea ulterioribus, moram, aut obstaculum, ponere possit. B. 64) Metaphora a militibus desumta. B. 65) Accurate ac solide nosse. J. 66) Ad perferendos labores diuturnos. J. 67) In res penitius cognoscendas. J. 68) Eo facilius poterit penetrare in notitiam rerum impeditarum et obscurarum. B.

69) Ob-

pe eiusmodi mentium custodiam habent non opaca corpora, 69) sed aptata accipiendo coelorum haustui, 70) meantibusque sanguinis, et capitis, spiritibus laxata, 71) qui, ut aciem 72) subtilius expromunt, ita, sua tenuitate uanescentes, solo otio, et ludo, reparantur. 73) Eiusmodi uero hominum 74) non modo ipse labor, 75) sed et pretiosum otium, ideo erit, quia egestis mentibus 76) nouum robur sufficit, ac plerumque solutum, 77) et huc illuc errantem, animum altis, seriisque, cogitationibus implebit, uelut pinguium camporum felicitas, dum cessat a cultu, 78) interdum in plantas sua sponte luxuriat 79) nulla hortorum uenustate deteriores. Ita Cosmus Medicaeus, 80) idoneus prudentiae auctor, sensit, ille conditor florentis hodie in Hetruria dominatus. Placide, et ueluti incurioso otio, in altam lucem 81) acquieuerat, cum unus forte ex amicis superuenit adhuc inter somnum, uigi-

70

71

69) Obscura, humilia, corpora, non tenent mentes eiusmodi acutas. B. 70) Sed talia corpora, quae coelestis subtilisque spiritus capacia sunt. J. 71) Quae laxantur et aperiuntur per subtiles sanguinis et capitis spiritus. J. 72) Subtilitatem suam. J. 73) Recreantur et instaurantur. B. 74) Qui subtilius habent ingenium. B. 75) Pretiosus erit. J. 76) Exoneratis laborum molestiis, et iam recreatis. B. 77) Liberum a curis, et otiosum. B. 78) Dum non colitur. J. 79) Sponte profert plantas. J. 80) Qui principatum Florentinum condidit, A. C. cIɔ cccc xxxiv. conf. Paulus Jouius in Elogio Leonis. 81) Bis zu Tag aus.

 82) Noch

uigiliamque, marcenti, 82) et: ubi, inquit, ille Cosmus, cui, tanquam Argo, 83) rempublicam credimus? De die 84) ne oculis quidem utitur. Ego quidem rebus meis iam in foro operam, iam domi meae, dedi. Ad haec Cosmus: an autem putas, inquit, meam diligentiam anteuenisse, 85) cuius quies operosior, atque utilior, tuis labori- 72 bus esse solet? Quidam tamen exemti sunt huic fato, 86) quod eximios animos a diuturnis laboribus arcet. Pauci illi, 87) et, tanquam charissima munera, rebus publicis a natura donati, qui scilicet altum, et penetrabile, 88) ingenium in prolixam sedulitatem demittant, non assiduae moli impares, 89) non diuerso negotiorum uultu confusi, 90) adeo ut nati ad imbecillitatis humanae subsidium, rerumque communium tutelam, 91) uideantur.

CAPVT

82) Noch schlafftruncken, halbschlaffend. B. 83) Qui centum oculbs habuisse poëtis dicitur. J. 84) Bey hellen lichten Tage. B. 85) An putas, te superasse meam diligentiam. J. 86) Malo, uitio. J. 87) Sunt. J. 88) Acutum. B. 89) Qui ferre labores etiam concatenatos possunt. J. 90) Non confunduntur negotiorum diuersitate, sie können viele Sachen zugleich expediren. B. 91) Curam et conseruationem. B.

CAPVT XI.

De fortibus animis, temerariis, timidis, superbis, sordidis, languidis et reconditis, hilaribus et exertis. De inconstantibus ingeniis, omnia acriter, sed non diu, uolentibus.

IMpauidae ad pericula mentes, suique securae, 1) ita in hominum societate eminent, ut in campis, coronisue, tori ac tumuli, 2) ceteris partibus per interualla superstantes. 3) Est autem illa indoles inter boni, malique, confinia pari discrimine constituta, 4) nihil ex se 5) iis, quos insedit, 6) ministrans, praeter impetum, quo insignes sint, 7) siue probis esse placeat, siue ad flagitia diuertant. Nam utrinque 8) temeritate, et fortitudine, cognatis quidem, sed dissimillimis, affectibus, solicitantur 9) illi homines in uirtutis, et uitii, partes. Temeritas paene eadem specie, atque uultu, cum fortitudine est, 10) adeoque saepe fallit, 11) ut ipsi, qui magnorum hominum censo-

1) Quae nihil timent, dum in se ipsis fiduciam habent. J. 2) *Tori* in coronis sunt rotundae illae eminentiae, die Buckeln, die sich von den Seiten heraus erheben. *Tumuli* in campis colles, locique tumentiores. B. 3) Supereminentes. B. 4) Tam facile prona in uirtutem, quam in uitia. J. 5) An und vor sich selbst. J. 6) Quorum animos occupauit. J. 7) Praeter ceteros emineant. J. 8) Ex utraque parte. B. 9) Alliciuntur, trahuntur J. 10) Siehet fast eben also aus. J. 11) Dum habetur pro fortitudine.

censores se faciunt, [quod iniquissimum putes] 5 plerunque ex solo euentu eam aestiment. Quot ex uilissimo militum sanguine, quia superfuerunt contemtis periculis, 12) ad scientiae bellicae famam, eique destinatum fastigium, 13) creuerunt? 14) Alii uecordiae 15) accusati, 16) quod in eodem consilio, et iisdem periculis, occubue- 6 runt. Tiberius Gracchus, dum amore populi, proprioque ambitu, 17) ferendis legibus incumbit, optimatum coniuratione sublatus est. Eodem fato Caius frater 18) opprimitur. Ergo illi [in- 7 quiunt] 19) inconsultae temeritatis uiri. C. Caesar, popularitate, 20) et largitione, uulgo acceptus, 21) ad summum potentiae 22) peruenit. Illum ideo dixerint 23) fortis sapientiae uirum. 8 Agis, rex, 24) in ephoros 25) contentione prouectus, 26) Lacedaemone uilissimo laqueo 27) 9 extinguitur. Cleomenes audet caede ephororum regiam dignitatem sancire, casu, an uirtute, rem 10 utriusque existimes uerti? 28) Sed hoc maxime.

tudine. B. 12) Quia uitam ex periculis aditis retulerunt. B. 13) Honorum. J. 14) Euecti sunt. J. 15) Timiditatis. J. 16) Sunt. J. 17) Studio gloriam consequendi. B. 18) Gracchi. J. 19) Censores, J. 20) Studio placendi populo. B. 21) Charus plebi. J. 22) Fastigium J. 23) Tales censores. J. 24) Lacedaemoniorum. B. 25) Magistratum Lacedaemoniorum, qui ius dicebat ipsis regibus. B. 26) Er zanckete sich mit ihnen. B. 27) Vilissimo supplicii genere. B. 28) Quid putas? Illane, quae Agis et Cleomenes ausi sunt, casu fortuito, an ex uirtute, facta sunt? B.

29) Vir-

me. 29) Alexander, 30) composita iam Asia, exercitus partem continendae 31) Europae destinat, aliam, ne qui motus 32) in Asia existerent, apud se perseuerare iubet. Ignari milites, quo rex consilio suas copias diuideret, una face, et publica, 33) accenduntur ad tumultum. Aspernati imperium, 34) non Alexandri conspectu, non uoce, terrentur. At ille, siue consilio, 35) siue iracundia, ferox, e regia sede in furentes prosiluit, et eos, qui loquenti 36) peruicacissime obstrepuerant, ad supplicium ipse rapit, eadem maiestate in plectendis iis tutus, qua in mulcendis uix fuerat. 37) Ex consternatione militum ponentium minas 38) hoc consilium in uirtutis famam iuit. 39) Galba autem, imperator, 40) dum compescere milites studet, haud paulo remissius,

29) Virtute rem actam esse existimo maxime. J. 30) Magnus, Macedonum rex. B. 31) In officio et obsequio. J. 32) Seditiones, turbae bellicae. J. 33) Vno instinctu totius exercitus. B. 34) Sie parirten dem Commando nicht mehr. J. 35) Mit Vorbedacht. J. 36) Sibi regi oblocuti fuerant. J. 37) Er wäre kaum so sicher gewesen, wenn er ihnen gute Worte gegeben, als er war, da er mit grösser Schärffe wider sie verfuhr. B. 38) Die gelindere Sayten aufzogen.. 39) Alexandri laudem fortitudinis consecutum est. B. Sic Tacitus Annal. libr. XII. cap. LXVIII. *ire in melius ualetudinem principis uulgabat.* Et libr. XIV. cap. LXI. *ire in laudes.* Plinius Paneg. cap LV. *ibit in saecula*, id est, *laudabitur, praedicabitur.* 40) Post Neronem primus, de quo Tacitus libr. I. Hist. cap. XL. XLI. B.

41) Eadem

missius, 41) ut uidebatur, quam sub Alexandro, agentes, 42) in medio foro confectus est. Fortitudinem, an temeritatem, appellaueris? Adeo uicina, et paene confusa, ratio hanc uirtutem uitio miscet, 43) aut, ut uerius dixeris, interdum cogitur fortitudo ad eadem consilia, in quae temeritatem furor impellit, tumque aegre a uitii suspicione expiatur, 44) nisi uel felici successu sibi reuerentiam, fauoremque, conciliet, uel ille, qui ad hanc ineundorum periculorum necessitatem adigitur, longae prudentiae sanctitate meruerit, 45) ut extrema remedia, et temeritatem imitantia, credatur non temere, sed ex praescripto iudicii, usurpasse. Igitur hunc affectum, cum non satis sibi cauet, seuera atque atrox sui fiducia corrumpit. Fastidioso uelut nutu cuncta despiciens, 46) superbiae quoque malis infestus 47) est.

41) Eadem fere pertinacia, qua Alexandri milites. B. 42) Obloquentes, ac negantes obsequium. J. 43) So gar leichte kan diese Tugend der Tapfferkeit mit dem ihr entgegen stehenden Laster der Tollkühnheit, oder Verwegenheit, vermenget werden, daß man kaum eines von dem andern unterscheiden kan. 44) Liberatur, man kan sie hernach kaum von dem Laster unterscheiden. J. 45) Durch viele schon bewiesene Proben seiner Behutsamkeit und Klugheit, dadurch er ihme Credit gemachet, und sich bey iederman in den Wahn gesetzet, er thue nichts unbedachtsam, und ohne die äusserste Noth. 46) Ille affectus, de quo ante dixit. 47) *Infestus* passiue, ut *infesta prouincia, infestus latrociniis saltus, infesta insidiis uita*, passim apud Ciceronem.

48) Inanem

est. In iactationem 48) ferme procliuis, nec placere, 49) aut odia saltem effugere, satis curans, per insanos 50) impetus praeceps, donec indulgentiam fortunae, et temeritatis felicitatem, consumserit. 51) Cum uero tenere modum potest, tunc in uirtutem clarissimam euadit, 52) et magni-

14

15

48) Inanem gloriationem, Prahlerey. J. 49) Aliis J. 50) Unbesonnene, unüberlegte, übereilte, Unternehmungen, qui sana ratione non nituntur B. 51) Donec temerarie coepta felicem exitum non habeant amplius. Sic Tacitus Hist. libr. III. cap. XXIV. *ignominiam consumsistis*, ihr fraget nichts mehr darnach, ob ihr Ehre, oder Schande, einleget. Ihr habet aller Scham und Schande den Kopff abgebissen. Idem Hist. libr. I. cap. XLII. *instans metus eius uocem consumsit*, für Furcht hat er nicht ein Wort reden können. Curtius libr. VI. cap. VIII. *Qui misericordiam consumserunt* die aller Erbarmung, alles Pardons, sich unwerth und verlustig gemacht haben. Itaque *indulgentiam fortunae, et temeritatis felicitatem consumere* est: alles Huren-Glücke, das man sonst gehabt, auf einmahl muthwillig verschütten, oder verderben, sich auf einmahl darum bringen durch seine Unbesonnenheit und Ubereilung. B. confer. cap. I. not. 72. 52) *Euadere*, quum de loco dicitur, et idem, quod *ascendere*, significat, cum *IN*, uel *AD*, saepe iungitur. Sic *euadere in loca clara ex abditis sedibus*, Cicero libro II. de Nat. Deor. *Euado ad summi fastigia culminis*, Virgilius Aeneid. libr. II. v. 458. Quod si *de persona*, et *re* ita usurpetur, ut *fieri* denotet, sine *Praepositione* casum sequentem cum praecedente iungit ea lege, qua solent *uerba existendi, nuncupandi, existimandi, cognoscendi*, notionem habentia. Sic Cicero: *Is perfectus Epicureus euaserat:* in Bruto, et libr. I. Deor. *eos, quos iudicabat non posse oratores euadere.*

magnitudinem animi in hoc 53) tantum attollit, ut salutis, uitaeque, discrimina leuiora existimet, quam deserti officii infamiam, 54) uel proditae per ignauiam pietatis. 55) Quod si quis praeterea illam uim intrepidae mentis mansuetudine adornet, et iracundiam possit arcere, quae plurimum 56) eiusmodi ingeniorum robur stipat, 57) tum uero eximii in omnem partem consortii erit, 58) et in ipsa formidabilis pace. Id quidem ab indole habebit, 59) ne absque cuiusdam horroris reuerentia cum eo quisquam agat, a moderatione autem sua, 60) ut etiam diligatur. Est aliud adulterinae audaciae, sed tutioris, genus, et in

16

17

---

euadere. Itaque minus ad genium Romanae uenustatis dictum arbitror *in uirtutem euadit*, *in uirum euadit doctum*: sed dici uenustius: *euasit uirtus*, *euasit uir doctus*. Visum autem forte Barclaio id commode dici posse imitatione illius Terentiani Adelph. Act. III. Scen. V. v. 64. *Illa licentia profecto euadet in aliquod magnum malum.* Sed, praeterquam quod *euadere* hic idem est, ac *exire*, *degenerare*, usus frequentior in talibus spectandus est, qui est linguarum tyrannus. *Virtus clarissima*, quam hic Barclaius uocat, *fortitudo* est. 53) Nur zu dem Ende. B. 54) Dedecus et opprobrium ex deserto officio. B. 55) Amoris et officii in principem et patriam. B. 56) Gemeiniglich. J. 57) Comitatur, sequitur, magisque forte et audax reddit. B. 58) Vbique commoda et utilis. J. 59) Wird solches ihre Arbeit mit sich bringen, es wird ihre Eigenschafft seyn, sie ist also geartet, oder beschaffen. J. 60) Id habebit, dem aber, daß sie sich in ihren Schrancken hält, wird sie zu dancken haben, daß man sie auch liebet. J.

61) Sese

in quo grassari 61) infimae humilitatis spiritus possint, cum aliquid non nostro, sed alieno, periculo audemus. Huic propemodum nihil cum ea, quam describimus, indole, 62) praeter appellationem, conuenire existimem, tamen haud raro immeritis hominibus ad gloriam, et praeconia, sufficit. Nec alii eam propitiam magis habent, quam praefecti militiae, et qui medicinam 63) profitentur, hi militum, illi aegrorum, periculo inclyti. Et uero quotusquisque non principum 64) tantum, sed ex tribunorum, aut centurionum, numero, gloriam suorum sanguine non quaesiuit? tristi quidem militum fato, 65) quorum laudes unus 66) intercipit, excusabili tamen consilio mortalium, cum publice 67) intersit incolumes duces esse, quorum sapientia saepius hostem, quam armatorum impetus, euertit, militesque in hanc sortem scribantur, 68) ut emtas stipendio animas, ubi utile erit, reipublicae reddant. At medicos non pater Aesculapii, 69) Apollo, non satis cum Apolline Musae, excusent. Illos dico, qui,

18

19

20

21

61) Sese ostentare, ac progressus facere. J. 62) Fortitudine. 63) Empyricam. B. 64) Ducum exercitus, der Generale. J. 65) Magno militum malo, damno. J. 66) Dux exercitus. J. 67) Communis omnium salutis. J. 68) Non alia conditione cogantur, sie werden gleich darzu geworben. J. 69) Aesculapius, medicorum princeps aeuo suo, post mortem diuinis honoribus cultus fuisse fingitur, Apollinis, quem inuentorem medicinae fuisse aiunt, filius. B.

70) Die

qui, ad opes et famam praecipites, 70) non officii 71) sanctitate, aut sociae mortalitatis, generisque, affectu, 72) satis aegris placantur, 73) sed eos, ueluti destinatas suae gloriae uictimas, habent, securo scelere, ideoque et frequenti. 74) Inexperta, et suspecta, remedia illorum, quos curant periculo, usurpant, non contenti suae artis documentis, 75) non praecepto antiquorum, sed uetustatis accusatores, et, si illis crederetur, nouae arti suum nomen daturi. Si hoc modo temeritatem 76) fortuna adiuuerit, et remedium ab illis, in mortem, aut in ualetudinem, 77) [nam et utrum sit, ipsi nesciunt] propinatum, uel forte, uel concedente 78) iam morbo, uel ipso robore aegrotantis, 79) profuerit, statim fama, uelut certae, ac propemodum diuinae, scientiae 80) in uulgus emanabit. Et hanc unius sanitatem sua

70) Die nur nach Gelde gehen, und mit aller Gewalt einen grossen Nahmen haben wollen. B. 71) Quod est hominum salutem et uitam tueri, quo sane sanctius in rebus humanis esse nihil possit. B. 72) Misericordia in socios uitae, qui perinde, ac medici, homines sunt, adeoque pro uilibus animabus non habendi. J. 73) Non ita, ut par erat, aegros amant, et curant. B. 74) Quia secure, et sine poena, interficere possunt homines remediis intempestiuis, et curationibus incuriosis, id quidem, quo minus fiat frequentius, non satis cauent. J. 75) Regulis, certis experimentis. J. 76) Medicorum talium. J. 77) Sanitatem. J. 78) Decrescente, iam se minuente. B. 79) Wenn die gute und starcke Natur ihr selbst hilfft. J. 80) Medici huius empyrici. J.

81) Mor-

sua pernicie plurimi luent, 81) his medicis iam audacius, et cum pereuntium plausu, 82) peccantibus. Sed 83) tristis istius audaciae non ab illa indole origo est, quae erectos 84) homines, et siue temerarios, siue fortes, ad acrem, et interdum turbulentum, impetum agit, quippe audacia, aut fortitudo, est in suo periculo non terreri, in alieno timere humanitas. 85) Ex aduerso securi atque intrepidi animi ingenium timiditatis consistit, 86) quae, ut nonnunquam ad probitatem facta est, ita saepe in uitia deflectit. Si enim in ignauos affectus 87) omnino transierit, qualemcunque securitatem amans, tunc inepta uirtutibus, nec priuatis, aut publicis, utilis rebus, in uitium, illudque foedissimum, degenerat. Quos autem haec imbecillitas fregerit, 88) scire, nisi cum pericula instant, idcirco est arduum, quia, sibi conscii turpissimi metus, diligenter illius indicia

24

25

26

27

81) Morte sua, dum eius ineptis consiliis perduntur, poenasque dant suae credulitatis ac temeritatis, quod eius opem implorarunt. B. 82) Sie wagen es darauf loß, indem auch diejenigen, die darüber sterben, ihre Kunst und Treue rühmen. J. 83) Ab exitu tristi *tristis* dicta, quae est mors hominis aegroti. B. 84) Excitatos animos. J. 85) Commiseratio, misericordia, quae hominem decet. J. 86) Einem unerschrockenen hertzhafften Muthe wird ein schüchtern und blödes Naturel entgegen gesetzet. J. 87) Wenn es sich gar nicht zu heben, oder zu bessern suchet. 88) Quinam hi sint, quos timiditas emollit ac effoeminat, scire ideo difficile est, quia timidus animus sese studet occultare, dum licet. B.

dicia tegunt, etiam adornatis 89) ad audaciam uerbis, et discrimina quodammodo lacessentes, 90) 28 cum utique illa 91) absunt. Ceterum iniurias, contumeliam, 92) cladem, quam timere, tam pati, idonei, 93) ad omnem speciem minantis fortunae horrescere, 94) neque haec mala, quae tantopere metuunt, forti, constantique, studio, sed deiecto, ac ignobili, 95) declinare, uirtutem 96) singulorum, atque uim, ne tentatam quidem, expertamue, 97) supra suam 98) timide ducere, cunctosque et odisse, et inuita, ingrataque, apud 29 se ueneratione mirari. Cum impune 99) autem licet, effusi in crudelitatem, siue quo audaciam simulent, siue foeda, et angusta, natura in uindictam imminente, 100) denique futurum timorem occupantes, 1) subrutis, 2) quos metuere in 30 posterum possent. Benigni tamen uultus sunt, et

89) Stellen sich trefflich trotzig mit Worten, haben ein grosses Maul. J. 90) Prouocant alios, ac lacessant iniuriis et contumeliis, ut ipsi fortes uideantur. J. 91) Discrimina, pericula, wo sie keine Gefahr fürchten. J. 92) *Iniuria* proprie in uerbis, *contumelia* in factis consistit. B. 93) Et timent iniuriam, et possunt pati. J. 94) Idonei, uel, solent. J. 95) Humili, auf eine niederträchtige Art. J. 96) Fortitudinem et uires. J. 97) Adeoque ante, quam cognouerint illam experimento aliquo. J. 98) Sua uirtute maiorem existimare prae timore. J. 99) Sine metu periculi. J. 100) Weil ihr garstiges furchtsames Naturel von sich selbst zur Rachsucht geneiget ist. J. 1) Mature remouentes, J. 2) E medio sublatis iis.

3) Den

et ab innata ferocia dissidentis. Vt syrtibus 3) arenisque, similes esse 4) credideris, quae, breuibus ac placidis undis tectae, tamen, uentorum impatientes, in immensum subsidere solent, et haurire calcantes. 5) Sed maxime, ubi principis animus huic ingenitae formidini 6) damnatus est, seruis, aut ciuibus, 7) suspecta esse debet illa animi mollities, placere quidem quaerens, sed nec sibi, nec aliis, uel tuta, uel felix. Nam, uelut in uindictam contemtae maiestatis, paene uideas tristissime hos perire, qui captiuo 8) timentis domini ingenio audent illudere. Et ipse, licet, ingenito pauore perculsus, quos ueretur, suspiciat, 9) licet indigno 10) permulceat cultu, eosdem tamen odit, interdumque, uelut ab effractis ergastulis, 11) totus erumpit, tam subito et inconsulto 12) turbine, quam se foede illis ante permiserat. Seruos

31

32

33

3) Den Sand-Bäncken im Meere, oder Flüssen. B. 4) Hos timidos. J. 5) Weichen immer mehr und mehr, und sencken sich, bis sie, was sie berühret, verschlungen haben. B. 6) Damnati formidini, ad imitationem Lucretii, qui libr. VI. v. 230. dixit: *Damnatus morti.* 7) Ciuibus despotici regni, regnique legitimi, qui adhuc aliqua libertatis specie utuntur B. 8) Quod timore tenetur uelut captiuum. J. 9) Veneretur, colat. B. 10) Indecoro maiestati suae, ihm unanständig. J. 11) Vt timorem suum, data occasione, uelut e carcere, emittat. *Ergastula* carceres, in quibus serui uincti tenebantur. confer. Lipsius libr. II. Eleot. B. 12) So schnell und unbedachtsam, als niederträchtig er vorhin sich von ihnen halten lassen. B.

uos autem, aut ciues, illa timendi indole 13) esse imbutos, interdum magno momento est ad securam regnantis maiestatem. 14) 34 Tunc uero neque illi nimis solute habendi sunt, 15) ne se timeri putent, neque etiam crudis, 16) aut importunis, imperiis lacessendi, omninoue spernendi, quia etiam de pauidissimis hominibus acris multitudo cogi potest, 17) ubi, tumultuantibus uniuersis, quisque non sua, sed sociorum, fiducia omnia audet. 35 Si quis autem sic in timiditatem natus est, ut fortitudinem tamen accersere consilio ac prudentia possit, eaque cum opus est, suos metus temperare, is non modo a uilitate 18) recedit, sed et ingentem laudem habet, quod imbecillem affectum, 19) et saepe noxium, in uirtutem coëgerit. 20) 36 Insigne pauoris exemplum, cui hae robustae uirtutes 21) accesserant, fuit patrum nostrorum memoria uir egregius bello, et cui multum arma Gallica debuerunt. Strenuus manu, summusque consiliis, tamen in ipso pugnarum articulo, 22) cum in conspectu hostes essent, plenus

13) Vt timeant principem suum. J. 14) Ist zur Sicherheit eines Regenten sehr dienlich. J. 15) Non concedenda illis est nimia licentia. J. 16) Duris, et intempestiuis J. 17) Auch die furchtsamsten können in Wuth gebracht werden, wie man an dem tollkühnen erzürneten Pöbel siehet. 18) Animi, ist von der Niederträchtigkeit entfernet. J 19) Timiditatis. J. 20) Seine manchen offt schädliche Schwäche in solche Ordnung gebracht, daß sie ihm viel nutzen kan. J. 21) Fortitudo. J. 22) Eo ipso temporis momento, quo pugna initium capere debebat. J.

23) Ante

plenus obuersantis 23) periculi imagine, adeo soluebatur, 24) ut etiam secreto indigeret, quo sese, subsidentibus alimenti reliquiis, simulque pauore, exoneraret. 25) Collectis deinde spiritibus, ea erat producendi milites ars, tantus ardor dimicantis, ut dubitares, ducis partes, an militis, 26) enixius obiret. Ad extremum etiam uitae clara illius, sed miserabilis, 27) uirtus ostendit, non semper a fortitudine tristem illum pauorem diuertere. Quippe ferale certamen 28) ad Ticinum, quod, Francisco rege capto, paene spem Italiae 29) Gallis eripuit, istius quoque ducis sanguine funestum est. Pridie cladis rex, aduocato consilio, ipse quidem pugnae auidus, tamen suos 30) sententiam dicere iussit. Iste senex magnopere

23) Ante oculos uersantis. J. 24) In timorem, debilitabatur ex timore. J. 25) Aluum deiiceret, cum aluo pauorem. J. 26) Gregarii. Adeo et imperabat simul, quod est ducis, et pugnabat, quod est militis. B. 27) Quia tristi mortis genere periit. J. 28) Quod d. 24. Febr. cIↄIↄ xxv. inter *Caroli V.* Imperatoris, et *Francisci I.* regis Galliae, exercitum ad Ticinum, seu Papiam, urbem Mediolanensis ditionis in Italia, gestum est, in quo dux exercitus regii, *Banniuet*, audito, regem suum captum esse, in confertissimos hostes armatus irruit, solusque, desperata salute exercitus, pugnam ciuit, ne tantae suorum cladi superesset, caesus mox a Caesareanis, et a *Carolo*, principe Burbonio, cum exanimis humi iaceret, calce iterum iterumque petitus. 29) Recuperandae, obtinendae. J. 30) Duces, praefectosque exercitus sui. J.

 31) Hel.

pere suadebat, ut auxilia 31) expectarentur, quae accita, et iam protinus aduentare, constabat, neu in discrimen, 32) praesertim non necessario tempore, in alieno quoque solo, res, salusque, Gallorum coniiceretur. Non de gloria modo regis, sed incolumitate, agi. Aderat in eodem consilio acer iuuenis, sed turbulento impetu pugnam incipere, quam in ea perseuerare, magis idoneus. Is nihil praestabilius 33) aiebat, quam ut armis uictoriam [nam nec de ea ambigendum] quam primum occuparent. Nimium honorem hostibus habituros, 34) si a tanto rege, 35) et tam alacri exercitu, timerentur. Ipso regis nomine iam pauentes 36) turbine 37) Gallici equitatus proculcari satis posse. Adiecit 38) in hunc ducem, nihil mirum, si et senex, et pauidus, cunctari iuberet, cui animus solitis terroribus quateretur, iam etiam sibi per ilia quaerentibus uiam. 39) Non tulit ille uir immodici ioci procacitatem, et: Ego uero, inquit, quandoquidem rex pugnare decreuit, cras non obscura 40) morte in illius oculis defungar, tu uero, temeritatis et audaciae oblitus, hoc certamen, quod uerbis iam accendis,

31) Heluetiorum auxilia. J. 32) In apertum periculum. J. 33) Esse. J. 34) Gallos esse. J. 35) *Francisci I.* J. 36) Caesareanos. J. 37) Impetu, irruptione. J. 38) Haec dixit etiam durius contra ducem illum. J. 39) Qui terrorem illum quoque per aluum, ut soleret, uellent deiici, dem schon iezt vor dem Feind so angst und bange würde, daß er zu Stuhle eilen müste. B. 40) Gloriosa, non ignobili. J. 41) Quod

dis, 41) turpi fuga destitues. Hoc triste uaticinium uterque impleuit. Quippe iuuenem terror ab acie abstulit, 42) et alter, quem promiserat, sanguinem in conspectu regis praeclaris uulneribus effudit. Haec igitur cauta, ac modesta, timiditas non modo prudentiae iungi potest, sed et illius interdum magna pars est, utilitatis quoque plenissima, cum in eos incidit, quorum nimiam, nec in modum coërcitam, 43) audaciam respublica luere posset. 44) Qui uero suum ingenium, ad formidinem factum, hac iusta, et salubri, arte 45) regere possunt, ii plerumque mitissima humanitate adornantur, blanda, simplicique, 46) pietate uerecundi, neminem laedere gratuitis 47) iniuriis sustinent, etiam in uilissimis hominibus, aut ultima egestate damnatis, 48) ipsam animorum, et mortalitatis, communionem uenerantur. Sed et magis sibi, quam aliis, hoc insito pauore molesti sunt. Nam et tacitis secum ipsi consiliis laborant, aegrum animum, 49) et non sponte terroribus raptum, uirilibus praeceptis componere, palam autem neque decorum arbi-

37

38

39

41) Quod tu multis uerbis suades. J. 42) Per fugam. J. 43) Nisi contineretur, et coërceretur. J. 44) Grandi damno, et irreparabili clade, das gemeine Wesen müste den unverwindlichen Schaden davon haben. J. 45) Prudentiae. J. 46) Aperta, candida. J. 47) Spontaneis, ex quibus nulla speranda sit utilitas. J. 48) Blut-arm. J. 49) Animum praeter suam uoluntatem timidum erigere ad audaciam student praeceptis ad uirtutem concitantibus.

arbitrantur hos timores fateri, neque ex inquietae 50) formidinis impulsibus quicquam amant, siue suum, siue ab amicis commissum, ministra-
40 re. 51) Aliud ab audacia, aut timiditate, est, sed ueluti in illorum fatorum confinio, 52) superbum
41 animum, sordibusue deiectum, 53) nancisci. Superbia, pessimi ingenii fomes, funestis, ac multiplicibus, uitiis in diuersa 54) prorumpit, odii, amorisque, et super omnia inuidiae, suppliciis
42 obnoxia. 55) Nec alii magis anxii, aut perpetui, 56) motus sunt, quam hominum non tam quaerentium laudem, quam hanc sibi deberi credentium. 57) Et contemni se facile suspicantur, et hanc aliorum, ut putant, contumaciam 58)
43 in se acerbissimis curis uindicant. Jam sua uitia nesciunt, iam uirtutes aliorum. 59) Ita captis, 60) pietas, fides, et quicquid in hominibus sacrum, infra famam, honorumque cupiditatem, iacet. 61) Quan-

bus. B. 50) Propter impulsus inquietae formidinis, quia metuunt, ne agant quicquam ex metu, et prodant timiditatem suam. J. 51) Peragere. J. 52) Aliud uitium est, quod quasi propinquitatem habet cum audacia et timiditate. B. 53) Humilem, abiectum. J. 54) Variis modis. J. 55) Der Hochmuth martert das menschliche Gemüthe mit Haß, Liebe, vornehmlich mit Neid. 56) Magis perpetui, constantiores. J. 57) Qui sibi imaginantur, nulli magis, quam sibi, laudem deberi. J. 58) Anderer Trotz rächen sie an sich selbst mit Hertz-fressenden Gram und Kummer. J. 59) Sciunt J. 60) Dum ita quasi occoecati sunt. B. 61) Minoris aestimatur, quam fama et honores. J.

62) In

Quantumcunque successerit, nihil illis in quietem est, 62) sed in nouas spes, peiusque, animos diducturas. 63) Sed atrocius supplicium non est, quam cum superbia in hominem pauidi ac muliebris animi subit. Tunc pudore scilicet, atque metu, cohibetur insana cupiditas, 64) interimque per tumorem anxium, 65) seque celantem, a seipsa exigit poenas. Ceterum haec indoles 66) amicitiis 67) inepta, et ubique ingrata est, nisi cum fortasse superbiam crassae, 68) aut territae, uulgi mentes pro erecti animi magnitudine uenerantur. Vile autem, et sordidae humilitatis, ingenium, ut nihil magni curat, ita nec aliquid ducit indignum, 69) quo suis cupiditatibus obsequatur. Cupit autem otii inertiam, atque languorem, et ueternum 70) uoluptatum, uel opibus inhiat tristissimo ardore, et tam partis, quam quaerendis, non utente. 71) His ut plurimum motibus ferri solent abiectae illae mentes. 72)

44 45 46 47 48 49

Si

62) In eo tamen non acquiescit, eo tamen non contentus est animus eorum. B. 63) Sed semper inde spem maioris, qua se dignos putant, fortunae capiunt, quae animum magis distrahit, et inquietum reddit. 64) Ambitio scilicet, seu cupiditas eminendi praeter alios. B. 65) Per superbiam animi, quae plena est curarum, nec tamen prodit eas temere, licet iis angatur misere. J. 66) Superbia. J. 67) Conciliandis aut conseruandis. J. 68) Stupidae. J. 69) Nihil sibi indecorum putat. J. 70) Socordiam et negligentiam. Sic Cicero libr. II. Famil. Ep. XIII. *Veternum ciuitatis.* 71) Aus Geiz, der dessen nicht genüsset, was er hat. J. 72) Hos animi

Si ad tempus 73) sublimibus excitantur consiliis, uidenturque rationi annuisse, 74) statim naturali
50 torpore suis sordibus redditi iacent. 75) In hanc indolem, moresque, deiecti, non ad imperandum nati sunt, ac ne commodos quidem ad obsequia 76) credideris, cum illis ceterorum uirtus inuisa sit, quam non amant, capiuntue, quaerantque libertatis licentiam, qua inter sordidos, et angustos, 77) affectus nullo obiurgante marcescant.
51 78) Sed uitiis saepissime fauemus, et in uirtutum nomen, quae proximae illis sunt, adoptamus.
52 79) Ita temeritas interdum pro fortitudine colitur, et superbiam erectae, uirilisque, indolis titulis 80) admiscemus, transitque hoc foedae humilitatis ingenium 81) in humanitatis colores, et ueluti rectae Philosophiae simplicitatem.
53 Nulla tamen ingenia peiore 82) iudicio solemus aestimare, quam exerta, 83) et semper aliquid, uelut

mi motus sentire solent J. 73) Wenn sie ja etwann einmahl oder auf einige Zeit. 74) Locum dedisse, scheinen vernünfftig zu werden. J. 75) Relabuntur ingenii uitio ad pristinam animi humilitatem. B. 76) Aptos ad obsequendum. J. 77) Humiles. J. 78) Inidonei ad peragendum aliquid laudabile reddantur. J. 79) Adoptamus uitia in nomen uirtutum, quae uitiis proximae sunt. Quod quo pacto fiat, dehinc explicat Barclaius. B. 80) Laudibus. B. 81) Ein niederträchtig Gemüthe muß höfflich und leutselig, redlich und aufrichtig, heissen. J. 82) Iniquiore, fallaciore. J. 83) Promta. B. *Eminentia*, quae se exerunt. Est autem *exerere* idem, quod *ipsa re ostendere uim suam, et exercere.* Ita Suetonius in

uelut temere, 84) agentia. His enim, tanquam a modestia abeuntibus, ut plurimum leuitatis infamia 85) adhaeret, e contrario autem languentibus, et reconditis, 86) mentibus sapientiae quaedam imago 87) populum conciliat, utrinque 88) non modice, sed nec sine argumento, peccantem. **54**

Aperta igitur, et uigore perpetuo excitata, ingenia, non arcanis odiis, non fraudibus, satis idonea, ac ne ut plurimum ea quidem procacitate, ceterisque uitiis, 89) quorum imaginem referunt, infesta sunt. 90) **55**

Quippe in illis magis subitus loquendi, aut innoxie lasciuiendi, impetus uiget, quam in uitium prouisa consilia. 91) **56**

Otium parum ferunt, siue magnis 92) occupentur, siue leuia placeant, serio semper intenti. **57**

Ita sordes, 93) quae segnibus animis per torpentes cogitationes 94) subrepunt, illa sedulitas solet effugere, iocos ne in amicum quidem tenentes, 95) sed plus in illis 96) extemporaneam 97) uoluptatem, quam **58**

---

in Vita Tiberii cap. XXXIII. *Exeruit principem*, et Plinius libr. VIII. Ep. VII. *Exeram tuum ius*. 84) Sponte sua, non coacte. J. 85) Leichtsinnigkeit. J. 86) Obscuris, die sich nicht hoch versteigen, stille für sich hin sind. J. 87) Species externa. J. 88) Et in apertis illis, seu exertis, et in reconditis, seu obscuris, fallentem se, aliosque, suo iudicio. B. 89) Leuitate, fastu. J. 90) Nocent aliis. J. 91) Bey ihnen ists Maul, und weiter nichts, keine böst tückische Absicht. J. 92) Negotiis, rebus. J. 93) Obscuritatem, humilitatem, paupertatem. B. 94) Humiles, non erectas, weil sie nach nichts höhern streben. J. 95) Continentes. J. 96) Iocis. J. 97) Breuem.

59 quam ullius iniuriam, amant. Nam inire amicitiam faciles, nec soluere, 98) illiusque dulcedinis impetu non ducuntur, quae plerosque in rerum, aut hominum, nouo usu, uel consortio, tanquam inusitato gustu, blandissime percellit. 99)
60 Rei, cui incubuerint, 200) si non exactam manum, summeque felicem, attulerint, 1) saltem ex suo genio, nescio quid, quod placeat, transfundunt, maxime quia, quod agunt, non anxio labore perficitur, sed ipsa facilitatis gratia eminet, 2) uelut spontaneo naturae ingenio in suum decorem productum.
61 Si quid in litteris quoque tentauerint, nimii sudoris opinione legentes non offendunt, 3) qui in laboris partem paene uidentur cum illis auctoribus uenire, 4) quos constat non sine unguium uulnere, 5) et peruigilii malo, 6)
62 inuitas 7) sententias, aut uerba, coëgisse. His ingeniis, nullo fuco obductis, semperque, quid agant,

uem. J. 98) Non facile soluunt. J. 99) Oblectat. J. 200) Darauf sie Fleiß wenden. J. 1) Si non plane exacteque perficiant. J. 2) Es ist fliessend, wird ihnen nicht sauer, hat dahero etwas angenehmes und reitzendes. 3) Si quidem scripserint, et in lucem emiserint, non adducunt facile legentes, ut credant, nimium laborem se impendisse illi scripto. J. 4) Den Lesern wird bey nahe so sauer eine Schrifft, die viele Arbeit, Fleiß und Wachen, gekostet, zu lesen, als sauer es denen, die sie gefertiget, worden. 5) Admorsione, quae consueta est serio meditantibus, nec promto ingenio gaudentibus. B. 6) Multis lucubrationibus, quae incommodant ualetudini. B. 7) Darinne nichts fliessendes, alles gezwungen ist. J.
8) Nisi

agant, nisi multum intersit, 8) celari, ingenua confessione prodentibus, ex aduerso constituta est indoles arcano pondere, uelut prudentia, 9) suos sensus, et animi libidinem, tegens. Et his hominibus haud pauci nomen uirtutis ac industriae, nihil ultra exploratis 10) ingeniis, concedunt, quoniam ingens modestiae imago est parce, nec aliter, quam ex praescripto uerecundiae, loqui, ad omne uitii nomen supercilium ducere, 11) nemini, saltem palam et professo 12) odio, contumeliam aut facere, aut referre. 13) Quid denique propius ad ampli ingenii specimen, 14) quam uideri recondito, nec cessante, commercio cum sapientia loqui? 15) Ita enim dixeris factos, qui in istam, quam describimus, lenitatem, et solitaria 16) consilia, producuntur. 17) Sed haec lenta, grauisque, tranquillitas 18) ingentes latebras habet,

63

64

65

8) Nisi summe necessarium ac utile sit occultare actiones suas, et earum scopum. J. 9) Per opinionem prudentiae, in der Meynung, es sey klug gethan. 10) Qualia uidelicet sint, qua rationem internam, quum ipsa sola externa specie decipiantur. J. 11) Horrorem aliquem adducta fronte ostendere. J. 12) Also, daß man sich den Widerwillen deutlich mercken liese. *Professus* passiue, ut a Justino libr. VIII. cap. IV. et a Phaedro libr. II. Fab. 17. v. 8. usurpatum. 13) Per modum uindictae. J. 14) Accedit. J. 15) Stets mit Bedacht und vielem Nachsinnen, so daß man alle Worte auf die Gold-Wage leget. 16) Non aliorum auxilio excogitata. J. 17) A natura impelluntur, inducuntur. 18) Quae uidetur esse profunda sapientia. J.

19) Sie

habet, quibus etiam uitia excipiat, quorum ne nomina quidem ipsi publice audiant absque pudoris, horrorisque, indicio. Teneras enim fron-
66 tes, 19) et suis animis dissimiles habent. Illud tacitum, intraque se detrusum, cogitationum examen 20) non potest continuis studiis in uirtutis, aut industriae, laboriosam imaginem intueri.
67 Nam cum omnium hominum impetus a labore in iucunditatem uoluptatis declinat, tum uero praecipue istorum, 21) quippe mollioris naturae,
68 et ad muliebrem lenitatem accedentium. Hinc omnium uoluptatum, ac uitiorum, genera illorum animis subiicit haec frequens, et otiosa, solitudo, cui foedissimae contemplationi ideo securius acquiescunt, 22) quod sic impune liceat sibi unis 23) consciis esse, palam autem non multum operosa pietate, 24) sed ad ceterorum credulitatem 25) idonea, uirtutem adorare. 26)
69 Sed neque hos semper in sapientiae, ac ne in uitiorum quidem, imaginem esse defixos 27) existimes.

19) Sie können sich leichte über etwas ärgern, ob gleich ihr Gemüthe gantz anders davon hält. 20) Multitudo, qualis est examen apum. Alias *examen* etiam ratiocinatio acus librae dicitur, per quam examinantur pondera. B. 21) Quos nunc describimus. J. 22) *Acquiescere spei, honori*, Senecae et Suetonii auctoritate dicitur. 23) Ita ut nemo praeter ipsos sciat, quam foede uoluptates exerceant. J. 24) Die ihnen eben nicht sauer ankömmt. J. 25) Fallendam. J. 26) Ostentare cultum, studiumque, uirtutis, B. 27) Intentos. J.

28) Gra-

mes. Plerumque tardi animi ideo haerent, quoniam minus apte, quod loquantur, inueniunt. Ipso interim uultu, et, nescio quo, silentio, seu, si mauis, pondere, 28) quo, ut grauissimi hominum, ita pecudum insulsissimae, 29) nutant, 30) integritatis laude, et industriae, censentur. 31) Est aliud ingeniorum genus, paene ceterorum 70 omnium discrimina mira quidem, sed illaudabili, uarietate complectens, 32) tamen in primis egregium, si, quam illi impetum, tam fraenum, 33) natura addidisset. Illud 34) est hominum, ut 71 quique affectus impulerint, ad extrema ruentium. Si pietas serio illis placet, et numinis cultus, quasi 72 nulla hilaritas intercedere tam sanctis officiis possit, fronte deiecta, et ad omnem remissionem 35) irascente, supercilium 36) induunt non duraturae sanctitatis. Alienae 37) etiam uitae superbi 73 censores, ceterorum probitatem ex sua extempo-

ranea

28) Grauitate, seueritate. J. 29) Stupidissimae. J. 30) Nihil loquentes, sed solo nutu capitis aut approbantes aliquid, aut improbantes. J. 31) Habentur pro hominibus integerrimis et solertissimis. J. 32) Bey denen man alles beysammen findet, was andere unterschiedenes haben, dahero sie auf eine wunderbare, aber nicht allezeit löbliche, Art bald so, bald auf eine andere Art, sich erweisen. 33) Se moderandi scientiam. J. 34) Illud ingenium, hi mores, sunt eorum hominum, qui, pro impetu affectuum suorum, aut in uitiis excedunt, aut in uirtutibus. B. 35) Hilaritatem, oblectationem animi. B. 36) Seueram uultus speciem, non animum seuerum. J. 37) Aliorum hominum. J.

38) Quae

ranea 38) seueritate metiuntur. Tunc priorum amicitiarum delicias solent abiicere, etiamque innocentem iucunditatem non ferunt, quae in sapientium uita ad obliuionem, uel patientiam laborum, 39) solet interseri. Mox nimia inten-
74 tione 40) fractum animi robur, ubi odisse incipit hanc ipsam, cui inconsulte incubuit, 41) pietatem, non per gradus, et reciprocantis aestus uices, 42) sed in contrarium acto torrente, 43) repetit, quem omiserat, luxum. Tunc uero tam immodice in uoluptates solui, 44) quam eas inepte refugerant. Tunc etiam ipsum nomen seueritatis odisse, iocisque, et omni libertate, 45) cultoribus subhorridae 46) illius pietatis, quam
75 modo reliquerunt, illudere. 47) Dum haec agunt, ecce tibi reuocata pietas adest, tristique poenitentia lasciuiam rursus expellit, 48) donec etiam illius poenitentiae inceperit poenitere. 49) Nec in numinis tantum cultu frequens illa, atque immodica, mutatio. 50) Vbique pari impetu
76 errant. 51) A summi amoris consuetudine eos in

38) Quae constans non est, sed cito transit. J. 39) Vt animus a graui labore recreetur. J. 40) Seueritate, Anstrengung. J. 41) Quam amauit consilio temerario. J. 42) Nicht etwa mit einiger Abwechselung nach und nach. J. 43) Auf einmahl so hefftig und arg, als vormahls. 44) Agi, impelli, incipiunt, solent. J. 45) Procacitate et licentia linguae. J. 46) Seuerioris. J. 47) Solent. J. 48) Ex animo. J. 49) Dum redeunt ad intermissa uitia. J. 50) Animi et amorum. B. 51) Circumuagantur, nec consistunt usquam. J.

52) Sie

in extrema odii, uelut aliquis turbo, agit. 52) Nunc assiduus labor placet, statimque sine neruis segnities. 53) Jam mite litterarum studium, 54) iam amorum exultans cupiditas, et quaecunque praeterea in contrarios motus 55) mortalium mentes agunt. Loquendi etiam, tacendique, studium non satis adgubernant. 56) Si incitantur feruore dicendi, quemcunque coetum iniuerint, sermonem uniuersis praeripiunt, solique audiuntur. 57) Mox hilaritate destituti, quae in uerborum luxuriem 58) diffuderat mentem, aegro silentio contabescunt, 59) secumque, 60) uelut ad internum colloquium, collecti, ita lumina defigunt, 61) ut uix praesentes agnoscere, aut rogati audire, 62) uideantur, pari utrobique 63) flagitio in humani consortii uenustatem, in quo et commode loqui, et tantum per spatia 64) tacere,

77

52) Sie verwandeln die äuserste Liebe plötzlich in den grösten Haß. 53) Placet, quae est sine neruis, id est, sine ui, contentione, nisu omni, ad laudem et decus. 54) Placet. J. 55) Affectus. J. 56) Moderari sciunt. J. *Adguberno* Flori uox libr. II. cap. VIII. et libr. III. cap. V. 57) Sie haben das Maul vor allen andern. 58) Prolixitatem. J. 59) Halten sie auf einmahl das Maul, verstummen sie auf einmahl, und sitzen wie die Schlaffmützen. 60) Intra animum suum. J. 61) Oculos in terram. J. 62) Rogantes, seu loquentes. J. 63) Ex utraque parte peccatur in consuetudinis humanae leges, quippe quae suauis esse debet et amabilis. B. 64) Per interualla temporis, bisweilen nur. B.

78 cere, conceditur. Illis autem hominibus tanti erroris causa est quaedam interna suauitas, cui se totos permittunt. Hac auspice, 65) quid fugiant, aut sequantur, constituunt. Et is motus 66) in quamcunque rem istos agat, etiam curis, aut labore plenissimam, eam primum, blandissima specie fictam, animo offert, 67) quem mox, dulci, amoenaque, uiolentia ui-
79 ctum, rapit, et omnia credere sibi cogit. Vbi autem ille fucus 68) euanuit, et haec mutabilis, ac fugitiua, dulcedo se in aliam partem uertit, hanc etiam isti sequuntur. 69) Sunt enim non tantum laboris impatientes, sed et ipsius uoluptatis, statim ac lenocinium 70) istud abest
80 blandientis intra pectus cupiditatis. Est autem haec laesi, nec se regentis, iudicii nota, 71) indoles non facta uirtutibus, 72) sed tantum ad uirtutum initia, non ad fidem, non ad amicitiam fortis,

65) Interna suauitate, nach diesem innerlichen Zug. B. 66) Animis illa uidelicet interna suauitas. 67) Machet erst die Sache recht annehmlich, treibet darzu an, reitzet, oder ziehet, und reisset durch solche annehmliche Vorstellung hernach das Gemüthe mit Gewalt dahin. J. 68) Illa fallax species. J. 69) Kömmet ihnen aber etwas anders hierauf eben so annehmlich vor, so gehen sie diesem nach. J. 70) Illa suauitas, species abblandiens. J. 71) Man schliesset daraus einen schwachen Verstand. 72) Percipiendis et exercendis. B.

73) Hält

fortis, 73) sui dissimilitudine prorsus ingrata. 74) Nec sibi imperare, nec negare quicquam, potest. Tristissimum 75) autem fatum est, et populis graue, si, 76) quos natura in hanc infelicitatem ediderit, iidem extra metus, et propemodum uerecundiae, leges ad imperandi fastigium producti sint. 77)

81

CAPVT

73) Hält weder Wort noch Freundschafft. B. 74) Molesta et odiosa propter hanc animi perpetuam inconstantiam. J. 75) Ciuibus noxiosissimum. J. 76) Si ii, quibus natura tam mutabile ingenium dederit. B. 77) Ad imperium peruenerint.

Si ad tempus 73) sublimibus excitantur consiliis, uidenturque rationi annuisse, 74) statim naturali torpore suis sordibus redditi iacent. 75) In hanc indolem, moresque, deiecti, non ad imperandum nati sunt, ac ne commodos quidem ad obsequia 76) credideris, cum illis ceterorum uirtus inuisa sit, quam non amant, capiuntue, quaerantque libertatis licentiam, qua inter sordidos, et angustos, 77) affectus nullo obiurgante marcescant. 78) Sed uitiis saepissime fauemus, et in uirtutum nomen, quae proximae illis sunt, adoptamus. 79) Ita temeritas interdum pro fortitudine colitur, et superbiam erectae, uirilisque, indolis titulis 80) admiscemus, transitque hoc foedae humilitatis ingenium 81) in humanitatis colores, et ueluti rectae Philosophiae simplicitatem. Nulla tamen ingenia peiore 82) iudicio solemus aestimare, quam exerta, 83) et semper aliquid, uelut

mi motus sentire solent J. 73) Wenn sie ja etwann einmahl oder auf einige Zeit. 74) Locum dedisse, scheinen vernünfftig zu werden. J. 75) Relabuntur ingenii uitio ad pristinam animi humilitatem. B. 76) Aptos ad obsequendum. J. 77) Humiles. J. 78) Inidonei ad peragendum aliquid laudabile reddantur. J. 79) Adoptamus uitia in nomen uirtutum, quae uitiis proximae sunt. Quod quo pacto fiat, dehinc explicat Barclaius. B. 80) Laudibus. B. 81) Ein niederträchtig Gemüthe muß höfflich und leutselig, redlich und aufrichtig, heissen. J. 82) Iniquiore, fallaciore. J. 83) Promta. B. *Eminentia*, quae se exerunt. Est autem *exerere* idem, quod *ipsa re ostendere uim suam, et exercere.* Ita Suetonius in

uelut temere, 84) agentia. His enim, tanquam a modestia abeuntibus, ut plurimum leuitatis infamia 85) adhaeret, e contrario autem languentibus, et reconditis, 86) mentibus sapientiae quaedam imago 87) populum conciliat, utrinque 88) non modice, sed nec sine argumento, peccantem. Aperta igitur, et uigore perpetuo excitata, ingenia, non arcanis odiis, non fraudibus, satis idonea, ac ne ut plurimum ea quidem procacitate, ceterisque uitiis, 89) quorum imaginem referunt, infesta sunt. 90) Quippe in illis magis subitus loquendi, aut innoxie lasciuiendi, impetus uiget, quam in uitium prouisa consilia. 91) Otium parum ferunt, siue magnis 92) occupentur, siue leuia placeant, serio semper intenti. Ita sordes, 93) quae segnibus animis per torpentes cogitationes 94) subrepunt, illa sedulitas solet effugere, iocos ne in amicum quidem tenentes, 95) sed plus in illis 96) extemporaneam 97) uoluptatem, quam

54

55

56

57

58

in Vita Tiberii cap. XXXIII. *Exeruit principem*, et Plinius libr. VIII. Ep. VII. *Exeram tuum ius.* 84) Sponte sua, non coacte. J. 85) Leichtsinnigkeit. J. 86) Obscuris, die sich nicht hoch versteigen, stille für sich hin sind. J. 87) Species externa. J. 88) Et in apertis illis, seu exertis, et in reconditis, seu obscuris, fallentem se, aliosque, suo iudicio. B. 89) Leuitate, fastu. J. 90) Nocent aliis. J. 91) Bey ihnen ists Maul, und weiter nichts, keine böse tückische Absicht. J. 92) Negotiis, rebus. J. 93) Obscuritatem, humilitatem, paupertatem. B. 94) Humiles, non erectas, weil sie nach nichts höhern streben. J. 95) Continentes. J. 96) Iocis. J. 97) Breuem.

59 quam ullius iniuriam, amant. Nam inire amicitiam faciles, nec soluere, 98) illiusque dulcedinis impetu non ducuntur, quae plerosque in rerum, aut hominum, nouo usu, uel consortio, tanquam inusitato gustu, blandissime percellit. 99)
60 Rei, cui incubuerint, 200) si non exactam manum, summeque felicem, attulerint, 1) saltem ex suo genio, nescio quid, quod placeat, transfundunt, maxime quia, quod agunt, non anxio labore perficitur, sed ipsa facilitatis gratia eminet. 2) uelut spontaneo naturae ingenio in suum deco-
61 rem productum. Si quid in litteris quoque tentauerint, nimii sudoris opinione legentes non offendunt, 3) qui in laboris partem paene uidentur cum illis auctoribus uenire, 4) quos constat non sine unguium uulnere, 5) et peruigilii malo, 6)
62 inuitas 7) sententias, aut uerba, coëgisse. His ingeniis, nullo fuco obductis, semperque, quid agant,

uem. J. 98) Non facile soluunt. J. 99) Oblectat. J. 200) Darauf sie Fleiß wenden. J. 1) Si non plane exacteque perficiant. J. 2) Es ist fliessend, wird ihnen nicht sauer, hat dahero etwas angenehmes und reitzendes. 3) Si quidem scripserint, et in lucem emiserint, non adducunt facile legentes, ut credant, nimium laborem se impendisse illi scripto. J. 4) Den Lesern wird bey nahe so sauer eine Schrifft, die viele Arbeit, Fleiß und Wachen, gekostet, zu lesen, als sauer es denen, die sie gefertiget, worden. 5) Admorsione, quae consueta est serio meditantibus, nec promto ingenio gaudentibus. B. 6) Multis lucubrationibus, quae incommodant ualetudini. B. 7) Darinne nichts fliessendes, alles gezwungen ist. J. 8) Nisi

agant, nisi multum intersit, 8) celari, ingenua confessione prodentibus, ex aduerso constituta est indoles arcano pondere, uelut prudentia, 9) suos sensus, et animi libidinem, tegens. Et his 63 hominibus haud pauci nomen uirtutis ac industriae, nihil ultra exploratis 10) ingeniis, concedunt, quoniam ingens modestiae imago est parce, nec aliter, quam ex praescripto uerecundiae, loqui, ad omne uitii nomen supercilium ducere, 11) nemini, saltem palam et professo 12) odio, contumeliam aut facere, aut referre. 13) Quid deni- 64 que propius ad ampli ingenii specimen, 14) quam uideri recondito, nec cessante, commercio cum sapientia loqui? 15) Ita enim dixeris factos, qui in istam, quam describimus, lenitatem, et solitaria 16) consilia, producuntur. 17) Sed haec lenta, grauisque, tranquillitas 18) ingentes latebras 65 habet,

8) Nisi summe necessarium ac utile sit occultare actiones suas, et earum scopum. J. 9) Per opinionem prudentiae, in der Meynung, es sey klug gethan. 10) Qualia uidelicet sint, qua rationem internam, quum ipsa sola externa specie decipiantur. J. 11) Horrorem aliquem adducta fronte ostendere. J. 12) Also, daß man sich den Widerwillen deutlich mercken liese. *Professus* passiue, ut a Justino libr. VIII. cap. IV. et a Phaedro libr. II. Fab. 17. v. 8. usurpatum. 13) Per modum uindictae. J. 14) Accedit. J. 15) Stets mit Bedacht und vielem Nachsinnen, so daß man alle Worte auf die Gold-Wage leget. 16) Non aliorum auxilio excogitata. J. 17) A natura impelluntur, inducuntur. 18) Quae uidetur esse profunda sapientia. J.

19) Sie

habet, quibus etiam uitia excipiat, quorum ne nomina quidem ipsi publice audiant absque pudoris, horrorisque, indicio. Teneras enim frontes, 19) et suis animis dissimiles habent. Illud tacitum, intraque se detrusum, cogitationum examen 20) non potest continuis studiis in uirtutis, aut industriae, laboriosam imaginem intueri. Nam cum omnium hominum impetus a labore in iucunditatem uoluptatis declinat, tum uero praecipue istorum, 21) quippe mollioris naturae, et ad muliebrem lenitatem accedentium. Hinc omnium uoluptatum, ac uitiorum, genera illorum animis subiicit haec frequens, et otiosa, solitudo, cui foedissimae contemplationi ideo securius acquiescunt, 22) quod sic impune liceat sibi unis 23) consciis esse, palam autem non multum operosa pietate, 24) sed ad ceterorum credulitatem 25) idonea, uirtutem adorare. 26) Sed neque hos semper in sapientiae, ac ne in uitiorum quidem, imaginem esse defixos 27) existimes.

66

67

68

69

---

19) Sie können sich leichte über etwas ärgern, ob gleich ihr Gemüthe gantz anders davon hält. 20) Multitudo, qualis est examen apum. Alias *examen* etiam ratiocinatio acus librae dicitur, per quam examinantur pondera. B. 21) Quos nunc describimus. J. 22) *Acquiescere spei, honori*, Senecae et Suetonii auctoritate dicitur. 23) Ita ut nemo praeter ipsos sciat, quam foede uoluptates exerceant. J. 24) Die ihnen eben nicht sauer ankömmt. J. 25) Fallendam. J. 26) Ostentare cultum, studiumque, uirtutis. B. 27) Intentos. J.

28) Gra-

mes. Plerumque tardi animi ideo haerent, quoniam minus apte, quod loquantur, inueniunt. Ipso interim uultu, et, nescio quo, silentio, seu, si mauis, pondere, 28) quo, ut grauissimi hominum, ita pecudum insulsissimae, 29) nutant, 30) integritatis laude, et industriae, censentur. 31) Est aliud ingeniorum genus, paene ceterorum omnium discrimina mira quidem, sed illaudabili, uarietate complectens, 32) tamen in primis egregium, si, quam illi impetum, tam fraenum, 33) natura addidisset. Illud 34) est hominum, ut quique affectus impulerint, ad extrema ruentium. Si pietas serio illis placet, et numinis cultus, quasi nulla hilaritas intercedere tam sanctis officiis possit, fronte deiecta, et ad omnem remissionem 35) irascente, supercilium 36) induunt non duraturae sanctitatis. Alienae 37) etiam uitae superbi censores, ceterorum probitatem ex sua extemporanea

70

71

72

73

28) Grauitate, seueritate. J. 29) Stupidissimae. J. 30) Nihil loquentes, sed solo nutu capitis aut approbantes aliquid, aut improbantes. J. 31) Habentur pro hominibus integerrimis et solertissimis. J. 32) Bey denen man alles beysammen findet, was andere unterschiedenes haben, dahero sie auf eine wunderbare, aber nicht allezeit löbliche, Art bald so, bald auf eine andere Art, sich erweisen. 33) Se moderandi scientiam. J. 34) Illud ingenium, hi mores, sunt eorum hominum, qui, pro impetu affectuum suorum, aut in uitiis excedunt, aut in uirtutibus. B. 35) Hilaritatem, oblectationem animi. B. 36) Seueram uultus speciem, non animum seuerum. J. 37) Aliorum hominum. J.

38) Quae

ranea 38) seueritate metiuntur. Tunc priorum amicitiarum delicias solent abiicere, etiamque innocentem iucunditatem non ferunt, quae in sapientium uita ad obliuionem, uel patientiam laborum, 39) solet interseri. Mox nimia intentione 40) fractum animi robur, ubi odisse incipit hanc ipsam, cui inconsulte incubuit, 41) pietatem, non per gradus, et reciprocantis aestus uices, 42) sed in contrarium acto torrente, 43) repetit, quem omiserat, luxum. Tunc uero tam immodice in uoluptates solui, 44) quam eas inepte refugerant. Tunc etiam ipsum nomen seueritatis odisse, iocisque, et omni libertate, 45) cultoribus subhorridae 46) illius pietatis, quam modo reliquerunt, illudere. 47) Dum haec agunt, ecce tibi reuocata pietas adest, tristique poenitentia lasciuiam rursus expellit, 48) donec etiam illius poenitentiae inceperit poenitere. 49) Nec in numinis tantum cultu frequens illa, atque immodica, mutatio. 50) Vbique pari impetu errant. 51) A summi amoris consuetudine eos in

74

75

76

38) Quae constans non est, sed cito transit. J. 39) Vt animus a graui labore recreetur. J. 40) Seueritate, Anstrengung. J. 41) Quam amauit consilio temerario. J. 42) Nicht etwa mit einiger Abwechselung nach und nach. J. 43) Auf einmahl so hefftig und arg, als vormahls. 44) Agi, impelli, incipiunt, solent. J. 45) Procacitate et licentia linguae. J. 46) Seuerioris. J. 47) Solent. J. 48) Ex animo. J. 49) Dum redeunt ad intermissa uitia. J. 50) Animi et amorum. B. 51) Circumuagantur, nec consistunt usquam. J.

52) Sie

in extrema odii, uelut aliquis turbo, agit. 52) Nunc assiduus labor placet, statimque sine neruis segnities. 53) Jam mite litterarum studium, 54) iam amorum exultans cupiditas, et quaecunque praeterea in contrarios motus 55) mortalium mentes agunt. Loquendi etiam, tacendique, studium non satis adgubernant. 56) Si incitantur feruore dicendi, quemcunque coetum iniuerint, sermonem uniuersis praeripiunt, solique audiuntur. 57) Mox hilaritate destituti, quae in uerborum luxuriem 58) diffuderat mentem, aegro silentio contabescunt, 59) secumque, 60) uelut ad internum colloquium, collecti, ita lumina defigunt, 61) ut uix praesentes agnoscere, aut rogati audire, 62) uideantur, pari utrobique 63) flagitio in humani consortii uenustatem, in quo et commode loqui, et tantum per spatia 64) tacere,

77

52) Sie verwandeln die äuserste Liebe plötzlich in den grösten Haß. 53) Placet, quae est sine neruis, id est, sine ui, contentione, nisu omni, ad laudem et decus. 54) Placet. J. 55) Affectus. J. 56) Moderari sciunt. J. *Adguberno* Flori uox libr. II. cap. VIII. et libr. III. cap. V. 57) Sie haben das Maul vor allen andern. 58) Prolixitatem. J. 59) Halten sie auf einmahl das Maul, verstummen sie auf einmahl, und sitzen wie die Schlaffmützen. 60) Intra animum suum. J. 61) Oculos in terram. J. 62) Rogantes, seu loquentes. J. 63) Ex utraque parte peccatur in consuetudinis humanae leges, quippe quae suauis esse debet et amabilis. B. 64) Per interualla temporis, bisweilen nur. B.

78 cere, conceditur. Illis autem hominibus tanti erroris causa est quaedam interna suauitas, cui se totos permittunt. Hac auspice, 65) quid fugiant, aut sequantur, constituunt. Et is motus 66) in quamcunque rem istos agat, etiam curis, aut labore plenissimam, eam primum, blandissima specie fictam, animo offert, 67) quem mox, dulci, amoenaque, uiolentia uictum, rapit, et omnia credere sibi cogit. 79 Vbi autem ille fucus 68) euanuit, et haec mutabilis, ac fugitiua, dulcedo se in aliam partem uertit, hanc etiam isti sequuntur. 69) Sunt enim non tantum laboris impatientes, sed et ipsius uoluptatis, statim ac lenocinium 70) istud abest 80 blandientis intra pectus cupiditatis. Est autem haec laesi, nec se regentis, iudicii nota, 71) indoles non facta uirtutibus, 72) sed tantum ad uirtutum initia, non ad fidem, non ad amicitiam fortis,

65) Interna suauitate, nach diesem innerlichen Zug. B. 66) Animis illa uidelicet interna suauitas. 67) Machet erst die Sache recht annehmlich, treibet darzu an, reitzet, oder ziehet, und reisset durch solche annehmliche Vorstellung hernach das Gemüthe mit Gewalt dahin. J. 68) Illa fallax species. J. 69) Kömmet ihnen aber etwas anders hierauf eben so annehmlich vor, so gehen sie diesem nach. J. 70) Illa suauitas, species abblandiens. J. 71) Man schliesset daraus einen schwachen Verstand. 72) Percipiendis et exercendis. B.

73) Hält

fortis, 73) sui dissimilitudine prorsus ingrata. 74) Nec sibi imperare, nec negare quicquam, potest. Tristissimum 75) autem fatum est, et populis graue, si, 76) quos natura in hanc infelicitatem ediderit, iidem extra metus, et propemodum uerecundiae, leges ad imperandi fastigium producti sint. 77) 81

CAPVT

73) Hält weder Wort noch Freundschafft. B. 74) Molesta et odiosa propter hanc animi perpetuam inconstantiam. J. 75) Ciuibus noxiosissimum. J. 76) Si ii, quibus natura tam mutabile ingenium dederit. B. 77) Ad imperium peruenerint.

CAPVT XII.

De animis amori obnoxiis. Hos affectus singulorum temperari, et interdum mutari a fortuna, et uel splendida, uel obscura, uitae conditione.

1 SEd in recensendis mortalium affectibus praeter fas ac humanitatem esset, 1) amoris obliuisci, qui, in omnium animis, nisi prorsus barbaris, regnans, tamen quosdam uehementius suis 2 curis imbuit, sibique propius addicit. 2) Est autem blanda et irrequieta 3) cupiditas iis ipsis placendi, 4) qui nobis siue forte, siue sua uirtute, 3 siue nostro denique errore, placuerunt. Et is quidem, uelut insidiis, 5) ita irrepit, 6) ut nos ante sentiamus amare, quam instituamus de a- 4 mando consilium. Neque arduum in ipsis initiis esset excutere tantum pondus, 7) nisi, sensim, neque sine suauitate, incumbens, ita eos ipsos suis lenociniis caperet, quos affligit, praesertim inexpertos, ut putent, inhumanum facinus fore, sibique omnino incommodum, si influentis mali 8) dulcedinem ausint a se seuero imperio arcere. Hoc

---

1) Quum nihil magis homini sit conueniens, quam amor. J. 2) Sibi proprios facit J. 3) Quae magnas turbas in hominis animo excitat. B. 4) Sich gefällig zu machen. J. 5) Unvermerckt. J 6) In animos nostros. J 7) Amorem, qui premit animi aciem, grauissimi ponderis instar. J. 8) Amoris. J.

9) Eine

5 Hoc autem affectu, si institutio 9) recta accesserit, nihil in mortalibus magis eximium. Namque, et omnibus uirtutibus quandam ex se uenustatem concilians, interdum ipsa uitia excusat. 6 Male 10) nihilominus seueri homines amorem auersantur, eumque foeda, et eneruі, imagine sibi fingunt, 11) quo nihil in humanis rebus sincerius, 12) modo in iustis limitibus, et a uirtute factis, ardens, non etiam suo incendio, quae uetantur, corripiat. 13) 7 Neque in adolescentibus tantum, aut maturae aetatis hominibus, blanda illa cupiditas concitatur, sed et pueros in innoxiis 14) solicitat annis, ut intelligas hunc ignem 15) dignis pectoribus 16) paene non tam accedere, quam innasci. 8 Et quoniam minus se regere, curisque etiam superuacuis, moderari pueri et adolescentes possunt, ideo magis anxia in ipsos haec solicitudo 17) solet incumbere. Indeque illis animus ad eximia 18) consurgit, et, suam aetatem 19) supergressa, tanquam ipsis hoc experimento probaturis, an digni sint, qui iam ament.

9) Eine gute Einrichtung, Geschicke. J. 10) Gantz unrecht und ungereimt. J. 11) Sie machen ihnen eine sehr schlechte und schändliche Vorstellung von der Liebe. 12) Sanctius, purius, innocentius. J. 13) Wenn sie nur nicht aus denen Schrancken, die ihr die Tugend setzet, schweiffet. J. 14) Quum nondum ad noxas inferendas sunt idonei. B. 15) Amorem. J. 16) Edlen, und darzu geschickten Gemüthern. 17) Amor. J. 18) Ad rapiditatem laudis et gloriae. J. 19) In ea suscipiat, quae uidentur ultra aetatem et uires adolescentum esse. J.

 20) Ad-

9 ament. Adolescentulus quidam in scholis agebat, multa cura, monitisque, magistrorum, in pares suae aetati disciplinas solicitatus. 20) Sed ingratae litterae erant ludi, otiique, libertatem amanti, 21) cum, ecce! ad idem oppidum forte matrona nobilis cum duabus ex se natis uirginibus diuertit, et, quoniam necessitudo 22) inter utramque familiam erat, statim iste in diuersorium mulieris ad salutationis officium 23) deducitur. Nec mora, cum alteram ex puellis intentius 24) mirari, 25) mox inhaerere sermonibus, ad extremum eodem ipso die efflictim 26) amare. Tum primum rudis, et solutus, 27) animus ad curas adactus est. Itaque postero die repetit ignoti uulneris 28) conscium locum, et aegritudinem suam 29) diu protracto colloquio ita pauit, ut deinde peius doleret. 30) Nam ut tertius dies illuxit, matrona, cum omni comitatu profecta, paene uiuum adolescentulum non reliquit, cui, ne aliquod solatium haberet, premendum 31) quoque erat tanti incendii malum, ne uel

20) Admonitus crebro, ut eas disciplinas addisceret, quibus capiendis par esset aetas sua. J. 21) Huic adolescentulo. J. 22) Anverwandschafft. J. 23) Ihr die Aufwartung zu machen, sie zu bewillkommen. J. 24) Quasi cum quodam stupore animi. J. 25) Coepit. J. 26) Vehementer, et cum quadam animi impatientia. B. 27) Licentiae deditus. B. 28) Occulti amoris. B. 29) Verliebte Gedancken. B. 30) Er wurde viel empfindlicher und unruhiger in seinem Gemüthe darüber. J. 31) Occultandum, dissimulandum. B.

32) Patris

uel parentis supercilium cogeret, 32) uel inter aequales traduceretur. 33) Diu intra se collecto consilio, 34) nihil utilius uidit, quam ut studiis litterarum totus incumberet. Ita quippe parentem conciliari sibi posse, qui non tantae in studiis diligentiae suum ludum 35) negaturus uidebatur. Ab hoc 36) igitur in recte collocati temporis praemium 37) ueniam exorare statuerat uisendi celebrem in proximo urbem. Ea erat, in qua puella habitabat. Haec non perfunctorie agitantem, maxime praeceptores, aequalesque, mirari, 38) subindeque requirere, quae illa animi mutatio, quis subitus ad litteras ardor, paulo ante ipsum scientiae nomen fastidiose damnantis. 39) Quippe adhuc quiescentibus ceteris 40) in studia surgebat, nec aliter, quam saepius iussus, secedebat ad ludum. 41) Amoris impetus, cui 42) haec diligentia dabatur, ita sensum 43) laborum mitigabat, ita Musas adornabat, 44) ut nec

32) Patris iram concitaret. B. 33) Geschraubet, uexiret wurde. J. 34) Postquam diu rem secum expendisset. J. 35) Amorem, qui mentis quasi ludicrum est, der Vater würde ihm in der Liebe nicht entgegen seyn, wenn er sehe, daß er fleißig studire. B. 36) Patre. J. 37) Zur Belohnung seines Fleisses. B. 38) Coeperunt. J. 39) Contemnentis et auersantis cum fastidio ipsum literarum nomen. B. 40) Ceteris adhuc dormientibus, ad tractanda literarum studia surgebat. B. 41) Sese oblectandi caussa. J. 42) In cuius gratiam hoc studium litterarum diligenter urgebat. B. 43) Den Verdruß der Arbeit. J. 44) Augebat eruditionem huius adolescentis. B.

 45) Opi-

nec cogitans puer illarum dulcedine caperetur. Mox, ut solet, in eiusmodi praecipue annis, cum conceptum de puella iudicium, 45) et quicquid ille ignis 46) insanienti 47) subiecerat, longiore absentia iam torperet, 48) haesit 49) acris sciendi cupiditas, et ipse, liberalibus stimulis 50) feruens, adeo in haec Musarum studia subuectus est, 51) ut deinde litterae huic 52) etiam non pau-
10 ca debuerint. Ceterum pertinax amor, nec, qua reliqui motus, 53) facilitate sanabilis, nisi in cunabulis 54) pereat, uix aliter submoueri, quam tempore, potest, dum lassus scilicet expiret.
11 Cum enim in cursu est, semper habet, quo sui
12 imperii, atque iugi fastidium tollat. 55) Nam, si amanti per aegritudinem, malorumque perpetuam faciem, 56) aliquo modo successerit, omnino sibi crudelis uidebitur, si illam amoenitatem a se uelit abigere. Sin uero fortuna seuerior 57) aut spem in longum produxerit, aut hanc quoque sustulerit, tunc etiam dolor placet, et sibi ipsi miserabilis animus, suam cladem 58) inter suspi-

45) Opinio, die Hochachtung. J. 46) Amor J. 47) Adolescentulo huic. J. 48) Nachließ, allmählich verkühlete. B. 49) Permansit tamen J. 50) Honestae gloriae cupiditate. J. 51) Concitatus est, Metaphora, a nauigantibus traducta. 52) Viro facto. J. 53) Affectus animi. B. 54) In ipsis initiis, uel primordiis. B. 55) Ita ut, quamlibet grauis sit, talis tamen esse non uideatur. B. 56) Remotis iis, quae aegritudinem concitabant, obstaculis. J. 57) Fuerit. J. 58) Sua damna, suos dolores, iacturam. B.

59) Erd-

suspiria recognoscens, liquescit delicatae tristitiae uoluptate. 59) Sed maxime tectus ignis 60) 13 duraturo spiritu uiget, siue furto inter duos iurato 61) ipsa secreti, et coniurationis, 62) dulcedo placet, siue, ne mutuus quidem amor sit, ipso duntaxat supplicii sui conscio, qui sentit se ardere. 63) Nec existimes, in dispari tantum sexu 14 hunc affectum conuenire. 64) Nam et Alcibiadem Socrates amauit, nec Lycurgus in turpem instituit disciplinam, 65) ne quis iuuenum suo amatore uacaret. 66) Pudicitia naturae, ad iustos 15 et egregios amores ducentis, saepe haec discrimina 67) non uidet, multosque ex probissimis 68) cernas ipsa iuuenum cura, id est, si recte rationem ponimus, 69) amore, macerari. Et hic 16 amor est quidam beneuolentiae nexus, quem amicitiam, sed ardentem, appellaueris, tum morum in iis, quos amamus, formandorum studium, 70) perpetua denique uota pro eorum gloria

59) Grämet sich ab, verzehret sich selbst, mit seinem grösten Vergnügen. 60) Occultus amor solet diu durare. J. 61) Siue iurauerint in foedus amoris clandestini. B. 62) Jurati, secreti amoris. J. 63) Vbi ille solus se amore angi sentit, qui amat. B. 64) Dum mas amat foeminam. J. 65) Turpis illa lex non fuit, quam instituit olim Lycurgus. B. 66) Vt quisque iuuenum haberet, a quo amaretur. J. 67) Sexus utriusque. B. 68) Castissimis, sanctissimis. B. 69) Si rem uolumus eloqui, prout est. B. *Ponere rationem* Suetonii est et Senecae, pro *subducere rationem.* 70) Vnde oritur studium formandi mores eorum, quos amamus, ad aliquam ele-

 gan-

gloria ac salute, etiam, quicquid egerint, 71) ne non succedat, timor, et semper, quantumcunque fortuna indulserit, uisa illorum uirtutibus esse 17 iniqua. 72) Acris illa est, neque minus irrequieta cupiditas, quam 73) quae uenustatem alterius sexus 74) in licentiores usus 75) conciliat. 18 Sed nec putes eximiae castitatis exempla inter disparis sexus amantes durare non posse, licet res periculi plenior eos ipsos saepissime fallat, qui paulatim se inuitis, uel nesciis, aliter amant, 19 quam aut uelint, aut credant. Est autem hominis animus, quem ad amandum natura produxerit, praecipue mitis, ipsoque oris habitu modestiam, et simplicissimae 76) uirtutis speciem, gerens, clementibus, magnisque, spiritibus 77) factus, neque uindictam contemnere, neque iram supplicibus donare difficilis, cum quid ipse peccauit, in poenitentiam pronus, humanitatis officia amans, impatiens otii, et omnium, quae in segnitiem soluunt, 78) modo non, tanti muneris oblitus, quod a natura accepit, suae indolis felicitatem lasciuiae malis, 79) et ueluti ueter-20 no, 80) corruperit. Vanum 81) esset totum naturae ingenium in mentium humanarum multiplici

gantiam. J. 71) Juuenes. J. 72) Non satis benigna iis, quos amamus. J. 73) Illa. J. 74) Foeminei. J. 75) Ad libidinem Veneream. J. 76) Inaffectatae, purissimae. B. 77) Ita ut clemens sit, et magnus. J. 78) Quae faciunt animum segnem. J. 79) Vitii turpitudine. J. 80) Turpi et somnolento otio. B. 81) Frustraneum. J.

82) Di-

tiplici sorte 82) ludentis persequi 83) uelle. Quae hic tamen posuimus, praecipuorum fontium instar sunt, unde mox riuuli in uitia, et uirtutes, secantur, 84) ut ex eorum notitia intelligas, qui homines regi 85) possint, qui ad amicitias et consuetudinem uitae apti, denique qui timendi, aut infra curarum grauitatem sua inertia, uel etiam leuitate, 86) ponendi sint. 87) Quippe probitas atque nequitia, uerae, aut fucatae, sapientiae indoles, liberalis etiam, et angusta, 88) et quicquid in rebus publicis, priuatisque, potissimum eminet, per horum affectuum fortunam 89) generi humano diuiditur. Ex hâc autem contemplatione animorum iusta quaedam uirtutibus, et uitiis, merces accedit. Nisi enim curiose in haec naturae penetralia 90) spectemus, saepe se turbulentum ingenium pro forti, atque laeto, ostentabit, tardus animus, aut inanis, 91) debitum maturae grauitati, aut eloquentiae pretium inueniet, 92) uicissimque iacebit incognita

21

22

23

82) Diuersitate. J. 83) Describere. J. 84) Deducuntur. J. 85) Recta ratione gubernari. J. 86) Propter suam inertiam et leuitatem. J. 87) Qui curandi non sunt. B. 88) Auara, humilis. J. 89) Conditionem, ueram rationem, wie es zutrifft, nachdem diese Gemüths - Bewegungen beschaffen sind. B. 90) In haec arcana ingeniorum et animorum. B. 91) Nulla eruditione, aut scientia, locupletatus. B. 92) Wird in die Hochachtung kommen, als sey es bedachtsam, und nicht von gemeiner Gelehrsamkeit.

93) Primo

ta uirtus, quam saepe prima fronte 93) quaedam uitiorum opinio, aut imago, infra iusti
24 decoris fastigium premit. 94) Sed ingenium, ut plurimum multo recessu 95) abditum, non utique potest sine longae prudentiae sedulitate de-
25 prehendi. 96) Ideoque, qui ex primis indiciis de hominum moribus, ac indole, iudicare non uerentur, ipsi se in longissimos errores plerumque
26 impediunt. Certe, ut in gladiatoria arte nihil periculi plenius, quam si cum homine, cui torui oculi exerrant, dimicandum sit, quia, quo ictum destinet, deflexis, ut uidetur, in contrariam partem luminibus, uix coniici potest, ita cum illis acturus, qui suum ingenium, uel arte, 97) uel corporis beneficio, prorsus dissimulant, debet longa, seueraque, disceptatione 98) a se ipse, quid de illis sentiendum sit, exigere, 99) ne, si eos iniquo suffragio, aut inconsulte propitio, 100) aestimet, etiam omnium primus suae sententiae
27 1) poenas luat. Frontis praecipue imago 2) saepe inexpertos decepit. Quam multos, truci uultu, ipsoque supercilio, 3) timendos, humanitatem credas

93) Primo aspectu, obtutu. J. 94) Vt minoris aestimetur, quam fas est. J. 95) Dissimulatione. J. 96) Accurate iudicari, quale sit. J. 97) Simulatoria. B 98) Nach langer und reiffer Überlegung. B. 99) Er muß den Rath bey sich selbst nehmen. 100) Si eos autem praeter meritum damnet, aut benignius de iis, quam par est, iudicet. B. 1) Qua per errorem deceptus est. J. 2) Faciei externae. J. 3) Superbia uultus, seueritate nimia. J.

4) Bonam

credas abigere, quos si propius adire contigerit, iam, ex prima colloquii lenitate placatus, 4) humanissimos esse non dubites? Alios ipso corporis motu, mensuraque suspensi uestigii, 5) se in superbiam componere putabis, qui ad illam tumoris speciem, uel natura, uel innocenti consuetudine, facti, 6) mite, ac facile, ingenium in omnes humanitatis leges sub hac larua 7) instituunt? Neque in contrarium desunt, in quibus, praeter corpus in simulacrum uirtutis effictum, 8) nihil, quod ames, inuenias. Nunc quietae lenitatis specimen, quam uultu exhibent, tristissima iracundia corrumpunt, nunc uiuidis oculis impar ingenium 9) subest, denique, uelut insidiis, 10) interdum uitia collocantur sub earum uirtutum leui bractea, 11) a quibus potissimum diuertunt.

28

29

4) Bonam de iis opinionem colligens. J. 5) Weil sie Spanische Schritte thun, und die Füsse gleichsam nach den Tact, oder der Tabulatur, setzen. B. 6) Sie haben entweder von Natur eine hohe Mine, oder ihnen solche angewöhnet, und sind doch leutselig, und demüthig. 7) Falsa specie superbiae. J. 8) Ausser derer äusserlichen Schein. 9) Non uiuidum, sed lentum, et obscurum. J. 10) In insidiis. J. 11) *Bractea*, ein dünne geschlagen Blätgen Gold, Silber, Kupffer ꝛc. et h. l. pro leui integumento uirtutum, quo uitia maiora animi teguntur, accipitur. B. Est autem *bractea*, ein äusserlicher Zierath, womit etwas überzogen, und schöne gemacht wird. Hinc Solinus cap. I. *Bracteas eloquentiae*, et Seneca Epist. CXV. ad Lucil. *bracteatam felicitatem*, dixit, quod nos, schöne verblühmte Redens-Arten, und eine nur von aussen scheinende Glückseligkeit, die in der That dergleichen nicht

30 tunt. 12) Haec autem tam immensa, ac perplexa, animorum cognitio non potest praeceptis definiri, 13) neque aliter quaeri, 14) quam eiusmodi hominis longo usu, 15) qui tam sua prudentia, quam erroribus, 16) in ista arte 17) promouerit. 18)
31 Illud uero cauendum est, ne ex una uirtute, uitioue, de indole, atque animo, uniuerse 19) senten-
32 tiam feras. Multi enim adeo felici ad disciplinarum aliquam ingenio nati sunt, 20) ut, quamdiu in illa uersantur, nulla prudentiae, atque industriae, signa desint, in ceteris autem rebus inepti, insulsique, ne bonae quidem mentis uesti-
33 gia unquam prodant. Aliis suus duntaxat naeuus 21) ita additur, ut, in reliqua uita sapientissimi, in una tamen parte, aut studio, uideantur
34 delirare. 22) Ne ex ipsa quidem consortii, et conuictus, suauitate, aut elegantia, de ingenio, aut sapientia, iudicandum. Saepe enim in quotidianae uitae consuetudine minus offendunt angustae 23) indolis homines, quam 24) quos magnitudo naturae laetioris laxauit. 25) Dum hi scilicet,

nicht ist, dicimus. 12) Discrepant. J. 13) Certis regulis includi. J. 14) Inuestigari. J. 15) Diuturna consuetudine, conuersatione. J. 16) Durch öffteres Versehen und Anstossen. 17) Cognoscendi animos. J. 18) Progressus fecerit aliquos. J. 19) Durchgängig. J. 20) Haben so ein gut Naturel zu einer Lebens-Art. 21) Proprium aliquod ac peculiare uitium. J. 22) Aberrare a uirtute et sapientia. J. 23) Humilis, tardioris. J. 24) Ii, quos. J. 25) Ampliores, maiores fecit, aufgeräumte, lustige Köpffe. J.

26) Suas

cet, sibi diffisi, timide custodiam sui agunt, 26) uel aeterno 27) studio hos publicos mores 28) [nempe ad maiora non idonei] consectantur, illi autem capaciori ingenio aut haec uulgaria minus curant, aut admittunt etiam uitia, non raro uirtutem stipantia. 29) Sed nec satis est hos naturae impetus uestigare, 30) animos mortalium in diuersa destinantis. 31) Adhuc aliquid ultra est, quo ingenia perficiantur, aut mutentur, nimirum sors uiuendi, 32) squalorue, uel dignitas, in quam casu, aut uirtute, unusquisque peruenit. Quot enim, ad ingenium rectum, ac mite, geniti, 33) uitio nimiae felicitatis 34) ipsi suam indolem afflixerunt? 35) Quot mentium laeta sublimitas, 36) et, si fortuna sineret, in exemplum omnis uirtutis suffectura, ubi pertinaci egestate, aut fortunae iniquitate, premitur, suae praestantiae oblita, etiam in contrarios affectus degenerat? Athenion 37) tamdiu mores ad publicum probitatis exemplum componens, quamdiu in Aca-

35

36

37

26) Suas actiones maiori cura et solicitudine, ne offendant, instituunt. B. 27) Perpetuo, continuo, assiduo. B. 28) Die äusserliche Auffführung, Conduite. 29) Comitantia. 30) Inquirere. B. 31) Vt modo huc, modo illuc, rapiant. J. 32) Ipsa uitae conditio, genus uiuendi. B. 33) Gute Gemüther. 34) Durch Verleitung ihres allzu grossen Glückes. B. 35) Corruperunt superbia, quae comes solet esse rerum secundarum. B. 36) Zu hohen Dingen geschickte und tugendhaffte Gemüther. 37) Philosophus Peripateticus, tempore Mithridatis, regis Ponti, et Sullae, celebris, de quo Athenaeus libr. V. B.

38) *Aca-*

Academiarum 38) spatiis inter famem et centones 39) pro uirtute dicebat, nactus tyrannidem, statim cum uiliori pallio etiam Philosophiam excussit. 40) Abdolonymus, 41) quotidianum uictum ex hortuli cultu quaerere suis manibus assuetus, cum destinaretur ad Sidoniorum regnum, optauit, ut, qua modestia inopiam tulerat, ea sceptrum pati posset. Nunc igitur et hos quoque uideamus affectus, qui ex conditione fortunarum, et genere uitae, hominibus accedunt, et nonnunquam enecant mores, 42) quos simplicitas naturae, nullis obruta cladibus, 43) aut illecebris corrupta, tradiderat.

CAPVT

38) *Academia* locus Athenis, in quo a Philosophis iuuenes docebantur. J. 39) Vestes laceras. J. 40) Abegit a se, et cum ea simul priorem modestiam, uitaeque probitatem. B. 41) De quo Curtius libr. IV. cap. I. seq. J. 42) Corrumpunt, ac plane in peius mutant. B. *Enecari* interdum idem, quod *opprimi*, *perdi*. Sic Columella de R. P. libr. XI. cap. III. *Rutam*, *ne enecetur*, *differre oportet in apricum*. 43) Calamitatibus, rebus aduersis. J.

1) Veram,

CAPVT XIII.

Diuersos affectus esse tyrannorum et legitimorum principum, rursus regum, qui successionis iure, et eorum, qui suffragiis, ad regnum perueniunt. De procerum, qui apud principes gratiosi sunt, ingenio.

POpuli, qui in neminem ius regnandi contulerunt, licet ab omni nomine seruitutis abhorreant, tamen sinceram 1) libertatem non habent. Magistratibus enim opus est, quibus ipsi se tradant, uim publicam, 2) quam toti genti inesse gloriantur, in paucissimis hominibus 3) adoraturi. Adeo illic etiam, ubi omnes regnare existimes, 4) magna pars seruit, arcana rerum lege 5) ita nexus, et seriem, uniuersi 6) dispensante, ut ad diuinitatis imaginem unius capitis neruis multa membra temperentur. 7) Paulo illustrius in optimatum imperio 8) elucet haec dominandi uis, utique paucos 9) amans, maxime autem in regno, ubi omnia unus potest. 10) Illa autem

1 2 3 4

1) Veram, plenam, perfectam. J. 2) Potestatem administrandi imperii, dicendi iuris, irrogandi poenas. B. 3) Qui magistratum gerunt. J. 4) In Democratia. B. 5) Natura. J. 6) Orbis imperii. J. 7) Imperio unius magistratus, qui quasi caput populi est, in quo omnium reipublicae neruorum principia continentur. Vt enim neruis membra corporis, sic consiliis magistratus ciues reguntur. B. 8) In Aristocratia. J. 9) Imperii socios. J. 10) Princeps solus habet imperium. J.

autem potentiae magnitudo, cui numen arcana ui 11) mortales subesse imperauit, non in illorum gratiam, qui ad hoc fastigium legerentur,
5 instituta est, sed in eorum, qui parerent. Itaque, uel regum libidine 12) ad uoluptatem et ambitum suae dignitatis utilitatem corrumpente, 13) uel ignoratione populi sua commoda non semper capientis, 14) regium nomen saepe inuidia afflictum, saepe in uariis regionibus ingenti
6 clade euersum est, ac deinde restitutum. Respublicae, quotquot olim uiguerunt, primum reges habuêre, quibus expulsis, et per uerae libertatis imperitiam deuotis, 15) successit aut coecae 16) popularitatis imperium, aut permissa proceribus potentia, 17) id est, multiplex pro uni-
7 co, 18) quod expulerant, regnum. Ac ut membra, quae uiolentia 19) de naturali sede dimouit, non nisi per uiolentiam in articulos suos redeunt, ita prouinciae, quae hoc modo ab optimo genere gubernationis 20) diuerterant, prius erro-

11) Durch einen geheimen innerlichen Zug, oder Trieb. B. 12) Propensione, inclinatione. B. 13) Wenn Könige durch Wollust und Herrschafft ihrer Gewalt und Würde mißbrauchen. B. 14) Non semper intelligentis, quid prosit cibi. B. 15) Cum execratione eiectis. B. 16) Imperitae plebis imperium, Democratia. B. 17) Aristocratia. B. 18) Inter multos diuisum, multis commissum, ut communi consilio administraretur, regimen. J. 19) Actio aliqua uiolentior. B. 20) Principatu, seu imperio regio. B.

21) Haben

errorem multis cladibus expiarunt, 21) quam antiquae, et a se proiectae, rectitudini 22) redderentur. Quippe in illis rebuspublicis ciues, multo ambitu 23) prouecti, siue armis suum nomen inclytum fecerant, siue plebis errore 24) nimis amplis, aut diuturnis, magistratibus assueuerant, saepe occupatae reipublicae uires 25) ad se traxere, regesque se dixere. Sed necessaria in nouis, omniumque odio flagrantibus, rebus atrocitate terribiles, 25*) scelere 26) quaesitum imperium adeo foedauerunt, ut peius plerique populi de regibus inde sentirent, nomenque tyranni, quod olim insigne regnantibus, 27) in publicam infamiam, odiumque, concederet. Ceterum in eos affectus inspecturus, quos regibus fortuna sui fastigii suspirat, 28) non sub uno uelut fato omnium regum purpuram 29) cogere 30) debet. Diuersae ad

8

9

10

11

21) Haben weiblich büssen, und davor leiden müssen, ehe sie rc. 22) Imperio recto, et reipublicae maxime proficuo. B. 23) Honorum et dominandi cupiditate elati. B. 24) Durch ein Versehen des Volcks. J. 25) Tracto in suas partes exercitu, in quo uires consistunt reipublicae. Quod *Caesar*, *Marius*, *Sulla*, *Pompeius*, *Augustus*, reliqui, fecerunt. B. 25*) Da sie sich nothwendig in einem neuerlichen, und iederman verhaßten, Unternehmen durch einiges hartes Verfahren fürchterlich machen musten. 26) Illa ipsa atrocitate, caedibus, suppliciis, exiliis ciuium. 27) Commune omnibus principibus, et per se laudabile erat. J. 28) Indit in animum, einbläſſet. J. 29) Dignitatem regiam, cuius iudex est purpura. B. 30) Non debet existimare, omnium regum eosdem esse

ad idem fastigium uiae non unam omnibus mentem iniiciunt, seque longe aliis consiliis regere solent, qui nouas habenas in rudem adhuc eiusmodi imperii populum moliuntur, 31) quam qui iam assuefactis gentibus tuto, et per ipsarum uota, regnant. 32) Rursus alius sensus est hominis sceptrum per suffragia adepti, ut in Pannonibus, 33) Sarmatisque 34) fit, et ipso nomine Romani imperii, 35) alius paternas atque auitas opes tenentis cum haereditate imperandi. 36) Noua regna, nec constantia populorum, nec adhuc uetustate inolita, 37) principum suspicionibus assidue perurunt. 38) Adulari illi 39) ultimae sorti, 40) timere magnates, maxime cum timeri se putant, reputare assidue, nondum constitutas res sub ipso fortunae motu posse quam condi, tam facile euerti.

12

13

esse affectus animi. J. 31) Qui populo nondum assueto eiusmodi dominationi imperitare incipiunt. B. 32) Sic Cicero in Verrem Act. II. *Timarchidem fugitiuum omnibus oppidis per triennium scitote regnasse.* 33) In quibus quippe rex tum adhuc, quum haec Barclaius scriberet, eligi solebat. Quod secus iam fit, postquam, armorum iure, ad Austriacos illud regnum pertractum est. J. 34) Polonis, quorum regnum adhuc electitium est. J. 35) In quo ab Electoribus imperator solet eligi. B. 36) Eius principis, qui regnum haereditarium habet. J. 37) Nondum firmata aut constanti fide populi, aut temporis diuturnitate. *Inolitus* proprie est, fest eingewachsen, eingewurtzelt, bekleiben. J. 38) Animos, machen stets unruhig und argwöhnisch. B. 39) Plebi infimae. B. 40) Noui tyranni. J.

41) Tam

uerti. 41) Neque modo his cogitationibus inquietari, 42) quos ad purpuram occupatae tyrannidis nefas prouexit, 43) sed et quibus insuetae regio nomini, atque imperio, gentes bono iure traduntur. Acrior tamen in tyrannos 44) hic pauor, quod, siue rempublicam oppresserint, uindices libertatis optimates timeant, quos antea sibi pares aegre seruire non dubitant, 45) siue in regnum inuaserint, 46) iis expulsis, quibus illud debebatur, 47) populum in ueteres dominos pronum assiduae cogitationis molestia sibi fingant. 48) Itaque nec amicis satis fidi sunt, quod, ad notitiam consiliorum admoti, sciant quoque, a quo latere 49) sua tyrannis peti possit, et laedi, et fidem in nemine expectant, quam ipsi uiolârint. 50) Palam tamen, et ex composito, 51) subornata 52) beneuolentiae materia, integritatis famam, amoris-

14 15 16 17

41) Tam facile posse euerti, quam facile sunt constitutae. B. 42) Solent ii. J. 43) Die unrechtmäßiger Weise zur Regierung kommen. J. 44) Qui scelere ac perfidia ad regnum peruenerunt. J. 45) Können leicht ermessen, daß sie mit gutem Willen nicht unterthan sind. B. 46) Vi illud occupauerint. J. 47) Denen es von GOttes und Rechts wegen gehöret. J. 48) Sie sorgen stets, es möchte das Volck seines vorigen Herrns Parthey halten. J. 49) A qua parte impugnari possit tyranni huius imperium, wo man ihm am ehesten und leichtesten beykommen könne. B. 50) Neminem sibi putant certiorem fidem seruaturum, quam ipsi seruarunt domino suo. J. 51) Per animi sui dissimulationem. B. 52) Dum uolunt sibi dari occasionem comprobandae beneuolentiae. J.

 53) Sunt

ta uirtus, quam saepe prima fronte 93) quaedam uitiorum opinio, aut imago, infra iusti
24 decoris fastigium premit. 94) Sed ingenium, ut plurimum multo recessu 95) abditum, non utique potest sine longae prudentiae sedulitate deprehendi. 96) Ideoque, qui ex primis indiciis de hominum moribus, ac indole, iudicare non uerentur, ipsi se in longissimos errores plerumque
26 impediunt. Certe, ut in gladiatoria arte nihil periculi plenius, quam si cum homine, cui torui oculi exerrant, dimicandum sit, quia, quo ictum destinet, deflexis, ut uidetur, in contrariam partem luminibus, uix coniici potest, ita cum illis acturus, qui suum ingenium, uel arte, 97) uel corporis beneficio, prorsus dissimulant, debet longa, seueraque, disceptatione 98) a se ipse, quid de illis sentiendum sit, exigere, 99) ne, si eos iniquo suffragio, aut inconsulte propitio, 100) aestimet, etiam omnium primus suae sententiae
27 1) poenas luat. Frontis praecipue imago 2) saepe inexpertos decepit. Quam multos, truci uultu, ipsoque supercilio, 3) timendos, humanitatem credas

93) Primo aspectu, obtutu. J. 94) Vt minoris aestimetur, quam fas est. J. 95) Dissimulatione. J. 96) Accurate iudicari, quale sit. J. 97) Simulatoria. B 98) Nach langer und reiffer Überlegung. B. 99) Er muß den Rath bey sich selbst nehmen. 100) Si eos autem praeter meritum damnet, aut benignius de iis, quam par est, iudicet. B. 1) Qua per errorem deceptus est. J. 2) Faciei externae. J. 3) Superbia uultus, seueritate nimia. J.

4) Bonam

credas abigere, quos si propius adire contigerit, iam, ex prima colloquii lenitate placatus, 4) humanissimos esse non dubites? Alios ipso corporis motu, mensuraque suspensi uestigii, 5) se in superbiam componere putabis, qui ad illam tumoris speciem, uel natura, uel innocenti consuetudine, facti, 6) mite, ac facile, ingenium in omnes humanitatis leges sub hac larua 7) instituunt? Neque in contrarium desunt, in quibus, praeter corpus in simulacrum uirtutis effictum, 8) nihil, quod ames, inuenias. Nunc quietae lenitatis specimen, quam uultu exhibent, tristissima iracundia corrumpunt, nunc uiuidis oculis impar ingenium 9) subest, denique, uelut insidiis, 10) interdum uitia collocantur sub earum uirtutum leui bractea, 11) a quibus potissimum diuertunt.

28

29

4) Bonam de iis opinionem colligens. J. 5) Weil sie Spanische Schritte thun, und die Füsse gleichsam nach den Tact, oder der Tabulatur, setzen. B. 6) Sie haben entweder von Natur eine hohe Mine, oder ihnen solche angewöhnet, und sind doch leutselig, und demüthig. 7) Falsa specie superbiae. J. 8) Ausser derer äusserlichen Schein. 9) Non uiuidum, sed lentum, et obscurum. J. 10) In insidiis. J. 11) *Bractea*, ein dünne geschlagen Blätgen Gold, Silber, Kupffer rc. et h. l. pro leui integumento uirtutum, quo uitia maiora animi teguntur, accipitur. B. Est autem *bractea*, ein äusserlicher Zierath, womit etwas überzogen, und schöne gemacht wird. Hinc Solinus cap. I. *Bracteas eloquentiae*, et Seneca Epist. CXV. ad Lucil. *bracteatam felicitatem*, dixit, quod nos, schöne verblühmte Redens-Arten, und eine nur von aussen scheinende Glückseligkeit, die in der That dergleichen nicht

30 tunt. 12) Haec autem tam immensa, ac perplexa, animorum cognitio non potest praeceptis definiri, 13) neque aliter quaeri, 14) quam eiusmodi hominis longo usu, 15) qui tam sua prudentia, quam erroribus, 16) in ista arte 17) promouerit. 18)
31 Illud uero cauendum est, ne ex una uirtute, uitioue, de indole, atque animo, uniuerse 19) senten-
32 tiam feras. Multi enim adeo felici ad disciplinarum aliquam ingenio nati sunt, 20) ut, quamdiu in illa uersantur, nulla prudentiae, atque industriae, signa desint, in ceteris autem rebus inepti, insulsique, ne bonae quidem mentis uesti-
33 gia unquam prodant. Aliis suus duntaxat naeuus 21) ita additur, ut, in reliqua uita sapientissimi, in una tamen parte, aut studio, uideantur
34 delirare. 22) Ne ex ipsa quidem consortii, et conuictus, suauitate, aut elegantia, de ingenio, aut sapientia, iudicandum. Saepe enim in quotidianae uitae consuetudine minus offendunt angustae 23) indolis homines, quam 24) quos magnitudo naturae laetioris laxauit. 25) Dum hi scilicet,

nicht ist, dicimus. 12) Discrepant. J. 13) Certis regulis includi. J. 14) Inuestigari. J. 15) Diuturna consuetudine, conuersatione. J. 16) Durch öffteres Versehen und Anstossen. 17) Cognoscendi animos. J. 18) Progressus fecerit aliquos. J. 19) Durchgängig. J. 20) Haben so ein gut Naturel zu einer Lebens-Art. 21) Proprium aliquod ac peculiare uitium. J. 22) Aberrare a uirtute et sapientia. J. 23) Humilis, tardioris. J. 24) Ii, quos. J. 25) Ampliores, maiores fecit, aufgeräumte, lustige Köpffe. J.

26) Suas

cet, sibi diffisi, timide custodiam sui agunt, 26) uel aeterno 27) studio hos publicos mores 28) [nempe ad maiora non idonei] consectantur, illi autem capaciori ingenio aut haec uulgaria minus curant, aut admittunt etiam uitia, non raro uirtutem stipantia. 29) Sed nec satis est hos naturae impetus uestigare, 30) animos mortalium in diuersa destinantis. 31) Adhuc aliquid ultra est, quo ingenia perficiantur, aut mutentur, nimirum sors uiuendi, 32) squalorue, uel dignitas, in quam casu, aut uirtute, unusquisque peruenit. Quot enim, ad ingenium rectum, ac mite, geniti, 33) uitio nimiae felicitatis 34) ipsi suam indolem afflixerunt? 35) Quot mentium laeta sublimitas, 36) et, si fortuna sineret, in exemplum omnis uirtutis suffectura, ubi pertinaci egestate, aut fortunae iniquitate, premitur, suae praestantiae oblita, etiam in contrarios affectus degenerat? Athenion 37) tamdiu mores ad publicum probitatis exemplum componens, quamdiu in Aca-

35

36

37

26) Suas actiones maiori cura et solicitudine, ne offendant, instituunt. B. 27) Perpetuo, continuo, assiduo. B. 28) Die äusserliche Aufführung, Conduite. 29) Comitantia. 30) Inquirere. B. 31) Vt modo huc, modo illuc, rapiant. J. 32) Ipsa uitae conditio, genus uiuendi. B. 33) Gute Gemüther. 34) Durch Verleitung ihres allzu grossen Glückes. B. 35) Corruperunt superbia, quae comes solet esse rerum secundarum. B. 36) Zu hohen Dingen geschickte und tugendhaffte Gemüther. 37) Philosophus Peripateticus, tempore Mithridatis, regis Ponti, et Sullae, celebris, de quo Athenaeus libr. V. B.

38) Aca-

Academiarum 38) spatiis inter famem et centones 39) pro uirtute dicebat, nactus tyrannidem, statim cum uiliori pallio etiam Philosophiam excussit. 40) Abdolonymus, 41) quotidianum uictum ex hortuli cultu quaerere suis manibus assuetus, cum destinaretur ad Sidoniorum regnum, optauit, ut, qua modestia inopiam tulerat, ea sceptrum pati posset. Nunc igitur et hos quoque uideamus affectus, qui ex conditione fortunarum, et genere uitae, hominibus accedunt, et nonnunquam enecant mores, 42) quos simplicitas naturae, nullis obruta cladibus, 43) aut illecebris corrupta, tradiderat.

CAPVT

38) *Academia* locus Athenis, in quo a Philosophis iuuenes docebantur. J. 39) Vestes laceras. J. 40) Abegit a se, et cum ea simul priorem modestiam, uitaeque probitatem. B. 41) De quo Curtius libr. IV. cap. I. seq. J. 42) Corrumpunt, ac plane in peius mutant. B. *Enecari* interdum idem, quod *opprimi*, *perdi*. Sic Columella de R. P. libr. XI. cap. III. *Rutam, ne enecetur, differre oportet in apricum.* 43) Calamitatibus, rebus aduersis. J.

1) Veram,

CAPVT XIII.

Diuersos affectus esse tyrannorum et legitimorum principum, rursus regum, qui successionis iure, et eorum, qui suffragiis, ad regnum perueniunt. De procerum, qui apud principes gratiosi sunt, ingenio.

POpuli, qui in neminem ius regnandi contulerunt, licet ab omni nomine seruitutis abhorreant, tamen sinceram 1) libertatem non habent. Magistratibus enim opus est, quibus ipsi se tradant, uim publicam, 2) quam toti genti inesse gloriantur, in paucissimis hominibus 3) adoraturi. Adeo illic etiam, ubi omnes regnare existimes, 4) magna pars seruit, arcana rerum lege 5) ita nexus, et seriem, uniuersi 6) dispensante, ut ad diuinitatis imaginem unius capitis neruis multa membra temperentur. 7) Paulo illustrius in optimatum imperio 8) elucet haec dominandi uis, utique paucos 9) amans, maxime autem in regno, ubi omnia unus potest. 10) Illa autem

1 2 3 4

1) Veram, plenam, perfectam. J. 2) Potestatem administrandi imperii, dicendi iuris, irrogandi poenas. B. 3) Qui magistratum gerunt. J. 4) In Democratia. B. 5) Natura. J. 6) Orbis imperii. J. 7) Imperio unius magistratus, qui quasi caput populi est, in quo omnium reipublicae neruorum principia continentur. Vt enim neruis membra corporis, sic consiliis magistratus ciues reguntur. B. 8) In Aristocratia. J. 9) Imperii socios. J. 10) Princeps solus habet imperium. J.

autem potentiae magnitudo, cui numen arcana ui 11) mortales subesse imperauit, non in illorum gratiam, qui ad hoc fastigium legerentur, instituta est, sed in eorum, qui parerent. Itaque, uel regum libidine 12) ad uoluptatem et ambitum suae dignitatis utilitatem corrumpente, 13) uel ignoratione populi sua commoda non semper capientis, 14) regium nomen saepe inuidia afflictum, saepe in uariis regionibus ingenti clade euersum est, ac deinde restitutum. Respublicae, quotquot olim uiguerunt, primum reges habuêre, quibus expulsis, et per uerae libertatis imperitiam deuotis, 15) successit aut coecae 16) popularitatis imperium, aut permissa proceribus potentia, 17) id est, multiplex pro unico, 18) quod expulerant, regnum. Ac ut membra, quae uiolentia 19) de naturali sede dimouit, non nisi per uiolentiam in articulos suos redeunt, ita prouinciae, quae hoc modo ab optimo genere gubernationis 20) diuerterant, prius erro-

11) Durch einen geheimen innerlichen Zug, oder Trieb. B. 12) Propensione, inclinatione. B. 13) Wenn Könige durch Wollust und Herrschafft ihrer Gewalt und Würde mißbrauchen. B. 14) Non semper intelligentis, quid prosit cibi. B. 15) Cum execratione eiectis. B. 16) Imperitae plebis imperium, Democratia. B. 17) Aristocratia. B. 18) Inter multos diuisum, multis commissum, ut communi consilio administraretur, regimen. J. 19) Actio aliqua uiolentior. B. 20) Principatu, seu imperio regio. B.

21) Haben

errorem multis cladibus expiarunt, 21) quam antiquae, et a se proiectae, rectitudini 22) redderentur. Quippe in illis rebuspublicis ciues, multo ambitu 23) prouecti, siue armis suum nomen inclytum fecerant, siue plebis errore 24) nimis amplis, aut diuturnis, magistratibus assueuerant, saepe occupatae reipublicae uires 25) ad se traxere; regesque se dixere. Sed necessaria in nouis, omniumque odio flagrantibus, rebus atrocitate terribiles, 25*) scelere 26) quaesitum imperium adeo foedauerunt, ut peius plerique populi de regibus inde sentirent, nomenque tyranni, quod olim insigne regnantibus, 27) in publicam infamiam, odiumque, concederet. Ceterum in eos affectus inspecturus, quos regibus fortuna sui fastigii suspirat, 28) non sub uno uelut fato omnium regum purpuram 29) cogere 30) debet. Diuersae ad

8 9 10 11

21) Haben weiblich büssen, und davor leiden müssen, ehe sie &c. 22) Imperio recto, et reipublicae maxime proficuo. B. 23) Honorum et dominandi cupiditate elati. B. 24) Durch ein Versehen des Volcks. J. 25) Tracto in suas partes exercitu, in quo uires consistunt reipublicae. Quod *Caesar, Marius, Sulla, Pompeius, Augustus*, reliqui, fecerunt. B. 25*) Da sie sich nothwendig in einem neuerlichen, und iederman verhaßten, Unternehmen durch einiges hartes Verfahren fürchterlich machen musten. 26) Illa ipsa atrocitate, caedibus, suppliciis, exiliis ciuium. 27) Commune omnibus principibus, et per se laudabile erat. J. 28) Indit in animum, einbläſſet. J. 29) Dignitatem regiam, cuius index est purpura. B. 30) Non debet existimare, omnium regum eosdem esse

ad idem fastigium uiae non unam omnibus mentem iniiciunt, seque longe aliis consiliis regere solent, qui nouas habenas in rudem adhuc eiusmodi imperii populum moliuntur, 31) quam qui iam assuefactis gentibus tuto, et per ipsarum uota, regnant. 32) Rursus alius sensus est hominis sceptrum per suffragia adepti, ut in Pannonibus, 33) Sarmatisque 34) fit, et ipso nomine Romani imperii, 35) alius paternas atque auitas opes tenentis cum haereditate imperandi. 36) Noua regna, nec constantia populorum, nec adhuc uetustate, inolita, 37) principum suspicionibus assidue perurunt. 38) Adulari illi 39) ultimae sorti, 40) timere magnates, maxime cum timeri se putant, reputare assidue, nondum constitutas res sub ipso fortunae motu posse quam condi, tam facile euerti.

esse affectus animi. J. 31) Qui populo nondum assueto eiusmodi dominationi imperitare incipiunt. B. 32) Sic Cicero in Verrem Act. II. *Timarchidem fugitiuum omnibus oppidis per triennium scitote regnasse.* 33) In quibus quippe rex tum adhuc, quum haec Barclaius scriberet, eligi solebat. Quod secus iam fit, postquam, armorum iure, ad Austriacos illud regnum pertractum est. J. 34) Polonis, quorum regnum adhuc electitium est. J. 35) In quo ab Electoribus imperator solet eligi. B. 36) Eius principis, qui regnum haereditarium habet. J. 37) Nondum firmata aut constanti fide populi, aut temporis diuturnitate. *Inolitus* proprie est, fest eingewachsen, eingewurzelt, bekleben. J. 38) Animos, machen stets unruhig und argwöhnisch. B. 39) Plebi infimae. B. 40) Noui tyranni. J.

41) Tam

uerti. 41) Neque modo his cogitationibus inquietari, 42) quos ad purpuram occupatae tyrannidis nefas prouexit, 43) sed et quibus insuetae regio nomini, atque imperio, gentes bono iure traduntur. Acrior tamen in tyrannos 44) hic pauor, quod, siue rempublicam oppresserint, uindices libertatis optimates timeant, quos antea sibi pares aegre seruire non dubitant, 45) siue in regnum inuaserint, 46) iis expulsis, quibus illud debebatur, 47) populum in ueteres dominos pronum assiduae cogitationis molestia sibi fingant. 48) Itaque nec amicis satis fidi sunt, quod, ad notitiam consiliorum admoti, sciant quoque, a quo latere 49) sua tyrannis peti possit, et laedi, et fidem in nemine expectant, quam ipsi uiolârint. 50) Palam tamen, et ex composito, 51) subornata 52) beneuolentiae materia, integritatis famam, amoris-

14 15 16 17

41) Tam facile posse euerti, quam facile sunt constitutae. B. 42) Solent ii. J. 43) Die unrechtmäßiger Weise zur Regierung kommen. J. 44) Qui scelere ac perfidia ad regnum peruenerunt. J. 45) Können leicht ermessen, daß sie mit gutem Willen nicht unterthan sind. B. 46) Vi illud occupauerint. J. 47) Denen es von GOttes und Rechts wegen gehöret. J. 48) Sie sorgen stets, es möchte das Volck seines vorigen Herrns Parthey halten. J. 49) A qua parte impugnari possit tyranni huius imperium, wo man ihm am ehesten und leichtesten beykommen könne. B. 50) Neminem sibi putant certiorem fidem seruaturum, quam ipsi seruarunt domino suo. J. 51) Per animi sui dissimulationem. B. 52) Dum uolunt sibi dari occasionem comprobandae beneuolentiae. J.

 53) Sunt

amorisque in rempublicam, ambiunt, in egenos liberalitatis effusae, 53) ultores uitiorum, quorum ipsi exemplum fecerant, legum denique optimarum, onerumque publicorum, ad ciuitatum ornamenta, uel auctores, 54) uel uindices, 55) ita praesentem inuidiam, et apud posteros infamiam, amolituri.

18 Hoc modo tyrannus ut plurimum sortis suae, non ingenii, uitio peccat, 56) aut necessitate probus est. Illius animus immodice austerus, et blandus intuitus, erectus 57) ad omnia, praesertim quae formidat, sincerae uoluptatis ignarus, cuius spe diducitur, uano decore 58) atroces molestias 59) permulcens, uelut fuco, et ipse sibi imponens. 60)

19 At iustus rex, 61) seu comitiis, 62) seu sorte nascendi, admotus imperio, ipsa maiestatis conscientia elatus, 63) minus 64) in ignobiles metus, 65) aut scelesta remedia, demitti 66) consueuit, etiamsi turbulentum forte tempus, et populi nanciscitur insaniam, 67) ceteraque, quae tyrannus semper timet.

53) Sunt. J. 54) Qui ipsi imponunt. J. 55) Reparatores, instauratores. J. 56) Sein Zustand, nicht sein Naturel, treibet ihn darzu. J. 57) Attentus, intentus, quales sunt, qui in specula constituti sunt. B. 58) Externo splendore ac pompa. J. 59) Formidinem, suspiciones, curas, solicitudines. 60) Se ipsum fallens. J. 61) Qui non ui, sed legitimo modo, peruenit ad imperium. B. 62) Per electionem, quae fit in comitiis. B. 63) Dum se legitimam habere maiestatem scit. J. 64) Non facile. J. 65) Quales tyrannorum animi sentiunt. B. 66) Se abiicere, aut demittere. J. 67) Seditionem, quae forte ex-

met. Et hi quidem, qui suffragio 68) debent fortunam principatus, in sua familia non haesuram, 69) adhuc aliquo modo priuati, 70) nempe qua eos posterorum cura tangit, publica commoda 71) non uidentur tam uera, totaque, diligentia 72) procurare, quam qui suum iam a maioribus regnum etiam nepotibus adornant. 73) Itaque illas curas, quae populo debentur, 74) priuatis suorum affectibus impendunt, 75) excusabili pietate, modo partita 76) mens se utrinque respiciat, ita cognationis 77) memor, ne obliuiscatur et regni. 78) Quod si aliquem forte ex suis 79) spe, uotisque, in successionem regni destinant, 80) tunc pretio, 81) et adulatione, emenda suffragia, tunc omittenda uis, et ueluti supercilium 82) maiestatis. Ita seruiet per occultam solicitudinem animus iis ipsis, a quibus publicae uenerationis cultum accipiet. In has suae familiae curas saepe periit absumta eorum sedulitas, qui

20 21 22 23

excitatur a plebe insana. B. 68) Eligentium. J. 69) Permansuram, perduraturam. J. 70) Sind in so weit als priuat-Personen anzusehen, in so ferne sie für ihre Nachkommen zu sorgen haben. J. 71) Reipublicae felicitatem. B. 72) So vollkommen aufrichtig. 73) Ita comparant, ut et ipsi post mortem ipsorum regnare possint. J. 74) Quae impendi debent ad salutem populi. B. 75) In augendas utilitates suorum conferunt. 76) Diuisa inter amorem familiae ac ciuium. J. 77) Familiae, liberorum. J. 78) Salutis publicae, imperii. J. 79) Filiis. J. 80) Gerne zum Nachfolger haben möchten. 81) Pecunia. J. 82) Seueritas. J.

qui publicis antea uirtutibus imperare meruerant. 83) Nonnunquam et, in peiora rapti, 84) suos mores corruperunt, ueteris odii, aut aemulationis, memoriam exercentes, cum scilicet, quos iniquos ante experti sint, aut quorum prona ad regnum suffragia non habuerint, 85) ex animo minus delent, nouaque potentia, et seipsam nondum capiens, 86) in ultionem intumescit.

24 Quod si nulla ex his aegritudine laborant, 87) illos tamen ut plurimum solicitat magna, ac memorabilia, audendi cupiditas, ut per ingentes illas res sibi, suisque temporibus, apud posteros nobilitatem 88) dent.

25 Tam hi autem impetus 89) incommodi publicis rebus, quam utiles, esse possunt. Nam, ut in pomis, baccisque, coacta, et praeter assueti temporis legem, maturitas insolentia 90) quidem rei iucunda est, ceterum ipsae arbores, medicamine, 91) aut admoto aestu, 92) praecipientes 93) maturitatis tempus, hoc edito

83) Auch die sonst löblichsten Regenten haben endlich alle ihre Sorge auf das Interesse ihrer Familie gerichtet. 84) Ad uitia, et in iniurias inferendas facti, procliues. J. 85) Qui cupiditatibus ipsorum antea aduersi fuerunt. B. 86) Licet in ordinem nondum sit composita, aut satis confirmata. J. 87) Si affectibus eiusmodi, de quibus egi hactenus, corrupti non sint. B. 88) Nobile ac perpetuum nomen, famam, gloriam. J. 89) Ad comparandam sibi famam ingentem. J. 90) Weil es etwas ungewöhnliches ist. J. 91) Quo fructus propellitur ad insolitam maturitatem. J. 92) Igni. J. 93) Mit Gewalt treibende, und vor der Zeit reiffende. B.

94) Fru-

edito spectaculo, 94) marcescunt, ita publicis rebus, et praesertim grauioribus, quidam ordo dictus est, quem qui peruertunt, salutem prouinciarum uidentur enecare. Nihilominus reges, qui per comitia 95) id nomen adepti sunt, dum aeterni nominis ambitione flagrant, 96) aut temere externam militiam, aut intra patriae uiscera 97) nouas res esse molitos 98) omni aetate conspexeris, ex sua audacia, et periculis suorum, famam comparaturos, forte etiam aestimantes. Pauci cum Polonorum rege, Stephano Battorio, 99) quid agant, non ex se, sed ex salute patriae, metiuntur. Extat sententia illius efficax ad tanti animi imaginem: 100) Efficiam uero, dicebat, ut intelligat orbis, quam 1) praestet rex suae uirtutis merito in tantum fastigium a uolentibus prouectus 2) iis regibus, quos, inuitis populis, ius successionis obtrudit. 3) Reges autem, in quos uerissime 4) hoc summae maiestatis nomen cadit,

26 27 28

94) Fructus praematuri. J. 95) Per electionem. J. 96) Dum laudem apud posteros assequi conantur. B. 97) In ipso regno suo, domi. B. 98) Cum exteris populis excitasse bellum, ac turbas ciuiles. B. 99) Qui ab A. C. cIↃ IↃ LXXIV. usque ad A. C. cIↃ IↃ LXXXVI. Polonis imperauit magna prudentia et aequitatis laude, acquisita Liuonia, domitis Cosaccis, uictis Russis, Dantiscanis ad obsequium redactis, constitutis tribunalibus prouincialibus, insignis. 100) Quae imaginem istius magni animi, quem rex habebat, accurate repraesentat. J. 1) Quantum. J. 2) Consensu ciuium omnium electus. B. 3) Den Erb-Königen. J. 4) Recht eigentlich. J.

cadit, perpetuam potentiam, quam a parentibus acceperunt, in stirpem 5) transmissuri, iam non suffragiis populorum obnoxii, a quibus olim omnia habuere, longe alio genio uidentur ad regnandum instituti. 29 Sed hanc mentem illorum, seipsam uni numini debentem, 6) explorare, fortassis sacrilegae sapientiae 7) esset, neque fas nobis deprehendere 8) illos motus, quos ad gubernationem orbis, et mutationem rerum, ac praecipua humani generis fata, illis diuina uis ingenerat. 30 Quaerant licet curiosi, an sit utilius, reges a puero in sceptra uenire, 9) et huic magnitudini assuescere, tanquam simul secum natae, quam sub paterno, cognatoue, imperio adolescere, tantae demum fortunae haereditatem adituros? num pacati, nec quidquam detrectantis, populi obsequium frangat mollitie regum animos tam secura potestate luxuriantes, 10) an potius ille amor ciuibus regem, ueluti patrem familias, charissimorum domesticorum 11) officiis concilietr? Denique 12) si, auersis ciuium animis, bello occupatus fuerit legitimus dominatus, utrum post uictoriam princeps odio, contemtuque, grassaturus 13) uideatur, an uero experta pericula,

5) Ad posteros. J. 6) Quae a solo Deo prouenit. J. 7) Quae uiolaret rem sacram, maiestatem principis. B. 8) Accurate notare et assequi illos affectus. J. 9) Imperio admoueri, et arte regnandi imbui. J. 10) Ad uitia inclinantes, eaque exercentes. J. 11) Aulicorum ministrorum et consiliariorum opera. 12) Quaerant curiosi. J. 13) In ciues. J.

14) Jam

cula, 14) nec aliter, quam grauius, reditura, cum ad alternam placendi sollicitudinem deductura sint? 15) Vtrinque argumenta, exemplaque, non deerunt, quae per uicissitudines mortalium rerum, 16) quanquam sub iisdem saepe causis, non eosdem tamen exitus sortita sunt. Sed frustra est haec numinis consilia explorare. Sit a curiosis cogitationibus intactum regum culmen, 17) ac, ut arcana in sacris uetustatis, 18) non nisi ad adorationem suspiciatur. Nam optare bonos principes pietas est, damnare etiam nocentes religio. 19) Ac cum praeterea non tam ipsi se regant, quam ducentibus fatis permittant, quae per illorum affectus 20) imperiorum inclinationes, 21) et incrementa, constituunt, omnis ars atque prudentia inspicientium in eorum genium, et de illo coniicientium, saepissime fallit. Primus ab hoc summo fastigio gradus est optimatum, tam horum, in 22) quos diuisis regni curis principes ac-

31

32

33

14) Jam exantlata et superata, nec, nisi grauiori cum calamitate, reditura. J. 15) Ita ut princeps de populi, populus de principis, amore ac beneuolentia solicitus sit retinenda. B. 16) Bey abwechselnden Glücks- und Unglücks-Fällen. J. 17) In regiae dominationis arcana nefas sit nobis curiosius inquirere. J. 18) Arcana in sacris Bacchi maxime, quae cistulae inclusa in Orgiis circumferebantur, et occulta, seu tecta, adorabantur. B. 19) Ist eine Gewissens-Sache. 20) Vel bonos, uel malos. J. 21) Abnahme, Neigung zum Falle. J. 22) Inter quos. J.

23) Auf

acquiescunt, 23) quam eorum, qui summa, dulcique, amicitia eorundem principum animis in-
34 haerent. 24) Per utrosque, ueluti ostia fluminum ad ingens pelagus pertinentia, 25) uota ci-
35 uium, spesque, feruntur. At ipsi, 26) diuersis rationibus ad magna producti, ne iisdem quidem studiis 27) nituntur. Illis igitur, qui flore aetatis, uel generis sorte, 28) aut uiuendi, dicendique, comitate, se eximie principibus commendarunt, institutus ad placendum animus esse solet, quem 29) scilicet, propriis affectibus nega-
36 tum, ex domini ingenio comparant. Mirum quidem, artisque plenissimum, hoc genus seruitutis, 30) uilem, demissumque animum interdum adumbrans, 31) nunc procax, liberumque, ingenium. Interdum uoluptatem consectari, iocis, ludisque incumbere, foecundissimi laboris instar est. 32) Etiam supercilio 33) in dominos uti, et paene regnare, modica tamen, nec longa, con-

23) Auf die sie sich verlassen, und weiter vor nichts sorgen. B. 24) Vulgo dicti *Mignons*, *Fauoriten*, Liebslinge. B. 25) Die bis ins grosse Welt-Meer gehen. 26) Optimates. J. 27) Quibus confirment sibi principum beneuolentiam. J. 28) Nobilitate. J. 29) Eum placendi animum, quem ex propriis affectibus, si illos uelint sequi, aut ex ingenio proprio, non habent, acquirunt tamen, dum sese accommodant ad ingenium principis, et ei adulantur. J. 30) Adulationis. B. 31) Humilem et abiectum animum interdum simulans, repraesentans. B. 32) Magnam adulantibus affert utilitatem. B. 33) Arrog ana aliqua. J.

34) Ad

contumacia, principes haud raro accendit, 34) quam amare uolentes, tam amari. Quippe proceres in tam altum, lubricumque, 35) producti, si dominum mollis 36) animi esse cognouerint, nec diu earundem uoluptatum consuetudinem ferentis, 37) parce suos aspectus, iocosque, aut quicquid in ipsis illi placet, indulgent, ita dispensante prudentia, ut amor, saepe, et per interualla, incitatus, nec fastidium sui faciat, nec torpore, aut obliuione, deleatur. Quod si princeps facilis quidem sit in diuersos affectus, amicosque, transire, sed, quocunque se applicet, ut breui, ita coeca, 38) et uehementi, amicitia incumbat, qui ab eo amantur, memores, inundari se altissimo aestu, 39) sed in suum Oceanum stata mutatione redituro, 40) quam auidissimis pectoribus de illa felicitate bibunt. 41) Neque enim lassare hunc amorem flagitatis muneribus timent, qui etiam, nisi tempestiua celeritate excipitur, ut uina, aetatem non ferentia, inutili ueterno consenescit. 42) Longe alia ratio cum principibus ineunda, qui amoris torrente non perditi, 43) illi suauitati,

37

38

39

qua

34) Ad amorem, uel solicitudinem. J. 35) In locum periculosum, ex quo facilis lapsus est. B. 36) Inconstantis. B. 37) Inconstans sit in amore. J. 38) Inconsulta, imprudenti. B. 39) Maxima et effusissima gratia principis. B. 40) Quae facile possit recedere ab homine amato. J. 41) Dum sibi aliquid donari petunt. J. 42) Debilitatur, deficit, desinit. J. 43) Qui non patiuntur se abripi ab amore coeco et immoderato. B.

44) Pru-

qua ad amandum impelluntur, consilium 44) quoque addunt. Nam haec uera, et, si mereris, perpetua beneuolentia, ut nunquam omnia, ita semper aliquid, poterit, 45) nec tam spolianda illa arbor, 46) quam carpenda cum delectu, scilicet in prouentum reditura. Igitur eiusmodi dominis gratiosi optimates 47) dare se totos solent, nec unquam in amando maiestatem dediscentes mitigare obsequio, ius libertatis in loquendo, aut monendo, uerecunde usurpare, saepius meminisse, hos esse principes, quam, se amicos. 48) Iis 49) autem ut est prima et assidua cura locum, quem propitiis Gratiis 50) obtinuerunt, semper insistere, 51) ita proxima solicitudo opes interim cumulare, praefecturas, aut perennes 52) inire Magistratus, ut, si a tanto apice 53) excidant, saltem felix pristinae potentiae monumentum 54) ad reliquae uitae securitatem duret. Qui uero, uel suorum 55) immemores, uel fortunae confisi, illas opes, et tam splendidae amicitiae quaestum, nihil parcente 56) luxu, aut in-

40

41

42

43

44) Prudentiam. J. 45) Tibi acquirere. J. 46) Beneuolentia principis. B. 47) Qui fauore principis fruuntur. J. 48) Qui polleant eius gratia. J. 49) Gratiosis illis optimatibus. J. 50) Per Dei, principisque, fauorem. 51) *Insistere uiam* Terent. Eunuch. Act. II. Scen. III. v. 3. et Plautus Milit. Glor. Act. III. Scen. III. v 55. *insistere negotium*, et Casin. Act. IV. Scen. IV. v. 20. *insistere plantam.* 52) Die auf Lebens-Zeit währen. J. 53) Fauoris culmine. J. 54) Collectae uidelicet opes. 55) Suae familiae. J. 56) Omnia dissipante. J.

57) Per

incuria, 57) consumunt, dignissimos putes, qui intempestiuum tandem ludum 58) in egena senectute inutili poenitentia damnent. Est et cautio proceribus illis ingens, et quae saepe negligentes peruertit, non se domino anteferre 59) in rebus utique, quibus ipse excellere aut credit, aut contendit. 60) Subtilitatis gloriam amat, eloquentiae, fortitudinis, uenaticae artis, militaris peritiae. Non uereatur 61) concedere 62) etiam, qui sentit se uictorem, ne princeps in aemulationem exardeat, 63) quae amicitiam extinguere solet, et praeterea peruicacibus 64) odiis foede saeuire. Saepe enim non leni, modestaque, ambitione, ac nec pro materia, 65) occupatus principum animus eiusmodi gloriae cupiditatibus incumbit, doletque a palma excidere. 66) Nec est aliud, quo certius sibi dominorum animos 67) purpurati isti 68) parent, 69) quam si eos mirari assimulent, sed cum arte, 70) et quae fidem inueniat. Non enim iisdem adulationibus omnes patent.

44 45 46 47

57) Per negligentiam rei familiaris. J. 58) Luxum et ludicram opum consumtionem. B. 59) Dictis factisque. B. 60) Cupit. J. 61) Aulicus. J. 62) nachzugeben, simulare se inferiorem, tametsi sciat, se antecellere. B. 63) Daß der Herr nicht jaloux werde. B. 64) Constantibus et maxime noxiis. B. 65) Quae saepe digna non est, cui princeps tantum studium impendat. J. 66) Amittere uictoriam. J. 67) Amorem. J. 68) Aulici. J. 69) Concilient. J. 70) Prudenter, ohne daß man den Betrug mercke. J.

71) Non

patent. 71) Vt 72) quisque principum aut sibi maxime uirtutis est conscius, aut uana credulitate elatus, potissimum iis blandimentis decipi amat, aut potest, tot omnium uotis ad placendum, laudandumque, coëuntibus, 73) expugnantibusque uerecundiam de se magna credendi. 74)
48 Nec minor ars extorquendae 75) beneuolentiae est amoris simulatio, quadam Venere 76) insinuante officiosam gratiam, 77) et pares affectus
49 reposcente. Adhuc uiuit, adhuc tantae fortunae praemiis incumbit, 78) qui incipientem domini charitatem eiusmodi casu felicissime fouit. 79) Princeps, cum equo in itinere prolapsus, afflicto latere febriculae horrore tentabatur. Ipse tristi, perculsoque, ut uidebatur, uultu tota nocte insomnis astitit. Siue ars, 80) siue pietas 81) fuit, ita domini animum permulsit, 82) ut nemo deinde

71) Non habent omnes principes fidem omnibus adulationibus. *Patere* est *exponere se ictibus aduersariorum*, sich bloß geben. Cuius contrarium est *Latus tegere*, sich wohl in Acht nehmen, daß einem kein Stoß beygebracht werde. Vtrumque ex arte gladiatoria petitum. B. 72) Prout, in so weit. J. 73) Quum plures conspirent in id, ut principis gratiam laudando consequantur. J. 74) Dum subigitur animus principis, qui noluerat ex uerecundia de se credere magna. J. 75) A principe. J. 76) Singulari quadam uenustate. B. 77) Gratiam officii plenam. B. 78) Adhuc fruitur praemiis istis, quae ex gratia principis consecutus est. B. 79) Auxit in dies, et sibi conseruauit. J. 80) Simulatio, eine Politique. J. 81) Amor uerus erga principem. J. 82) Clementem erga se reddidit. J.

83) Po-

deinde gratiosior haberetur. Nec dixeris, eiusmodi felicitatis arbitrium, 83) qua, tot ueluti riualibus summas illas amicitias ambientibus, 84) pauci quidam suis uotis potiuntur, uni fortunae 85) credi. Nam ut illa 86) sua sponte non paucos principibus conciliat, ita multi, artificio et calliditate destituti, de tanto fastigio solent excidere. Vtique fortunae interdum est ad haec culmina, 87) quos placet, subuehere, plerumque autem prudentiae in ea felicitate positos posse seruare. Ideo autem formidolosior res est ab hoc gradu prolabi, quia, ad tantae amicitiae sacramentum 88) admissi, uix possunt ab eo uestigio, 89) nisi in odium, aut certe fastidium, recidere. Non tam quippe aboleri amor solet, quam contrariis affectibus marcescere. 90) Hi uero optimates, per quos princeps praecipua momenta

50 51 52 53

83) Potestatem. B. 84) Daß so viele mit der größten Eyfersucht nach des Herrn Gnade streben. 85) Es kömmet gewiß nicht allein auf das Glücke an. J. 86) Fortuna. J. 87) Ad gratiam principis. B. 88) Taciti dictio est *in sacramento esse*, *sacramento Caesarum imbui*, Hist. libr. I. cap. V. et libr. II. cap. LXXXI. Videtur tamen hic uox *sacramenti* pro *re sacra* usurpari, qualis erat pecunia, quae coenae loco data in sacra publica impendebatur, teste Festo de uerb. signif. uel potius ea notione, qua a Tertulliano, Hieronymo, Fulgentio, aliis priscis Christianorum doctoribus, accepta est, ut *mysterium*, et *sacrosanctum aliquod arcanum*, uel *initium* significet. 89) Fastigio gratiae principis. J. 90) Verschwindet nach und nach, und verliehret ihre Kräffte. J.

ta 91) reipublicae procurat, quibus, externas res, 92) atque ciuiles, 93) credens, in arcanis consiliis potissimum fidem habet, dignitatis suae neruos longe solent in alios concentus temperare, 94) scilicet ad se sic trahere, ac propemodum suas facere, altas illas, et salutis omnium, curas, ut non tam republica egeant, quam suis
54 officiis deinde respublica. 95) Hoc autem assequuntur assiduo in haec negotia studio, ceterorumque, ac nonnunquam ipsorum principum, ingeniis ab intima illarum rerum cognitione,
55 quam maxime possunt, exclusis. 96) Nam tunc quidem tutissime omnia possunt, cum principes suarum rerum ignoratione, et credulitate in
56 ipsos, 97) laborant. Sed, ignari suae famae, 98) ueras uoces non saepius, 99) quam ipsi reges, exaudiunt. Non peculatus, 200) non superbiae inuidiam, non cetera facinora, si quorum infamia

91) Negotia grauiora. B. 92) Negotia et commercia cum exteris gentibus. B. 93) Einheimische, inländische Affaires. 94) Wissen ihre Sayten anders zu stimmen, longe aliter suas rationes comparant. B. 95) Das gemeine Wesen kan ihrer nicht entbehren sie machen sich Necessaires. 96) Sie lassen grosse Herren nicht hinter ihre Sachen kommen, nicht in die Karte gucken. J. 97) Ministros suos, wenn sie sich gantz um die Staats-Sachen nicht bekümmern, und ihren Räthen allzuviel trauen. B. 98) Quum nesciant, quid de se homines loquantur. J. 99) Eben so selten. J. 200) Peculatus crimen est, quo quis pecunias publicas per fraudem ad se trahit, *Maluersation*. B.

1) Si

mia graues 1) sunt, licet publica indignatione iactata, 2) ante de suis penetralibus emanasse cognoscunt, quam, ipso pondere 3) obruti, simul se esse inuisos, et castigari, 4) intelligant. Vultus ipsis 5) ut plurimum ad grauitatem compositi, non promiscui accessus, 6) breuia alloquia, taediique, aut maiestatis, specie uibrantia. 7) Inter hos pauci, nec negotiis confusos, nec marcentes superbia uultus 8) seruant, digni hi quidem laude, sed nec ceteri accusandi, qui mores ex dignitate instituunt, et fortunae suae accedunt. 9) Quippe necessaria quoque interdum est sublimis haec maiestas, et de populi commercio excedens, 10) in illis utique hominibus, per quos reges praecipua suae potestatis momenta 11) exequuntur, cum maxime haec aditus, loquendique, ambitiosa difficultas 12) reue-

57

58

59

1) Si oppressi sunt, et grauati, quorundam facinorum turpi insimulatione. J. 2) Licet uulgus de his sceleribus cum indignatione loquatur. J. 3) Ipsa ui et magnitudine infamiae oppressi. B. 4) Puniri a principe. J. 5) Primariis reipublicae ministris. J. 6) Sie geben nicht iederman Audienz. J. 7) Grauitatis in sermone et gestibus, sie fertigen einen kurtz ab, und zeigen entweder einen Verdruß in ihrer Antwort, oder eine besondere Grandezza. J. 8) Die nicht wegen überhäuffter Geschäffte immer finster, oder hochmüthig aussehen. B. 9) Pares se fortunae suae exhibent. B. 10) Sie müssen bisweilen etwas ernsthafft thun, und sich nicht gemein machen. J. 11) Die wichtigsten Staats-Sachen, maxima regni negotia. B. 12) Wenn sie schwerlich Audienz

cadit, perpetuam potentiam, quam a parentibus acceperunt, in stirpem 5) transmissuri, iam non suffragiis populorum obnoxii, a quibus olim omnia habuere, longe alio genio uidentur ad regnandum instituti. Sed hanc mentem illorum, seipsam uni numini debentem, 6) explorare, fortassis sacrilegae sapientiae 7) esset, neque fas nobis deprehendere 8) illos motus, quos ad gubernationem orbis, et mutationem rerum, ac praecipua humani generis fata, illis diuina uis ingenerat. Quaerant licet curiosi, an sit utilius, reges a puero in sceptra uenire, 9) et huic magnitudini assuescere, tanquam simul secum natae, quam sub paterno, cognatoue, imperio adolescere, tantae demum fortunae haereditatem adituros? num pacati, nec quidquam detrectantis, populi obsequium frangat mollitie regum animos tam secura potestate luxuriantes, 10) an potius ille amor ciuibus regem, ueluti patrem familias, charissimorum domesticorum 11) officiis concilliet? Denique 12) si, auersis ciuium animis, bello occupatus fuerit legitimus dominatus, utrum post uictoriam princeps odio, contemtuque, grassaturus 13) uideatur, an uero experta pericula,

5) Ad posteros. J. 6) Quae a solo Deo prouenit. J. 7) Quae uiolaret rem sacram, maiestatem principis. B. 8) Accurate notare et assequi illos affectus. J. 9) Imperio admoueri, et arte regnandi imbui. J. 10) Ad uitia inclinantes, eaque exercentes. J. 11) Aulicorum ministrorum et consiliariorum opera. 12) Quaerant curiosi. J. 13) In ciues. J.

14) Jam

cula, 14) nec aliter, quam grauius, reditura, cum ad alternam placendi sollicitudinem deductura sint? 15) Vtrinque argumenta, exemplaque, non deerunt, quae per uicissitudines mortalium rerum, 16) quanquam sub iisdem saepe causis, non eosdem tamen exitus sortita sunt. Sed frustra est haec numinis consilia explorare. Sit a curiosis cogitationibus intactum regum culmen, 17) ac, ut arcana in sacris uetustatis, 18) non nisi ad adorationem suspiciatur. Nam optare bonos principes pietas est, damnare etiam nocentes religio. 19) Ac cum praeterea non tam ipsi se regant, quam ducentibus fatis permittant, quae per illorum affectus 20) imperiorum inclinationes, 21) et incrementa, constituunt, omnis ars atque prudentia inspicientium in eorum genium, et de illo coniicientium, saepissime fallit. Primus ab hoc summo fastigio gradus est optimatum, tam horum, in 22) quos diuisis regni curis principes ac-

14) Jam exantlata et superata, nec, nisi grauiori cum calamitate, reditura. J. 15) Ita ut princeps de populi, populus de principis, amore ac beneuolentia solicitus sit retinenda. B. 16) Bey abwechselnden Glücks- und Unglücks-Fällen. J. 17) In regiae dominationis arcana nefas sit nobis curiosius inquirere. J. 18) Arcana in sacris Bacchi maxime, quae cistulae inclusa in Orgiis circumferebantur, et occulta, seu tecta, adorabantur. B. 19) Ist eine Gewissens-Sache. 20) Vel bonos, uel malos. J. 21) Abnahme, Neigung zum Falle. J. 22) Inter quos. J.

23) Auf

acquiescunt, 23) quam eorum, qui summa, dulcique, amicitia eorundem principum animis in-
34 haerent. 24) Per utrosque, ueluti ostia fluminum ad ingens pelagus pertinentia, 25) uota ci-
35 uium, spesque, feruntur. At ipsi, 26) diuersis rationibus ad magna producti, ne iisdem quidem studiis 27) nituntur. Illis igitur, qui flore aetatis, uel generis sorte, 28) aut uiuendi, dicendique, comitate, se eximie principibus commendarunt, institutus ad placendum animus esse solet, quem 29) scilicet, propriis affectibus nega-
36 tum, ex domini ingenio comparant. Mirum quidem, artisque plenissimum, hoc genus seruitutis, 30) uilem, demissumque animum interdum adumbrans, 31) nunc procax, liberumque, ingenium. Interdum uoluptatem consectari, iocis, ludisque incumbere, foecundissimi laboris instar est. 32) Etiam supercilio 33) in dominos uti, et paene regnare, modica tamen, nec longa, con-

23) Auf die sie sich verlassen, und weiter vor nichts sorgen. B. 24) Vulgo dicti *Mignons*, *Favoriten*, Liebslinge. B. 25) Die bis ins grosse Welt-Meer gehen. 26) Optimates. J. 27) Quibus confirment sibi principum beneuolentiam. J. 28) Nobilitate. J. 29) Eum placendi animum, quem ex propriis affectibus, si illos uelint sequi, aut ex ingenio proprio, non habent, acquirunt tamen, dum sese accommodant ad ingenium principis, et ei adulantur. J. 30) Adulationis. B. 31) Humilem et abiectum animum interdum simulans, repraesentans. B. 32) Magnam adulantibus affert utilitatem. B. 33) Arrogantia aliqua. J.

34) Ad

contumacia, principes haud raro accendit, 34) quam amare uolentes, tam amari. Quippe proceres in tam altum, lubricumque, 35) producti, si dominum mollis 36) animi esse cognouerint, nec diu earundem uoluptatum consuetudinem ferentis, 37) parce suos aspectus, iocosque, aut quicquid in ipsis illi placet, indulgent, ita dispensante prudentia, ut amor, saepe, et per interualla, incitatus, nec fastidium sui faciat, nec torpore, aut obliuione, deleatur. Quod si princeps facilis quidem sit in diuersos affectus, amicosque, transire, sed, quocunque se applicet, ut breui, ita coeca, 38) et uehementi, amicitia incumbat, qui ab eo amantur, memores, inundari se altissimo aestu, 39) sed in suum Oceanum stata mutatione redituro, 40) quam auidissimis pectoribus de illa felicitate bibunt. 41) Neque enim lassare hunc amorem flagitatis muneribus timent, qui etiam, nisi tempestiua celeritate excipitur, ut uina, aetatem non ferentia, inutili ueterno consenescit. 42) Longe alia ratio cum principibus ineunda, qui amoris torrente non perditi, 43) illi suauitati, qua

37

38

39

34) Ad amorem, uel solicitudinem. J. 35) In locum periculosum, ex quo facilis lapsus est. B. 36) Inconstantis. B. 37) Inconstans sit in amore. J. 38) Inconsulta, imprudenti. B. 39) Maxima et effusissima gratia principis. B. 40) Quae facile possit recedere ab homine amato. J. 41) Dum sibi aliquid donari petunt. J. 42) Debilitatur, deficit, desinit. J. 43) Qui non patiuntur se abripi ab amore coeco et immoderato. B.

44) Pru-

qua ad amandum impelluntur, consilium 44) quoque addunt. 40 Nam haec uera, et, si mereris, perpetua beneuolentia, ut nunquam omnia, ita semper aliquid, poterit, 45) nec tam spolianda illa arbor, 46) quam carpenda cum delectu, scilicet in prouentum reditura. 41 Igitur eiusmodi dominis gratiosi optimates 47) dare se totos solent, nec unquam in amando maiestatem dediscentes mitigare obsequio, ius libertatis in loquendo, aut monendo, uerecunde usurpare, saepius meminisse, hos esse principes, quam, se amicos. 48) 42 Iis 49) autem ut est prima et assidua cura locum, quem propitiis Gratiis 50) obtinuerunt, semper insistere, 51) ita proxima solicitudo opes interim cumulare, praefecturas, aut perennes 52) inire Magistratus, ut, si a tanto apice 53) excidant, saltem felix pristinae potentiae monumentum 54) ad reliquae uitae securitatem duret. 43 Qui uero, uel suorum 55) immemores, uel fortunae confisi, illas opes, et tam splendidae amicitiae quaestum, nihil parcente 56) luxu, aut in-

44) Prudentiam. J. 45) Tibi acquirere. J. 46) Beneuolentia principis. B. 47) Qui fauore principis fruuntur. J. 48) Qui polleant eius gratia. J. 49) Gratiosis illis optimatibus. J. 50) Per Dei, principisque, fauorem. 51) *Insistere uiam* Terent. Eunuch. Act. II. Scen. III. v. 3. et Plautus Milit. Glor. Act. III. Scen. III. v 55. *insistere negotium*, et Casin. Act. IV. Scen. IV. v. 20. *insistere plantam.* 52) Die auf Lebens-Zeit währen. J. 53) Fauoris culmine. J. 54) Collectae uidelicet opes. 55) Suae familiae. J. 56) Omnia dissipante. J.

57) Per

incuria, 57) consumunt, dignissimos putes, qui intempestiuum tandem ludum 58) in egena senectute inutili poenitentia damnent. Est et cautio proceribus illis ingens, et quae saepe negligentes peruertit, non se domino anteferre 59) in rebus utique, quibus ipse excellere aut credit, aut contendit. 60) Subtilitatis gloriam amat, eloquentiae, fortitudinis, uenaticae artis, militaris peritiae. Non uereatur 61) concedere 62) etiam, qui sentit se uictorem, ne princeps in aemulationem exardeat, 63) quae amicitiam extinguere solet, et praeterea peruicacibus 64) odiis foede saeuire. Saepe enim non leni, modestaque, ambitione, ac nec pro materia, 65) occupatus principum animus eiusmodi gloriae cupiditatibus incumbit, doletque a palma excidere. 66) Nec est aliud, quo certius sibi dominorum animos 67) purpurati isti 68) parent, 69) quam si eos mirari assimulent, sed cum arte, 70) et quae fidem inueniat. Non enim iisdem adulationibus omnes patent.

44 45 46 47

57) Per negligentiam rei familiaris. J. 58) Luxum et ludicram opum consumtionem. B. 59) Dictis factisque. B. 60) Cupit. J. 61) Aulicus. J. 62) nachzugeben, simulare se inferiorem, tametsi sciat, se antecellere. B. 63) Daß der Herr nicht jaloux werde. B. 64) Constantibus et maxime noxiis. B. 65) Quae saepe digna non est, cui princeps tantum studium impendat. J. 66) Amittere uictoriam. J. 67) Amorem. J. 68) Aulici. J. 69) Concilient. J. 70) Prudenter, ohne daß man den Betrug mercke. J.

71) Non

patent. 71) Vt 72) quisque principum aut sibi maxime uirtutis est conscius, aut uana credulitate elatus, potissimum iis blandimentis decipi amat, aut potest, tot omnium uotis ad placendum, laudandumque, coëuntibus, 73) expugnantibusque uerecundiam de se magna credendi. 74)

48 Nec minor ars extorquendae 75) beneuolentiae est amoris simulatio, quadam Venere 76) insinuante officiosam gratiam, 77) et pares affectus

49 reposcente. Adhuc uiuit, adhuc tantae fortunae praemiis incumbit, 78) qui incipientem domini charitatem eiusmodi casu felicissime fouit. 79) Princeps, cum equo in itinere prolapsus, afflicto latere febriculae horrore tentabatur. Ipse tristi, perculsoque, ut uidebatur, uultu tota nocte insomnis astitit. Siue ars, 80) siue pietas 81) fuit, ita domini animum permulsit, 82) ut nemo deinde

71) Non habent omnes principes fidem omnibus adulationibus. *Patere* est *exponere se ictibus aduersariorum*, sich bloß geben. Cuius contrarium est *latus tegere*, sich wohl in Acht nehmen, daß einem kein Stoß beygebracht werde. Vtrumque ex arte gladiatoria petitum. B. 72) Prout, in so weit. J. 73) Quum plures conspirent in id, ut principis gratiam laudando consequantur. J. 74) Dum subigitur animus principis, qui noluerat ex uerecundia de se credere magna. J. 75) A principe. J. 76) Singulari quadam uenustate. B. 77) Gratiam officii plenam. B. 78) Adhuc fruitur praemiis istis, quae ex gratia principis consecutus est. B. 79) Auxit in dies, et sibi conseruauit. J. 80) Simulatio, eine Politique. J. 81) Amor uerus erga principem. J. 82) Clementem erga se reddidit. J.

83) Po-

deinde gratiosior haberetur. Nec dixeris, eiusmodi felicitatis arbitrium, 83) qua, tot ueluti riualibus summas illas amicitias ambientibus, 84) pauci quidam suis uotis potiuntur, uni fortunae 85) credi. Nam ut illa 86) sua sponte non paucos principibus conciliat, ita multi, artificio et calliditate destituti, de tanto fastigio solent excidere. Vtique fortunae interdum est ad haec culmina, 87) quos placet, subuehere, plerumque autem prudentiae in ea felicitate positos posse seruare. Ideo autem formidolosior res est ab hoc gradu prolabi, quia, ad tantae amicitiae sacramentum 88) admissi, uix possunt ab eo uestigio, 89) nisi in odium, aut certe fastidium, recidere. Non tam quippe aboleri amor solet, quam contrariis affectibus marcescere. 90) Hi uero optimates, per quos princeps praecipua momenta

50 51 52 53

83) Potestatem. B. 84) Daß so viele mit der grösten Eyfersucht nach des Herrn Gnade streben. 85) Es kömmet gewiß nicht allein auf das Glücke an. J. 86) Fortuna. J. 87) Ad gratiam principis. B. 88) Taciti dictio est *in sacramento esse, sacramento Caesarum imbui*, Hist. libr. I. cap. V. et libr. II. cap. LXXXI. Videtur tamen hic uox *sacramenti* pro *re sacra* usurpari, qualis erat pecunia, quae coenae loco data in sacra publica impendebatur, teste Festo de uerb. signif. uel potius ea notione, qua a Tertulliano, Hieronymo, Fulgentio, aliis priscis Christianorum doctoribus, accepta est, ut *mysterium*, et *sacrosanctum aliquod arcanum*, uel *initium* significet. 89) Fastigio gratiae principis. J. 90) Verschwindet nach und nach, und verliehret ihre Kräffte. J.

ta 91) reipublicae procurat, quibus, externas res, 92) atque ciuiles, 93) credens, in arcanis consiliis potissimum fidem habet, dignitatis suae neruos longe solent in alios concentus temperare, 94) scilicet ad se sic trahere, ac propemodum suas facere, altas illas, et salutis omnium, curas, ut non tam republica egeant, quam suis
54 officiis deinde respublica. 95) Hoc autem assequuntur assiduo in haec negotia studio, ceterorumque, ac nonnunquam ipsorum principum, ingeniis ab intima illarum rerum cognitione,
55 quam maxime possunt, exclusis. 96) Nam tunc quidem tutissime omnia possunt, cum principes suarum rerum ignoratione, et credulitate in
56 ipsos, 97) laborant. Sed, ignari suae famae, 98) ueras uoces non saepius, 99) quam ipsi reges, exaudiunt. Non peculatus, 200) non superbiae inuidiam, non cetera facinora, si quorum infamia

91) Negotia grauiora. B. 92) Negotia et commercia cum exteris gentibus. B. 93) Einheimische, inländische Affaires. 94) Wissen ihre Sayten anders zu stimmen, longe aliter suas rationes comparant. B. 95) Das gemeine Wesen kan ihrer nicht entbehren, sie machen sich Necessaires. 96) Sie lassen grosse Herren nicht hinter ihre Sachen kommen, nicht in die Karte gucken. J. 97) Ministros suos, wenn sie sich gantz um die Staats-Sachen nicht bekümmern, und ihren Räthen allzuviel trauen. B. 98) Quum nesciant, quid de se homines loquantur. J. 99) Eben so selten. J. 200) Peculatus crimen est, quo quis pecunias publicas per fraudem ad se trahit, *Maluersation*. B.

1) Si

mia graues 1) sunt, licet publica indignatione iactata, 2) ante de suis penetralibus emanasse cognoscunt, quam, ipso pondere 3) obruti, simul se esse inuisos, et castigari, 4) intelligant. Vultus ipsis 5) ut plurimum ad grauitatem compositi, non promiscui accessus, 6) breuia alloquia, taediique, aut maiestatis, specie uibrantia. 7) Inter hos pauci, nec negotiis confusos, nec marcentes superbia uultus 8) seruant, digni hi quidem laude, sed nec ceteri accusandi, qui mores ex dignitate instituunt, et fortunae suae accedunt. 9) Quippe necessaria quoque interdum est sublimis haec maiestas, et de populi commercio excedens, 10) in illis utique hominibus, per quos reges praecipua suae potestatis momenta 11) exequuntur, cum maxime haec aditus, loquendique, ambitiosa difficultas 12) reue-

57

58

59

1) Si oppressi sunt, et grauati, quorundam facinorum turpi insimulatione. J. 2) Licet uulgus de his sceleribus cum indignatione loquatur. J. 3) Ipsa ui et magnitudine infamiae oppressi. B. 4) Puniri a principe. J. 5) Primariis reipublicae ministris. J. 6) Sie geben nicht iederman Audienz. J. 7) Grauitatis in sermone et gestibus, sie fertigen einen kurtz ab, und zeigen entweder einen Verdruß in ihrer Antwort, oder eine besondere Grandezza. J. 8) Die nicht wegen überhäuffter Geschäffte immer finster, oder hochmüthig aussehen. B. 9) Pares se fortunae suae exhibent. B. 10) Sie müssen bisweilen etwas ernsthafft thun, und sich nicht gemein machen. J. 11) Die wichtigsten Staats-Sachen, maxima regni negotia. B. 12) Wenn sie schwerlich Audienz

reuerentiam conciliet, quo fraeno cohibentur uulgi animi, 13) aut timere assueti, aut spernere. 14)
60 Sed et illa strictae frontis asperitas, 15) siue fastus est, siue iustae potentiae indicium, indulgeri 16) facillime illis potest, qui in tot curarum praemium hoc honoris potissimum, ac reuerentiae, specimen 17) habent. Etiam, perpetua negotiorum serie, et fastidio, attriti, 18) non utique possunt eosdem semper uultus, nil mutata, aut affli-
61 cta, serenitate, 19) obtinere. Quid? si illa potentia, simulque iuuandi, 20) ac fallendi, solertia, in impias mentes inciderit, ac, dum se, suaque, 21) respiciunt, publicae interim salutis oblitas? Tunc, licet in suis flagitiis uirtutem solertissime adumbrent, 22) tanquam rei domesticae negligentes, et unum principem, 23) remque communem, uideantur respicere, interim tamen negotia eo flectent, unde potissimum suae dignita-
62 ti incrementum, aut incolumitas, allucebit. Si, impeditis principis rebus, plurimum possunt, dum eas omni diligentia uidentur exsoluere, 24) nouis nodis 25) colligabunt, et, ueluti superfusa cali-

dienz geben. 13) Werden in Ehrfurcht erhalten. J. 14) Si quis nimis familiarem se iis praebeat. J. 15) So ein sauer, oder ernsthafftes Gesichte. B. 16) Zu gute gehalten werden. J. 17) Hanc externam speciem. J. 18) Abgearbeitet, abgenutzet. J. 19) Frontis, aut uultus. J. 20) Delectandi. B. 21) Ihr priuat-Interesse. J. 22) Simulent, repraesentent. J. 23) Solius principis utilitatem. J. 24) A confusione liberare. J. 25) Difficultatibus impedient.

caligine, imbuent. Quod si in placida utcunque 26) republica securius regnant, tunc etiam necessario oderint motus, 27) sinentque sui temporis pacem in occulta malorum semina adolescere, et nepotes fortasse perditura. 28) Quae 29) denique reges, suffragiis ad sceptrum uocatos, 30) hos quoque optimates, cupiditates torquent, subita 31) utrinque potentia, nec ut plurimum in sobolem transitura. Quis eos igitur non miretur, qui in hac immensa potentia tam facile, tantoque praemio, si uellent, peccaturi, 32) tenere uestigium tamen possunt, 33) rectaeque 34) uirtutis meminisse? Quales in generis humani subsidium aliquot omni aeuo ad hanc orchestram 35) subuehuntur, in se rigidi, 36) candidaque, et innocente, 37) gloria omnem ambitum rei-

63

64

65

pedient. B. 26) Einiger maßen. J. 27) Tumultus, turbas. J. 28) Sie lassen geschehen, daß sich zur Friedens-Zeit so viel Böses anspinne, daß die Nachkommen darüber bey nahe zu Grunde gehen müssen. J. 29) Cupiditates. J. 30) Per electionem ab ordinibus regni factam. J. 31) Si quidem et regum horum, et optimatum, potentia temporaria, et cito transitura est. J. 32) Da sie so leichte, und mit so grossen Profit, sündigen könten. J. 33) Continere libidines et affectus animi. B. *Tenere uestigium* est, feste stehen, nicht ausgleiten, im Gleisse bleiben, cui opponitur *fallens uestigium*. 34) Verae. B. 35) Ad hanc summam dignitatem et potentiam. B. *Orchestra* senatorum proprie sedes in spectaculis, die Herrschafftlichen Loges. 36) Qui semetipsos coërcent. J. 37) Vitiis libera, uacua, intacta, immaculata.

66 reipublicae donantes. 38) Sed nec eiusmodi uiros illa probitas ab inuidia praestare tutos solet. Nam ab ipso dignitatum lubrico, 39) cui duntaxat pauci satis fortes insistunt, uitioque sociorum, 40) saepe eorum uirtus infesta est, 41) neque maledicorum licentia amat ab illis culminibus 42) abire, in quae potest meritissimo saepe indicio, nun-
67 quam autem sine suspicione, 43) grassari. Fructus porro tam ambitiosae dignitatis eximius, 44) quod tuti, et extra teli iactum positi, 45) ceterorum in se inuidiam contemplantur, iis quoque ad se colendum coactis, quos sciunt non aliter, quam a maligno pectore, et aemulationem celante, ima-
68 ginem 46) beneuolentiae extorquere. 47) Nam haec admirationi coniuncta inuidia, et in solam felicitatem exerta, 48) nescio quo sensu ambitio-

sae

culata. B. 38) Omnem ambitionem et auaritiam abiicientes, ut sola salus reipublicae promoueatur. B. 39) Gradu summo, unde facillimus lapsus est ad uitia. J. 40) Quibus cum uiuunt, aut qui parem cum ipsis dignitatem habent, uitiose autem uiuunt. J. 41) Sie sind dennoch wohl bey aller ihrer Tugend wegen ihres hohen Glückes, und wegen anderer Hof-Leute, die sehr Lasterhafft sind, verhaßt. B. 42) Summorum in aula uirorum. J. 43) Mit klarem Fug und Recht öffters, doch niemahls ohne Argwohn, sie könten wohl iemand zu viel thun. J. 44) Est. J. 45) Eo loco, quo, positis inuidia et maledicentia, nocere non possint. B. 46) Speciem externam. J. 47) Sie thun alles gezwungen, aus tückischen Hertzen. B. 48) Contra solos felices se prodens. J.

49) Por-

sae uoluptatis, solet hos ipsos, quos petit, permulcere, quippe eos magnitudinis suae admonens, et humilitatis ceterorum. Est et eorum 69 alia, sed multo praestantior, in gerenda republica praerogatiua, posse magnis, et uirilibus, ingeniis, quae rei familiaris angustia, aut aliae difficultates, premunt, propitiam manum dare, 49) et ueluti adesse naturae imploranti. 50) Quod 70 ut illis 51) facere est decorum, ita nec impune possunt omittere, 52) scilicet uel tacita indignatione bonorum castigati, 53) uel assidua exprobrantis 54) uirtutis imagine apud se hanc culpam luentes. Cum enim hoc ipso attolli 55) 71 meruerint, quod aut sint, aut credantur, primae 56) illius, et prudentis, industriae uiri, quid morantur suam sortem 57) agnoscere, et ingenii similitudine iunctos cognata charitate complecti? Nec ignorant, qui ii 58) sint, aut unde petendi. 72 Nam ut omnium animalium oculi, nisi caecitate damnati sint, sui generis consortes et uident, et agno-

49) Porrigere aliquid, et eorum egestati subuenire. B. 50) Opem ferre auxilium petenti. B. 51) Optimatibus. J. 52) Illam liberalitatem in uiros eruditos. J. 53) Occulta ira, occultis odiis proborum, conuicti suae iniquitatis. J. 54) Turpem auaritiam, dum obuersatur animis eorum semper pauper uirtute praeditus, sed a se neglectus. J. 55) Ex paupertate et humilitate sua. J. 56) Praecipuae et eminentis. B. 57) Sibi similes, et iisdem uirtutibus praeditos. B. 58) Viri docti et prudentes. J.

 59) Affe-

agnoscunt, ita animi, caligine 59) exuti, in ingentis iudicii felicitatem diffusi, 60) suae sublimitatis socios 61) non dubia contemplatione depre-
73 hendunt. At nec dicant, se multitudine huiusmodi ingeniorum premi, iis omnibus 62) neque se, neque rempublicam, sufficere posse. Bene consultum generi humano, 63) si tanta praestantium animorum messis 64) esset, ut, distributis inter illos rerumpublicarum negotiis, superessent adhuc uacui aliquot superfluo et inutili munere
74 a numine orbi donati. 65) Multo parcius cum felicitate hominum actum, 66) rarumque in omni aetate, ac populo, fuit altum ingenii acumen, purum, aptumque omni uitae, cuicunque incubuerit, 67) excultum disciplinis, exerta, fortique, uerecundia 68) natum, omnia, nec quid
75 nimis, audere. 69) Illas mentes 70) cum optimates uocant in publicae felicitatis partem, seipsos quidem primum, quasi illius genii 71) participes,

59) Affectibus, aut stupore naturali, liberi. J. 60) Qui habent ingens ac felix iudicium. J. 61) Leute von so hohen Geiste, als sie sind. 62) Ad alendos omnes eruditos pauperes. J. 63) Ego fore arbitror. J. 64) Copia, abundantia. B. 65) Die GOtt ohne Noth, und gleichsam zum Überfluß, der Welt gegeben. J. 66) Tam felix non est genus humanum, ut superflua sit copia praestantium uirorum. J. 67) Ad quamcunque se applicuerit. J. 68) Magno et firmo animo. B. 69) Ad omnia audenda, sed ita, ut media semper uia obseruetur. J. 70) Viros tam praestantes. J. 71) Praestantiae animi. J.

72) Fir-

ticipes, commendant, tum reipublicae neruos 72) addunt, nunquam pulchrius, quam a sapientibus, gubernatae. Sane ut artium, quaecunque eminent, famam, multitudo artificum, et imperitia, 73) saepe afflixit, 74) plerisque ad ea, quae promittunt, rudibus, 75) sed uanum modo nomen, 76) quo commendentur, quaerentibus, ita sapientiae gloriam, atque scientiae haud raro indigni homines, nec quid minus, quam cum Musis, aut prudentia loquuti, 77) corruperunt. Sed incumbit summis hominibus fictae et adulteratae uirtuti illudere, 78) ueram autem industriam, 79) imperitorum praeiudicio non obrutam, a iustissimis praemiis non arcere.

76

77

CAPVT

72) Firmitatem quandam per officia a uiris eruditis praestita. B. 73) Eorundem. J. 74) In contemtum adduxit. J. 75) Sie verstehen ihr Handwerck nicht, und wollen doch für Meister gehalten seyn. 76) Inanem famam. J. 77) *Loqui cum Musis* est earum consuetudine et institutione uti. B. 78) Contemnere eam. J. 79) Rechtschaffene Geschicklichkeit aber, die nicht etwa nur auf des Pöbels Vorurtheil beruhet, wohlverdienter Belohnung nicht berauben.

CAPVT XIV.

De studiis aulicorum. De diuersis generibus et affectibus egenorum, itemque diuitum.

1 PRaeter haec duo genera optimatum, iam propitia fortuna felicium, 1) ingens est in regiis 2) multitudo, noui, atque patricii, 3) omnis census, 4) aetatisque, homines, illic 5) opes, fa- 2 mam, amicitias, quaerentes. Et hae quidem principum domus, 6) licet ad speciem publicae hilaritatis, luxusque, compositae, nunc choreis 7) exultantes, nunc, ad mutationem ludi, 8) uenatico sudore confusae, plenae honoribus, omni uestimentorum pompa, et epularum, spectabiles, singulis, qui in iis agunt, magnificentiae specie 9) adornatis, et plerumque suam sortem supergressa 10) luxurie, tamen diligentius intuenti uidebuntur nundinarum instar esse, ubi homines laboriosissimum negotiationis genus exerceant. 3 Quot artibus, 11) quotque molestiis, constet haec uita,

1) Beneficio fortunae felicium. J. 2) In aulis. J. 3) Noui, qui iam primum ad dignitates adspirant, quum antea obscuri fuerint, *patricii*, qui uetusta eminent nobilitate. B. 4) Diuersarum opum, da einer weniger, der andere mehr, hat. B. 5) In aulis principum. J. 6) Aulae. J. 7) Ball, Opern. J. 8) Voluptatis, gaudii aulici. J. 9) In speciem magnificentiae, ut uideantur magnifici. B. 10) über ihren Stand und Vermögen. J. 11) Intrigues, Finesses, Politische Fündlein und Griffe. J.

12) Auli-

uita, 12) quot curas simulatio miserrimae 13) frontis obducat, ne ii quidem satis dixerint, qui diu suos ambitus illis malis luerunt. 14) Neque ullus in hoc freto 15) portum 16) meretur, nisi qui adeo intelligat, sibi curam, laboremque, assiduum, esse debere, ut haec ipsa, quae in eiusmodi uita, 17) ut solet, molli iucunditate blandiuntur, in seueros usus flectat, 18) et semper in illis deliciis inueniat industriae, curarumque, materiam. Nam ut acerrimus quisque labor saepe ad oblectationis dulcedinem mansuescit, 19) ut cum immodica uenatio, aut studia plus iusto peruigilia, 20) acrem animum, nec habenas scientem, 21) delectant, ita ludus etiam omnis potest seueriori intentione 22) temperari, ut diuertat 23) in iusti laboris grauitatem. Igitur illa remissio, 24) atque otia, quibus aularum luxus uibrat, 25) non tenent 26) eorum prudentiam, qui minus 27) egesta-

4 5 6

12) Aulica. J. 13) Simulatio uultus, dum animus miser est. J. 14) Qui per longum tempus suae ambitionis poenas dederunt perferendo illa, quae diximus, aulae mala. J. 15) *Aulam* non *mare* dixit, sed *fretum*, quod in freto periculosius nauigatur, quam in alto mari. B. 16) Felicem exitum. B. 17) Aulica. B. 18) Ad res seueras et utiles applicet. J. 19) Tolerabilior, suauior, iucundior fit. J. 20) Vieles lucubriren, da man die gantze Nacht durch fleißig ist. B. 21) Qui se non satis moderari didicit. B. 22) Cura, applicatione ad rem seueriorem. J. 23) Sese auertat ad. B. 24) Delectatio aulicarum uoluptatum. J. 25) Splendet, lucet, emicat. J. 26) Non capiunt, non delectant. B. 27) Nondum satis.

egestatem, ambitumue, 28) expleuerunt, ne, inter haec fugitiuae felicitatis simulacra, obliuiscantur, se felices nondum esse, omittantque fortunam, quae ut plurimum non se tradit, nisi in mercedem impigrae, 29) fortisque, diligentiae.
7 Quaeris itaque, quo uultu, aut quo more, illas Sirenes 30) excipiant, ne uel auditae 31) noceant, uel, si ab iis rustice contemnantur, hos proscribant, tanquam intempestiue Philosophos?
8 32) Non opus est truci uultu, barbarisque 33)
9 praeceptis. Si 34) eius conditionis sunt, aetatis, habitus, 35) ut per has pompas, et lepiditatis 36) nomina, felicius se credant emergere, 37) tunc arte 38) hanc magnificentiae speciem adgubernant, quaeruntque comitatis publicam famam, 39) ad illum quoque luxum suam laruam 40) inflectunt, qui potissimum principi
10 placet. Sed nec, egestis 41) patrimoniis, longae spei miserias emere debent, nec frangere animum

satis. J. 28) Ambitionem suam. J. 29) Constantis atque indefessae. B. 30) Illas illecebras deliciarum et uoluptatum aulicarum. B. 31) Earum uoces. J. 32) Qui sapientiam suam alieno tempore exerant. B. 33) Nimis seueris, remotis ab omni urbanitate, morumque comitate. B. 34) Aulicis. J. 35) Beschaffenheit. J. 36) Voluptatis. B. 37) Ad honores ac diuitias peruenire. J. 38) Mit Geschicklichkeit. J. 39) Elegantiae aulicae laudem, sie wollen für vollkommene Hof-Leute angesehen seyn. J. 40) Personam, sie machen mit, wie es der Herr gerne haben will. J. 41) Quando consumserunt bona sua. B.

42) Durch

animum lenocinio 42) tam lubrici moris, et uoluptates imitantis, qui 43) inter haec assidue monendus est, se uenationi, 44) non praedae, incumbere. Ceteri autem, qui ad hanc deliciarum speciem non eadem fortuna 45) inuitantur, seu corpore, seu moribus, aut generis sorte, ad eam incommodis, 46) illo errore se capi non sinunt, qui saepe incautis persuasit, non posse fortes esse, aut in aulae cultoribus numerari, nisi qui emineant per audaciae titulos, uel omnem otiosae uoluptatis luxuriem. 47) Sciunt, alios, et securiores, aditus illic 48) ad opes, honoresque, per ingeniosam 49) uirtutem aperiri, quippe 50) consciis hominibus suae sortis ac indolis, 51) eique absque fuco, aut superbia, obsequentibus, multo certiorem apud principes reuerentiam esse, quam ambitiose effingentibus mores, quos suo censui, corporiue, fortuna negauerit. 52) Hanc igitur moderationem illi prudentes 53) tenent, ut, qui ad istas illecebras, 54) uelut ad aliquam artem, coacti sunt, his utantur,

11 12 13

---

42) Durch die Reitzung, Anlockung. J. 43) Animus. J. 44) Dum quaerit honores, famam, opes, nondum autem tenet. J. 45) Dexteritate, Geschicklichkeit. B. 46) Non satis aptis et idoneis. J. 47) Wenn sie nicht ihnen viele Freyheit nähmen und alle Wollust übeten. 48) In aula esse. J. 49) Eruditam, prudentem. J. 50) Sciunt. J. 51) Qui suam conditionem, et ingenium suum, nouerunt. J. 52) Die affectiren. 53) Qui habitu ac sorte idonei sunt ad exercendas illas res, quae aulam decorant. B. 54) Aulicas uoluptates. J.

55) Ad

14 tur, non fruantur. 55) Quos uero fortuna tam luxurioso sumtui non damnauit, 56) has, 57) si placet, ad sobriam uoluptatem delibent, et ueluti in requiem curarum grauiorum, magisque, ut spectent, quam ut ipsi impleant scenam. 58) His denique, quibus iam facta res, 59) siue sua sedulitate, siue maiorum, 60) fas est consectari pares
15 illas suo fastigio uoluptates. 61) Neque mirum, si hic ad magna 62) sint inepti, quos, uelut aliquo carmine, 63) attonuerit 64) ignaua, et se unam contemplans, luxuries, cum non alii 65) magis uitae, quam quae in regiis 66) ducitur, necessaria esse soleat uigil quaedam, nihilque omittens,
16 sedulitas. Nam ut plantas, arboresque, exigua semina concipiunt, 67) et modico saltu ingentes fluuios emetimur in fontibus, 68) ita saepe ad felicitatis incrementum in aulis sufficiunt parua initia, et quae oculos 69) facillime lateant ludo,
17 aut otio, intentos. Metellam iam imperantis

Syllae

55) Ad utilitatem tractis, non ad uoluptates. B. 56) Quibus non opus est facere tantos in luxuriem sumtus. J. 57) Illecebras. J. 58) Ipsi eas peragant. J. 59) Qui iam consecuti sunt honores, opes, famam. B. 60) Sedulitate. J. 61) Dieselben können eines und das andere, was ihrem Character gemäß, mit machen. 62) Negotia. J. 63) Per incantationes, gleichsam durch Bezauberung. J. 64) Attonitos ac stupidos reddiderit. J. 65) Alteri uitae generi. J. 66) Aulis principum. J. 67) Plantae et arbores ducunt originem e paruis seminibus. J. 68) Transilimus in suis principiis. B. 69) Illorum, qui intenti sunt in ludum, aut otium. J.

70) Haec

Syllae matrimonio coniunxit, 70) quod, theatrum pertransiens, 71) et ad sedentis 72) humerum leuiter manum nixa, addiderit, 73) uelle se 74) cum tanto uiro in felicitatis partem uenire. Adhuc iacenti 75) Mario primos animos addidit fortuita 76) Scipionis oratio, illum ad militaris scientiae fastigium, uelut aliquo uaticinio, destinantis. 77) Sciuit enim 78) audientium animos, illo praeiudicio 79) sibi paratos, acerrima diligentia seruare, nascentisque illinc famae magnitudinem implere. 80) Adeo saepe leui, subitoque, susurro admonemur commodi uenti, 81) qui, si audiamus, nauem impellat ad uota supra spem, ac paene inuidiam, sublimia. Illos 82) iuuit 83) uiro illustri occurrisse, per soluta, et incu-

18

19

70) Haec res. J. 71) Metella. J. 72) Sullae. J. 73) Haec uerba. J. 74) Optare se, ut liceat sibi. J. 75) Obscuro adhuc, nondum illustri. B. 76) Quae forte animo eius excidit nil praemeditato. Confer. Plutarchus in Vita Marii. B. 77) Erant enim Scipionis uerba: interrogati, quemnam post ipsum populus Romanus ducem et principem esset habiturus? Τάχα τοῦτον, Fortassis hunc. Percusserat autem simul leniter humerum Marii manu, qui supra eum accubabat. 78) Marius. J. 79) Scipionis iudicio. J. 80) Er wuste die durch Scipionis Ausspruch gewonnene Gemüther an sich zu behalten, und seinen daraus erwachsenden Ruhm zu verfolgen. J. 81) Saepe leui aliquo, et subito, iudicio optimae occasionis admonemur, qua arrepta fortunam consequi possimus exoptatissimam. 82) Alios. J. 83) Multum profuit. J.

84) Ve-

incuriosa, gaudia diffuso, 84) et ad primam, quae obuiam fuerit, amicitiam aperto, 85) hos 86) aut sententiam, aut iocum, tempori 87) inuenisse, indicium fortitudinis, uel industriae, temere 88) elapsum, aut laudatio fortuita, nec iuuare credentis, 89) saepe grandis, auxilii uicem obtinuit.
20 90) Est igitur in dignis hominibus, qui regiam propitiis fatis colant, 91) non praeceps animus, non impatiens lentae 92) ac multiplicis spei, sed compositus, 93) semperque in fortunam intuens, ne incuriosos effugiat, 94) si quid illa etiam perplexe annuerit. 95) Sed expectant in otio, 96) donec ultro illa felicitatis semina 97) occurrant.
21 Magnis artibus 98) iuuant fortunae fauere uolentis industriam, quarum fortasse praecipuam dicas quamplurimos amicitia complecti, aliquem autem mutuo cultu demereri 99) ex iis, quos princeps ad gratiam primae familiaritatis admouerit.

84) Vehementissime gaudenti. J. 85) Qui per hilaritatem animi primo cuique obuio amicitiam testatur. B. 86) Alios iuuit. J. 87) Opportuno tempore. J. 88) Sine consilio ac praemeditatione. J. 89) Eius, qui non putauit sibi id profuturum. B. 90) Saepe multum profuit. 91) Qui in aulis feliciter uolunt uiuere. J. 92) Quae non statim ex uoto nostro impletur. J. 93) Tranquillus, sedatus. B. 94) Ne apta ad amplificandam fortunam occasio elabatur. B. 95) Tametsi fortuna interdum uideatur confuse, et mirabili modo, agere. J. 96) Tranquillo animo J. 97) Occasiones optatae. J. 98) Durch allerhand Kunst-Griffgen und Politische Streiche. J. 99) Honore, officio, ueneratione, sibi

uerit. 100) Nam et illa succrescendi 1) ratio 22
apertiori inuidiae est subducta, et saepissime regni opes minus 2) regis, quam suorum amicorum, 3) beneficium fiunt. Sed sit ille, 4) cui se 23
addicunt, eiusmodi, qui clientes publicis commodis 5) possit attollere. Priuatis 6) enim opes neque uolent purpurati 7) effundere, nec, si uelint, tanti ex illis riuulis 8) aestus, 9) exsudent, quanti ex ipsorum principum mari. 10) Ex his 24
11) illum, quem sibi propitiauerint, nolunt fatigare frequenti, aut inutili, uoto, ne iam ei graues sint uel ipso conspectu, quasi nouam subinde per preces molestiam allaturi, 12) aut temere, et in exiguis rebus, fauore consumto, multum ipsi debeant, utpote ad preces annuenti, parumque fortunae. 13) In fabulis 14) quoque uidemus il- 25
lius

sibi conciliare. J. 100) Einen Mignon, oder Liebling des Landes-Herrn. 1) Suam fortunam amplificandi in aulis. J. 2) Non tam. J. 3) Consiliariorum, ministrorum, a quibus plurima beneficia tribuuntur, commendatione principi facta. J. 4) Aulicus, cuius fauorem potissimum ambiunt. J. 5) Quae ex publico aerario, uel reditibus prouinciae, proueniunt. B. 6) Commodis, aus ihrem Beutel. J. 7) Ministri principum. J. 8) E priuatis ministrorum opibus. J. 9) Beneficia. J. 10) Fisco et aerario publico. 11) Ministris. J. 12) Damit sie ihm nicht so verhaßt werden, daß er sie nicht gerne kommen sehe. 13) Und wenn sie auch in Kleinigkeiten unbesonnener Weise seine Güte allzusehr gemißbrauchet, es das Ansehen gewinne, als hätten sie ihm alles, dem Glücke nichts, zu dancken. 14) Poëtarum. B. Hanc autem fabulam narrat Plutarchus

 in

lius prudentiae expressam imaginem. Neptunus Theseo filio tria optare indulserat, sanxeratque summa religione deorum, in iis eum compotem uoti fore. At ille bis experta iam numinis fide, 15) cum restaret ultimum munus, 16) adeo non prodegit certum, 17) nec rediturum, 18) beneficium, ut inter Plutonis uincula, 19) caesoque Pirithoo, non inuocaret patrem 20) ad promissae opis officium, timeretque, quasi aliquid ulterius morte 21) esset, tanto pretio salutem redimere.

26 Est et alius in regiis labor 22) multa utilitate spectabilis uersatilem animum 23) in diuersa componere, et motus, affectusque, quicunque iuuabunt, 24) saltem in speciem, induere posse, 25) quod uix commode ullus unquam perfecerit absque sedula, austeraque, diligentia, aut summo

27 in suas cupiditates imperio. 26) Ea arte 27) multis hominibus parta res, atque decus, 28) siue

in Theseo. 15) Quum bis iam accepisset a patre Neptuno, quae petierat. J. 16) Beneficium tertium, quod petere licebat ex promisso Neptuni. J. 17) Hat er es so gar nicht liederlich verschwenden wollen, da es ihm so gewiß war. J. 18) Vltimum quippe, quod petere licebat. J. 19) Quum captiuus teneretur a Plutone. J. 20) Neptunum. J. 21) Vltra mortem mali. J. 22) Quem aulici sustinere necesse habent. J. 23) Inconstantem. J. 24) Aliquam utilitatem afferre poterunt. J. 25) Sie verstellen können, wie es Zeit und Gelegenheit erfordert. 26) Er müste es ihme denn recht angelegen seyn lassen, und seine Begierde recht zu beherrschen wissen. 27) Per simulationem ac dissimulationem eiusmodi. B. 28) Honores ac diuitiae acquisitae sunt. J.

29) Qui

siue in liberis ciuitatibus, in quibus una uirtute, aut uitio, tot dominis 29) non placebis, siue in principum familiis, ubi non modo simulatio ad eorum studia flectenda est, 30) sed etiam ambiendi, 31) qui gratia apud illos excellunt, quos saepe, uarios ingenio, 32) diuersis obsequiis mitigabis. Haec, et similia, anxiae diligentiae studia sunt illorum, 33) quos spes, et praecepta rectae prudentiae, tenent in aulis. Ceterum eadem 34) aut illic 35) non uidet, aut peiore, quam caecitatis, 36) malo iuuentus inconsulta aspernatur, et saepe, parentum 37) indigna laboribus, 38) a quorum opulenta modestia 39) luxurioso, et mox egeno, 40) ambitu diuertit. 41) Illis pulchrum ipsum regiae nomen, et in proceribus numerari, 42) credo maxime, quia haec prima libertas est a scholis, aut magistrorum supercilio,

28

29

29) Qui omnes uolunt imperare. J. 30) Die Verstellung muß, wie sie es gerne haben, eingerichtet seyn. J. 31) Illorum fauor quaerendus est. J. 32) Quia ipsi diuersa ingenia habent. J. 33) Dergleichen Sorgen-volle und ängstliche Bestrebungen finden sich bey denen, die ihr Glücke am Hofe suchen. 34) Studia diligentiae. J. 35) In aulis. J. 36) Indem sie tummer ist, als ein Blinder. J. 37) Suorum. J. 38) Nicht werth, daß sich es ihre Eltern so sauer um ihrentwillen haben werden lassen. 39) Quia illi in opulentia sua uiuebant modeste ac temperanter. J. 40) Ex qua luxuria mox sequitur egestas. J. 41) Ambitione recedit, degenerat, J. 42) Illis uidetur eximium esse, in aula uersari posse inter proceres. J.

lio, 43) exeuntium, 44) neque desunt, qui hos
30 nouitios 45) ad inexperta uitia propellant. Quod si illos perfunctorio principis nutu, aut uerborum comitate, beari contigerit, 46) tunc uero, solutis superbo gaudio articulis, paene labare, 47) qui adfuerint, quos tantae gratiae testes habue-
31 rint, uix se tenentibus oculis perlustrare. 48) Sed maxime lasciuiae, 49) ludorumque, famam amant, quasi in nobilitatis, et quidem iam uiri-
32 lis, indicium. Nec pro sua se fortuna, 50) sed ex magnatum 51) sumtu, regunt. Ita cursum supra se euntium aemulati, nec uestigiis tantis pares, exhausto spiritu deficiunt. 52) Hinc 53) interim alieni acerbitas aeris, 54) et indigni questus in principes ab his ipsis, quae peccarunt, quasi suorum omnium ingeniis sapientiam possint 55) infundere, debeatue sacrum aerarium, 56) et per hoc respublica, tantae libidinantium insaniae poe-
33 nas dare. 57) Sunt non in regiis modo, sed in omni

43) Disciplina. J. 44) Juuenum. J. 45) Aulicos. J. 46) Wenn sie der Landes-Herr einmal gnädig ansiehet, oder anredet. J. 47) Totius uelut corporis membris collabi incipiunt prae gaudio. J. 48) Incipiunt. J. 49) Amoris Venerei. J. 50) Nach ihrem Vermögen und Stande. J. 51) Maiorum in aula procerum. J. 52) Sie wollen es Höhern nachthun, und haben doch das Vermögen nicht darzu, werden daher so bald mit ihren Gütergen fertig, und können nicht weiter. 53) Oritur. J. 54) Grosse und verdrüßliche Schulden. B. 55) Principes. J. 56) Die Fürstliche Rent-Cammer. B. 57) Horum libidinantium aulicorum debita exsoluere, des Landes-Herrn

omni genere uitae, diuersa quam diuitum, tam egenorum, ingenia. Egenos autem putem, non 34 modo quos inopia ad uestium, ciborumque, miserabiles curas adegerit, sed quibuscunque opes desunt ad illam, quam institerint, uitam, et a cuius claritate, 58) nisi pudenda confessione paupertatis, non possint recedere. Igitur ex inopi- 35 bus aliqui apertis doloribus gemunt, et queri 59) de iniquitate suae sortis, quam excusare, aut tegere, eam malunt. Ita magno calamitatis sola- 36 tio palam possunt fortunam obiurgare, fugiuntque maius inopia malum simulare diuitias. 60) Etiam assuescere incommodis suis possunt, professisque laboribus 61) remedium quaerere in aegritudinem, 62) quam non tegunt. Et hi 37 quidem sunt uel humilitate parentum 63) ita facti, ne ad egestatem erubescere iure possint, uel [quod uitiis paene annumerem] iniquitate fortunae, uelut uerbere, 64) domiti, nec spirare altius ausi, uel denique, pulchro rerum humanarum contemtu, nequaquam eam sortem 65) indignati,

Herrn Beutel soll entgelten, was sie gesündiget. B. 58) Splendore externo. J. 59) Accusare. J. 60) Euitant malum, quod ipsa paupertate peius est, simulationem scilicet diuitiarum. J. 61) Aerumnis. B. 62) Contra aegritudinem animi, quam aperte profitentur. J. Vsitatius *remedium ad malum*, uel *malo*, quam *in malum*, quod nulla auctoritate sciam confirmatum, nisi id satis est, quod *IN* saepe idem est, quod *ADVERSVS*. 63) Ob pauperem parentum conditionem. J. 64) Plagis et scutica. J. 65) Egenam, miseram. J.

 66) Di-

dignati, in quam a fatis 66) collocantur, et magna regere idonei, et in paruis non deiecti. 67) 38 Est aliud egentium genus contumaci, Spartanaque, patientia, 68) ictus fortunae 69) ferentium. Hi anxios animos, curisque diuulsos, laeti uultus imagine obducunt, 70) uisi quoque sibi felices, 39 si hoc aliis uideantur. Ita, ad suarum miseriarum silentium obstinati, uerecundiae poenas luunt, 71) de publica soliciti fama, 72) nec de domesticorum uoce securi, quibus haec priuata uulnera 73) magis patent, et interdum ferenda sunt. 40 Qui ex illis inopibus in uicino 74) opem uident, et certa [quod interdum ad obsessarum urbium 75) pertinaciam sat est] auxilia, 76) ubi aliquandiu paupertatem ficta hilaritate contexerint, non modo non insimulandi superbiae, sed ingentis uirtu-

66) Diuina prouidentia. J. 67) Non habent abiectum animum. J. 68) Magna. Nam Spartae, seu Lacedaemone, olim pueri quotidie flagris caedebantur, ut obduresceret eorum corpus. B. 69) Varias calamitates. B. 70) Können immer thun, als wären sie gutes Muthes, und halten sich glücklich, wenn nur andere sie dafür ansehen wollen. 71) Varia mala perferre coguntur propter uerecundiam suam. J. 72) Weil sie sorgen, es möchte öffentlich davon geredet werden, und ihre Bedienten es ausschwatzen, die darum wissen, und darunter mit leiden. 73) Miseria, paupertas. J. 74) In propinquo, quae in promtu sit, et facilis acquisitu. 75) Quae interdum extremam paupertatem, et famem tolerant, dum sperant certas, et e propinquo aduentantes, suppetias. 76) Quibus alii homines feliciores ac ditiores cito opitulentur. J.

77) Ex-

uirtutis conscii, dignique sunt, in quorum auxilium felicitas festinet. Hi uero, qui in sua paupertate perpetui supplicii imaginem quidem uident, uix aliqua expectatione fortunae spem saltem subuehente, 77) possunt tamen in hunc modum suas opes dispensare, ut inter domestica mala 78) semper ad hanc publicam diuitiarum laruam 79) sufficiant, 80) miseratione prorsus digni, et illum ambitum, 81) quem tot angustiis 82) emunt, certe absque inuidia habeant. Sunt denique, 83) quos, tanquam in extemporaneis torrentibus aquae, ita opes, per hanc inanem, et suis rebus imparem, magnificentiam tandem in totum defecturae, praetereunt. 84) Ingens illorum animis supplicium subest, et amentia sua dignum, neque est alius maioris piaculi furor, 85) quam nolle de certo exitio declinare matura confessione tuarum fortunarum, 86) quas, dum, sumtu non diu suffecturo, uis a populo summas credi, 87) in perpetuum sic affligis, 88) ne uel possint

41

42

43

77) Excitante. J. 78) Paupertatem, quam domi perferunt. J. 79) Externam speciem, Schein. J. 80) Sumtus erogare sufficientes possint. J. 81) Quem paulo ante *publicam diuitiarum laruam* dixit, hoc est, *externum splendorem*, *externam speciem opum*, quam praebent. 82) Tot curis ac solicitudinibus domesticis, tanta inopia rerum, quam domi ferunt, ac priuatim. 83) Pauperes. J. 84) Gehen ihnen gantz aus den Händen durch ihr Großthun. J. 85) Maiore supplicio expiandus. J. 86) Paupertatis et miseriae tuae. J. 87) Pro summis haberi. J. 88) Minuis, atteris. J.

possint in mediocribus deinde consistere. 89) 44 Hic magnatum, iuuenumque, praecipue error est, in paternas succedentium opes, acerbis adhuc ingeniis, 90) et nescientibus frugalitatem, uel supra rem, fortunamque, maiorum ex profusis diuitiis quaerentium famam. 91) 45 Iis animus longa tabe 92) inquietus, et saepe ab ea, quam praefert, magnitudine excidens, quippe uix ulla humilitas, 93) ac nonnunquam fraudis genus, in quod non se secreto dimiserint, si inde intercipi 94) nummi possint, quos postea publice per turbinem inconsultae temeritatis profundant. 95) 46 Neque quidquam periculosius, quam aliquid publicum 96) illis ingeniis credere, omni pretio redimentibus inopiae moram, 97) quam anxia, sed poenitentiam abnuente, sui erroris notitia 47 semper expectant. 98) Nec pauciora sunt in opu-

89) Vt ne mediocres deinceps quidem dici iure possint. J. 90) Immaturis, nondum maturo ingenio instructis. B. 91) Suchen Ehre darinnen, daß sie mehr verthun, als ihre Eltern ihnen verlassen. 92) Vitio prodigalitatis diuturno, quae tabi similis est. Vt enim haec humano corpori succum, ita illa marsupio pecuniam, subtrahit. Hinc Germanorum adagium: Er hat die Schwindsucht in dem Beutel. B. 93) Nulla res tam humilis est, et tam abiecta. J. 94) Acquiri. J. 95) Das sie hernach gantz unbedachtsam und liederlich durchbringen, ideo ut male quaesita, male subito pereant. J. 96) Aliquid munerum, aut redituum publicorum. J. 97) Qui per uarias artes cito uolunt ditescere. J. 98) Quam inopiam metuunt quidem semper, dum uitium, luxuriam et fraudulentiam, norunt,

opulentorum sorte, 99) quam egenorum, discrimina. 200) Quidam scilicet in cumulatas a maioribus opes nascuntur. 1) Sensim alios diuitiae attollunt, docentque paulatim esse felices. Horum utrique nec se mirari solent, nec immodice exultare, scilicet per ipsam consuetudinem paene fracto quotidianae laetitiae sensu, 2) quae et nunquam nimia est, ubi per gradus exspirat, 3) et assurgit. Sunt denique, qui repente prodigentis felicitatis munere inundantur, 4) uno curriculo uiam in coelum e terra 5) emetiti. Et hi, in assueta dulcedine 6) sui quoque obliti, deducuntur in superbum sortis illius, 7) de qua exiere, contemtum. Nuper fuit, ut eiusmodi animum, adhuc recentibus bonis ebrium, 8) liceret contueri, et uisa res, quae referatur, digna, quoniam ex unius pictura 9) plurimorum imagines possunt effingi.

48 49 50 51 52

norunt, quo laborant, suum, sed ea tamen illius poenitentia nunquam ducuntur, ut malint emendare. B. 99) Diuersis generibus. J. 200) Verschiedene Arten. J. 1) In grossen Güthern und Vermögen, oder reich gebohren. 2) Weil sie es nicht anders gewohnet sind, rechnen sie es so hoch nicht. 3) Sese exerit. J. 4) Die plötzlich reich werden. 5) Ex inopia ad summas diuitias. *Emetiti* pro *emensi* nouum est, et a Lactantio, nisi forte ibi potius *emoliti* legendum sit, Paulino, et JCtis, primum usitatum. B. 6) Diuitiarum suarum. J. 7) Paupertatis ac inopiae. J. 8) Diuitiis recenter acquisitis quasi inebriatum adhuc, der sich noch nicht recht in seinen Reichthum zu finden wuste, weil er ihn übereilet hatte. 9) Ex unius hominis repraesentata

effingi. Adolescentes duos earundem scholarum commercium non uulgari necessitudine coniunxerat. 10) Nomen huic Mellae, illi uero Coepioni, in cuius patria haec schola, 11) amorisque exordium. Exactis temporibus, quae in eiusmodi aetate litteris dantur, recessit in patriam Mella, arctis primum foederibus in aeternitatem amicitiae cum Coepione compositis. Nec uirilia deinde studia 12) hunc adolescentiae animum mutauerant. Crebris litteris, inuicemque arcana prodentibus, ueteris amicitiae consuetudinem alebant. Interim Coepionem inopinata haereditas in altiorem extulit sortem, et Mella in Coepionis patriam quibusdam negotiis uocatus est. Quem ut Coepio aduentâsse audiuit, non tam amicitiae memor, quam testem felicitatis habiturus, 13) haud mora, uisere properauit. Mellae sincerus amor erat, nec paribus machinis expugnatus a fortuna. 14) Fit igitur bona fide obuius Coepioni, amplexumque 15) saluere multum iubet, et cetera, quae post longi temporis absentiam primo impetu amici meminerunt. At Coepio

imagine. J. 10) Sie wären mit einander in der Schule bekannt, und gute Freunde worden. 11) Erant. J. 12) Viris digna, da sie schon in Aemtern sassen. B. 13) Nicht aus alter Freundschafft, sondern nur ihm sein Reichthum zu zeigen. B. 14) A diuitiis, quae animum hominis, uelut admotis machinis bellicis, solet expugnare, et mutare. J. 15) *Passiua notione amplexus h. l.* Sic et Venantius in Hymno de Resurrectione Christi.

16) Machte

pio tardos oculos grauiter adgubernans, 16) arguta quoque uoce, tanquam diducere timeret compositi oris formam, 17) paene occepit modulari. Inuitatus in triclinium succedere, ad quod, ut in modicae fortunae domibus solet, utcunque angusti gradus ducebant: quid tu, inquit, Mella, in carcerem me, an thalamum, 18) rapis? Offenderat Mellam tam contumax maiestas Coepionis, 19) sed, ne ex aduerso quoque peccaret, se in conducto 20) habitare, respondit: Limen, gradus, triclinia, aduenis tam toleranda 21) locari, quam utenda. In cubiculum peruenerant, cum Coepio in lectum negligenter procubuit, 22) frontemque permulcens, iterum incommodos aedium gradus rustica urbanitate derisit, elicuitque indignationem Mellae, quam tamen, ueluti Coepioni annueret, alio risu texit. At ille, ubi cubiculi cultum, 23) circumactis oculis, tanquam perfunctoria grauitate, 24) lustrauit, conuertit ad ipsum Mellam uultus, uisisque ocreis: Equum uero, inquit, habes, an potius equos? Iis quidem est pretium, 25) qui

16) Machte ein ernsthafft, grauitätisches Gesichte. J. 17) Ad grauitatem. J. 18) In ein Zimmer. B. 19) Daß er immer so fremde und vornehm thate. J. 20) Zur Miethe. J. 21) *Toleranda diuersoria* dicuntur, darinnen man zur Nothdurfft bewirthet ist, und mit dem Accommodement zufrieden seyn muß, *utenda*, da man seine rechte Bequemlichkeit hat. B. 22) Er streckte sich auf eine sehr unanständige Art hin aufs Bette, oder den Lehn-Stuhl, J. 23) Die Meubles im Zimmer. J. 24) Gleichsam nur oben hin. J. 25) Equi illi

qui a uobis aduehuntur, nec aliis pernicius fugam ceruorum in nemoribus meis premo. 26) Abnuente 27) Mella, sibi patrios equos esse, quippe aduectos quidem a se, sed, nescio, qua, tabe sub inassueto coelo interiisse. 28) Cur igitur, refert, 29) ocreas geris? Mella contemtim, 30) has sibi in hyemem esse quaesitas. 31) Hic Coepio: Rheda autem, quam sub primo liminis 32) tecto uidi, scis, cuius sit? Cum suam 33) Mella assereret: At tibi, ait Coepio, negabas equos esse? Patrios negaui mihi esse, inquit Mella. Sed me putas tantae urbis compita 34) peditem 35) posse obire? Germanicis ad rhedam equis utor. Bigaene, subiicit Coepio, an quadrigae, rhedam hanc trahunt? Jam fastidium 36) indignationi accesserat. Sed uoluit Mella in totum huic scenae sufficere. 37) Itaque placide, se bigis uehi, dixit. Nam quadrigas illis beatis, 38) qualis

illi apud nos magno sunt in pretio. B. 26) Persequor *Feras premere*, dem Wilde nachsetzen, par force jagen, ut *hostem premere*. B. 27) Negante. J. 28) Sie wären ihm aber, weil sie fremder Lufft, Wassers und Futters, nicht gewohnet gewesen, umgefallen. 29) Coepio. J. 30) Respondit, er antwortete mit einer verächtlichen Mine. J. 31) Es wären seine Peltz, oder Winter-Stiefeln. J. 32) Diuersorii. J. 33) Esse rhedam. J. 34) Plateas. J. 35) Zu Fusse. J. 36) Huius sermonis, es wolte ihm nun fast die Gedult reissen. J. 37) Comoediam hanc peragere, affectatam illam Coepionis superbiam omnem tolerare, dissimulans indignationem suam. J. 38) Diuitibus. J. Ita Horatius saepe diuites *beatos* dixit.

39) Quot,

qualis erat Coepio, se relinquere. Dic autem, inquit Coepio, regi tuo saepe ades? Quis agri tibi modus? 39) Num habes tui iuris oppidanos? 40) Ad haec Mella, paene professo risu, 41) nihil aliud, 42) quam, se maiorum fortunas 43) ita regere, ne aut illis dedecori, aut exitio posteris, uiuat. Iterum, qui annui census essent, 44) importuna sedulitate rogatus, dixit, hos sibi, et interdum amicis, sufficere. Hinc 45) se diuitias potissimum metiri. Sed cum obrui tot quaestionibus taederet, 46) tandem onus respondendi in cupidissimum Coepionem 47) reiecit, coepitque rogare, quot domesticis ad familiaria obsequia uteretur, 48) tum de equorum numero, et quam esset in aula gratiosus? Nec ille de se moderatior, quam in alios prudens. 49) Sed praecipue de studiis aulae 50) egit. Proceres multos ineptissimum genus esse. Hos se non multum operosa calliditate tenere, 51) alios suae fortitudinis gloria capi, iam bis enim descen-

39) Quot, et quantos, agros habes? Land-Güther. B. 40) Subiectos tibi clientes, Unterthanen. J. 41) Aperto, non dissimulato amplius. B. 42) Respondet. J. 43) Accepta a maioribus suis bona. J. 44) Wie viel er jährliche Einkünffte habe. J. 45) Ex hoc usu. J. 46) Taediosum esset Mellae. J 47) Vt qui cupiebat admodum de suis diuitiis interrogari. J. 48) Wie viel er Bediente, Laquais, Gesinde, hielte? 49) Coepio aeque immoderate loquebatur de se ipso, quam imprudenter hactenus interrogauerat Mellam. J. 50) De iis, quae agantur in aula. J. 51) Sibi obstrictos. B.

52) Pugna

scendisse in arenam, 52) alios gratia, qua apud principem ualerent, adductos, quicquid in se est, 53) in amicitiae pretium polliceri. Stupebat attonitus Mella, tantae dementiae uerba, nisi a furioso, 54) posse effundi. Taedio igitur in admirationem, et uoluptatem, uerso, instare acrius coepit, et sponte ruentem 55) per insanas quaestiones praecipitare. Forte modica quies 56) erat, utroque post tot deliramenta in silentium composito, cum Coepio, tanquam acri subeunte memoria, exclamat: At quam putas ingens esse ferarum desiderium canibus meis? Nam hos uetui in siluam, me absente, produci. Accipitres quidem iam opportune cessant, abeuntibus hac anni tempestate, et in successionem renascentibus, pennis. 57) Nec interposita mora. 58) Sed iam flectit in uesperum dies, inquit. Papae! me iamdiu principi adesse oportuit. Habeo obiurgatorem desidiae, 59) quod in hoc lucis 60) protraxerim absentiam meam. His dictis, uelut altiori amplexu, in procumbentem Mellam incu-

52) Pugna singulari decertasse, er habe zweymahl duelliret. J. 53) Was nur in ihrem Vermögen ist. J. 54) Ab homine, qui nolit uideri stultus ac furiosus. J. 55) Hunc Coepionem ad insaniam, da er selbst Lust hatte, närrisch zu thun, machte er ihn vollends durch Fragen gar zum Narren. 56) Sermonis. J. 57) Sie mausen sich, oder bekommen wieder junge Federn. B. 58) Gleich darauf. J. 59) Princeps obiurgabit desidiam meam, nisi adero. J. 60) Vsque in hoc uespertinum diei tempus. B.

61) Dum

incubuit, inuitatumque domum, fastu ad blanditiem accommodato, 61) rogauit, fidissimae amicitiae, et fauere cupienti, saltem si quid opus haberet, postulando ne deesset. 62) Experturum beneficio, nihil pollicitationibus suis integrius esse. 63) Hic fuit colloquii finis, quod attonitus Mella impense subitas diuitias deuouit, si cogerent ad hunc modum insanire. 64) Huic 54 uitio immodicae iactationis uidentur obnoxii, non ii tantum, quorum sapientiam subitis muneribus 65) fortuna obruit, sed et qui militares disciplinas in praecipuam partem gloriae ponunt. Rudes enim ut plurimum animi, et, uel in ca- 55 stris eruditi, uel inter hos, qui castrensibus uitiis ipsam pacem imbuunt, 66) nihil credunt praestantius, quam timeri, fidem autem facere de se quoque dicentes, insulse arbitrantur. 67) Inde 56 iactationis audacia, tumorque uerborum, quasi omnium gratiam et crudelitatem a ferro 68) suo impetraturus. Hinc Pyrgopolinices, 69) hinc Thraso,

61) Dum superba uerba miscet blanditiis. J. 62) Er solte ihme nur etwas ausbitten, es möchte seyn, was es wolte, er wäre bereit und willig ihm zu fugen. 63) Er solte in der That erfahren, daß er ein ehrlich Mann sey, der sein Versprechen halte. 64) Hominem, cui sana esse ratio debet. J. 65) Diuitiis, die plötzlich und unvermuthet reich werden. J. 66) Tempora pacis corrumpunt. J. 67) Putant, credi ab aliis omnia, quae ipsi narrant. J 68) Gladio, et narratione de rebus fortiter gestis. J. 69) Nomen *iactatoris* apud Plautum, seu *militis gloriosi*, qui arces et urbes munitas expugnasse se gloriabatur. J.

70) *Miles*

Thraso, 70) instituti in ueterum scenis, 71) in documentum ferociae, 72) plus tormento uerborum, 73) quam inter uerba belli discrimina uibrantis. 74) Sed in senibus praecipue, et qui-57 dem ducibus, securius, et maiori uenia hoc procedit, 75) factis illis ad gloriam animis, sed nonnunquam inconsulta uanitate errantibus. 76)

CAPVT

70) *Miles gloriosus* Terentii. 71) Producti in scenam sunt a comoedis ueteribus. J. 72) Vt exemplo esent. B. 73) Magniloquentia. J. 74) Sese ostentantis. 75) Wird solches passiret. J. 76) Sie sind zu grossen Dingen gebohren, es wird aber öffters nur eine Prahlerey daraus.

1) Post

CAPVT XV.

De magistratibus. De causarum patronis.

AB aularum, principumque, fastigio 1) statim prima est magistratuum 2) dignitas, quibus fortunae 3) litigantium sunt commissae, sontiumque ultio, et quae munera iam in iudiciis numerus candidatorum, 4) et quaerendae pecuniae causa, in uaria nomina exegit. 5) Hi plerumque, uel nihil dissimulata emtione, in hos gradus 6) ascendunt, uel, ubi haec mercatura de publico arcetur, 7) priuata, et saepe rigidiori cum proceribus pactione, illic 8) quoque, qui rempublicam uendant, 9) inueniunt. Tanto, et saepe immodico, sumtu prouectos 10) palam est 11) ambitionis studiis, aut spe praedae, attineri. Nam duntaxat reipublicae uelle prodesse cara illa, et patrimonium destruente, 12) solicitudine, non istius saeculi uirtus est, 13) et nec forte post Curios, aut Fabricios, 14) quaerenda. Sed quoniam

1) Post principes et optimates, in aulis uersantes. B. 2) Inferiorum, iudicum. J. 3) Res, caussae. B. 4) Eorum multitudo, qui munera publica ambiunt. J. 5) Varie distribuit. J. 6) Ad has dignitates. J. 7) Wo die Aemter nicht öffentlich verkauffet werden dürffen. 8) Inter istos. J. 9) Munera publica, honores, dignitates, Magistratus. B. 10) Ad munera publica. J. 11) Ist es eine offenbahre Wahrheit. J. 12) Magno pretio emta. J. 13) Nostro saeculo sperandum non est. J. 14) Qui continentiae summa laude diu floruerunt. J.

possint in mediocribus deinde consistere. 89)
44 Hic magnatum, iuuenumque, praecipue error est, in paternas succedentium opes, acerbis adhuc ingeniis, 90) et nescientibus frugalitatem, uel supra rem, fortunamque, maiorum ex profusis di-
45 uitiis quaerentium famam. 91) Iis animus longa tabe 92) inquietus, et saepe ab ea, quam praefert, magnitudine excidens, quippe uix ulla humilitas, 93) ac nonnunquam fraudis genus, in quod non se secreto dimiserint, si inde intercipi 94) nummi possint, quos postea publice per turbinem inconsultae temeritatis profundant. 95)
46 Neque quidquam periculosius, quam aliquid publicum 96) illis ingeniis credere, omni pretio redimentibus inopiae moram, 97) quam anxia, sed poenitentiam abnuente, sui erroris notitia
47 semper expectant. 98) Nec pauciora sunt in opu-

89) Vt ne mediocres deinceps quidem dici iure possint. J. 90) Immaturis, nondum maturo ingenio instructis. B. 91) Suchen Ehre darinnen, daß sie mehr verthun, als ihre Eltern ihnen verlassen. 92) Vitio prodigalitatis diuturno, quae tabi similis est. Vt enim haec humano corpori succum, ita illa marsupio pecuniam, subtrahit. Hinc Germanorum adagium: Er hat die Schwindsucht in dem Beutel. B. 93) Nulla res tam humilis est, et tam abiecta. J. 94) Acquiri. J. 95) Das sie hernach gantz unbedachtsam und liederlich durchbringen, ideo ut male quaesita, male subito pereant. J. 96) Aliquid munerum, aut redituum publicorum. J. 97) Qui per uarias artes cito uolunt ditescere. J. 98) Quam inopiam metuunt quidem semper, dum uitium, luxuriam et fraudulentiam, norunt,

opulentorum sorte, 99) quam egenorum, discrimina. 200) Quidam scilicet in cumulatas a maioribus opes nascuntur. 1) Sensim alios diuitiae attollunt, docentque paulatim esse felices. Horum utrique nec se mirari solent, nec immodice exultare, scilicet per ipsam consuetudinem paene fracto quotidianae laetitiae sensu, 2) quae et nunquam nimia est, ubi per gradus exspirat, 3) et assurgit. Sunt denique, qui repente prodigentis felicitatis munere inundantur, 4) uno curriculo uiam in coelum e terra 5) emetiti. Et hi, in assueta dulcedine 6) sui quoque obliti, deducuntur in superbum sortis illius, 7) de qua exiere, contemtum. Nuper fuit, ut eiusmodi animum, adhuc recentibus bonis ebrium, 8) liceret contueri, et uisa res, quae referatur, digna, quoniam ex unius pictura 9) plurimorum imagines possunt effingi.

48 49 50 51 52

norunt, quo laborant, suum, sed ea tamen illius poenitentia nunquam ducuntur, ut malint emendare. B. 99) Diuersis generibus. J. 200) Verschiedene Arten. J. 1) In grossen Güthern und Vermögen, oder reich gebohren. 2) Weil sie es nicht anders gewohnet sind, rechnen sie es so hoch nicht. 3) Sese exerit. J. 4) Die plötzlich reich werden. 5) Ex inopia ad summas diuitias. *Emetiti* pro *emensi* nouum est, et a Lactantio, nisi forte ibi potius *emoliti* legendum sit, Paulino, et JCtis, primum usitatum. B. 6) Diuitiarum suarum. J. 7) Paupertatis ac inopiae. J. 8) Diuitiis recenter acquisitis quasi inebriatum adhuc, der sich noch nicht recht in seinen Reichthum zu finden wuste, weil er ihn übereilet hatte. 9) Ex unius hominis repraesentata

effingi. Adolescentes duos earundem scholarum commercium non uulgari necessitudine coniunxerat. 10) Nomen huic Mellae, illi uero Coepioni, in cuius patria haec schola, 11) amorisque exordium. Exactis temporibus, quae in eiusmodi aetate litteris dantur, recessit in patriam Mella, arctis primum foederibus in aeternitatem amicitiae cum Coepione compositis. Nec uirilia deinde studia 12) hunc adolescentiae animum mutauerant. Crebris litteris, inuicemque arcana prodentibus, ueteris amicitiae consuetudinem alebant. Interim Coepionem inopinata haereditas in altiorem extulit sortem, et Mella in Coepionis patriam quibusdam negotiis uocatus est. Quem ut Coepio aduentâsse audiuit, non tam amicitiae memor, quam testem felicitatis habiturus, 13) haud mora, uisere properauit. Mellae sincerus amor erat, nec paribus machinis expugnatus a fortuna. 14) Fit igitur bona fide obuius Coepioni, amplexumque 15) saluere multum iubet, et cetera, quae post longi temporis absentiam primo impetu amici meminerunt. At Coepio

imagine. J. 10) Sie wären mit einander in der Schule bekannt, und gute Freunde worden. 11) Erant. J. 12) Viris digna, da sie schon in Aemtern sassen. B. 13) Nicht aus alter Freundschafft, sondern nur ihm sein Reichthum zu zeigen. B. 14) A diuitiis, quae animum hominis, uelut admotis machinis bellicis, solet expugnare, et mutare. J. 15) *Passiua notione amplexus h. l.* Sic et Venantius in Hymno de Resurrectione Christi.

16) Machte

pio tardos oculos grauiter adgubernans, 16) arguta quoque uoce, tanquam diducere timeret compositi oris formam, 17) paene occepit modulari. Inuitatus in triclinium succedere, ad quod, ut in modicae fortunae domibus solet, utcunque angusti gradus ducebant: quid tu, inquit, Mella, in carcerem me, an thalamum, 18) rapis? Offenderat Mellam tam contumax maiestas Coepionis, 19) sed, ne ex aduerso quoque peccaret, se in conducto 20) habitare, respondit: Limen, gradus, triclinia, aduenis tam toleranda 21) locari, quam utenda. In cubiculum peruenerant, cum Coepio in lectum negligenter procubuit, 22) frontemque permulcens, iterum incommodos aedium gradus rustica urbanitate derisit, elicuitque indignationem Mellae, quam tamen, ueluti Coepioni annueret, alio risu texit. At ille, ubi cubiculi cultum, 23) circumactis oculis, tanquam perfunctoria grauitate, 24) lustrauit, conuertit ad ipsum Mellam uultus, uisisque ocreis: Equum uero, inquit, habes, an potius equos? Iis quidem est pretium, 25) qui

16) Machte ein ernsthafft, grauitätisches Gesichte. J. 17) Ad grauitatem. J. 18) In ein Zimmer. B. 19) Daß er immer so fremde und vornehm thate. J. 20) Zur Miethe. J. 21) *Toleranda diuersoria* dicuntur, darinnen man zur Nothdurfft bewirthet ist, und mit dem Accommodement zufrieden seyn muß, *utenda*, da man seine rechte Bequemlichkeit hat. B. 22) Er streckte sich auf eine sehr unanständige Art hin aufs Bette, oder den Lehn-Stuhl, J. 23) Die Meubles im Zimmer. J. 24) Gleichsam nur oben hin. J. 25) Equi illi

qui a uobis aduehuntur, nec aliis pernicius fugam ceruorum in nemoribus meis premo. 26) Abnuente 27) Mella, sibi patrios equos esse, quippe aduectos quidem a se, sed, nescio, qua, tabe sub inassueto coelo interiisse. 28) Cur igitur, refert, 29) ocreas geris? Mella contemtim, 30) has sibi in hyemem esse quaesitas. 31) Hic Coepio: Rheda autem, quam sub primo liminis 32) tecto uidi, scis, cuius sit? Cum suam 33) Mella assereret: At tibi, ait Coepio, negabas equos esse? Patrios negaui mihi esse, inquit Mella. Sed me putas tantae urbis compita 34) peditem 35) posse obire? Germanicis ad rhedam equis utor. Bigaene, subiicit Coepio, an quadrigae, rhedam hanc trahunt? Jam fastidium 36) indignationi accesserat. Sed uoluit Mella in totum huic scenae sufficere. 37) Itaque placide, se bigis uehi, dixit. Nam quadrigas illis beatis, 38) qualis

illi apud nos magno sunt in pretio. B. 26) Persequor *Feras premere*, dem Wilde nachsetzen, par force jagen, ut *hostem premere*. B. 27) Negante. J. 28) Sie wären ihm aber, weil sie fremder Lufft, Wassers und Futters, nicht gewohnet gewesen, umgefallen. 29) Coepio. J. 30) Respondit, er antwortete mit einer verächtlichen Mine. J. 31) Es wären seine Peltz, oder Winter-Stiefeln. J. 32) Diuersorii. J. 33) Esse rhodam. J. 34) Plateas. J. 35) Zu Fusse. J. 36) Huius sermonis, es wolte ihm nun fast die Gedult reissen. J. 37) Comoediam hanc peragere, affectatam illam Coepionis superbiam omnem tolerare, dissimulans indignationem suam. J. 38) Diuitibus. J. Ita Horatius saepe diuites *beatos* dixit.

39) Quot,

qualis erat Coepio, se relinquere. Dic autem, inquit Coepio, regi tuo saepe ades? Quis agri tibi modus? 39) Num habes tui iuris oppidanos? 40) Ad haec Mella, paene professo risu, 41) nihil aliud, 42) quam, se maiorum fortunas 43) ita regere, ne aut illis dedecori, aut exitio posteris, uiuat. Iterum, qui annui census essent, 44) importuna sedulitate rogatus, dixit, hos sibi, et interdum amicis, sufficere. Hinc 45) se diuitias potissimum metiri. Sed cum obrui tot quaestionibus taederet, 46) tandem onus respondendi in cupidissimum Coepionem 47) reiecit, coepitque rogare, quot domesticis ad familiaria obsequia uteretur, 48) tum de equorum numero, et quam esset in aula gratiosus? Nec ille de se moderatior, quam in alios prudens. 49) Sed praecipue de studiis aulae 50) egit. Procerum multos ineptissimum genus esse. Hos se non multum operosa calliditate tenere, 51) alios suae fortitudinis gloria capi, iam bis enim descen-

39) Quot, et quantos, agros habes? Land-Güther. B. 40) Subiectos tibi clientes, Unterthanen. J. 41) Aperto, non dissimulato amplius. B. 42) Respondet. J. 43) Accepta a maioribus suis bona. J. 44) Wie viel er jährliche Einkünffte habe. J. 45) Ex hoc usu. J. 46) Taediosum esset Mellae. J 47) Vt qui cupiebat admodum de suis diuitiis interrogari. J. 48) Wie viel er Bediente, Laquais, Gesinde, hielte? 49) Coepio aeque immoderate loquebatur de se ipso, quam imprudenter hactenus interrogauerat Mellam. J. 50) De iis, quae agantur in aula. J. 51) Sibi obstrictos. B.

52) Pugna

scendisse in arenam, 52) alios gratia, qua apud principem ualerent, adductos, quicquid in se est, 53) in amicitiae pretium polliceri. Stupebat attonitus Mella, tantae dementiae uerba, nisi a furioso, 54) posse effundi. Taedio igitur in admirationem, et uoluptatem, uerso, instare acrius coepit, et sponte ruentem 55) per insanas quaestiones praecipitare. Forte modica quies 56) erat, utroque post tot deliramenta in silentium composito, cum Coepio, tanquam acri subeunte memoria, exclamat: At quam putas ingens esse ferarum desiderium canibus meis? Nam hos uetui in siluam, me absente, produci. Accipitres quidem iam opportune cessant, abeuntibus hac anni tempestate, et in successionem renascentibus, pennis. 57) Nec interposita mora. 58) Sed iam flectit in uesperum dies, inquit. Papae! me iamdiu principi adesse oportuit. Habeo obiurgatorem desidiae, 59) quod in hoc lucis 60) protraxerim absentiam meam. His dictis, uelut altiori amplexu, in procumbentem Mellam incu-

52) Pugna singulari decertasse, er habe zweymahl duelliret. J. 53) Was nur in ihrem Vermögen ist. J. 54) Ab homine, qui nolit uideri stultus ac furiosus. J. 55) Hunc Coepionem ad insaniam, da er selbst Lust hatte, närrisch zu thun, machte er ihn vollends durch Fragen gar zum Narren. 56) Sermonis. J. 57) Sie mausen sich, oder bekommen wieder junge Federn. B. 58) Gleich darauf. J. 59) Princeps obiurgabit desidiam meam, nisi adero. J. 60) Vsque in hoc uespertinum diei tempus. B.

61) Dum

incubuit, inuitatumque domum, fastu ad blanditiem accommodato, 61) rogauit, fidissimae amicitiae, et fauere cupienti, saltem si quid opus haberet, postulando ne deesset. 62) Experturum beneficio, nihil pollicitationibus suis integrius esse. 63) Hic fuit colloquii finis, quod attonitus Mella impense subitas diuitias deuouit, si cogerent ad hunc modum insanire. 64) Huic 54 uitio immodicae iactationis uidentur obnoxii, non ii tantum, quorum sapientiam subitis muneribus 65) fortuna obruit, sed et qui militares disciplinas in praecipuam partem gloriae ponunt. Rudes enim ut plurimum animi, et, uel in ca- 55 stris eruditi, uel inter hos, qui castrensibus uitiis ipsam pacem imbuunt, 66) nihil credunt praestantius, quam timeri, fidem autem facere de se quoque dicentes, insulse arbitrantur. 67) Inde 56 iactationis audacia, tumorque uerborum, quasi omnium gratiam et crudelitatem a ferro 68) suo impetraturus. Hinc Pyrgopolinices, 69) hinc Thraso,

61) Dum superba uerba miscet blanditiis. J. 62) Er solte ihme nur etwas ausbitten, es möchte seyn, was es wolte, er wäre bereit und willig ihm zu fugen. 63) Er solte in der That erfahren, daß er ein ehrlich Mann sey, der sein Versprechen halte. 64) Hominem, cui sana esse ratio debet. J. 65) Diuitiis, die plötzlich und unvermuthet reich werden. J. 66) Tempora pacis corrumpunt. J. 67) Putant, credi ab aliis omnia, quae ipsi narrant. J 68) Gladio, et narratione de rebus fortiter gestis. J. 69) Nomen *iactatoris* apud Plautum, seu *militis gloriosi*, qui arces et urbes munitas expugnasse se gloriabatur. J.

70) *Miles*

Thraso, 70) instituti in ueterum scenis, 71) in documentum ferociae, 72) plus tormento uerborum, 73) quam inter uerba belli discrimina uibrantis. 74) 57 Sed in senibus praecipue, et quidem ducibus, securius, et maiori uenia hoc procedit, 75) factis illis ad gloriam animis, sed nonnunquam inconsulta uanitate errantibus. 76)

CAPVT

70) *Miles gloriosus* Terentii. 71) Producti in scenam sunt a comoedis ueteribus. J. 72) Vt exemplo esent. B. 73) Magniloquentia. J. 74) Sese ostentantis. 75) Wird solches passiret. J. 76) Sie sind zu grossen Dingen gebohren, es wird aber öffters nur eine Prahlerey daraus.

1) Post

CAPVT XV.

De magistratibus. De causarum patronis.

AB aularum, principumque, fastigio 1) statim prima est magistratuum 2) dignitas, quibus fortunae 3) litigantium sunt commissae, sontiumque ultio, et quae munera iam in iudiciis numerus candidatorum, 4) et quaerendae pecuniae causa, in uaria nomina exegit. 5) Hi plerumque, uel nihil dissimulata emtione, in hos gradus 6) ascendunt, uel, ubi haec mercatura de publico arcetur, 7) priuata, et saepe rigidiori cum proceribus pactione, illic 8) quoque, qui rempublicam uendant, 9) inueniunt. Tanto, et saepe immodico, sumtu prouectos 10) palam est 11) ambitionis studiis, aut spe praedae, attineri. Nam duntaxat reipublicae uelle prodesse cara illa, et patrimonium destruente, 12) solicitudine, non istius saeculi uirtus est, 13) et nec forte post Curios, aut Fabricios, 14) quaerenda. Sed quoniam

1) Post principes et optimates, in aulis uersantes. B. 2) Inferiorum, iudicum. J. 3) Res, caussae. B. 4) Eorum multitudo, qui munera publica ambiunt. J. 5) Varie distribuit. J. 6) Ad has dignitates. J. 7) Wo die Aemter nicht öffentlich verkauffet werden dürffen. 8) Inter istos. J. 9) Munera publica, honores, dignitates, Magistratus. B. 10) Ad munera publica. J. 11) Ist es eine offenbahre Wahrheit. J. 12) Magno pretio emta. J. 13) Nostro saeculo sperandum non est. J. 14) Qui continentiae summa laude diu floruerunt. J.

niam nulla iam uirtus gratis, 15) et ob suam pulchritudinem, colitur, sed unaquaeque suis praemiis conciliatur 16) hominibus, ideo haec honorum, opumue, in magistratibus libido 17) facile ferri potest, modo contenti publico, et ueluti permisso, more peccandi, sinceris deinde animis in munus, quod emerint, incumbant. 6 Ceterum ut ab illo, quod ineunt, iugo 18) moderari 19) subiectis gentibus possunt, et, si placet, illudere, 20) ita, nisi maturis ingeniis, et quae non pro solo tribunali sapere 21) possint, cupiditates castigent, ne ipsi quidem ludibria, aut conuitia, effugiunt. 7 Sed haec tecta, et maxime in absentes ingesta. 22) Palam enim adulantium uerbis sollicitantur in superbiam, suique inanem fiduciam, tot litigantium turbis, multo cultu, 23) sed non diu duraturo, illos propitiantibus, 24) cum nemo, in discrimen fortunarum uocatus, supplicare iudicibus dubitet, et, uel toruos, asperosque, mulcere, uel, dulcedini ambitionis apertos, 25) multa laude,

15) Sine praemio, ohne Profit. J. 16) Jucunda redditur, ac grata. J. 17) Dum munera et dignitates emuntur, quod fit maxime in Gallia. J. 18) Magistratu, quem sunt adepti. B. 19) Prudenter ac sedulo praeesse. B. 20) Vexare, premere, pro ludo et ioco habere, nauci pendere. B. 21) Vltra iuris scientiam, die mehr wissen, als den Schlendrian, und was in foro bräuchlich. B. 22) Es saget es ihnen niemand ins Gesichte. J. 23) Mit vielen äusserlichen Bezeugungen, Ceremonies. J. 24) Illorum fauorem quaerentibus. J. 25) Ita, ut se facile capi adulationibus patiantur. B.

26) Ve-

laude, et uenerationis gestu, tanquam cibo aliquo, satiare. Jam olim illam artem Roma monstrauit, cum reos, sordentibus togis, 26) neglectuque comarum, 27) uiliores, iudicum pedibus reuerentia, metusque, affunderet. 28) Sed eiusmodi supplicum coetus, in quemcunque deinde exitum dimittantur, 29) ubi primum extra iudicantium conspectum possunt consistere, hanc timidam placendi 30) laruam ponunt, et, quas adhibuere blanditias, interdum nec modico risu inter suos recensent, etiamque illorum, 31) quibus adhibebantur, 32) credulitatem. Judices enim, succedentibus clientum agminibus semper pleni, 33) se haud raro ex eorum adulatione metiri 34) non dubitant, omnesque reuera suo fastigio 35) concedere arbitrantur, qui sibi composita humilitate 36) eorum animos parant. 37) Illos iudices dico, quorum ambitio nostri seculi moribus, et callidioris uitae peritia, destituta est, 38) siue nihil uiderint praeter scholam, curiamque, illic 39) nugari assueti, hic 40) habere cultores et decipi,

8 9 10 11

26) Vestitu atro ac sordido. J. 27) Weil ihnen die Haare um die Köpffe hiengen. 28) Ad pedes iudicum prosterneret. J. 29) Es mag nun mit ihnen ablauffen, wie es will, sie mögen ohne Straffe davon kommen, oder nicht. 30) Suis iudicibus. J. 31) Judicum. J. 32) Illae blanditiae. J. 33) Circumdati. J. 34) Aestimare. J. 35) Ei honori et magistratui, quem gerunt. J. 36) Ficta adulatione. B. 37) Fauorem conciliant. J. 38) Die nicht manierlich zu leben wissen. 39) In scholis. J. 40) In curia et foro. J.

pi, 41) siue angustis, aut inanibus, animis ad facilitatem 42) facti sint, ut pro se 43) dicentibus
12 auide credant. Sed tunc maxime populari risu iactantur, 44) si, tanquam suae sortis 45) puderet, in militares animos, et sermones, erumpant, 46) si in corporis cultu 47) aularum adumbrent delicias, ceterasque uoluptates consectentur, 48) togarum et tribunalium maiestati 49) non concessas, quae nonnunquam uitia inexpertam adhuc fallunt 50) [nam et saepe ad has dignitates sub-
13 uehitur] iuuentutem. Sed nihil publicae utilitati magis infestum, quam cum magistratus, iudicesque, obliti nominis deae 51) illius, cuius titulis, et ueluti uicaria fide, ius dicunt, 52) ex magnitudine munerum, 53) aut litigantium gratia, 54) affectum componentes, 55) ipsis legibus impone-
14 re 56) non uerentur. Nec facile dixerim, utra per-

41) Ab iis. J. 42) Credulitatem, da sie alle Complimenten und Ehren-Worte so gleich für wahr halten. J. 43) Zu ihren Vortheil. 44) Sie werden dem Pöbel zum Spott und Gelächter. 45) Conditionis inferioris. J. 46) Si animum suum assuefaciunt moribus et sermonibus militum. J. 47) Ornatu, uestitu. J. 48) Imitentur, aemulentur. 49) Denen Unter-Obrigkeitlichen Personen 50) Die noch nicht zu leben, und sich in ihren Stand nicht zu schicken wissen. J. 51) Justitiae. J. 52) In deren Nahmen, und an deren Stelle, sie mit eben der Treue und Redlichkeit Recht sprechen solten, als sie es thun würde, wenn sie könnte. J. 53) Quae gerunt litigantes. 54) Qua bene uolunt huic, illinc, parti litigantium. J. 55) Ita, ut indulgeant plus aequo, in alios animaduertant seuerius. 56) Corrumpere leges,

pernicies rempublicam peius infestet, cum amicis, aut cum pecuniae, indulgent. 57) Quippe illa facilitas nihil familiaribus negandi, iudicis animum impietati aperit, 58) per hos flagitiorum gradus ita assuefactum, 59) ut, excusatis specie amicitiae sceleribus, postea, ubicunque odium, aut spes, impulerit, peccare non dubitet, id tandem pro se 60) ausus, quod amicis primum indulsit. 15 Quod si acriter diuitiis incumbunt, si quaerunt de populi malis 61) opes, tunc omnino reipublicae corpus sub illis medicis 62) plus remedio, quam uulneribus, laborat. 63) 16 Pauci tamen aperto facinore audent uel suae cupiditati, 64) uel amicorum, 65) seruire. 17 Sed est lentior pestis, aut, si mauis, modesta crudelitas, 66) et iam ipsa consuetudine excusata, 67) longis scilicet nodis 68) impedire productas in forum suum causas, 69) et infinito, ac ueluti religioso, 70) ordine

leges, contorquere ad lubitum. J. 57) Cum in gratiam et fauorem amicorum, an, cum ex auaritia, deflectunt ab eo, quod iustum est. J. 58) Judici occasionem praebet peccandi. B. 59) Indem er nach und nach der Ungerechtigkeit also gewohnet. 60) In suam utilitatem. J. 61) Altercationibus, rixis, iniuriis, mulctis, poenis. J. 62) Magistratibus iustitiam corrumpentibus. J. 63) Aegrotat, affligitur. J. 64) Auaritiae. B. 65) Gratiae. B. 66) Qua miseri ciues pereunt, aut in maxima damna coniiciuntur. J. 67) Sie ist schon praescribiret, so sehr eingewurtzelt, daß man sie nicht mehr für Sünde hält. 68) Impedimentis uaria arte positis, et implicatis. B. 69) Rechts-Processe. J. 70) Als ob man der Proceß-

 Ordnung

18 ordine ad exitum sero perducere. His artibus regnum suum producunt in miseros, 71) et uastandos 72) uberius ministris suis tradunt, patronosque, 73) et iam magnam illam gentem, quae clientum miseriis saginatur, 74) perenni pastu 19 implent. 75) Quis ferat et quorundam malas artes? Judicia, quae ipsi uendere palam timent, sub aliis sectoribus 76) prostituunt. 77) Ministros suae domi a memoria, 78) a scriptionibus, 79) habent, qui digerere, 80) qui seruare, relata ita in scriptis disceptantium argumenta, et instrumenta, 81) litium, solent. Hos autem ad tam ambitiosam seruitutem non ante admittunt, quam ingenti, et per licitationem crescente, pe-20 cunia, 82) seruire meruerint. O ludibrio habitas

Ordnung gemäß verführe, und also gantz Gewissenshafft. J. 71) Potentiam et tyrannidem suam exercent. B. 72) Perdendos plane, omnique pecunia emungendos. J. 73) Patronos caussarum, aduocatos. J. 74) Multitudinem, die grosse Menge der Proceß-führenden, die sich von derer Partheyen Gelde mästen. B. 75) Machen ihnen treffliche Sporteln, geben ihnen beständig etwas zu verdienen. 76) *Sectores* olim dicebantur illi, qui bona damnatorum auctione publica uendebant B. 77) Sie bieten sie durch andere feil, und verkauffen sie heimlich durch den Drittmann, oder durch die dritte, vierdte, Hand. 78) Qui memoriales libellos scribunt, Memorial- und Suppliquen-Macher. J. 79) Ihre Schreiber, oder Secretarien. J. 80) In ordinem redigere. J. 81) Die Acten. B. 82) Wer das meiste bietet, der bekömmt solche Bedienung. J.

83) Ju-

tas fortunas miserorum, qui se tribunalibus 83) credunt! Ministraturos iudicibus non operam suam locare, sed et magni emere, 84) in familiam, et ad seruilia officia, illic 85) admitti, quid est aliud, quam ueniam scelerum comparare, ut furtiuis inde praedis grassentur 86) in supplices, uenditisque suffragiis, et libellis 87) uel celatis, uel obtrusis, ipsi domino, 88) aut aequitati, ausint imponere? Multis tamen magistratuum candidae mentes, potiorque tam auaris artibus sanctitas, 89) et iusti honores, mercesque, quam leges constituunt. Graues illi, 90) et intra fortunae suae magnitudinem modeste compositi, 91) neque hos magis adulatio implorantium opem, quam iustitiae et famae pietas, laudibus implet. Si uero hos magistratuum coetus non ex singulorum moribus, sed ex totius collegii grauitate, 92) aestimes, mirum quantam sui reuerentiam statim infundant, 93) ut, in eorum conspectum admissus, omnino sentias, Cyneae 94) uerbis dignos,

21 22 23

83) Judiciis, iudicum cognitionibus. 84) Ita, ut a iudicibus salarium accipiant. J. 85) Apud iudices. J. 86) Ministri, scribae. J. 87) Supplicibus, uel actis etiam, et commentariis iudicialibus J. 88) Judici, cui seruiunt. 89) Puritas a sceleribus B. 90) Das sind ansehnliche ernsthaffte Männer. J. 91) Non efferunt se unquam ultra modum conditionis suae, nihil agunt, quod dignitati suae sit aduersum. B. 92) Ex ratione grauissimi muneris, si omnes iudices, seu uniuersum collegium iudicum, consideres. B. 93) Efficiant apud spectatores. J. 94) In eos conuenire uerba Cyneae,

gnos, qui in Romanorum senatu, quot conuenerant patres, 95) tot se regibus circumsideri, dixit. Sed haec tamen tanta maiestas longe gratiori spectaculo hos mulcebit, qui, forensi negotio uacui, 96) nihil ex iudiciis aut sperabunt, aut metuent, ac, ueluti in portu consederint, mare procellis aestuosum, hosque Neptunos, 97) omnem fluctum suo nutu temperantes, intuebuntur. Carthagine, Romaque, in foedus compositis, 98) regi Numidarum, Masinissae, qui et ipse Romanam amicitiam colebat, cum Poenis dissidium fuit. Jam in castris utrinque exercitus erant; dictus etiam certamini dies, cum Scipio minor, forte ad alia negotia in Africam missus, peruenit ad castra Masinissae, tantique praelii spectaculum coepit. 99) Tuta illi res, 100) quocunque se fortuna inclinasset, Romani nominis maiestate. 1) Successit ergo in tumulum, uiditque certantes, et impune 2) licuit tot mortalium periculis frui. Et uisa res tam ambitiosae

Cyneae, Thessali, quem Pyrrhus, Epirotarum rex, Romam ad senatum miserat. Conf. Plutarchus in uita Pyrrhi. B. 95) Senatores. J. 96) Qui nullas lites habent ac sequuntur. B. 97) Judices. B. 98) Quum Carthaginienses ac Romani foedus inissent. J. 99) Er sahe dem Treffen mit zu. 100) Tuto poterat spectare hoc praelium, er hatte kein Interesse darbey, es mochte der Sieg hinfallen, wo er hin wolte. J. 1) Quia legatus Senatus populique Romani securitate publica fruebatur. 2) Sine periculo spectare potuit tot hominum pericula praelio decertantium. B.

3) Tam

sae uoluptatis, ut negaret hanc ante se contigisse, nisi Joui 3) ab Ida, 4) Neptunoque e Samothracia, 5) extra aleam 6) Graecorum et Troianorum bella cernentibus. Idem 7) in fori, iudicumque, spectaculum conuenire non dubites, quo scilicet uix quicquam iucundius, 8) si non in discrimen 9) adductus sis, ut nec preces admouere necesse sit, nec timere. Nam et excultis, 10) ut multi sunt, iudicum animis potes interdum iucundissima familiaritate misceri, aut horum in uariis litibus sensus 11) saltem, neque ineloquentem eruditionem percipere, ac de ipsis iudicantibus tacite ferre sententiam. Aut, si gratum est, 12) in tumultu fori esse, ipse discursantium 13) fremitus, uultusque diuersi, hi exanimati metu, spe alii exultantes, ita animum, oculosque, 14) abripient, ut te utilissimam humanae dementiae scenam 15) intueri existimes. Ac

26 27 28

3) Tam magna haec uoluptas uisa est, ut negaret cuiquam tantam unquam contigisse, praeterquam Joui. J. 4) Monte Troadis. J. Fabula illa narratur ab Homero Iliad. libr. VIII. v. 40. seqq. 5) E Samothraciae quodam monte. Narrat fabulam Homerus Iliad. libr. XIII. v. 10. seq. 6) Extra periculum, extra telorum iactum. B. 7) Tu pariter, eodem modo. J. 8) Esse potest. J. 9) In litis periculum. J. 10) Eruditis, doctrina et experientia ornatis. J. 11) Sententias, iudicia. J. 12) Si placet tibi. J. 13) Den da und dort herum lauffenden Partheyen und Advocaten. J. 14) Tuos. J. 15) Comoediam, spectaculum. J.

29 Ac praecipue patronorum 16) calliditas, ubi eloquentia est in pretio, ostentatione scientiae, et uerborum pompa, uibrans 17) sufficiet ad lepidam, nec omnino otiosam, 18) uoluptatem, qua perfusus, tamen securis suspiriis ad aliena
30 mala interdum ingemisces. 19) Quippe animus, et sors ipsa patronorum, 20) ut genus humanum etiam sua auxilia in perniciem detorquet, 21) longe a prima tam officiosae pietatis 22) in-
31 stitutione diuertit. 23) Causas apud judicem orare, et, uel nocentes accusare, uel adesse sordidatis, 24) olim magnificum et liberale munus fuit, etiam hominum, quibus summam rem 25) in castris, aut senatu, respublica cre-
32 debat. Non saepius in acie Pompeius, quam sub iudicibus, stetit, primique Caesares, cum jam omnia possent, tamen reis interdum aduocatione 26) malebant, quam summae auctoritatis

16) Caussidicorum, aduocatorum. J. 17) Sese ostentans. J. 18) Inutilem. J. 19) Dum cognosces litigantium miseriam, quam saepe praeter fas ac ius patiuntur. J. 20) Aduocatorum. J. 21) Wie denn der Mensch gemeiniglich diß zum Schaden mißbrauchet, was ihm zum Heil geordnet ist. 22) Quae in eo consistebat, ut aduocati ferrent reis auxilium, quod, saluis legibus, possent. J. 23) Recedit. J. 24) Reis. Rei enim sordida ueste induti in iudicio comparebant, ut sibi pararent misericordiam iudicum, aut populi. B. 25) Summum imperium. J. 26) Tanquam aduocati. J. Conf. Suetonius in Aug. cap. LVI.

27) Huic

tis suffragio, adesse. Merces autem, praeter gloriam, magnificae rei 27) adeo nulla erat, ut, afflicta deinde illius nobilitatis rectitudine, 28) et oratoribus iam operam, nec occulte, locantibus, 29) leges primum rogarentur, quae tam periculosam mercaturam, 30) infamia notatam, arcerent, mox, publico uitio hos quoque obices proruente, 31) saltem modum constituerent, certamque pro mercenaria eloquentia pensionem. 32) Jam insaniente orbe, et in immensum litibus auctis, gens illa quaestuosa, 33) etiamque populosissima, 34) uix ferendo, agendoque, clientibus sufficit, 35) suas exuuias ad certamen tradentibus. 36) Patronis causarum ut ubique unus spiritus 37) ad opes, famamque, properandi, ita pro conditione regionum sunt uaria studia, atque gradus, per quos destinata 38) perficiant. Leges, ut plurimum non nudo, et

33

34

35

36

27) Huic aduocationi. J. 28) Quum nobilitas huius officii ac pietatis corrumperetur. J. 29) Da die Advocaten ums Geld dieneten. J. 30) Venalis scilicet iustitiae. 31) Da das Laster so überhand nahme, daß kein Verbiethen mehr helffen wolte. 32) Schrieben eine gewisse Proceß-Ordnung, und Sportul-Taxe vor. 33) Aduocati, qui nihil aliud, quam pecuniam, quaerunt. J. 34) Quorum ingens iam est numerus. J. 35) Vix tamen satis est ad agendas caussas tot litigantium. J. 36) Die ihr Haab und Guth aufs Spiel, und den ungewissen Ausgang des Processes, setzen. J. 37) Vnus animus, una intentio, uoluntas. J. 38) Sua, nempe cupiditatem diuitiarum et honorum. B.

39) Ani-

et candido, genio 39) perceptas, quo 40) ducebantur, qui illas condiderunt, sed deflexas per innumeros, anxiosque, calliditatis articulos, 41)
37 in praecipuae scientiae 42) parte habent. In iis 43) aliquid inuenire, quo eludi simplicitas possit bono iure utentium, 44) gloriosissimum
38 putatur. Apud plerosque populos illa iura obtinent, quae Romani sibi olim condiderunt, et
39 ciuilia appellamus. Et quoniam eae leges, a peritis olim auctoribus sancitae, robustam 45) et uariam eruditionem habent, ideo earum studium non solum diffundere ingenia solet per ardua ac molesta iuris, facitque, argumenta, sed et pulchra antiquarum rerum scientia imbuit, 46) quae ad humanae uitae culturam pretiosa est, 47)
40 in foro saltem ad ostentationem ualitura. 48) In illis autem gentibus, apud quas non ex Romana sapientia, sed ex municipali, 49) et nonnunquam barbaro, 50) gentium scito, iura descripta sunt, uix

39) Animo. J. 40) Quo animo simplici et honesto illi mouebantur J. 41) Sie wissen sie auf tausenderley Art zu verdrehen. 42) Quae Jurisprudentia appellatur, J. 43) Legibus, J. 44) Eorum, qui iustam caussam habent. J. 45) Consummatam atque solidam. B. 46) Es müssen diejenigen, die Jura studiren, nicht allein, was Recht und Unrecht sey, mit vieler Mühe und Fleiß lernen, sondern auch Erkänntniß der Alterthümer haben. 47) Die ihren guten Nutzen hat, und viel hilfft im menschlichen Leben. 48) In foro tamen nullam affert aliam utilitatem, quam, ut eruditio ostentetur. J. 49) Nach dem Land- oder Stadt-Recht. J. 50) Legibus,

uix aliquid humanitatis 51) ingrata causidicorum 52) ars habet, et, nisi promitteret quaestum, iis quoque inuisa, qui studiosissime eam colunt. Ibi enim patroni causarum ingenia non exercent per Romanae, Graecaeque, sapientiae, aut facundiae, uenustatem, sed, inhaerentes aliquot uocibus, conceptasque rudibus uerbis leges nunc in cautionem, 53) nunc in dolum, 54) contemplati, uix unquam puriori scientia 55) animos mitigant, aut attollunt. Anglia, quae Musas, et studia litterarum, superbissimis Academiarum tectis 56) excepit, quae opulenta haereditate haec scientiarum domicilia, 57) uelut in aeternitatem eruditionis, ditauit, legum suarum studiosos, patronosque causarum, ideo non potest Latinae eloquentiae, aut Philosophiae, humanitate adornare, quia in iis legibus nullum Romani iuris inest, aut peritae 58) antiquitatis, uestigium. Gallico sermone conceptae sunt, 59) prisco illo, et quem in antiquissimis auctoribus aut negligimus, aut ridemus. Si quid scriptum est uerbis in hodiernos usus durantibus, hoc ipsum imposito duntaxat accentu, et pronunciandi

41

42

bus, constitutionibus barbaris, quales *Longobardicae*, et antiquae *Germanicae*, sunt. B. 51) Humanioris, aut elegantioris eruditionis. J. 52) Rabularum. J. 53) Vt ipsi sibi caueant. J. 54) Vt alios decipiant. J. 55) Elegantiori doctrinae. J. 56) Palatiis. J. 57) Academias. J. 58) Eruditae. J. 59) Hae leges. J.

60) Dum

43 ciandi errore, 60) suum 61) fecerunt. In hanc artem institutis raro maioris scientiae cura est, et ut plurimum nec Latini sermonis elementa perdiscunt. Satis ad aduocationis rudimentum 62) putatur priscos illos codices 63) legere pos-
44 se, et loquendo corrumpere. 64) Ita initiati 65) adolescentes in collegiis eiusmodi argutiarum 66) agunt, multoque tempore prouectio-
45 rum 67) colloquiis, et usu, edocentur. Nam nec modico aetatis dispendio 68) tam laboriosa ars, 69) et tot diffusa ingeniis, 70) constat. Non in ea regione 71) certior ad diuitias uia est. Quippe Anglia, ab externis quieta terroribus, seipsam contentionibus fori, 72) haud multum
46 impari cladi, 73) permisit. At cum praeterea eximii magistratus in praemium illius scientiae destinentur, nil mirum est, ingenuos adolescentes 74) eius studio capi, adeo ut nulla sit patriciorum gens, quae non cognationis iure, 75) a quo

60) Dum erronee pronunciant has uoces. J. 61) Pro Anglicis uocibus habent. J. 62) Notitiam, eruditionem. J. 63) Legum. J. 64) Corrupto sermone pronunciare ad modum linguae Anglicae. J. 65) Instructi, edocti. J. 66) Ineptiarum, quas ante recensuerat. J. 67) Doctiorum institutione et exercitatione. J. 68) Zeit-Verlust. J. 69) Juridica. J. 70) Quam tot homines addiscunt. J. 71) Anglia. J. 72) Den Rechts-Processen. J. 73) Ex quibus non minorem calamitatem accipiunt ciues, quam ab hostibus. J. 74) Nobilium Anglorum familiae. J. 75) Cognatum aut affinem aliquem. J.

76) In

quo in litibus subleuetur, inueniat. Eiusmodi 47 aduocatis 76) uestis est in specimen 77) suae artis ad pedes pertinens, 78) toto margine, quantum in conspectum prodit, gentilis cuniculi pelle suffulta. 79) Hanc et domi subsidium, 80) et ornamentum publice, habent, nec dubitant in publicum ocreati procedere, etiam calcaribus uerberantem pulsantibus togam. 81) Gallia aliis 48 uirtutibus, uitiisque, suarum causarum oratores instituit. In Academiis nomine iurisprudentiae 49 82) aliquandiu degunt. Illic quidam litteris propitio genio 83) incumbunt. Alios putes in ueternum, 84) aut immodestiam, 85) natos. Vtrisque, proh tempora! inde abeuntibus idem honos, eorundem titulorum promiscua merces. 86) Qui enim inutili lasciuia, aut torpore, lusere, 87) 50 nihil minus modicae pecuniae ope 88) ad munus aduocationis perueniunt, emtis scilicet iurisperitorum suffragiis, quibus, de discipulorum eruditione testantibus, magistratus et iudices credunt, iam olim ita tradito more, ut is honor eiusmodi testi-

76) In Anglia. J. 77) Tanquam signum peculiare professionis ipsorum. J. 78) Adeoque *talaris.* J. 79) Mit Englischen Caningen gefüttert. B. 80) Contra frigus. J. 81) Daß der Rock unten an die Sporenen stösset. J. 82) Velut iuris studiosi. B. 83) Multa industria. J. 84) Prigritiam. B. 85) Licentiam, temeritatem, tumultuationes, lasciuiam. B. 86) Datur, tribuitur. J. 87) Tempus perdiderunt, uitam, quasi per lusum, egerunt. B. 88) Vermittelst eines geringen Geldes. J.

89) Si-

testimoniis haberetur, nondum eruditorum, et quidem iura docentium, animis ad facilem, et promiscuam, mercaturam prostantibus. 89) Et hi, immerita dignitate sublati, in ignobilibus deinde coloniis 90) agunt, et inter parem animorum coecitatem obscuro tribunali 91) ad miseram clientum aduocationem sufficiunt, uel, si inter diuitias nati sunt, paternis opibus statim excepti, 92) proh nefas! et in magistratum quoque excrescunt. 93) Qui uero laetum ingenium iurisprudentia primum, mox eloquentia, perfecere, ii sua uirtute totum ordinem patronorum in amplissimam laudem attollunt. 94) Vix in aliis hominibus tam sincera humanitatis studia 95) tanta cura, aut tam felix, litterarum, 96) adeo ut simplicitatem Musarum, quas austeri, rudesue, 97) Philosophi, paene rusticas, 98) extra hominum consortium tenent, erudiisse uideantur ad

51

52

89) Siquidem antiquis temporibus eruditi, ac praecipue JCti, sua testimonia non solebant uendere, quod hodie fit, et facile, et promiscue, sine consideratione meritorum. J. 90) Pagis, oppidulis, uiuunt. J. 91) Judicio, cui assident homines rudes, imperiti, indocti. B. 92) In paternam haereditatem immissi. J. 93) Prouehuntur. J. 94) Die bringen der gesammten Juristen-Facultät, oder Zunfft, grosse Ehre. 95) Quam in eiusmodi doctis Jureconsultis. J. 96) Humaniorum, elegantiorum. J. 97) Non ratione doctrinae, sed morum. B. 98) Pro disciplinis rusticis, et minus aptis ad uitam ciuilem. B.

99) Pru-

ad ciuilis uitae astus, 99) et deductas 200) de suorum montium secretis, 1) uerae luci aptauisse. 2) Quidam tamen ex illis nimiae eloquentiae studio peccant, et iuuentutis stimulis, 3) aut gloriae, feruentes, a commisso patrocinio 4) deflectunt. Judicum quippe, et auditorum, auribus ad uoluptatem seruire adeo curant, ut ex omni numero neminem minus iuuent, 5) quam clientem, et quod poëta 6) olim risit, dicturi de capillis, ament ab Hannibalicis ordiri furoribus, luctumque Cannarum, 7) et rubentem Romano sanguine Aufidum 8) memorare. Alii exercitis per fallendi consuetudinem animis regnant, 9) uenalemque in quoduis patrocinium fidem malo innocentiae 10) exercent. Ita 11) obruere ueritatis

53

54

99) Prudentiam, dum ex elegantioribus studiis addiscunt uarias res utiles ad uitam ciuilem prudenter agendam. J. 200) Musas. J. 1) Habitasse namque Musae olim in montibus, ac siluis, a poëtis dicuntur. B. 2) In lucem ueram produxisse, recht ans Licht gebracht. B. 3) Inconsulto impetu. J. 4) A caussa, quam defendere debebant. B. 5) Adiuuent. J. 6) Quod Horatius Art. Poet. v. 136. seqq. praecipit, huic geminum est. 7) *Cannae*, obscurum Apuliae oppidulum, ad quod Romani a Poenis ad internecionem caesi sunt. Confer. Florus libr. II. cap. 17. B. 8) Fluuium Apuliae, e montibus Hirpinis ortum, alluentem Canusium et Cannas, seque in Adriam exonerantem, qui iam *Ofanto* dicitur. B. 9) Principatum inter aduocatos obtinent. J. 10) Non sine graui hominum innocentium damno. J. 11) Solent illi. J.

ritatis indicia, ita magna specie 12) inanes induere umbras, 13) et plus iuris in foro suo ingenio, quam legibus facere. 14) Documentum 55 tam publici mali 15) nullae lites, nulla in iudicium uocata flagitia, quae non patronum 16) inueniant, modo sit aduocationi pretium, 17) cui, 18) tanquam omnis patriae charitatem uincenti, obsequium nunquam deest. 19)

CAPVT

12) Magna, sed inani, uerborum pompa. J. 13) Schein-Ursachen, nichtiges Vorgeben. J. 14) Hi aduocati solent in iudiciis publicis plus iuris confingere ex peruerso suo ingenio, quam unquam est in legibus. B. 15) Sunt. J. 16) Aduocatum, ac defensorem. J. 17) Dummodo aduocatus pro nauata opera mercedem accipiat. J. 18) Pretio. J.
19) Wo Geld ist, ist der Advocat willig zu dienen, wäre es auch gleich wider das Vaterland.

1) Eru-

CAPVT XVI.

De diuinarum scientiarum peritis, deque praefectis religionum.

ELudant, ut uolent, maiestatem scientiae 1) per contemtum, atque iocos, quidam, barbaris, aut incultis, ingeniis horrentes, 2) et hunc demum uirilem animum, et nobilitate dignum, existiment, qui Musas omnes, 3) ut uiles, ineptasque, refugerit, 4) certe nihilominus sub ictu 5) litterarum, per omnia paene regnantium, haud raro res eorum sunt, et in iudiciis, quae utique ex praescripto scientiae regi debent, tremere 6) solent, suae audaciae et stirpis obliti. Sed et alia praeterea, maiorque, uis eruditionem toti generi mortalium praefecit, religionum scilicet, et sacrorum, procuratio, quae excultis inter studia litterarum ingeniis creditur, 7) et plerisque hominum animis uere imperat, 8) ceteros, necessaria simulatione impietatem tegentes, non minus in obsequio sui tenet. Nec tam ulla demissa, 9) seu

1) Eruditionis. J. 2) Indocti, stupidi. J. 3) Omnes literas, omne genus eruditionis. B. 4) Negligit. J. 5) Sub potestate literarum pendent haud raro res, et negotia eorum a literarum uirtute adeo, ut graue discrimen eiusmodi homines saepe adituri essent, nisi a literis et literatis auxilium ferretur. Sic Seneca de Benef. libr. II. cap. XXIX. *Sub ictu nostro positum*, et Consol. ad Marciam cap. IX. *Tua innocentia sub ictu est.* Contra ea de Ber[illegible] libr. VII. cap VII. *Deum extra ictum sua diuinitas p*[illegible]. B. 6) In metu esse. J. 7) Es werden nur G[illegible]rte zu Priestern genommen. 8) Machet bey den [illegible]en Menschen rechten grossen Eindruck. 9) Abiecta, [illegible]ilis. J.

 10) Su-

seu paupertatis, seu ignobilitatis, fortuna est, quae arcere hominem a celebritate famae possit, qui supra probitatis, aut nequitiae, uulgus 10) semet religionis specie, atque argumento, 11) extulerit. Et 4 ne usu, aut effectu, hanc litteratorum potentiam carere existimes, quam facile inermium hominum, et inter solos ualentium libros, 12) nomina percensebis, qui hoc saeculo, sub angustis compositi tectis, et de religione certantes, hos ipsos scilicet superbos Musarum contemtores 13) inter se commiserunt, 14) principibus, populisque, uelut signum ferentes 15) ad exitiabilis belli 16) cladem, quae necdum, consumtis acerbitatis seminibus, 17) ut uidetur, nostris malis in totum contenta est. 18) Nulla igitur 5 utilior animorum inspectio, quam eorum, qui in hac orbis tam multiplici tempestate 19) ad religionum clauum sedent. 20) Et hos optime in uarias 6 classes distinxeris. Quidam, uelut duces, nouis 7 sacris initium faciunt, 21) siue ueram sapientiam habent,

10) Supra uulgus, seu probum, seu improbum. J. 11) Scheinheiligkeit, äusserliche Andacht. 12) Qui nihil aliud possunt, quam libros tractare. J. 13) Illos barbaris et incultis ingeniis horrentes, de quibus ab initio capitis dixit. 14) Ad pugnas, et mutuas lites, concitarunt. J. 15) Libris suis, et turbulentis consiliis praeferebant signa quasi, quae reges, principes, populi, ad bellum mutuum excitati, sequebantur, sie waren die Rädels-Führer. J. 16) Ciuilis. J. 17) Etsi caussa discordiae sublata est. J. 18) Nos uehementer uexat. J. 19) In tam crebris, uariisque bellis ac tumultibus. B. 20) Rem Ecclesiasticam administrant et gubernant. B. 21) Sunt auctores nouae

habent, siue ambitioso errore praecipites. 22) Ita illе, qui ab Aegypto Judaeos remeantes acceptis a coelo legibus composuit, 23) ita postea sanctus ille terrarum ac siderum auctor, 24) qui, hominibus sponte annumeratus, nostro generi sua morte ad uitam iter sanxit. Et, quoniam non hic tantum probitatem, sed et fortunam, qualis in humanis rebus ludit, describimus, proh nefas! ita ille, qui Arabas primum, et Syros, postea, quicquid ab India ad Hellespontum iacet, et nunc inde omnes terras ad citerioris Pannoniae fines, suo scelere amplexus, 25) Lybiam quoque, paene quanto ambitu circumfusa maria extendit, 26) sacrilega superstitione corrupit. Et hos quidem, 27) quos uera et coelestia auspicia 28) ad eam legum ferendarum maiestatem deducunt, nobis haud licet, nisi ad fidem, aut adorationem, suspicere. 29) Ceteris, qui nomine coelestium in re tanta abuti non uerentur, 30) populisque imponere, eum animum esse necesse est, qui nec ipsis suis legibus, nec omnino de diuinis, quidquam credat, non uirtutibus parcat, non flagitia, nisi ad speciem forte, refugiat, id quidem potissimum curans, ut sibi uenerationem conciliet, legesque, quas condit, ad libidinem, uel superstitionem suae gentis inflectat. Neque, ut in aliis sceleribus interdum

8 9 10 11 12

nouae religionis, et quasi haeresiarchae. J. 22) Aguntur. J. 23) In ciuitatem, et iustam rempublicam. *Moses*. B. 24) *Christus*. B. 25) *Muhammedus*. B. 26) Quousque circumfunditur mari J. 27) Mosen et Christum. J. 28) Dei iussa. J. 29) Hos adorari oportet, horum legibus fidem haberi. J. 30) Nouam et falsam religionem instituentes. J.

 31) Ce-

dum fit, qui sic peccant, decipi ipsi possunt, et uel suae sententiae, uel rerum amore, quae in quaestione uersantur, coecari, 31) sed, suae improbitatis conscii, se impios, et pestes mortalium, non ignorant, maxime cum ad persuadendam populo insolentiam tam seriae nouitatis 32) sit subtilis ingenii exerta 33) procacitas, sed et mentiri multa oporteat, uisum scilicet, uel auditum, sibi numen, communicata cum illo consilia, et quae cetera pestiferi nugatores laborant adstruere. 34) 13 Sed haec non omnium saeculorum labes est. 35) Pauci enim, neque semper cum successu, ad tanti flagitii audaciam prouecti sunt. 14 Est aliud hominum genus, longeque frequentius, 36) profitentium, non abire se a patriis sacris, neque aliquid noui afferre, sed tantum errores, humano uitio, 37) et praeter auctorum mentem, in religionem illapsos purioribus documentis uelle exscindere. 38) 15 Et his quidem magnifica species probitatis, et ingeniorum reuerentia, 39) [nam qui tantam rem, nisi industrii, subtilesque, audeant?] denique ipsa nouandi, et a ceteris dissentiendi, cupiditas paene semper sequacium 40) hominum turbam inuenit. 16 Eiusmodi interpretum

31) geblendet werden. J. 32) Tam insolitae et monstrosae religionis nouitatem. B. 33) Manifesta. J. 34) zu behaupten suchen. J. 35) Talis corruptio religionis non solet omnibus saeculis contingere, es stehen nicht immer solche neue Lehrer auf. J. 36) Quod saepius, uelut in scenam, prodit, et conspici solet. J. 37) Per errorem hominum. J. 38) ausmustern, ausfegen, reformiren. J. 39) Honos, qui uiris magno ingenio praeditis haberi solet. B. 40) Sectatorum, Anhänger.

tum41) lites Ottomanorum gentem multo acerbius diuersitate superstitionis, quam aemulatione imperii, in Persas incenderunt. 42) Sed quid interest, quo potissimum modo pereant illi populi, 43) qui, quamcunque elegerint suae legis semitam, 44) errabunt? Nos ipsos in lucem, quae hominibus una est, 45) missos, quis non maxime indignetur, his eruditorum discordiis tam funesta pernicie 46) posse rapi? Quippe sedecim saecula, 47) quibus nostrae religiones 48) uiguerunt, plus centum ingenia 49) peperere, nouandi studio, et nostris deinde malis, insignia, 50) quorum quidem exitus 51) ut nunquam excusem, quippe nimiae pertinaciae 52) uitio a iusta, et qualem exorsi uidebantur, modestia 53) aberrantes, ita primos impetus odisse non utique semper licet. Nam et opes, et ueternus, 54) otiique

17

18

19

hänger. J. 41) Qui diuerso modo doctrinam sacram interpretantur. B. 42) Adeo ut Turcae, *Omaris* doctrinam secuti, Persas, Halis interpretamenta amplexos, pro haereticis habeant. B. 43) Turcae ac Persae. J. 44) Interpretationem. J. 45) Veritatem coelestem solam et unicam. J. 46) In diuersas de cultu Dei opiniones per discordias eruditorum. J. 47) A Christo nato. J. 48) Christiana, quae, quum unica sit, in uarias tamen sectas scissa est per diuersa interpretamenta eruditorum. J. 49) Eruditos uiros. J. 50) Qui magnum nomen parare sibi studuerunt reformandi studio, non sine magna calamitate Christianae religionis, qualem auctor hic potissimum Romano-Catholicam uidetur appellare. B. 51) Aberrationes a scopo praefixo sibi. J. 52) Aus Trotz und Eigensinn. J. 53) Quam ostenderant, quum reformationem inciperent. J. 54) Socordia, securitas nimia, torpor animorum. J.

 55) Ne-

que securitas, saepe solutam 55) apud nostrorum 56) aliquot disciplinam impotenti superbia, 57) et aliis plerisque uitiis, obruerunt, et inde 58) tam indignatio peritorum 59) excanduit, quam, specie pietatis dissimulata, inquietorum hominum superbia exarsit. Quidam enim iustis doloribus uicti detonuerunt, 60) alii saeculi uitia tacito ambitu 61) amauere, quippe occasionem suis questibus, et secessioni, praebitura. 62) Vtrisque idem initium esse solet. 63) Parce 64) primum neque multa exagitant, uotis quoque, et exhortatione optimorum, 65) prouecti, nec tam uidentur irasci, quam monere, et gemitibus dolorem profiteri. 66) Sed ubi ad factionis magnitudinem processerunt, 67) tunc et ipsi lacessere

20

21

55) Neglectam nimis. J. 56) Qui Romano-Catholicis sacris addicti sumus. Nam illis auctor addictus erat. J. 57) Dum ipsi uoluerunt omnibus imperare, subiecti esse nemini. J. 58) Propter haec uitia. J. 59) Qui uel intelligebant uitia clericorum, uel cum damno suo experti erant. J. 60) Cum aliqua uehementia coeperunt reformationem. J. 61) Ambitione sua inducti, ne scilicet exciderent lautis conditionibus, quibus fruebantur, sie wolten die fetten Pfründen nicht gerne verliehren. 62) Quae uitia praebebant ipsis materiam conquerendi, et faciendi secessionem a Pontificia religione. J. 63) Sie machen beyde einerley Anfang in der Reformation, sie greiffen es beyde auf einerley Art an. 64) Modeste, et ita, ut uitia uitae, erroresque doctrinae, primum non admodum acerbe perstringant. J. 65) Probi quique homines approbant eorum consilium reformandi ecclesiam. J. 66) Hi reformatores, sie poltern und fluchen nicht, sie seuffzen nur. J. 67) Quam primum partes ipsorum auctae fuerint, et secta fieri coeperit. B.

68) In-

cessere inimicos impunius, 68) et utrinque partium studia aemulatione accendi. 69) Tunc uero nec tantae celebritatis fortunam satis regunt, 70) nec in uestigiis haerent, 71) per quae antea ire ad pulcherrimum facinus 72) uidebantur, sed, maiori supercilio 73) assurgentes, plura in aduersariis, et atrocius, 74) damnant, siue 75) quo suum nomen illi sectae, quam effinxerint, miserrima ambitione relinquant, siue quod olim agitatum 76) tantae defectionis 77) consilium, nisi sensim, prodere non sunt ausi, uel denique odio in illos incitati, qui prima, et adhuc sancta, 78) illorum consilia nimis acri, et intempestiuo, certamine exceperunt. Ita multos piis initiis in hanc emendandi prouinciam ingressos, deinde superbia, uel aemulationis acerbitas, perdidit. Sunt denique, quibus uera, fortisque, sapientia 79) mentem dedit ea uitia insectandi, quae, nescio quam, ipsis religionis umbram 80) faciunt, culpa mystarum. 81) Iis, tam casto impetu 82) a modestia non aberrantibus, sublimis, fortisque, indoles esse debet, et,

22

23

24

25

68) Incipiunt maiori audacia. J. 69) beyde Partheyen werden hitzig gegen einander. J. 70) Sie wissen sich in ihr Glücke und erlangten Ruhm nicht recht zu schicken. 71) Sie bleiben nicht im Gelaise, sie thun der Sache zu viel. 72) Emendationis morum et errorum publicae. J. 73) Efferentes se maiori superbia. B. 74) Maiori uerborum atrocitate. J. 75) Idque ideo faciunt, ut uel. J. 76) Animo conceptum. J. 77) A patria religione. J. 78) Innocentia, pura, redliche, untadeliche. J. 79) Non sophistica et falsa. B. 80) ut religio uideatur fucus esse, et umbra, non religio. J. 81) sacerdotum. J. 82) in tam innocenti proposito. B.

 83) Pro

et, quod rarum est, nihil pro se,83) sed pro publicis commodis, laborare, contumeliis, inimicitiis, maledictis, nec in odia rapi, nec a coeptis abstinere.
26 Eximium prorsus munus, 84) arduaeque uirtutis! Raro enim, qui ab iis sic carpuntur, deesse suis uitiis 85) uideas, aut aequo animo pati censores, sed flagitiis fucum inueniunt, uel, quod peius est, ea quoque importuno patrocinio tueri non dubitant, conanturque hos ipsos monitores, licet intra iusti officii pietatem compositos, 86) apud populum perpetrati sacrilegii 87) opinione euertere.
27 Ceterum ut nascentium religionum ritus suorum auctorum industria et genio nituntur, 88) ita, postquam a populo probatae sunt, praefectos suos 89) habent, per quos rite dispensentur.
28 Hos aliae, aliaeque, gentes diuersis nominibus insigniunt. Nos Pontifices, Praesulesque, 90) et ceteris in eum sensum 91) nocabulis, appellamus.
29 Seruandarum religionum non alius utilior illo regimine 92) modus, qui etiam a coelesti praescripto 93) est.
30 Ex iis qui eruditae et laboriosae uirtutis sunt, reipsa sacrorum incolumitatem sustinent, 94) improbi, 95) saltem specie, et uirtute digni-

83) Pro sua utilitate. J. 84) Officium est, quod arduam uirtutem requirit. J. 85) Quae excusantur semper, emendantur nunquam. B. 86) Licet obseruent iustos limites officii sui. J. 87) Quasi excesserint modum in admonitionibus, uitiisque carpendis. J. 88) Instituuntur ad indolem et industriam auctorum suorum. J. 89) Ephoros, Epoptas. J. 90) Episcopos. J. 91) Quae eundem sensum habent. J. 92) Episcopali. J. 93) Ab ipso Deo in sacro codice praescriptus est. J. 94) Curant strenue, ne unquam mutetur religio. B. 95) Improbi autem curant hoc officium

dignitatis. Munus 96) quondam laboribus plenissimum, et, dum publicae leges 97) nostra sacra 98) netabant, etiam in extremum periculi excurrens, mox, domita, extinctaque, inimicorum 99) saeuitia, congestae passim opes in tanti officii reuerentiam paene causam reuerentiae extinxerunt. 100) Nam additis [et addi quidem decebat] ad illa diuina humanis opibus, atque officiis, tantum onus 1) uergere in terram 2) coepit eorum uitio, 3) quibus in hac utrarumque rerum mixtura tellus potior coelo 4) fuit. Triste afflictae 5) probitatis argumentum est, quod tanti laboris, curarumque prouinciam, quae olim ministros 6) quaerebat, iam multo ambitu 7) sibi deposcunt homines, nihil minus, quam de pietate, et laboribus, cogitantes. Ita haec eximia, coelestisque, dignitas 8) plerumque suis ipsa opibus, et ornamentis, concedit, et animum ad haec munera 9) applicare est ut plurimum in splendidae, illu-

31 32 33 34

officium tantummodo sub specie, nur zum Schein, und weil es ihre Würde mit sich bringet. 96) Hoc officium episcopale erat. J. 97) Ab Imperatoribus profanis, et Christianae ueritatis ignaris, B. 98) Christiana sacra. J. 99) Imperatorum Christiano nomini infensorum. J. 100) Caussa reuerentiae religio est, quae parum abfuit, quin extingueretur per diuitias a sacrificulis congestas. Illi enim ditati negligebant religionem. B. 1) Episcopale munus tam graue. J. 2) Ad bona terrestria coepit propendere, ad diuitias, opes. J. 3) Culpa eorum. J. 4) Qui maiorem curam terrenarum, quam coelestium, rerum habebant. J. 5) Corruptae. J. 6) Sacerdotes, qui praeficerentur. J. 7) Multa cupiditate, ambitione. J. 8) Diese hohe, und von GOtt geordnete, Würde muß also immer ihrem erworbenen Reichthum und Pracht unterliegen. J. 9) Ecclesiastica. Wer heute zu Tage ein

illustrisque opulentiae cupiditatem incumbere.
35 Tum, potiti tam ambitiosi nominis, 10) illas gazas in humanitatem hospitii, et spem egenorum, 11) collatas 12) permittunt priuatae lasciuiae, 13) nunc inani picturarum studio, nunc cumulatis uariorum artificum laboribus, indigne ludenti. 14) Nam has opes prodigentem per peiora scelera nequitiam
36 modesti doloris uerecundia omittit. 15) Cuius autem dementiae putes non modo tantorum facinorum audaciam habere, sed et saepe, quantum 16) peccent, ignorare? Habent 17) quippe praescriptas ad numen sibi preces, 18) quas effundant in quotidianae pietatis officium, sanctas has quidem, neque illis 19) omittendas, sed, tantillo penso defuncti, 20) credunt, se nihil coelitibus 21) debere, opesque suarum infularum 22) bono iure sibi emtas.
37 Laruae illae, et uecordium furor! 23) quod munus assiduo labore aegre perficias, id credere leui et perfunctoria opera 24) rite absolui.
38 Quod si suas delicias hac

ein Kirchen-Amt begehret, der trachtet nach Pracht und grossen Vermögen. 10) Postquam facti sunt episcopi. 11) Zur Ausübung der Gast-Freyheit und Allmosens. J. 12) A maioribus. J. 13) Impendunt in uoluptates. J. 14) Quae lasciuia lusum habet, delectaturque nunc picturis uariis, nunc artificum uariis laboribus. J. 15) Ich scheue mich zu sagen, und kan ohne Betrübniß nicht, wie die Kirchen-Güther auch noch durch grössere Schand-Laster verschwendet werden. 16) Quam grauiter ac turpiter. J. 17) Hi sacerdotes, canonici, episcopi. J. 18) Ihre Horas müssen sie halten. 19) Ab illis. J. 20) Wenn sie damit fertig sind. J. 21) Numini diuino, et diuis. J. 22) Dignitatis sacerdotalis diuitias, et episcopalis. J. 23) Spectra quasi sunt, ac simulacra falsae pietatis. J. 24) Nur so

hac saluberrima cogitatione distinguerent, 25) se in specula positos, dicique pastores, 26) si quae ouium 27) sua ignauia in praedam concesserint, 28) in extremam sui 29) perniciem hoc futurum, fortasse interdum deuouerent 30) illam ipsam, qua exultant, otii, lasciuiaeque, licentiam. Sed non omnes 31) paribus deliciis, et ignauia, marcent. Nonnulli de uoluptatum sumtu detrahunt, 32) quod in litteratos collocent, ipsi quoque litteras breui impetu, 33) taediumque non ferente, uel in speciem saltem colunt. 34) Alii ad eruditionem perueniunt felici mentis impetu, euincente ignauiam. Sed et ipsi in nullam rem magis eruditione utuntur, quam asserendis illius, qua potiuntur, dignitatis praerogatiuis. 35) In infinitam sui 36) libertatem argumenta inueniunt, facitque dissimulata cupiditas eloquentes. Eo modo dum uidentur unum coelum intueri, 37) unius 38) causam agere, tunc etiam a terra 39) uix recedunt. Qui uero, haec mala eluctati,

39

40

41

so oben hin gethan, sey es schon gut, da es doch, wenn man auch alle Mühe anwendet, nicht vollkommen gethan werden kan. 25) Si de his cogitarent, dum fruuntur uoluptatibus, J. 26) Animorum. J. 27) Si oues aliquae sibi commissae. J. 28) Maligni illius ex orco Genii. J. 29) Pastorum. J. 30) Würden sie manchmal die Wollust verwünschen und verfluchen. J. 31) Episcopi, ac sacerdotes. J. 32) Parcius indulgent uoluptatibus. B. 33) Non constanti, aut diu duraturo. B. 34) Vel obiter saltem discunt literas, ut uideantur potius literati, quam sint. B. 35) Defendendis priuilegiis, eminentiis, praerogatiuis suis. J. 36) Suae dignitatis et personae. J. 37) Vnam pietatem et religionem uenerari. B. 38) Vnam solamque religionem defendere. J. 39) A curis terrenis

luctati, in dignam suo fastigio mentem consurgunt, et publico splendore 40) ad commodum populi, decusque sacrorum, uti amant, [et uero nunquam eiusmodi 41) desunt] illi nec sui ordinis 42) libertatem sutinent uiolare, nec extorquere alienam, sed, quantum possint, quantumque debeant, solicita contemplatione coniungunt. Et hi demum sunt ad priscae sanctitatis imaginem facti, iisdem curis, uiuendique ratione, quae priscis temporibus opes meruit, quibus hodie perfruuntur. Absit omnis inuidia. Hi demum sunt antiquitatis 43) beneficiis, et nostra ueneratione, dignissimi. Populus antistitum 44) uoce, ut est eorum exiguus numerus, non satis semper potest de coelestibus 45) erudiri. Hinc doctorum hominum ingens turba, et ubique diuinarum scientiarum 46) candidati, quorum aliqui uere, ac cum sapientia, ei, quam profitentur, scientiae insistunt. 47) Ceteros uerius dixeris pro factionibus suis, 48) quam 49) ueritate, depugnare, adeo, torrentis animi aestu rapti, omnis generis patrocinium probant, quo religionis sanctitatem possint populo commendare, amantque pietatem etiam impia ratione prouehere. Suas igitur sententias asserturi pulchre, et cum laude, decipere 50) credunt, etiamsi euidentibus argumentis illi rei faciant fidem,

42 43 44 45

tenis et humanis. B. 40) Dignitatis suae. J. 41) Boni episcopi ac sacerdotes. J. 42) Sacri, episcopalis, ecclesiastici. J. 43) Pietatis antiquae. J. 44) Per episcoporum sermones et conciones. J. 45) De capitibus religionum necessariis. J. 46) Theologiae. J. 47) Animum applicant ad Theologiam. J. 48) Pro defendendis dogmatibus suis. J. 49) Quam pro. J. 50) Animos simplices. J. 51) Quae

dem, quam duxerint esse ueram. De aduersariis 46 porro dicturi, uix sincere illorum sententiam prodeunt, sed deflexam in odium, et paene de sensu auctoris exeuntem. 51) Vesana autem repugnandi cupiditas eo aemulationem deducit, ut, a quibus dissidere inceperint, in omnibus diuertant. 52) Et hoc solent in pietate 53) numerare. Tum, quasi 47 nihil probe aut astruère ii homines possint, aut carpere, qui semel errauerunt, nefas quoque existimant eiusmodi aduersariorum 54) iudicio proditos in se naeuos agnoscere, et salubri mutatione eluere. 55) Haec itaque propugnando, quae non posse defendi satis constat, iniquissimo praeiudicio onerant iustam in ceteris rebus litem. 56) Magni nexus in- 48 ter omnis eruditionis partes sunt, et affectus, 57) qui diuinarum rerum peritos exercent, saepe cadunt in ceteras Musarum 58) disciplinas, maxime illa consuetudo litterarias 59) lites, ac paene odia, agitandi. Jurisconsultorum quidem rixae etiam ad inhuma- 49 nitatem uerborum descenderunt, nostro sibi saeculo scuticam, flagellumque, minantium. 60) Abiit in sectas medicina, magis etiam peruicaces, quod illis non in gloriam tantum fama, sed et in opes, quae-

51) Quae plane abit, et discrepat, ab auctoris mente ac sententia. J. 52) Dissideant, dissentiant. 53) Inter opera pia et sancta J. 54) Qui respondere plerumque solent ad ea, quae sunt obiecta J. 55) emendare. J. 56) Ita, ut persuadeamur, eos semper malam caussam agere, dum semel mali fuerunt. J. 57) Praui iidem. J 58) Eruditionis. J. 59) Philosophicas atque Criticas. J. 60) Qui aduersariis suis usque adeo etiam minitantur uerbera. J.

61) Sit

quaeratur, 61) et uix unquam ludicrum, aut ad solam uoluptatem, 62) in ea arte certamen sit, aegris, quodcunque isti male senserint, immerita calamitate luentibus. 63) Ceterum omnium litteratorum genus in duas rite classes distinxeris, quarum illa 64) sit hominum multa quidem eruditione felicium, sed qui praeterea ciuilibus disciplinis 65) imbuti, incuriosam 66) scholasticorum morum uilitatem effugerint, alia 67) uero illorum, qui animum unis litteris impenderunt, diutius inter extinctae uetustatis rudera, quam cum suo saeculo, uiuentes, ut plurimum foris inepti, et domesticis sordibus uiles. 68) Neque etiam aliam elegantiam aut nouerunt, aut curant, quam illam solitariam, qua a Musis ad contemplationem accepta frui, quam uti, 69) magis possunt. Et hos tamen maxima utilitate colueris, si scias, ab hac cruda, informique, arena 70) exprimere aurum, et nitere illo ipso ornamento, 71) quod in iis, uelut multo puluere obrutum, lucem amisit. 72)

61) Sie suchen nicht nur Ehre, sondern auch Geld. 62) Nur zum Vergnügen, und zur Curiosität. J. 63) Aegroti magno suo malo id experiuntur in corporibus suis, de quo medici inter se dissentiunt. J. 64) Prior classis. J. 65) Iis, quae ad uitam ciuilem pertinent. B. 66) Inelegantem, die feine Paedanten und Schul-Füchse sind. 67) Altera classis est. J. 68) Inepti plerumque ad societatem ciuilem, et in suis aedibus uiuunt sordide J. 69) Recte, uti decebat. J. 70) Arte critica, quae in se quidem arida est, instar arenae. J. 71) Criticis, scholasticis. J. 72) In obscuro iacet, et quasi omni nitore destitutum est.

F I N I S.

INDEX

INDEX AVCTORVM, QVORVM TESTIMONIIS RERVM AC VERBORVM FIDES IN HOC OPERE NITITVR.

Cc Tho-

que securitas, saepe solutam 55) apud nostrorum 56) aliquot disciplinam impotenti superbia, 57) et aliis plerisque uitiis, obruerunt, et inde 58) tam indignatio peritorum 59) excanduit, quam, specie pietatis dissimulata, inquietorum hominum superbia exar-
20 sit. Quidam enim iustis doloribus uicti detonuerunt, 60) alii saeculi uitia tacito ambitu 61) amauere, quippe occasionem suis questibus, et secessioni,
21 praebitura. 62) Vtrisque idem initium esse solet. 63) Parce 64) primum neque multa exagitant, uotis quoque, et exhortatione optimorum, 65) prouecti, nec tam uidentur irasci, quam monere, et gemitibus dolorem profiteri. 66) Sed ubi ad factionis magnitudinem processerunt, 67) tunc et ipsi lacessere

55) Neglectam nimis. J. 56) Qui Romano-Catholicis sacris addicti sumus. Nam illis auctor addictus erat. J. 57) Dum ipsi uoluerunt omnibus imperare, subiecti esse nemini. J. 58) Propter haec uitia. J. 59) Qui uel intelligebant uitia clericorum, uel cum damno suo experti erant. J. 60) Cum aliqua uehementia coeperunt reformationem. J. 61) Ambitione sua inducti, ne scilicet exciderent lautis conditionibus, quibus fruebantur, sie wolten die fetten Pfründen nicht gerne verliehren. 62) Quae uitia praebebant ipsis materiam conquerendi, et faciendi secessionem a Pontificia religione. J. 63) Sie machen beyde einerley Anfang in der Reformation, sie greiffen es beyde auf einerley Art an. 64) Modeste, et ita, ut uitia uitae, erroresque doctrinae, primum non admodum acerbe perstringant. J. 65) Probi quique homines approbant eorum consilium reformandi ecclesiam. J. 66) Hi reformatores, sie poltern und fluchen nicht, sie seuffzen nur. J. 67) Quam primum partes ipsorum auctae fuerint, et secta fieri coeperit. B.

68) In-

cessere inimicos impunius, 68) et utrinque partium studia aemulatione accendi. 69) Tunc uero nec tantae celebritatis fortunam satis regunt, 70) nec in uestigiis haerent, 71) per quae antea ire ad pulcherrimum facinus 72) uidebantur, sed, maiori supercilio 73) assurgentes, plura in aduersariis, et atrocius, 74) damnant, siue 75) quo suum nomen illi sectae, quam effinxerint, miserrima ambitione relinquant, siue quod olim agitatum 76) tantae defectionis 77) consilium, nisi sensim, prodere non sunt ausi, uel denique odio in illos incitati, qui prima, et adhuc sancta, 78) illorum consilia nimis acri, et intempestiuo, certamine exceperunt. Ita multos piis initiis in hanc emendandi prouinciam ingressos, deinde superbia, uel aemulationis acerbitas, perdidit. Sunt denique, quibus uera, fortisque, sapientia 79) mentem dedit ea uitia insectandi, quae, nescio quam, ipsis religionis umbram 80) faciunt, culpa mystarum. 81) Iis, tam casto impetu 82) a modestia non aberrantibus, sublimis, fortisque, indoles esse debet, et,

22

23

24

25

68) Incipiunt maiori audacia. J. 69) beyde Partheyen werden hitzig gegen einander. J. 70) Sie wissen sich in ihr Glücke und erlangten Ruhm nicht recht zu schicken. 71) Sie bleiben nicht im Gelaise, sie thun der Sache zu viel. 72) Emendationis morum et errorum publicae. J. 73) Efferentes se maiori superbia. B. 74) Maiori uerborum atrocitate. J. 75) Idque ideo faciunt, ut uel. J. 76) Animo conceptum. J. 77) A patria religione. J. 78) Innocentia, pura, redliche, untadeliche. J. 79) Non sophistica et falsa. B. 80) ut religio uideatur fucus esse, et umbra, non religio. J. 81) sacerdotum. J. 82) in tam innocenti proposito. B.

 83) Pro

et, quod rarum est, nihil pro se,83) sed pro publicis commodis, laborare, contumeliis, inimicitiis, maledictis, nec in odia rapi, nec a coeptis abstinere. 26 Eximium prorsus munus, 84) arduaeque uirtutis! Raro enim, qui ab iis sic carpuntur, deesse suis uitiis 85) uideas, aut aequo animo pati censores, sed flagitiis fucum inueniunt, uel, quod peius est, ea quoque importuno patrocinio tueri non dubitant, conanturque hos ipsos monitores, licet intra iusti officii pietatem compositos, 86) apud populum perpe- 27 trati sacrilegii 87) opinione euertere. Ceterum ut nascentium religionum ritus suorum auctorum industria et genio nituntur, 88) ita, postquam a populo probatae sunt, praefectos suos 89) habent, per 28 quos rite dispensentur. Hos aliae, aliaeque, gentes diuersis nominibus insigniunt. Nos Pontifices, Praesulesque, 90) et ceteris in eum sensum 91) uocabu- 29 lis, appellamus. Seruandarum religionum non alius utilior illo regimine 92) modus, qui etiam a coelesti 30 praescripto 93) est. Ex iis qui eruditae et laboriosae uirtutis sunt, reipsa sacrorum incolumitatem sustinent, 94) improbi, 95) saltem specie, et uirtute digni-

83) Pro sua utilitate. J. 84) Officium est, quod arduam uirtutem requirit. J. 85) Quae excusantur semper, emendantur nunquam. B. 86) Licet obseruent iustos limites officii sui. J. 87) Quasi excesserint modum in admonitionibus, uitiisque carpendis. J. 88) Instituuntur ad indolem et industriam auctorum suorum J. 89) Ephoros, Epoptas. J. 90) Episcopos. J. 91) Quae eundem sensum habent. J. 92) Episcopali. J. 93) Ab ipso Deo in sacro codice praescriptus est. J. 94) Curant strenue, ne unquam mutetur religio. B. 95) Improbi autem curant hoc officium

dignitatis. Munus 96) quondam laboribus plenissimum, et, dum publicae leges 97) nostra sacra 98) uetabant, etiam in extremum periculi excurrens, mox, domita, extinctaque, inimicorum 99) saeuitia, congestae passim opes in tanti officii reuerentiam paene causam reuerentiae extinxerunt. 100) Nam additis [et addi quidem decebat] ad illa diuina humanis opibus, atque officiis, tantum onus 1) uergere in terram 2) coepit eorum uitio, 3) quibus in hac utrarumque rerum mixtura tellus potior coelo 4) fuit. Triste afflictae 5) probitatis argumentum est, quod tanti laboris, curarumque prouinciam, quae olim ministros 6) quaerebat, iam multo ambitu 7) sibi deposcunt homines, nihil minus, quam de pietate, et laboribus, cogitantes. Ita haec eximia, coelestisque, dignitas 8) plerumque suis ipsa opibus, et ornamentis, concedit, et animum ad haec munera 9) applicare est ut plurimum in splendidae, illu-

31 32 33 34

officium tantummodo sub specie, nur zum Schein, und weil es ihre Würde mit sich bringet. 96) Hoc officium episcopale erat. J. 97) Ab Imperatoribus profanis, et Christianae ueritatis ignaris, B. 98) Christiana sacra. J. 99) Imperatorum Christiano nomini infensorum. J. 100) Caussa reuerentiae religio est, quae parum abfuit, quin extinguaretur per diuitias a sacrificulis congestas. Illi enim ditati negligebant religionem. B. 1) Episcopale munus tam graue. J. 2) Ad bona terrestria coepit propendere, ad diuitias, opes. J. 3) Culpa eorum. J. 4) Qui maiorem curam terrenarum, quam coelestium, rerum habebant. J. 5) Corruptae. J. 6) Sacerdotes, qui praeficerentur. J. 7) Multa cupiditate, ambitione. J. 8) Diese hohe, und von GOtt geordnete, Würde muß also immer ihrem erworbenen Reichthum und Pracht unterliegen. J. 9) Ecclesiastica. Wer heute zu Tage ein

illustrisque opulentiae cupiditatem incumbere.
35 Tum, potiti tam ambitiosi nominis, 10) illas gazas in humanitatem hospitii, et spem egenorum, 11) collatas 12) permittunt priuatae lasciuiae, 13) nunc inani picturarum studio, nunc cumulatis uariorum artificum laboribus, indigne ludenti. 14) Nam has opes prodigentem per peiora scelera nequitiam
36 modesti doloris uerecundia omittit. 15) Cuius autem dementiae putes non modo tantorum facinorum audaciam habere, sed et saepe, quantum 16) peccent, ignorare? Habent 17) quippe praescriptas ad numen sibi preces, 18) quas effundant in quotidianae pietatis officium, sanctas has quidem, neque illis 19) omittendas, sed, tantillo penso defuncti, 20) credunt, se nihil coelitibus 21) debere, opesque suarum
37 infularum 22) bono iure sibi emtas. Laruae illae, et uecordium furor! 23) quod munus assiduo labore aegre perficias, id credere leui et perfunctoria
38 opera 24) rite absolui. Quod si suas delicias hac

ein Kirchen-Amt begehret, der trachtet nach Pracht und grossen Vermögen. 10) Postquam facti sunt episcopi. 11) Zur Ausübung der Gast-Freyheit und Allmosens. J. 12) A maioribus. J. 13) Impendunt in uoluptates. J. 14) Quae lasciuia lusum habet, delectaturque nunc picturis uariis, nunc artificum uariis laboribus. J. 15) Ich scheue mich zu sagen, und kan ohne Betrübniß nicht, wie die Kirchen-Güther auch noch durch grössere Schand-Laster verschwendet werden. 16) Quam grauiter ac turpiter. J. 17) Hi sacerdotes, canonici, episcopi. J. 18) Ihre Horas müssen sie halten. 19) Ab illis. J. 20) Wenn sie damit fertig sind. J. 21) Numini diuino, et diuis. J. 22) Dignitatis sacerdotalis diuitias, et episcopalis. J. 23) Spectra quasi sunt, ac simulacra falsae pietatis. J. 24) Nur so

hac saluberrima cogitatione distinguerent, 25) se in specula positos, dicique pastores, 26) si quae ouium 27) sua ignauia in praedam concesserint, 28) in extremam sui 29) perniciem hoc futurum, fortasse interdum deuouerent 30) illam ipsam, qua exultant, otii, lasciuiaeque, licentiam. Sed non omnes 31) paribus deliciis, et ignauia, marcent. Nonnulli de uoluptatum sumtu detrahunt, 32) quod in litteratos collocent, ipsi quoque litteras breui impetu, 33) taediumque non ferente, uel in speciem saltem colunt. 34) Alii ad eruditionem perueniunt felici mentis impetu, euincente ignauiam. Sed et ipsi in nullam rem magis eruditione utuntur, quam asserendis illius, qua potiuntur, dignitatis praerogatiuis. 35) In infinitam sui 36) libertatem argumenta inueniunt, facitque dissimulata cupiditas eloquentes. Eo modo dum uidentur unum coelum intueri, 37) unius 38) causam agere, tunc etiam a terra 39) uix recedunt. Qui uero, haec mala eluctati,

39 40 41

so oben hin gethan, sey es schon gut, da es doch, wenn man auch alle Mühe anwendet, nicht vollkommen gethan werden kan. 25) Si de his cogitarent, dum fruuntur uoluptatibus, J. 26) Animorum. J. 27) Si oues aliquae sibi commissae. J. 28) Maligni illius ex orco Genii. J. 29) Pastorum. J. 30) Würden sie manchmal die Wollust verwünschen und verfluchen. J. 31) Episcopi, ac sacerdotes. J. 32) Parcius indulgent uoluptatibus. B. 33) Non constanti, aut diu duraturo. B. 34) Vel obiter saltem discunt literas, ut uideantur potius literati, quam sint. B. 35) Defendendis priuilegiis, eminentiis, praerogatiuis suis. J. 36) Suae dignitatis et personae. J. 37) Vnam pietatem et religionem uenerari. B. 38) Vnam solamque religionem defendere. J. 39) A curis terrenis

luctati, in dignam suo fastigio mentem consurgunt, et publico splendore 40) ad commodum populi, decusque sacrorum, uti amant, [et uero nunquam eiusmodi 41) desunt] illi nec sui ordinis 42) libertatem sutinent uiolare, nec extorquere alienam, sed, quantum possint, quantumque debeant, solicita contemplatione coniungunt. Et hi demum sunt ad priscae sanctitatis imaginem facti, iisdem curis, uiuendique ratione, quae priscis temporibus opes meruit, quibus hodie perfruuntur. Absit omnis inuidia. Hi demum sunt antiquitatis 43) beneficiis, et nostra ueneratione, dignissimi. Populus antistitum 44) uoce, ut est eorum exiguus numerus, non satis semper potest de coelestibus 45) erudiri. Hinc doctorum hominum ingens turba, et ubique diuinarum scientiarum 46) candidati, quorum aliqui uere, ac cum sapientia, ei, quam profitentur, scientiae insistunt. 47) Ceteros uerius dixeris pro factionibus suis, 48) quam 49) ueritate, depugnare, adeo, torrentis animi aestu rapti, omnis generis patrocinium probant, quo religionis sanctitatem possint populo commendare, amantque pietatem etiam impia ratione prouehere. Suas igitur sententias asserturi pulchre, et cum laude, decipere 50) credunt, etiamsi euidentibus argumentis illi rei faciant fidem,

42 43 44 45

tenis et humanis. B. 40) Dignitatis suae. J. 41) Boni episcopi ac sacerdotes. J. 42) Sacri, episcopalis, ecclesiastici. J. 43) Pietatis antiquae. J. 44) Per episcoporum sermones et conciones. J. 45) De capitibus religionum necessariis. J. 46) Theologiae. J. 47) Animum applicant ad Theologiam. J. 48) Pro defendendis dogmatibus suis. J. 49) Quam pro. J. 50) Animos simplices. J. 51) Quae

dem, quam duxerint esse ueram. De aduersariis porro dicturi, uix sincere illorum sententiam produnt, sed deflexam in odium, et paene de sensu auctoris exeuntem. 51) Vesana autem repugnandi cupiditas eo aemulationem deducit, ut, a quibus dissidere inceperint, in omnibus diuertant. 52) Et hoc solent in pietate 53) numerare. Tum, quasi nihil probe aut astruère ii homines possint, aut carpere, qui semel errauerunt, nefas quoque existimant eiusmodi aduersariorum 54) iudicio proditos in se naeuos agnoscere, et salubri mutatione eluere. 55) Haec itaque propugnando, quae non posse defendi satis constat, iniquissimo praeiudicio onerant iustam in ceteris rebus litem. 56) Magni nexus inter omnis eruditionis partes sunt, et affectus, 57) qui diuinarum rerum peritos exercent, saepe cadunt in ceteras Musarum 58) disciplinas, maxime illa consuetudo litterarias 59) lites, ac paene odia, agitandi. Jurisconsultorum quidem rixae etiam ad inhumanitatem uerborum descenderunt, nostro sibi saeculo scuticam, flagellumque, minantium. 60) Abiit in sectas medicina, magis etiam peruicaces, quod illis non in gloriam tantum fama, sed et in opes, quae-

46 47 48 49

51) Quae plane abit, et discrepat, ab auctoris mente ac sententia. J. 52) Dissideant, dissentiant. 53) Inter opera pia et sancta J. 54) Qui respondere plerumque solent ad ea, quae sunt obiecta J. 55) emendare. J. 56) Ita, ut persuadeamur, eos semper malam caussam agere, dum semel mali fuerunt. J. 57) Praui iidem. J 58) Eruditionis. J. 59) Philosophicas atque Criticas. J. 60) Qui aduersariis suis usque adeo etiam minitantur uerbera. J.

61) Est

quaeratur, 61) et uix unquam ludicrum, aut ad solam uoluptatem, 62) in ea arte certamen sit, aegris, quodcunque isti male senserint, immerita calamitate luentibus. 63) Ceterum omnium litteratorum genus in duas rite classes distinxeris, quarum illa 64) sit hominum multa quidem eruditione felicium, sed qui praeterea ciuilibus disciplinis 65) imbuti, incuriosam 66) scholasticorum morum uilitatem effugerint, alia 67) uero illorum, qui animum unis litteris impenderunt, diutius inter extinctae uetustatis rudera, quam cum suo saeculo, uiuentes, ut plurimum foris inepti, et domesticis sordibus uiles. 68) Neque etiam aliam elegantiam aut nouerunt, aut curant, quam illam solitariam, qua a Musis ad contemplationem accepta frui, quam uti, 69) magis possunt. Et hos tamen maxima utilitate colueris, si scias, ab hac cruda, informique, arena 70) exprimere aurum, et nitere illo ipso ornamento, 71) quod in iis, uelut multo puluere obrutum, lucem amisit. 72)

61) Sie suchen nicht nur Ehre, sondern auch Geld. 62) Nur zum Vergnügen, und zur Curiosität. J. 63) Aegroti magno suo malo id experiuntur in corporibus suis, de quo medici inter se dissentiunt. J. 64) Prior classis. J. 65) Iis, quae ad uitam ciuilem pertinent. B. 66) Inelegantem, die keine Paedanten und Schul-Füchse sind. 67) Altera classis est. J. 68) Inepti plerumque ad societatem ciuilem, et in suis aedibus uiuunt sordide J. 69) Recte, uti decebat. J. 70) Arte critica, quae in se quidem arida est, instar arenae. J. 71) Criticis, scholasticis. J. 72) In obscuro iacet, et quasi omni nitore destitutum est.

FINIS.

INDEX

INDEX AVCTORVM, QVORVM TESTIMONIIS RERVM AC VERBORVM FIDES IN HOC OPERE NITITVR.

INDEX RERVM.

Primus numerus, isque Romanus, *Caput*, alter, isque barbarus, *Paragraphum*, tertius, idem barbarus, numerum ad *Notas* respicientem designat, quo etiam adiectum illud *n.* referendum est.

Cato-

Studia

Vienna

INDEX VERBORVM IN HOC OPERE EXPLICATORVM.

Primus numerus, isque Romanus, *Caput*, secundus, isque barbarus, *Paragraphum*, tertius, idem barbarus, cum adiecto *n. notas* respicere iubet.

Ado-

Anxie-

Car-

Con-

 Despu-

E.

Effi-

Modus

Pre-

Rece-

Stimu-

T.

Tes-

Vera

Bericht an den Buchbinder.

Zu Ende des Bogens b soll der Custos vor SVMMA JOANNIS heissen.